

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

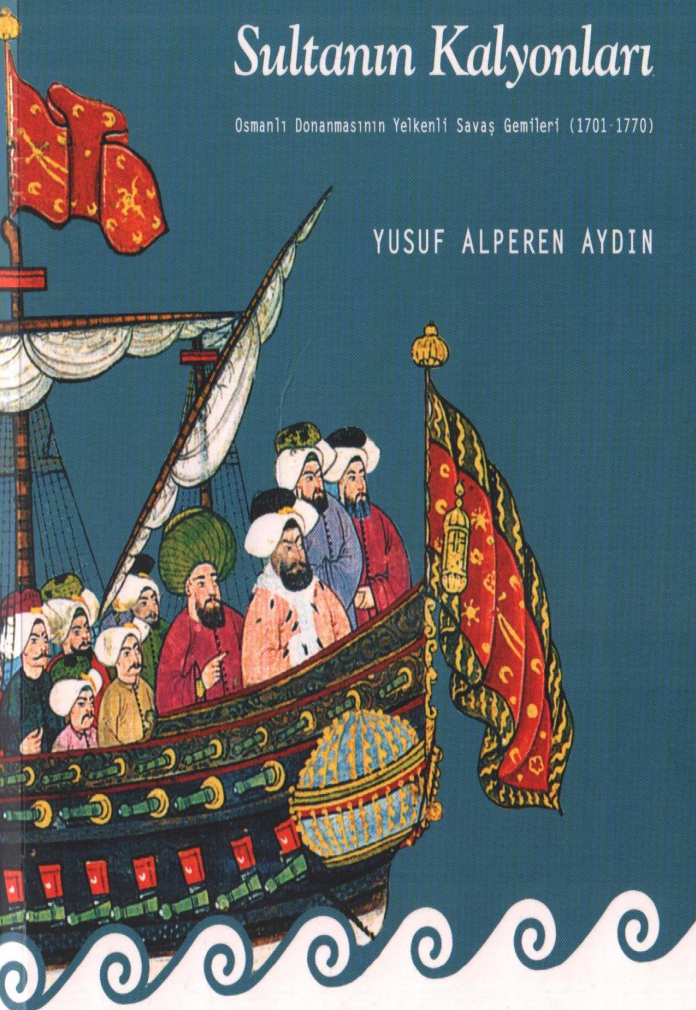
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sultanın Kalyonları

Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)

YUSUF ALPEREN AYDIN

Sultanın Kalyonları

Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri • (1701-1770)

Yusuf Alperen Aydın

KÜRE YAYINLARI / 83. Kitap
Tarih
Deniz Tarihi Araştırmaları 4

Sultanın Kalyonları
Osmanlı Donanmasının
Yelkenli Savaş Gemileri
(1701-1770)

Yusuf Alperen Aydın

ISBN 978-975-6614-96-9

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika no: 15813

Birinci Basım Ocak 2011

Tasarım/Kapak **Salih Pulcu**
Baskı/Cilt **Denizati Ofset**
Yeşilce Mah. Ulubaş Cad.
No: 54 Kağıthane İstanbul

KÜRE YAYINLARI

Vefa Cad. No: 56 Kat: 3
Vefa İstanbul

Tel 0212. 529 66 42
Faks 0212. 520 74 00
kure@kureyayinlari.com

www.kureyayinlari.com

Yusuf Alperen Aydın, 1975 yılında İstanbul'da doğdu. 1998'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu ve aynı sene Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. 2001'de kaydolduğu İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Programı'ndan "Osmanlı Denizciligi (1700-1770)" başlıklı teziyle 2007'de diplomasını aldı. Bu kitap Aydın'ın doktora tezidir.

ÖNSÖZ

“Osmanlı Gerilemesi” söyleminin yarattığı ağır ve sisli atmosferin tesiriyle 18. yüzyıl, günümüz tarih araştırmaları arasında bir anlamda imparatorluğun “kayıp yüzyılı” haline gelmiştir. Aslında bu yüzyılın başlarından itibaren Osmanlıların bir değişim ve dönüşüm çabasına girdikleri görülmektedir. İlk göze çarpan caba ise, donanmada kürekli gemilerden (kadirga) yelkenli gemilere (kalyon) geçilmesi ve kalyonun artık Osmanlı donanmasının asıl savaş gemisi olarak kabul edilmesidir. Osmanlı denizciliğinin çağını yakalamaya çalıştığı bir dönüm noktası olmasına rağmen bu önemli gelişme üzerine pek fazla araştırma yapılmamıştır. Aslında Osmanlı tarihçilerinin imparatorluğun deniz tarihine pek ilgi göstermediğini, yeterli sayıda ve nitelikli araştırmalar gerçekleştirmediğini burada belirtmek gerekir. Bununla beraber son zamanlarda gösterilen çabaların tesiriyle gerek dünyada ve gerekse Türkiye’de ilginin deniz tarihi konularına yöneldiğini görmekteyiz.

Mevcut Osmanlı deniz tarihi çalışmalarında imparatorluğun 15 ve 16. yüzyıllarda sahip olduğu güç nedeniyle bu iki yüzyıla oldukça yer verilmekle beraber sınırlı sayıda araştırma ise 17. yüzyılı konu almıştır. 18. yüzyıla ait çalışmalar ise genellikle Çesme Deniz Savaşı’ndan (1770) sonrasına özellikle III. Selim dönemine yoğunlaşmaktadır.

Osmanlı deniz tarihi ile ilgili popüler birçok eser olsa da kaynaklara ve özellikle arşive dayalı ilmi çalışmaların sayısı pek fazla değildir. İsmail H. Uzuncarsılı’nın konuya dikkat çeken çalışma-

sından sonra¹ İdris Bostan'ın kullandığı arşiv malzemesi ile öne çıkan eseri, 17. yüzyılda bir kurum olarak Tersâne-i Âmire'yi ve onun işlevini ve buradaki-gemi inşa organizasyonunu incelemektedir. Bostan, kaleme aldığı bir diğer eserinde ise Osmanlıların kullandıkları kürekli ve yelkenli gemileri arşiv belgeleri ve bazıları ilk kez gün yüzüne çıkan görsel malzemeyi kullanarak tanıtmaktadır. Ayrıca makalelerini topladığı bir diğer eseri ise araştırmacılara yol gösterici niteliktedir². III. Selim devri için en son araştırma Tuncay Zorlu tarafından gerçekleştirilmiş olup³, bu çalışma elinizdeki kitabın devamı mahiyetindedir. Bunların yanı sıra son yıllarda düzenlenen bazı sempozyumlar⁴ ve mevcut deniz tarihi birikimini ortaya koymaya yönelik editor-yal çalışmalar⁵, Osmanlı deniz tarihine giderek artan akademik bir ilginin varlığını göstermesi açısından önemlidir. Sempozyum kitaplarında yer alan ve çeşitli konuları ihtiva eden bildiriler zengin ve araştırılmaya muhtaç bir sahanın varlığını göstermektedir.

Konusu Osmanlı denizciliği olan bir çalışmanın esas malzemesini zorunlu olarak arşiv vesikaları teşkil etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Başbakanlık Osmanlı Arşivi, araştırmacıya büyük bir vesika hazinesi sunmaktadır. 1701-1770 yılları arasında Osmanlı kalyonlarını konu alan çalışmamız da büyük oranda bu arşiv malzemesine dayanmaktadır. Esas itibarıyla belge ve defter koleksiyonlarından oluşan bu malzeme, deniz tarihi araştırmaları için vazgeçilmez kaynakları teşkil etmektedir. Özellikle Maliyeden Müdevver Defterler tasnifi içerisinde ayrı bir defter serisi teşkil ettiği tespit edilen ve çalışmamızın esasını oluşturacak bilgileri

1 İsmail H. Uzuncarsılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988³. Osmanlı Deniz Tarihi üzerine yapılmış yayınları değerlendiren bir çalışması bkz. T. Zorlu, "Osmanlı Deniz Teknolojisi Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, IV/2 (2004), s. 297-353.

2 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 2003²; Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005; Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2007².

3 Tuncay Zorlu, *Innovation and Empire in Turkey: Sultan Selim III and the Modernisation of the Ottoman Navy*, I. B. Tauris 2008. Osmanlı bahriyesinin modernleşme dönemi için ayrıca bkz. Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara 2001².

4 *The Ottomans and the Sea*, ed. Kate Fleet, Skilliter Center for Ottoman Studies & Istituto Per L'Oriente C. A. Nallino, Luglio 2001; *The Kapudan Pasha: His Office and His Domain*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 2002; *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007; *Uluslararası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu, 16'ncı ve 17'nci Yüzyıllarda Hİnt Okyanusu'nda Osmanlı Deniz Varlığı*, İstanbul 2009.

5 Türk ve yabancı deniz tarihçilerinin makalelerinden oluşan ve deniz tarihi çalışmalarına yapılan en son katkı ve değerlendirme için bk. *Türk Denizcilik Tarihi I-II*, ed. İ. Bostan, S. Özbaran, Z. Arıkan, L. Şancı, İstanbul 2009.

elde ettiğimiz Kuyûd-ı Mühimmât Defterleri'ne⁶ ayrıca değinmek gerekmektedir. Muhâsebe-i Evvel Kalemi'ne bağlı olan bir kâtip veya büro tarafından tutulan bu defterler, Osmanlı Merkez Maliye bürokrasisi için hizmet vermiştir. Kuyûd-ı Mühimmât Defterleri, kronolojik olarak hazırlandıkları için araştırmacıya sene be-sene çalıştığı konuyu takip etme imkânını sunması açısından çok değerlidir.

Tüm bu malzemeden elde edilen bilgiler, bu kitabı oluşturan dört bölümde değerlendirilmiştir. Birinci bölümde 18. yüzyılın özellikle ilk çeyreğinde Osmanlı donanmasındaki değişim ve dönüşüme dikkat çekilmiştir. Bu yüzyıl kendi şartları çerçevesinde bize öncekilerden farklı bir tablo sunmaktadır. 18. yüzyılın başlarında Osmanlıların, Avrupa'nın karşısınadaha güçlü çıkabilmek ve kaybettiği toprakları geri alabilmek için özellikle askerî teknolojilerini geliştirme peşinde oldukları görülmektedir. Özellikle deniz teknolojisindeki değişiklik, kara ordusundaki değişimden çok daha önce kendisini göstermiştir. Bu bölümde donanmanın yeniden yapılanmasının hangi şartlarda gerçekleştiği incelenirken değişim ve dönüşümün öznesi olan kalyonlar ön plana çıkarılmıştır.

İkinci ve üçüncü bölümde, donanmada kadırgadan kalyona geçilmesine karar veren devletin bu yeni savaş enstrümanını meydana getirmek ve kullanmak için gerekli malzemeleri kaliteli şekilde ve kendi imkânlarıyla nasıl ürettiği incelenmektedir. Özellikle ikinci bölümde ortaya konduğu gibi Osmanlı devleti, yeni bir şekle kavuşan donanmasına gereken malzemelerin üreticisi haline gelerek değişim ve dönüşüm konusundaki kararlılığını açıkça göstermektedir. Bu noktada halka da ağır bir yük düşmektedir. Zira bu yeni tip savaş gemileri öncelikle eskilerinden daha çok ahşap malzemeye ve yelken bezine ihtiyaç duymaktadır. Üçüncü bölümde halkın işte bu yeni duruma karşı sergilediği tavır ve yeni çalışma şartlarının yanı sıra kalyon inşa ve techiz malzemeleri ile bunların hangi şartlarda elde edildiği değerlendirilmiştir.

Nihayet dördüncü ve son bölümde ise kalyonların inşa gayeleri olan deniz savaşlarına, personel ve mühimmatıyla nasıl hazır hale getirildiği ve bunun yanı sıra donanmanın savaş dışında ifa ettiği diğer görevler de ele alınmaktadır.

6 İdris Bostan, "Kuyûd-ı Mühimmât Defterlerinin Osmanlı Teskilât Tarihi Bakımından Önemi", *Osmanlı-Türk Diplomatiği Semineri*, 30-31 Mayıs 1994, *Bildirirler*, İstanbul 1995, s. 143-163; İdris Bostan, "Osmanlı Deniz Tarihinin Arşiv Kaynakları", *Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu (Tebliğler-Tartışmalar)*, Ankara 2006, s. 274-279.

Bu kitap, doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu vesileyle tez danışmanım ve beni denizcilik ufkuna sürükleyen Prof. Dr. İdris Bostan' a özellikle müteşekkîr olduğumu belirtmek isterim. Çalışmam sırasında bilgi ve birikimlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Feridun M. Emecen ve Prof. Dr. Yavuz Cezar' a, ayrıca arşiv malzemesiyle ilgili zorlukların üstesinden gelmemde bana yol gösteren Doc. Dr. Fikret Sarıcaoğlu ve Doc. Dr. Mahmut Ak' a, kitabı basan Küre Yayınları ve çalışanlarına, Tarih bölümündeki mesai arkadaşlarıma ve her zamanki içten yardımları dolayısıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına teşekkür ederim.

Son olarak tez süresi boyunca bana daima destek olan eşim Dr. Feride Aydın' a teşekkür etmek benim için sevimli bir vazifedir.

Yusuf Alperen AYDIN
İstanbul 2010

İÇİNDEKİLER

Osmanlı Donanmasında Değişim ve Dönüşüm	17
1. Osmanlı Donanması ve "Kalyon" Üzerine	20
Osmanlı-Venedik Rekabeti ve İlk Kalyon İnşa Denemeleri	21
Osmanlı Donanmasında Kalyona Geçiş Aşamaları	25
2. Donanmanın Yeniden Yapılanması: Kanunnâme ve Düzenlemeler	29
1701 Tarihli Bahriye Kanunnâmesi	32
Osmanlı Bahriyesinde Diğer Düzenlemeler (1706-1733)	35
Tersâne-i Âmir'e'nin Yönetiminde Yenilikler: 1118/1706 ve 1707 Düzenlemeleri	36
Kalyon İdaresinde Yenilikler: 1126/1714 Düzenlemesi	40
Tersâne-i Âmir'e'de Mâlî Denetim: 1131/1718 Düzenlemesi	42
Mâlî Denetimin Gevşetilmesi: 1132/1720 Düzenlemesi	43
Tersâne-i Âmir'e'de Kurallara Rîâyet Edilmesi: 1142/1730 Düzenlemesi	44
Donanmadaki Kalyon Sayısının Yeniden Belirlenmesi: 1145/1733 Düzenlemesi	45
3. Osmanlı Kalyonunu Tanımlamak	49
Osmanlı Kalyonlarının Boyutları	49
Uzunlukları	50
Direk ve Yelkenler	58
Osmanlı Donanmasında Kullanılan Kalyon Türleri	58
Üç Ambarlı Kalyon	59
Üç Kantarlı Kalyon	60
Karavele Kalyon	60
Kürekli Kalyon	61
Diğer Kalyon Türleri	63

4. Kalyon İnşa Etmek: Tersâneeler ve İş Gücü 67
 - Kalyon İnşa Edilen Tersâneeler 67
 - Kalyonların İnşa Mâliyeti ve Süresi 74
 - Kalyonların İnşa Süresi 85
 - Osmanlı Donanmasındaki Kalyon Sayısı 86
 - Kalyon İnşasında Çalışanlar ve İş Gücü 89
 - Tersâne-i Âmire'de Kalyon İnşasında Ulûfe ile Çalışanlar 92
 - Kalyon Mimarları 93
 - Tersâne Mimarları 97
 - Marangoz Burgucu ve Oymacılar 98
 - Tersâne-i Âmire'de Kalyon İnşasında Gündelik ile Çalışan İşçiler 100
 - Kalyon İnşası İçin Tersâne-i Âmire'ye İstanbul Dışından Getirilen İşçiler 104
5. Kalyonların Denize İndirilmesi ve İsimlendirilmeleri 115
 - Kalyonlardaki Figür veya Tasvirlerle Göre Yapılan İsimlendirmeler 117
 - Kalyonlara Verilen Özel İsimler 121
6. Kalyonların Hizmet Süreleri 127
7. Devletin Kalyon Alım-Satımı 131
8. Deniz Ticaretinde Kalyonlar 138

Üreten Devlet: Yelken Bezi ve Lenger İmalâthaneleri 147

1. Yelken Bezi 151
 - Yelken Bezinin Temini 151
 - Yelken Bezhanesinin Kurulması 159
 - Bezhanenin Senelik Düzenli Üretime Gecmesi 169
 - Bezhanede Dışında Yelken Bezi Temini 179
2. Lenger 185
 - Lenger İthalı 185
 - Tersâne'de Lenger Üretimine Başlanması 187
 - Galata Demircilerine Yaptırılan Lengerler 198
 - Daha Sonraki Yıllarda Lenger Üretimi ve Sayımları 204
 - "Lengerhane" ve İlk Büyük Lengerler Üzerine 215

Kalyon İnşa ve Teçhiz Malzemeleri 219

1. Kalyon Kerestesinin Temin Edilmesi 224
 - Tersâne-i Âmire İçin Kereste Temin Edilen Yerler 231
 - Yeni Kereste Rezerv Bölgeleri 234
 - Ahşap Malzemenin Muhafaza Şartları 238
 - Kereste Talep Edilen Bölgelerde Yaşanan Sosyal Sorunlar 239

İnşa İçin Gerekli Kerestenin Çeşit ve Fiyatları 244

Sütun (Direk) ve Seren 258

Sütun ve Serenlerin Ölçüleri ve Fiyatları 261

2. Kendir (Fatsa Teli) 264

3. Geminin Suya Karşı Korunması 270

Kalafat İçin Gereken Malzemelerin Temini 270

Recine 271

Zift ve Katran 273

Üstüğü 278

Funda 279

4. Ham Demir 281

5. Sancak 285

6. Tulumba 288

7. Makara 289

Kalyon Personeli, Savaş Malzeme ve Mühimmatı, Seferler 291

1. Personel 295

Kalyonlardaki Personel Sayısı 297

Personelin Yoklanması ve İlâhesi 309

Personelin Emekliye Ayrılması 314

Kalyonlardaki Esirler 321

2. Savaş Malzeme ve Mühimmatı 327

Top 327

Osmanlı Toplarının Özellikleri 329

Kalyonlardaki Top Sayıları 330

Top Dökümü ve Tamiri 341

Çeşitli Top Güllelerinin İmalı 346

Tüfek 356

Barut 360

Barut Sarfıyatının Denetimi 366

Tüccar Kalyonlarındaki Savaş Malzeme ve Mühimmatı 378

3. Garp Ocakları'nın Desteklenmesi: Askerî Hibe Olarak Kalyon 380

Garp Ocakları'na Verilen Toplar 386

4. Savaş Dışında Donanmanın Görevleri: Düzenli Muhafaza Seferleri,
Korsanlarla Mücadele ve Lojistik 388

Akdeniz ve Karadeniz'in Muhafazası ve Korsanlarla Mücadele 391

Sonuç 403

Bibliyografya 405

Ekler 415

Dizin 423

Ekler

Ek 1: 1120/1708'de Ali Usta tarafından imal edilen büyük lengerin masrafı

Ek 2: Tüccar kalyonlarında bulundurulması emredilen levend sayısı ile askerî malzeme ve mühimmat

Ek 3: 1716'da kalyonlardaki tüfek kullanan levendlere verilen mühimmat

Ek 4: Bezhanenin 1131 (1718-19) senesine alt muhasebe icmâli

Ek 5: 1733'te Cezayirgarb Ocagı'na hibe edilen iki kalyon ile diğer malzeme ve mühimmat

Ek 6: 1748'de donanma kalyonlarının tamiri için Kocaeli ve civarından talep edilen 7208 adet kerestenin cins ve fiyatları

Ek 7: 1761'de vefat eden Tersâne-i Âmile Basımimarı Salih'in yerine ikinci mimar Ömer Kalfa'nın atanması

Şekil, Resim ve Tablo Listeleri

Şekil

Şekil 1: 1700'lerin başında bir Rus kalyonu

Resimler:

Resim 1: III. Selim devrinde felenk ve kızaklar üzerinde denize indirilmeyi bekleyen kalyonlar

Resim 2: 19. yüzyılın başlarında Tersâne'de yan yana demirli duran kalyonlar

Tablolar:

Tablo 1: 1120/1708'de Akdeniz'e giden kalyonların uzunlukları

Tablo 2: 1120/1708'de Tersâne'de kalan veya inşası süren kalyonların uzunlukları

Tablo 3: 1126-27/1714-15'te uzunluklarıyla kaydedilen donanma kalyonları

Tablo 4: 1142/1730'da donanmadaki kalyonların isim ve uzunlukları

Tablo 5: 1120/1708 tablosundaki kalyonların uzunluklarının adet ve büyüklük dağılımı

Tablo 6: 1142/1730 tablosundaki kalyonların uzunluklarının adet ve büyüklük dağılımı

Tablo 7a: 1114-80/1702-67 arasında Tersâne'de denize indirilen kalyonlar

Tablo 7b: 1131-67/1718-53 arasında Tersâne'de inşa edilen kalyonların uzunlukları ve bitirilme süreleri

Tablo 8: Sinop'ta inşa olunan kalyonlar

Tablo 9: Rodos'ta inşa olunan kalyonlar

Tablo 10: Midilli'de inşa olunan kalyonlar

Tablo 11: 1131-67/1718-53 arasında Tersâne-i Âmile giderleri ve Tersâne'de inşa olunan kalyonlar

Tablo 12: 1113-83/1701-69 arasında Osmanlı donanmasındaki kalyon sayıları

Tablo 13: Venedik donanmasındaki kalyon sayıları (1701-35 arası)

Tablo 14: 1112-82/1701-68 arasında İstanbul dışından Tersâne-i Âmile'ye kalyon inşası için gönderilecek işçiler

- Tablo 15:** 1126-27/1714-15'te figürlerine göre isimlendirilen donanma kalyonları
- Tablo 16:** 1129/1717'de Akdeniz'e gidecek kalyonlar
- Tablo 17:** 1130-31/1718-19'da mevcut donanma kalyonları
- Tablo 18:** Kalyonlara isim olan baş figürleri
- Tablo 19:** Kalyonlara isim olan tasvirler
- Tablo 20:** 1146-61/1734-48 arasında sefere çıkan kalyonlar
- Tablo 21:** 1166/1753'te donanmada mevcut kalyonlar
- Tablo 22:** 1183/1769'da Akdeniz ve Karadeniz seferine çıkacak kalyonlar
- Tablo 23:** Kalyonlara verilen özel isimler
- Tablo 24:** Feshedilen kalyonlar listesi (italik yazılanlar sadece sütunları yenilenenlerdir)
- Tablo 25:** Devlet tarafından satın alınan kalyonlar
- Tablo 26:** Devlet tarafından satılan kalyonlar
- Tablo 27:** 1113-21/1702-9 arasında yelken bezi fiyatlarında devletin yaptığı indirimler
- Tablo 28:** 1121-30/1709-18 arasında Bezhaneden teslim edilen yelken bezi
- Tablo 29:** 1131-58/1719-45 arasında Bezhaneden teslim edilen yelken bezi
- Tablo 30:** 1121/1709'da tüccardan satın alınan yelken bezi
- Tablo 31:** 1123-82/1711-69 arasında Bogazhisarları'ndan satın alınması veya buralarda dokutturulması istenen yelken bezlerinin miktar ve fiyatı
- Tablo 32:** 1121-22/1710'da Fransa'dan satın alınan eski ve yeni lengerler
- Tablo 33:** 1121-24/1709-13 arasında Tersâne'deki demirhanede Ali Usta tarafından imal edilen lengerlerin hesapları
- Tablo 34:** 1121-27/1709-15 arasında Galata demircileri Sava, Hacı İsmail ve Mehmed tarafından imal edilen lengerlerin hesapları
- Tablo 35:** 1142/1730'da donanma kalyonlarına tertibe göre gereken lengerler
- Tablo 36:** Tertibe göre kalyonlara gereken ve Tersâne'de mevcut olan lengerler
- Tablo 37:** Bazı senelerde Kocaeli bölgesinden talep edilen kereste miktarları
- Tablo 38:** 18. yüzyılın ortalarından itibaren Kocaeli bölgesinden kalyon tamiri için mutad olarak istenen kerestelerin cins ve fiyatları
- Tablo 39:** İnşa edilecek bazı kalyonlar için gereken toplam kereste sayısı ve tutarı
- Tablo 40:** 1111/1699'da büyük üç ambarlı kalyonun inşası için gereken kereste sayısı ve tutarı
- Tablo 41:** 1118/1706-7'de, 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda bir kalyonun inşası için gereken kereste listesi
- Tablo 42:** 1126/1714'te, 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda bir kalyonun inşası için gereken kereste listesi
- Tablo 43:** 1157/1744'te, 53,5 zirâ (40,55 m.) uzunluğunda bir kalyonun inşası için gereken kereste listesi
- Tablo 44:** 50 zirâdan (37,9 m.) büyük kalyonlar için gerekli bazı kerestelerin fiyatlarındaki hareketlilik
- Tablo 45:** Kalyonlara gereken sütun ve seren sayısı ile akçe üzerinden fiyatları
- Tablo 46:** Sütun ve serenlerin uzunluk ve çapları

- Tablo 47:** Sütun ve serenlerin akçe üzerinden fiyatları
- Tablo 48:** Bir kalyona gereken personel sayısı ve bunların maaşları
- Tablo 49:** 1701'de sefere çıkan donanma kalyonları ve bunların personel sayıları
- Tablo 50:** 1701'de sefere çıkmayıp Tersâne'de kalan donanma kalyonları ve bunlara gereken personel sayıları
- Tablo 51:** 1113/1701 Bahriye Kanunnâmesi'ne göre toplam donanma kalyonları ve bunlara gerekecek personel sayısı
- Tablo 52:** 1123/1711 senesi için hazırlanan kalyon levendleri *tertib* defteri
- Tablo 53:** 1123/1711'de bir kalyonda görevli personel
- Tablo 54:** 1123/1711'de Karadeniz'den dönen bazı kalyonların yoklaması
- Tablo 55:** 1130/1718 senesi için hazırlanan kalyon levendleri *tertib* defteri
- Tablo 56:** 1130/1718'de Akdeniz seferine çıkan kalyonlardaki personel sayısı ile bunlar için verilen ve sefer sırasında sarf olunan peksimed miktarı
- Tablo 57:** 1130/1718'de Venedik'le girilen savaşta yaralanıp emekliye ayrılacak kalyon personeli
- Tablo 58:** 1122/1711'de Tersâne zindanına konan meslek sahibi bazı esirler
- Tablo 59:** 1114/1703'te mübadele için toplanan Venedikli esirler
- Tablo 60:** *Kebîr kalyona* konacak toplar
- Tablo 61:** *Üç ambarlı kalyona* konacak toplar
- Tablo 62:** 1120/1708-9'da Akdeniz seferine çıkan kalyonların topları
- Tablo 63:** 1120/1708-9'da Tersâne'de kalan kalyonlara sefere çıktıklarında yerleştirecek toplar
- Tablo 64:** 1120/1708-9'da uzunluklarına göre kalyonlardaki toplar
- Tablo 65:** 1135/1723'te *üç ambarlı kebîr kalyona* konacak tunc toplar
- Tablo 66:** 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğundaki kalyona konacak tunc toplar
- Tablo 67:** 1153/1740'da sefere çıkan bazı kalyonlardaki tunc toplar
- Tablo 68:** 1160/1747'de Akdeniz seferine çıkan kalyonlardaki tunc toplar
- Tablo 69:** Topların çap, ağırlık ve uzunlukları
- Tablo 70:** Biri büyük, ikisi küçük üç kalyon için dokuz *nevbet* fırında dökülecek toplar
- Tablo 71:** Kalyon ve kaleler için beş *nevbet* fırında dökülecek toplar
- Tablo 72:** 1733'te bir *nevbet* fırında dökülecek toplar
- Tablo 73:** 1134/1722'de falyaları tamir olunan kalyon topları
- Tablo 74:** 1158/1745'te falyaları tamir olunan kalyon topları
- Tablo 75:** 1181/1767'de falyaları tamir olunan kalyon topları
- Tablo 76:** Sipariş verilen ve teslim edilen mermer güllerin ağırlık, adet ve ücretleri
- Tablo 77:** 1170/1757'de Pravişte kârhanesinde dökülerek teslim edilen güller
- Tablo 78:** 1130/1718'de denize açılan donanmaya verilen güller
- Tablo 79:** 1162/1749'da Akdeniz seferine giden kalyonlara Tophane'den verilen güller
- Tablo 80:** 1181/1768'de Akdeniz'e giden kalyonlara Tophane'den verilen güller
- Tablo 81:** 1183/1770'de Akdeniz'e açılan 13 kalyonun takımlarından olan (kalyonlarda bulunması gereken) yuvarlakların (gülle), kıyye ve adetleri
- Tablo 82:** 1130/1718'de kalyonlar için hazırlanması emredilen savaş mühimmatı

- Tablo 83:** Tersâne ve Kağıthane'deki humbara kârhanesinde dökülecek mühimmatın ağırlık ve sayıları
- Tablo 84:** Tüfek kullanan levend sayısına göre verilen kurşun ve barut
- Tablo 85:** *Tüfenk-endâzân* levendlere verilen kurşun miktarı
- Tablo 86:** 1122/1710'da Kasımpaşa kulesinden verilen barut
- Tablo 87:** Gelibolu'dan 8 Cemâziyelevvel-8 Cemâziyelaahir 1126/22 Mayıs-22 Haziran 1714 tarihleri arasında kalyonlara verilen barut
- Tablo 88:** Topların çaplarına göre gülleyle ve güllesiz bir atışta sarfettikleri barut miktarıyla ilgili 1739'da hazırlanan liste
- Tablo 89:** 1152/1739'da seferden dönen kalyonların Cebehane'ye teslim ettikleri barut miktarı
- Tablo 90:** 1159-60/1746-47'de Akdeniz seferinden dönen kalyonların sarfettikleri barut miktarı
- Tablo 91:** 1160-1/1747-48'de seferden dönen kalyonların sarfettikleri barut miktarı
- Tablo 92:** Akdeniz seferindeki bir kalyonun attığı selamlama topları
- Tablo 93:** Tüccar kalyonlarının uzunluklarına göre bulundurmaları gereken levend sayısı ile savaş malzeme ve mühimmatı
- Tablo 94:** Garp Ocakları'na hibe edilen kalyonlar
- Tablo 95:** 1125-69/1714-55 arasında Garp Ocakları'na verilen toplar
- Tablo 96:** 1130-67/1718-54 arasında sefere çıkan kalyon sayısı
- Tablo 97:** Akdeniz seferine çıkan bir kalyonun gıdış ve dönüş güzergâhı.

Kısaltmalar-Ölçüler

- AE** Ali Emîrî
- a.g.e.** adı geçen eser
- a.g.m.** adı geçen makale
- B.** Receb
- bkz.** bakınız
- BOA** Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- C.** Cemâziyelaahir
- Ca.** Cemâziyelevvel
- C. BH** Cevdet-Bahriye
- cev.** çeviren
- D. BSM** Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemî
- D. BSM. KND** Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemî-Kalyon Defterdarlığı
- D. BSM. KNK** Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemî-Kalyon Kâtipliği
- D. BSM. TRE** Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemî-Tersâne Emîni
- D. MKF** Bâb-ı Defteri, Mevkufât Kalemî
- def.** defter
- DİA** Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- dos.** dosya
- ed.** editör
- gös.yer.** gösterilen yer
- gr.** gram

haz. hazırlayan
hk. hüküm
İE. BH İbnülemin-Bahriye
kg. kilogram
KK Kamil Kepeci
L. Sevâl
m. metre
M. Muharrem
MAD Maliyeden Müdevver Defterler Serisi
MD Mühimme Defteri
N. Ramazan
nr. numara
R. Reblülahır
Ra. Reblülevvel
S. Safer
s. sayfa
sy. sayı
Ş. Şaban
TSMA Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
vr. varak
Z. Zilhicce
Za. Zilkade

Kıtapdaki uzunluk ve ağırlık ölçüleri için aşağıdaki değerler esas alınmıştır.

Kantar = 100 lodra = 17600 dirhem = 44 kıyye = 56,449 kg.

Kıyye = 400 dirhem = 1,2822945 kg.

Dirhem = 3,207 g.

Zırâ = 0,758 m.

Birinci Bölüm

*Osmanlı Donanmasında
Değişim ve Dönüşüm*

Osmanlılar, denizle doğrudan ilgisi olmayan bir uc beyliği halinde kurulmakla beraber ilhak ettikleri yerlerdeki halkın denizcilik birikiminden de istifade ederek ilk deniz faaliyetlerine giriştiler¹. 15. yüzyılın ortalarından itibaren devletin bir imparatorluk hüviyeti kazanmasıyla donanmanın fonksiyonu arttı. Osmanlı donanması, Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de imparatorluğun sınırlarını genişletme ve bu sulardaki hâkimiyeti tesiste büyük rol oynadı. Hatta 16. yüzyılda Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda girişilen faaliyetleri Osmanlıların dünya ölçekli bir deniz gücü olma yolundaki gayretleri olarak okumak mümkündür².

Yine aynı yüzyıl içerisinde Osmanlılar, Kıbrıs'ı fethetmek suretiyle Doğu Akdeniz'in kontrolünü ellerine almışlardı. Diğer taraftan idarî olarak merkeze bağlı bulunan Garp Ocakları, Batı Akdeniz'i sürekli tehdit altında tutmaktaydı. Osmanlı donanması Avrupalı devletlerin tek başlarına savaşmayı göze alamadıkları bir *Akdeniz gücü* haline gelmişti³. Bu tarihlerde Avrupa donanmalarında ise yüksek bordalı, yelkenli savaş gemilerinin hizmete sokulmasıyla deniz savaşları yeni bir mahiyet kazanmaya başlamıştı. Artık silahlandırılmış İngiliz ve Felemenk yelkenli ticaret gemileri de Akdeniz'de boy göstermekteydi. Binlerce yıllık bir geleneğe sahip kürekli gemi (kadirga), kendi sularında egemenliğini yitirmekteydi. Venedik ve Osmanlılar bu meydan okumayla yüzleştiklerinde kadirga geleneğini birden terk edemediler. Osmanlılar yeni tarz gemilerin üstünlüğünü gördükten sonra ise donanmada teknolojik ve idarî bir değişim ve dönüşüme giriştiler.

1 Osmanlıların denizlere açılma süreci ve denizci beylikler için bkz. Halil İnalcık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", *Türk Denizcilik Tarihi*, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002, s. 73-90; İdris Bostan, "Osmanlıların Denizlere Açılma Sürecinde Gelibolu", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2006, s. 33-46. Batı Anadolu Beylikleri'nin Osmanlı devletine ilhakları konusunda bkz. Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2001. Ayrıca bkz. Kate Fleet, "Early Turkish Naval Activities", *The Ottomans and the Sea*, ed. Kate Fleet, Skilliter Center for Ottoman Studies & Istituto Per L'Oriente C. A. Nallino (2001), s. 129-138.

2 Osmanlıların söz konusu denizlerdeki faaliyetleri için bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti, Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974; Salih Özbaran, *Ottoman Expansion Towards The Indian Ocean In The 16th Century*, İstanbul 2009; *Uluslararası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu, 16^{ncı} ve 17^{nci} Yüzyıllarda Hint Okyanusu'nda Osmanlı Deniz Varlığı*, İstanbul 2009.

3 Molly Greene, "Dirilen İslam: 1500-1700", ed. David Abulafia, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, İstanbul 2004, s. 219-250.

1. Osmanlı Donanması ve "Kalyon" Üzerine

Kalyonun menşei hakkında kesin olarak söylenebilecek şey, ilk örneklerinin Avrupalı ve kürekli savaş gemilerine dâhil olduğudur. Portekizliler, 16. yüzyılın başlarında Hint Okyanusu'nu kontrol için kürekli kalyonlar kullandılar. Yine bu yüzyılın erken dönemlerine ait Fransız kaynakları, korku veren İspanyol kalyonlarından bahsetmektedir. Her iki durumda da bahsedilen gemiler, açıkça savaş gemileriydi ve gelişmiş kalyonların muhtemel atalarıydı. Fakat bunlar hakkında detaya inen bilgiler mevcut değildir. Kalyonun ilk öncülleri olarak kabul edilebilecek tekneler ise İngiltere'de 1520'lerden 1550'lere kadar alçak gövdeleriyle inşa edilen ve 1540'ların ortalarında küreklerini kaybeden *galliasseler*dir. Bu teknelerin Akdeniz *galleasseleri*yle (mavna) ilişkisi olmadığını belirtmek gerekmektedir. Bunun yanı sıra 1567-68'de İspanyol kralının Atlantik ticaret yollarını savunmak için 12 küçük kürekli kalyon inşa ettirdiği bilinmektedir⁴.

Bu kısıtlı ve kitabî bilgiler 16. yüzyılın ortalarına doğru, kalyonların denizciliği konu alan sanat çalışmalarında olağan şekilde yer almasına kadar görsel açıdan eksik kalmaktadır. Bu noktadan itibaren ressamların betimlemeleri günümüze ışık tutacak şekilde kalyonların donanımları ve silah envanterleri hakkında görsel bilgi sağlamaktadır. Bunun yanı sıra donanma mühendisliği ve deniz arkeolojisi çalışmalarından elde edilen verilerle de daha ayrıntılı bilgiler ortaya çıkmaktadır⁵.

Kadırganın savaş gemisi olarak donanmanın esas gücünü oluşturduğu dönemde de Osmanlılar yüksek bordalı, yelkenli büyük gemiler kullanmışlardı. Gerek savaş gemisi veya nakliye amaçlı gerekse ticaret gemisi olarak bu tür teknelerden istifade edilmekle birlikte bu durum yaygınlık kazanmamıştır. Eldeki sınırlı bilgilere

4 John F. Guilmartin, Jr., *Galleons and Galleys*, London 2002, s. 158.

5 Guilmartin, *gös. yer.* Kalyonun gelişimi için ayrıca bkz. Peter Kirsch, *The Great Ships of the Armada Era, The Galleon*, London 1990; Conway's History of the Ship, *Cogs, Caravels and Galleons The Sailing Ship 1000-1650*, Ed. Robert Gardiner, London 1994.

göre 15. yüzyılın hemen sonlarından itibaren Osmanlılar bu tarz gemiler kullanmışlardır⁶.

Kalyonların, özellikle okyanuslara açılan devletler elinde zamanla bir savaş gemisine dönüşmesiyle, deniz savaşları yeni bir mâhiyet, devlet donanmaları da yeni bir görünüm kazanmış oluyordu⁷. Rakip donanmaların ve coğrafi şartların belirlediği devlet politikalarına bağlı olarak şekillenen dünya denizciliğindeki bu gelişmenin uzağında kalmış gözükmeyle birlikte Osmanlılar, genelde askerî teknoloji olarak Avrupalı devletlerden geri değillerdi⁸. Bunun yanı sıra donanmalarında temelde kürekle yani kas gücüyle -uygun şartlarda yelkenle- hareket eden kadırgalardan tamamen rüzgârla yol alan kalyonlara geçen Osmanlıların, bu yeni teknolojiye geçiş sürecinde karşılaştığı sıkıntıları kendi imkânlarını kullanarak aştığı da ifade edilmelidir.

Osmanlı-Venedik Rekabeti ve İlk Kalyon İnşa Denemeleri

Osmanlı donanması ilk yıllarından beri devletin siyasi ve ticarî hedeflerini gerçekleştirmek üzere harekete geçtiğinde uzun zamandır bu sularda egemenliğini sürdüren Venedik donanmasını kendisine rakip olarak bulmuştu. Dördüncü Haçlı seferi, Bizans'ın idaresine bir süre için Latinlerin hâkim olmasına yol açtığı gibi Venedik'i Doğu Akdeniz'de üstün bir deniz gücü haline getirmişti. Ayrıca Mısır ve Levant'la yapılan ticaret açısından önemli

6 15. yüzyılın sonundan 17. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlıların kullandığı yelkenli gemi türleri için bkz. İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005, s. 278-281.

7 Değişen ve gelişen savaş teknolojilerinin devlet oluşumlarına yaptığı etkilerin incelendiği önemli bir çalışma için bkz. Jan Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America, 1500-1860*, I-II, Edsbruk 1993. Ayrıca 17. yüzyılın ikinci yarısından buharlı gemiler dönemine kadar deniz savaşları ve deniz-gücünü inceleyen başka bir çalışma için bkz. Richard Harding, *Seapower and Naval Warfare, 1650-1830*, İngiltere 1999.

8 Keith Krause ve Jonathan Grant'ın Osmanlıların kendileri gibi üçüncü kademedен üreticiler olan Macaristan, Lehistan ve Ortaçağ Balkan devletleri gibi yakın hasımlarıyla boy ölçüşecek yetkinliğe sahip bulundukları fakat öte yandan ithal silah ve teknolojilere büyük ölçüde bağımlı olarak üçüncü kademedен bir askerî teknoloji üreticisi durumunda kaldıkları yolundaki tezine karşılık (bununla ilgili olarak bkz. Jonathan Grant, "Osmanlı 'Gerilemesi'ni Yeniden Düşünmek: 15.-18. Yüzyıllardaki Askerî Teknoloji Yanışında Osmanlı İmparatorluğu'nun Konumu", çev. C. Demirkan, *Osmanlı Geriledi mi?*, haz. M. Armağan, İstanbul 2006, s. 195-224) Osmanlıların askerî teknoloji konusunda Avrupalı devletlerden geri kalmadığını gösteren arşiv ağırlıklı bir çalışma için bkz. Gábor Ágoston, *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askerî Gücü ve Silah Sanayisi*, çev. T. Akad, İstanbul 2006.

bir mevkiye bulunan Girit, en büyük ilgi alanı ticaret olan Venedik'e tüm Ege üzerinde denetim kurma imkânı vermişti. Akdeniz'in bu şehir devleti sahip olduğu tüm güç ve arzuyu gemilerinin erzak alabileceği aynı zamanda bakımlarının yapıldığı ve tüccarının alışverişlerini gerçekleştirebileceği bütün liman ve pazarlara yöneltmişti. Hatta bu sebeple Venedik için siyaset ve dinin ticaretten sonra geldiği bile ifade edilmektedir⁹.

Venedik'in ticarete olan ilgisi gemi tipine de yansımıştı. Doğudan aldığı, yükte hafif pahada ağır bir kargo olan baharatı hızla limanlara ulaştırması gerektiği için büyük yelkenli karaka yerine "büyük kadirga"yı geliştirmişti. Bunlar ticaret gemileri olmakla birlikte gerektiğinde savaşabilirlerdi; fakat bu durumda tam bir savaş gemisinden ziyade silahlı ticaret gemilerine benzemekteydiler¹⁰. Daha fazla yük taşıyabilen karakalara kıyasla görkem bakımından 13. yüzyılın sonlarından 16. yüzyıla kadar "büyük kadirga", Akdeniz'de görülen en gösterişli ve etkileyici tekneydi. Bütün kadirgalar gibi kürekle hareket ettirilmesine rağmen yelkenli bir gemiydi. Kürekleri limana giriş çıkışlarda, rüzgârsız havalarda veya rüzgâr ters estiğinde kullanılırdı. Ortalama 42 metrelik bir boya sahipti. Üç direkli örnekleri olmakla birlikte genellikle iki direği vardı. Direklerinin her biri Latin yelkeni taşımaktaydı. Arapların Akdeniz gemiciliğine kazandırdığı Latin yelkenin uzun zamandır kadirgalarda kullanılmasının yanı sıra ayrıca kuzeyli denizcilerin icadı olan ve Akdeniz'e önce yelkenli karakalarla giren dümen de hızla kadirgalara uyarlanmıştı¹¹.

Akdeniz'in uzun süren yaz mevsiminde bazen günlerce rüzgârdan yoksun iklim şartlarına uygun olarak zaman içerisinde geliştirilen kürekli gemiler, bu coğrafyada var olan güçlü bir geleneğin ifadesiydi. Bu geleneğin içinden gelen ve bir şehir-devlet olmasına rağmen sahip olduğu büyük zenginliğe, deniz ticareti için kendisine özgü inşa ettiği kürekli gemilerle ulaşan Venedik, yelkenli gemilere bir anda geçmemiş, 15 ve 16. yüzyıllarda yelkenli gemi kullanma girişimleri olmasına rağmen kürekli gemilere geri dönmüştür. Venedikliler, kadirganın cepheden hücum, rampa etme ve düş-

9 Şerafettin Turan, *Türkiye- İtalya İlişkileri I, Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, Ankara 2000, s. 33-37, 477.

10 Ernle Bradford, *Akdeniz [bir denizin portresi]*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul 2004, s. 294.

11 Bradford, *a.g.e.*, s. 296.

manın önünü kesme taktiklerinin deniz savaşlarında sağladığı üstünlüğüne inanıyorlardı. 16. yüzyılın sonlarından itibaren okyanus kökenli yelkenlilerin Akdeniz’de ağırlığını hissettirmeye başlaması üzerine Venedik’te yelkenli gemilere geçilmesi konusunda başlayan tartışmalar kadırgalar lehine son bulmuştur. Bununla birlikte bu tür gemileri inşa etmek belli bir teknolojik altyapıyı da zorunlu kılıyordu. Bu yüzden ilk inşa denemelerinin umulan doğrultuda olmadığı görülmektedir. Örneğin 1608’de Venedik tersânesi dışında inşa edilen bir kalyon, gerektiği kadar hıza kavuşamadığından adeta denizde yüzen bir kaleye dönüşmüştü¹².

Bu başarısız girişime rağmen gerçekte Akdeniz gemiciliği okyanus gemiciliğinden kesin çizgilerle bir farklılık göstermemekteydi. Hatta okyanusta beliren yeni bir geminin benzerlerinin kısa bir zaman sonra Akdeniz’de görülmesi olağandı¹³.

Coğrafyanın gemi tipi üzerinde etkili olmasının yanı sıra devletlerin birbirleriyle rekabeti de bu konuda belirleyicidir. Bir donanmasının varlığından bahsedilebilecek ilk zamanlarından beri Osmanlıların denizlerdeki en büyük rakibi Venedik olmuştur¹⁴. 1402’de Ankara’da Timur’la girilen mücadele sonrasında dağılan birliğin tesis edilmesini müteakiben henüz 1416’da Venedik donanması ile savaşan Osmanlı donanması, yenilmesine rağmen Boğaz’ın kontrolünü elinden bırakmamıştır¹⁵. Venedik ise özellikle Doğu Akdeniz’deki üstünlüğünü bir müddet daha devam ettirmiştir.

12 Carlo M. Cipolla, *Yelken ve Top*, çev. A. Kayabal, İstanbul 2003, s. 44-45; Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 104-105. Charles Tilly, okyanus kökenli yelkenlilerin Akdeniz’e girmesinin etkilerini şöyle değerlendirmektedir: “On altıncı yüzyılın sonlarında İspanya, İngiltere ve Hollanda Akdeniz’e ticaret ve korsanlık amacıyla (ikisi o kadar ayrılmış değildi) büyük ve silahlı gemiler göndermeye başladılar. Ragusa, Cenova ve Venedik gibi şehir-devletleri o zamana kadarki hızlarının, bağlantı ve kurnazlıklarının büyük ticari kayıplardan kurtulmak için yeterli olmadığını gördüler. Uzun okyanus seferleri için elverişli büyük gemilerin sahipleri hem ticarete hem de savaşta kazandılar.”, (Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu, çev. K. Emiroğlu, İstanbul 2001, s. 118).

13 Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, I, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1993, s. 361.

14 Bununla birlikte Osmanlı-Venedik mücadelesinin “rekabet” olarak değerlendirilemeyeceği konusundaki bir yaklaşım için bkz. P. Brummet, “The Ottoman Empire, Venice and the Question of Enduring Rivalries”, *Great Power Rivalries*, ed. W. R. Thompson, University of South Carolina Press, 1999, s. 225-253. Ayrıca bkz. Giovanni Ricci, “Türkler ve Deniz: İtalya’dan Bir Bakış 15.-18. Yüzyıl”, çev. Z. Bilgin, *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 163-173.

15 Osmanlıların Venediklilerle olan ilk ilişkileri hakkında geniş bir çalışma için bkz. Ş. Turan, *a.g.e.*

Akdeniz'de Venedik'in kurduğu büyük ticaret imparatorluğu Adriyatik'ten Levant'a kadar devam eden kıyılar boyunca noktalar halinde sıralı pek çok üstün müteşekkildi. Bunun yanı sıra Haçlı seferlerinden miras kalan ve görünüşte kutsal topraklara ulaşan hac güzergâhını koruyan St. Jean şövalyeleri gibi askerî yapılar mevcuttu. 1453'te Doğu Roma İmparatorluğu'na son veren Osmanlılar, imparatorluğun eski hâkimiyet alanı üzerinde genişlemeye başladılar. Önceleri Gelibolu'da, 15. yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul'da üslenen Osmanlı deniz kuvvetleri 1560'lara kadar imparatorluğun yayılmasına hizmet etti. Cenova'nın Akdeniz'deki kolonileri bir bir ele geçirilirken Venedik ile Ege Denizi ve yönetiminde olan sahil şehirlerinde on altı yıl sürecek (1463-1479) bir savaşa girişilmişti. 1499-1502 arasında Venedik'le yapılan savaşlar neticesinde başlıca Venedik ticaret yolları Osmanlıların kontrolüne geçti. 1503'te üç yüzden fazla tekneden oluşan Osmanlı donanması Doğu Akdeniz'deki bütün Hristiyan devletleri tedirgin etmekteydi. 1517'de Mısır'ı fetheden Osmanlılar Levant ticaret yollarını hâkimiyetleri altına aldılar¹⁶.

Osmanlıları Venedik ile karşı karşıya getiren bir başka uzun soluklu savaş 1055-80/1645-69 seneleri arasındaki Girit seferidir. Girit'in fethiyle sonuçlanan bu kuşatma, aynı zamanda Osmanlı gemi inşa teknolojisindeki değişimde ve donanma stratejisinde dönüm noktasıdır ve Osmanlı denizciliğinin seyri açısından çok önemlidir.

Osmanlılar 15. yüzyıl sonunda yelkenli savaş gemileri inşa etmişlerdi. Fakat bu tür gemiler daha sonraki yıllarda donanmada kullanılmamıştır. Girit seferi öncesinde, 1644'te bir kadirganın dört katı mâliyetle, uzunluğu bilinmeyen, burtun/bertone tarzında yelkenli bir savaş gemisi inşa edilmişti. Kalyon inşasına ise bundan beş altı sene sonra girişilmiştir. Girit kuşatmasının ilk yıllarında donanmada bulunan az sayıda kalyonun varlığı bununla yahut

16 Richard Harding, "Deniz Savaşları 1453-1815", *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, İstanbul 2003, s. 105. Osmanlıların büyük bir güç olarak ortaya çıkmalarının Venedik tarafından nasıl algılandığına dair şu ifadeler dikkat çekicidir: "İki hasım var: Venedik ve Türk, ya da Türk'ü konuşan Venedik... Büyük bir anakronizmi göze alırsak şöyle diyebiliriz: Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu, aradaki farkları yitirmemek koşuluyla, birçok ülkenin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika ile olan ilişkilerini anımsatıyor. Bu yeni gücün -bu genç emperyalizmin- siyasal, ekonomik ve askeri hegemonyası kolay kaldırılır değil, fakat başarıları ve siyasi rejimine hayranlık duymamamak da elde değil. Biraz gücünü azaltmak iyi olurdu, yoksa meşruluğuna kimsenin diyeceği yok.", Lucette Valensi, *Venedik ve Bâb-ı Âli, Despot'un Doğuşu*, çev. A. Turgut Arnas, İstanbul 1994, s. 79-80.

Garp Ocakları'ndan gelerek donanmaya yer alan kalyonlarla açıklanabilir. Kuşatmaya katılan 42 toplu Cafer Reis kalyonu da buna bir örnektir¹⁷.

Venedik donanması, bünyesinde korsanlık ve ticaret için Akdeniz'de bulunan kiralık İngiliz ve Felemenk kalyonları¹⁸ da bulunduğu halde Çanakkale Boğazı'nı ablukaya almış, Girit kuşatmasına lojistik destek vermek için yola çıkan Osmanlı donanmasını engellemeye çalışmıştı. Osmanlı donanması 1646'da küçük bir çatışmadan sonra Girit'e ulaşsa da Venedik donanması Bozcaada'yı kuşatıp daha sonra kuşatmaya yardım malzemesi götürmek için denize açılan bütün Osmanlı gemilerinin önüne çıkarak onları engellemeye devam etmişti. Hatta 1648'de Girit'e doğru denize açılan donanmanın Venedik ablukasını geçemeyeceği anlaşıncı taşıdığı malzeme ve mühimmat Ege'deki Bey gemilerine karadan ulaştırılmak zorunda kalınmıştı. Bu başarısızlık Kaptanıderya Ammarzâde'nin hayatına mal olmuştu¹⁹.

Osmanlı Donanmasında Kalyona Geçiş Aşamaları

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren donanmada kalyona geçiş iki aşamada gerçekleşmiştir. 1060-1072/1650-1662 seneleri arasındaki birinci aşama deneme mahiyetinde olup kadırgaya geri dönmüştür. 1093/1682'de başlayan ikinci aşama ise kalyon dönemini kalıcı kılmıştır²⁰.

Girit seferi sırasında Venedikliler karşısında etkisiz kalınması dolayısıyla yaşanan sıkıntılı durum üzerine devlet görevlileri donanmanın ıslahı hakkında çeşitli görüşler öne sürerek konuyu tartışmaya başlamışlardı. Bazıları Venedik donanmasındaki kalyonların savaşlarda kadırgaları ezdiğini ifade ederek kalyona kalyonla karşılık verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdi. Bu konuda kamuoyunda gelişen tartışmalara bir şekilde katılan Kâtib Çelebi kadırgalardan yana bir tavır sergilemiştir. Ayrıca kalyon inşa edilebileceğini, geçmişte

17 Bostan, "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi Kadırgadan Kalyona", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2006, s. 187.

18 Bunun yanı sıra Venedik, 1616-19'da da İspanyol saldırısına karşı koyabilmek için yine İngiliz ve Felemenk gemilerinden istifade etmişti (Cipolla, *Yelken ve Top*, s. 45).

19 Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 114.

20 Bostan, "Kadırgadan Kalyona", s. 183-206.

de kalyonların donanmada nakil vasıtaları olarak hizmet verdiğini ifade ederek asıl önemli meselenin kalyonlarda görev alacak denizci ve topçuların yetiştirilmesi olduğunu belirtmiştir²¹.

Bu tartışmalar sonunda 1648'de kalyon inşasına karar verilmişti. Veziriazam Melek Ahmed Paşa'nın, 1061/1651'de inşa ettirdiği 60 zirâ (45,48 m.) uzunluğundaki kalyon suya indirilince yan yatıp büyük oranda su almıştı. Bu olay devlet katında büyük bir üzüntüye sebep olmuştu. Halk ise aşırı vergi toplanması dolayısıyla kendilerine yapılan haksız uygulamalardan ötürü bunun yaşandığına inanmaktaydı²².

Daha sonraki senelerde çok sayıda inşa edilen kalyon donanmayla sefere çıkmış fakat genelde Venedik donanmasına karşı başarı sağlanamaması üzerine kalyonlardan vazgeçilip kadirga inşasına devam edilmesi yönünde görüşler ortaya atılmıştı²³.

Nitekim Venedik'le girişilen savaşlarda verilen kayıplar yüzünden bahriyede ıslahata girişen Veziriazam Fazıl Ahmed Paşa, 1661'de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı kaptanıderyalığa getirmiş ve tekrar kadirgalardan müteşekkil bir donanma oluşturulmasını emretmişti. Bu donanma, devletin 40 ve derya beylerinin 40 kadirgası olmak üzere toplam 80 kadirgadan meydana gelecekti. Böylece kalyona geçişin ilk aşaması kapanmış oldu²⁴.

Kadirga ve kalyonun birbiriyle kıyaslandığı ve kadirgaya dönüldüğü sırada kaptanıderya olan Merzifonlu, zamanla kalyonun üstünlüğüne inanmış olmalı ki sadâreti sırasında, 1682'de 10 kalyonun inşa edilmesini emretmiş böylece başlayan ikinci aşama ile kalıcı olarak kalyona geçiş gerçekleşmişti²⁵. Bu kalyonlardan sekizinin

21 Bostan, *a.g.e.*, s. 116.

22 Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 98-99. Melek Ahmed Paşa'nın inşa ettirdiği bu kalyon hakkında, Tersâne'de otuz küsur geminin inşasının mühtedi bir Flaman tarafından yönetildiği ve yeni donanmanın amiral gemisi olan bu kalyonun suya indirildiği sırada battığı ile ilgili dikkat çekici bilgi Robert Bargrave isimli bir İngiliz tarafından kaleme alınan eserde zikredilmekte, ayrıca bu tarihlerde İngiliz büyükelçisi olarak görev yapan Thomas Bendysh de, kısa bir süre önce Osmanlıların her birinde yirmi beş, kırk ya da elli tunç top bulunan "Hollanda tarzı" on beş ya da yirmi büyük gemi yaptığını kaydetmektedir (Daniel Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler, 1642-1660*, İstanbul 2001, s. 161).

23 Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 119-121.

24 Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 99.

25 Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 103-137; Bostan, "Bir İmparatorluk Donanmasının Teşkili: Osmanlı Denizciliğinde Savaş ve Organizasyon", *Türk Denizcilik Tarihi*, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002, s. 187-220.

45 zirâ (34,11 m.), ikisinin 50 zirâ (37,9 m.) uzunlukta olması ayrıca içlerinden dördünün üç ambarlı olup 80'er tunç top taşımaları kararlaştırılmıştı²⁶.

1680'lerde elçilik heyetiyle birlikte İstanbul'a gelen bir Fransız'ın, XIV. Louis'ye, İstanbul'u ne şekilde fethedebileceğini göstermek için hazırladığı rapor, yukarıda bahsedilen Osmanlı kalyonları hakkında da birtakım bilgiler vermektedir. Buna göre, oranları iyi olmamasına rağmen bu kalyonlar kadirgalarından daha iyiydi. Büyük ve savaşta iyi olmalarına karşın önemli noksanlıkları vardı. İhtiyaç anında yapıldıklarından inşalarında yaş kereste kullanılmıştı. Büyüklüklerine oranla, kalyon keresteleri küçük parçalardan oluşmaktaydı. Bir kalyonun tüm gücünü oluşturan kaplama kuşağı ve eğri-lerden fazla miktarda kullanılmıştı. Sağlam olacağı düşüncesi ile bu kaplamalar için büyük çiviler kullanılmış, bu da çok sayıda delik açılmasına ve bunun yanı sıra kalyonun ağırlaşmasına neden olduğundan kalyonlar zayıf düşmüştü. Bununla birlikte Osmanlı kalyonlarının direkleri en iyi Norveç direklerini aratmayacak kalitedeydi²⁷. Kalyonlar 56 ile 70 arası tunç toplar taşımaktaydılar.

Yine bu rapora göre 1682'de yapımı kararlaştırılan 10 kalyondan biri, kadirga omurgası üzerinde inşa olunmuş yine bunlardan biri, ilk yıllarında ikiye bölünerek Kıbrıs'ın batısında batmıştı. Nihayet raporda Fransa kralının donanmasının Osmanlılarla boy ölçüşen Venedik donanmasından çok daha iyi olduğuna göre Osmanlı donanmasının Fransa kralı için İstanbul'u fetih yolunda bir engel teşkil etmeyeceği öne sürülmektedir²⁸. Bununla birlikte raporun hazırlanma gayesinin Fransa kralını böyle bir fethin kolay ve mümkün olacağına inandırmak olduğu düşünülürse Osmanlı donanması ve gemileri hakkında verilen bilgileri ihtiyatla kullanmak gerekmektedir.

Diğer taraftan söz konusu dönem Osmanlı İmparatorluğu için sarsıcı bir etkiye sahip savaş yıllarının başlangıcıydı. 1683'te Viyana bozgunu ile başlayan yıllarda, Osmanlı orduları Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya ile savaşa girdi. Birkaç cephede birden devam eden bu uzun savaş, 1699'da Avusturya, Lehistan ve Venedik'le imzalanan Karlofça ve 1700'de Rusya'yla imzalanan İstanbul antlaşmalarıyla son bulmuş, önemli bazı topraklar kay-

26 Bostan, "Kadirgadan Kalyona", *Osmanlı Denizciliği*, s. 195.

27 Faruk Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı*, Ankara 2004, s. 265-267.

28 Bilici, *a.g.e.*, s. 267.

bedilmişti²⁹. Osmanlılar, bu devletlerden sadece Venedik'le Akdeniz'de savaşılmaktaydı. Karlofça Antlaşmasına göre ise Akdeniz hâkimiyeti için stratejik bir noktada olan Mora artık Venedik hâkimiyetine geçmişti.

Böylece Osmanlı ve Venedik donanmalarının Akdeniz'deki son karşılaşmalarının zemini hazırlanmıştı. Geçen yüzyıldan farklı olarak her iki donanma da artık kalyonlardan oluşmaktaydı. Osmanlılar için Venedik, sahip olduğu bütün kudret ve kuvvetini donanmasına harcayan denizdeki en büyük rakipti. Bu yüzden Venedik'i yenmek için görülmesi gereken donanma ile ilgili tüm işler, Osmanlılar açısından öncelikli devlet umûrundandı ve çok büyük önemi hâizdi. Konuyla ilgili bir hükümde bu görüşe sahip olduğunu öğrendiğimiz merkezî idare tarafından Mora seferine hazırlık olarak Tersâne'de inşası süren gemilerin derhal bitirilip, gemilere lazım gelen mühimmat ve malzemenin de bir kat fazlasının hazırlanarak bir an önce donanmanın denize açılması emredilmekteydi³⁰. Hazırlıkları bu şekilde süren Osmanlı donanması, 1716'da Korfu'da, 1717'de Limni ve Matapan Burnu'nda, 1718'de ikinci kez Matapan Burnu'nda Venedik donanmasıyla karşılaşmış³¹, elde ettiği başarılar sayesinde Karlofça Antlaşmasıyla Venedik'e verilen Mora'nın, Pasarofça Antlaşması'yla (1718) geri alınmasında önemli rol oynamıştı.

29 Markus Köhbach, "Die diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und dem Osmanischen Reich", *Osmanlı Araştırmaları*, IV (1984), s. 237-260; *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Cavid Bey'in Müntehabâtı)*, haz. A. Baycar, İstanbul 2004; A. K. Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul 1969; Dariusz Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century)*, An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents, Leiden; Boston; Köln: Brill 1999, s. 581-625; D. Kolodziejczyk, "Polonya ve Osmanlı Devleti Arasında Tarih Boyunca Siyasi ve Diplomatik İlişkiler", *Savaş ve Barış, 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri*, İstanbul 1999, s. 20-35; R. A. Abou-el-Haj, "Karlofça'da Osmanlı Diplomasisi", çev. Y. S. Gönen, *Tarih ve Toplum*, 191 (1999), s. 38-44; sayı: 192, s. 40-45; Özgür Arık, *1699 Karlofça Antlaşmasına Göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı Sınırları*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.

30 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defteri (MD)* 123, s. 32, hk. 165 (11-20 Ş. 1127/12-22 Ağustos 1715). Mora'nın fethi hakkında geniş bir çalışma için bkz. Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, İstanbul 2007.

31 Helmut Pemsel, *Weltgeschichte der Seefahrt, Band 6, Seeherrschaft II, Seekriege und Seepolitik von 1650 bis 1914*, Wien 2005, s. 590.

2. Donanmanın Yeniden Yapılanması: Kanunnâme ve Düzenlemeler

17. yüzyılın sonlarındaki savaşlarda alınan mağlubiyetler, Osmanlıların bir sonraki yüzyılda askerî ıslahat girişimlerine yönelmesine yol açmıştır. Kara ordusundaki bu gelişmelerin aksine özellikle 17. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı donanması bir yenilenmenin içine girmiştir. Hatta yüzyılın son on yılında kalyonlardan oluşan filo bir dizi galibiyet de elde etmiştir. Bununla birlikte donanmadaki esas yapılanma 18. yüzyılın hemen başında gerçekleşmiştir. Artık Osmanlı donanmasının esas gücünü kadirgalar değil sayılarının kırka tamamlanması emredilen kalyonlar oluşturmaktaydı.

Osmanlı kalyonlarının Venedik donanması karşısında kazandığı galibiyetlerle donanmadaki bu yeni yapılanmanın başarısı test edilmiş oldu. 1718 Pasarofça Antlaşması, bir bakıma Osmanlıların denizlerdeki üstünlüğünün neticesiydi³².

18. yüzyılda kalyonun yanı sıra karavela, şehtiye ve firkateyn gibi diğer yelkenli gemilerle birlikte kürekle hareket eden kadirga, kal-yete, firkate ve pergende gibi gemiler de donanmada yer almıştı³³. Yine bu dönemde , şetur, kancabaş gibi gemileri bünyesinde barındıran İnce donanma özellikle, 1736-1739 yıllarında Rusya ve Avusturya'ya karşı girilen savaşta görev almıştı³⁴.

32 Alexander H. De Groot, "The Ottoman Mediterranean Since Lepanto (October 7th, 1571): Naval Warfare During the Seventeenth and Eighteenth Centuries" *The Netherlands and Turkey: Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural Relations, Selected Essays*, İstanbul 2007, s. 173-174.

33 Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 169 vd.

34 İnce donanmada görev yapan gemiler için bkz. Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 236-250. 1736-39 savaşında donanmanın fonksiyonunu inceleyen bir çalışma için bkz. İlhami Daniş, *1736-1739 Savaşlarında Karadeniz'de Osmanlı Donanması*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007; ayrıca bkz. Fevzi Kurtoglu, *1736-1737 Seferi ne İştirak Eden Bir Türk Denizcisinin Hatıraları*, İstanbul 1935.

18. yüzyıla girildiğinde Akdeniz’de yüzyıllardır hâkim olan kürekli gemi geleneği artık yerini yelkenli gemilere bırakmıştı. İngiltere ve Hollanda’nın yüksek bordalı, çok sayıda top taşıyan yelkenli gemilerinin Akdeniz’de boy göstermesiyle Venedik deniz gücü ikinci plana gerilemişti. Ama bu Venedik’in Osmanlılar için ciddi bir tehlike olmasını önlememiş hatta Venedik, kendisine ait ve ayrıca kiraladığı kalyonlardan oluşan donanmasıyla Girit seferi sırasında Osmanlıları güç durumda bırakmıştı. 1682’de inşa edilmesi emredilen on kalyon ile kalıcı olarak kadırgadan kalyona geçişi gerçekleştiren Osmanlılar, bir anlamda Akdeniz’deki konumlarını ve etkinliklerini terk etmediklerini ilan ediyorlardı. Ayrıca zaman içerisinde inşa edilenlerle Osmanlı donanmasındaki kalyon sayısının arttırılmasına çalışılmaktaydı.

Bu şartlar altında Mezemorta Hüseyin Paşa, 23 Rebiülevvel 1102/24 Ocak 1691’de Rodos sancak beyliği pâyesiyle mirî kalyonlar kaptanlığına tayin edildiğinde donanmadaki kalyon sayısını yirmiye çıkarmak için gayret gösterdi. 5 Şubat 1693’te Sadrazam Çalık Ali Paşa (1692-93) ile görüşmesinden sonra mirî kalyonların ihtiyaçlarını karşılama ayrıca kaptan, zâbit ve levendlerinin görevlendirilmesiyle ilgili düzenlemeler yapma hususunda yetki sahibi oldu. Bu, donanma içinde kalyonların ağırlığının ön plana çıkmasının ve ayrı bir yapılanmaya doğru gidişin ilk işaretiydi³⁵.

Bu tarihten sonra Mezemorta, kendi idaresindeki kalyonlarla Venedik donanmasına karşı bir dizi galibiyet elde etti. Hüseyin Paşa’ya ilk olarak Zilkade 1105/Haziran-Temmuz 1694’te yirmi kalyonla Ege Denizi’nde bulunan Venedik donanmasının üzerine gitmesi emredildi. Mezemorta, 1106/1695’te Sakız’ı işgal eden Venedik donanması ile Koyunadaları önünde giriştiği savaşı kazanarak Venedik’i adadan çekilmek zorunda bıraktı. Bu başarısının üzerine 22 Ramazan 1106/6 Mayıs 1695’te vezir rütbesiyle kaptanıderyalığa getirildi. Safer 1107/Eylül 1695’te Venedik donanmasıyla Midilli’nin Zeytinburnu açıklarında giriştiği savaşta büyük bir başarı kazandı. Osmanlıların üç yüz yaralı askerine karşılık Venedik donanması 14 kalyon ve beş bin savaşçı zayıat verdi. Bu galibiyeti üzerine İstanbul’a döndüğünde Sultan II. Mustafa (1695-1703)

35 Bostan, “Mezemorta Hüseyin Paşa”, *DLA*, XXIX (2005), s. 525.

tarafından kendisine ve donanmadaki diğer kaptanlara hil'at giydirdi. 1696-1697 yılları arasında Venedik donanmasını Andre Adası ve Bozcaada önünde üç defa daha mağlup etti. Temmuz 1698'de İmroz'a demirleyen Venedik donanmasını takip ederek Midilli yakınlarında yakaladı. Uzun süren çatışmalardan sonra Venedik donanması bölgeyi terk etmek zorunda kaldı³⁶. Mezemorta Hüseyin Paşa, kazandığı bu başarılarla kalyonların donanma için ne denli önemli olduğunu kesin bir şekilde ortaya koydu.

Mezemorta, mirî kalyonlar kaptanı iken dönemin kaptanıderyası Yusuf Paşa (1692-94) ile arası oldukça kötü bir vaziyetteydi. Hatta Sultan II. Ahmed (1691-95), her ikisine gönderdiği 1105/1694 tarihli hükümde aralarındaki karşılıklı nefretin düşmana karşı ortak hareket etmelerine dahi engel olduğundan bundan bir an önce vazgeçip gönül birliği içinde olmalarını emrederek aksi takdirde bunun isyan ve düşmana yardım anlamına geleceği ikazında bulunmuştu. Akdeniz'deki adalar ve sahillerin düşman saldırılarından korunmasının devletin önde gelen bir görevi olduğunu bildirerek aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı buralara düşman zarar verirse hiçbir şekilde beyan edecekleri özür ve cevabı dikkate almayacağını söyleyip *bin başınız olsa tığ-i gazab-ensârımdan biri halâs idemeyup ikinizi dahi telef-i nefis ideceklerin mukarrer bilüp* diyerek her ikisini de ağır bir şekilde uyarmıştı³⁷.

Mezemorta ile Yusuf Paşa arasındaki bu karşılıklı nefretin nereden kaynaklandığına dair bir bilgi mevcut değildir. Fakat bunun sebebini anlamak için her ikisinin bulundukları konuma nasıl geldiklerine bakmak faydalı olabilir. Enderûn'dan yetişme Kaptanıderya Yusuf Paşa, Sivas Beylerbeyi iken Sultan İbrahim'in dul kalan kızı Gevher Han Sultan'la evlendikten sonra Kaptanıderyalık görevine getirilmişti. Mezemorta ise korsan iken on yedi yıl esir kalmış, denizlerde birçok tehlike geçirdikten sonra kazandığı başarılar sayesinde bulunduğu noktaya gelmişti. Denizi bilmeyen bir devlet görevlisinin kaptanıderyalığa getirilmiş olması Mezemorta için kabul edilecek bir şey değildi. Bir diğer husus da kaptanıderya Yusuf Paşa'nın Mezemorta'nın emrindeki kalyonlara müdahale etme arzusu olmalıdır. Zira Sadrazam Çalık Ali Paşa ile yaptığı görüşme sonrasında Mezemorta, donanmadaki kal-

36 Bostan, *grîs. yer.*

37 BOA, Cevdet-Bahriye (C. BH) 2597, (21-30 Za. 1105/14-23 Temmuz 1694).

yonlarla ilgili her hususta yetki sahibi olmuş dolayısıyla bu da donanmada bir iki başlılığı doğurmuştu.

İşte bu şartlar içinde, Venedik donanması karşısında kazandığı başarılarla şöhret bulan Mezemorta, kaptanıderya olunca, zamanla sayıları ve önemi artan kalyonları donanmada ön plana çıkarmayı ve buna uygun olarak denizcilik teşkilâtının yapısını yeniden düzenlemeyi kendine hedef olarak belirlemiş olmalıdır. Bunun yanı sıra Veziriazam Amcazâde Hüseyin Paşa (1697-1702) da Karlofça Antlaşmasından sonra bütün devlet teşkilâtında esaslı bir ıslahatı gerekli görmekteydi. Bir anlamda onun bu girişiminin bahriyedeki destekleyicisi Mezemorta Hüseyin Paşa olmuştu³⁸.

1701 Tarihli Bahriye Kanunnâmesi

Kalyonların donanmada önemlerinin artarak ön plana çıkmaları Osmanlı bahriyesinin yeniden şekillendirilmesini gerekli kılmıştı. Bu yöndeki ilk ciddî teşebbüs 1113/1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi ile hayata geçirilmiş oldu. Zamanla ortaya çıkan meseleleri ve Kanunnâme’de değinilmemiş konuları ele alan yeni düzenlemeler de yürürlüğe kondu. Bu düzenlemeler, bahriyenin yeni şartlara uyum sağlayabilmesi ve kimi sorunların belirli kurallara bağlanarak izale edilmesi yönündeydi. Hazırlanan bu düzenlemeler dolayısıyla gösterilen çaba, bir anlamda denizciliğin bir devlet politikası olarak yürütüldüğünü de göstermektedir.

Kanunnâme, genel olarak belirli bir konuya dair hukukî maddeleri ortaya koyan padişah hükmünü ifade eder. 1701 tarihli Kanunnâme, Osmanlı bahriyesine yeni bir nizâm vermek üzere hazırlandığından devlet teşkilâtıyla ilgili kanunnâmelerdendir³⁹. Hedefi, deniz kuvvetlerinin unsurları olan gemileri ve gemicileri geliştirmek olan deniz yasaları⁴⁰ gibi Bahriye Kanunnâmesi de Osmanlı denizciliğini geliştirmek üzere hazırlanmıştır.

38 İ. H. Uzunçarşılı *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988³, s. 498.

39 Halil İnalcık, “Kanunnâme”, *DİA*, XXIV (2001), s. 333-337.

40 Herbert Richmond, *Devlet Adamları ve Deniz Gücü*, çev. C. Eyiceoğlu, Ankara 2002, s. 6.

Mezemorta Hüseyin Paşa'nın hazırladığı fakat onun vefatından sonra yürürlüğe giren⁴¹ 1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi'nin metni üç ayrı yerde bulunmaktadır. Arşiv belgesi niteliğinde olan iki metinden biri 112 numaralı *Mühimme Defteri*'nde⁴² diğeri Başmuhasebe Tersâne Emâneti 14599 numaralı defterdedir⁴³. Üçüncüsü ise anonim bir Osmanlı tarihinde zikredilmektedir⁴⁴.

Esas metinden önce yer alan kısımda, bundan böyle bu Kanunnâme'nin *düstûrû'l-amel* kabul edilerek getirdiği düzenlemelere uygun hareket edilmesi ve bunların değiştirilmemesi emredilerek böyle bir şeye kalkışanların "*Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah (her şeyi) işitir ve (her şeyi) bilir*"⁴⁵ meâlindeki ayete muhâtap olacakları ifade edilmektedir. Bundan sonra Kanunnâme'de tasarlandığı gibi kalyon sayısının kırka tamamlanmasıyla istenilen sayıya ulaşıldığı düşünülerek kalyon inşasının ihmal edilmeyip Tersâne'ye ocaklık olarak bağlanan yerlerden kaliteli kerestelerin getirtilerek zamanla kullanılamaz hale gelenlerin yerine her sene bir-iki kalyon inşa edilmesi ve kalyon sayısının çoğaltılması emredilmektedir.

Kanunnâme'de öncelikle vurgulanan husus donanmadaki mevcut kalyon sayısının inşa edileceklerle artırılması ve her birinin donanım, mühimmat ve personel yönünden eksiksiz hale getirilmesidir. Kanunnâme hazırlandığında donanmada ikisi inşa halinde yirmi yedi kalyon bulunmaktaydı. İnşası süren kalyonlardan biri 62,5 zirâ (47,37 m.) uzunluğunda büyük üç ambarlı kalyon diğeri ise bu kalyonun yapımı için getirtilen kerestelerden arta kalanlarla inşasına başlanan 43 zirâlık (32,59 m.) bir kalyondur. Kanunnâme'de hedeflenen sayıya ulaşılması için 13 kalyonun inşasına başlanması gerekmektedir.

41 Bostan, "Mezemorta Hüseyin Paşa", s. 524-526.

42 BOA, MD 112, s. 18-23. Kanunnâme'nin metni için bkz. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 523-527. Kanunnâme'yi değerlendiren diğer çalışmalar için bkz. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 184; Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 137.

43 Bu kanunnâme suretinde hatt-ı hümayûn kısmı bulunmamaktadır: BOA, D. BŞM. TRE def. 14599, s. 1-9.

44 *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, yay. haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000, s. 167-171.

45 Bakara sûresi, 181. ayet, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, haz. H. Karaman vd., Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara 2006, s. 26.

Kanunnâme'ye göre kaptanpaşa, derya beyleri, kaptan, reis ve diğer donanma üyelerine başbuğ olacaktı. Bunlar kaptanpaşanın emirlerine itaat ettikleri gibi o da her bir fırkanın tertibine özen gösterecekti.

Donanmanın kadîm emektarlarından olan kadirğa sahibi derya beyleri, idarelerindeki gemilerin sefer için gereken takımlarını tamamlayacak, 160 savaşçı ve ayrıca salyâneleri nispetinde forsayı da hazır bulunduracaklardı. Bunun yanı sıra gemilerindeki kaptanlar ve reisler, denizcilik bilgi ve görgüsüne sahip olacaklar ve donanma sefere çıktığında kaptanpaşalar tarafından yoklanacaklardı. Eksiği olduğu halde tamamlamamakta ısrar eden derya beylerinin gemileri ellerinden alınacaktı.

Kanunnâme'deki en önemli hususlardan biri, kaptanıderyaların sebepsiz yere görevden alınmaması, azle sebep olacak bir suç işlemeyip hayatta oldukları sürece görevlerinde kalmalarıydı. Azledilmeleri veya vefatları durumunda kapudâne-i hümayûn kaptanı, kaptanıderya olarak atanacaktı. Kara paşalarından kimse kesinlikle bu göreve getirilmeyecekti. Kapudâne kaptanlığı sadakat sahibi, denizcilik bilgi ve görgüsüne sahip olmak şartıyla Patrona kaptanına, Patrona kaptanlığı ise Riyâle kaptanına verilecekti. Boşalan Riyâle kaptanlığına birini seçmek için ise donanmadaki kalyon kaptanları aralarında görüşerek içlerinden bu göreve en uygun olanını seçeceklerdi. Bu seçimde kriter eskilik değil göreve liyâkat olacaktı. Böylece ehil olanlardan seçilerek oluşturulan silsile sonucunda ileride bir gün kaptanıderya seçilecek kaptan, emrindeki donanmayı sevk ve idarede mâhir biri olarak bu göreve gelmiş olacaktı.

Kaptanpaşalar barış zamanında baştarda-i hümayûna, savaş esnasında ise üç fener ve üç bayrak taşıyan büyük kalyona binecekti ve bu kalyon, başkapudâne olarak anılacaktı. Diğer kapudâne kalyonu ikinci olarak anılacak ve kapudâne kaptanının idaresinde olacaktı. Savaşta yaralananlara istedikleri yerden vazife verilerek emekliye ayrılımları sağlanacaktı.

Donanmadaki kalyon kaptanlarından biri vefat ettiğinde veya bir sebepten dolayı azli gerektiğinde kapudâne kalyonunun baş reisi onun yerine bu kalyona kaptan olarak atanacaktı. Kapudâne baş reisliği ise kapudâne-i hümayûn yahut diğer kalyonlardaki aylakçıyândan reislikte maharet ve bilgi sahibi olanlara verilecek-

ti. Topçubashılık kadrosu boşaldığında topçular kethüdası bu görev getirilecek ve topçu askerlerin arasından kıdem sahibi ve uygun olanı kethüda seçilecekti. Yüksek maaşlı zâbitlerin kadroları boşaldığında bu kadroya meslekî bilgi ve görgüsü olanlar seçilecek bazı kimselerin aracılığı ile hak etmeyenler asla göreve getirilmeyecekti. Özellikle, denizcilikle ilgisi olmayan birinin göreve getirilmemesine dikkat edilmesi emredilmekteydi.

Kaptanpaşa ve diğer kaptanlar çeşitli sebeplerle kalyon personelinin sayısını azaltmayacak ve her kalyon için belirlenen sayıda personel ve mühimmat eksiksiz tamamlanacaktı. Kalyon ağaları, özellikle baş ağa olan kimse dindar biri olacak ve personeli gereği gibi kontrol altında tutacaktı. Gemi bir limanda demirlediğinde zâbitler, taşkınlık ve aşırılık yapılmaması için gerekli ikazları yapacak, aksine davrananlar hapse atılarak cezalandırılacaktı.

Bahriye Kanunnâmesi, bu şekliyle Osmanlı donanması personelinin atanma, terfi ve emeklilik meselelerini bir düzene bağlamıştı. Mezemorta Hüseyin Paşa'nın Garp Ocakları'ndan yetişme bir denizci olmasının bu düzenlemelere etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle kalyon kaptanlarının kendi aralarında yapacakları seçimle yeni Riyâle kaptanını belirleyecek olması Garp Ocakları'nda korsan kaptanların ortak kararlar hareket etmelerinin bir yansıması olmalıdır⁴⁶.

Osmanlı Bahriyesinde Diğer Düzenlemeler (1706-1733)

1701 Kanunnâmesi, Osmanlı bahriyesi ile ilgili temel bazı meseleleri ele almakla birlikte zaman içerisinde gerektikçe yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu durum devletin deniz politikasının sürekliliğini göstermek açısından çok önemlidir. Söz konusu düzenlemeler ve ele aldıkları konulara aşağıda değinilecektir.

46 Garp Ocakları'yla ilgili olarak bkz. R. C. Anderson, *Naval war in the Levant 1589-1853*, Liverpool 1952; G. Fischer, *Barbary Legend, War, Trade and Piracy in North Africa 1415-1830*, London 1957; A. Hess, *The Forgotten Frontier: a History of the sixteenth Century Ibero-African Frontier*, Chicago 1978; M. Belhamissi, *Histoire de la marine algérienne (1516-1830)*, Alger 1986; J. B. Wolf, *The Barbary Coast, Algeria under the Turks*, London-New York 1979; S. Bono, *Corsari nel Mediterraneo. Cristiani e musulmani fra guerra, schiavitù e commercio*, Milano 1993; P. L. Wilson, *Korsan Ütopyları*, çev. Y. Gündoğdu, İstanbul 2005.

Tersâne-i Âmire'nin Yönetiminde Yenilikler: 1118/1706 ve 1707 Düzenlemeleri

Bahriye Kanunnâmesi'nin yürürlüğe girmesinden sonra ihtiyaç duyulan bazı konularda yeni düzenlemelere gidilmiş, bunlardan 18 Cemâziyelahir 1118/28 Ağustos 1706 tarihli ilk düzenlemede esas olarak üç konunun üzerinde durulmuştur: Birincisi levend yoklaması, ikincisi kalyonlara verilen malzeme ve mühimmatın zapta geçirilmesi üçüncüsü ise kalyonların gerekli inceleme yapıldıktan sonra tamir görmesi idi⁴⁷.

Osmanlı bahriyesinde kalyonların sayısının artmasıyla birlikte levendlerin sayısı da arttı. Sefere çıkış ve seferden dönüşlerde veya Tersâne'de kışlandığında kalyonlardaki bütün levendlerin kalyon kâtibi ve halifesi tarafından yoklanması gerekiyordu. Levendler defterlerde ismen kayıtlı olduğundan yoklamada mevcut olmayanların yerine hariçten girenler teşhis edilebilmekteydi. Bir önceki seferde hazır bulunanlar *atik*, diğerleri *cedîd* şeklinde yoklama defterine yazılmaktaydı.

Düzenlemede kalyonlardaki levendlerin düzenli olarak yoklanmasına karşılık kalyonlara verilen malzeme ve mühimmatın dikkatlice kayda geçirilmediği ve bu yüzden devletin zarara uğradığına dikkat çekilmektedir. Bunu önlemek için verilen malzeme ve mühimmatın bir deftere kaydedilmesi ve sefer dönüşünde bu kayıtlara göre tespit yapılmasının gerektiği belirtilmektedir. Bu malzeme ve mühimmat niteliklerine göre ayrı ayrı yazılacak, kullanılamaz durumda olanların yerlerine yenilerini tedarik etmek üzere güvenilir biri ile başmuhasebeden bir kâtip görevlendirilecekti.

Bu düzenleme bir bakıma Osmanlı bahriyesinin o zamanki temel sorunlarını tespit etmek için kaleme alınmış olmalıdır. Zira yaklaşık altı ay sonra Tersâne-i Âmire ve kalyonlarla ilgili bütün işleri konu alan başka bir düzenlemenin varlığı bu süre zarfında devletin ilgili birimlerince sorunlara çözüm arandığını ortaya koymaktadır. İlk düzenlemede malzeme ve mühimmatın kaydını tutacak güvenilir biri diye tarif edilen kişinin, 9 Şevvâl 1118/ 14 Ocak 1707 tarihli ikinci düzenlemede, Liman Reisi unvanıyla çalışacak devlet görevlisi olmasına karar verilmiştir⁴⁸.

47 BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)* 3142, s. 83.

48 BOA, *MAD* 3142, s. 86.

Buna gerekçe olarak birçok kâide ve kanun hazırlanmasına rağmen bunların gereği gibi uygulanmadığına dikkat çekilerek levendlerin yoklanmasında ve maaşlarının dağıtılmasında yaşanan problemler ile kalyonlara verilen Cebehane, Tophane mühimmatı ile diğer levâzımın sayımı ve korunması hususundaki ilgisizlikten bahsedilmiş ve sonra bundan dolayı devletin zarara uğramaya başladığına işaret edilerek bunu gidermek için donanmayı ilgilendiren işlerde bilgi sahibi olan birinin Liman Reisi unvanıyla göreve getirilmesine karar verildiği ifade edilmiştir. Liman Reisi'nin iki esas görevi olacaktı. Maaşları doğru şekilde dağıtmak ve sefere çıkan kalyonlara yeterli mühimmat, levâzımât ve erzakı verip döndüklerinde ise bunları geri alarak saklamak. Donanmadaki kalyon kaptanları ve diğer Tersâne çalışanları üzerinde imtiyaz sahibi olması için kendisine Patrona kaptanlığı pâyesi ile yıllık 250.000 sağ akçe maaş verilecekti. Liman Reisi'nin emrinde kalyonlarla ilgili bütün işleri kayda geçirmek üzere bir kâtip tayin edilmesi ve buna da yıllık 60.000 akçe verilmesi kararlaştırıldı. Bu iki görevli işlerini doğru yaptıkları sürece azledilmeyeceklerdi⁴⁹.

49 Bu karar doğrultusunda Kaptanıderya Hacı İbrahim Paşa'nın 19 M. 1119/22 Nisan 1707 tarihli arzı üzerine Liman Reisliği'ne Riyâle kaptanı olan Süleyman Kaptan, Liman Reisi kâtipliğine de Ömer atanmıştı. Bu ikisine 1 Ra. 1119/2 Haziran 1707 tarihinde berâtları verilmişti (BOA, MAD 8880, s. 88). Süleyman Kaptan'dan boşalan Riyâle kaptanlığına da Mustafa Kaptan'ın atanması konusundaki İbrahim Paşa'nın arzı uygun görülmüş, 24 Ca. 1119/23 Ağustos 1707 tarihinde Mustafa Kaptan'ın sâlyanesine zam yapılarak 220.000 akçeye çıkarılmıştı (BOA, C. BH 9924). Liman Reisi Süleyman Kaptan 1714 ve 1718-1721 yıllarında kaptanıderya olmuştur. Uzunçarşılı, Liman reisliğinin ihdas olunduğu tarihi yazmamakla birlikte D'Ohsson'dan naklen bu görevli hakkında bazı bilgiler vermektedir: Liman Kaptanı da olarak da anılan Liman Reisi, Patrona ve Riyâle derecesinde, esasının rengi de bu rütbedekilerinki gibi maviydi. Donanma ile seferde bulunmuş kaptanlar bu göreve getirilirdi. Liman Reisleri gemilerin demirbaş defterlerini tutarlardı (*Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 428). Bazı arşiv kayıtlarından Tersâne-i Âmire'de yukarıda zikredilen tarihten önce de Liman Reisi (*Re'is-i Limân*) unvanıyla çalışan bir devlet görevlisi bulunduğu fakat bunun makamının diğer Tersâne çalışanlarından bir hayli düşük olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Tersâne zindanı fırınından görevlilere dağıtılan ekmek kaydına göre birinci sıradaki Tersâne Emîni'ne 30, Tersâne kethüdasına 15, yedinci sıradaki icâre kâtibine 2, yirmi ikinci sıradaki kurşunlu mahzen şagirdine dahi 2 çift ekmek verilirken altmışıncı sırada zikredilen Liman Reisi bir çift ekmek almaktadır (BOA, D. BŞM. TRE dos. 4/2, vr. 7a). 17. yüzyılda Liman Reisi'ne aylık 120 akçe ödenmekteydi (Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 44). 1116 (1704-5)'da Tersâne görevlilerine ödenen aylık icâre kayıtlarına göre de Tersâne Emîni 3000, Tersâne kethüdası 3000, icâre halifesi 2000, kereste mahzeni katibi 250 akçe alırken Liman Reisi önceki yüzyılda olduğu gibi 120 akçe almaktadır (BOA, D. BŞM. TRE dos. 3/115, vr. 1a-b). Dolayısıyla 1119/1707'de yıllık 250.000 sağ akçe ile ➡

Bu düzenlemeyle ayrıca bir kalyonun sefere çıkışından Tersâne'ye dönüşüne, inşa ve tamirinden kalafatlanmasına kadar izlenecek kurallar ortaya konmuştur.

Kalyonlar sefere çıktıklarında ve Tersâne'ye döndüklerinde bütün levendler, kaptanpaşa nezaretinde kalyonlar kâtibi ve halifeleri tarafından dikkatlice yoklanacak, mevcut olanlar ile olmayanlar isimleriyle fihrist defterine yazılacaktı. Sefere çıkıldığında kalyondaki eski levendlere ikişer kıst maaş verilecek, yeni olanlara ise deftere yazıldıkları günden itibaren almaya hak kazandıkları maaşlarına takas olmak üzere dörder kuruş kumanya-baha, sefer dönüşünde ise ikişer kıst maaş verilecekti.

Sefere çıkışta aldıkları mühimmat ve levâzımât için kalyon kaptanları imzalı bir müfredat defteri sunacak ve kendilerine lüzumundan fazla bir şey verilmeyecekti. Kaptanlar da fazla malzeme talebinde bulunmayacak, seferden döndüklerinde ise aldıkları malzemelerin yoklaması yapılacaktı. Bunların kullanılabilir olanları ve olmayanlarının ayrı ayrı yazıldığı defter Liman Reisi'ne temessük karşılığında teslim edilecekti. Liman Reisi kullanılabilir malzemeyi bir mahzende saklayacak⁵⁰, kullanılamaz olanların yerine Tersâne mahzenlerinden yenisinin verilmesi için tezkire yazacaktı. Fakat kullanılamaz durumda olanlar teslim edilmedikçe yenisi mahzenlerden alınamayacaktı. Liman Reisi'nin onayı olmadan kalyonlara mühimmat verilirse bunlar için Tersâne Eminlerine ödeme yapılmayacaktı.

Sefere çıktıklarında kalyonlara verilen barutun şenlik sırasında veya cenk esnasında ne kadar kullanıldığını kalyon hocaları⁵¹ kay-

göreve getirilen Liman Reisi ile daha önce bu görevi ifa eden kimselerin arasında makam ve yetki bakımından büyük farklar olduğu anlaşılmaktadır.

50 Donanma seferden döndükten sonra bir sonraki sefer mevsimine kadar geçen sürede kalyonların içinde kalan mühimmatı korumak için özel bir yer olmadığından bunlar zarar görerek kullanılamaz duruma gelmekteydi. Bunun önüne geçmek için 1116/1704'te Tersâne'deki gözlerden onunun mahzen olarak kullanılmasını sağlamak amacıyla bir keşif defteri hazırlanmıştı. Gözleri, mühimmatın korunmasına uygun hale getirmek için 5000 kuruş gerektiği hesap edilmişti. Ayrıca birbirine bitişik üç göz de Kapudâne, Patrona ve Riyâle kalyonlarındaki levendlerin kışı geçirmeleri için tahsis edilmişti. Bunların tamirâtı için de 7111 kuruş ödenecekti (BOA, D. BŞM TRE dos. 3/58, 60; ayrıca bkz. Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, İstanbul 1282, III, 137).

51 Kalyon hocaları, mirî kalyonlara belirlenenden fazla levend yazılmamak üzere sefer gidişi ve dönüşünde levendleri kaydetmek ve tayinâtı levend sayısına göre hesap edip dağıtmak ayrıca verilen sair levâzımın israf olmasını engellemek için ➤

dedecekti. Tersâne-i Âmire'ye döndüklerinde bu kayıtlar kontrol edilerek boş yere mühimmat talebiyle zayıtın önüne geçilecekti.

Yeni inşa veya tamir olunacak kalyonlarda çalışacak marangoz, kalafatçı ve diğer işçilerin sayısı kaptanpaşa idaresinde Tersâne kethüdası ve Liman Reisi tarafından tespit edilecekti. Bunlar çalıştıkları süre boyunca sabah ve akşam yoklanıp deftere kaydoluncaklardı. Yoklamada bulunanlar için düzenlenen imzalı tezkirelere göre aylıkları Tersâne Emmini tarafından verilecekti.

Seferden dönüldüğünde tamir edilmesi gereken kalyonları belirlemek için başdefterdar, kaptanpaşa, Tersâne Emmini ve kethüdası ve Liman Reisi ile birlikte keşif yapıp gecikmeden tamir ve kalafata başlanacak ve kısa zamanda bitirilebilir ise kasıtlı olarak sürenin uzatılıp devlete zarar verilmesinin önüne geçilecekti.

Kalyonların kalafatlanması için zift, katran, reçine ve sâir gerekli olan her şey, kaptanpaşa, Tersâne kethüdası ve Liman Reisi vasıtasıyla Tersâne Eminleri tarafından alınarak sarf olunacaktı. Kalafat sırasında kullanılacak zift kazanı, kevgir, kepçe ve odunun satın alınması veya bunlardan gerekenlerin tamiri kaptanpaşanın bilgisi ile Liman Reisi tarafından yapılacak, masraf için gereken akçenin tezkiresi kaptanpaşanın emri ile Tersâne Emmini tarafından verilecekti.

Tamirat veya inşa için gereken kereste, sütun, seren, halat ve sâir mühimmat kaptanpaşa nezaretinde Tersâne kethüdası ve Liman Reisi vasıtasıyla alınıp verilecekti. Kalyonlarda tamire ihtiyaç duyulan kısımlar için gerekli malzeme, mimar ve ehl-i vukuf kimselerin (bilirkişilerin) görüp onay vermesinden sonra kereste mahzeninden alınabilecekti.

Eski gomana ve halat, Tersâne zindanındaki esir ve mücrimler tarafından üstüğü yaptırılmak için saklanacaktı. Bunların yetmesi halinde Tersâne Emmini satın alma suretiyle söz konusu eksigi tamamlayacaktı.

Yelken gerektiği takdirde kâfi miktarda kirpas ve gerekli diğer malzemeler kaptanpaşa ve Tersâne kethüdasının bilgisi dâhilinde Tersâne Eminleri tarafından satın alınıp Liman Reisi tarafından diktirilecekti. Eski yelkenlerin kullanılabilir parçalarını ise Liman Reisi ayırıp saklayacaktı.

kalyonların bünyelerinde bulundurulmuş yazıcılarıdır: 1103/1692 (BOA, C. BH 6355).

Kalyonlarda ve Tersâne-i Âmire'deki tamirat işleri bir yük akçeden fazla tutacak ise ancak başdefterdar, kaptanpaşa, Tersâne kethüdası, Tersâne Emini, Kapudâne kaptanı ve Liman Reisi'yle keşfe çıkıldıktan sonra tamirata başlanacaktı.

Kalyon İdaresinde Yenilikler: 1126/1714 Düzenlemesi

1118/1707 tarihli düzenleme genel olarak Tersâne-i Âmire'nin işleyişi ve buradaki personel ile ilgili birtakım esaslar getirmişti. 17 Safer 1126/4 Mart 1714 tarihli yeni bir düzenleme ise donanma kalyonlarında bulunan kaptanlar, kalyon hocaları, vekil-i harc, baş reis, yelkenci ve topçu başlıkların görevlerini yeniden tanzim etmek üzere hazırlanmıştır⁵². Her kalyonun kendi mürettebatından denizcilikte bilgili, yazışmaları yapabilecek önde gelen beş kişi kalyon hocası, vekil-i harc, baş reis, yelkenci ve topçu başı olarak istihdam edilecekti. Bunlar görevlerinin başından asla ayrılmayacak ve işlerini doğru yaptıkları sürece azlolunmayacaklardı.

Seferber olan kalyonlara verilen mühimmat ve levâzımâtın doğru şekilde kullanılarak gereksiz sarfiyat ve zayıatın önüne geçilmesinden ve sefer dönüşü yapılacak yoklamadan bu beş zâbit sorumlu olacaktı. Mevcut uygulamada kalyon kaptanları bu beş zâbiti kendilerine bağlı olan denizcilerden seçtiklerinden bu kaptanlar azledildiklerinde veya başka bir kalyona görevlendirildiklerinde gedikli olarak istihdam edilen beş zâbiti de beraberlerinde götürmekteydiler. Kalyona yeni gelen kaptan da kendine bağlı başka beş kişiyi ilgili görevlere getirdiğinden bu yenilerin kalyonun levâzımât, mühimmat, levend yoklaması ve sâir işleri hakkında bilgileri olmamaktaydı. Bu uygulamanın özellikle mâlî yönden çok büyük zararlara sebebiyet verdiği ifade edilmektedir.

Bunun önüne geçmek için yürürlüğe sokulan yeni düzenlemeyle bundan sonra beş zâbit, atık kalyoncu personelinden seçilecek ve görevlerini en iyi şekilde yapabilecekler gedikleri hak edecekti. Bu zâbitler görevlerini kötüye kullanmadıkları ve hayatta oldukları sürece aynı kalyonda bulunacaklardı.

Düzenlemede ayrıca beş zâbitin görev alanları da belirtilmiştir. Topçu başı, kalyonu seferber olduğunda kaptanın bilgisiyle ve Li-

52 BOA, MAD 3171, vr. 64b.

man Reisi'nin imzasıyla cephaneye mühimmatını kurşun ve kereste mahzenlerinden temessük karşılığında alacak ve gerektiği yer ve zamanda sarfedecekti. Bunların nerelere harcandığını kalyon hocası kayda geçirecekti. Kumanya ile yedek olarak verilecek kurşun, çivi ve sâir malzemeleri her kalyonun vekil harcı ve hocası liman kalemine imzalı temessük sunarak teslim alacaktı. Her türlü halat, kirpas ve benzeri gerekli malzemeyi baş reis ve yelkenci olanlar temessük karşılığında teslim alacaklardı. Kalyon hocası ise görevli olduğu kalyonun her türlü gelir ve giderini deftere kaydedecekti.

Sefere çıkan kaptanlar da idarelerindeki kalyonlarda bulunan eşya ve mühimmatın korunmasına dikkat edeceklerdi. Kaptanlar görev gereği başka bir kalyona geçtiklerinde yukarıda sayılan beş zâbit, kaptanların kendi eşyaları dışında devlete ait eşyaya el koymalarına engel olacaktı.

Yürürlüğe sokulan önceki düzenlemeler devlet bütçesinde büyük bir gider kalemi olduğu belirtilen Tersâne-i Âmire masraflarını disipline sokamamıştı. Yeni düzenlemede bunun sebebi olarak Tersâne Eminlerinin yaptıkları alımları ve ocaklık olarak getirilip Tersâne mahzenlerine konan çeşitli eşya ile Tersâne çalışanlarına yapılan ödemeleri gereği gibi makbuzla kaydetmemeleri gösterilmiştir. Bu konuda düzenlemede zikredilen bir başka sebep ise Eminlerin muhasebeleri görülürken Tersâne için satın aldıkları çeşitli malzemelerin fiyatlarını belgeleyememeleri ve kayıt eksikliğinden dolayı hesapları kontrol edenlerce Eminlerin kendi dönemlerindeki masrafların ne kadarının gerekli harcamalar olduğunun bilinememesidir⁵³.

Bütün bu belirsizlik ve görevi kötü kullanmaya kadar giden ihmal-kârlığın Tersâne hesaplarını içinden çıkılamayacak derecede karışık bir hale getirdiği ifade edilmektedir. Tersâne giderlerini kaydetmek ve satın alınan eşyanın pazarlık sonucu oluşan fiyatlarını kayda geçirip daha fazla ödeme yapılmasının önüne geçmek amacıyla daha önce Liman Reisi ve onun yanında çalışacak bir kâtibin tayin olunduğu dile getirilmiştir. Bunlara ve Tersâne Rûznâmecisi ile diğer kâtip ve hademelere dolgun sâlyaneler ödendiği gibi görevlerini kendi menfaatleri uğruna kötüye kullanmamaları için

53 1127/1715'te Tersâne Emîni Hüseyin'in yolsuzluğu belgelere yansımıştır. Buna göre incelen defterler sonrasında donanma gemilerine gerekli olan kereste ve diğer eşyanın alımında yaptığı usulsüzlük sonucu zimmetine 400 kese geçirdiği ortaya çıkarılmıştır: (BOA, MD 123, s. 52, hk. 258).

Eminlere de şahsî gelir olarak Tersâne bütçesinin onda biri oranındaki paranın verildiği fakat devletin tüm bu iyi niyetli yaklaşımlarına rağmen istenen neticeye ulaşamamış olduğu vurgulanmaktadır.

Tersâne-i Âmire'de Mâlî Denetim: 1131/1718 Düzenlemesi

Yukarıda zikredilen olumsuzlukların düzenlemeye rağmen ortadan kalkmaması üzerine, küçük büyük bütün gelir ve giderleri kontrol altına almak maksadıyla 22 Muharrem 1131/15 Aralık 1718'de Tersâne'deki kalyon ve diğer gemilerin bina, inşa ve tamirleri, Tersâne Eminleri tarafından yapılan mubayaa, Tersâne ocaklıkları, kalyonların sefere çıkış ve seferden dönüşlerinde izlenecek yol ile Tersâne Eminlerinin muhasebelerinin ne şekilde görüleceğine dair bir düzenleme hazırlandı. Söz konusu düzenlemeyle ayrıca kurşun ve kereste mahzenlerinin gelir ve giderlerinin de denetim altına alınması hedeflenmişti⁵⁴.

Bu düzenlemeye göre kalyon ve diğer gemilerin inşa ve tamirleri için bir masraf belirdiğinde Tersâne Eminleri bu durumu arz edecek ve keşif için gerekli emrin verilmesi üzerine Liman Reisi ve kâtibi, Tersâne kethüdası, ilgili Tersâne ricâli, kalyonlar mimarı ve gerek görülürse bir mübaşir keşif heyeti olarak tayin olunacaktı. Bunların keşif sonrasında gerekecek tahmini harcamaları yazdıkları defter padişaha sunulacak ve izin alındığında inşa veya tamire başlanabilecek bittiğinde ise tekrar keşif yapılmak suretiyle harcamalar Tersâne Eminlerinin hesabına dâhil edilecekti.

Tersâne Eminleri satın alınması gereken kereste ve bütün mühim-mâtın pazarlık sonrası fiyatlarını deftere geçirip bu şekilde arz ettikten sonra bunların satın alınmasına lüzum görülür ise ferman ile başmuhasebeye kaydolunacak ve buradan verilen suret üzerine Eminler harcama yapabileceklerdi.

Tersâne ocaklığı olan yerlerden gelen kereste, tel, zift, katran ve sâir eşya bildirildikten sonra bir görevli gelen eşyayı cinsine göre sayarak veya tartarak deftere yazacaktı. Mahzenlere teslimi için emir verildikten sonra gelen eşyanın ocaklık kaydıyla ilgili kalem tarafından kaydedilip teslimi hususunda bir suret verilecekti. Ocaklık eşya mahzene teslim edildiğinde verilen teslim tezkiresi

54 BOA, MAD 10309, s. 120-121.

ilgili kaleme götürülecekti. Burada daha önceden verilen suret ile karşılaştırılacak ve uygunsa defterdar teslim tezkiresinin üstüne *temessükü verile* yazacaktı. Böylece ilgili kalemde mühürlü senet alınabilecekti. Ocaklık eşyanın ilgili olduğu kalemde verilen mühürlü teslim temessükü ile teslimine dair mühürlü senet bulunmadığı takdirde Tersâne Emîni yahut mahzen tezkireleri geçerli sayılmayarak söz konusu eşyayı getirenlerin hesaplarına mahsup olunmayacaktı. Ayrıca mahzen kâtipleri ferman olmadan tezkire vermişler ise cezalandırılacaklardı.

Tersâne Emînlerinin muhasebeleri görülürken yaptıkları muba-yaât ve Tersâne ocaklarından gelen eşya için ellerindeki suretler ilgili kalemlerin kayıtları ile karşılaştırılacaktı. Denetimden sonra fermanlara göre kendilerine verilen senetlere bakılarak yaptıkları masraflar kontrol edilecekti. Kayıt dışı bir harcamaları varsa bunlar Tersâne Emînlerinin hesaplarından düşülecekti.

Seferber olan kalyonlara ihtiyaç miktarındaki mühimmat Liman Reisi tarafından deftere yazılarak arz olunduktan sonra uygun görülmesi üzerine fermanla verilecekti. Bu konuda bir ferman olmadan mahzenden hiçbir şey çıkarılmayacaktı. Sefer dönüşünde ise eldeki kayıtlara göre mühimmat yoklanıp eksiği varsa bunun sebebi öğrenilecekti. Beyan olunan sebep ve mazeret deftere yazılarak arz olunduktan sonra kabul edildiğine dair bir ferman verilirse kalan mühimmat, eski ve yeni olanlarına göre mahzene konulacaktı.

Bu düzenleme merkezî idarenin, bütün harcamaların yerinde olmasına aşırı özen gösterdiğini ve sürekli olarak yanlış uygulamaların önüne geçmeye çalıştığını ortaya koymaktadır. Bunun için kurulan denetim mekanizmasının kurumlar arası yazışmaların artmasına sebep olmakla birlikte devletin bürokratik yapılanmasına hizmet edeceği de düşünülebilir. Böylelikle askerî harcamaların devlet tarafından denetim altına alınma gayretinin bir anlamda bürokrasiyi doğurduğu da ileri sürülebilir.

Mâlî Denetimin Gevşetilmesi: 1132/1720 Düzenlemesi

1131/1718 düzenlemesinin Tersâne'nin gelir giderleri üzerinde sıkı bir denetim ön görmesine karşılık bütün işlerin fermanla görülmeye kalkışılmasının vakit kaybına yol açıp işleri güçleştireceği

hatta gecikmesine yol açacağı anlaşıldığından bunun terk edilmesi uygun görülerek 25 Cemâziyelahir 1132/4 Nisan 1720'de yeni bir düzenleme yürürlüğe sokulmuştur⁵⁵.

Yeni düzenlemenin gerekçelerinden biri de kalyon inşasına başlamadan önce masrafın ne tutacağına dair keşif ve tahminde bulunulmasının mümkün olamayacağıdır. Bununla birlikte mevcut uygulamada mutlaka keşif yapılması istendiği için Tersâne ileri gelenleri tarafından tahmini bir rakam söylenebilmekteydi. Yeni düzenlemede bu miktarın inşa sırasında yetersiz kalması halinde sıkıntı çekilmemesi için ilgili görevliler tarafından gereğinden fazla bir rakamı arz edileceği, bunun da devlete mâlî açıdan büyük zarar vereceğinin anlaşıldığı belirtilmektedir. Bu uygulama kaldırılarak Tersâne Eminlerinin kalyon inşasına başlamak için gerekli ön izinden sonra işe girişmeleri, yaptıkları harcamaları müfredâtıyla deftere yazıp kalyon inşası bitince bunu arz etmeleri emredilmiştir.

Bunun yanı sıra her sene kaç kalyonun seferber olacağı önceden bildirilip bunlardan bazılarının tamir ve bakım gerektiğinde ise Tersâne Emîni'nin gerekli izni almasından sonra işe başlanması uygun görülmüştü. Yapılan bütün harcamaların defteri, kalyonların tamir ve bakımının tamamlanmasından sonra padişaha arz olunacaktı.

Tersâne'de en çok ihtiyaç duyulan malzemelerden olan tel, sütun, seren, yelkenlik kirpas ve lenger gibi malzemelerin mubayaası için de Tersâne Emîni'nin ferman alması şartı koşulmuştu.

Kalyonlar sefere çıkmaya hazır halde Beşiktaş önünde demirlediklerinde, verilen mühimmat ve malzemenin sayılıp tartılarak bir deftere kaydedilmesi gerekli görülmüştü. Seferden döndüklerinde ise bu deftere göre kullandıkları malzeme ve mühimmat miktarı tespit edilerek padişaha arz olunacaktı.

Tersâne-i Âmire'de Kurallara Riâyet Edilmesi: 1142/1730 Düzenlemesi

Kalyonlar hakkında yapılan düzenlemelerin gereği gibi icrâ edilmemesi, kâtiplerin işlerini doğru yapmaması, mühimmat ve mal-

⁵⁵ BOA, MAD 3925, vr. 65b-66a.

zemenin özensizce kayda geçirilmesi ve mahzenlerde saklanması-
na özen gösterilmemesi pek çok zarara sebep olmuştu. Bunun
üzerine daha önceden belirlenen kuralları hatırlatıp bunlara uyul-
masını sağlamak maksadıyla 9 Şevvâl 1142/27 Nisan 1730'da tek-
rar bir düzenleme hazırlandı⁵⁶.

Yeni düzenlemede kalyonların sefere gidişlerinde verilen mühim-
mât ve malzemenin Tersâne'ye dönüşlerinde yoklanması, kullanı-
lamaz durumda olanların teslim edilmemesi halinde yenilerinin
verilmemesi; kalyon ve diğer gemilerin kalafatlanması için gereken
zift, katran, reçine ve diğer malzeme ile kalafatlama sırasında kul-
lanılan kazan, kevgir, kepçe ve diğer lazım olan eşyaların tamiri ve
yenilenmesi; kalyon tamiri için gereken kereste, sütun ve serenin
Liman Reisi ve kâtipler tarafından alınıp verilmesi; eski halatların
Tersâne zindanındaki esir ve mahkûmlar tarafından üstüğü yapılmak üzere saklanması; yelken bezi gerektiğinde yine kirpasın kap-
tanpaşa nezâretinde alınması; kalyon tamirinin sadece kaptan ve
mimarların sözüyle değil ehl-i vukuf kimselerin de uygun görme-
siyle yapılması; bir yük akçeden fazla tutacak harcamaların keşif-
ten sonra ferman ile yapılması, aksi takdirde harcamaların Tersâne
Eminlerinden tahsil edilmesi gibi hususlar tekrar edilmiştir.

Bunlar dışında ilk kez değinilen konular da mevcuttur: Sefere
gidecek kalyonlara, Tersâne'de bekleyen kalyonların mahzenler-
deki takımlarından değil diğer malzeme ve mühimmattan veril-
mesi uygun görülmüştü. Eğer bunların arasında gereken malze-
meler yoksa Tersâne Eminleri yenilerini satın alacaktı. Her ay kur-
şun ve kereste mahzenlerinin bir önceki aya ait ocaklık ve muba-
yaa kayıtları ile yapılan harcamaların kayıtları kontrol edilecekti.

Donanmadaki Kalyon Sayısının Yeniden Belirlenmesi: 1145/1733 Düzenlemesi

1145/1733'te hazırlanan düzenlemede bu sene içinde bir kalyo-
nun denize indirildiği ve biri Tersâne'de diğeri Sinop iskelesinde
olmak üzere iki kalyonun da inşasının sürdüğü bildirilmektedir.
Merkezî idare tarafından Tersâne'deki kalyonların durumlarının
tespiti istenmiş bunun üzerine on beş seneden beri donanmanın
savaşmadığı bu yüzden kalyonların Tersâne'de demirli kaldığı ve

⁵⁶ BOA, MAD 10321, s. 117.

zamanla kullanılamaz hale geldikleri dile getirilmiştir. Halihazırda ise Akdeniz’de beşi kalyon üçü karavele olmak üzere sekiz geminin bulunduğu ifade edilmektedir.

Uzun süren bir barış dönemi içerisinde donanmanın atıl kaldığına işaret eden bu ifadeler devlet katında ciddi bir endişeye sebep olmuştur. Bir savaş esnasında donanmada hazır kalyon bulunmayacağı endişesi dile getirilmiştir. Bu tehlikeli durumu bertaraf etmek için sıra ile olmak üzere her sene Akdeniz’e on kalyon gönderilmesi, Tersâne’de demirli diğer on kalyonun ise bakımlarının yapılması ve sefere hazır halde bekletilmesi emredilmiştir. Böylece vuku bulacak bir savaşta donanmada yirmi kalyon görev alabilecekti⁵⁷. Bu aynı zamanda 1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi’nde donanmadaki kalyon sayısının kırka çıkarılmasıyla ilgili planlamanın zaman içerisinde yeni şartlar gereğince revize edildiğini göstermektedir.

Tüm bu düzenlemelerde sefere çıkan kalyonlara verilen mühimmat ve malzemenin kayıt altına alınması konusunda Liman Reisi, kâtipler ve diğer Tersâne personelinin sürekli olarak uyarıldıkları dikkati çekmektedir. Daha sonraki yıllarda bu konuda kalyon kaptanlarının da sorumlu tutulması hususunda kararlar alınmıştır. Örneğin kaptanpaşa vekili olan Tersâne Emini Rakım Hacı Mehmed Efendi’nin raporu üzerine 6 Safer 1176/27 Ağustos 1762’de bir ferman sâdır olmuştur⁵⁸.

Söz konusu fermanda öncelikle yeni inşa olunmuş ve önceden mevcut bütün kalyonların meydana gelmesinin çok mâliyetli olduğu hatırlatılmaktadır. Daha sonra o sırada elli dokuz kişiden oluşan donanma kaptan, mülâzım ve reislerine hususî sâlyane, zahire-baha ve ulûfe verilmesindeki maksadın bu görevlilerin bulundukları kalyonlardaki mühimmat, malzeme ve aletleri daha önceki düzenleme kurallarına riâyet ederek korumalarını gerektirdiği ifade edilerek bunun memuriyetlerini hakkıyla yerine getirmelerinin bir şartı olduğu belirtilmektedir. Fakat zimmetlerinde bulunan mühimmat ve eşyaya karşı gereken özeni göstermediklerinden bunlar bir şekilde zâyî ve telef olmakta dolayısıyla kalyona yeni bir kaptan görevlendirildiğinde eksik mühimmat ve malzemenin yenisi talep edilmekteydi. Bu gibi durumlarda eski mühim-

57 BOA, MAD 8880, s. 190-191.

58 BOA, MAD 10371, s. 162.

mat ve malzemeye ne olduğu sorulduğunda yeni gelen kaptanlar kendilerine teslim edilenin halen kalyonlarda mevcut bulunanlar olduğunu ifade etmekteydiler. Bu şekilde her sene bazı mühimmât ve eşyanın yenilenmesinin devlete büyük zarar verdiğine dikkat çekilmektedir.

Bunun önüne geçmek için Tersâne sahasındaki bütün kalyonların kaptanları ve baş reisleri toplanarak kalyonlarındaki mühimmat ve malzemelerin eski defterlerdeki kayıtlarına bakılarak yazılması ve böylece yeni gelen kaptanlara teslim edilmesi emredilmiştir. Bundan sonra zâyî olanların ise kalyon kaptanlarının mallarından tazmin edileceği ayrıca kaptanlık görevlerinin ellerinden alınacağı ifade edilmiştir. Azledilen kaptanların yerlerine eski düzenlemelerde belirtildiği üzere tayin yapılacağı bildirilmiştir.

Bütün bu ciddi tedbirlere rağmen yine de kaptanlardan kimilerinin kendilerine kazanç sağlamak için bazı malzemeleri sattıklarını anlaşılmaması diğer bütün kaptanları zan altında bırakmaktaydı. Bununla ilgili 1180/1766 tarihli bir örnek dikkat çekicidir. Kıbrıs tarafına görevlendirilen *Semend-i Bahrî* kalyonunun kaptanı Mehmed Kaptan, Girne kalesi önünde demirlemişken yakalandığı şiddetli rüzgâr yüzünden kalyonun gomanasının koptuğunu ve göz tabir olunan demirinin denizde kaldığını bildirmesi üzerine kendisine yeni bir demir ve 50 kantar gomana gönderilmişti. Bununla birlikte konuyla ilgili Kaptanıderya Mehmed Paşa'ya (1765-67) yazılan bir fermanda kalyon kaptanlarının göreve çıktıkları bölgelerde bazen gizlice kalyon malzemelerini satıp daha sonra bunların bir şekilde zâyî olduklarını bildirdikleri ifade edilmektedir. Bu konuda uyarılan Kaptanıderya'dan olayı araştırması, gerçekten demir denizde ise o mahalle gidecek gemiler vasıtasıyla denizden çıkartılması ve donanma kaptanlarını kendilerine emanet edilen malzemeyi gereği gibi korumaları yönünde ikaz etmesi istenmişti⁵⁹.

Genel olarak bakıldığında Bahriye Kanunnâmesi ve daha sonra donanma işlerine intizam vermek üzere hazırlanan düzenlemelerin tam olarak hayata geçirilmesinde bazı zorluklarla karşılaşıldığı ifade edilebilir. Fakat taht değişikliklerine rağmen devletin önde gelen bir umûru olarak görülen donanmanın, hemen her padişah tarafından yakından takip edildiği de anlaşılmaktadır.

59 BOA, MAD 10378, s. 147 (10 Ra. 1180/16 Ağustos 1766).

Bununla birlikte 18. yüzyılın sonunda Batılı devletlere *Nizâm-ı Cedîd*'i tanıtmak maksadıyla Mahmud Râif Efendi tarafından kaleme alınan eserde⁶⁰, “Nizâm-ı Tersâne-i Âmire” başlığı altında donanmadaki çözüm aranan problemlerin, yukarıda zikredilen düzenlemelerde ele alınan hususlarla benzerliği dikkat çekmektedir. Bu durum söz konusu sorunların temelde İnsan kaynaklı olmasından ötürü sadece düzenlemelerle devlet işlerinin hal yoluna konulup tam olarak çözüme kavuşturulamayacağının bir tespiti olarak yorumlanabilir.

60 Kemal Beydilli-İlhan Şahin, *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri*, Ankara 2001, s. 75-79.

3. Osmanlı Kalyonunu Tanımlamak

Galleon (Kalyon) terimi ve buna özgü tekne yapısı, 17. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa donanmalarında artık kullanılmayıp bunun yerine önce “savaş gemisi” (*man-of-war*) sonra “hatt-ı harp gemisi”ne (*ship-of-the-line*) doğru bir değişim geçirmişti. En şâşâlı günlerinde bile kalyonlara daima kendilerini çok iyi savunan ve saldırı altında da çok iyi kullanılabilen silahlandırılmış ticaret gemileri olarak bakıldığı ifade edilmektedir. Kalyon olarak adlandırılan tekneler zamanla yalnızca silah taşıyıp askerî unsurlar dışında hiçbir ticarî eşya taşımayan gemilere doğru yapısal bir değişim yaşadıklarında artık *galleon* terimi manasını kaybetmişti⁶¹.

Dünya denizciliğindeki teknik ilerlemeyi takip etmekle birlikte özellikle isimlendirmeye ilgili bu gelişmelerden farklı olarak Osmanlılar, kalyon terimine kuşatıcı bir anlam yüklediler. 19. yüzyılın ortalarına kadar bu terimi kullandılar. Örneğin 18. yüzyıl sonlarında ve 19. yüzyıl başlarında denize indirilen *Selimiye* ve *Mahmudiye* isimli gemiler aynı dönemlerde Avrupa donanmalarındaki hatt-ı harp gemilerinin önde gelen benzerlerinden olmalarına rağmen bunlar için de kalyon terimi kullanıldı. Bununla birlikte Osmanlı kalyonları üç ambarlı kalyon, üç kantarlı kalyon gibi farklı özellikleri belirtmek üzere de isimlendirilmekteydi.

Osmanlı Kalyonlarının Boyutları

Donanmada aynı sene içinde farklı uzunluklardaki kalyonların görev aldıkları dikkati çekmektedir. İnşasına başlanmadan önce

⁶¹ Peter Kirsch, *The Galleon, The Great Ships of the Armada Era*, London 1990, s. 33. Ayrıca bkz. *The Line of Battle, The Sailing Warship 1650-1840*, ed. Robert Gardiner, London 1992, *The Great Age of Sail*, ed. Joseph Jobe, Edita Lausanne 1967.

hangi görevle denize açılacağı bir kalyonun uzunluğunu belirleyen önemli bir esas olarak zikredilebilir. Bunun yanı sıra 18. yüzyılda Osmanlı donanmasındaki kalyonlar genellikle üç direkli olmakla birlikte seren ve yelken donanımları bazı farklılıklar göstermekteydi.

Uzunlukları

Bir kalyonun inşasına öncelikle baş ve kış bodostama[bodoslama]larının kurulmasıyla başlanırdı. Belgelerde zikredilen kalyon uzunlukları baş ve kış bodostamaları arasındaki mesafeyi yani omurga uzunluğunu ifade etmektedir⁶².

Belgelerde belirtildiği şekliyle bu kitapta yer verilen Osmanlı kalyonlarının uzunluklarını yukarıdaki ifade çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Bununla birlikte 1740 yazı başlarında (1153'ün ilk aylarında) Tersâne'yi gezen R. Pococke adlı bir İngiliz, burada on bir gemi bulunduğunu ve bunların en büyüğünün 186 feet (56,69 m.) uzunluğunda, yüz on toplu ve 1600 personeli bulunan bir üç ambarlı olduğunu kaydederek bunun İngiliz donanmasının en modern gemilerine denk geldiğini zikretmektedir. 1742'de Venedik'in hizmetinde bulunan M. A. Katsais de hemen hemen aynı rakamları vermektedir⁶³. 56 metre yaklaşık 75 zirâyâ denk gelmektedir. Bu çalışmanın kapsadığı döneme ait belgelerde bu uzunlukta bir kalyona rastlanmamıştır. Bu durumda söz konusu yabancıların verdiği uzunlukların bu kalyonların omurga uzunluğu değil belki baştan kışa güverte uzunlukları olduğu düşünülebilir.

Padişahların çocuklarının doğum veya sünnetleri için düzenlenen şenliklerde gösteri amaçlı hazırlanan küçük kalyonlar⁶⁴ dışında

62 Nitekim Şem'dânî-zâde, eserinde denize indirilen üç ambarlı *Nüvîd-i Fûtûh* kalyonunu anlatırken "... üç ambarlı kalyon ki altmış bir buçuk zirâ bodostama ya'ni tûl ve yirmi iki buçuk zirâ altı güvertesinin arzıdır" şeklinde verdiği bilgilerle uzunluğun bodostamalar arasındaki mesafeye göre belirlendiğini ifade etmektedir: *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi, Mür'i't-Tevârih*, haz. M. Aktepe, İstanbul 1976, I, 175.

63 Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, İstanbul 1998, s. 51, 199.

64 1132/1720'de III. Ahmed'in oğullarının sünnet töreni için düzenlenen Sûr-ı hümayûn'un minyatürlerle anlatıldığı eserde direkler arasında gerilen ipler üzerinde hareket eden küçük kalyonlar için bkz. Vehbî, *Sûrnâme, Sultan Ahmet'in Düğün Kitabı*, haz. M. Tulum, İstanbul 2008, s. 46 (Buradaki minyatür *Sûrnâme*, TSMK, A. 3593, vr. 10b'den alınmıştır). Nitekim uzunlukları belirtilmemekle birlikte 1182/1768'de III. Mustafa'nın kızı Hadice Sultan'ın doğumu için düzenle-

belgelerde geçen en kısa uzunluk, zamanla kullanılamaz hale geldiğinden dolayı devlet tarafından satılan her biri 22 zirâ (16,67 m.) olan sekiz kalyonla ilgilidir⁶⁵. Bunlar kereste naklinde kullanılmak üzere inşa olunan ve şeklen kalyona benzeyen tombazlar olmalıdır⁶⁶.

Donanmada görev almış en küçük savaş kalyonlarından biri 29 zirâ (21,98 m.) uzunluğundaki *kalyon-ı kapudâne-i Karadeniz*'dir. Kürekli kalyon ile Tuna nehrinde kışlakta kaldıklarında kalafat ve yağlanmaları gerekmiştir⁶⁷. Diğer küçük savaş kalyonları, isimlerinden dolayı ayrı bir türü ifade ettikleri anlaşılan tombaz kalyonlarıdır. Bu türden en kısa uzunlukta olanı Tersâne-i Âmire'de 1134/1721-22'de 33 zirâ (25,01 m.) olarak inşa edilmişti⁶⁸. 1176/1762'de Sinop'ta inşa edilen başka bir tombaz kalyon ise 35 zirâ (26,53 m.) uzunluğunda ve on sekiz top taşımaktaydı⁶⁹. En uzun kalyonların bazıları ise 61,5 ve 62 zirâ (46,99 m.) olarak inşa edilmişlerdi⁷⁰.

Donanma için değişik uzunluklarda kalyonlar inşa edilmiştir. İnşalarından önce kalyonların uzunluklarının belirlenmesinde korsan veya düşman gemilerine karşı görev yapacak olmaları dik-kate alınırdı. 1115/1704 senesine ait bir belgede Ege'deki adalar arasında dolaşan korsan gemilerini takip etmeye uygun olması için 36 (27,28 m.) ve 38 zirâ (28,80 m.) uzunluklarında iki kalyon

nen şenliklerde küçük boyda oldukları yazılan firkate, çekdirme ve kalyonlarla ilgili kayıtlar da bulunmaktadır (BOA, *D. BŞM. TRE* def. 14961, s. 2-3, M. 1182/18 Mayıs-16 Haziran 1768). Başka bir belgede bunların üç küçük kalyon ve altı küçük çekdirme olduğu ve bunlar için 1 kantar, ayrıca bir salın üzerinde hareket eden bir kale maketinde bulunan 30 saçma topu için de 2 kantar siyah barutun Cebehane-i Âmire'den verilmesi emredilmiştir (BOA, C. BH 6567, 22 M. 1182/8 Haziran 1768).

65 BOA, *MAD* 3918, s. 160 (30 Za. 1130/25 Ekim 1718).

66 21 Ş. 1135/27 Mayıs 1723 tarihli Canım Hoca Mehmed Paşa'ya gönderilen hüküm: BOA, *MAD* 10313, s. 120. Sinop'ta kalyon inşasıyla görevlendirilen Canım Hoca Mehmed Paşa'ya ayrıca kereste ve diğer malzemeleri taşıyacak her biri 21,5 zirâ (16,29 m.) uzunluğunda tombazlar inşa etmesi de emredilmişti. Bunlar daha sonra kereste taşımaya elverishi bulunmayarak müzâyede ile satıldıklarında *kalyon-ı botaç-ı* (بوطاج) *sağır* ve *kalyon-ı tonbaz bâ-resm-i kalyon-ı sağır* olarak zikredilmişlerdi (BOA, *MAD* 10310, s. 123, 26 L. 1139/16 Haziran 1727).

67 BOA, *MAD* 10309, s. 130 (8 Ca. 1131/29 Mart 1719).

68 BOA, *D. BŞM TRE* def. 14650, s. 5.

69 Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 249.

70 *Mür'i't-Tevârih*, I, 175; Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 331.

inşa edilmesi emredilmiştir⁷¹. Korsanların saklanmak için sığ yerleri tercih etmeleri sebebiyle Akdeniz seferine çıkan donanma kalyonlarından korsan takibi yapacakların da buna elverişli uzunluklarda olması uygun görülmekteydi. Bu görüş doğrultusunda olarak 1120/1708 tarihinde Akdeniz seferi için denize açılan yedi kalyondan üçünün uzunluklarının 36, 37 (28,04 m.) ve 38 zirâ oldukları tespit edilmektedir⁷².

Düşman kalyonlarına karşı ne uzunlukta kalyonlar inşa edilmesi gerektiği ile ilgili olarak 1124/1713 tarihli bir belge, Osmanlı donanmasının savaş stratejisi hakkında bilgi vermektedir. Tersâne-i Âmire'de üç kalyon inşası düşünüldüğünde dönemin Kapudâne, Patrona ve Riyâle'sine bunların hangi uzunlukta yapılmasının uygun olacağı sorulmuş, onlar da donanmada çok sayıda küçük kalyon bulunduğunu oysa düşmanın 70 ve 80 top taşıyan kalyonları olduğunu belirterek muharebe esnasında mukavemet edebilecek büyük kalyonlara ihtiyaç duyulduğunu bildirmişlerdi⁷³.

Ayrıca yeni kalyonların *divârlı* olmak üzere inşa edilmeleri halinde *mehâbetlü* olacaklarını ifade edip 50 zirâdan (37,9 m.) küçük gemi inşasının uygun olmayacağını belirtmişlerdi. Hatta bundan sonra inşa olunacak kalyon kerestelerinin 50 zirâlık kalyon ölçülerine göre kesilmesini böylece kerestelerin birbirlerine uygun düşeceğini ve dolayısıyla bundan sonraki kalyonların inşaları sırasında da kereste zayıtı olmayacağını ifade ederek kereste kesilmesine de yeni bir düzen verilmesi gerektiğini vurgulamışlardı. Bunun üzerine 51 (38,65 m.), 53 (40,17 m.) ve 55 zirâlık (41,69 m.) üç kalyonun inşasına başlanılması kararlaştırılmıştı⁷⁴. Bununla birlikte daha önce 1120/1708 senesinde Tersâne-i Âmire'de kalan veya İstanbul dışındaki tersânelerde inşaları devam etmekte olan toplam 17 kalyondan kürekli kalyon hariç 16'sının da 50 zirâdan (37,9 m.) büyük olduğu görülmektedir.

71 BOA, MAD 9892, s. 110 (17 L. 1115/23 Şubat 1704).

72 BOA D. BŞM. TREdef. 14612, s. 6-7.

73 Bununla birlikte daha önce, 1701'de 60 zirâ (45,48 m.) uzunluğunda üç ambarlı bir kalyonun, 3 ve 16 kıyye arasında değişik çaplarda 130 top taşıdığı bilinmektedir. Nitekim yukarıda zikredilen belgenin tarihinden sonra, 1715'te de Akdeniz'e açılan donanmada 130 balyemez topu taşıyan 62 zirâ (46,99 m.) uzunluğunda büyük bir üç ambarlı *Kapudâne kalyonu* bulunmaktaydı bkz. Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 331.

74 BOA, MAD 2883, vr. 67b (4Z. 1124/2 Şubat 1713).

Tablo 1: 1120/1708'de Akdeniz'e giden kalyonların uzunlukları⁷⁵

	Kalyon ve kaptanın adı	zirâ	metre
1	Kalyon-ı Kapudâne-i hümâyûn	53,5	34,76
2	Kalyon-ı Patrona, Mustafa Kaptan	55	41,69
3	Kalyon-ı Riyâle, Murâbıt Hacı Hüseyin Kaptan	45,5	34,48
4	Kör Ali Kaptan kalyonu	47	35,62
5	Deli Balta Cezayirli Ahmed Kaptan kalyonu	38	28,8
6	Şeyhî Hüseyin Kaptan kalyonu	37	28,04
7	Kalyon-ı cedîd sağır, Badralı Ahmed Kaptan	36	27,28

Tablo 2: 1120/1708'de Tersâne'de kalan veya inşası süren kalyonların uzunlukları⁷⁶

	Kalyon ve kaptanın adı	zirâ	metre
1	Kalyon-ı cedîd kehîr, üç ambarlı	61,5	46,61
2	Merhûm Hacı Beytullah kalyonu	55,5	42,06
3	Koronlu İbrahim Kaptan kalyonu	55	41,69
4	Kalyon-ı Kapudâne-i atîk, Baba İbrahim	55	41,69
5	Cedîd, Tersâne-i Âmire	55	41,69
6	Küplüağzı	55	41,69
7	Cedîd, Küplüağzı	55	41,69
8	Cedîd, Sinop	55	41,69
9	Kalyon-ı eski Patrona	53,5	40,55
10	Merhûm Galoslu Kaptan kalyonu	53,5	40,55
11	Cedîd, Sinop	53	40,17
12	Salâhî Mustafa Kaptan kalyonu	51,5	39,03
13	Cedîd, Sinop	51	38,65
14	Hacı Salih Kaptan kalyonu	50,5	38,27
15	Cedîd, Akçaşehir	50	37,9
16	Trabluslu Bayram Kaptan kalyonu	50	37,9
17	Kalyon-ı kürekli	45	34,11
18	Divâne-i Sakal Kaptan kalyonu	44	33,35
19	Merhûm Mezemorta kalyonu	43,5	32,97
20	Uzun Salih Kaptan kalyonu	43	32,59

⁷⁵ BOA D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7.⁷⁶ gös. yer.

Tablo 3: 1126-27/1714-15'te uzunluklarıyla kaydedilen donanma kalyonları⁷⁷

	Kalyon adı	zirâ	metre
1	Yaldızlı Hurma	57,5	43,58
2	[Büyük] Gül başlı	55	41,69
3	Beyaz At başlı	55	41,69
4	Küçük Gül başlı	53,5	40,55
5	Akçaşâr	50	37,9
6	Servi bağçeli ⁷⁸	49	37,14
7	Yaldızlı Nar kıçlı	47	35,62
8	Yaldız bağçeli	46	34,86
9	Ay bağçeli	44	33,35
10	Güneş kıçlı	43,5	32,97
11	Küçük Ay kıçlı	43	32,59
12	Tâc başlı	42	31,83
13	Çifte Yıldız kıçlı ⁷⁹	39,5	29,94
14	Çifte Ay kıçlı ⁸⁰	38,5	29,18
15	Yıldız kıçlı	37,5	28,42

Tablo 4: 1142/1730'da donanmadaki kalyonların isim ve uzunlukları⁸¹

	Kalyon adı	zirâ	metre
1	Çifte Arslan kıçlı, üç ambarlı	61,5	46,61
2	Çifte Kaplan kıçlı, üç ambarlı	59,5	45,10
3	Çifte Ceyran kıçlı	57,5	43,58
4	Yaldızlı Hurma	57,5	43,58
5	Melek-i Bahrî, üç ambarlı	55,5	42,06
6	Şeşpâ-yı Bahrî, üç ambarlı	55,5	42,06
7	Ejder başlı	55,5	42,06
8	Şadırvan kıçlı	55	41,69
9	Beyaz At başlı	55	41,69
10	[Büyük] Gül başlı	55	41,69
11	Sungur kıçlı, cedîd	55	41,69
12	Esper kıçlı	53,5	40,55

77 BOA, MAD3171; MAD 2850.

78 Daha önce "Selvi bağçeli" olarak kaydedilmiştir (BOA, MAD 3171, vr. 22a, 8 R. 1126/23 Nisan 1714).

79 9 M. 1127/15 Ocak 1715'te 39 zirâ olarak kaydedilmişti (BOA, MAD 2850, s. 44).

80 9 M. 1127/15 Ocak 1715'te 38 zirâ olarak kaydedilmişti (BOA, MAD 2850, s. 44).

81 BOA, MAD10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730).

	Kalyon adı	zirâ	metre
13	Akrep başlı	53,5	40,55
14	Küçük Gül başlı	53,5	40,55
15	Yılan başlı	51,5	39,03
16	Yıldızlı Şahin kıçlı	51	38,65
17	Zülfikar kıçlı	51	38,65
18	Akçaşarlı	51	38,65
19	Servi bağçeli ⁸²	49	37,14
20	Yıldızlı Nar kıçlı ⁸³	47,5	36
21	Yıldız bağçeli	46	34,86
22	Kırmızı kuşaklı	45	34,11
23	Sarı kuşaklı	45	34,11
24	Yeşil kuşaklı	44	33,35
25	Ay bağçeli	44	33,35
26	Mâî Arslan başlı	43,5	32,97
27	Karavele-i cedit-i evvel	43,5	32,97
28	Karavele-i cedit-i sâni	43,5	32,97
29	Güneş kıçlı	43,5	32,97
30	Şahin kıçlı, karavele	41,5	31,45
31	Kuş bağçeli, karavele	41,5	31,45
32	Çifte Balaban kıçlı, karavele	38,5	29,18
33	Mâî kıçlı, karavele	38,5	29,18

Tablo 5: 1120/1708 tablosundaki kalyonların uzunluklarının adet ve büyüklük dağılımı

adet	zirâ	metre		zirâ	metre	adet
7	55	41,69		61,5	46,61	1
3	53,5	40,55		55,5	42,06	1
2	50	37,9		55	41,69	7
1	61,5	46,61		53,5	40,55	3
1	55,5	42,06		53	40,17	1
1	53	40,17		51,5	39,03	1

82 Daha önce adı *Servi kıçlı*, uzunluğu ise 50 zirâ olarak geçmektedir (BOA, MAD 3171, vr. 35b, 22 Z. 1126/29 Aralık 1714).

83 Daha önce 47 zirâ olarak kaydedilmişti (BOA, MAD 3171, vr. 35b, 22 Z. 1126/29 Aralık 1714).

adet	zirâ	metre	zirâ	metre	adet
1	51,5	39,03	51	38,65	1
1	51	38,65	50,5	38,27	1
1	50,5	38,27	50	37,9	2
1	47	35,62	47	35,62	1
1	45,5	34,48	45,5	34,48	1
1	45	34,11	45	34,11	1
1	44	33,35	44	33,35	1
1	43,5	32,97	43,5	32,97	1
1	43	32,59	43	32,59	1
1	38	28,8	38	28,8	1
1	37	28,04	37	28,04	1
1	36	27,28	36	27,28	1

Tablo 6: 1142/1730 tablosundaki kalyonların uzunluklarının adet ve büyüklük dağılımı

adet	zirâ	metre	zirâ	metre	adet
4	55	41,69	61,5	46,61	1
4	43,5	32,97	59,5	45,10	1
3	55,5	42,06	57,5	43,58	2
3	51	38,65	55,5	42,06	3
3	53,5	40,55	55	41,69	4
2	57,5	43,58	53,5	40,55	3
2	45	34,11	51,5	39,03	1
2	44	33,35	51	38,65	3
2	41,5	31,45	49	37,14	1
2	38,5	29,18	47,5	36	1
1	61,5	46,61	46	34,86	1
1	59,5	45,10	45	34,11	2
1	51,5	39,03	44	33,35	2
1	49	37,14	43,5	32,97	4
1	47,5	36	41,5	31,45	2
1	46	34,86	38,5	29,18	2

1124/1713 senesinde alınan ve sonraki yıllarda inşa edilecek kalyonların uzunluklarını belirleyen kararların etkisiyle 1142/1730 tarihli listedeki toplam 33 kalyon arasında 50 zirâdan büyük 18 kalyon olduğu görülmektedir. Bunlardan 55 ve 55,5 zirâ olanlar 8 adettir.

Kalyon uzunluklarını öğrenmemize imkân sağlayan birçok belge bulunmasına rağmen kalyon genişliği ve yüksekliği hakkında bilgi veren belge sayısı çok sınırlıdır. 1127/1715'e ait bir belgede Tersâne-i Âmire'de yapılacak üç yeni kalyonun yükseklik ve genişliğinden bahsedilmektedir. Muhtemelen bunlar 1124/1713'te uzunluklarının 51, 53 ve 55 zirâ olması kararlaştırılan kalyonlardır. Söz konusu kalyonların 25,5 karış (6,42 m.) yükseklik ve 18 arşın (13,64 m.) genişlikte yapılmaları uygun görülmüştür. Hatta yenilerin bu ölçülerle geçmiş senelerdeki kalyonlardan bir arşın yüksek olacağı yazılarak çok önemli bir bilgi verilmiştir⁸⁴. Bunların dışında 1167/1754'te denize indirilen *Nüvîd-i Fütûh* isimli üç ambarlı kalyonun uzunluğunun 61,5 zirâ, genişliğinin ise 22,5 zirâ olduğu bilinmektedir⁸⁵. Başka bir belge ise Midilli'de bir tüccar tarafından yaptırılan fakat sonra belli olmayan bir sebeple devlet tarafından el konulan kalyon hakkındadır. Daha sonra sahip olduğu kalyonu batan başka bir tüccara bedelsiz olarak verilen *Evren kıçlı* adındaki bu kalyonun boyu 41 zirâ 8 parmak genişliği ise 13 zirâ 16 parmak⁸⁶.

Bir kalyonun manevra kabiliyetinin göstergelerinden biri de omurga uzunluğunun genişliğine oranıdır. İdeal bir kalyonda bu oran 3:1 olarak ifade edilmekteydi⁸⁷. Yukarıda zikredilen kalyonlarda ise bu oran 2,73:1 ile 3,15:1 arasındadır. Osmanlı kalyonlarının geneli için bir kanaate varmamıza elimizde bulunan az sayıdaki örnek imkân vermemekle birlikte 18. yüzyılın sonunda Mahmud Râif Efendi tarafından yazılan eserde, eskiden beri Tersâne-i Âmire ve diğer yerlerde inşa edilen kalyonların uzunluklarına oranla genişliklerinin fazla olduğu ve bundan dolayı manevra kabiliyetlerinin sınırlı kaldığı bilgisi verilmektedir⁸⁸.

84 BOA, MAD 2850, s. 103 (30 Ca. 1127/3 Haziran 1715).

85 *Mür'it-Tevârih*, I, 175; Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 331.

86 BOA, MAD 4380, vr. 57a (17 Za. 1158/11 Aralık 1745). 1 zirâ 24 parmak gelmektedir.

87 Carla Rahn Phillips, "The Galleon", *Cogs, Caravels and Galleons, The Sailing Ship 1000-1650*, ed. Robert Gardner, London 1994, s. 114; Kirsch, *The Galleon*, s. 17.

88 Beydilli-Şahin, *Nizâm-ı Cedîd*, s. 75.

18. yüzyılda Osmanlı donanmasındaki kalyonlarda üç direk ve bir de cıvadra bulunurdu. Günümüzde *pruva*, *grandi* ve *mizana* olarak adlandırılan direkler belgelerde baştan kıça doğru *tirinkete*, *mayıstra* ve *mizana* sütunları şeklinde isimlendirilmekteydi. *Mizana* bazı belgelerde *mancana* olarak da geçmektedir. *Tirinkete* ve *mayıstra* sütunlarında ikişer veya üçer seren bulunurdu. *Mizana* sütununda bir veya iki serenle birlikte üç köşeli Latin yelken taşıyan bir seren vardı. *Cıvadra* sütununda da bir yahut iki seren bulunmaktaydı.

Tespit edilen yelken isimleri bulundukları sütunlara (direklere) göre şöyleydi; *Mizana* sütununda; *mizana*, *kontra mizana* ve *pokorona*; *mayıstra* sütununda *babafingo-i kebîr*, *gabye-i kebîr* ve *mayıstra*; *tirinkete* sütununda *babafingo-i sağır*, *gabye-i sağır* ve *tirinkete*; *cıvadra* sütununda ise *cıvadra* ve *palakon*. 18. yüzyıl donanma kalyonlarında bu yelkenlerin bazen hepsinin bulunduğu bazen de *pokorona*, *babafingo-i kebîr* ve *babafingo-i sağır* yelkenlerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Donanmasında Kullanılan Kalyon Türleri

Osmanlı donanmasında birkaç kalyon türü bulunmaktaydı. Bunlar ambar sayıları (üç ambarlı), taşıdıkları topun büyüklüğü (üç kantarlı) veya başka bir yelkenli gemi cinsi (karavele) ile isimlendirilmekteydi. 18. yüzyılın başlarında ilk Rus Büyükelçisi olarak görev yapan Tolstoy, raporlarında Osmanlı donanma kalyonlarını taşıdıkları top sayısına göre tasnif etmişti. Buna göre kalyonların 130, 106 ve 90 top taşıyanları birinci, 80, 75, 70, 65 ve 60 top taşıyanları ikinci, 55, 50, 45 ve 40 top taşıyanları ise üçüncü sınıf olarak değerlendirilmişti⁸⁹.

⁸⁹ 17. yüzyılda, İngiliz donanmasında savaş gemilerinin taşıdıkları toplara göre sınıflandırması ise şu şekildeydi; 1. sınıf: 96-100 top, 2. sınıf: 80-90 top, 3. sınıf: 60-74 top, 4. sınıf: 40-54 top, 5. sınıf: 28-38 top ve 6. sınıf: 16-26 top. 1697'de İngiliz donanmasında 1. sınıf 6, 2. sınıf 13, 3. sınıf 43, 4. sınıf 56, 5. sınıf 42 ve 6. sınıf 40 savaş gemisi bulunmaktaydı. 18. yüzyılın ortalarında bu sınıflandırma şu şekilde değişmişti; 1. sınıf: 100-120 top, 2. sınıf: 90-98 top, 3. sınıf: 64-80 top, 4. sınıf: 50-60 top, 5. sınıf: 32-44 top ve 6. sınıf: 20-28 top. Hatt-ı harp düzenindeki deniz savaşlarına 1, 2 ve 3. sınıftakilerle 60 topa sahip 4. sınıf savaş gemileri katılmaktaydı (Michael Duffy, "The Foundations of British Naval Power", *The Military Revolution and The State 1500-1800*, ed. M. Duffy, Exeter 1986, s. 52-55).

Tolstoy, aynı dönemde sayısı az olmakla birlikte donanmada ateş kalyonlarının varlığından da bahsetmektedir. Bunun yanı sıra ticaret gemilerinin 20 ile 50 arası topları bulunduğunu fakat bunların genelde az sayıda top taşıdıklarını belirtmektedir⁹⁰.

Üç Ambarlı Kalyon

Üç ambarlı; üst güvertelerinin altındaki ambar sayısı üç olan kalyonlar için kullanılan bir tabirdir. Bu ambarların hepsine toplar yerleştirildiğinden kalyonlar tam bir top bataryasına dönüşmekteydi. 1682'de kalyona geçiş kesin olarak karar verildiğinde inşa olunacak on kalyondan dördünün üç ambarlı olmaları ve 80'er top taşımaları uygun görülmüştü. 17. yüzyılın sonlarına doğru donanmadaki üç ambarlı kalyonların personel sayısı 600 iken 1696'da büyük üç ambarlı bir kalyonun personel sayısı 1001 olmuştur. 1701'de 60 zirâ (45,48 m.) olarak inşa edilen bir üç ambarlı kalyon 3 ve 16 kıyye arasında değişik çaplarda 130 top taşımaktaydı. 1715'te Akdeniz'e açılan donanmada 130 balyemez top taşıyan 62 zirâ (46,99 m.) uzunluğunda büyük bir üç ambarlı Kapudâne kalyonu mevcuttu. 1717'de üç ambarlı büyük kalyonun personel sayısı 1500 kişiydi. 1149/1736'da *Çifte Aslan kılı* ve *Çifte Kaplan kılı* üç ambarlı kalyonlar Tersâne'de tamir görmekteydiler. Yine Tersâne'de 1752'de inşasına başlanıp 1754'te denize indirilen *Nüvîd-i Fütûh* isimli üç ambarlı kalyon 61,5 zirâ (46,61 m.) uzunluğunda ve 22,5 zirâ (17,05 m.) genişliğindeydi, 1766'da denize indirilen başka bir üç ambarlı kalyona ise *Mesken-i Gâzî* adı verilmişti⁹¹.

Üç ambarlı kalyonlar sahip oldukları etkileyici görüntüleriyle bir anlamda merkezî idarenin iktidarını pekiştirmektedirler. Bu nedenle donanmada hemen her zaman birkaç üç ambarlı kalyon bulunmaktaydı. Bununla birlikte bu kalyonlar deniz savaşlarında kendilerinden küçük olan fakat taşıdıkları topların etkinliği dikkate alındığında üç ambarlılardan geri kalmayan savaş gemileri tarafından alt edilebilmektedirler. Daha kolay manevra ve hız yapabildikleri için büyük gemilerin ölü noktalarını istedikleri gibi vurabilen bu

90 P. A. Tolstoy, *Opisanie Çernogo Morya, Egeyskogo Arhipelata i Osmanskogo Flota*, Moskova 2006, s. 216 (İlgili yerlerin tercümesinde yardımcı olan Yard. Doç. Dr. Hasan Demiroğlu'na teşekkür ederim).

91 *Mür'i't-Tevârih*, I, 175; Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, *Çeşmî-zâde Tarihi*, haz. B. Kütükoğlu, İstanbul 1993, s. 23; Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 331.

tarz küçük savaş gemileri, İngiliz ve Hollandalıların dünya denizleri üzerindeki başarılarında büyük pay sahibi olmuşlardı⁹².

Üç Kantarlı Kalyon

Üç kantar (169,34 kg.) ağırlığında gülleler atan topları taşıyan kalyonlar “*üç kantarlı*” olarak anılmaktaydı. Bu büyük toplardan ilk kez III. Ahmed döneminde (1703-30) iki tane döktürülmüştü. Donanmada 1717’de *Yılan başlı* adında üç kantarlı bir kalyon bulunmaktaydı. 1737’de Sinop’ta 55,5 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda *Şeşpâ-yı Bahrî* isimli üç kantarlı bir kalyon inşa edilmişti. 1750’de Tersâne’de inşasına başlanan 55,5 zirâ (41,69 m.) uzunluğundaki üç kantarlı kalyon üç sene sonra, yine Tersâne’de *Hısn-ı Bahrî* adı verilen başka bir üç kantarlı kalyon ise 1758’de denize indirilmişti⁹³.

Üç kantarlık toplar, görüntüleriyle hayret uyandırmaktaydılar. Öyle ki 1721’de İstanbul’a gelen İran elçilik heyetine Tersâne gezdirilirken heyetten birisi merakını yenemeyerek üç kantarlı bir topun içine girmeye çalışmıştır⁹⁴.

Karavele Kalyon

Osmanlı donanmasında bulunan kalyonlar arasında karavele olarak belirtilenler dikkat çekicidir. Zira karavele, genellikle Latin bazen bununla birlikte kare yelken taşıyan, iki veya üç direği bulunan ve kalyonlarınkine kıyasla pek yüksek sayılmayan bordasıyla daha ziyade Portekiz ve İspanyollar tarafından keşif ve araştırma gemisi olarak kullanılan farklı bir cins gemidir. Osmanlı donanmasındaki karavele tipi yelkenli gemiler ise özellikle adalar arasındaki sığ sularda saklanan korsan gemilerinin takibinde etkili olmaktadır.

17. yüzyılda Osmanlı donanmasında varlıklarına pek rastlanmamaktadır. 18. yüzyılda genelde 38,5 zirâ (29,18 m.) ile 43,5 zirâ (32,97 m.) arasında değişen uzunluklarıyla pek çok karavele donanmada görev

92 F. Braudel, *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV.-XVIII. Yüzyıllar, Gündelik Hayatın Yapıları*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 2004², s. 355. 18. yüzyılda İngiliz donanmasında 32-44 top taşıyan 5. sınıf ve 20-28 top taşıyan 6. sınıf savaş gemilerinin sayısı 1714’te 66 iken zamanla artarak 1751’de 78’e ve 1793’te ise 114’e ulaşmıştır (M. Duffy, “The Foundations of British Naval Power”, *The Military Revolution and The State*, s. 55).

93 *Mür’î’t-Tevârih*, İstanbul 1978, II. A, 16; Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 352-353.

94 Râşid Mehmed Efendi, *Târîh*, İstanbul 1282, V, 425.

yapmıştır. En kısa ölçüde inşa edilen ve 1126/1724'te *kalyon-ı kara-vele* olarak kaydedilen karavele, 31 zirâ (23,49 m.) uzunluğundaydı⁹⁵. Bunların firkateynlerin öncüsü olduğu düşünülebilir.

Kürekli Kalyon

15. yüzyılın erken dönemlerinde Venedik'te *galeoni* olarak adlandırılan gemiler inşa edilmişti. Bu gemiler açık denizler için değil İtalya'daki savaşlar sırasında nehirlerde kullanılmak için tasarlanmışlardı. Bunlar, "uzun gemi" ve "kürekli gemi" kategorileri adı altındaki sınıflandırmaya meydan okuyan ve bir melez model olan kürekli gemilerdi. Kürekle hareket eden kalyonlar hakkındaki ilk kesin açıklamalara yaklaşık 1550'de bir gemi yapımcısının notlarında rastlanmaktadır. Buna göre genişlik ve uzunluklarının oranlarına göre açık denizler için yapılan "büyük kalyonlardan" biraz daha büyük, büyük kadirgallardan ise epey kısaydılar⁹⁶.

Orijiniyle alakalı çok az bilginin bulunduğu dönemlerde kalyonun ilk örneklerinin kürekleri olduğu ve bu ibtidaî şeklin evrilerek bilinen kalyona dönüştüğü kabul edilmektedir⁹⁷. 18. yüzyılda artık kürekli kalyona rastlanmaması gerekirken Osmanlı donanmasında böyle bir örneğin bulunması çarpıcıdır.

Belgelere göre Osmanlı donanmasındaki kürekli kalyon bir tercih sonucu olarak inşa edilmemiştir. 1703'te Tersâne'deki eski baştarda-i hümayûnun diğer baştardalar ile kıyaslandığında büyük olduğu hatta seyir kabiliyeti de bulunmadığı belirtilmektedir. Bunun üzerine söz konusu baştardanın tamir edilip onarılarak kürekli kalyon olarak kullanılması uygun görülmüştür⁹⁸. Bu konuyla ilgili belgede tam olarak şu ifade kullanılmaktadır: ...*kürekli kalyon ihtirâ' olunmak üzre*.... Burada "*ihtirâ*" kelimesinin kullanılması belki de Osmanlıların yaptıkları ilk kürekli kalyonun bu olduğuna işaret etmektedir⁹⁹.

95 BOA, MAD 3171, vr. 35b.

96 Frederic C. Lane, *Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance*, London 1992, s. 50.

97 Guilmartin, Jr., *Galleons and Galleys*, s. 158.

98 BOA, MAD 5362, s. 69 (5 Za. 1114/23 Mart 1703).

99 Bununla birlikte *Tuhfetü'l-kihâr*'daki *Göke*'nin kürekli bir gemi olarak çizilmesi ayrıca açıklamaya muhtaç gözükmemektedir. Minyatürdeki *Göke*'nin hem kalyon baş figürü hem de kadirgalara özgü mahmuzu vardır. Yani altı kadirga olarak çizilmiş üstüne kalyon konulmuş gibidir. Kâtib Çelebi'nin kitabında *Göke*'yi tarif ederken kullandığı *altı mavuna üstü kalyon* ifadesini minyatür sanatçısı kendi

Eski baştardaydı kürekli kalyon haline getirmek için hemen acele edilmediği donanma kalyonlarına kereste mahzeninden verilen malzemelerin kaydedildiği 1116/1704-5 senesine ait bir müfredât defterindeki *berâ-yı tekmîl- kerdên-i kalyon-ı kürekli an fesh-i bâstarda-i hümayûn* kaydından anlaşılmaktadır¹⁰⁰. Aynı seneye ait Tersâne-i Âmire muhasebesi icmâlinde de kürekli kalyona ait *nev-sâhten* kaydı bulunmaktadır¹⁰¹.

Kürekli kalyon, inşası bittikten hemen sonra ise Büyük Rûznâmecî Hacı Mehmed ve yanındakilerin devlet görevi için acilen Mısır'a götürülmesi hususundaki emir üzerine denize açılmıştır¹⁰². Kürekli kalyonun 1704 yılı Ağustos ayı sonlarındaki bu ilk seferinde 28'i zâbit, 92'si levend, 160'ı yeniçeri ve topçu, 20'si ise *marinar* denilen esir gemicilerden oluşan 300 personel görev yapacaktı¹⁰³. Birkaç gün sonra kalyona 100 yeniçerinin daha binmesi emredilmişti¹⁰⁴. Daha sonra 1123/1711 tarihinde sefere çıkacak kalyonlarda bulunması gerekli levend sayılarını gösteren *tertîb* defterine göre ise Kasım Kaptan idaresinde Azak tarafına 350 personel ile gidecekti¹⁰⁵.

Donanmadaki kalyonlarda kaçar adet top bulunacağını belirlemek amacıyla 1120 (1708-9) senesinde hazırlanan listeye göre kürekli kalyonun 3 kıyyelik yirmi ve 1 kıyyelik yirmi olmak üzere toplam 40 topla donatılması uygun görülmüştü¹⁰⁶. Kapudâne-i hümayûn kaptanı Canım Hoca Hacı Mehmed Kaptan idaresinde 1121/1709'da, Akdeniz'e açılan donanmada bulunan kürekli kalyon, 68 toplu bir Ceneviz korsan kalyonu ile çatışmış Kapudâne

zamanının mavna ve kalyonunu uygun şekilde birleştirerek çizmiş olmalıdır.

Zira bu geminin tekne yapısı II. Bayezid dönemi özelliklerini yansıtmamaktadır.

100 BOA, D. BŞM. TRE dos. 4/74, vr. 1b, 5b (30 C. 1118/8 Ekim 1706).

101 BOA, MAD 2637, s. 2; MAD 3141, s. 90 (8 S. 1116-30 M. 1117/12 Haziran 1704-24 Mayıs 1705).

102 20-29 R. 1116/22-31 Ağustos 1704 tarihli mirî kalyonlardan müceddeden binâ olunan kürekli kalyon kaptanı Ali'ye gönderilen hüküm: BOA, MD 114/1, s. 335, hk. 1551.

103 BOA, MAD 8880, s. 114-15; D. BŞM. TRE dos. 3/61.

104 BOA, D. BŞM. TRE dos. 3/62. Suseli Ali Kaptan idaresindeki kürekli kalyon, bu ilk seferinden 1705 yılı Martın sonlarına doğru Tersâne'ye dönmüştü. Akdeniz seferinden dönen Kutna Ali Kaptan idaresindeki başka bir kalyonla birlikte, her iki kalyondaki personelin tükettiklerinden geri kalan toplam 225 kantar peksimed 4 Z. 1116/30 Mart 1705 tarihinde Kalyonlar başkâtibi tarafından teslim alınmıştı (BOA, D. BŞM. TRE dos. 3/98).

105 BOA, C. BH 8813.

106 BOA D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7.

kalyonu gelene kadar onu oyalamış ve sonrasında korsan kalyonu ele geçirilmişti¹⁰⁷. Başka bir belgede kürekli kalyonun toplarından 3 kıyyelik (3,84 kg.) gülle atan 20 kantar 70 lodra ağırlığındaki kırık topunun yeni dökülecek toplara mayalılık olmak üzere 1711’de, topçu başına verildiği kayıtlıdır¹⁰⁸.

Kürekli kalyonun uzunluğu ise 45 zirâ (34,11 m.) idi ve 29 zirâ (21,98 m.) uzunluğundaki *kalyon-ı Kapudâne-i Karadeniz* ile 1719’da Tuna nehrinde kışlakta kaldıklarında kalafat ve yağlanmaları için gerekli olan malzeme Tersâne-i Âmire’den verilmişti¹⁰⁹. Bundan birkaç sene sonrasına ait bir belge ise kürekli kalyonunun satılması ile ilgilidir. Bu belgede geçen “*bundan akdem baştarda-dan bozulup kalyon yapılan kürekli nâm kalyon*” ifadesi bir anlamda donanmada başka bir kürekli kalyonun olmadığına işaret etmektedir. Uzun zaman donanmayla sefere çıkan kürekli kalyon, daha sonraları kereste naklinde de görev yapmıştı. Epey eskidiği ve kullanılmasının artık mümkün olmadığı belirtilerek devlete en faydalısının kürekli kalyonun satılması olduğuna karar verilmiş ve 1722’de müzayede ile Mısır tüccarından Seyyid Mustafa’ya 1500 kuruşa satılmıştı¹¹⁰.

Diğer Kalyon Türleri

Daha ziyade nehirlerde köprü dubası olarak kullanılan güvertesiz, altı düz kayak olan *tonbaz/ tombazların*¹¹¹ şeklen kalyona benzeyen

107 BOA, C. BH 5077; Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 354-355. Söz konusu Ceneviz kalyonunun 70 toplu olduğu da kaydedilmektedir (Râşid Mehmed Efendi, *Târîh*, III, 305-306).

108 BOA, MAD 3435, vr. 12b (3 M. 1123/21 Şubat 1711).

109 BOA, MAD 10309, s. 130 (8 Ca. 1131/29 Mart 1719).

110 BOA, MAD 3133, s. 111 (12 B. 1134/28 Nisan 1722).

111 Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 248. 1118/1706’da Özi kalesi tanirinde çalışmalar için bir kıtasının 24.933 akçeye mâl olacağı tahmin edilen 16 zirâ (12,12 m.) boyunda ve onar oturaklı beş kıta tombazın inşası için gerekli malzeme donanma gemilerine yüklenerek Özi’ye gönderilmişti (BOA, D. BŞM. TRE dos. 4/52, 1 S. 1118/15 Mayıs 1706). Ayrıca başka bir belgede Karadeniz sahillerindeki tersanelerde inşa edilen tombazların ve diğer gemilerin şiddetli rüzgâra ve dalgalı denize dayanıklı olmaları ve gerektiğinde donanmada kullanılabilimleri için üç direkli gemi inşa edeceklerin kudretleri merteye kalyon, inşa edeceklerin pergende ve tombaz inşa edeceklerin ise inşa etmeleri emredilmiştir. Bu ifadeden tüccara ait tombazların dan küçük bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır (BOA, C. BH. 9999 -bu belgede tarih bulunmamakla birlikte belgenin arkasındaki mühürde [1]179/1765-66 senesi okunmaktadır-).

ve böyle isimlendirilen bir türü de vardı. Canım Hoca Mehmed Paşa Sinop'ta kalyon inşası ile görevlendirildiğinde kendisine ayrıca kereste ve diğer malzemelerin naklinde kullanılmak üzere her biri 21,5 zirâ (16,29 m.) uzunluğunda iki adet tonbaz inşa etmesi de emredildi¹¹². Fakat bitirilip Tersâne'ye getirildiklerinde nakliye işinde kullanmaya elverişli bulunmayarak satılmalarına karar verildi. Bunlardan biri için *kalyon-ı tonbaz bâ-resm-i kalyon-ı sağır* ifadesi kullanılmaktadır. Üç adet kalyonlarda kullanılan cinsten büyük, bir adet küçük lengeri, bir kalyon sandalı, üç gomanası ve bir gomanatası, birer adet mayıstra, tirinkete, gabye-i kebîr, gabye-i sağır, mizana, cıvadra ve palakon yelkenleri olan bu tonbaz kalyonu, müzâyede ile 2225 kuruşa Hacı Mustafa ve fırıncı Hacı İsmail'e satılmıştı¹¹³. 1769'da Karadeniz'e sefere çıkan kalyonlardan biri ise deftere *Tombaz-ı kebîr* adıyla kaydedilmişti¹¹⁴.

17. yüzyılda Osmanlıların kullandığı farklı türdeki gemileri içeren listelerde *putaç/potaç* adında bir tür gemi zikredilmektedir. Bu yüzyılın ikinci yarısına ait bir kayıta ise Venedik'ten yiyecek yüklü olarak Kandiye'ye gelen bir *putaç kalyon*'dan bahsedilmektedir¹¹⁵. 18. yüzyıla ait belgelerde adına neredeyse hiç rastlanmayan bu türden bir kalyon, *kalyon-ı botaç-ı (بوطاج) sağır* adıyla kereste nakli için inşa edilmiş fakat daha sonra kullanmaya elverişli bulunmayarak 1727'de müzâyede ile 850 kuruşa satılmıştı¹¹⁶. Geminin birer adet mayıstra, gabye-i kebîr, tirinkete ve mizana yelkeni ile iki lengeri, iki gomanası ve bir de küçük sandalı vardı. Birbirinden ayrı zamanlara ait bu sınırlı bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla bunlar yük taşımada kullanılan ve tekne yapıları ile direk donanımı kalyonu andıran tipte gemilerdi.

17. yüzyılda, Venedik'in "vardakosta" tabir olunan korsan kalyonları vardı. Bu kelime kıyı savunmasında kullanılan gemi anlamındaki İtalyanca "*guardacosta*"dan gelmektedir¹¹⁷. 18. yüzyıl belgele-

112 21 Ş. 1135/27 Mayıs 1732 tarihli Canım Hoca Mehmed Paşa'ya gönderilen hüküm: BOA, MAD 10313, s. 120.

113 BOA, MAD 10310, s. 123 (26 L. 1139/16 Haziran 1727).

114 BOA, MAD 4629, vr. 26a (29 L. 1182/8 Mart 1769).

115 Bütün Akdeniz devletlerinde birbirine benzeyen seslerle ifade edilen *Botaç* kelimesinin kaynağı hakkındaki açıklamalar için bkz. Henry & Renee Kahane, Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant*, (Tıpkı basım) İstanbul 1988, s. 340.

116 BOA, MAD 10310, s. 123 (26 L. 1139/16 Haziran 1727).

117 Kahane-Tietze, *The Lingua Franca*, s. 454.

rinde de bu gemi ismine rastlanmaktadır. Mesela 1724'te Tersâne'de inşa edilen *Esper kılı* ve *Şahin kılı* kalyonlara benzer şekilde 53,5 (40,55 m.) ve 51,5 (39,03 m.) zirâ uzunluklarında vardakosta türünde iki kalyonun inşa olunması için mahzende mevcut olanların dışında farklı cinslerde 25.016 adet kerestenin de Kocaeli'nden gönderilmesi emredilmekteydi¹¹⁸. 1715'te ise donanma kalyonlarını ihtiva eden bir listede *karakola* (قره قولة) adıyla bir kalyon kaydedilmişti¹¹⁹. *The Lingua Franca*'da "*carrucola*" kelimesinin çeşitli dillerdeki söyleniş şekilleri ve farklı anlamları verildikten sonra bunun denetleme, devriye, nöbetçi ve koruma görevlisi anlamlarına gelen Türkçe karakol (قره قول) kelimesinden diğer Akdeniz devletlerine yayılmış olabileceği ifade edilmektedir¹²⁰. Bu açıklamadan hareketle 1715'te *kalyon-ı karakola* olarak kullanılan ifadenin yerine daha sonra karakol kelimesinin yukarıda zikredilen anlamlarını içeren *vardakosta* tabirinin, 1724'te inşa olunacak iki kalyonun özelliğini belirtmek için tercih edildiği söylenebilir.

Tersâne'nin 1114/1702-3 senesine ait muhasebe icmâlinde, yeni yapılan bir kalyon ise "مزہ غلره" (meze-galere) olarak kaydedilmiştir¹²¹. Bununla birlikte meze-galere, adından da anlaşılacağı üzere bir çeşit kadirga olmalıdır. Ayrıca daha sonraki senelere ait bir kronikte Malta'ya ait üç kıta meze-galere tabir olunan korsan firkatelerinin Akdeniz'e çıktığından bahsedilmektedir¹²².

Bir diğer kalyon türü ise belgelerde *kalyon-ı ateş* olarak geçmektedir. 1701'de donanmada mevcut kalyonlara gereken personel sayılarını içeren listede, Tersâne'de kalan ateş kalyonunun bir günde toplam 1350 akçe alacak 50 personelinin olması uygun görülmüştü¹²³. 1126/1714-15'te ise Mahmud ve Hacı Ali kaptanların idaresinde sefere çıkan iki ateş kalyonuna 30'ar kantar (1693,47

118 İznikmid Paşası ile Kocaeli sancağında bulunan kaza ve nahiyelerin kadı ve nâibleri ile buradaki diğer görevlilere hitaben 15 M. 1137/4 Ekim 1724 tarihinde gönderilen hüküm: BOA, C. BH 5339.

119 BOA, MAD 2850, s. 45 (22 S. 1127/27 Şubat 1715).

120 Kahane-Tietze, *The Lingua Franca*, s. 157. Karakol kelimesinin "bakmak, gözetlemek" anlamına gelen kaynağıyla donanmada *karavul* olarak adlandırılan ve 16. yüzyıl sonuyla 17 ve 18. yüzyılda gözcülük yapan gemiler hakkında verilen bilgiler için bkz. Abdülkadir Özcan, "Karakol", *DİA*, XXIV (2001), s. 430-431.

121 BOA, MAD 5897, s. 2 (1 M. 1114-30 M. 1114/28 Mayıs 1702-15 Haziran 1703).

122 Mustafa Reşid, *Çeşmî-zâde Tarihi*, s. 56. 1114/1702-3 senesinden sonra bu isimle zikredilen bir kalyona rastlanmadığı gibi aslında bunun bir kalyon türü olmadığı da ifade edilebilir. Yukarıda sadece bir tespit olması hasebiyle yer verilmiştir.

123 BOA, MD 112, s. 23.

kg.) peksimed verilmişti¹²⁴. Bunlar 1124/1712'de Ruslardan satın alınan dört kalyondan ikisi olmalıdır¹²⁵. Zira 1128/1716'da denize açılan donanmada 25 ve 26 zirâ uzunluklarında *kalyon-ı mosko sağır ateş* ve *kalyon-ı ateş mosko sağır* olarak adlandırılan iki kalyon bulunmaktaydı¹²⁶. Ateş gemileri, savaşta karşı tarafın gemilerine yanaşıp içlerindeki yanıcı ve patlayıcı maddeler sayesinde düşman gemilerinin tutuşmasını sağlayarak onları saf dışı bırakmak üzere kullanılırlardı.

Bunların yanı sıra belgelerde 'کليون هوى' ve 'کليون هوى' (kalyon-ı hoy) adıyla bir başka gemi türü de zikredilmektedir¹²⁷. Donanmada iki adet oldukları anlaşılan bu gemilerin uzunlukları 25 ve 26 zirâ (yaklaşık 20 metre) olarak kaydedilmiştir. Bu gemiler 1128/1716'da sefere çıkan donanmada bulunmaktaydılar. Farklı yazılışları olmasına rağmen bunların bir tek gemi türüne işaret ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim *Hoy* adıyla anılan ve 18. yüzyılda İngilizler tarafından kullanılan bir tür kargo gemisi olduğu bilinmektedir¹²⁸. Ayrıca bu tür gemilerin ortalama uzunluğunun 22 yard (20,12 m.) olduğu belirtilmekte bu da belgelerde zikredilen uzunluklarla örtüşmektedir. Bu kalyonlar donanmaya ya zaptedilmek ya da yabancı tüccardan satın alınmak suretiyle dâhil edilmiş olmalıdır. Fakat bu konuda bir kayda henüz rastlanmamıştır. Belgelerde "Hoy" kelimesindeki "H" harfinin iki farklı şekilde kaleme alınmış olması bu yabancı kökenli kelimenin telaffuzunda yaşanan karışıklığın bir kanıtı olarak yorumlanabilir.

124 BOA, MAD3171, vr. 70a (17 Z. 1127/14 Aralık 1715).

125 BOA, MAD2883, vr. 60b (18 Ra. 1124/25 Nisan 1712).

126 BOA, D. BŞM. PKE dos. 1/71, 72.

127 BOA, D. BŞM. PKE dos. 1/65, 109, 117, 132.

128 <http://nms.scran.ac.uk/database/record.php?usi=000-180-001-203-C>.

4. Kalyon İnşa Etmek: Tersâneeler ve İş Gücü

Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle gemi yapımına elverişli kerestelerin elde edildiği kıyılara yakın ormanlık alanların civarındaki bazı tezgâhlarda küçüklü büyüklü gemiler inşa edilmekteydi. Bununla beraber İstanbul'daki Tersâne-i Âmire donanmaya hizmet edecek kalyonların inşasında öncelikli bir konumdaydı. Tersâne'nin kendi bünyesinde sürekli çalışanlar olduğu gibi ayrıca yakındaki Galata'dan da iş gücü temin edilmekteydi. Bununla birlikte özellikle işlerin yoğun olduğu zamanlarda kalifiye iş gücü bulmak devletin karşılaştığı en temel sorundu. Bu sorun bilhassa başkente yakın yerlerde kendi gemi tezgâhları bulunan nitelikli elemanların İstanbul'a getirtilmeleriyle aşılmaya çalışılmıştır.

Kalyon İnşa Edilen Tersâneeler

1701 Bahriye Kanunnâmesi'nde donanmadaki kalyon sayısının kırka tamamlanması, bu sayıya ulaşıldıktan sonra da kullanılamaz hale gelip donanma hizmetinden çıkanların yerini almak üzere düzenli olarak kesilen kerestelerin İstanbul'a nakledilerek bunlarla her sene bir-iki kalyon inşasına devam edilmesi emredilmişti. Bu emir doğrultusunda ilk yıllarda İstanbul, Sinop ve Akçaşehir'de faaliyete geçildiği daha sonraki yıllarda buralarla birlikte imparatorluğun başka yerlerinde bulunan tersâneelerde de inşa ve tamir faaliyetlerine neredeyse hemen her sene devam edildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 7a: 1114-80/1702-67 arasında Tersâne'de denize indirilen kalyonlar¹²⁹

	Denize indirildiği tarih		Kalyonun ismi, uzunluğu
	Hicrî	Milâdî	
1	20 Ra. 1114	14 Ağustos 1702	Kebîr kalyon ¹³⁰
2	26 S. 1116	30 Haziran 1704	Kalyon ¹³¹
3	Şaban. 1116	Kasım-Aralık 1704	Kalyon ¹³²
4	19 M. 1121	31 Mart 1709	51 zirâ (38,65 m.) kalyon ¹³³
5	22 R. 1130	25 Mart 1718	Kalyon (indirildikten sonra yanmış) ¹³⁴
6	1133	1720-21	karavele kalyon
7	1133	1720-21	51,5 zirâ (39,03 m.)
8	19 Ş. 1134	4 Haziran 1722	Kebîr kalyon ¹³⁵
9	1134	1721-22	33 zirâ, tombaz kalyon
10	14 L. 1135	18 Temmuz 1723	61,5 zirâ (46,61 m.) üç ambarlı ¹³⁶
11	1139	1726-27	43,5 zirâ (32,97 m.)
12	1139	1726-27	43,5 zirâ
13	24 M. 1141	30 Ağustos 1728	59,5 zirâ (45,10 m.) üç ambarlı, Çifte Kaplan ¹³⁷
14	Za. 1144	Nisan-Mayıs 1732	42 zirâ (31,83 m.)
15	1145	1732-33	53,5 zirâ (40,55 m.)
16	R. 1147	Eylül 1734	53,5 zirâ
17	R. 1147	Eylül 1734	37,5 zirâ (28,42 m.) karavele kalyon ¹³⁸
18	1149	1736-37	55,5 zirâ (42,06 m.) üç kantarlı

129 Bu liste arşiv kayıtlarından (BOA, *D. BŞM TRE* def. 14650, s. 4-15) ve kroniklerdeki bilgilerden oluşturulmuştur.

130 Bu kalyon indirilirken bir miktar hareket ettikten sonra kızaklar üzcrinde yerleşip kalmıştı. Şile'den ağır yükleri kaldırmada bilgi sahibi olan bir zimmî getirtilerek onun sayesinde bu büyük kalyon denize indirilebilmişti. Söz konusu zimmî ise cizyeden muaf tutularak ve ayrıca gümrükten bir memuriyet verilerek taltif olunmuştu (Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, II, 534-535).

131 Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, III, 138.

132 Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, III, 155.

133 Bu tarihte kalyonla birlikte bir başarda-i hümayûn da denize indirilmişti (Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, III, 267).

134 Denize yeni indirilen bu kalyon kalafat ateşinden tutuşup yanmaya başlamış, yanında bağlı duran eski bir kalyona da ateşi sirayet etmiş, büyüyen yangın kereste mahzeninin de yanmasına sebep olmuştu (Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, IV, 387-388).

135 Bu kalyonun daha önce görülmemiş kolaylıkta denize indirildiği belirtilmektedir (Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, V, 436-437).

136 Üç ambarlı bu kalyonun inşası üç seneye yakın sürmüştü (Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, VI, 50-51).

137 Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, VI, 582.

138 *Târih-i Subhî*, İstanbul 1198, vr. 63a.

	Denize indirildiği tarih Hicrî Milâdî		Kalyonun ismi, uzunluğu
19	1150 sonu	Mart-Nisan 1738	39,5 zirâ (29,94 m.), karavele kalyon
20	1150 sonu	Mart-Nisan 1738	39,5 zirâ, karavele kalyon
21	1154	1741-42	42 zirâ
22	1154	1741-42	53,5 zirâ
23	1156	1743-44	45,5 zirâ (34,48 m.)
24	1156	1743-44	45,5 zirâ
25	15 S. 1159	9 Mart 1746	Fâtih-i Bahrî, 53,5 zirâ ¹³⁹
26	23 M. 1160	4 Şubat 1747	Perr-i Bahrî, 39,5 zirâ, karavele kalyon ¹⁴⁰
27	28 M. 1161	29 Ocak 1748	Nâsır-ı Bahrî, 51,5 zirâ ¹⁴¹
28	28 M. 1162	18 Ocak 1749	Nusret-nümâ ¹⁴²
29	24 Ra. 1163	3 Mart 1750	Berîdî'z-Zafer, 47,5 zirâ (36 m.) ¹⁴³
30	7 Ra. 1165	24 Ocak 1752	Zîver-i Bahrî, 55,5 zirâ ¹⁴⁴
31	B. 1167	Nisan-Mayıs 1754	Nüvîd-i Fütûh, 61,5 zirâ, (46,61 m.) üç ambarlı ¹⁴⁵
32	C. 1171	Şubat-Mart 1758	Hısn-ı Bahrî, üç kantarlı ¹⁴⁶
33	7 Za. 1180	6 Nisan 1767	Mesken-i Gâzi ¹⁴⁷

Tablo 7b: 1131-67/1718-53 arasında Tersâne'de inşa edilen kalyonların uzunlukları ve bitirilme süreleri ¹⁴⁸

	Uzunlukları	İnşa başlama tarihi	Denize indirilişi	İnşa süreleri
1	33 zirâ, tombaz kalyonu	1134	1134	1 yıl içinde
2	karavele kalyon	Za. 1131	1133	2 yıl içinde
3	37,5 zirâ (28,42 m.), karavele kalyon	1146 sonu	1147	1 yıl içinde
4	39,5 zirâ (29,94 m.), karavele kalyon	B. 1150	1150 sonu	6 ay
5	39,5 zirâ, karavele kalyon	B. 1150	1150 sonu	6 ay

¹³⁹ İzzî, *Târih*, İstanbul 1199, vr. 56a.

¹⁴⁰ İzzî, *Târih*, vr. 108b.

¹⁴¹ İzzî, *Târih*, vr. 153b.

¹⁴² İzzî, *Târih*, vr. 189a.

¹⁴³ İzzî, *Târih*, vr. 219a.

¹⁴⁴ İzzî, *Târih*, vr. 265a-b.

¹⁴⁵ *Mür'it-Tevârih*, I, 175.

¹⁴⁶ *Mür'it-Tevârih*, II. A, 16.

¹⁴⁷ *Çeşmî-zâde Tarihi*, s. 23.

¹⁴⁸ BOA, *D. BŞM TRE* def. 14650, s. 4-15.

	Uzunlukları	İnşa başama tarihi	Denize indirilişi	İnşa süreleri
6	39,5 zirâ, karavele kalyon	1159	1160	1 yıl civarı
7	41,5 zirâ (31,45 m.) karavele kalyon	1167	?	?
8	42 zirâ (31,83 m.)	Ra. 1144	Za. 1144	9 ay
9	42 zirâ	1153	1154	1 yıl civarı
10	43,5 zirâ (32,97 m.)	1136	1139	3 yıl civarı
11	43,5 zirâ	1136	1139	3 yıl civarı
12	45,5 zirâ (34,48 m.)	1154	1156	2 yıl civarı
13	45,5 zirâ	1154	1156	2 yıl civarı
14	47,5 zirâ (36 m.)	1160	1163	3 yıl civarı
15	51,5 zirâ (39,03 m.)	1132	1133	1 yıl civarı
16	51,5 zirâ	1157	1161	4 yıl civarı
17	53,5 zirâ (40,55 m.)	1142	1145	3 yıl civarı
18	53,5 zirâ	1142	1147	5 yıl civarı
19	53,5 zirâ	1153	1154	1 yıl civarı
20	53,5 zirâ	1157	1159	2 yıl civarı
21	55,5 zirâ, (42,06 m.) üç kantarlı	M. 1146	1149	4 yıl içinde
22	55,5 zirâ	1162	1165	3 yıl civarı
23	55,5 zirâ, üç kantarlı	1163	1167?	4 yıl civarı
24	59,5 zirâ, (45,10 m.) üç ambarlı, Çifte Kaplan	1134	1141	7 yıl civarı
25	üç ambarlı	Za. 1131	L. 1135	3 yıl 7 ay
26	61,5 zirâ, (46,61 m.) üç ambarlı	Ra. 1165	B. 1167	2 yıl 5 ay

Kalyon inşa faaliyetinin en yoğun olduğu yer şüphesiz İstanbul'daki Tersâne-i Âmire idi¹⁴⁹. İstanbul dışında bulunan tersânelerde de kalyon inşa edilmekle birlikte buralara bazı malzemeler Tersâne-i Âmire'den gönderilirdi.

1701'de Tersâne-i Âmire'de biri 60 zirâ (45,48 m.) uzunluğunda üç ambarlı *kalyon-ı kebîr* (Kapudâne-i hümâyûn), diğeri 45,5 zirâ

¹⁴⁹ Tersâne'de gemi inşa edilen yerler için bkz. Gül Köksal, "Tersane-i Âmire'de Çağlar Boyu Gemi İnşa Yerleri, Düzenekleri ve Koruma Önerileri", *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 403-428.

(34,49 m.) uzunluğunda olmak üzere iki kalyon inşa edildiği kaydedilmektedir¹⁵⁰.

1702'de bu iki kalyonun inşaları sürerken bir Patrona kalyonunun yapımı için emir verilmişti. Omurgalık kerestelerinin Tersâne'de hazır bulunduğu belirtilen Patrona kalyonunun iki ya da üç ambarlı olmasına kaptanpaşa ve diğer kaptanların birlikte görüşerek karar vermeleri istenmiştir¹⁵¹. 1703'te *kalyon-ı kebîr* denilen Kapudâne ve 45,5 zirâlık kalyonun inşalarının sürdüğü anlaşılmaktadır¹⁵². 1707'de Tersâne-i Âmire'de yeni bir kalyon-ı kebîr'in¹⁵³, 1708'de de başka bir kalyonun inşasına başlanmıştı¹⁵⁴.

Yine Tersâne'de 1709 senesinde 41 zirâlık (31,07 m.) bir kalyonun teknesi kuruldu¹⁵⁵. 1710'da ise 41 zirâlık (31,07 m.) üç kalyonun inşası için çeşitli yerlerden kereste istendi¹⁵⁶. 1711'de Tersâne-i Âmire'deki kerestelerin imkân verdiği ölçüde bu üç kalyonun uzunluklarının arttırılması kararlaştırıldı¹⁵⁷.

1701 senesinde donanmada ikisi inşa halinde 27 kalyon vardı. Sayının kırka ulaşması için on üç kalyonun inşa edilmesi gerekmektedir. Bu hedefi gerçekleştirmek için 1701-11 yılları arasında Tersâne-i Âmire'nin yanı sıra Karadeniz'in Anadolu kıyısında bulunan Küplüağzı, Çayağzı (Sinop) ve Akçaşehir (Bolu)'deki tezgâhlar faaliyete geçirilmiştir. Kerestelik ağaçların çok olması ve İstanbul'a yakınlığı sebebiyle kalyon inşasında Karadeniz kıyılarındaki bu tersâneler tercih edilmişlerdir. Diğer kalyon inşa sahaları ise Ege Denizi'nde bulunan Rodos, Midilli ve İstanköy'dür. Buralarda da sayıca Karadeniz'dekiler kadar kalyon inşa edilmiştir.

150 BOA, MAD 4875, s. 66. Bu kalyonların uzunlukları başka bir belgede 62,5 ve 43 zirâ olarak verilmektedir (BOA, D. BŞM. TRE def. 14599).

151 BOA, MAD 5362, s. 66.

152 BOA, MAD 5361, vr. 33b.

153 BOA, MAD 3159, vr. 37a.

154 BOA, MAD 2489, s. 78.

155 BOA, MAD 2485, s. 128.

156 BOA, MAD 2485, s. 148; MAD 3435, vr. 70b.

157 BOA, MAD 2895, s. 107.

Tablo 8: Sinop'ta inşa olunan kalyonlar

İnşa tarihleri		Uzunlukları	adet
Başlama	Bitiş	zirâ (metre)	
1 M. 1116/6 Mayıs 1704.	29 Z. 1116/24 Nisan 1705	39 (29,56); 40 (30,32)	2 ¹⁵⁸
17 B. 1118/25 Ekim 1706	3 C. 1124/8 Temmuz 1712	51 (38,65); 53,5 (40,55); 57,5 (43,58); 55 (41,69), [3 adet]	6 ¹⁵⁹
C. 1135/Mart-Nisan 1723	Ş. 1137/Nisan-Mayıs 1725	55 (41,69)	2 ¹⁶⁰
7 B. 1144/5 Ocak 1732	5 N. 1147/29 Ocak 1735	53,5 (40,55)	2 ¹⁶¹
1 Za. 1150/20 Şubat 1738	30 Ca. 1154/13 Ağustos 1741	53,5 (40,55)	2 ¹⁶²
1 Ca. 1169/2 Şubat 1756	29 L. 1174/3 Haziran 1761	51,5 (39,03)	2 ¹⁶³
11-20 B. 1174/ 16-25 Şubat 1761	21-30 Z. 1177/ 21-30 Haziran 1764	51,5 (39,03)	1 ¹⁶⁴
24 S. 1184/19 Haziran 1770		51 (38,65)	2 ¹⁶⁵
Toplam			19

İstanbul dışında en fazla sayıda kalyon Sinop'ta inşa edilmiştir. Burada inşa edilen kalyonların genellikle 50 zirâdan uzun oldukları dikkati çekmektedir. Yine Karadeniz bölgesinde Bolu sınırları içerisinde bulunan Akçaşehir tersânesinde ise 1707-10 arasında sırayla iki kalyon inşa edilmişti¹⁶⁶. Bunlardan ilk tamamlanan kalyon 50 zirâ (37,9 m.) uzunluğunda olmalıdır. Zira 1120/1708 senesinde donanma kalyonlarını ihtiva eden bir listede *cedîd, Akçaşehir* olarak kaydedilen kalyon bu uzunluktaydı¹⁶⁷.

158 BOA, MAD212, vr. 11a.

159 BOA, MAD3142, s. 102; D. BŞM. KND dos. 1/29, vr. 3b.

160 BOA, MAD 10313, s. 120-123.

161 BOA, D. BŞM 1739, s. 2.

162 BOA, MAD 3864, s. 118; D. BŞM. TRE def. 14743, s. 1.

163 33,5 zirâ (25,39 m.) uzunluğunda bir tombaz kalyon da inşa edilmişti (BOA, D. BŞM 41183, s. 2).

164 Uzunluğu belirtilmeyen bir tombaz da inşa edilmişti (BOA, D. BŞM 2150, s. 32).

165 BOA, MAD 10386, s. 184.

166 BOA, MAD 3142, s. 96.

167 BOA, D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7.

Table 9: Rodos'ta inşa olunan kalyonlar

İnşa tarihleri		Uzunlukları zirâ (metre)	adet
Başlama	Bitiş		
28 Ca. 1127/1 Haziran 1715		38 (28,80) - karavele	1 ¹⁶⁸
6 M. 1154/24 Mart 1741	19 C. 1155/21 Ağustos 1742	41,5 (31,45) - karavele	1 ¹⁶⁹
22 Ra. 1169/26 Aralık 1755	24 Ş. 1170/14 Mayıs 1757	37,5 (28,42) - karavele	2 ¹⁷⁰
17 R. 1171/29 Aralık 1757	10 S. 1174/21 Eylül 1760	41,5 (31,45)	2 ¹⁷¹
5 Ca. 1174/13 Aralık 1760	20 Z. 1174/23 Temmuz 1761	41 (31,07)	1 ¹⁷²
26 B. 1174/3 Mart 1761	2 R. 1176/21 Ekim 1762	43,5 (32,97), [2 adet]; 41,5 (31,45)	3 ¹⁷³
1 M. 1184/27 Nisan 1770		45 (34,11)	3 ¹⁷⁴
Toplam			12

Sinop'tan sonra İstanbul dışında en çok kalyon inşa edilen yer Rodos'tur. Burada genellikle 41 (31,07 m.) ile 45 (34,11 m.) zirâ arasındaki uzunluklarda kalyonlar inşa edilmişti. 1760'ta Rodos'ta yapımı tamamlanan 41,5 (31,45 m.) zirâ uzunluğundaki kalyonlardan birine *Tılsım-ı Bahrî* adı verilmişti¹⁷⁵.

Table 10: Midilli'de inşa olunan kalyonlar

İnşa tarihleri		Uzunlukları zirâ (metre)	adet
Başlama	Bitiş		
9 S. 1146/22 Temmuz 1733	12 S. 1149/ 22 Haziran 1736		2 ¹⁷⁶
1 B. 1171/11 Mart 1758	30 Ra. 1177/ 8 Ekim 1763	51,5 (39,03)	1 ¹⁷⁷
13 Ş. 1174/20 Mart 1761	2 S. 1178/ 1 Ağustos 1764	45,5 (34,48)	1 ¹⁷⁸
1 Ra. 1184/25 Haziran 1770	29 Ş. 1185/ 7 Aralık 1771	45,5 (34,48)	2 ¹⁷⁹
Toplam			6

168 BOA, MAD 2850, s. 118.

169 BOA, D. BŞM 2150, s. 73-74.

170 BOA, MAD 10359, s. 196-197.

171 BOA, MAD 10364, s. 204.

172 BOA, MAD 3168, vr. 114a.

173 BOA, MAD 3168, vr. 95b, 97a.

174 BOA, MAD 10384, s. 177.

175 BOA, MAD 10378, s. 122.

176 BOA, MAD 10326, s. 85; MAD 10336, s. 84.

177 BOA, D. BŞM 2150, s. 135.

178 BOA, MAD 3168, vr. 100b.

179 BOA, MAD 10386, s. 239.

Az sayıda olmakla birlikte kalyon inşası için tercih edilen başka bir yer ise Midilli olmuştur. Burada inşa edilen kalyonların Rodos'takilere nispeten uzun olduğu dikkati çekmektedir.

Bir diğer inşa yeri olan İstanköy'de de 1737'de, eski Kaptanıderya Canım Hoca'nın inşasını üstlendiği ve bitirilmek üzere olan kalyonun baharda sefere çıkabilmesi için Kasım ayı gelmeden önce denize indirilip Tersâne'ye getirilmesi emredilmekteydi¹⁸⁰.

Kalyonların İnşa Mâliyeti ve Süresi

Bir donanma kalyonunun inşasının devlete mâliyeti çeşitli giderlerden oluşmakla beraber bunları inşa için gerekli malzeme tutarları ve çalışanlara yapılan ödemeler olarak iki temel başlıkta toplamak mümkündür. İnşa malzemeleri sütun, seren ve yelken bezinden çeşitli isimlerdeki çivilere kadar geniş bir liste oluşturur. İşçiler ise marangoz, oymacı, burgucu ve kalafatçı gibi gemi inşasında istihdam edilen çeşitli meslek gruplarının usta ve kalfalarından ibarettir.

Tersâne-i Âmire tarafından yapılan harcamalar, devlet bütçesi içerisinde önemli bir gider kalemini oluşturmaktaydı. 17. yüzyılın sonlarından itibaren ise Tersâne'nin genel harcaması içinde kalyon inşası önemli bir payı oluşturmuştur. Özellikle 1701 Bahriye Kanunnâmesi'nde mevcut kalyon sayısını kırka tamamlayıp bu sayıya ulaşıldıktan sonra da her sene bir-iki kalyon yapılmaya devam edilmesinin emredilmesiyle, kalyon inşası için yapılan harcamalar büyük bir gider kalemi halini almıştır. İnşanın yanı sıra donanmadaki mevcut kalyonların bakımı, tamiri, teçhizi, savaş malzemeleri ile kalyonlardaki görevli personelin maaş ve yiyecekleri de büyük bir gider oluşturmaktadır.

Bahriye Kanunnâmesi'nde ele alınan en önemli hususlar mâlî meseleler değil, aylakçıdan kaptanıderyaya kadar donanma personelinin rütbelerinin düzenlenmesi ve kalyon sayısının arttırılması olmuştur. Kanunnâmenin hazırlayıcısı Mezemorta'nın çekirdekten yetişen bir denizci olmasının etkisiyle deniz savaşlarında en gerek-

180 12 Ca. 1150/7 Eylül 1737 tarihinde Rikâb kaimmakamı Vezir Mehmed Paşa'ya ve Tersâne Emni Murtaza Efendi'ye hitaben yazılan hüküm: BOA, MAD 10336, s. 81.

li iki şeyi hedeflediği söylenebilir: Donanmayı zamanın üstün sa-
vaş gemileri olan kalyonlardan teşkil edip sayılarını arttırmak ve
bunları idare edebilecek iyi denizciler yetiştirip onların emeklilik-
lerine varıncaya kadar meslekî kariyerlerini güvence altına almak.
Fakat zamanla kalyonların her türlü harcamaları ciddi bir yekûn
tutunca bunun mâlî bir disipline sokulması ihtiyacı doğmuştu.

1118/1707 düzenlemesinde kalyon inşa, tamir ve bakımı ile ilgili
belirlenen esaslar şöyleydi; Yeni yapılacak veya tamir edilecek kal-
yonlarda ne kadar marangoz, kalafatçı ve benzeri işçilerin çalışa-
cağı kaptanpaşa idaresinde Tersâne kethüdası ve Liman Reisi ta-
rafından tespit edilecekti. Bu işçiler çalıştıkları süre boyunca sa-
bah ve akşam olmak üzere günde iki defa yoklanarak deftere kay-
dolunacaklardı. Yoklamada bulunanlar için düzenlenen imzalı
tezkirelere göre aylıkları Tersâne Emmini tarafından verilecekti.

Kalyonlar seferden döndüklerinde tamir edilmesi gerekli olanları
belirlemek için başdefterdar, kaptanpaşa, Tersâne Emmini ve ket-
hüdası ve Liman Reisi ile birlikte keşfe çıkıldıktan sonra gecik-
meden tamir, teknil ve kalafata başlanacak ve kısa zamanda
bitirilebilir ise bilerek uzatılıp devlete zarar verilmesinin önüne
geçilecekti.

Kalyonların kalafatlanması için zift, katran, reçine ve sâir gerekli
olan her şey, kaptanpaşa, Tersâne kethüdası ve Liman Reisi vası-
tasıyla Tersâne Eminleri tarafından alınarak sarf olunacaktı. Kala-
fat sırasında kullanılacak zift kazanı, kevgir, kepçe ve odunun
satın alınması veya bunlardan gerekenlerin tamiri kaptanpaşa
marifeti ile Liman Reisi tarafından yaptırılıp masraf için gereken
akçenin tezkiresi kaptanpaşa fermanı ile Tersâne Emmini tarafın-
dan verilecekti.

Tamirat veya inşa için gereken kereste, sütun, seren, halat ve diğer
mühimmat kaptanpaşa nezaretinde Tersâne kethüdası ve Liman
Reisi aracılığıyla temin edilecekti. Ayrıca kalyonların tamir edil-
mesi düşünülen kısımları için ihtiyaç duyulan malzeme, mimar ve
bilirkişilerin kalyonları kontrolünden sonra verilecekti.

Bütün bu kararlara rağmen düzenlemede uygulanması istenen
mâlî disiplinin gerçekleşmemiş olduğu görülmektedir. Nitekim
Tersâne'de kalyon ve diğer gemilere gerekli malzemenin düzen-
lemede istendiği gibi Liman Reisi tezkiresi ile verilmemesi Ter-
sâne Emmini'nin kendi inisiyatifiyle hareket etmesi ve kayıt tut-

maması sebebiyle 1711'de Emin Hacı Hüseyin Efendi ikaz edilmişti¹⁸¹.

Tersâne Eminlerinin düzenlemelerdeki kuralları uygulamada yeterince dikkatli davranmaması, devleti başka bazı tedbirler almaya itmiştir. Bunlardan birisi Tersâne Emmini olarak eski şıkk-ı evvel defterdarı Hacı Mehmed Efendi'nin göreve getirilmesidir. Kendisinden, eski Tersâne Emmini'nin hesaplarını gözden geçirmesi ve kontrol etmesi istenmiştir. Kaptanıderya Ahmet Paşa'ya (1711-13) da Tersâne'deki personelin eski Emin lehine bir iş yapmasını önlemesi emredilmiştir¹⁸². Tersâne-i Âmire'de yürütülen işleri düzene sokma gayretinin en önemli sebebi harcamaların zamanla artmasıdır. Tersâne'nin gelir ve giderlerinin en iyi şekilde kontrol altına alınması padişahın *murâd-ı hümmâyûnu* olduğu için Hacı Mehmed Efendi, Eminlik görevine getirilmiştir¹⁸³.

İlgili belgede Tersâne-i Âmire işlerinde düzeni sağlama hususunda birçok kural konmasına rağmen bunların gereği gibi uygulanmamasından dolayı Tersâne'de çeşitli problemlerin yaşanmaya başlandığına, ayrıca kalyonlara verilen Cebehane ve Tophane mühimmatının sayımı ve korunması hususunda ilgisizlikten dolayı devletin büyük zarara uğradığına dikkat çekilmektedir. Bunun önüne geçmek için 1118/1707 düzenlemesiyle donanmayı ilgilendiren işlerde bilgisi olacak bir kimse, Liman Reisi adıyla görevlendirilmişti. Bu kimsenin donanma-yı hümmâyûn kalyon kaptanları ve diğer Tersâne çalışanları üzerinde imtiyaz sahibi olması için kendisine Patrona kaptanlığı pâyesi verilerek yıllık 250.000 sağ akçe maaş ödenmesi kararlaştırılmıştı.

1713'te değişik sebeplerden ötürü, hâlâ hesapların mukayese edilecek düzgün bir kaydının tutulmamasından dolayı bir kalyonun vücuda getirilmesi için gereken keresteden işçi ücretlerine kadar çeşitli giderlerin tam olarak bilinemediği ifade edilmektedir. Bunun sebebi Liman Reisi'ne birtakım devlet görevlilerinin müdahale etmesi olmalıdır. Zira İstanbul kaymakamı, kaptanpaşa ve Tersâne Emmini'ne hitaben yazılan bir hükümde Liman Reisliği'ne atanan Süleyman Kaptan'ın memuriyetinde bağımsız olduğu ve görevlendirildiği sırada Tersâne'de inşasına başlanan üç kalyonun

181 BOA, MAD 2895, s. 110.

182 BOA, MAD 2883, vr. 64a (30 Za. 1124/29 Aralık 1712).

183 BOA, MAD 2883, vr. 63b.

çeşitli masrafları ile kullanılan kereste ve sâir malzemelerini deftere kaydederken kimsenin onun görevini yapmasına mâni olması emredilmiştir¹⁸⁴.

Liman Reisi Süleyman Kaptan'a ise Tersâne Eminliği görevine getirilen Hacı Mehmed Efendi'nin göreve başladığı günden itibaren kalyonlar ve diğer donanma gemileri için verdiği malzeme ile selefinin harcamalarını Tersâne kâtiplerince hesap ettirip göndermesi ve buradaki rakamlara kıyasla inşasına başlanan üç kalyon için ne kadar harcama gerekeceğini bildirmesi emredilmiştir¹⁸⁵.

Devletin işleri mâlî disiplin altına alma gayretinin bir başka tezahürü de Tersâne'de devleti temsil edecek bir kâtibin (cânib) görevlendirilmesidir. Bu kişi inşa olunan gemilerin bütün harcamalarını ayrıca kendisi kaydedecek ve Tersâne Eminleri'nin konuyla ilgili hesaplarını bu kayıtlardan kontrol edecekti. Buna gerekçe olarak Tersâne'de inşa olunan kalyonlar için ayrıca bir kayıt tutulmadığından devlet tarafından özel olarak biri görevlendirilmedikçe bir kalyon inşasının ne kadar tutacağını bilmenin müşkül olacağı gösterilmektedir. Bu uygulamadan bir müddet vazgeçilmiş olmakla birlikte III. Ahmed 1715'te Mora seferi vesilesiyle Edirne'ye orduyla beraber hareket ettiği sırada tekrar böyle bir görevlinin tayini gerekli görülmüştür. Bu göreve yaşlı olduğu gerekçesiyle Mora seferine katılamayan haslar halifesi Yusuf halife uygun görüldüğünden kurşunlu mahzende ikinci kâtipliğe tayin edilmiş, kendisinden bu mahzenin gelir ve giderini daha önce belirtilen şartlar gereğince kaydetmesi, inşası emredilen üç kalyonun kayıtlarını da tutması emredilmiştir¹⁸⁶. Bu uygulama sıkı bir kontrol mekanizmasının oluşturulduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra devletin kalyon inşası ile yakından ilgilendiği ve Tersâne-i Âmire ile ilgili işlerin düzen içerisinde yapılmasını arzuladığı anlaşılmaktadır.

184 BOA, MAD 2883, vr. 68a (19 Ra. 1125/15 Nisan 1713).

185 BOA, MAD 2883, vr. 68a (15 B. 1125/7 Ağustos 1713).

186 26 Ra. 1127/1 Nisan 1715'te Veziriazam Silahdâr Ali Paşa ile birlikte ordunun başında Edirne'ye hareket eden III. Ahmed, aynı gün Tersâne-i Âmire'ye bir kâtibin cânib olarak atanmasını emretmiştir (BOA, MAD 2756, s. 122, 26 Ra. 1127/1 Nisan 1715). III. Ahmed saltanatı boyunca devlet harcamalarını denetim altında tutmayı gaye edinmişti. Onun Patrona İhtilâli sonrasında tahtı bırakmak zorunda kaldığı kardeşinin oğlu Sultan Mahmud'a nasihati bu anlamda manidardır: "... gayet tasarruf üzere ol. Hâlâ hazinelerde olan malı izaat eyleme ve işini kendin gör, ele itimad eyleme...", 1730 *Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser, Abdî Tarihi*, haz. Faik Reşit Unat, Ankara 1999, s. 41.

Fakat yine de kurallara uyulmaması, istenilen düzenin gerçekleşmemesi devleti kontrolü daha da sıkılaştırmaya yöneltmiştir. 1131/1718 düzenlemesi Tersâne-i Âmire'nin küçük büyük tüm gelir ve giderlerinin keşif yapıldıktan sonra fermanlarla görölüp işlerin tamamen tek elden yürütülmesi maksadıyla hazırlanmıştır. Bu düzenlemeye göre Tersâne'deki diğer işler gibi kalyon ve sâir gemilerin inşa ve tamirlerinde de küçük veya büyük bir masraf çıktığında Tersâne Eminleri bu durumu bildireceklerdi. Keşif için ferman çıktığında Liman Reisi ve kâtibi, Tersâne kethüdası, Tersâne ileri gelenlerinden bilgisi olanlar, kalyonlar başmimarı ve gerek görülürse devlet tarafından da bir mübaşir tayin olunacaktı. Bunların keşif sonrasında gerekecek tahmini harcamaları yazdıkları defter padişaha sunulacak ve ferman çıktığında inşa veya tamire başlanılabilecekti. İş bittiğinde ise ancak tekrar keşif yapıldıktan sonra harcamalar Tersâne Eminleri'nin hesabına dâhil edilecekti.

Bu düzenleme Tersâne-i Âmire üzerinde sıkı bir denetim ön görmekteydi. Tersâne'deki bütün işlerin bizzat padişahın oluruyla görölmeye kalkışılmasının vakit kaybına yol açıp işleri güçleştireceği hatta ertelenmesine sebep olacağı belirtilip bunun terk edilmesi uygun görülerek 1132/1720 tarihli başka bir düzenleme hazırlanmıştır. Bir önceki düzenlemede kalyon inşasına başlamadan evvel masrafının ne tutacağına dair keşif ve tahminde bulunulması emredilmekteydi. Fakat uygulamada bunun mümkün olmamasına rağmen mutlaka keşif yapılması istendiğinden tahminen bir rakam yazılması gerekmekteydi. Tersâne ricâli söz konusu tahmini rakamın az gelmesi dolayısıyla sonradan sıkıntı çekmemek için gereğinden fazla bir rakamı arz etmekteydi. Bu uygulamanın devlete mâlî açıdan büyük zarar vereceğinin aşikâr olduğu belirtilmektedir. Bunun yerine yeni düzenlemeyle kalyon ve sâir gemi inşası ferman olunduğunda Tersâne Eminleri inşaya başlamak için izin aldıktan sonra işe girişecekler, yaptıkları harcamaları müfredatıyla deftere yazıp kalyon inşası bitince arz edeceklerdi.

İşlerin denetimi konusundaki bu ısrarlar sonucunda 1130/1717'den 1167/1754'e kadar Tersâne-i Âmire'nin senelik bütçelerinin mufassal ve icmâli olarak hazırlandığı anlaşılmaktadır¹⁸⁷. Mufassal olarak hazırlanan defterde her sene için aylık harcamalar şu on bir kalem altında verilmektedir:

187 Mufassal bütçe BOA, D. BŞM TRE def. 14649, s. 2-22'de bunun icmâli ise BOA, D. BŞM TRE def. 14650, s. 4-15'te bulunmaktadır.

- a) i- Tersâne zindanı fırınında pişirilen ekmek için gerekli olan unun parası.
- b) ii- Kalyonlar ve diğer gemiler için gerekli çeşitli mühimmat.
- iii- Sütun, seren ve çeşitli cinsten kerestelerin parası.
- iv- İznikmid'den gönderilen mirî kerestenin navlun ücreti.
- c) v- Marangoz, kalafatçı ve diğer çalışanlara yapılan ödemeler.
- d) vi- Çivi imal eden demircilere ve Tersâne zindanı fırınında çalışan ekmekçilere yapılan ödemeler.
- vii- Sandal, filika, piyade-i hümayûn ve benzerlerinin mutat üzere gereken mefrûşât parası.
- viii- Mutat üzere kalyon ve diğer gemiler için gereken ufak masraflar.
- ix- Filika, piyade-i hümayûn ve benzerlerinin mutat üzere gereken kürek parası.
- x- Sandal, filika, piyade-i hümayûn ve donanma-yı hümayûn kalyonları ve diğerleri için mutat üzere gereken nakş masrafı.
- xi- Tersâne'deki kâtip, mimar ve diğer çalışanların maaşları.

Bunların dışında sene içinde Tersâne'ye ocaklık olarak gelen malzemedan fazlasına ihtiyaç duyulduğunda satın alınan kirpas, zift, katran, seren ve sütun parası “mübâya'ât-ı mirî” adıyla belirtilerek genel toplama ilave edilmektedir.

İcmâl olarak hazırlanan listede ise harcamalar yukarıda zikredilen bazı kalemler toplanarak şu beş başlıkta verilmiştir:

- a) Un parası (i),
- b) Mühimmat ve kereste ile navlun ücreti (ii + iii + iv),
- c) İşçilere yapılan ödemeler (v),
- d) Çeşitli masraflar ile Tersâne zindanı fırınında çalışan ekmekçilere yapılan ödemeler (vi + vii + viii + ix + x + xi).
- e) Bunlara ek olarak bazı senelerde yapılan “mübâya'ât-ı mirî” de senelik toplamı ilave edilmiştir.

İcmâldeki mühimmat ve kereste parası ile navlun parası ve işçi ücretleri için verilen rakamlar ve bazı senelerde yapıldığı belirtilen “mübâya'ât-ı mirî”lerin toplamından hareketle Tersâne-i Âmire'de kalyon inşâsının genel olarak bütçeye etkisi gözlenebilmektedir.

Tablo 11: 1131-67/1718-53 arasında Tersâne-i Âmire giderleri ve Tersâne'de inşa olunan kalyonlar¹⁸⁸

Sene (hicri)	İnşa edilen kalyonlar	İnşa başlama tarihi	Denize indiriliş tarihi	b (akçe)	c (akçe)	e ¹⁸⁹ (kuruş)	b+c+e (kuruş)	a+b+c+d+e ¹⁹⁰ (kuruş)
1131	üç ambarlı	Za. 1131	L. 1135	1.992.405	3.683.077	-	47.295,5	86.599
	karavele kalyon	Za. 1131	1133					
1132	51,5 zirâ kalyon	1132	1133	5.295.723	5.461.356	-	89.642	131.503
1133				14.022.104	5.731.671	164.614,5	223.593	
1134	59,5 zirâ üç ambarlı ¹⁹¹	1134	1141	11.121.503	5.762.908	-	140.703	202.221,5
	33 zirâ tombaz kalyon	1134	1134					
1135				12.357.312	8.043.414	-	170.006	237.157,5
1136	43,5 zirâ kalyon	1136	1139	16.862.864	8.331.245	80.579,5	290.530	365.008
	43,5 zirâ kalyon	1136	1139					
1137				17.470.436	7.507.766	104.948,5	313.100	401.597,5
1138				10.289.943	8.531.152	38.981,5	195.823,5	370.490,5

188 BOA, *D. BŞM TRE* def. 14650, s. 4-15.

189 Tersâne'ye ocaklık olarak gelen malzeme yetmediginde devletin İstanbul esnafından satın aldığı kirpas, zift, katran, seren ve sütun parasını ifade etmektedir. Kuruş-ı esedî cinsinden verilmiştir (1 kuruş-ı esedî 120 akçe etmektedir).

190 Tersâne-i Âmire'nin sene içindeki diğer masrafları ile Tersâne Emîni'nin ondalığı dâhil edildiğinde ortaya çıkan senelik bütün giderleri göstermektedir.

191 *Kalyon-ı kebîr ve sağırin* inşalarına başlanmış, inşa üzere olan Patrona kalyonunun omurgası konmuştur ayrıca başka bir kalyon da inşa edilmektedir (BOA, *MAD* 5897 s. 2, 1 M. 1114-30 M. 1115/28 Mayıs 1702-15 Haziran 1703).

Sıra (No)	İnşa edilen kalyonlar	İnşa başlama tarihi	Denize indiriliş tarihi	b (akçe)	c (akçe)	e (kuruş)	b+c+e (kuruş)	a+b+c+d+e (kuruş)
1139				12.770.916	6.581.613	-	161.271	228.081,5
1140				5.912.886	5.762.451	-	97.294	137.895
1141				5.047.498	5.340.371	-	86.565,5	135.394
1142	53,5 zirâ kalyon	1142	1145	8.165.474	4.027.937	157.105	258.716,5	303.854,5
	53,5 zirâ kalyon	1142	1147					
1143				10.347.932	4.506.426	-	123.786	193.410,5
1144	42 zirâ kalyon	Ra. 1144	Za. 1144	18.966.858	7.621.868	221.572,5	296.688,5	
1145				22.524.635	8.624.518	44.958	304.534	406.523,5
1146	55,5 zirâ üç kantarlı	M. 1146	1149	27.828.642	9.370.952	-	309.996,5	402.889
	37,5 zirâ karavele kalyon	1146 sonu	1147					
1147				14.575.875	7.665.788	-	185.347	243.664
1148				12.155.327	6.031.015	-	151.552,5	209.593
1149				21.331.334	7.908.860	-	243.668	344.818
1150	39,5 zirâ karavele kalyon	B. 1150	1150 sonu	28.788.281	7.758.433	66.831	371.386,5	503.914
	39,5 zirâ karavele kalyon	B. 1150	1150 sonu					
1151				16.369.982	4.234.595	61.378	233.082,5	315.819,5
1152				6.530.750	4.038.781	-	88.079	152.449
1153	53,5 zirâ kalyon	1153	1154	4.368.577	5.016.898	9.434,5	87.646,5	146.987,5
	42 zirâ kalyon	1153	1154					
1154	45,5 zirâ kalyon	1154	1156	14.816.823	7.900.512	-	189.311	263.784
	45,5 zirâ kalyon	1154	1156					

Sıra (hicri)	İnşa edilen kalyonlar	İnşa başlama tarihi	Denize indiriliş tarihi	b (akçe)	c (akçe)	e (kuruş)	b+c+e (kuruş)	a+b+c+d+e (kuruş)
1155				19.594.791	8.097.328	-	230.767,5	319.182
1156				13.586.302	5.377.590	-	158.032	214.473
1157	53,5 zirâ kalyon	1157	1159	18.825.130	6.400.307	38.396	248.607,5	339.463
	51,5 zirâ kalyon	1157	1161					
1158				17.848.219	6.539.403	-	203.230	268.368
1159	39,5 zirâ karavele kalyon	1159	1160	10.357.911	6.989.113	61.071,5	205.630	270.955
1160	47,5 zirâ kalyon	1160	1163	16.154.476	8.313.145	72.517	276.413,5	365.018,5
1161				12.945.122	7.838.647	72.772	245.970	320.914,5
1162	55,5 zirâ kalyon	1162	1165	9.053.443	7.528.876	39.930	178.115,5	255.323
1163	55,5 zirâ üç kantarlı	1163	1167?	9.497.383	8.511.728	44.792	194.867,5	276.443,5
1164				5.534.299	2.908.838	61.072	131.431	244.199,5
1165	61,5 zirâ üç ambarlı	Ra. 1165	B. 1167	9.455.171	9.782.122	84.191	244.501,5	352.380
1166				14.781.434	10.933.496	106.072	320.363	401.538,5
1167	41,5 zirâ karavele kalyon	1167		11.139.000	14.893.790	152.818,5	369.758	468.033

Tersâne-i Âmire'de inşa olunan kalyonlar için yapılan harcamalar Tersâne'nin genel giderleri içinde değerlendirildiğinden yukarıdaki tabloda söz konusu harcamaların senelik Tersâne giderlerinde sebep olduğu artış görülebilmektedir. Bununla beraber birbirlerinden farklı sürelerde inşa edildiklerinden bir kalyonun yaklaşık olarak kaç kuruşa mâl olduğunu Tersâne dışında inşa edilen kalyonlar için tutulan hesaplardan çıkarmak daha mümkün gözükmemektedir.

Değişik kademelerdeki devlet görevlileri taşra tersânelerinde kalyon inşasıyla görevlendirilmekteydi. Sandal ve filikaları ile diğer donanımları tamamlanarak inşaları bitirilen kalyonlar Tersâne'ye getirilip incelendikten sonra yapılan harcamalar gözden geçirilirdi. İnşa masrafları arasında devletin çeşitli tarihlerde kalyon inşası için verdiği nakit para ile ham demir de kaydedilirdi. İnşa sırasında kullanılan ham demir bazen kantar olarak belirtilirken bazen de ham demirin mirî fiyat üzerinden ederi ile söz konusu devlet görevlilerine verilen nakit para toplanır elde edilen bu rakamdan kalyon inşasıyla vazifelendirilen devlet görevlisinin inşa süresince harcadığı senet ve hüccetlerle belgelenen masrafları düşülürdü. Ortaya çıkan meblağdan da inşa sırasında sarfedilen çeşitli malzemenin fiyatlarının bir önceki yıla ait fiyatlarıyla kıyaslanması sonucu oluşan fazlalık eksiltiyle bu son meblağ kalyon inşasını üstlenen görevliye devlet tarafından ödenirdi. Bazen bundan da bir miktar eksiltilebilir bazen de kalyon inşa eden kişi devlete borçlu çıkardı.

Bu hesaplardan hareketle kalyon inşası için yaklaşık bir mâliyet çıkarıp bu rakam çerçevesinde yukarıdaki tabloyu değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Donanma için daha ziyade Sinop ve civarında farklı tarihlerde kalyon inşa ettirildiği için burada inşa edilen kalyonların hesapları tercih edilmiştir.

Mesela bunlardan Kapıcıbaşı Hacı Hüseyin Ağa, 6 Mayıs 1704-24 Nisan 1705 tarihleri arasında Sinop'ta inşasını yüklediği 39 (29,56 m.) ve 40 (30,32 m.) zirâ uzunluğundaki iki kalyon ile bunların ikişer sandal ve filikalarına 59.664 kuruş, Akıntı burnundaki kale binası için gereken yedi Pot (بوط) kayığına 3134 kuruş ve donanma kalyonları için satın aldığı yetmiş yedi sütun ve bunların Tersâne'ye nakli için de 11.623 kuruş harcama yapmıştı. Devlet tarafından verilen 66.602 kuruş, bu harcamaların toplamından çıkarıldığında kalan 7819 kuruştan malzemelerin fiyat farkı olan

7728 kuruş da düşölerek Hüseyin Ağa'ya 91 kuruş verileceğı hesap edilmişti¹⁹². Buna göre her bir kalyonun inşası için devlet 30.000 kuruş civarında ödeme yapmıştı.

Sâbık Mevkufâtçı Mehmed Efendi de, üçü 55 zirâ (41,69 m.) diğér üçü 51 (38,65 m.), 53,5 (40,55 m.) ve 57,5 (43,58 m.) zirâ uzunluklarında toplam altı kalyonu birer filika ve sandallarıyla birlikte Sinop'ta 25 Ekim 1706-8 Temmuz 1712 tarihleri arasında inşa etmişti. Mehmed Efendi, bu kalyonların her birini 40.000 kuruştan inşa edeceğini taahhüt etmişti¹⁹³. Devlet tarafından kendisine verilen nakit para ile birlikte aynî olarak gönderilen 4000 kantar (225.796 kg.) ham demirin parası hesap edildiğinde kalyonların toplam mâliyeti 246.121,5 kuruşu bulmuştu. Bu rakam işin başında altı kalyon için taahhüt ettiğı toplam 240.000 kuruştan 6121,5 kuruş fazla olduğundan devletin alacağı sayılan bu miktar, daha sonra Tersâne Emini olduğunda hesabına borç olarak kaydedilmişti¹⁹⁴. Böylece kalyonların her biri 41.000 kuruş civarında bir mâliyetle inşa edilmiş oldu.

Bir başka Kapıcıbaşı Hacı Ebubekir Ağa, inşasına nâzır olarak görevlendirildiğı ve daha sonra *Çifte bağçeli* ve *Ejder başlı* olarak isimlendirilen her biri 53,5 zirâ (40,55 m.) uzunluğunda iki kalyon ile bunların 17'şer zirâlık (12,88 m.) üçer adet sandal ve filikasını Sinop'ta 5 Ocak 1732-29 Ocak 1735 tarihleri arasında tamamlamıştı. Kendisine nakit olarak 96.080,5 kuruş ayrıca 5650 kantar (318.936,85 kg.) ham demir verilmişti. Ebubekir Ağa'nın harcamaları 144 yük 29.387 akçe tutmuştu. Bazı malzemelerin 1 yük 19.951 akçe tutan fiyat fazlalıkları bu tutardan düşöldükten sonra 119.245 kuruş ve 36 akçe masrafı devlet tarafından kabul edilmişti. Verilen nakit para bundan çıkarılınca 23.164,5 kuruş kalmış bu yeni tutardan da önce 8164,5 kuruş sonra 3500 kuruş indirilerek kendisine 11.500 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştı¹⁹⁵. Bu hesaba göre ise her bir kalyon yaklaşık olarak devlete 54.000 kuruşa mâl olmuştu.

Bir diğér Kapıcıbaşı Saatçibaşızâde Mustafa Bey'e inşaları yüklenen ve 20 Şubat 1738-13 Ağustos 1741 tarihleri arasında bitirilen 53,5 zirâlık (40,55 m.) iki kalyon ve bunların birer sandal ve filika-

192 BOA, MAD 212, vr. 11a-b (24 Ra. 1120/13 Haziran 1708).

193 Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, III, 207-208.

194 BOA, MAD 3142, s. 102 (3 R. 1127/8 Nisan 1715).

195 BOA, MAD 10325, s. 30 (15 Za. 1148/28 Mart 1736); D. BŞM 1740, s. 2.

ları inşası için devlet tarafından kendisine 100.000 kuruş ile çeşitli aynî mühimmat verilmişti. Mustafa Bey, kalyonlar için 138.202,5 kuruş harcamıştı. Bu meblağdan fiyat farklarından ve çeşitli kalemlerden doğan fazlalıklar indirilince harcamalarının 131.692 kuruşu kabul edilmişti. Daha sonra Mustafa Bey'e verilecek 31.692 kuruştan 6692 kuruş daha düşülerek kendisine 25.000 kuruş ödemesi uygun görülmüştü. Fakat bu meblağ kendisine nakit olarak ödenmemiş Tokat'ta bulunan devlete ait bakırdan her kıyyesi bir kuruş olmak üzere 25 bin kıyye satın alması kararlaştırılmıştı¹⁹⁶. Bu taktirde kalyonlardan her biri devlete 75.000 kuruşa mâl olmuştu.

Şubat 1761-Haziran 1764 tarihleri arasında Hacı Ahmed Ağa tarafından inşa olunan 51,5 zirâ (39,03 m.) kalyon ile bir tombaz için kendisine 73.000 kuruş ile çeşitli aynî mühimmat verilmişti. Ahmed Ağa'nın harcamaları 97.069 kuruş tutmuştu. İki rakam arasındaki farktan çeşitli malzemelerin fazla fiyatları düşülünce kendisine 14.000 kuruş verilmesi kabul edilmişti¹⁹⁷. Buna göre söz konusu kalyon ve tombaz için 87.000 kuruş ödenmişti.

Verilen örneklerdeki kalyonlar farklı uzunluklarda olduğundan ve farklı senelerde inşa edildiklerinden bir kalyonun devlete kaç kuruşa mâl olduğu ile ilgili ortalama bir rakam ifade etmek pek mümkün gözükmemektedir. Ancak Tersâne dışında inşa edilen kalyonlarla ilgili tutulan az sayıdaki defterlerden hareketle bu gibi birtakım verilere ulaşmak mümkünse de bunun genel bir kaniya varmak için şimdilik yeterli almayacağı ifade edilmelidir.

Kalyonların İnşa Süresi

Kalyonların kesin olarak belirlenmiş inşa sürelerinin bulunmadığı ifade edilebilir. Yukardaki tabloda yer aldığı üzere aynı uzunluklara sahip kalyonların farklı sürelerde inşa edildiğine dair örnekler vardır. Örneğin 51,5 (39,03 m.) zirâ uzunluğundaki iki kalyondan birinin 1132'de başlayan inşası yaklaşık bir sene, diğerinin 1157'de başlayan inşası ise yaklaşık dört sene sürmüştü. Başka bir ilginç örnek de her biri 53,5 zirâ (40,55 m.) uzunluğunda olup farklı tarihlerde inşa edilen dört kalyonla ilgilidir. Bunlardan ikisinin inşalarına 1142'de baş-

196 BOA, D. BŞM 2150, s. 19-20 (3 M. 1155/10 Mart 1742).

197 BOA, D. BŞM 2150, s. 32 (7 R. 1178/10 Mart 1764).

lanmış, biri üç, diğeri ise beş sene sonra denize indirilmişti. 1153'te inşasına başlanan üçüncü kalyon bir sene sonra, 1157'de inşasına başlanan diğeri ise iki sene sonra denize indirilmişti.

Bu uzun inşa sürelerinin aksine örneklër de vardır. Özellikle savaş hazırlığı olmak üzere inşa edilen kalyonların kısa zamanda denize indirildiğı anlaşılmaktadır. Örneğın, Rusya ve Avusturya'ya karşı girişilen ve üç yıl süren (1149-52/1736-39) savaş esnasında Receb 1150/Ekim-Kasım 1737'de inşalarına başlanılan 39,5 zirâ (29,94 m.) iki karavele kalyon kış aylarında olunmasına rağmen altı ay içinde denize indirilmişti. Bu durum kalyon inşasının bir an önce bitirilmesinin zaruri olduğı durumlarda Tersâne'nin bu işi gerçekleştirebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Savaş yılları dışında da kısa süren kalyon inşaları olmuştu. Örneğın, 1132-33'te 51,5 zirâ (39,03 m.), 1153-54'te ise 53,5 zirâ (40,55 m.) uzunluklarındaki kalyonlar birer sene içinde denize indirilmişlerdi.

Tersâne'de en uzun sürede bitirilen kalyon ise *Çifte Kaplan* isimli 59,5 zirâ (45,10 m.) uzunluğundaki bir üç ambarlı olmuştu. 1134'te inşasına başlanmış ancak yedi sene sonra denize indirilmişti.

Osmanlı Donanmasındaki Kalyon Sayısı

Tablo 12: 1113-83/1701-69 arasında Osmanlı donanmasındaki kalyon sayıları

Yıllar	Sefere çıkan	Tersâne'de kalan	İnşası süren	Toplam
1113/1701 ¹⁹⁸			2	27
1114/1702 ¹⁹⁹	16	9	4	29
1117/1705 ²⁰⁰	17	11	5	33
1118/1706 ²⁰¹	17	14	1	32

198 İnşası sürenlerden biri 62,5 zirâ (47,37 m.) uzunluğunda kebîr üç ambarlı bir kalyon diğeri ise bu kalyonun yapımı için getirilen kerestelerden arta kalanlarla inşasına başlanan 43 zirâlık (32,59 m.) bir kalyondur (BOA, MD 112, s. 23).

199 *Kalyon-ı kebîr ve sağır* inşalarına başlanmış, inşa üzere olan Patrona kalyonunun omurgası konmuştur ayrıca başka bir kalyon da inşa edilmektedir (BOA, MAD 5097 s. 2, 1 M. 1114-30 M. 1115/28 Mayıs 1702-15 Haziran 1703).

200 İnşaları sürenlerden ikisi (*kalyon-ı kebîr* ve *sağır*) henüz tamamlanmamış, bunların yanı sıra iki küçük kalyon ile kürekli kalyon ise inşa üzeredir (BOA, MAD 3141, s. 90; MAD 2637 s. 2, 24 Ra. 1120/13 Haziran 1708).

201 Tamamlanacak bir kalyon (*kalyon-ı cedid-i kebîr Kapudâne*) vardır (BOA, MAD 3137, vr. 43a, 24 Ra. 1120/13 Haziran 1708; MAD 7108, s. 2, 1 S. 1117-29 S. 1118/25 Mayıs 1705-12 Haziran 1706).

Yıllar	Sefere çıkan	Tersâne'de kalan	İnşası süren	Toplam
1119/1707 ²⁰²	11	17	1	29
1120/1708 ²⁰³	7	20		27
1122/1710 ²⁰⁴	30			
1123/1711 ²⁰⁵		35		
1125/1713 ²⁰⁶				53
1128/1716 ²⁰⁷	39+10			
1130/1718 ²⁰⁸	35+9			
1138/1726 ²⁰⁹				38
1142/1730 ²¹⁰				33
1146/1734 ²¹¹				21
1151/1738 ²¹²	22			
1153/1741 ²¹³	14			
1160/1747 ²¹⁴		15		
1166/1753 ²¹⁵				22
1183/1769 ²¹⁶	22			

202 Kalyon-ı kebirin bazı kısımlarında inşa devam etmektedir (BOA, MAD 3142, s. 90-92, 24 Ra. 1120/13 Haziran 1708).

203 BOA, D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7.

204 25'i Karadeniz'e, 5'i Akdeniz'e gidecek donanma kalyonlarıdır (BOA, MAD 3435, vr. 82b, 23 L. 1122/15 Aralık 1710).

205 4 N. 1123-14 R. 1124/16 Ekim 1711-21 Mayıs 1712 tarihleri arasında Tersâne'de demirli duran kalyonlar (BOA, D. BŞM. TRE def. 14618, s. 2).

206 Belgede donanmadaki kalyonlardan sefere çıkabilecek durumdakilerin sayısı 33, çıkamayacaklarını ise 20 olarak belirtilmiştir (BOA, MAD 2756, s. 113, 14 L. 1125/3 Kasım 1713). Fakat bunların hepsinin kalyon olduğu şüphelidir. Bir ay kadar önce lenger sayımı için hazırlanan başka bir belgede, Tersâne-i Âmire'de demirli bekleyen 30 gemiden 21'i kalyon diğerleri akdarma ve şehtiye olarak kaydedilmiştir (BOA, MAD 2756, s. 104, 8 L. 1125/28 Ekim 1713).

207 Sefer dolayısıyla Akdeniz'e açılan donanmada 39 mirî, 10 tüccar kalyonu bulunmaktaydı. Belgede geçen *kırk dokuz kıt'a cenk kalyonları* ifadesi, tüccar kalyonlarının da savaşa katıldığını göstermektedir (BOA, MAD 6266, s. 78, 21 R. 1128/14 Nisan 1716).

208 1130/1718'de denize açılan donanmada 35 mirî ve 9 tüccâr kalyonu bulunmaktaydı: BOA, D. BŞM. TRE def. 14650, s. 4.

209 Bu seneye ait balyos raporunda verilen bilgiye göre donanmada 30 kalyon ve 8 karavele vardı (Mary Lucille Shay, *The Ottoman Empire from 1720 to 1734 as Revealed in Despatches of the Venetian Baili*, USA 1944, reprinted 1978, s. 78).

210 BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730). Venedik Balyos'u Bartolini de aynı sayıyı vermektedir. Bunun yanı sıra 33 gemiden 7'sinin kötü durumda olduğunu, geri kalan 26'sından 4'ünün üç ambarlı olduğunu belirtmektedir (Mary L. Shay, *The Ottoman Empire*, s. 78).

211 BOA, MAD 10321, s. 129 (2 Za. 1146/6 Nisan 1734).

212 15'i Akdeniz'e, 7'si Karadeniz'e görevlendirilmişti (BOA, MAD 3864, s. 152, 1 L. 1151/9 Şubat 1739).

213 8'i Akdeniz'e, 6'sı Karadeniz'e görevlendirilmiş, Karadeniz'e giden kalyonlardan biri "şehdiye" olarak belirtilmişti (BOA, MAD 10340, s. 68, 4 Z. 1153/20 Şubat 1741).

214 1 B.-30 N. 1160/9 Temmuz-5 Ekim 1747 tarihleri arasında Tersâne'de bulunan kalyonlardır (BOA, D. BŞM. TRE def. 14820, s. 2).

215 BOA, D. BŞM. TRE def. 14852, s. 1-5.

216 BOA, D. BŞM. TRE def. 14984, s. 2-4.

Tablo 13: Venedik donanmasındaki kalyon sayıları (1701-35 arası)²¹⁷

Sene	1701	1705	1706	1707	1713	1715	1730	1735
Toplam	30 ²¹⁸	29	27	25	21	29 ²¹⁹	23	17

1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi'nde donanmadaki kalyon sayısının kırka tamamlanması emredilmekteydi. Kadirga döneminde donanmada kırk kadirganın bulunması yine kanun gereği idi. Bir bakıma bu kırk rakamı kalyonlar üzerine yapılan yeni bir planlamadan çok tevârüs edilen bir sayıdır. Bahriye Kanunnâmesi'nde kalyon sayısının kırka tamamlanması gerektiğine dair akla gelen "Bu sayı Akdeniz ve Karadeniz için seferber olması gereken kalyon sayılarının toplamı mıdır?" veya "Bir deniz savaşında donanmanın galip gelmesi için kırk kalyona mı ihtiyaç vardır?" gibi sorulara cevap teşkil edebilecek bir açıklama yoktur.

Belki de bu sorulara cevap bulmak için Osmanlıların Akdeniz'de sık sık karşılaştığı Venedik donanmasındaki kalyon sayılarına bakmak anlamlı olacaktır. 18. yüzyılın ilk çeyreğindeki seferler dolayısıyla kalyon sayısının kırk civarında olduğu, Venedikle olan mücadele kazanıldıktan sonra ise Osmanlı donanmasındaki kalyon sayısının azaldığı görülmektedir. 1733 tarihinde Tersâne'deki kalyonların sayısı ve durumları rapor edilmiş ve bu rapor doğrultusunda yeni bir düzenleme hazırlanmıştır. Buna göre sıra ile olmak üzere her sene Akdeniz'e on kalyon gönderilmesi, bu esnada Tersâne'de demirli on kalyonun kalması ve bunların bakımlarının yapılarak sefere hazır halde bekletilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Böylece vuku bulacak bir savaşta donanmada göreve hazır yirmi kalyon bulunacaktı²²⁰.

Bu noktada Bahriye Kanunnâmesi'nde kalyon sayısının Venedikle süregiden savaşa göre planlandığı ve zamanla değişen şartlar çerçevesinde donanmadaki kalyon sayısının azaltıldığı ifade edilebilir.

217 <http://koti.mbnet.fi/felipe/Venice/venice.html>. Web sayfasındaki listenin altında belirtilen kaynaklar: Cesare Augusto Levi, *Navi da guerra costruite nell'arsenale di Venezia dal 1664 al 1896*; <http://www.voy.com/39735/>; Jan Glete, *Navies and Nations*.

218 30 kalyon içinde en erken inşa yılı 1675 en geç 1699 olarak gösterilmiştir.

219 7'si 1715'te hizmete girmiştir.

220 BOA, MAD 8880, s. 190-191.

Kalyon İnşasında Çalışanlar ve İş Gücü

Kalyon inşasında çalışmak üzere mimar, marangoz, burgucu, oymacı ve kalafatçılar istihdam edilmekteydi. Bu meslek gruplarından Tersâne'de sürekli çalışanlar bulunduğu gibi işlerin yoğun olduğu zamanlarda İstanbul dışından getirilenler de olmaktaydı²²¹.

Tersâne-i Âmire'de kalyon inşasında çalışanları, Tersâne'nin kadrolu çalışanı olup maaş (ulûfe) alanlar, Tersâne bünyesinde görevli olmayıp çalıştıkları günler için ücret alanlar (yevmîye/gündelik ile çalışanlar) ve işlerin yoğun olduğu dönemlerde taşradan İstanbul'a getirtilerek gündelik ile çalıştırılanlar şeklinde üç gruba ayırmak mümkündür.

a. Tersâne'nin ulûfe alan kadrolu çalışanları iki farklı gruptan oluşturmaktaydı. Bunlardan ilki ve en kalabalığı *cemâ'atler* adı altında zikredilmektedir. Hepsine birden Tersâne halkı da denilen bu cemâ'atlerin toplam çalışan sayısı zaman içinde oldukça değişmiştir. 16. yüzyılın ortalarında 1800, daha sonra 2652 ve bu yüzyılın sonlarında 2364, 17. yüzyılın ilk yarısında 1893 olan çalışan sayısı, aynı yüzyılın sonlarında ise 790 olmuştur²²².

18. yüzyılın hemen başında 726²²³ daha sonra 727²²⁴ kişiden oluşan maaşlı gurubun içinde cemâ'at başlığı altında şu on beş sınıf çalışan bulunmaktaydı; Takım-ı baştarda-i hümayûn (9 kişi), takım-ı yedek-i kebîr (8 kişi), takım-ı sefine-i kethüda-i Tersâne-i Âmire (7 kişi), kapudanân-ı Tersâne-i Âmire (25 kişi), katibân-ı Tersâne-i Âmire (11 kişi), çavuşân-ı Tersâne-i Âmire (32 kişi), rüesâ-yı Tersâne-i Âmire (188 kişi), hademe-i câmi'-i şerîf-i Tersâne-i Âmire (15 kişi), azebân-ı Tersâne-i Âmire (213 kişi), kayıkçıyân-ı hazret-i Kapudan paşa (42 kişi), kayıkçıyân-ı kethüda-yı Tersâne-i Âmire (31 kişi), kayıkçıyân-ı Emîn-i Tersâne-i Âmire (25 kişi), kayıkçıyân-ı ağâ-yı Tersâne-i Âmire (6 kişi), kayıkçıyân-ı kâtib-i büzürg-i Tersâne-i Âmire (4 kişi) ve kalafatçıyân (111 kişi). Zikredilen bu cemâ'atler ve çalışanların sayısında 1765'e kadar değişiklik olma-

221 17. yüzyılda da işler yoğun olduğunda İstanbul dışından Tersâne-i Âmire'de çalıştırılmak üzere çeşitli meslek guruplarından getirilen işçiler hakkında bkz. Bostan, *Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 71-81.

222 Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 410-411.

223 BOA, *D. BŞM. TREdef.* 14600, s. 2-21 (10B. 1114/30 Kasım 1702).

224 1122/1710'da Tersâne-i Âmire'deki câmide görevli hademe sayısının on dörtten on beşe çıkmasıyla 727 olmuştur: BOA, KK. Bahriye 5662, s. 15-16.

miş 1770'te bazı cemâ'at çalışanlarının sayısında artma veya azalma olmakla birlikte toplam 727 çalışan sayısı değişmemiştir. Bunların bir günlük maaşlarının toplamı ise 6911,5 akçeydi²²⁵.

Bunlar dışında doğrudan kalyon inşası ile ilgili gözükme de Tersâne cemâ'atlerine sonradan eklenen Tulumbacılar Ocağı bulunmaktadır. Daha önceden de Tersâne'de tulumbacılar bulunmakla beraber bunlar gemileri basan suları boşaltmakla görevliydi²²⁶. Tulumbacılar Ocağı ise Tersâne'de çıkan yangınları söndürmek için kurulmuştur²²⁷. Kalyonlar, Tersâne'de yanyana demirli durduklarından onları bekleyen en büyük tehlike, hepsinin birden ateş alabileceği bir yangındı. Nitekim Tersâne'de zaman içinde böyle yangınlar çıkmıştı²²⁸. İstanbul genelinde de vuku bulan ve büyük hasara sebep olan yangınları söndürebilmek için Dergâh-ı Âli Yeniçerileri, Cebeci, Topçu ve Top arabacıları Ocakları'nın bünyelerinde ayrıca bir Tulumbacı teşkilâtı bulunurken henüz Tersâne bünyesinde Tulumbacı teşkilâtı mevcut değildi²²⁹. Böyle bir teşkilâtın kurulmasının gerekli olduğunu bildiren Kaptanıderya Ebubekir Paşa'nın arzı uygun görülerek 1 Cemaziyelahir 1145/ 19 Kasım 1732'te Tersâne-i Âmire'de de Tulumbacı teşkilâtı ihdas olunmuştur. Bu kurumda 63 kişi istihdam olunacaktı. Bunlardan Tulumbacıbaşı'na 45, Odabaşı'na 25, çavuşa 20 ve altmış neferin her birine 15'er akçe gündelik verilmesi kararlaştırılmıştır²³⁰.

Tulumbacılar kullandıkları tulumbaların imal ve tamirlerini kendileri yapmaktaydı. Hatta bunun için gereken masrafı da bir müddet kendileri karşılamıştı. Tersâne tulumbacılarının kendi imal ettikleri beş adet tulumbanın tamir masrafını Tulumbacıbaşı Atâullah karşılamış fakat zamanla tamir masrafını karşılayamayacak hale gelmişti. Bunun üzerine Kaptanıderya Hacı Mehmed Paşa'nın talebi ile Cebeciler Ocağı tulumbacılarına kıyasla, Tersâne'deki tu-

225 (1132/1719) BOA, KK. Bahriye 5665, s. 4-35; (1138/1725) KK. Bahriye 5669, s. 6-35; (1150/1737) KK. Bahriye 5673, s. 4-37; (1156/1743) BOA, KK. Bahriye 5681, s. 4-37; (1179/1765) KK. Bahriye 5698, s. 4-37; (1184/1770) BOA, KK. Bahriye 5711, s. 2-40. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 412.

226 Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 77.

227 Turgut Kut, "Ülkemizde Yangın Tulumbasını İlk Kez İmal Eden Gerçek Davud'un ve Bazı Tulumbacıların Mezar Taşları", *Tarih Dergisi*, XXXII (1979), s. 771-774.

228 Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul İlimanı*, İstanbul 1998, s. 68-69.

229 Yeniçeri Ocağı bünyesindeki Tulumbacı Ocağı'nın 1720'de kurulmasıyla ilgili olarak bkz. Cengiz Orhonlu, "Tulumbacı", *İA*, 12/2 (1997), s. 51.

230 BOA, D. BŞM 1730, s. 17 (5 Ş. 1145/21 Ocak 1733).

lumbaların tamir masrafı olmak üzere günde 60 akçe verilmesi uygun görülmüştür. Bu konuyla ilgili belgede Tersâne tulumbacılarının gerektiğinde gece ve gündüz donanma kalyonlarının kalafat ve diğer bazı hizmetlerinde bulundukları da ifade edilmektedir²³¹. Bu çalışma, kalyonlar kalafat edilmeden önce içlerindeki suyun tulumbalarla tahliye edilmesi ile ilgili olmalıdır.

18. yüzyıldan önceki defterlerde neccar ve üstüpücüler de cemâ'at olarak yazılmakla birlikte bu yüzyıla ait yoklama defterlerinde isimleri bulunmamaktadır²³². Yukarıda sayılan on beş cemâ'atin içinde ise kalyon inşası ile ilgili olan cemâ'at kalafatçılardır. Kalafatçı ağasına gündelik 30 akçe diğerlerine ise 5 ile 20 akçe arasında maaş verilmekteydi²³³. Vefat edenlerin kadroları bu mesleği yapabileceğine kanaat getirildiği takdirde çocuklarına verilebilmekteydi²³⁴.

Tersâne cemâ'atleri arasında kalafatçıların da olduğu belgelerden anlaşılmasına rağmen 18. yüzyılın sonunda Mahmud Râif Efendi tarafından kaleme alınan eserde, Tersâne'ye özel kalafatçılar bulunmadığından donanma gemilerinin gereği gibi özenle kalafatlanmadığı, bunun üzerine Mısır'dan işlerinde yetenekli iki yüz *evlâd-ı arap* kalafatçının getirildiği ve bunların barınmalarını temin için Tersâne'nin arkasında büyük bir kışlak yaptırılarak giyecek ve yiyeceklerine özen gösterildiği kaydedilmektedir. Yazar, bu kalafatçılar tarafından kalafatlanan gemilerin üç dört sene su almadıklarının bizzat tanıdığı olduğunu da belirtmektedir²³⁵.

Tersâne'de kadrolu olarak çalışanların diğer grubunu mimar, marangoz, burgucu, oymacı ve bunların kalfaları oluşturmaktaydı. Mimarlar kalyonların inşa ve tamir işlerini yürüten kişilerdi. Göreve getirilecek bir mimarın kalyon inşa edebilme bilgisi dikkate alınırdı. Tersâne-i Âmire mimarları gerektiğinde İstanbul dışındaki tersânelerde de kalyon inşa hizmetinde görevlendirilirlerdi.

b. Tersâne'de kalyon inşasında istihdam edilenlerin ikinci grubu Galata'daki gemici esnafından gündelik ile çalışanlar oluşturmaktaydı. Tersâne halkının sayısının 16. yüzyılın ortalarında 2652'ye kadar çıkması şüphesiz devlete büyük bir mâlî yük

231 BOA, D. BŞM 1730, s. 18 (13 L. 1147/8 Mart 1735).

232 Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 412.

233 (1122/1710) BOA, KK. Bahriye 5662, s. 29-33; (1184/1770) KK. Bahriye 5711, s. 15-20.

234 1159/1746'da Tersâne kalafatçıları cemâ'atinden Mehmed'in vefatı üzerine kadrosu oğlu İbrahim'e günlük 5 akçe olmak üzere verilmişti: BOA, AE. I. Mahmud 416.

235 Beydilli-Şahin, *Nizâm-ı Cedid*, s. 78.

getirmektedir. Devlet bu aşırı yükten kurtulmak için bunların sayısını zamanla indirerek 18. yüzyılda 727'ye kadar düşürmüştü. Bununla birlikte sadece Padişah ve devlet görevlilerine ait olan kayıkların senede en az bir kere kalafat edildiği düşünüldüğünde Tersâne'deki kalafatçı cemâ'atinin iş yoğunluğu ortaya çıkmaktadır. İş gücündeki bu açığı kapatmak üzere kalyon inşa ve tamirinde Galata'daki gemici esnafı gündelikleri ödenmek suretiyle Tersâne'de istihdam edilmekteydi²³⁶.

- c. Kalyon inşası dolayısıyla işlerin yoğun olduğu zamanlarda İstanbul dışındaki özel gemi inşa tezgâhlarından marangoz, kalafatçı, burgucu ve oymacılar gündeliklerle çalıştırılmak üzere Tersâne'ye getirilirlerdi. İlgili defterlerde isimleri kayıtlı olan bu meslek mensupları kendi işleri yarıda kaldığı için İstanbul'a pek de gönüllü olarak gelmezler hatta kimi zaman Tersâne'den kaçarlardı.

Tersâne-i Âmire'de Kalyon İnşasında Ulûfe İle Çalışanlar

Tersâne-i Âmire'deki kalyonların inşa faaliyetleri, Tersâne-i Âmire ricâlinden sayılan Mimarbaşının (*ser-mimâr*) idaresinde yürütülmekteydi²³⁷. Mimarbaşının emri altında on kadar mimar²³⁸ ile

236 Galata'daki Osmanlı öncesi ve sonrası gemicilik faaliyetleri üzerine yapılmış bir çalışma için bkz. Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul Limanı*, İstanbul 1998. Özellikle Osmanlı dönemi için bkz. Bostan, *Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992.

237 Gemi inşaat mimarisini inceleyen bir kitabın giriş kısmında yazar, kullandığı terminolojiyi açıklarken çeşitli dillerde gemi inşa edenlerin nasıl isimlendirildiğine dair bilgi vermektedir. Bu bilgi, Akdeniz kültürüne, özellikle Venedik ile Osmanlı gemi inşasının ortak paydalarına önemli bir vurgu yapmaktadır: "**Constructors** [inşa edici], *kelimesini, çağı ne olursa olsun gemi dizayn ve inşa edenler için kullandım. Her ulusta terimler zamanla gelişmiş ve yeni anlamlar taşımıştır; örneğin İngilizcede "shipwright" [tersane işçisi] terimi, sadece tekne dizayn ve inşa eden değil bununla birlikte gemi direği imal eden ve kürek, makara ve küçük kayık yapıcısı olarak geniş sahada bir iş kolunu ihtiva etmektedir. Fransızcada ilk unvan **charpentier**, mobilya yapıcısı demek olan "carpenter" [marangoz] anlamındadır, fakat daha sonraları "constructor" ve "engineer" [mühendis] terimleri kullanılmıştır. Danimarka dilindeki **skeppskonstruktör** ve **fabrikmester**, "shipbuilder" [gemi yapıcısı] ve "master fabricator" [imalatçı ustası] anlamlarına gelmektedir. Venedik'e ait **proti** normalde "shipwright" anlamındadır, fakat daha sonra **architetto** (architect) [mimar] terimi kullanıma girmiştir.", Larrie D. Ferreiro, *Ships and Science, The Birth of Naval Architecture in the Scientific Revolution, 1600-1800*, ABD 2006, s. xvii (İngilizce metindeki italik dizi li kelimeler burada bold verilmiştir, köşeli parantezler bana aittir).*

238 Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 431. Ayrıca bkz. Nurcan Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nde Tersane-i Amire Mimarlığı ve Mimarları", *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 381-402.

marangoz, burgucu, oymacılar ve diğer meslek grupları çalışmaktaydı²³⁹.

Kalyon Mimarları

Kalyon inşasında en önemli görev Mimarbaşına aitti. Diğer mimarlar kıdem sırasına göre ikinci, üçüncü ve dördüncü mimar olarak görev yaparlardı. Mimarbaşından boşalan göreve ikinci mimar getirildiğinde alttakiler de bir üstte boş kalan kadroya atanırlardı. Dördüncü mimarlığa ise marangoz ustalarından biri getirilirdi²⁴⁰. Bir mimardan, sahip olduğu bilgi ve becerisi ile kalyon inşasını yürütmesi beklenirdi. Örneğin henüz bir marangoz kalfası iken sahip olduğu bilgi ve beceriyle kendi başına kalyon inşasını yürütebileceği işbilir (ehl-i vukuf) kimseler tarafından da onaylanan ve 1132/1720'de mimar kalfalığına getirilen Salih²⁴¹, 1151-75/1738-61 yılları arasında Tersâne'de Mimarbaşı olarak görev yapmıştır.

Mimarlık bilgi ve birikimi Osmanlı devletinde pek çok başka iş dalı ve zanaatta olduğu gibi mesleğe yeni başlayanlara tecrübî olarak aktarılırdı. Bir diğer söyleyişle enformel bir eğitim söz konusuydu²⁴². Bu tarz eğitimde görülen eğitici-öğretici ilişkilerinden biri de babadan oğula yapılan bilgi aktarımı şeklindedir. Nitekim kalyon mimarlarından bazılarının oğulları Tersâne'de kalyon inşasında çalışmaktaydılar²⁴³. Bilginin bu şekilde aktarımı dolayısıyla yazılı ve plana dayalı kalyon inşasının olmadığı ifade edilebilir. Bu aynı zamanda bu çalışmanın sınırları içerisinde Osmanlı kalyon inşası ile ilgili plan ve çizimlere ulaşamayışını belki bir ölçüde açıklamaktadır.

239 17. yüzyılda Tersâne'de gemi inşa ve teçhizinde istihdam edilen meslek grupları için bkz. Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 66-81.

240 BOA, AE III. Mustafa, 1665.

241 BOA, MAD 3925, vr. 58b.

242 Fransa'da 1680'lerde Brest, Rochefort ve Toulon'da inşa okulları açılmıştı. İngiltere'de ise bu tarihlerde gemi yapıcılığı geleneksel yol olan usta-çırak ilişkisiyle (*apprentice-trained*) öğretilmekteydi. Avrupa'da daha ziyade Hollandalı ve İngiliz gemi yapımçılarına talep vardı. Örneğin 1697'de Rusya'da çalışan gemi yapımçıların %68'i Hollandalıydı. Fransız ve İspanyol gemi yapımçıları deneyimlerini artırmak için İngiliz ve Hollanda tersânelerinde çalışmaktaydılar (R. Harding, *Seapower and Naval Warfare, 1650-1830*, İngiltere 1999, s. 132).

243 Buna örnek olarak Mimar Yani'nin oğlu mimar Vasil (BOA, MAD 3435, vr. 66a, 1122/1710) ve Mimarbaşılardan Ömer'in oğlu mimar İsmail gösterilebilir (BOA, MAD 8880, s. 8, 1179/ 1765).

Kaptanıderya Mezemorta Hüseyin Paşa önem verdiği ve sayılarını arttırmayı hedeflediği kalyonların inşası için Augusto isimli zimmî bir mimarı, 13 Zilkade 1112/21 Nisan 1701'de işbaşına getirerek onu 60 zirâlık (45,48 m.) üç ambarlı büyük kalyonun inşası ile görevlendirdi²⁴⁴. Mimarbaşı olan Augusto'ya, İstanbul gümrüğünden gündelik 60 sağ akçe maaş²⁴⁵ ve günlük erzak olarak Tersâne zindanından dört çift ekmek ve kasapbaşı tarafından da iki vukiyye²⁴⁶ (2,56 kg.) et verilmekteydi²⁴⁷.

Mimarbaşı Augusto göreve getirildikten yaklaşık sekiz ay sonra bunlara ek olarak günlük iki kıyye zeytinyağı verilmesini talep etmişti. Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'nın (1701-2)²⁴⁸, Augusto'nun işinde üstad bir mimar olduğunu bildirmesi üzerine kendisine günlük bir kıyye (1,28 kg.) zeytinyağı verilmesi uygun görülmüştü²⁴⁹. Birkaç sene sonra Mimarbaşı Augusto'ya verilen erzak listesinden günlük iki kıyye etin çıkarılması üzerine bu kez Kaptanıderya Osman Paşa (1703-4), Augusto'nun sanatında mahareti olduğunu belirterek bu erzakın kendisine tekrar verilmesini arz etmiş, bunun üzerine Augusto yeniden günlük iki vukiyye et almaya başlamıştı²⁵⁰. 1705'te, yaşlı olduğu belirtilen Augusto'nun Tersâne'ye ziyâdesiyle hizmeti geçtiğinden dolayı kendisine verilen maaş ve erzakı, yaşadığı süreçte alabilmesi hususunda Kaptanıderya Abdurrahman Paşa'nın (1704-6) arzı kabul edilmişti²⁵¹.

Augusto, yaşlı olmasına rağmen İstanbul dışındaki tersânelerde de görevlendirilmiştir. 1118/1706'da Sinop'a kalyon inşası için gittiğinde, Tersâne-i Âmire'de çalıştığı sırada kendisine verilen maaş ve erzakın, defterdeki kaydına zarar gelmemesi hususundaki ricası da

244 BOA, MAD 4876, s. 69 (10 B. 1113/11 Aralık 1701).

245 Sağ akçe, ayarı ve vezni doğru, hilesiz akçe anlamında belgelerde kullanılan bir tabirdir. 60 sağ akçe 80 akçe etmektedir. Akçe hakkında bkz. H. Sahillioğlu, "Akçe", *DİA*, II (1989), s. 224-227.

246 Eski ağırlık ölçüsü okka'nın bir söyleyiş şekli olup 1.2828 kilograma denk gelmektedir (W. Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. A. Sevim, İstanbul 1990, s. 30).

247 BOA, MAD 4876, s. 69 (10 B. 1113/11 Aralık 1701).

248 Mezemorta Hüseyin Paşa'nın muhtemel vefat tarihi 15 Ra. 1113/20 Ağustos 1701 olduğuna göre belgedeki kaptanpaşa, Mezemorta'nın vefatı üzerine onun yerine atanan Abdülfettah Paşa olmalıdır, bkz. Bostan, "Mezemorta Hüseyin Paşa", *DİA*, XXIX (2005), s. 524-526.

249 BOA, MAD 9889, s. 319 (8 B. 1113/9 Aralık 1701).

250 BOA, MAD 5361, s. 35b (16 L. 1115/22 Şubat 1704).

251 BOA, MAD 3141, s. 87.

kabul edilmişti²⁵². Tarihi tespit edilememekle beraber sonraları maaşına Sinop gümrüğünden 60 sağ akçe ilave edilmiş böylece görevinin sonuna kadar gündelik 120 akçe maaş almıştı. Agosto, Muharrem 1134/Kasım 1721'de ölene kadar bu görevde kaldı²⁵³.

Mimarbaşı Dimitri

Agosto'nun ölümünden sonra Mimarbaşılık görevine getirilen Dimitri'ye²⁵⁴, henüz 1131/1719'da kalyon mimarı iken Tersâne'den günlük iki ekmek, yarım kıyye zeytinyağı ve kasapbaşı tarafından da iki kıyye et ile aylık 1800 akçe maaş verilmekteydi²⁵⁵. Kendisine verilen et miktarı bir kıyyeye indirilince, Mayıs 1721'de tayinâtının arttırılması ve diğer zimmî mimarlar gibi cizyeden muaf tutulması hususundaki arzuhalı kabul edilmiş ayrıca tayinâtına yapılan ilavelerle günlük dört ekmek ve bir kıyye zeytinyağı verilmeye başlanmış, aldığı et miktarında ve maaşında ise değişiklik yapılmamıştı²⁵⁶. 1728 senesine ait bir belgeden Dimitri'nin denize yeni indirilmiş bir karavelenin ve 51 zirâ (38,65 m.) uzunluğunda bir kalyonun yapımında Mimarbaşı olarak görevinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca diğer zimmî kalyon mimarları gibi cizyeden muaf tutulmasının karşılığında Tersâne'deki esirlerin bulunduğu yerlerde yanan kandiller için senede 100 kıyye (128,2 kg.) zeytinyağı verdiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra bir kereye mahsus olmak üzere evine 200 müdre şarap nakletmesine kimsenin müdahale etmemesi hususundaki isteği de kabul edilen²⁵⁷ Mimarbaşı Dimitri, 1146/1733'te vefat etmişti²⁵⁸.

Mimarbaşı Kostantin

Dimitri'nin ölümü üzerine 1733'te Mimarbaşılık görevine getirilen²⁵⁹ Kostantin, 1151/1738'de azledilinceye kadar bu görevde kalmıştı²⁶⁰.

252 BOA, MAD 3141, s. 87.

253 BOA, MAD 8880, s. 278.

254 BOA, MAD 8880, s. 278.

255 BOA, MAD 10309, s. 134.

256 BOA, MAD 10309, s. 134.

257 21-30 M. 1141/27 Ağustos-5 Eylül 1728 tarihli Dergâh-ı muallâ Yeniçeri Ağası olan Hasan Ağa'ya ve Hassa Bostancıbaşı'na gönderilen hüküm: BOA, MD 135, s. 130 hk. 499.

258 BOA, MAD 8880, s. 276.

259 BOA, MAD 8880, s. 276.

260 BOA, MAD 8880, s. 276.

Mimarbaşı Salih

1738'de Kostantin'in yerine Mimarbaşılığa atanan Salih, Muharrem 1175/Ağustos 1761'de vefat edene kadar bu görevde bulunmuştu²⁶¹. Henüz Tersâne'de marangoz olarak çalışırken 1720'de III. Ahmed'in oğullarının sünnet töreni için düzenlenen Sûr-ı hü-mâyûn dolayısıyla inşa ettiği, karada giden bir *çekdirir* beğenilmiş ve genç yaşta olmasına rağmen sahip olduğu bilgi ile kendi başına kalyon inşasını yürütebileceğinin bilirkişiler tarafından belirtilmesi üzerine mimar kalfalığına yükselterek kendisine günlük olarak iki ekmek, yarım kıyye zeytinyağı ve aylık 1200 akçe maaş verilme-ye başlanmıştı²⁶².

Salih, Mimarbaşı olduktan sonra seleflerinin maaş ve erzakı kadar almaya başlamıştı. Bununla birlikte bir zaman sonra verilen maaşla geçinemediğini dile getirerek Tersâne'deki kurşunlu mahzen başkâtibine *adet-i mukarrere* adıyla yılda bir kez verilen eşya-dan kendisi için de istemişti. Bunun üzerine Mimarbaşı olanlara senede bir kez olmak şartıyla *adet-i mukarrer*enin üçte biri oranında kurşun mahzenindeki eşyadan 88 kıyye pamuk yağı, 14,5 kıyye balmumu, 3 kıyye yüz dirhem pamuk ipliği, on Dırama kebesi, 33 zirâ (25,01 m.) beyaz abâ ve dört Soma kirpası ile keres-te mahzeninden 80 çeki odun verilmesi uygun görülmüştü²⁶³.

1167/1754'te denize indirilen 61,5 zirâ (46,61 m.) uzunluğunda ve 22,5 zirâ (17,05 m.) genişliğindeki *Nüvîd-i Fütûh* isimli üç ambarlı kalyonun inşasını idare eden Mimarbaşı Salih, *müderrişin-i kirâ-ma* dâhil edilerek ödüllendirilmişti²⁶⁴.

Mimarbaşı Ömer

1761'de Mimarbaşı Salih'in vefatı üzerine boşalan Mimarbaşılık görevine, bu tarihte ikinci mimar olan Ömer getirilmişti²⁶⁵. Mimarbaşı Ömer, 1178/1765'te feshedilmesi düşünülen kalyonla-rın keşfine çıkan heyetin içinde bulunmaktaydı²⁶⁶.

261 BOA, MAD 8880, s. 4.

262 BOA, MAD 3925, vr. 58b (2 Z. 1132/5 Ekim 1720).

263 BOA, MAD 10360, s. 169 (7 Ş. 1170/27 Nisan 1757).

264 *Mür'î't-Tevârih*, I, 175.

265 BOA, MAD 8880, s. 4; AE III. Mustafa, 1665.

266 BOA, MAD 10376, s. 147.

Tersâne Mimarları

Mimarbaşların yanı sıra Tersâne mimarları hakkında da belgelerde bazı bilgiler bulunmaktadır. Mimarbaşı Augusto, göreve getirildiği ilk yıllarda dahi yaşlı olduğundan dolayı Tersâne'deki birçok işle kalfası Mike ilgilenmekteydi. Bu yoğunluk sebebiyle Tersâne dışında özel teşebbüse ait gemilerin inşalarında çalışmaya vakti kalmadığından geçim sıkıntısı çektiğini bildirmesi üzerine, 1705'te Augusto'ya verilenlerin miktarı kadar kalfa Mike'ye de maaş ve erzak verilmesi kararlaştırılmıştı²⁶⁷.

Birkaç sene sonra kalyonlar inşası için Akçaşehir'e mimar tayin edilen Mike'nin, kendisine Tersâne'den verilen maaş ve erzakla ilgili kaydın Akçaşehir'de görevde iken silinmemesi hususundaki isteği kabul edilmişti²⁶⁸. Mike ölene kadar görevde kalmış, ondan boşalan yere Ocak 1716'da Nikola getirilmişti²⁶⁹.

Başka bir zimmî mimar olan Yani, Sinop'ta kalyon inşasında çalışırken iş kazası geçirerek bir gözünü kaybetmişti. Buna rağmen Tersâne-i Âmire'deki görevini bırakmadığı için kendisine maaş ve erzakının verilmesi ricasında bulunmuştu. Donanmadaki kalyon ve kadirgaların inşasında çokça hizmeti geçtiği ve gözünü kaybetmesine rağmen hâlâ çalışmaya devam ettiği göz önünde tutularak Yani'nin bu ricası kabul edilmiş, 1705'te kendisine gündelik maaş ve erzak olarak İstanbul gümrüğünden 30 sağ akçe, iki çift ekmek, bir kıyye et ve yarım kıyye zeytinyağı verilmesi kararlaştırılmıştı²⁷⁰. 1710'da, Mimar Yani'nin, erzakının Augusto'ya verilen kadar olması hususundaki talebi kabul edilmişti²⁷¹. Aynı tarihlerde Yani'nin oğlu olan kalyon mimarı Vasil de, Tersâne'deki hizmetine karşılık kendisi için erzak talebinde bulunmuş bunun üzerine halen Tersâne'de görev yaptığı ve ayrıca kendi başına kalyon binasına kâdir olduğu belirtilerek ona da Augusto'ya verilen kadar erzak

267 BOA, MAD 3141, s. 87.

268 BOA, MAD 3141, s. 87 (1118/1707).

269 BOA, MAD 3141, s. 87. Diğer kalyon mimarları gibi Mike de cizyeden muaf tutulmuştu. Mike öldüğünde, devlet hizmetinde olduklarını zikreden iki oğlu kaleme aldıkları arzuhalde, babalarına verilen fermana olduğu gibi kendilerinin de cizyeden muaf tutulduklarına dair ellerinde ferman bulunduğunu fakat buna rağmen kendilerinden cizye istenildiğini yazarak cizyedârın bir daha rahatsız etmemesi hususunda cizye kalemindeki kayıtlarına göre tekrar kendilerine ferman verilmesini talep etmişler ve bu istekleri kabul edilmişti (BOA, C. BH 9826).

270 BOA, MAD 3141, s. 87.

271 BOA, MAD 3141, s. 87.

verilmesi uygun görülmüştü²⁷². Mimar Yani, 1719'da ölene kadar görevde kalmış onun yerine Kaptanıderya Süleyman Paşa'nın arzıyla Mehmed Kaptan, mimar tayin olunmuştu²⁷³. 1747'de, vefat eden dördüncü mimar Ali halifenin yerine ise Mustafa halife bu göreve getirilmiş ve kendisine de selefinin almakta olduğu gibi günlük yarım kıyye zeytinyağı, bir kıyye et ve iki çift ekmeğin verilmesi emredilmişti²⁷⁴.

Kalyonlara gerekli kereste, sütun ve serenin kesimi ve bunların Tersâne'ye nakli için İstanbul dışına görevlendirilen mimarlara ayrıca harcırah verilmekteydi. Örneğin 1738'de mimar kalfalarından bu görevle Kidros'a gidecek olan birine 100 kuruş, Sakarya ve Alaplı taraflarına gidecek üçüne de 75'er kuruş²⁷⁵, 1762'de Canik tarafına gidecek başka birine 70 kuruş²⁷⁶, 1768'de Kazdağı'na gönderilen mimar Ali'ye 100 kuruş²⁷⁷, 1770'te Kidros'a gidecek marangoz Mehmed isimli bir mimara da 100 kuruş²⁷⁸ verilmişti.

Marangoz, Burgucu ve Oymacılar

Marangozlar, Tersâne-i Âmire'de kalyon yapımı ve tamirinde çalışan önemli bir meslek grubuydu. Bazen kalyonlara uygun kerestelerin kesimi için kimi marangozlar İstanbul dışına gönderilmişlerdir. Örneğin, Adalı Halil, Yani, Yorgaki isimli marangozlar ile Petri isimli marangoz kalfası taşraya gönderildiklerinde ücretlerini İznikmid Kereste Emini İbrahim Ağa vermişti. Petri, gündelik 50, diğerleri 40'ar akçe almışlardı. 9 Nisan 1701-9 Ocak 1703 arasında çeşitli tarihlerde İznikmid'de kereste kesiminde çalışan bu marangozlara toplam 88.630 sağ akçe ödenmişti²⁷⁹.

1709'da Tersâne'de inşa ve tamir olunan kalyonlarda başkalfa olarak çalışan Nikola isimli marangoz kalfasına, yazdığı arzuhal üzerine diğer kalfalar gibi günlük erzak olarak iki çift ekmek, bir kıyye et ve yarım kıyye zeytinyağının verilmesi kabul edilmişti²⁸⁰. Kal-

272 BOA, MAD 3435, vr. 66a (6 Za. 1122/27 Aralık 1710).

273 BOA, MAD 3141, s. 87.

274 BOA, AE. I. Mahmud 177.

275 BOA, MAD 3864, s. 102 (19 Za. 1150/10 Mart 1738).

276 BOA, MAD 10371, s. 150 (5 S. 1176/26 Ağustos 1762).

277 BOA, AE. III. Mustafa 7397.

278 BOA, MAD 10386, s. 182 (27 R. 1184/20 Ağustos 1770).

279 BOA, MAD 5362, s. 76.

280 BOA, MAD 2485, s. 120.

yon inşa ve tamirinde çalışan Ahmed isimli kalfaya ise yazdığı arzuhal üzerine kalfa Mike'ye verildiği gibi günlük iki kıyye et verilmesi uygun görülmüştü²⁸¹. 1714'te Marangoz kalfası Hasan'ın vefatı üzerine boşta kalan erzak ve maaşı Mustafa ve Süleyman kalfaların her birine aylık 900 akçe maaş, günlük 100 dirhem zeytinyağı ve bir çift ekmek olarak paylaştırılmıştı²⁸².

Birkaç ay sonra marangoz kalfaları Süleyman ve Mustafa, çok az buldukları maaş ve erzaklarının, zimmî kalyon kalfalarına verildiği miktarda olması için arzuhal kaleme almışlardı. Marangozluktaki yetenekleri göz önünde tutularak bunlara kalfa Nikola gibi 2100 sağ akçe aylık maaş ve günlük ikişer çift ekmek ile yarım vukiiye zeytinyağı verilmesi uygun görülmüştü²⁸³.

Mahmud Râif Efendi tarafından 18. yüzyılın sonlarında kaleme alınan eserde marangozların Tersâne'de istihdam edilen diğer meslek gruplarından daha çok iş yaptığı ayrıca gemi inşa ve tamirinde en gerekli çalışanlar olduğu belirtilmektedir. Tersâne'ye kayıtlı olmayanların fırsat bulduklarında özel işlerde çalışmak için firar ettikleri ve bunların zar zor bulunarak geri getirildiklerinde de isteksiz çalıştıkları ifade edilmektedir. Bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için Tersâne'ye gedikli olarak 500 yeni marangoz ve 150 yeni burgucu tahsis edileceği ve ayrıca 40 *şâgirdin* yazılacağı, bunlardan bazılarının sefer zamanı kalyonlarda görev yapacakları bilgisi verilmektedir. Bunlar, yaz ve kış gözetmeksizin belirlenen maaş ve tayinatlarını alacaklar ve her gün mutlaka yoklanacaklardı. Maaşları aybaşında çalıştıkları gün için 12 paradan hesap edilerek verilecekti. Marangoz ve burguculardan birinin yeri boşaldığında *şâgirdlerin* içinde göreve en uygun olan kimse *gediklü defterine* yazılacaktı²⁸⁴.

Tersâne'de kalyon inşa ve tamirinde maaşla çalışan burgucu ve oymacılar da vardı. Örneğin 1732'de burgucuların ikinci kalfası olan Nikola, otuz seneden beri bu görevde çalışmaktaydı. Nikola, arzuhalinde işini yetkinlikle yaptığını hatta birkaç çalışanın ürettiği iş gücünü tek başına çıkarabileceğini ifade edip bunlar göz önüne alındığında kendisine verilen maaşın az olduğunu belirterek maaşına zam yapılmasını talep etmekteydi. Tersâne'de çalışan

281 BOA, MAD 3141, s. 86 (9 S. 1123/29 Mart 1711).

282 BOA, MAD 3171, vr. 57b.

283 BOA, MAD 2850, s. 110 (12 Ra. 1127/18 Mart 1715).

284 Beydilli-Şahin, *Nizâm-ı Cedîd*, s. 77-78.

burgucuların her birine gündelik 30, başkalfalarına 40, ikinci kalfalarına ise 36,5 akçe verildiği belirtildikten sonra Nikola'nın her gün işinin başında bulunmakla birlikte birkaç emsalinin ürettiği iş gücünü tek başına ortaya koyduğu vurgulanarak diğerlerine örnek teşkil etmemek şartıyla 1100 akçelik aylığına 340 akçe zam yapılması kararlaştırılmıştı²⁸⁵.

1733'te kalyonlarda oymacıbaşı olarak çalışan Yani ise, otuz sene-den beri aynı görevde bulunduğunu ve gerektiği anda Tersâne'de iş görebilmesi için başka bir yerde çalışmasına izin verilmediğini ifade edip buna rağmen kalyon mimarları gibi muayyen değil marangozlar gibi çalıştığı günler hesaplanarak aylık aldığından yakınmaktaydı. Bunun üzerine marangoz ve burgucular arasında emsali olmadığı belirtilerek muayyen olarak aylık 1500 akçe alması hususunda 14 Kasım 1722'de kendisine verilen berâtın tecdîd edilmesi hususundaki isteği uygun görülmüştü²⁸⁶.

Tersâne-i Âmire'de Kalyon İnşâsında Gündelik İle Çalışan İşçiler

Özel teşebbüse ait gemilerin yapımında çalışan Galatalı denizci esnafından marangoz, burgucu ve kalafatçılar ile errekeş ve sü-tuntıraşân da Tersâne'de kalyon inşasında istihdam edilmekteydiler. Bunlara çalıştıkları gün başına ücret ödenmekteydi. Marangoz, burgucu ve kalafatçılar en çok ihtiyaç duyulan esnaf guruplarıydı. Yeni inşa olanlar kadar donanmadaki mevcut kalyonların tamir ve bakımı için de bu meslek erbâbına ihtiyaç duyulmaktaydı. Bir kalyonun düzenli olarak sefere çıkabilmesi için her sene bakımının yapılması gerekmektedir.

Tersâne'de istihdam edilen kalafatçı esnafına devlet tarafından tanınan bazı ayrıcalıklar vardı. İstanbul'a zift, katran ve reçine taşıyan gemiler yüklerini indirmeden kalafatçı kethüdası bu gemilere çıkarak pazarlık yapabilmekteydi. Kethüda daha sonra bu malzemeyi kalafatçı dükkânlarına dağıtmaktaydı. Fakat kalafat mesleği ile ilgisi olmayan çitçi, sapanıcı ve teknece esnafının bu gemilere onlardan önce gidip söz konusu malzemeleri satın alarak kalafatçı esnafını mağdur etmeleri üzerine kalafatçı esnafının

285 BOA, MAD 10326, s. 110.

286 BOA, MAD 10329, s. 107.

eskiden beri Tersâne'de kalyon, çekdiri ve kalyeteler ile başka işler için gereken kapatmaların hepsini kendilerinin kalafat ettiklerini bildirip mağduriyetlerinin önlenmesi hususunda yazdıkları arzular kabul edilerek Galata kadısına diğer esnafın reçine, zift ve katran alımına müdahalesini önlemesi emredilmişti²⁸⁷.

Yukarıda temas edilen konuların yanı sıra Tersâne'de inşa edilen kalyonların, dolayısıyla da buradaki işçiliğin kalitesi Osmanlı denizciliğine yöneltlen eleştirilerden birini oluşturmaktadır. Bununla ilgili olarak 1706 tarihli bir belge meseleye farklı bir bakış açısı getirdiği için önemlidir. Buna göre ulûfe alanların dışında Tersâne'de gündelik çalışanların ücretlerinin düşük olması, işçilik kalitesini de etkilemişti. Verilen ücret konusunda memnun olmayan işçilerin inşasında çalıştıkları gemiler kısa zaman sonra tekrar bakıma girmek zorunda kalmaktaydı.

Tersâne-i Âmire'de kadrolu olmayıp gündelik çalışan kalafatçı ve marangozlar bu belgeye göre birkaç senedir işlerini iyi yapmaktaydılar. Kötü işçilik sonucunda donanmadaki kalyon ve diğer gemilerin denizde seyrederken su almalarını ve senede bir iki defa kalafat edilmelerini zorunlu kılmış bu da Tersâne masraflarının artmasına sebebiyet vermişti. Ayrıca merkezî idare tarafından iş gücünün gereğinden fazla tamir ve bakıma ihtiyaç duymaya başlayan bu gemilere yönlendirilmesinin inşaları süren diğer gemilerin denize indirilme tarihlerinde gecikmeye neden olduğu da ifade edilmektedir.

Bu meselenin görüşülmesi için Tersâne-i Âmire Divanhânesi'nde Kaptanıderya Veli Paşa (1706) huzurunda, kalafatçıbaşı (ser-kalafatçıyân) ve onun kethüdaları, kalfaları, yiğitbaşları ve ayrıca birkaç kalafat ustası ile marangozların kethüdaları, yiğitbaşları ve birkaç marangoz ustasının da hazır bulunmasıyla Kasımpaşa kadısı nâibi Abdullah Efendi tarafından bir meclis akdedilmişti. Burada, işçilerin kalitesiz iş çıkarmalarının sebebi araştırılmıştı.

Kendilerini savunmak için uygulanan ücret politikasından örnek veren işçiler, içlerinden mesleklerinde ehil ve üstad olanlarına Tersâne dışında, tüccar gemileri inşasında çalıştıklarında gündelik 50-60 akçe ve iki defa yemek verildiğini dolayısıyla tüccardan iş gücünün karşılığını alabildiklerini dile getirmişlerdi. Ayrıca devlete ait kalyonlarda ulûfeli çalışan kalafatçı ve marangozlara düzenli

287 11-20 S. 1123/31 Mart-9 Nisan 1711 tarihli Galata kadısına yazılan hüküm: BOA, MD 118, s. 11 hk. 39.

olarak çorbalık verildiği gibi gündeliklerinin de 40 sağ akçe olduğunu belirtmişler kendilerinin ise sadece 35 çürük akçe karşılığında çalıştırıldıklarını ifade etmişlerdi. Devletin uyguladığı bu ücret politikası, işçiler tarafından işlerini görülsüz ve tam yapmamalarının tek nedeni olarak gösterilmektedir.

Kalafatçı esnafı işveren olarak devletten ücretleri konusunda bir iyileştirme gerçekleşirse bundan sonra inşa ettikleri gemilerin denizde su almayacağını taahhüt etmişlerdi. Bu konuda kendilerinden o kadar emindiler ki gemiler yine su alırsa her birine ceza verilmesini kabul edeceklerini bile ifade etmişlerdi. Bunun üzerine yaz veya kış döneminde Tersâne'de çalıştıklarında işinde ehil ve üstad olanlarına 12 para (36 akçe) ve kalfalarına 10 para (30 akçe) yevmiye verilmesi 11 Ekim 1706 tarihli bir hüccetle karara bağlanmıştı²⁸⁸. Böylece iş gücünün ücretlendirilmesi konusundaki hoşnutsuzluk dolayısıyla da kötü işçilik giderilmiş olacaktı.

Ücretlerin yetersizliği konusunda işçilerden gelen başka bir talebe 1769'da rastlanmaktadır. Marangoz, kalafatçı ve burguculara bu seneye kadar gündelik 10 para, bunların kalfalarına ise 12 para verilmeye devam edilmiş²⁸⁹ fakat ücretler bu tarihte tekrar bir şikâyet konusu haline gelmiştir.

Söz konusu meslek grubundaki işçiler Aralık 1769'da yazdıkları arzuhalde Tersâne-i Âmire dışında özel gemiler yapımında çalışırken 20 para (60 akçe) yevmiye aldıkları halde bile bunun ailelerini geçindirmeye yetmediğini ve kendilerinin fakir kaldıklarını ifade etmekteydiler²⁹⁰. Bu durumda Tersâne'de çalıştıklarında kendilerine verilen gündelik 10 parayla yalnız ekmek alabildiklerini ve geçinmeye imkânlarının bulunmadığını dile getirmişlerdi. Bunun üzerine inşaları devam eden donanma kalyonlarının tamamlanmasında çalıştıkları 5 ay süre içerisinde gündeliklerine 2 para daha ilave edilerek 12 para almaları sağlanmıştı.

Fakat 27 Mayıs 1770'te donanma kalyonları tamamlandığında fazladan 2 para verilme uygulaması durdurulmuştu. İşçiler kendilerine verilen 12 paranın bile masraflarını karşılamada tam bir iyileştirme sağlamadığını, yevmiyelerinin yeniden 10 paraya indirilme-

288 BOA, MAD 3142, s. 85.

289 (1122/1710) BOA, MAD 14669, s. 3-6; (1150/1738) BOA, D. BŞM. TRE def. 14737, s. 4-6; (1158/1745) BOA, KK. Bahriye 5682, s. 4-5; (1165/1752) BOA, D. BŞM. TRE def. 14851, s. 4-5; (1173/1759) BOA, D. BŞM. TRE def. 14901, s. 1.

290 BOA, MAD 10386, s. 180.

si halinde asla geçinemeyeceklerini ifade etmişlerdi. Bu tarihten sonra sürekli olarak büyük donanma kalyonları inşasında çalışacaklarından dışarıda özel gemi yapımlarında çalışmalarının da mümkün olmadığını belirterek gündeliklerinin yeniden 12 para olarak ödenmesini talep etmişlerdi.

İşçilere istedikleri ücretin verilmesi halinde daha fazla verim alınacağı düşünülerek istekleri kabul edilmişti. Muhtemelen bu kararın alınmasında Temmuz 1770'te donanma kalyonlarının Çeşme'de Ruslar tarafından yakılmış olmasının büyük etkisi olmuştur. Zira kayıpların yerine derhal yeni kalyonların vücuda getirilmesi gerekiyordu²⁹¹. Yoğun bir çalışma temposu ve inşa faaliyetine girişilmesi için Tersâne çalışanlarının ücretlerinde devlet tarafından bir iyileştirme yapıldığı ve onların memnun edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Tersâne'de ve ayrıca özel gemi yapımında gündelikle çalışanların ücretlerinin yetmiş yıla yakın bir zaman zarfında değişmemesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte işçilerin yukarıdaki ifadelerinden artık bu paranın kendilerine yetmediği dolayısıyla gıda fiyatlarında bir artış yaşandığı ortaya çıkmaktadır²⁹².

Ücret politikasının seyrini anlamak için Osmanlı maliyesinin 18. yüzyıldaki durumuna bakmak gerekmektedir. Kaybedilen savaşın ve arkasından yapılan antlaşmanın özellikle iktisadî faturası çok ağır olmuş 18. yüzyılın başından itibaren gelir getirici çeşitli mâlî uygulamalarla dengeli götürülmeye çalışılan dolayısıyla ücret artışlarının

291 Donanmanın Çeşme'de yakılması ile ilgili bilgi veren bir kronikte daha önce Osmanlı tarihinde donanmanın iki defa yakılmasına rağmen yeni gemilerin bir iki senede kolaylıkla yapıldığı fakat bunların küçük gemiler olduğu belirtilerek Çeşme'de yanan kalyonların "kale ve dağ gibi" büyük olduklarından yerlerine yenilerinin yapılması için gereken kerestenin en az iki senede hazırlanabileceği, bundan sonra da pek çok masrafla kalyonların ancak yedi-sekiz senede bitirilebileceği ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra yanarak batan kalyonlardaki 1200 tunç topun, yelken bezi ve halatın hazırlanmasının da zorluğuna değinildikten sonra asıl önemli olanın işbilir, tecrübeli gemi personelinin bulunması olduğu vurgulanmıştır (*Mür'it-Tevârih*, II. B, 32).

292 Birkaç sene sonra ise Tersâne'de çalışanların gündeliklerine en az iki katı oranında zam yapılmıştı [BOA, *D. BŞM. TRE* def. 14988, s. 4-11 (1 Za. 1185-29 C. 1107/5 Şubat 1772-17 Eylül 1773); *D. BŞM. TRE* def. 14989, s. 4-7 (5 Za. 1185-29 C. 1187/9 Şubat 1772-17 Eylül 1773)]. Savaş sonrasında kalyonların bir an önce tamamlanması için devletin işçi ücretlerinde yapmak zorunda kaldığı bu artış zamanla aşağıya çekilmiş olmalıdır. Zira 18. yüzyılın sonunda kaleme alınan bir eserde marangozlara Tersâne'de çalışıklarında 12 para, dışarıda özel bir işte çalışıklarında ise 60 para ile 2 kuruş arasında gündelik verildiği kaydedilmektedir (Beydilli-Şahin, *Nizâm-ı Cedîd*, s. 77).

görülmediği görece ekonomik refah dönemi tamamen bitmiştir. Osmanlı ekonomisinin artık kendi mâlî sistemi ve kaynaklarıyla içinden çıkamayacağı bir darboğaza girdiği ifade edilmektedir²⁹³.

Kalyon İnşası İçin Tersâne-i Âmire'ye İstanbul Dışından Getirilen İşçiler

Tersâne-i Âmire'de faaliyetlerin yoğun olduğu zamanlarda İstanbul dışında gemi inşa edilen tezgâhlarda çalışan marangoz, burgucu gibi çeşitli meslek gruplarından kimseler Tersâne'ye getirilmekteydi. Bu kimseler 18. yüzyılın başlarında Sakız, Midilli ve Rodos gibi uzak yerlerden getirilseler de daha sonra İstanbul'a yakın olan bölgeler tercih edilmiştir. Bunların ücretleri görevde bulundukları süre boyunca Tersâne-i Âmire Emini tarafından ödenmekteydi. İstanbul dışından getirilenlerin barınma gereksinimlerini karşılamak için Tersâne-i Âmire'de, kalyonların eski tahtalarından baraka ve odalar yapılmıştır.

İlgili defterlerde kayıtlı olan bu meslek gruplarına mensup kimse-lerin isimleri Tersâne'de ortaya çıkan iş gücü açığını kapatmak için yazılan hükümlerde tek tek zikredilerek bu kimselerin kap- tanpaşa ve bölgelerindeki kadılar marifetiyle İstanbul'a gönderil- meleri emredilmektedir. Hatta çok fazla iş gücüne ihtiyaç duyul- duğunda defterde isimleri kayıtlı olmayan meslek erbâbının da tespit edilerek Tersâne'ye gönderilmeleri söz konusudur.

1709 sonlarında Prut seferine hazırlık dolayısıyla Tersâne-i Âmi- re'de gemi inşa, tamir ve kalafatlanmasında iş yoğunluğu artmış, Tersâne'deki marangoz ve kalafatçı sayısı gerekenin altında kal- mıştı. Her ihtiyaç duyulduğunda imparatorluğun çeşitli bölgele- rinden ilgili meslek erbâbının toplanması zaman almaktaydı. Bu şartlarda yapılan işlerden verim sağlanamamakla birlikte progra- mın aksaması söz konusu olmakta bu da devletin donanmanın savaşa hazır bulunması yönündeki iradesine gölge düşürmekteydi. Bu olumsuzluğu gidermek için yeni bir düzenleme getirilmesi

293 Mehmet Genç, "18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 211-225; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy'dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, İstanbul 1986.

hususunda Tersâne Emini ile denizcilik bilgi ve görgüsü olanlar bir karara vararak belli bir sayıda çalışanın gece-gündüz Tersâne’de kalmaları gerektiğini öne sürmüşlerdi.

Ayandon, Keynolu ve İnebolu kazaları ile Ayancık karyesinden ilgili defterde isimleri kayıtlı, hepsi işlerinde mâhir Rumlardan 103 marangoz ile 45 burgucu ve kalafatçı bu yeni düzenleme doğrultusunda İstanbul’a çağrılmıştı. Tersâne-i Âmire’de sürekli kalmalarını sağlamak için her birine orta derecede (*evsat*) cizye kâğıdı verileceği, cizyedâr tarafından rencide edilmelerinin önleneceği ifade edilmişti. Tersâne’de çalıştıkları sürece ücretleri verilecek ve gece-gündüz Tersâne’de kalabilmeleri için de Tersâne sınırları içinde uygun bir yerde eski kalyon kerestelerinden odalar inşa edilecekti. Bu şartları uygun bulanlar zikredilen yerlerin kadıları ve diğer ilgililer tarafından gemilerle İstanbul’a gönderilecekti. Ayrıca ismi zikredilen yerlerin halkından olup Sinop’ta mirî kalyon hizmetinde çalışanlardan gelmek isteyenler olursa bunların da Sinop’ta kalyon inşasıyla görevli Mehmed tarafından inşası tamamlanan kalyonlara bindirilerek İstanbul’a gönderilmesi emredilmişti²⁹⁴.

İstanbul dışından gelecek meslek erbâbına Tersâne-i Âmire’de kalmaları için cazip çalışma şartları sunulurken başkentteki mevcut marangoz, burgucu ve kalafatçılar ise para kazanmak amacıyla Silivri ve Bigados taraflarındaki tezgâhlarda ve kayık inşasında çalışmak için gitmişlerdi. Tersâne kethüdası Mehmed Paşa’nın, bu durumu bildirmesi üzerine söz konusu yerlerde yapılan gemiler için bir-iki işçinin yeterli olduğu belirtilerek usta gemi yapımcılarının her ne şekilde olursa olsun İstanbul’a geri getirilmesi hususunda ferman çıkarılmıştı. Ayrıca Mehmed Paşa’nın Tersâne’nin eleman ihtiyacını karşılamak üzere İznikmid ve Mudanya’da çok sayıda olduğunu belirttiği marangoz, burgucu ve kalafatçıların gönderilmeleri için de ferman yazılacaktı²⁹⁵.

Çalışan sayısının istenen seviyeye ulaşmaması üzerine yaklaşık beş ay sonra coğrafi olarak İstanbul’a uzak olmasına rağmen Dimyad, Reşid ve İskenderiye’den de marangoz ve kalafatçı temini yoluna gidilmiştir. Mısır valisine yazılan hükümde devlete ait

294 BOA, MAD 2485, s. 131 (11 R. 1121/20 Haziran 1709); MAD 2485, s. 132 (15 R. 1121/24 Haziran 1709).

295 BOA, MAD 2485, s. 133 (14 R. 1121/23 Haziran 1709).

kalyonlar İskenderiye'ye geldiklerinde acilen 250 marangoz ve 100 kalafatçının toplanarak bu gemilerle bir an evvel Tersâne-i Âmi-re'ye gönderilmesi emredilmiştir²⁹⁶.

Kalyonların bir an önce denize indirilebilmeleri için gereken iş gücünün karşılanması maksadıyla marangoz ve diğer çalışanların sayısının yüksek tutulması hedeflenmekle birlikte bunun doğuracağı olumsuzluklara işaret eden bir belge dikkat çekicidir. 1713'te üç kalyonun yapımı için Tersâne'de marangoz, burgucu ve sâir çalışanların gereğinden fazla sayıda istihdam edildiği dolayısıyla kontrolün güçleşerek bunlardan kimin çalışıp kimin çalışmadığının bilinemediği belirtilmektedir. Bu düzensizliğin hem inşa malzemelerinin bilinçli sarfedilmemesinden dolayı masrafların artmasına hem de hak edilmeyen işçi ücretlerinin ödenmesine sebep olduğundan devletin mâlî bütçesini zorladığı belirtilmektedir. Bunu önlemek için Tersâne Emîni'ne gereğinden fazla sayıda işçiyi çalıştırmaması emredilmiştir²⁹⁷.

Daha sonraki yıllarda da örneğin 1731'de, inşasına yeni başlanan iki kalyon ve tamir edilecek diğer donanma kalyonlarında çalışmak üzere marangoza ihtiyaç duyulduğunda Tersâne'de ve İstanbul'da bulunan marangozların çoğunun işlerinde ehil olmayıp henüz "şagird" sayıldıkları belirtilerek eskiden olduğu gibi Kerpe, Kerenpe, Ayandon, İnebolu ve Sinop'ta gemi inşa edilen yerlerden gerekli sayıda "üstad" marangozun Tersâne'ye gönderilmesi hususunda hüküm yazılmıştır²⁹⁸.

İstanbul dışındaki özel gemi inşa tezgâhlarından Tersâne'de çalışmak üzere marangoz, burgucu gibi elemanlar istendiğinde bunların kendi işlerinin yarım kalmaması maksadıyla bir tezgâhtaki bazı işçilerin kalmasına izin verilirdi. Fakat yine de bazı tezgâh sahipleri önceliği kendi işlerini vererek inşa etmekte oldukları gemileri bitirmek için talep edilen sayıda marangoz, burgucu ve diğerlerini göndermekten kaçınmakta, bunun yerine işlerinde ehil olmayanları göndermeye kalkışmaktaydılar. Örneğin 1753'te Tersâne-i Âmire'de inşa olunan üç ambarlı kalyonun bir an evvel bitirilip bahar başında denize indirilmesi kararlaştırıldığında Akçaşehir, Samako, Alaplı, Bendereğli, Bartın, Cide, Hoşalay, İnebolu, Ayandon ve İstefan kadılarına, buralardaki yeniçeri ser-

296 BOA, MAD 2485, s. 133.

297 BOA, MAD 2756, s. 107.

298 BOA, MAD 10325, s. 8.

darları ile ayan-ı vilâyet iş erlerine hitaben yazılan emr-i şerifte böyle bir durumla karşılaşıldığında ayak direyenlerin bölgelerindeki kalelere hapsedilmeleri emredilmiştir²⁹⁹.

Taşradan Tersâne-i Âmire'ye getirilen işçilerin Tersâne'de sürekli çalışmalarını sağlamak için bunlardan kefil almak yoluna gidilmesine rağmen bazen topluca Tersâne'den firar edenler de olmuştuydu. Bu gibi kimselerin Tersâne'de çalışmaya başladıktan birkaç gün sonra geldikleri yerlerdeki yarım kalan işlerine dönmek veya İstanbul'da daha yüksek ücretli başka işlerde çalışmak için firar ettikleri görülmektedir³⁰⁰.

Yukarıda bahsedilen üç ambarlı kalyonun inşasında istihdam olunan 468 marangozdan iki yüzü kalyon denize indirildikten sonra İstanbul'da başka yerlerde çalışmaya başlamıştır. Daha sonra ivedilikle bitirilmesi kararlaştırılan üç kantarlı bir kalyon ile bodostası konulan 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda başka bir kalyonun inşasına girişildiğinde geride kalan 200 kişinin de peyderpey ayrılarak diğerleri gibi dışarıda çalışabilecekleri ihtimali belirmiştir. İsimleri defterde kayıtlı bu kimseler şayet Tersâne-i Âmire dışında başka işlerde bulunur ise bunların kethüda ve diğer görevliler tarafından buralardan alınması ve Tersâne'ye geri getirilmeleri emredilmiştir. Eğer işveren veya firar eden işçi ayak direrse cezalandırılmaları için bunların isimlerinin bildirilmesi istenmiştir³⁰¹.

299 BOA, MAD 10356, s. 156 (17 M. 1167/14 Kasım 1753).

300 BOA, MAD 2833, s. 128; MAD 10356, s. 156; MAD 10357, s. 160.

301 BOA, MAD 10360, s. 171 (5 Ş. 1170/25 Nisan 1757).

Tablo 14: 1112-82/1701-68 arasında İstanbul dışından Tersâne-i Âmire'ye kalyon inşası için gönderilecek işçiler

Sene	1112 1701	1116 1704-5	1118 1706	1121;-28 1709;16	1131 1719	1133 1721	1144 1731	1147 1734	1153 1740	1154 1741	1158 1745	1164 1751	1166-7 1753	1168 1755	1180 1766	1182 1768
İşketeleler																
Şile		3 mr. ³⁰²				mr. ³⁰³ k. b.			15 mr. 5 k ³⁰⁴	15 mr. 5 k ³⁰⁵	15 mr. 306	20 mr. 307	30 mr. 8 k ³⁰⁸	52 mr. k ³⁰⁹		15 mr. 15 k. ³¹⁰
Kidros		mr.	mr.													
Sinop		k. b. ³¹¹	k. b. ³¹²	mr. b. ³¹³	30 mr. 5 b. ³¹⁴		mr. b. ³¹⁵									
Kocaköy																

302 BOA, *MAD* 3141, s. 80 (11 S. 1116/15 Haziran 1704).

303 BOA, *MAD* 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

304 BOA, *MAD* 3389, s. 122 (27 R. 1153/22 Temmuz 1740).

305 BOA, *MAD* 3388, s. 102 (4 C. 1154/17 Ağustos 1741).

306 BOA, *MAD* 4380, vr. 50b (19 S. 1158/23 Mart 1745).

307 BOA, *MAD* 5456, s. 116 (21 L. 1164/12 Eylül 1751).

308 BOA, *MAD* 2833, s. 128 (14 Za. 1166/12 Eylül 1753).

309 BOA, *MAD* 10357, s. 160 (17 Z. 1168/24 Eylül 1755).

310 BOA, *MAD* 4629, vr. 73b (21 R. 1182/4 Eylül 1768).

311 Kidros'tan Sinop'a kadar olan yalılarda bulunan bütün marangoz, kalafatçı ve burgucuların gönderilmesi emredilmiştir (BOA, *MAD* 3141, s. 87-88, 4 B. 1116/2 Kasım 1704; 8 L. 1116/3 Şubat 1705).

312 Kidros'tan Sinop'a kadar olan yalılarda bulunan bütün marangoz, kalafatçı ve burgucuların gönderilmesi emredilmiştir (BOA, *MAD* 3142, s. 85, 25 Ra. 11 18/7 Temmuz 1706).

313 1-10 B. 1128/21-30 Haziran 1716 tarihinde İstanbul'dan Sinop'a kadar olan bölgelerden bulunan kadınlara gönderilen hüküm: BOA, *MD* 124, s. 10, hk. 35.

314 BOA, *MAD* 10309, s. 138 (8 Za. 1131/22 Eylül 1719).

315 BOA, *MAD* 10325, s. 8 (26 M. 1144/31 Temmuz 1731).

Sene İstisnalar	1112 1701	1116 1704-5	1118 1706	1121;-28 1709;16	1131 1719	1133 1721	1144 1731	1147 1734	1153 1740	1154 1741	1158 1745	1164 1751	1166-7 1753	1168 1755	1180 1766	1182 1768
Ünye		15 mr. 6 b. k. ³¹⁶														
Keynolu																
Ayandon				95 mr. ³¹⁷	80 mr.15 b. ³¹⁸		mr. ³¹⁹									
İnebolu				45 b.-k.			mr. ³²¹						mr. b. ³²⁰			
İstefan, Ayancık				8 mr. ³²²	20 mr. 5 b. ³²³											
Kerpe							mr. ³²⁴									
Kerenpe																
Akçaşehir																
Samako													mr. b. ³²⁵			

316 Sinop'ta iki kalyon inşasında istihdam olunmak üzere Ünye'den gönderilmeleri emredilmiştir (BOA, MAD 3141, s. 81, 14 Ra. 1116/17 Temmuz 1704).

317 BOA, MAD 2485, s. 131 (11 R. 1121/20 Haziran 1709).

318 BOA, MAD 10309, s. 138 (8 Za. 1131/22 Eylül 1719).

319 BOA, MAD 10325, s. 8 (26 M. 1144/31 Temmuz 1731).

320 BOA, MAD 10356, s. 156 (17 M. 1167/14 Kasım 1753).

321 BOA, MAD 10325, s. 8 (26 M. 1144/31 Temmuz 1731).

322 BOA, MAD 2485, s. 131 (11 R. 1121/20 Haziran 1709).

323 BOA, MAD 10309, s. 138 (8 Za. 1131/22 Eylül 1719).

324 BOA, MAD 10325, s. 8 (26 M. 1144/31 Temmuz 1731).

325 BOA, MAD 10356, s. 156 (17 M. 1167/14 Kasım 1753).

Sene İskeleler	1112 1701	1116 1704-5	1118 1706	1121;-28 1709-16	1131 1719	1133 1721	1144 1731	1147 1734	1153 1740	1154 1741	1158 1745	1164 1751	1166-7 1753	1168 1755	1180 1766	1182 1768
Alaplı																15 mr. 15 k. ³²⁶
Bendereğli																10 mr. 10 k. ³²⁷
Bartın																
Cide																
Hoşalay																
İznikmid		16 mr. ³²⁸		mr.-k. ³²⁹		mr. k. b. ³³⁰		mr. b. ³³¹								10 mr. 10 k. ³³²
Darıca		2 mr. ³³³														
Karamürsel								mr. b. ³³⁴	20 mr. 5 k. ³³⁵	20 mr. 5 k. ³³⁶	20 mr. 337			31 mr. 16 k. ³³⁸		

326 BOA, MAD 4629, vr. 73b (21 R. 1182/4 Eylül 1768).

327 BOA, MAD 4629, vr. 73a (11 R. 1182/25 Ağustos 1768). Sonradan 15 marangoz ve 15 kalafatçı daha istenmiştir (BOA, MAD 4629, vr. 73b, 21 R. 1182/4 Eylül 1768).

328 BOA, MAD 3141, s. 80 (11 S. 1116/15 Haziran 1704).

329 BOA, MAD 2485, s. 133 (14 R. 1121/23 Haziran 1709).

330 BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

331 BOA, MAD 10177, s. 2 (8 Ra. 1147/8 Ağustos 1734).

332 BOA, MAD 4629, vr. 73a (11 R. 1182/25 Ağustos 1768).

333 BOA, MAD 3141, s. 80 (11 S. 1116/15 Haziran 1704).

334 BOA, MAD 10177, s. 2 (8 Ra. 1147/8 Ağustos 1734).

335 BOA, MAD 3389, s. 122 (27 R. 1153/22 Temmuz 1740).

336 BOA, MAD 3388, s. 102 (4 C. 1154/17 Ağustos 1741).

337 BOA, MAD 4380, vr. 50b (19 S. 1158/23 Mart 1745).

338 BOA, MAD 10357, s. 160 (17 Z. 1168/24 Eylül 1755).

Table 14: 1112-1182/1701-1768 arasında İstanbul dışından Tersâne-i Âmire'ye kalyon inşası için gönderilecek işçiler

Sene İskeleler	1112 1701	1116 1704-5	1118 1706	1121;-28 1709;16	1131 1719	1133 1721	1144 1731	1147 1734	1153 1740	1154 1741	1158 1745	1164 1751	1166-7 1753	1168 1755	1180 1766	1182 1768
Konca		5 mr. ³³⁹	mr. ³⁴⁰	mr.-k. ³⁴¹		mr. k. b. ³⁴²						55 mr. 16 k.-b. ³⁴³	40 mr 10 k. ³⁴⁴	31 mr 16 k		10 mr 10 k. ³⁴⁵
Mudanya		5 mr. ³⁴⁶				mr. k.b. ³⁴⁷		mr. b. ³⁴⁸								
K. Çekmece								mr. b. ³⁴⁹		mr. k. ³⁵⁰						
B. Çekmece																
Silivri				mr.-k. ³⁵¹												
Burgaz																

339 BOA, MAD 3141, s. 80 (11 S. 1116/15 Haziran 1704).

340 Tamir edilecek donanma kalyonları için Konca iskelesinde bulunan marangozların İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir (BOA, MAD 3142, s. 85, 2 B. 1118/10 Ekim 1706).

341 Gemi inşa tezgâhlarında bir iki kişi bırakılıp diğerlerinin Tersâne-i Âmire'ye gönderilmesi emredilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 133, 14 R. 1121/23 Haziran 1709).

342 BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

343 BOA, MAD 5456, s. 116 (21 L. 1164/12 Eylül 1751).

344 BOA, MAD 2833, s. 128 (14 Za. 1166/12 Eylül 1753).

345BOA, MAD 4629, vr. 73a (11 R. 1182/25 Ağustos 1768).

346 BOA, MAD 3141, s. 80 (11 S. 1116/15 Haziran 1704).

347 BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

348 BOA, MAD 10177, s. 2 (8 Ra. 1147/8 Ağustos 1734).

349 BOA, MAD 10177, s. 2.

350 BOA, MAD 3388, s. 102 (4 C. 1154/17 Ağustos 1741).

351 BOA, MAD 2485, s. 133 (14 R. 1121/23 Haziran 1709).

Tablo 14: 1112-1182/1701-1768 arasında İstanbul dışından Tersâne-i Âmire'ye kalyon inşası için gönderilecek işçiler

Sene İskeleler	1112 1701	1116 1704-5	1118 1706	1121; 28 1709-16	1131 1719	1133 1721	1144 1731	1147 1734	1153 1740	1154 1741	1158 1745	1164 1751	1166-7 1753	1168 1755	1180 1766	1182 1768
Tekfurdağı						mr. k. b. ³⁵²		mr. b. ³⁵³								10 mr 10 k. 354
Bigados									15 mr. 6 k. ³⁵⁵		20 mr. ³⁵⁶			6 mr. k. ³⁵⁷		10 mr 10 k. ³⁵⁸
İnöz						mr. k. b. ³⁵⁹										
Gelibolu						mr. k. b. ³⁶⁰										
Boğaz- hisarları						mr. k. b. ³⁶²									mr. ³⁶¹	
Bozcaada																
İstanköy																
Foçalar																

352 BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

353 BOA, MAD 10177, s. 2 (8 Ra. 1147/8 Ağustos 1734).

354 BOA, MAD 4629, vr. 73a (11 R. 1182/25 Ağustos 1768).

355 BOA, MAD 3389, s. 122 (27 R. 1153/22 Temmuz 1740).

356 BOA, MAD 4380, vr. 50b (19 S. 1158/23 Mart 1745).

357 BOA, MAD 10357, s. 160 (17 Z. 1168/24 Eylül 1755).

358 BOA, MAD 4629, vr. 73a (11 R. 1182/25 Ağustos 1768).

359 BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

360 BOA, MAD 3874, vr. VIIIb.

361 BOA, MAD 10378, s. 145 (23 S. 1180/31 Temmuz 1766).

362 BOA, MAD 3874, vr. VIIIb (5 Za. 1133/28 Ağustos 1721).

Sene	1112	1116	1118	1121-28	1131	1133	1144	1147	1153	1154	1158	1164	1166-7	1168	1180	1182
İskeleler	1701	1704-5	1706	1709-16	1719	1721	1731	1734	1740	1741	1745	1751	1753	1755	1766	1768
Sakız	40 mr. ³⁶³	30 mr. 10 b. 10 o. ³⁶⁴		40 mr. 5 o. 365, mr. b. o. ³⁶⁶												
Midilli		10 mr. 10 b. ³⁶⁷		20 mr. 4 b. ³⁶⁸ , mr. b. ³⁶⁹											mr.	
Rodos		30 mr. 10 b. ³⁷⁰		12 mr. 11 b. ³⁷¹												
İzmir		mr. b. o. ³⁷²														

363 BOA, MAD 4876, s. 71 (8 Za. 1112/16 Nisan 1701).

364 BOA, MAD 3141, s. 84-86 (29 R. 1116/31 Ağustos 1704). İki ay sonra tekrar Sakız'dan 30 marangoz, 4 oymacı, 5 burgucu ve kalafatçı istenmiştir (BOA, MAD 3141, s. 87, 4 B. 1116/2 Kasım 1704).

365 40 kişinin 20'si kalfa, 20'si üstad marangozdu (BOA, MAD 2485, s. 129, 8 R. 1121/17 Haziran 1709). Yaklaşık altı ay sonra yazılan başka bir emr-i şerifle Rodos mutasarrıfından 17 marangoz ve burgucu ile defterde kayıtlı olmayan 16 marangoz ile 15 burgucuyu Rodos ve Sakız'dan Tersâne-i Âmir'e'ye göndermesi emredilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 133, 29 Ş. 1121/3 Kasım 1709). Bu gönderilenlerden bazılarının Tersâne'den kaçmaları üzerine 34 marangoz ve 7 oymacının tekrar İstanbul'a gönderilmeleri emredilmiştir (BOA, MAD 3435, vr. 63a, 4 Ca. 1122/1 Temmuz 1710).

366 11-20 Ş. 1128/31 Temmuz-9 Ağustos 1716 tarihinde Sakız Muhafızı Vezir Abdullah Paşa'ya gönderilen hüküm: BOA, MD 124, s. 19, hk. 57.

367 BOA, MAD 3141, s. 84-87 (29 R. 1116/31 Ağustos 1704). İki ay sonra tekrar Midilli'den 13 marangoz, 4 burgucu istenmişti (BOA, MAD 3141, s. 87, 4 B. 1116/2 Kasım 1704).

368 20 kişinin 10'u kalfa, 10'u üstad marangozdu (BOA, MAD 2485, s. 129, 8 R. 1121/17 Haziran 1709). Yaklaşık altı ay sonra 9 marangoz, 3 burgucu daha istenmişti (BOA, MAD 2485, s. 133, 29 Ş. 1121/3 Kasım 1709). Tersâne'den kaçan 13 marangoz ile bir burgucunun geri gönderilmeleri için Midilli nâzırına emr-i şerif yazılmıştı: BOA, MAD 3435, vr. 63a, 4 Ca. 1122/1 Temmuz 1710.

369 11-20 Ş. 1128/31 7-9 Ağustos 1716 tarihinde Midilli kadısına gönderilen hüküm: BOA, MD 124, s. 19, hk. 58.

370 BOA, MAD 3141, s. 84-87 (29 R. 1116/31 Ağustos 1704).

371 BOA, MAD 2485, s. 133 (29 Ş. 1121/3 Kasım 1709). 10 marangoz ve 7 oymacı Tersâne'den kaçınca Rodos Mütessellim'i'ne bunları tekrar göndermesi emredilmiştir: BOA, MAD 3435, vr. 63a, 4 Ca. 1122/1 Temmuz 1710.

372 Tersâne-i Âmir'e'deki işlerin yoğunluğu sebebiyle Sakız ve Midilli'den getirtilen marangozlar ihtiyacı karşılamayınca İzmir'de ne kadar marangoz, burgucu ve oymacı varsa gönderilmesi emredilmiştir: BOA, MAD 3141, s. 81 (9 R. 1116/11 Ağustos 1704).

Yaklaşık yetmiş yıllık kayıtları içeren yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Tersâne'de kalyon inşasında istihdam edilmek üzere çeşitli yerlerden kalifiye elemanlar İstanbul'a getirtirilirdi. Donanmada kalyona geçildiğinde de imparatorluk bünyesindeki Rum ahaliden istifade edilmiştir. Örneğin Mimar Augusto'nun işbaşına getirilmesinden yaklaşık bir hafta önce, 16 Nisan 1701'de, Sakız ve Midilli kadıları ile buraların ayânından 40 üstad marangozu İstanbul'a göndermeleri emredilmişti³⁷³.

Ağaçlarının bolluğu ve bunların kalyon inşasında kullanılmaya müsait oluşu ile birlikte coğrafi yönden İstanbul'a yakın olması hasebiyle tercih edilen İznikmid'den de Tersâne-i Âmire'de çalışmak üzere marangozların İstanbul'a gönderilmesi istenmekteydi. Bu husus belgelerde "Tersâne'de kalyon bina edildikçe İznikmid ve civarında olan yerlerden marangoz getirtildiği" şeklinde ifade edilmektedir.

1701 ve 1702'de Tersâne'de inşalarına başlanan kalyonların tamamlanması işinde istihdam edilmek üzere ilgili defterde kayıtlı olduğu belirtilen marangozların isimleri belgelerde zikredilmektedir. Yarıdan fazlası Rum olan bu marangozların bazıları, kalfaları ve oğullarıyla birlikte çağırılmıştır. İlgili belgede İznikmid'den 16; Konca'dan 5; Darıca'dan 2; Mudanya'dan 5 ve Şile'den 3 marangozun isimleri zikredilmektedir. İznikmid mütesellimi ve kadısı, Bursa vali ve kadısı ile Şile kadısına yazılan hükümlerde Bostancıyân-ı hassa hasekilerinden birinin bu işle görevlendirildiği bildirilerek isim ve sayıları belirtilen marangozların Tersâne'ye gönderilmeleri emredilmektedir³⁷⁴.

Kidros'tan Sinop'a uzanan kıyı kesimindeki marangoz, burgucu ve kalafatçıların Tersâne-i Âmire'de çekdiri ve kalyon inşasında istihdam edilmelerini temin için de 1705 ve 1706'da bu bölgedeki kadılara emirler yazılmıştı³⁷⁵.

İstanbul dışında donanma için kalyon inşa edilen tersânelerde marangoza ihtiyacı olduğunda imparatorluğun bünyesindeki iş gücü buralara da yönlendirilmekteydi. Örneğin 1704'te Sinop'taki kalyonun inşasında istihdam olunmak üzere Ünye'den 15 marangoz ile 6 burgucu ve kalafatçıyı bu kalyonlardan sorumlu kişiye teslim etmeleri için Ünye kadısına ve serdârına hüküm yazılmıştı³⁷⁶.

373 BOA, MAD 4876, s. 71.

374 BOA, MAD 3141, s. 80 (11 S. 1116/15 Haziran 1704).

375 BOA, MAD 3141, s. 88 (8 l. 1116/23 Ocak 1705); MAD 3142, s. 80 (25 Ra. 1118/7 Temmuz 1706).

376 BOA, MAD 3141, s. 81 (14 Ra. 1116/17 Temmuz 1704).

5. Kalyonların Denize İndirilmesi ve İsimlendirilmeleri

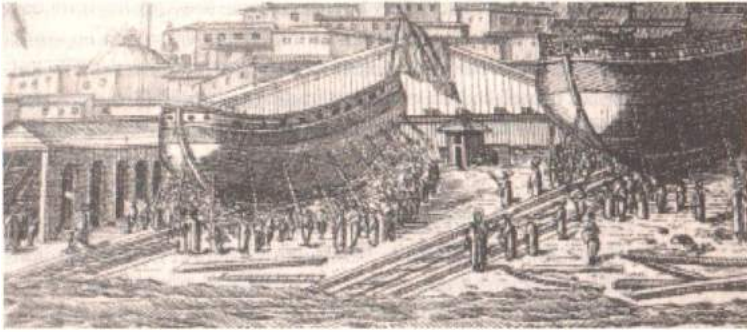
Kalyonlar Tersâne-i Âmire sahasında, hemen deniz kenarında kurulur, bodostama denen kısımları yerine konarak inşasına başlandığında padişah tarafından mimarbaşına ve kalyon inşasında çalışanlara *in'âmât* adı altında çeşitli hediyeler verilirdi³⁷⁷. Kalyonlar, teknelerinin yapımı bittiğinde denize indirilirdi. Bir kalyonu direk, seren, yelken takımları ve gerekli diğer donanımlarıyla sefere çıkmaya hazır hale getiren işler ise su üzerinde tamamlanırdı.

Tersâne'de inşa olunan gemilerin denize indirilme merasimi, müneccimbaşı tarafından belirlenen ve uğurlu olduğuna inanılan gün ve saatte yapılırdı. Kalyonların denize indirilmesinden bir gün önce ise Tersâne Emini tarafından hazırlatılan pilav ve zerde, işçilere ve fakirlere dağıtılırdı. Söz konusu merasime Kanunî Sultan Süleyman döneminden beri padişahlar da bizzat katılmaktaydılar. Gemi inşasının bitirilmesine yakın bir zamanda padişah ve devlet ricâli tarafından gönderilen kumaşlarla geminin donatıldığı âvize veya askı denilen bir âdet de bu merasimin bir parçasıydı³⁷⁸.

377 Örneğin 1709 denize indirilecek kalyonun bodostamaları konarak inşasına başlandığında, kalyon mimarına 1440 akçe tutarında dört zirâ çuka-i paşa verilmişti. Kesilen üç baş kurban 660 akçe ve verilen diğer *in'âmât* 6000 akçe, hepsi toplam 8100 akçe tutmuştu (BOA, MAD 2770, s. 17). Tarihsiz bir belgeden Tersâne'de inşa olunacak bir kalyonun bodostamaları konmadan bir gün önce, düzenlenecek törende padişahın da bulunması için haber verildiği ve törende kalyonun baş ve kıç taraflarında üçer kurban kesilmesinin *mutâd-ı kadîm-i müstahsene* olduğu anlaşılmaktadır (BOA, C. BH 5434).

378 Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 490; O. Ş. Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kapudan-ı Derya ile İlgili Teşrifat Hakkında Belgeler", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 12 (1982), s. 62-64.

Merasimin yapılacağı gün kesinleştğinde veziriazam tarafından şeyhülislam ve diğer devlet ricâline merasimde hazır bulunmaları için tezkireler yazılırdı. Denize indirilecek kalyona yakın bir yerde demirlemiş (genellikle üç ambarlı) bñ kalyonun kış tarafına padişah için, kalyonun orta (grandi) direğine ise veziriazam için merasimi izleyecekleri bir çadır kurulurdu. Tersâne sahasına önce Yeniçeri Ağası, Defterdar Efendi ve Rikâb-ı Hümâyûn ağaları, sonra Şeyhülislam Efendi ve ondan biraz sonra da veziriazam heyetiyle gelir ve birlikte padişahın teşrifi beklenirdi. Padişah yerini alıp kalyonun indirilmesine izin verince şeyhülislamın okuduğu duayı müteakip kalyonun baş ve kış taraflarında kurban kesildikten sonra felenkler kaldırılır ve kalyon kızak üzerinden denize indirilirdi³⁷⁹.

Resim 1: III. Selim devrinde felenk ve kızaklar üzerinde denize indirilmeyi bekleyen kalyonlar³⁸⁰

Kalyon denize indirildikten sonra merasimde bulunan devlet görevlileri ile kalyonun yapımında çalışanlara derecelerine göre hil'at giydirilirdi. Daha sonra kaptanıderya, padişaha birtakım hediyeler de sunardı. 1121/1709'da düzenlenen denize indirme merasiminde Kaptanıderya Mehmed Paşa, Tersâne'de III. Ahmed'e bir ziyafet vermişti. Padişah tarafından da veziriazam, şeyhülislam, kaptanıderya ve Tersâne ricâline hil'at giydirilmişti³⁸¹.

379 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 491; Gökyay, *a.g.m.*, s. 51-52.

380 Muhammed Rayf Efendi, *Tableau*, s. 38a'dan detay.

381 Uzunçarşılı, *gös. yer.* Düzenlenen merasimde hil'at giydirilen Tersâne ricâli arasında Tersâne-i Âmiri Emîni, Kâtibi, Rûznameçisi, İcâre Katibi, kethüdası, kereste ve kurşunlu mahzenlerin Emin, Katip ve Halifeleri ve diğerleri bulunmaktadır. Bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bostan, *Tersâne-i Âmiri*, s. 38-48.

Bu kalyonların denize indirilişinde hazır bulunan şeyhülislam, imam ve diğer görevlilere dağıtılan in'âmât 93 kuruş tutmuştu³⁸². 1177/1764'te bir kalyonun denize indirme merasimine katılan III. Mustafa için Tersâne'de verilen ziyafete ise 778 kuruş harcanmıştı³⁸³. Sunulan ikramlar açısından bir yemek şölenini andıran bu ziyafet³⁸⁴ ayrıca çiçeklerle de renklendirilmişti³⁸⁵.

Kalyonların denize indirilme merasimleri esnasında düzenlenen şenliğe katılanlara görsel bir seyir zevki yaşatmak için az miktarda barut da kullanılırdı³⁸⁶.

Kalyonlardaki Figür veya Tasvirlerle Göre Yapılan İsimlendirilmeler

Kalyonlar donanmada hizmet vermeye başladıkları ilk zamanlarda ilgili yerlere genel olarak kaptanlarının adı ile kaydedilmekteydiler. Daha sonra baş figürü veya kıçlarındaki tasvire uygun isimler ve bunu müteakip de özel isimlerle aldılar.

Tespit edildiği kadarıyla kaptan adı belirtilmeden kaydedilen ilk kalyon, bakım ve yağlanması için 1117/1705'te Tersâne'de demirli bekleyen üç ambarlı *Kırmızı kıçlı* kalyondur³⁸⁷. Kalyonların bir süre daha kaptanlarının adlarıyla bazılarının da hizmet verdikleri

382 BOA, MAD 3435, vr. 58b (18 S. 1122/18 Nisan 1710). 1124/1712 senesinde yine bu vesileyle dağıtılan inâmat da 93 kuruş tutmuştur.

383 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), E. 4445/2 (6 B. 1177/10 Ocak 1764).

384 Ziyafette sunulacak yemekleri hazırlamak için satın alınanları gösteren liste birçok çeşidi ihtiva etmektedir ve padişahların katıldığı bu tür ziyafetlerdeki zenginliği göstermesi açısından mühimdir. Listede koyun ve dana eti, tavuk, mısır tavuğu, bıldırcın, kalkan balığı, lahana, kabak, enginar, bamya, ebegümeci, firengi şeker, kaymak, kadayıf, kayısı, portakal ve has ayva, razaki üzümü, kuş üzümü, fıstık, şam fıstığı vs. bulunmaktadır (TSMA, E. 4445/2, 6 B. 1177/10 Ocak 1764).

385 Başta padişah olmak üzere devlet görevlileri için hazırlanan kırk bir çiçek tablasına 480 akçeden 19.680 akçe harcanmıştı (TSMA, E. 4445/1, 11 Ş. 1177/14 Şubat 1764).

386 Şenlik sırasında atılacak toplar için yarım yahut bir kantar barut verilirdi: BOA, MAD 3435, vr. 27b (8 S. 1122/8 Nisan 1710); MAD 3171, vr. 22a (24 R. 1126/9 Mayıs 1714); AE I. Mahmud 15314 (27 S. 1159/21 Mart 1746); C. BH 12032 (28 L. 1180/29 Mart 1767).

387 BOA, D. BŞM. TRE dos. 4/77, vr. 3b; 4/82, vr. 1b. Bu kalyon 1710'da (1122) hizmetten çekilerek parçalarına ayrılmıştır (BOA, MAD 2485, s. 148; MAD 3435, vr. 57b, 59a)

donanma komutanlarının rütbesiyle (*kapudâne, patrona, riyâle*) kaydedildiği anlaşılmaktadır.

Lenger sayımı maksadıyla 1713'te, hazırlanan bir listede Tersâne'de demirli kalyonlar, kaptanlarının adları³⁸⁸yla kaydedilmişti³⁸⁸. Bundan sadece bir sene sonra, 1714'te ise ilk kez baş veya kış figürleriyle anılan donanma kalyonları *Selvi bağçeli*, [Büyük] *Gül başlı*, *Küçük Gül başlı*, *Ay bağçeli* ve *Küçük Ay kışlı* isimlerini taşımaktaydı³⁸⁹.

Bu tarihten itibaren belgelerde rastlanan isimlendirmeler genellikle kalyonların baş figürü veya kıştaki tasvirlerine göredir. Bunun yanı sıra boyalarının rengi (*Sarı kuşaklı* vs.) ve ambar sayısı (*Üç ambarlı*) ile savaşta el konulmuş ise *akdarma* olduğu belirtilerek ve ait olduğu ülkenin adı ile (*Maltız akdarması*) ayrıca bunların dışında inşa edildiği yer veya inşa edilme sırasına göre de (*Akçaşârlı*, *Karavele-i cedîd-i evvel*, *Karavele-i cedîd-i sâni*) isimlendirilen kalyonlar bulunmaktadır.

Tablo 15: 1126-27/1714-15'te figürlerine göre isimlendirilen donanma kalyonları³⁹⁰

1	[Büyük] Gül başlı	12	Güneş kışlı
2	Küçük Gül başlı	13	Tâc başlı
3	Ay bağçeli	14	Beyaz At başlı
4	Küçük Ay kışlı	15	Akçaşâr
5	Servi bağçeli ³⁹¹	16	Çifte Teber kışlı
6	Çifte Ay kışlı	17	Siyah At başlı
7	Çifte Yıldız kışlı	18	Kula At başlı
8	Yıldız kışlı	19	Zülfikar kışlı
9	Yıldızlı Nar kışlı	20	Ejder başlı
10	Yıldızlı Hurma	21	Siyah Arslan başlı
11	Yıldız bağçeli	22	Minâre bağçeli

Tablo 16: 1129/1717'de Akdeniz'e gidecek kalyonlar³⁹²

1	Kebîr üç ambarlı	16	Al At başlı
2	Ejder başlı	17	Servi bağçeli
3	Şadırvan kışlı, Patrona	18	Siyah Arslan başlı
4	Siyah At başlı	19	Ay bağçeli
5	Çifte Ceyran kışlı	20	Yıldız bağçeli
6	Beyaz At başlı	21	Yıldızlı İnar [Nar] kışlı
7	Kula At başlı	22	Yeşil kuşaklı
8	Yıldızlı Hurma	23	Sarı kuşaklı
9	[Büyük] Gül başlı	24	Kırmızı kuşaklı

388 BOA, MAD 2756, s. 104 (8 L. 1125/28 Ekim 1713).

389 BOA, MAD 3171, vr. 22a (8 R. 20 R. 1126/23 Nisan, 5 Mayıs 1714).

390 BOA, MAD 3171; MAD 2850.

391 Daha önce "*Selvi bağçeli*" olarak da kaydedilmiştir (BOA, MAD 3171, vr. 22a).

392 BOA, C. BH 8813.

10	Yılan başlı, üç kantarlı	25	Mâi Arslan başlı
11	Akrep başlı	26	Tâc başlı - 42 zirâ (31,83 m.) ³⁹³
12	Çifte Teber kıçlı	27	Yıldız kıçlı - 37,5 zirâ (28,42 m.) ³⁹⁴
13	Küçük Gül başlı	28	Gümüş kıçlı
14	Zülfikar kıçlı	29	Mâi Kıçlı, karavele
15	Akçaşârlı	30	Kuş bağçeli, karavele

Tablo 17: 1130-31/1718-19'da mevcut donanma kalyonları³⁹⁵

1	Kebir üç ambarlı	12	Küçük Gül başlı
2	Şadırvan kıçlı Kapudâne-i Hümayun	13	Akrep başlı
3	(cedîd) Esper kıçlı, Patrona-i Hümayun ³⁹⁶	14	Akçaşârlı
4	Çifte Ceyran kıçlı, Riyâle-i Hümayun	15	Ay bağçeli
5	Ejder başlı	16	Sarı kuşaklı
6	Beyaz At başlı	17	Kırmızı kuşaklı
7	Yaldızlı Hurma	18	Kuş bağçeli, karavele
8	Siyah At başlı	19	Maltız Akdarması, (kadırga kıçlı)
9	Yılan başlı (üç kantarlı)	20	Mâi Arslan başlı
10	Kula At başlı	21	Servi bağçeli
11	Büyük Gül başlı ³⁹⁷	22	Karavele-i cedîd

Kalyonlar baş figürlerine göre isimlendirildiğinde bunun çoğunlukla bir hayvan tasviri olduğu görülmektedir. Baş figürü olarak ise daha ziyade at tasviri kullanılmıştır.

Tablo 18: Kalyonlara isim olan baş figürleri³⁹⁸

Hayvan	Diğer
Al At başlı	Gül başlı
Siyah At başlı	Küçük Gül başlı
Beyaz At başlı	Tâc başlı
Kula ³⁹⁹ At başlı	
Mâi Arslan başlı	
Siyah Arslan başlı	
Ejder başlı	
Yılan başlı	
Akrep başlı	

393 BOA, MAD 3171, vr. 38a.

394 BOA, MAD 3171, vr. 35b.

395 BOA, MAD 3918, s. 178-180 (17 Z. 1130-10 N. 1131/11 Kasım 1718-28 Haziran 1719).

396 Kalyonlara verilen topları gösteren 29 Z. 1130/23 Kasım 1718 tarihli bir listede "cedîd Esper kuş kıçlı" olarak kaydedilmiştir (BOA, MAD 3918, s. 27).

397 Kalyonlara verilen topları gösteren 29 Z. 1130/23 Kasım 1718 tarihli bir listede "Büyük Gül başlı" olarak kaydedilmiştir (BOA, MAD 3918, s. 27).

398 1129/1717'de Akdeniz'e gidecek kalyonlar (BOA, MAD 3918, s. 178-180); 1142/1730'da donanmadaki mevcut kalyonlar (BOA, MAD 10321, s. 128, 20 B. 1142/8 Şubat 1730); 1166/1753'te donanmadaki mevcut kalyonlar (BOA, D. BŞM. TRE def. 14852, s. 1-5).

399 Kızıl ile boz arası bir renk (Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul 1992, s. 1112).

Kalyonların kışlarında, aynalık olarak tabir edilen yere nakkaşlar tarafından bazı tasvirler çizilmektedir. Bunların arasında güneş ve ay gibi gökyüzüyle sungur, şahin ve kaplan gibi avcı ve yırtıcı hayvanlarla ilişkili tasvirler öne çıkmaktadır.

Tablo 19: Kalyonlara isim olan tasvirler⁴⁰⁰

Gökyüzü ve Doğa	Gökyüzü ve Doğa
Güneş kışlı	Kuş bağçeli
Yıldız kışlı	Yıldız bağçeli
Çifte Yıldız kışlı	Yıldızlı Hurma
Çifte Ay kışlı	Yıldızlı İnar [Nar] kışlı
Küçük Ay kışlı	Şadırvan kışlı
Ay bağçeli	Minare bağçeli
Servi bağçeli	Câmi bağçeli
Çifte bağçeli	Fenâr bağçeli
Silah	Hayvan
Zülfikar kışlı	Sungur kışlı
Çifte Teber kışlı	Esper ⁴⁰¹ kışlı
Renk	Çifte Balaban kışlı
	Yıldızlı Şahin kışlı
Yeşil kuşaklı	Şahin kışlı
Kırmızı kuşaklı	Çifte Kırlandığ kışlı ⁴⁰²
Sarı kuşaklı	Çifte Süglün kışlı
Mâ'î/Mavi kışlı	Çifte Arslan kışlı
Gümüş kışlı	Çifte Kaplan kışlı
	Çifte Ceyran kışlı
	Evren kışlı ⁴⁰³

Orta Asya'dan gelen ve Osmanlı sarayında gelişen geleneğe uygun olarak Osmanlı padişahları da zaman zaman ava çıkmaktaydılar. Bu avlarda cins köpekler ve avcı kuşlar da kullanılırdı. Osmanlı sarayının Enderun kısmında av sırasında görevli olan kimselerin kaldığı doğancılar koğuşu vardı. Sarayın dışında, Birun'da ise ça-

400 BOA, MAD 3171, vr. 22a (20 R. 1126/5 Mayıs 1714); MAD 3171, vr. 35b (22 Z. 1126/29 Aralık 1714); MAD 2850, s. 45 (22 S. 1127/27 Şubat 1715); D. BŞM. PKE dos. 1/32 (1128/1716); 1129/1717'de Akdeniz'e gidecek kalyonlar (BOA, MAD 3918, s. 178-180); MAD 3918, s. 160 (30 Za. 1130/25 Ekim 1718); 1142/1730'da donanmadaki mevcut kalyonlar (BOA, MAD 10321, s. 128, 20 B. 1142/8 Şubat 1730); 1166/1753'te donanmadaki mevcut kalyonlar (BOA, D. BŞM. TRE def. 14852, s. 1 5).

401 Esperî; Doğan'ın terbiye kabul etmeyen bir cinsini ifade etmektedir (Şemseddin Sâmî, *Kamûs-ı Türkî*, s. 95).

402 Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 287.

403 Midilli'de bir tüccar tarafından yaptırılan fakat sonra devlet tarafından el konulan bu kalyon daha sonra kendi kalyonu denize batan başka bir tüccara bedelsiz olarak verilmişti (BOA, MAD 4380, vr. 57a, 17 Za. 1158/11 Aralık 1745).

kırcıbaşı, şahincıbaşı ve atmacacıbaşı adıyla anılan, avcı kuşların bakım ve eğitimiyle görevli kimseler bulunmaktaydı⁴⁰⁴.

Kalyon kış tasviri olarak avcı kuşlardan şahinin yanı sıra doğanın farklı türleri kullanılmıştır. Bunlardan *Esper*, terbiye kabul etmeyen bir tür doğan, *Balaban* ise başka bir cins iri doğandı. Özel isimler verilen kalyonlar arasında da en iyi doğan cinsi anlamına gelen *Şehbâz-ı Bahrî* vardı. Bunların içinde en dikkat çeken *Sungur kışlı* kalyondur. Kayı boyunun ongunu olan avcı kuş, akdoğan anlamına gelen Sungur'du⁴⁰⁵. *Sungur kışlı* kalyon, donanmanın sancak gemisi yani Kapudâne-i hümayûn kalyonu olarak da görev yapmıştı. Bu, padişahların avcı kuşlarla avlanmasının bir yansıması ve belki soylarını Kayı'lara dayandıran Osmanlıların bir bakıma bu ongunu hâlâ benimsediklerinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Kalyonlara Verilen Özel İsimler

Kalyonlara özel isim verilmesiyle ilgili bir örneğe ilk kez 1142/1730'da rastlanmaktadır. Söz konusu seneye ait, donanmada mevcut kalyonların isim ve uzunluklarını kaydeden bir listede *Melek-i Bahrî* ve *Şeşpâ-yı Bahrî* isimli üç ambarlı kalyonlar bulunmaktaydı⁴⁰⁶. Daha sonraki senelerde bu uygulama yaygınlık kazanmıştır. Hatta bazı isimlerin bir kalyon parçalarına ayrılmak suretiyle hizmetten çıkarıldıktan sonra başka bir kalyona verildiği de görülmektedir. Örneğin aşağıda 1734-48 seneleri arasında sefere çıkan donanma kalyonlarını gösteren listedeki *Mesûdiye* ve *Mansûriye* isimleri 1790'da denize açılacak kalyonların arasında da vardır⁴⁰⁷. 1801 senesine ait donanma listesindeki bazı kalyonların ise *Şehbâz-ı Bahrî*, *Sayyâd-ı Bahrî*, *Feyz-i Hüdâ* ve *Anka-yı Bahrî* gibi 18. yüzyıl kalyonlarının isimlerini taşıdıkları görülmektedir⁴⁰⁸.

404 Nalân Türkmen, "Avcı Kuş İkonografisi ve Hünernâme'deki Betimlemeleri", *Acta Turcica*, 1 (Ocak 2009), s. 82.

405 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) 1. cilt*, Ankara 1989, s. 355-356. Kayıların ongunu olan sungur, akdoğan da denen büyük bir doğan cinsidir. Diğer Türk kavimlerinin bir çoğunun ongunu da farklı türlerdeki doğanlardır (Jean-Paul Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, çev. A. Kazancıgil-L. Arslan, İstanbul 2005, s. 382).

406 BOA, MAD 10321, s. 128.

407 BOA, C. BH 2517, lef 1.

408 1216/1801 senesine ait liste için bkz. Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 442.

Tablo 20: 1146-61/1734-48 arasında sefere çıkan kalyonlar⁴⁰⁹

1 Ay bağçeli	2 Çifte bağçeli
3 Servi bağçeli	4 Yıldız bağçeli
5 Sungur kılı	6 Süglün kılı
7 Şadırvan kılı	8 Yıldızlı Nar kılı
9 Çifte Süglün kılı	10 Yıldızlı Şahin kılı
11 Murâdiye	12 Mansûriye
13 Mesûdiye	14 Hediye-i İsveç
15 Kurlangıç ⁴¹⁰	16 Esed-i Bahrî
17 Nâsır-ı Bahrî	18 Fâtih-i Bahrî
19 Şesâ-yı Bahrî	20 Hüsnâ-yı Bahrî
21 Tayyâr-ı Bahrî	22 Neheng-i Bahrî
23 Tombaz-ı Bahrî	24 Evren kılı, (karavele)
25 Feyz-i Hüdâ, (karavele)	26 Gazâl-ı Bahrî, (karavele)
27 Seyyâr-ı Bahrî, (karavele)	28 Şehbâz-ı Bahrî, (karavele)
29 Sayyâd-ı Bahrî, (karavele)	30 Tuhfetü'l-Mülûk, (karavele)

Yukarıdaki tabloda yer alan kalyonlardan en dikkat çeken *Hediye-i İsveç* ismini taşıyandır. Muhtemelen Osmanlı donanmasına yabancı bir devlet tarafından hediye edilen ilk gemi, Osmanlı-İsveç ittifak antlaşmasından⁴¹¹ (1737) sonra İsveç tarafından 1739'da gönderilen 38 zirâ (28,80 m.) uzunluğundaki bu kalyon olmuştu⁴¹².

409 BOA, MAD 10329, s. 103, 105 (19 N.; 5, 17 Za. 1146/23 Şubat; 9, 21 Nisan 1734); MAD 10332, s. 47-48 (28 L. 1148/12 Mart 1736); MAD 10340, s. 68 (25 L. 1152/25 Ocak 1740); MAD 10344, s. 45, 66 (3 Ra. 1156/27 Nisan 1743, 7-30 N. 1155/5-28 Kasım 1742); MAD 10345, s. 44 (16 M., 15 S. 1157/1 Mart, 30 Mart 1744); MAD 4380, vr. 24b (17 Ra. 1158/19 Nisan 1745); MAD 10346, s. 21 (25 R. 1161/24 Nisan 1748), BOA, D. BŞM. KNK dos. 2/40 (5 Z. 1150/26 Mart 1738).

410 Limni Adası karşısındaki *Sandıklı* denilen yerde 1152/1739-40 senesinde hava şartlarının kötüleşmesi sebebiyle kaza geçirerek batmıştı. Bu kalyonun sahile yakın bir yerde on beş, yirmi kulaç suyun altında bulunan on tunç topunu çıkarabileceklerini bildiren dört Sömbekili dalgıcın başına Tersâne'den bir reis ve çavuş gönderilmiş, bu altı kişiye hizmetleri karşılığında otuzar kuruştan toplam 180 kuruş verilmesi uygun görülmüştü (BOA, MAD 10359, s. 172, 17 B. 1169/17 Nisan 1756; BOA, C. BH 10492).

411 Bu ticaret antlaşmasının metni için bkz. Mustafa Kesbi, *İbretnümâ-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)*, haz. Ahmet Öğreten, Ankara 2002, s. 423-429.

412 Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 306. İsveç Kralı XII. Karl, 1709'da Osmanlı Devleti'ne ilticâ ettiğinde kendisine iki bin kese borç verilmişti. Daha sonra ortak düşman ittihaz edilen Rusya'ya karşı İsveç tarafından da bir cephe açılması istendiğinde İsveç kralı olan Frederik, eski kral Karl'dan dolayı Osmanlı devletine vermeleri gereken iki bin keseye mukabil, 600.000 kuruş değerinde yetmiş iki toplu bir kalyon ve 200.000 kuruş değerinde uçları harbeli ve bakır donanmalı otuz bin tüfek ile çeşitli çaplarda tunç toplar hediye edeceklerini taahhüt etmişti. *İsveçya* adındaki bu savaş kalyonu İstanbul'a gelirken Cebelitarık Boğazı

Osmanlı donanmasına katıldıktan sonra bu gemiye verilen isimle ilgili bir karışıklık söz konusudur. İlk kez Karadeniz seferinden dönen kalyonlardaki siyah barutun Cebehane-i Âmire'ye teslim kaydında, 19 Receb 1152/22 Ekim 1739 tarihinde Marangoz Ahmed Kaptan idaresindeyken adı *Gazâl-ı Bahrî İsveç* olarak zikredilmektedir. Fakat söz konusu listede hemen bundan sonra, aynı tarihli başka bir teslim kaydında Rodoslu Mustafa Kaptan'ın idaresinde *Gazâl-ı Bahrî* adlı diğer bir gemi bulunmaktadır⁴¹³. 1742'de ise Akdeniz seferinden dönen kalyonlardaki siyah barutun Cebehane'ye teslim kaydında, bu kez Mustafa Kaptan'ın idaresindeki kalyon, sadece *Hediye-i İsveç* olarak zikredilmişti⁴¹⁴.

Söz konusu kalyonun, parçalarına ayrılarak hizmetten çekilmesi-ne karar verilmesi ile ilgili bir belgede ise başka bir isimle kaydedildiği anlaşılmaktadır. Tersâne Emîni Hacı Mehmed, 1746 tarihli bir arzında, İsveç tarafından gelen ve Tersâne'de bağlı bulunan *Seyyâh-ı Bahrî* isimli kalyonun birkaç sene müddetince Akdeniz ve Karadeniz'de sefere çıktığını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra verdiği bilgilere göre söz konusu kalyon teslim alındığında dahi eskiydi. Tersâne Emîni, kalyonun meşelik kereste kullanılması gereken ahşap kısımlarında çam kullanılmasından dolayı sağlam olmadığını ve artık tamir edilmesinin de fayda etmeyeceğini bildirmişti. Bunun üzerine Kaptanıderya Mustafa Paşa'ya kalyonu inceleyip bir rapor sunması emredilmişti. Mustafa Paşa raporunda, anlatılan sebeplerden ötürü kalyonun feshinin uygun olacağını bildirmiş, kalyonun adını ise *Seyyâr-ı Bahrî* olarak zikretmiş-

civarındaki Kadeş'te batmıştı. Bunun üzerine gönderilen yetmiş iki toplu *Patriyot* isimli başka bir kalyon İstanbul'a gelerek Osmanlı devleti tarafından teslim alınmıştı (Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt II. Bölüm, Ankara 1988, s. 220-223). XII. (Demirbaş) Karl'ın mâiyeti ile beraber beş yıl Osmanlı topraklarında kalması ile ilgili geniş bir çalışma için bkz. Akdes Nimet Kurat, *İsveç Kıralları XII Karl'ın Türkiyede Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul 1943; Kurat, *İsveç Kıralları XII Karl'ın Türkiyede Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar, Ekler I*, İstanbul 1943. XII. Karl, Osmanlı topraklarında bulunduğu sırada donanma gemilerini inceleme fırsatı bularak bazı çizimler yapmış ve İsveç'e döndüğünde bu çizimlere uygun olarak *Yaramaz* ve *Yıldırım* isimlerini taşıyan iki gemi inşa ettirmişti. Bu konuda bir çalışma için bkz. İbrahim Başak Dağgüllü, "18. Yüzyıl Başında Osmanlı'dan İsveç'e Teknoloji Transferi", *Naviga*, Ocak 2007, s. 114-120.

413 Akdeniz ve Karadeniz seferlerinden dönen kalyonların 25 L. 1152/25 Ocak 1740 tarihli Cebehane-i Âmire'ye barut teslim kaydına göre *Gazâl-ı Bahrî İsveç*, otuz varil içinde 32 kantar 5 kıyye, *Karavele-i Gazâl-ı Bahrî* ise yetmiş yedi varil içinde 80,5 kantar siyah barut teslim etmişti (BOA, MAD 10340, s. 68).

414 BOA, MAD 10344, s. 66 (25 N. 1155/23 Kasım 1742).

ti⁴¹⁵. Fakat bu kalyonun 1742'de *Hediye-i İsveç* olarak kaydedildiği listede hemen onunla birlikte aynı tarihte Cebthane'ye siyah barut tesliminde bulunan Küçük Hasan Kaptan'ın idaresindeki bir başka kalyon da *Seyyâr-ı Bahrî* adıyla kaydedilmişti.

İsveç kalyonunun adı 1746'da, parçalarına ayrıldıktan sonra işe yarar kerestelerinin mahzene teslim edilmesiyle ilgili kayıta ise bu kez "*kalyon-ı Sayyâd-ı Bahrî nâm-ı diğer İsveç*" olarak belirtilmektedir⁴¹⁶. Döneminde de bir karışıklığa sebebiyet veren bu farklı isimlendirmeler dolayısıyla şimdilik hediye edilmek suretiyle donanmaya katılan bu kalyon hakkında başka bir şey ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Fakat kalyon isimlerinde böyle karışıklıkların yaşandığı başka durumlar da olmuştur. Örneğin, İsveç kalyonu ile karıştırılan ve ondan daha sonra 1753'te, feshedilen *Gazâl-ı Bahrî* kalyonunun belgelerde bazen *Gazâle*, *Gazâlî* bazen de *Ceylân-ı Bahrî* olarak kaydedildiğini ifade edebiliriz⁴¹⁷.

Tablo 21: 1166/1753'te donanmada mevcut kalyonlar⁴¹⁸

1 Zîver-i Bahrî, Kapudâne-i hâyûn	2 Nâsır-ı Bahrî, Patrona-i hümâyûn
3 Berîd-i Zafer, Riyâle-i hümâyûn	4 Nusret-nümâ
5 Hümâ-yı Bahrî	6 Feyz-i Hüdâ
7 Pert-i Bahrî	8 Mersûliye
9 Neheng-i Bahrî (ilk kez) ⁴¹⁹	10 Mansûriye
11 Anka-yı Bahrî	12 Çifte bağçeli
13 Ejder başlı	14 Üç kantarlı
15 Murâdiye	16 Şeşpâ-yı Bahrî
17 Fâtih-i Bahrî	18 Çifte Süplün
19 Ejder-i Bahrî	20 Tuhfetü'l-Mülûk
21 Şehbâz-ı Bahrî	22 Ceylân-ı Bahrî ⁴²⁰

415 BOA, C. BH 11415 (29 M. 1159/21 Şubat 1746).

416 BOA, AE. I. Mahmud, 20355.

417 Feshedildiğinde satılan kerestesi ile ilgili 23 M. 1167/20 Kasım 1753 tarihli kayıta *Gazâl-ı Bahrî* olarak zikredilirken (BOA, MAD 2833, s. 142) bu satıştan elde edilen paranın kaydedildiği Tersâne-i Âmiri Emini Ebubekir Efendi'nin 1 L. 1166-30 R. 1167/1 Ağustos 1753-25 Ocak 1754 tarihleri arasındaki muhasebe icmâlinde *Gazâle* şeklinde yazılmıştır (BOA, MAD 10356, s. 178, 5 B. 1167/28 Nisan 1754).

418 BOA, D. BŞM. TREdef. 14852, s. 1-5.

419 Tersâne'de bağlı bulunan *Neheng-i Bahrî* (53,5 zirâ-40,55 m.), *Feyz-i Hüdâ* (42 zirâ-31,83 m.) ve *Hümâ-yı Bahrî* (42 zirâ-31,83 m.) kalyonlarının Kaptanıderya Durak Mehmed Paşa'nın arzı üzerine Akdeniz muhafazasına görevlendirilebilmeleri için tamir olunmaları emredilmekteydi (BOA, MAD 10354, s. 157, 11 C. 1165/26 Nisan 1752).

420 *Gazâl-ı Bahrî* kalyonunun diğer söylenişi.

Bu tablodaki kalyonların yanı sıra Tersâne'de inşa olunan *Nüvîd-i Fütûh* isimli üç ambarlı bir kalyon 1167/1754'te denize indirilmişti⁴²¹. 1759'da Akdeniz seferine giden kalyonlar arasında *Tavus-ı Bahrî* isimli bir kalyon da bulunmaktaydı⁴²². 1760'da *Tılsım-ı Bahrî* ve *Hırz-ı Bahrî* karavelelerinin her biri 325 mürettebatıyla, kış aylarında Akdeniz muhafazası görevine çıkmışlardı⁴²³. *Hırz-ı Bahrî* kazaya uğramış, Riyâle Hacı Mehmed Kaptan, gemideki topları ve mühimmatı çıkartarak bunları önce Gelibolu tersânesine buradan da Tersâne-i Âmire'ye göndermişti. Topları ve mühimmatı getiren on çekelevenin reislerine ise 1761'de taşıma ücreti olarak 1145 kuruş ödeme yapılmıştı⁴²⁴.

Tablo 22: 1183/1769'da Akdeniz ve Karadeniz seferine çıkacak kalyonlar⁴²⁵

1 Burc-ı Zafer, Kapudâne-i hümayûn	2 Hısnü'l-bahr, Patrona-i hümayûn ⁴²⁶
3 Ziver-i Bahrî, Riyâle-i hümayûn	4 Semend-i Bahrî
5 Hümâ-yı Bahrî	6 Seyyâr-ı Bahrî
7 Peleng-i Bahrî	8 Tılsım-ı Bahrî
9 Gazâl-ı Bahrî	10 Sebk-i Bahrî
11 İkab-ı Bahrî	12 Neheng-i Bahrî
13 Mukaddem-i Şeref	14 Mesken-i Gâzi
15 Vefk-i Devlet ⁴²⁷	16 Nusret-nümâ
17 Berîd-i Zafer	18 Feth-i Zafer
19 Nâsır-ı Cenk	20 Dâd-ı Hakk
21 Mavi kışkıl, üç direkli	22 Tombaz

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere kalyonlara verilen özel isimler genellikle tamlamalardan oluşmaktadır. Bunların pek çoğu ise “*bahr*” kelimesi ile yapılan tamlamalar olup daha ziyade hız, yırtıcılık ve kuvvet özellikleriyle öne çıkan hayvanların adlarıyla birlikte kullanılmıştır.

Diğer bazı kalyon isimlerinin ise zafer ve başarıyı çağrıştıran ifadeler olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle orduyu güçlendirmeye ve

421 Mür'i't-Tevârih, I, 174; Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 331.

422 BOA, MAD 10365, s. 69 (19 Ş. 1172/17 Nisan 1759).

423 BOA, D. BŞM. KNK dos. 2/66 (1 Ca. 1174/9 Aralık 1760).

424 BOA, MAD 3168, vr. 76a (28 Ş. 1174/4 Nisan 1761).

425 BOA, D. BŞM. TRF def. 14984, s. 2-4.

426 Daha önce bir belgede üç kantarlı olduğu belirtilerek *Hısn-ı Bahrî* adıyla kaydedilmiştir (BOA, MAD 10365, s. 69, 19 Ş. 1172/17 Nisan 1759).

427 1170/1756-57'de Tersâne-i Âmire'de denize indirilen *Vefk-i Devlet* kalyonu 42,5 zirâ (32,21 m.) uzunluğundaydı (BOA, MAD 10378, s. 122, 23 M. 1179/12 Temmuz 1765).

modernleştirmeye çalışan I. Mahmud (1730-54) devrinde⁴²⁸, 1746-52 seneleri arasında denize indirilen kalyonlara *Fâtih-i Bahrî*, *Nâsır-ı Bahrî* ve *Berîd-i Zafer* gibi isimler verilmesi dikkat çekicidir. Devrin kroniğinde I. Mahmud, “*sultânü'l-berreyn ve hakânu'l-bahreyn*” olarak zikredilmekte ve denizlerle sahilleri korumak maksadıyla donanma kalyonlarının sayılarının arttırılmasının padişahın isteği olduğu belirtilmektedir⁴²⁹. Bu istek ve düşüncenin zikredilen kalyon isimlerine yansıdığı da ifade edilebilir.

Tablo 23: Kalyonlara verilen özel isimler⁴³⁰

<i>Bahr ile biten tanımlamalar</i>		<i>Zafer ile biten isimler</i>	<i>Muhtelif isimler</i>
<i>Hayvan adlarıyla</i>	<i>Diğer isimler</i>		
Şehbâz-ı Bahrî	Melek-i Bahrî	Feth-i Zafer	Feyz-i Hüda
Anka-yı Bahrî	Tulsım-ı Bahrî	Burc-ı Zafer	İlâd-ı Hakk
İlümâ-yı Bahrî	Ilurz-ı Bahrî	Berîd-i Zafer	
Tayyâr-ı Bahrî	Seyyâr-ı Bahrî		Hediyetü'l-Mülûk
Tavus-ı Bahrî	İkâb-ı Bahrî		Tuhfetü'l-Mülûk
Perr-i Bahr	Sayyâd-ı Bahrî		
	Hısnü'l-bahr ⁴³¹		Nüvîd-i Fütûh
Şeşpâ-yı Bahrî			Nusret-nümâ
Ncheng-i Bahrî	Fâtih-i Bahrî		Nâsır-ı Cenk
Ejder-i Bahrî	Nâsır-ı Bahrî,		
Peleng-i Bahrî	Ziver-i Bahrî		Mansûriye
Esed-i Bahrî			Murâdiye
			Mesûdiye
Gazâl-ı Bahrî;			
Ceylân-ı Bahrî ⁴³²			Vefk-i Devlet
Semend-i Bahrî			Mukaddem-i Şeref
Sebk-i Bahrî			Mesken-i Gâzi

428 A. Özcan, “Mahmud I”, *DİA*, XXVII, 348-352.

429 İzzî, *Târîh*, vr. 56a.

430 1142/1730'da donanmadaki mevcut kalyonlar (BOA, *MAD* 10321, s. 128, 20 B. 1142/8 Şubat 1730); BOA, *MAD* 3389, s. 113 (13 Ş. 1153/3 Kasım 1740); *MAD* 10344, s. 121 (14 L. 1156/1 Aralık 1743); 1166/1753'te donanmadaki mevcut kalyonlar (BOA, *D. BŞM. TRE* def. 14852, s. 1-5); *MAD* 10365, s. 69 (19 Ş. 1172/17 Nisan 1759); 1183/1769'da Akdeniz ve Karadeniz seferine çıkacak kalyonlar (BOA, *D. BŞM. TRE* def. 14984, s. 2-4).

431 Ayrıca *Hısn-ı Bahrî* adıyla da kaydedilmişti (BOA, *MAD* 10365, s. 69, 19 Ş. 1172/17 Nisan 1759).

432 *Gazâl-i Bahrî* kalyonunun diğer söylenişi. Bu kalyon kimi zaman *Gazâle* veya *Gazâlî* adıyla da kaydedilmişti.

6. Kalyonların Hizmet Süreleri

Donanmadaki hizmetlerinin bitmesiyle kalyonlar feshedilmekteydi. Bir kalyonun “feshedilmesi”, onu oluşturan ahşap kısımlarının birbirinden ayrılması anlamına gelmektedir. Bu işlemin dikkatli yapılması önemliydi. Kalyon feshedildikten sonra işe yarar keresteleri ve çivi gibi metal parçaları ölçülüp tartılarak listelenir ve bunlar ilgili mahzenlere yerleştirilirdi. Ahşap olanlar, kereste mahzenine, metal parçalar ise kurşunlu mahzene teslim kaydıyla verilirdi. İşe yaramayan çürük keresteler kiremitçi esnafına ağırlıkları çeki cinsinden tartılarak satılırdı. Buradan elde edilen para Tersâne-i Âmire Eminlerinin hesabına gelir olarak kaydedilirdi. Hatta kalyon fesh olunur olunmaz çürüğe çıkan bu kerestelerin hemen satılması gerektiğine eğer kurumaya bırakılırlarsa ölçülerinin noksan geleceğinden bunun devletin zararına olacağına dikkat çekilmekteydi⁴³³. Kalyonlar inşa tarihlerinden yaklaşık olarak yirmi, yirmi beş sene sonra feshedilmekteydiler. Fakat bu, söz konusu sürede sürekli olarak donanmada görev aldıkları anlamına gelmemektedir. Denize indirildikleri ilk on sene içinde hemen her sene sefere çıkarlarken bundan sonraki senelerde genellikle Tersâne-i Âmire’de *mânde* (boşta) kalmaktaydılar. Nitekim 1768’de feshedilen *Feyz-i Hüdâ* kalyonu yirmi sene önce yapılmış ve son sekiz senesini sefere çıkmadan Tersâne-i Âmire’de *merbût* (bağlı) geçirmişti⁴³⁴. Bu süre içinde kalyonların tamir ve bakımları da ihmal edildiğinden iyice gözden düşmekteydiler. Hatta bağlı bekleyen gemilerin mühimmat ve donanımı sefere çıkan diğer kalyonlara verilirdi. Böylece demirli duran kalyonların bir gün büyük bir yangına sebebiyet vermelerinden endişeyle yahut zamanla eskiyen tahtalarının arasından sızan ve ambarlarını basan suyun artık tahliye edilemez derecede olduğuna kanaat getirilince feshedilmelerine karar verilirdi⁴³⁵.

433 BOA, MAD 10336, s. 100.

434 BOA, MAD 4629, vr. 85b (16 Ra. 1182/31 Temmuz 1768).

435 BOA, MAD 10336, s. 100.

Resim 2: 19. yüzyılın başlarında Tersâne'de yan yana demirli duran kalyonlar⁴³⁶

Uzun zaman sefere çıkmadan demirli kaldıklarından tamirleri yapılmayıp su almaya başlayan kalyonların Tersâne ricâli, kaptanlar ve bilirkişilerden oluşan bir heyet tarafından incelenmesinden sonra feshine karar verildi. Bu heyete bazen başka birçok devlet görevlisi de katılırdı. Defterdar kendi heyeti ile gelir, Tersâne ricâli ve kaptanlar da olduğu halde kalyon birlikte gezilir ve ancak bu heyetin ortak kararı ile kalyonun feshedilmesi uygun görülürdü.

Feshedilen kalyonlarla ilgili kayıtların toplu olarak verildiği bir belgede 1134-40/1722-28 arasında üç, 1143-52/1731-40 arasında ise on altı kalyonun görevden çıkarıldığı anlaşılmaktadır⁴³⁷.

Tablo 24: Feshedilen kalyonlar listesi (*İtalik yazılanlar sadece sütunları yenilenenlerdir*)

Sene	Kalyonun	
	Adı	Uzunluk veya türü
1122/1710 ⁴³⁸	Kırmızı kıçlı	üç ambarlı
	Patrona-i atik	
1134/1722 ⁴³⁹		üç ambarlı
1143/1731 ⁴⁴⁰	Ejder başlı (1)	55,5 zirâ (42,06 m.)

436 A. I. Melling, *Voyage pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore*, Paris 1819, yeni basım: İstanbul 1970'ten naklen Müller-Wiener, *İstanbul Limanı*, s. 73'ten detay.

437 BOA, MAD 10340, s. 116 (7 Za. 1153/24 Ocak 1741).

438 Belgede 1122/1710'da feshedilen 5 kalyondan bahsedilmektedir (BOA, MAD 2485, s. 148, 9 M. 1122/10 Mart 1710). Aynı seneye ilgili olarak başka bir defterde üç kalyonun adına rastlanılmaktadır. Bunlar *Kırmızı kıçlı üç ambarlı*, *Patrona-i atik* ve donanma-yı hümayûn kaptanlarından Kör Ali Kaptan'ın kalyonudur (BOA, MAD 3435, vr. 57b, 59a). Fakat Kör Ali Kaptan'ın kalyonunun yanmış olduğu kayıtlıdır. Yukarıdaki listeye adı ve nitelikleri belirtilenler alınmıştır.

439 BOA, MAD 3133, s. 118 (21 Za. 1134/2 Eylül 1722).

440 BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730). Başka bir belgede 55 zirâ (41,69 m.) olarak kayıtlıdır (BOA, MAD 10323, s. 103, 15 L. 1143/23 Nisan 1731).

Sene	Kalyonun	
	Adı	Uzunluk veya türü
1143/1731 ⁴⁴¹	Yeşil kuşaklı	44 zirâ (33,35 m.)
1144/1732 ⁴⁴²	Akçaşarlı	51 zirâ (38,65 m.)
1144/1732 ⁴⁴³	Kırmızı kuşaklı	45 zirâ (34,11 m.)
1145/1733 ⁴⁴⁴	[Büyük] Gül başlı	55 zirâ (41,69 m.)
1145/1733 ⁴⁴⁵	Çifte Ceyran kılı	57,5 zirâ (43,58 m.)
1145/1733 ⁴⁴⁶	Güneş kılı	43,5 zirâ (32,97 m.)
1146/1734 ⁴⁴⁷	Yıldızlı Hurma	57,5 zirâ (43,58 m.)
1147/1734 ⁴⁴⁸	Mâi Arslanlı	43,5 zirâ (32,97 m.)
1147/1734 ⁴⁴⁹	Küçük Ay kılı	43,5 zirâ (32,97 m.)
1149/1737 ⁴⁵⁰		üç kantarlı
1149/1737 ⁴⁵¹	Mâi kılı	Karavele
1151/1738 ⁴⁵²		Karavele
1152/1739 ⁴⁵³	Şadırvan kılı	
1152/1739 ⁴⁵⁴	Yıldızlı Nar	
1152/1739 ⁴⁵⁵	Tombaz-ı Bahri	Riyâle-i hümâyûn
1153/1740 ⁴⁵⁶	Yıldızlı Hurma	
1153/1740 ⁴⁵⁷	Akrep başlı	51,5 zirâ (39,03 m.)
1153/1740 ⁴⁵⁸	Şespe-yı Bahri (1)	
1155/1742 ⁴⁵⁹	Melek-i Bahri	üç ambarlı
1157/1744 ⁴⁶⁰	Servi bağçeli	
1160/1747 ⁴⁶¹	Çifte Kaplan kılı	üç ambarlı
1161/1748 ⁴⁶²	Tombaz	

441 BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730).

442 BOA, MAD 10321, s. 128.

443 BOA, MAD 10321, s. 128.

444 BOA, MAD 10326, s. 126 (23 Ş. 1145/8 Şubat 1733); MAD 10326, s. 125.

445 BOA, MAD 10321, s. 128.

446 BOA, MAD 10321, s. 128.

447 BOA, MAD 10321, s. 128.

448 BOA, MAD 10177, s. 4 (4 M. 1147/6 Haziran 1734). Başka bir belgede *Mâi Arslan başlı* olarak kayıtlıdır (BOA, MAD 10321, s. 128).

449 Başka bir belgede uzunluğu 43 zirâ olarak kaydedilmiştir (BOA, MAD 3171, vr. 22a, 20 R. 1126/5 Mayıs 1714). Uzun zamandır İznikmid'den Tersâne-i Âmire'ye kereste naklinde kullanılmış ve artık gayet köhne bir hale geldiği için feshine karar verilmişti (BOA, MAD 10177, s. 4).

450 BOA, MAD 10336, s. 100 (1 Z. 1149/2 Nisan 1737).

451 BOA, MAD 10336, s. 100.

452 *Karavele-i sâni* olarak yazılmış ve yandığı belirtilmiştir (BOA, MAD 10338, s. 101, 29 Ş. 1151/12 Aralık 1738).

453 BOA, MAD 10340, s. 110 (27 Ca. 1152/1 Eylül 1739).

454 BOA, MAD 10340, s. 110.

455 Yangın geçirdiği belirtilmiştir (BOA, MAD 10340, s. 111, 27 Ca. 1152/1 Eylül 1739).

456 BOA, MAD 10329, s. 107 (26 Ra. 1153/21 Haziran 1740).

457 Bu kalyonun sadece bir sütunu fesh olunmuştu (BOA, MAD 3389, s. 117, 25 C. 1153/17 Eylül 1740).

458 BOA, MAD 3389, s. 117 (10 M. 1153/7 Nisan 1740).

459 BOA, MAD 3388, s. 106 (12 S. 1155/18 Nisan 1742).

460 BOA, MAD 10345, s. 106 (17 R. 1157/30 Mayıs 1744).

461 BOA, MAD 10346, s. 54 (18 Ra. 1160/30 Mart 1747).

462 Kereste taşımada kullanılan bu kalyon zamanla eskiyip çok su aldığı için fesh olunmuştu (BOA, MAD 2844, s. 111, 26 Ca. 1161/24 Mayıs 1748).

Sene	Kalyonun	
	Adı	Uzunluk ve türü
1162/1749 ⁴⁶³	Yaldızlı Şahin kılı	51 zîrâ (38,65 m.)
1163/1750 ⁴⁶⁴	Şehtiye	
1165/1752 ⁴⁶⁵	Sungur kılı	55 zîrâ (41,69 m.)
1166/1753 ⁴⁶⁶	Çifte Arslan kılı, üç ambarlı	
1166/1753 ⁴⁶⁷	Gazâl-i Bahrî	
1166/1753 ⁴⁶⁸	Şehbâz-ı Bahrî	
1168/1755 ⁴⁶⁹	Ejder başlı (2. kez)	53,5 zîrâ (40,55 m.)
1168/1755 ⁴⁷⁰	Çifte bağçell	
1169/1756 ⁴⁷¹	Fâtih-i Bahrî	
	Nâsir-ı Bahrî	
	Berîd-i Zafer	
1171/1758 ⁴⁷²	Ejder-i Bahrî	
1171/1758 ⁴⁷³	Murâdiye	
	Şehbâz-ı Bahrî	
1172/1759 ⁴⁷⁴		Üç kantarlı-55,5 zîrâ (42,06 m.)
1173/1760 ⁴⁷⁵	Şeşpâ-yı Bahrî (2. kez)	53,5 zîrâ (40,55 m.)
1175/1761 ⁴⁷⁶	Neheng-i Bahrî ⁴⁷⁷	
1176/1762 ⁴⁷⁸	Çifte Süglün kılı Tuhfetü'l-Mülûk	
1178/1763 ⁴⁷⁹	Anka-yı Bahrî	
1182/1768 ⁴⁸⁰	Feyz-i Hüdâ	41,5 zîrâ (31,45 m.)

463 BOA, MAD 10350, s. 134 (12 Ca. 1162/30 Nisan 1749).

464 Belgede "2 kıta şehtiye tabir olunan kalyonlar" ifadesi bulunmaktadır (BOA, MAD 3869, s. 21, 23 B. 1163/28 Haziran 1750).

465 BOA, MAD 10354, s. 162 (30 Ra. 1165/16 Şubat 1752).

466 BOA, MAD 10354, s. 164 (22 Za. 1165/1 Ekim 1752).

467 BOA, MAD 2833, s. 142 (9 B. 1166/12 Mayıs 1753).

468 Bu kalyonun sadece sütunları feshedilmiştir (BOA, MAD 10357, s. 162, 22 Za. 1168/30 Ağustos 1755).

469 1147/1734-35'te Sinop'ta inşa edilmiştir (BOA, MAD 10357, s. 146).

470 1147/1734-35'te Sinop'ta inşa edilmiştir (BOA, MAD 10357, s. 166).

471 Bu üç kalyonun sadece sütunları yenilenmiştir. Bunlardan *Berîd-i Zafer* isimli kalyon 1163/1750'de inşa edilmiştir (BOA, MAD 10359, s. 169).

472 BOA, MAD 10364, s. 176 (N. 1171/9 Mayıs-7 Haziran 1758).

473 BOA, MAD 10364, s. 186 (29 Z. 1171/3 Eylül 1758).

474 Kalyonun denize indirilmesinden bu yana 24 sene geçtiği, atik ve köhne bir hale geldiğinden kullanılmasının artık mümkün gözükmediği belirtilmiştir (BOA, MAD 10365, s. 158, 15 L. 1172/11 Haziran 1759).

475 BOA, MAD 10368, vr. 84b (13 Z. 1173/27 Temmuz 1760).

476 BOA, MAD 3168, vr. 82a (1 R. 1175/30 Ekim 1761).

477 Başka bir belgede *Neheng-i Bahrî*'nin 1175/1761'de inşa ve tekmlil olduğundan bahsedilmektedir. Büyük bir tamir geçirmiş olmalıdır çünkü kalyondan çeşitli cinsten ve çok sayıda kereste çıkarılmıştır. Belki de *Neheng-i Bahrî* 1175/1761'de bozulmuş ve aynı sene aynı isimle yeni bir kalyon inşa edilmiştir (BOA, MAD 10376, s. 147, 2 Z. 1178/23 Mayıs 1765).

478 BOA, MAD 10371, vr. 16b (M. 1176/23 Temmuz-21 Ağustos 1762).

479 Sinop'ta inşa olunan bu kalyon 1154/1741 senesinde Tersâne-i Âmire'ye getirilmiştir. Zamanla eskiyerek yirmi dört saatte üç karış su almaya başladığından feshine karar verilmiştir (BOA, MAD 10376, s. 147, 2 Z. 1178/23 Mayıs 1765).

480 Yirmi sene önce yapılan bu kalyon sekiz senedir Tersâne-i Âmire'de bağlı bulunmaktaydı. Kalyon köhne bir hale geldiğinden artık su almasının önüne geçilemediği belirtilmektedir (BOA, MAD 4629, vr. 85b, 16 Ra. 1182/31 Temmuz 1768).

7. Devletin Kalyon Alım-Satımı

Osmanlı donanmasında imparatorluk tersânelerinde inşa edilmiş kalyonların yanı sıra düşmandan ele geçirilen veya satın alınan gemiler de vardı. Satın alınanlar genellikle vefat eden tüccar kaptanların kalyonları idi. Tüccarın borcuna mahsuben satışa çıkarılan kalyonlar için pazarlık sonucu belirlenen fiyat, vefat eden tüccarın yakınlarına ödenir ya da bu kişilerin devlete olan borcundan düşülürdü.

Tablo 25: Devlet tarafından satın alınan kalyonlar

Sene	Kimden alındığı	Adet	Uzunluk	Fiyat
1109/1698 ⁴⁸¹	Makrizâde Hüseyin Kaptan	1		75 kese akçe ⁴⁸²
1113/1702 ⁴⁸³	Mezmorta'nın vârisçileri	1	43,5 zirâ (32,97 m.) ⁴⁸⁴	800.000 akçe
1123/1711 ⁴⁸⁵	Makrizâde Hüseyin Kaptan	1		12.500 kuruş
1124/1712 ⁴⁸⁶	Mosko Çarı [Petro]	4	37,5 zirâ (28,42 m.) 39 zirâ (29,56 m.) ⁴⁸⁷	26.167 Venedik altını
1126/1714 ⁴⁸⁸	Burnaz Hacı Mahmud	1	43 zirâ (32,59 m.)	

481 Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 95.

482 75 kese, 31.250 kuruş değerindedir.

483 BOA, İE-Bahriye 1006 (18 Ş. 1113/18 Ocak 1702).

484 1120/1708 tarihinde Tersâne'de demirlemiş kalyonların uzunluklarını gösteren bir listede "Kalyon-ı merhûm Mezmorta" şeklinde zikredilmektedir (BOA, D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7).

485 BOA, MAD 2895, s. 109 (16 M. 1123/6 Mart 1711).

486 BOA, MAD 2883, vr. 60b (18 Ra. 1124/25 Nisan 1712).

487 Satış listesinden iki Rus kalyonun uzunlukları tespit edilebilmektedir (BOA, MAD 3918, s. 160, 30 Za. 1130/25 Ekim 1718). Diğer iki kalyonun ise 25 (18,95 m.) ve 26 zirâ (19,70 m.) uzunluklarında oldukları ileri sürülebilir. Çünkü 1128/1716'da denize açılan donanmada 25 ve 26 zirâ uzunluklarında *kalyon-ı mosko sağır ateş* ve *kalyon-ı ateş mosko sağır* olarak adlandırılan iki kalyon bulunmaktaydı (BOA, D. BŞM. PKE dos. 1/71, 72).

488 1126/1714'te Akdeniz görevine giden donanma kalyonlarından biridir. "Kalyon-ı mubayaa an Burnaz Hacı Mahmud" olarak kaydedilmiştir (BOA, MAD 3171, vr. 22a, 8 R. 1126/23 Nisan 1714).

Sene	Kimden alındığı	Adet	Uzunluk	Fiyat
1128/1716 ⁴⁸⁹	Tüccar Ali Kaptan	1	43 zirâ (32,59 m.)	21.000 kuruş
1166/1753 ⁴⁹⁰	İplikçizâde Hacı Abdurrahman	1	41 zirâ (31,07 m.)	15.000 kuruş
1172/1759 ⁴⁹¹	Buyşehirli Hacı Ali Kaptan	1	43 zirâ (32,59 m.)	19.000 kuruş

Bu tablodaki kalyonlar arasında en dikkat çekici olanı, hazırladığı kanunnâme ile Osmanlı donanmasında büyük bir değişim ve dönüşümü gerçekleştiren Mezemorta Hüseyin Paşa'ya ait olup onun vefatından sonra mirasçılarının 800.000 akçe karşılığında satın alınan 43,5 zirâ (32,97 m.) uzunluğundaki kalyondur. 1713'te donanma ileri gelenlerinin düşman kalyonlarıyla savaşacak donanma kalyonlarının 50 zirâdan (37,9 m.) küçük olmaması gerektiği hususunda ortaya koydukları görüşün aksine⁴⁹² Mezemorta'nın kalyonunun farklı tarihlerde tüccardan satın alınanlarla aynı boyda olduğu görülmektedir. Muhtemelen Mezemorta hayatta iken bu kalyonla onun hesabına deniz taşımacılığı yapılmaktaydı.

Bir diğer kalyon vefat eden Makrizâde Hüseyin Kaptan'a ait olup içinde 50 İngiliz topu bulunmaktaydı. Donanma-yı hümayûn kapitanlarından Hacı Mehmed Paşa tarafından pazarlıkla 12.500 kuruşa devlet adına satın almıştı⁴⁹³. Daha önce 1698'de de aynı kişiye ait bir kalyonun satın alınması⁴⁹⁴ özel teşebbüs tarafından yapılan kalyonların kalitesinin bir bakıma devlet tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

Bir diğeri Tüccar Ali Kaptan'ın vefatından sonra muhtemelen borçları dolayısıyla 43 zirâ (32,59 metre) uzunluğunda on üç lumbar açar olduğu belirtilen kalyonu. Bütün malzeme ve mühimmatıyla müzâyedeye çıkarılınca 11 Nisan 1716'da devlet adına Tersâne-i Âmire Emîni Mehmed Efendi tarafından 21.000 kuruşa satın alınmıştı. Daha sonra Ali Kaptan'ın eşi Emetullah'ın sunduğu arzualar göre kalyonun on hissesi kocası Ali Kaptan'a ve iki hissesi Hasan Odabaşı adında birine aitti. On hisse müzâyedede kırk iki kese 200 kuruşa (17.700 kuruş) çıkmışken Tersâne Emîni'nin kalyonu zorla satın aldığı ifade edilmektedir. Ali Kaptan'ın mirasçılarının

489 BOA, MAD 6266, s. 140 (23 R. 1128/16 Nisan 1716).

490 BOA, MAD 2833, s. 132 (25 S. 1166/1 Ocak 1753).

491 BOA, MAD 10365, s. 156 (19 Ş. 1172/17 Nisan 1759).

492 BOA, MAD 2883, vr. 67b (4 Z. 1124/2 Şubat 1713).

493 BOA, MAD 2895, s. 109 (16 M. 1123/6 Mart 1711).

494 Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 95.

Hasan Odabaşı'nın iki hissesi için sekiz kese akçe (3333 kuruş 40 akçe) ve kendi on hisseleri için kırk kese akçe (16.666 kuruş 80 akçe) hak iddia etmeleri üzerine kalyonun değerinin ne kadar olduğunun araştırılması için Âsitâne kâimmakamı, Tersâne Emmini ve kaptanpaşaya hitaben emr-i şerîf yazılmıştı⁴⁹⁵.

Mısır tüccarından İplikçizâde Hacı Abdurrahman vefat ettiğinde sahip olduğu kalyonu devlet tarafından kereste naklinde kullanılmak üzere satın alındı. Hacı Abdurrahman hayatta iken Mısır irsaliye hazinesi poliçeleri akçesinden almış olduğu para sebebi ile Enderûn-ı hümayûn hazinesine borçlanmıştı. Kalyon için belirlenen 15.000 kuruş bu borcundan düşülecekti. Fakat bu satışa kalyonun kaptanı olan Osman'ın eşi Hâce Âişe itiraz etmişti. Bahsi geçen kalyonu kendi parası ile eşi Osman Kaptan'a 1748'de inşa ettirdiğini, onun da 5 Ocak 1749'da kalyonun dörtte üç hissesini İplikçizâde Hacı Abdurrahman'a 16.500 kuruşa sattığını ifade ederek kalyonun kendi malı olduğu ve kendisine geri verilmesi gerektiği iddiasında bulunmuştu. İplikçizâde Hacı Abdurrahman'ın kardeşi Yahya Efendi ise Osman Kaptan'ın, ağabeyine 5965 kuruş borcu olduğunu kalyondaki dörtte bir hissesine karşılık bu borcun kapatıldığını dolayısıyla Osman Kaptan'ın kalyon üzerinde bir hakkı kalmadığını ayrıca 16 Mart 1751'de Hâce Âişe'nin kalyonun, kocasının mülkü olduğunu ikrâr ettiğini ifade etmişti. Nihâyetinde kalyonun müteveffâ İplikçizâde Hacı Abdurrahman'ın mülkü olduğu kesinleştirildi ve kalyon için belirlenen 15.000 kuruş, Enderûn-ı hümayûn hazinesine olan borcuna sayıldı⁴⁹⁶.

İstanbul'da vefat eden tüccar Beyşehirli Hacı Ali Kaptan'ın 43 zirâ (32,59 m.) uzunluğundaki kalyonu ise satışa çıkarıldığında Kaptanıderya Süleyman Paşa tarafından kalyonun kereste ve diğer nakliye işlerinde kullanılacak özellikte olması sebebiyle donanma için satın alınmasının uygun olacağını bildirildi. Bunun üzerine Süleyman Paşa'ya kalyonu bilirkişilere muayene ettirmesi emredildi. Bu işle görevlendirilen Liman Reisi ve Tersâne-i Âmire Başmimarı, söz konusu kalyonun henüz üç sene önce inşa edildiğinden dolayı masraf gerektirmediği ve nakliye işlerine uygun olduğunu rapor edince kalyon müzâyededeki içindeki 1 kıyyelik yirmi topu ve diğer mühimmatıyla 19.000 kuruşa satın alındı⁴⁹⁷.

495 BOA, MAD 6266, s. 140 (23 R. 1128/16 Nisan 1716).

496 Tersâne'deki kereste taşımakta kullanılan küçük kalyon, artık kullanılamaz halde olduğundan bu kalyon satın alınmıştı (BOA, MAD 2833, s. 132, 25 S. 1166/1 Ocak 1753)

497 BOA, MAD 10365, s. 156 (19 Ş. 1172/17 Nisan 1759).

Bunlar dışında devlet tarafından satın alınan kalyonlara ilginç bir örnek Rusya'dan satın alınan dört kalyondur. Rusya ile Osmanlı devleti arasındaki Prut Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşması üç aşamada gerçekleşmiş, 21 Temmuz 1711'de antlaşmanın maddeleri belirlenmişti. Antlaşma şartları yerine getirilene kadar Çar Petro'nun Şansölyesi Baron Petro Schaffiroff ve başkumandan Scheremetoff İstanbul'da gözaltında tutulacaklardı. Söz konusu şartları yerine getirmeyen Rusya'ya karşı yeni bir seferin hazırlıklarına başlanması üzerine İngiliz ve Hollanda elçilerinin arabuluculuğuyla 16 Nisan 1712'de yirmi beş sene geçerli olacak bir barış antlaşması imzalanmıştı. Fakat antlaşmaya göre Lehistan'ı terk etmesi gereken Rus askerlerinin hâlâ burada bulunması üzerine Osmanlı devleti, 1712 Kasım'ında yeni bir sefer kararı aldı. Osmanlıların bu tutumu karşısında endişeye kapılan Çar Petro'nun gönderdiği mektup üzerine müzakereler tekrar başlamış ve Edirne'de 24 Nisan 1713'te katî olarak Prut Barış Antlaşması imzalanmıştı⁴⁹⁸.

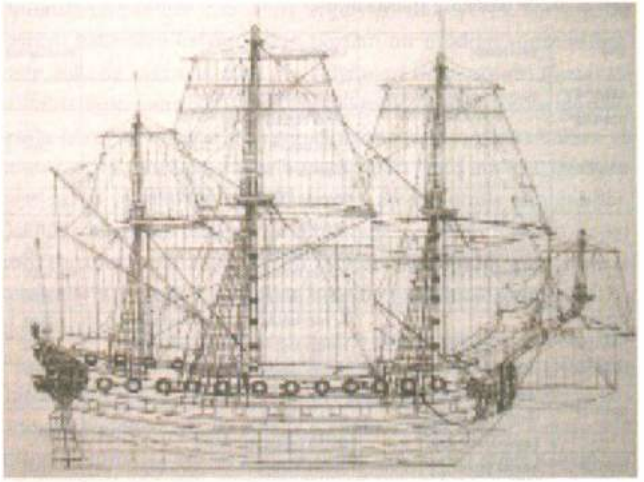
Barış antlaşmasının 16 Nisan 1712'de ikinci aşamasından sadece dokuz gün sonra Ruslardan satın alınan dört kalyonla ilgili 25 Nisan 1712 tarihli bir belge dikkat çekicidir. Taşıdıkları 108 demir top dâhil olmak üzere diğer malzeme ve mühimmatıyla beraber bu dört kalyon için 26.167 Venedik altını, İstanbul'da göz altında tutulan Baron Petro Schaffiroff ve başkumandan Scheremetoff'a ödenmişti⁴⁹⁹. 26.167 Venedik altını 1119/1707'deki kur üzerinden 78.501 kuruş yapmaktadır⁵⁰⁰. Buna göre her bir kalyon yaklaşık 20.000 kuruşa gelmektedir⁵⁰¹. Bundan birkaç sene sonra satın alınan bir tüccar kalyonu için 21.000 kuruş ödenmesine kıyasla bu fiyat makul gözükmemektedir.

498 Prut Savaşı ve Ruslarla imzalanan barış antlaşması hakkında geniş bir çalışma için bkz. A. Nimet Kurat, *Prut Savaşı ve Barışı 1123 (1711)*, Birinci Cild, Ankara 1951, İkinci Cild, Ankara 1953.

499 Belgede *Kançılar Baron Petro Şafiroff ve Kançılar Ceneral Şeremet* şeklinde geçmektedir (BOA, MAD 2883, vr. 60b, 18 Ra. 1124/25 Nisan 1712).

500 26.167 Venedik altını, 1133/1721'deki kur üzerinden ise 81.771 kuruş 105 akçe eder. (Halil Sahillioğlu, "Akçe", *DİA*, II (1989), s. 224-227).

501 İngiliz Büyükelçisi olarak 1710-1714 yıllarında İstanbul'da bulunan Sir Robert Sutton, 7 Nisan 1712 tarihli raporunda, padişahın kaptanpaşa ile mutabık kalarak Rusların Azak'ta bıraktıkları dört gemisini değerleri üzerinden almayı kabul ettiğini ve bu gemilerin Ruslar tarafından teslim edildiğini bildirmektedir [*The Despatches of Sir Robert Sutton, Ambassador in Constantinople (1710-1714)*, edited for the Royal Historical Society by Akdes Nimet Kurat, London 1953, s. 116].

Şekil 1: 1700'lerin başında bir Rus kalyonu⁵⁰²

Bu kalyonlar, muhtemelen Rusların Karadeniz'de yüzdürdüğü ilk kalyonlardı. Denizcilğe çok önem veren Çar Petro, henüz gençken kimliğini gizleyerek Hollanda'da özel bir tersânede çalışmış, gemi yapım tekniklerini öğrenmişti⁵⁰³. Karadeniz'e çıkmayı hedefleyen Ruslar, 1696'da Azak'ı işgal ettiklerinde derhal burada bir tersâne ve donanma kurdular. Osmanlılar, bu politikanın ürünü olan dört kalyonu satın aldıklarında bunları inceleme imkânı da bulmuş olmalıdır. Rus kalyonlarının uzunluklarının Osmanlı kalyonlarına nispetle kısa olduğu ayrıca dikkati çekmektedir.

502 27 Nisan 1700'de Rusların Azak'taki tersânesinde suya indirilen *Goto Predestinatsiya* isimli kalyon, 1711'e kadar Azak Denizli donanmasında hizmet verdi. Kalyonun uzunluğu 118 ft. (35,96 m.), genişliği 31 ft. (9,44 m.) ve yüksekliği 9,2 ft. (2,80 m.), deplasmanı ise yaklaşık 500-600 tondur. Birinci ambarında 16 pdr.'lik (7,25 kg.) 26, ikinci ambarında 8 pdr.'lik (3,62 kg.) 24 ve kıç güvertesinde 3 pdr.'lik (1,36 kg.) 8 topu vardı. Gemide 253 kişilik mürettebat görev yapmaktaydı (http://koti.mbnet.fi/felipe/Pictures/Goto_Predestinatsiya/goto_predestinatsiya.html).

503 Rus Çarı Petro hakkında bkz. Vasili Klyuchevsky, *Peter The Great*, çev. Liliana Archibald, 1984 ABD; B. H. Sumner, *Peter The Great and the Emergence of Russia*, London 1956; B. H. Sumner, *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, çev. E. Bengi Özbilen, İstanbul 1993.

Tablo 26: Devlet tarafından satılan kalyonlar

Sıra	Satın alanlar	Kalyonun adı / açıklaması	Fiyat (kuruş)
1126/1714 ⁵⁰⁴	Hacı Ali ve Hacı Mehmed	Ceneviz aktarması kalyon	3150
1128/1716 ⁵⁰⁵		Fenâr bağçeli kalyon	
1130/1718 ⁵⁰⁶		Câmi bağçeli (43 zirâ/32,59 m.)	3200
		Kapudâne-i Mosko (37,5 zirâ/28,42 m.)	950
		Patrona-i Mosko (39 zirâ/29,56 m.)	780
1131/1719 ⁵⁰⁷	Hacı Halil Kaptan	Üç direkli kalyon	376
	Kiremitçi Bôlûkbâğı oğlu ⁵⁰⁸	Kalyon (yanmış)	2350
	Kazgancı Arslan	Kalyon (hasarlı olan) ⁵⁰⁹	5200
	Boğazlı İsmail Kaptan	Kalyon (kullanılmayan)	4500
1133/1721 ⁵¹⁰		Üç adet kalyon (eski ve kullanılmayan)	3500
1134/1722 ⁵¹¹	Seyyid Yusuf (Mısır tüccarı)	kadırga kuçlı Maltız akdarması kalyon	2050
1134/1722 ⁵¹²	Seyyid Mustafa (tüccar)	Kürekli kalyon	1500
1139/1727 ⁵¹³	Hacı Mustafa ve Mehmed	Kalyon-ı Botaç-ı sağır	850
	Giritli Hacı Mustafa ve Fırıncı Hacı İsmail	Kalyon-ı Tombaz (küçük kalyon şeklinde)	2250
1151/1738 ⁵¹⁴	Kiremitçilere	(kereste nakline mahsus eski) kalyon	1200
1153/1740 ⁵¹⁵	Abdullah Kaptan	Yıldız bağçeli	2250
1153/1740 ⁵¹⁶	Kiremitçilere	Yaldızlı Nar kılı	2150

504 BOA, MAD 6266, s. 148.

505 1128/1716'da, Tersâne'de kış süresince duran bu kalyonun personeline dağıtılan ekmeğin miktarını gösteren belgede *kalyon bâ-fermân-ı âli fîrûht olunan Fenâr bağçeli* şeklinde kaydedilmiştir (BOA, D. BŞM. PKE dos. 1/32).

506 Yukarıda zikredilenler dışında her biri 250 kuruştan 22 zirâ (16,67 m.) boyunda sekiz köhne ve amel-mânde kalyon, biri 25 ikisi 23'er kuruştan 15'er zirâ (11,37 m.) boyunda üç aktarma-i sağır, 13 ve 10 kuruştan 8'er zirâ (6,06 m.) boyunda iki köhne işkampoye ile 500 kuruştan bir sefine-i senk (taş gemisi) toplam 7524 kuruşa satılmıştır (BOA, MAD 3918, s. 160).

507 BOA, MAD 3918, s. 141.

508 Bu şahsa ayrıca iki kalita, 730 kuruşa satılmıştır.

509 Kumkapı önündeyken hasar görmüştür.

510 BOA, MAD 3874, vr. 57b.

511 BOA, MAD 3874, vr. Xa.

512 BOA, MAD 3874, vr. Xb.

513 BOA, MAD 10310, s. 123.

514 Kiremitçiler önce 800 kuruş önermişler fakat Tersâne-i Âmire Emini'ne takım ve mühimmatı Tersâne mahzenlerinde hıfz olunmak kaydıyla 1200 kuruştan satması için emr-i şerif yazılmıştır (BOA, MAD 10338, s. 108, 22 S. 1151/11 Haziran 1738).

515 Amel-mânde olup sefere çıkması mümkün olmayan bu kalyon bir filikası, bir sandalı ile içinde olan direkleri ve üzerinde olan eski takımlarıyla satılmış, ayrıca bu sırada bir Maltız akdarması şehtiye ise 700 kuruşa alıcı bulmuştur (BOA, MAD 3389, s. 114). Söz konusu kalyon 50 gün müzâyededeki kalmıştı: BOA, AE. I. Mahmud 949.

516 Müzâyededeki son fiyat 1300 kuruşa çıkmış daha sonra 850 kuruş zam yapılarak 2150 kuruşa satılmıştır (BOA, MAD 3389).

Donanmayla sefere çıkmaları uygun görülme erek Tersâne'de demirli bekletilen kalyonlardan bazıları bir müddet sonra müzâyede yolu ile satılmaktaydı. Bu kalyonları daha ziyade tüccar ve kiremit  ilerin satın aldığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar donanmada görev verilmeğe de yeni sahipleri muhtemelen bakım ve onarımlarını yaptıktan sonra bu kalyonları ticarî amaçla, özellikle taşımacılık yapmak üzere kullanmaya devam etmiş olmalıdırlar. Özellikle kiremitçi esnafına satılan ve denize a ılamayacak kadar kötü durumda olanların ahşap kısımlarının s  k  lerek işe yarar kerestelerin bu esnaf tarafından birtakım yerlerde değerlendirildiği düşünülebilir.

Devlet tarafından satılan kalyonlar içinde en dikkat çekenleri Ruslardan 1712'de satın alınan dört kalyondan 1718'de satılan ikisidir. *Kapudâne-i Mosko* adlı 37,5 zirâlık (28,42 metre) kalyon 950 kuruşa, *Patrona-i Mosko* adlı 39 zirâlık (29,56 m.) diğer kalyon ise 780 kuruşa satılmıştır. Bu kalyonlar içerindeki top, mühimmat ve sâir malzeme ile Ruslar'dan satın alındığından oldukça yüksek bir fiyat ödenmişti. Esnafa satılırken bunlar gemilerde bulunmadığından ve Rus gemilerinin inşasında meşe kadar dayanıklı olmayan  am kerestesinin kullanılmasından dolayı bu kalyonların çok fazla para etmedikleri makul bir açıklama olarak gözükmektedir.

8. Deniz Ticaretinde Kalyonlar

Osmanlıların deniz ticaretiyle pek de ilgilenmediği konusunda yaygın bir kanı bulunmaktadır. Arşiv kayıtlarında ise bunun aksine bilgilere rastlamak mümkündür. Bu konuyla ilgili bir belge kalyon sahibi tüccarın devletten gördüğü destek hakkındadır ve Bahriye Kanunnâmesi'yle aynı tarihe, 1701 senesine aittir. Söz konusu belgeye göre tüccar Hacı Hüseyin, Çayağzı'nda kendi parası ile küçük bir kalyon inşa ettirmek istemişti. Burada tüccar ve rençber kalyonları ile larının inşa olunageldiği ifade edilerek Hacı Hüseyin'in Sinop, Bafra ve Alaçam dağlarından kendi parasıyla kereste kestirip iskeleye indirmesi ve ücretini vererek kalyon inşa ettirmesine bölgedeki devlet görevlilerinin müdahale etmemesi emredilmiştir⁵¹⁷.

Osmanlılar, donanmanın tamamen kalyonlardan oluşan bir yapıya kavuşmasını öngören Bahriye Kanunnâmesi'ni uygulamaya sokmalarından yaklaşık yedi yıl sonra, 1708'de, tüccar kalyonlarıyla ilgili de birtakım düzenlemeler hazırladılar.

Bu tarihe kadar İstanbul'dan Mısır'a gidip gelen tüccar gemilerinden sadece üç-dört tanesi kalyonu. Diğer tüccar gemileri ise üç direkli, sönbeki, firkate, gibi her ne kadar büyük gemiler de olsa Mısır güzergâhında on topu bulunan korsan kalyonlarıyla karşılaştıklarında onlara mukavemet edemiyorlardı. Korsanlar korkmadan ve çekinmeden bu tür tüccar gemilerine içindeki eşyalarla birlikte el koyup Müslüman yolcu ve mürettebâtı da esir almaydılar. Bu hal tüccarın çok miktarda eşyasını kaybetmesine ve İstanbul ile diğer Osmanlı şehirlerinde Mısır emtiasının azalmasına sebep olmuştu. Bunun üzerine Mısır tüccarının *erbâb-ı istibsâr* olanlarından Sabuncuzâde Ömer, Pervizzâde Hacı Ahmed, Hacı İbrahim, Hacı Mustafa, Makrizâde Hacı Hüseyin, Şerif Hacı Hüseyin, Simidizâde Hacı Halil ile birçok gemi sahibi tüccar, padişahın huzuruna çıkmışlardı.

517 Sinop, Bafra ve Alaçam kadılarına yazılan 15 R. 1113/19 Eylül 1701 tarihli hüküm: BOA, MAD 9889, s. 173.

Söz konusu kimseler Mısır'a gidip gelen gemilerin hepsinin kalyon olması ve konvoy halinde yolculuk yapılması halinde korsanların kendilerine ve mallarına bir zarar veremeyeceklerini fakat Mısır tüccarının elindeki gemilerin sadece üç dört tanesinin kalyon diğerlerinin ise sâir gemilerden olduğunu ifade etmişlerdi. Bunun üzerine Mısır güzergâhında işleyen kalyon dışındaki gemilerin kaldırılarak bütün tüccarın kalyon kullanmasının ne derece mümkün olacağı kendilerine sorulmuştu. Bu kimseler şu an bunun mümkün olamayacağını dile getirip tüccarın yine ellerinde bulunan gemilerle sefer yapmasını fakat bundan sonra İstanbul, Gelibolu, Boğazhisarları, Foça, İzmir, Midilli, Sakız, İstanköy, Rodos, Kuşadası, Alanya, Teke, Antalya, Sönbeki, İskenderun, İskenderiye, Reşid, Dimyad, Selanik, Zağra, Galos ve diğer yerlerdeki devlet görevlilerinin Mısır tüccarından buralarda kalyon dışında yeni gemi inşa edenleri uyarmalarını istemişlerdi.

Söz konusu Mısır tüccarı, padişah'tan ayrıca mirî kalyonlar için kereste kesimi yapılan İznikmid, Sinop, Çayağzı, Biga ve Kemer'in dışındaki Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde diledikleri yerlerde de, İstanbul'da bulunduğu sırada kaptanıderyaların aksi takdirde ise vekillerinin ilâmı ve liman reislerinin aracılığıyla 24 zirâdan (18,19 m.) 44 zirâ (33,35 m.) uzunluğa kadar olan kalyonlar yaptırmalarına izin verilmesini istemişlerdi. Bu şekilde olursa tüccarın kalyon yaptırmaya rağbet göstereceğini ve bir iki seneye kadar tüccar kalyonları yeterli sayıya ulaştıktan sonra diğer türdeki gemilerin Mısır'a gitmelerinin tamamen yasaklanabileceğini belirtmişlerdi.

Donanma kalyonlarının her sene Akdeniz'de seyreden tüccar gemilerini korsanlardan korumak için devriye gezdiklerini ancak farklı güzergâhlar bulunmasından dolayı her tarafın güvenliğinin sağlanmasının mümkün olmadığını belirten tüccar kaptanları bu koşullar altında güvenliği tesis etmenin tek çözümünün Mısır tüccar gemilerinin tümünün kalyon olmasının şart koşulmasıyla gerçekleşeceğini dile getirmişlerdi.

Bu görüş devlet tarafından uygun bulunarak bundan sonra tüccara kalyon dışında yeni gemi yaptırılmayacağı, Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde mirî kalyonlar için kereste kesilen İznikmid, Sinop, Çayağzı, Kemer ve Biga dışındaki yerlerde kalyon inşa ettirmek isteyen Mısır tüccarına engel olunmaması hususunda ilgilile-

re emirler gönderilerek uyarılarda bulunulacağı belirtilmişti. Bu sırada mirî kalyonlara tahsis olunan yerlerden olmasına rağmen bazı kimselerin İznikmid'de firkate'inşasına başladıklarının haber alınması üzerine İznikmid kadısıyla bölgedeki diğer devlet görevlilerine hitaben yazılan hükümde firkate inşasının durdurulması emredilmişti.

Yalnız Simidizâde Hacı Halil'in, İznikmid'de iki sene önce kalyon inşası için hazırlattığı keresteleri bulunduğundan 36 zirâ (27,28 m.) uzunluğunda bir kalyon inşa ettirmesine zorluk çıkarılmaması hususunda Mayıs 1707'de emr-i şerîf verildiği hatırlatılarak bu kalyonun tamamlanmasına engel olunmaması bildirilmişti⁵¹⁸.

Yine bundan başka 1708'de halen İznikmid'de Mısır tüccarından Serdarzâde Hacı Mehmed Reis'in izin almak suretiyle inşasına başladığı üçte ikilik kısmı bitirilmiş 45 zirâ (34,11 m.) uzunluğundaki kalyonu, İstanbullu Şehroğlanı denen reisin kalafat edilerek kızak üzerine alınmış 22 zirâ (16,67 m.) uzunluğundaki gemisi ve İstanbul'da oturan tüccar Hacı İbrahim'in yakın zaman önce inşa ettirip kızağa konmaya hazır hale getirilmiş üç direkli gemisi ile Rodoslu Himmet Reis'in tamamlanmak üzere olan üç direkli gemisi bulunmaktaydı. Bunların bitirilmelerine izin verilmekle birlikte İznikmid'de artık tüccara hiçbir şekilde kalyon inşa ettirilmemesi emredilmişti⁵¹⁹.

Daha sonraki yıllarda da devlet tarafından tüccarın nerelerde hangi tipte gemiler inşa ettirdiği kontrol edilerek alınan kararın hayata geçirilmesine çalışılmıştır. Örneğin, 1714'te Zağra ve Galos'ta birkaç nın inşa edilmek üzere olduğunun haber alınması üzerine Kaptanıderya Mehmed Paşa'ya durumu incelemesi emredilmişti⁵²⁰. Mehmed Paşa'nın, Zağra iskelesinde Yenişehirli Hüseyin Reis'in bir, Zağra sakinlerinden Manol ve Yani isimli zimmîlerin birer, İsmail isimli birinin Moton iskelesinde bir üç direkli, Taşözü'nde de başka birinin yine üç direkli bir gemi inşa ettirmek üzere olduklarını haber alarak durumu bildirmesi üzeri-

518 BOA, İbnü'l-Emin Bahriye (İ. BH.), 1466; MD 115, s. 655-656, hk. 2854. Gelibolu, Bogazhisarları, Midilli, İzmir, Zağra, İstanköy, Sakız, Rodos, Kuşadası, Alanya, İskenderiye, Teke, Bendereği, Özi, Cide, Kefe ve Sinop'ta bulunan devletin idarî, mülkî, askerî görevlileriyle Akdeniz'de firkateler üzerine başbuğ olan İstanköylü Mehmed Bey'e hitaben 11-20 R. 1120/30 Haziran-9 Temmuz 1708 tarihin de yazılan hüküm: BOA, MD 115, s. 630-631, hk. 2754.

519 BOA, MD 115, s. 673, hk. 2932.

520 BOA, MD 122, s. 41, hk. 144.

ne zikredilen kimselerin bu gemilerin yerine uzunlukları 24 ile 44 zirâ arasında değişen kalyonlar yaptırmaları emredilmişti⁵²¹.

Mısır tüccarının kalyon yapmaya teşvik edilerek bu konuda birtakım tedbirler alınması bir süre sonra olumlu sonuçlar doğurmuştur. Zamanla inşa edilen tüccar kalyonlarının sayısı artmış ve 1719'da otuzu bulmuştu. Bu sayının artmaya devam edeceği de ifade edilmekteydi. Ayrıca bu kalyonların donanma kalyonları ile benzer nitelikte olup gerektiğinde devlet tarafından kiralanabilecekleri belirtilmektedir⁵²². Bunun yanı sıra tüccar kalyonları kaptanlarından birisinin “başbuğ” seçilmesi ve kendisine bazı yetki ve sorumluluklar verilmesi kararlaştırılmıştı. 1719 senesinde Kaptanıderya Süleyman Paşa, tüccar kalyon kaptanlarından on beş kadarı ile görüşmüş ve içlerinden Kara Hasan'ı başbuğ olarak seçmişti. Kara Hasan Kaptan'ın yetki ve sorumluluklarıyla tüccar kaptanlarının uymaları gereken düzen bir fermanla yürürlüğe konulmuştu⁵²³.

Bunun yanı sıra tüccarın kalyon inşa ettirmesiyle ilgili emrin, şartların zorlamasıyla uygulanamadığı durumlar da olmuştu. Örneğin, 1139/1727'de Sönbeki halkı, adalarının “sengistân” olduğundan ziraatla uğraşamadıklarını, *Sönbeki* denilen büyük firkatelerle Mısır'dan İstanbul'a taşıdıkları mallardan elde ettikleri gelirin tek geçim kaynakları olduğunu bildirmişlerdi. Eskiden beri kullandıkları bu gemiler dışında kalyon inşa edemeyeceklerini ayrıca taşıdıklarının tüccar malı olmadığını ifade etmişlerdi. Bunun yanı sıra baştan kıça kürekleri olan ve yelkenle de gidebilen sönbekilerin gayet hızlı olduğundan korsanlar tarafından yakalanmasının mümkün olmadığı ve zaten şimdiye dek herhangi bir sönbekinin başına böyle bir şey gelmediğini arz etmeleri üzerine ada halkından beş zimmîye birer sönbeki inşa etmeleri için izin verilmişti⁵²⁴. Başka bir örnek de tüccar kalyonu kaptanlarından Ahmed'in gemisini bir kaza sonucu kaybetmesi üzerine mirî kalyonlara tahsis edilen bölgelerden Sinop, Küplüağzı'nda 1747'de, inşa ettirdiği kara-

521 BOA, MD 122, s. 96, hk. 275.

522 Söz konusu ticaret kalyonlarının daha sonraki yıllarda ulaştıkları sayıyı veren arşiv belgesine tesadüfedilmemiştir. Bununla birlikte bazı Venedik elçi raporlarında Osmanlı donanması hakkında bilgi verilirken ticaret gemilerinin sayısı da belirtilmiştir. Buna göre donanmaya katılabilecek nitelikte 1726'da 37, 1730'da ise 35 ticaret gemisi bulunmaktaydı (Mary L. Shay, *The Ottoman Empire*, s. 78).

523 29 C. 1131/19 Mayıs 1719 tarihli ferman: BOA, MAD 8945, s. 294-295.

524 BOA, MD 134, s. 172, hk. 598.

vele ile ilgilidir. Tüccara, sadece Akdeniz'deki gemi tezgâhlarında kalyon inşa ettirmeleri için izin verildiği belirtilerek Karadeniz'deki tezgâhlarda tüccar kalyonu inşası hakkında Kaptanıderya Mustafa Paşa'dan (1746-50) bilgi istenmişti. Bunun üzerine Kapudâne, Patrona, Riyâle kaptanlarından, Liman Reisi ve tüccar kalyonlarının başbuğu olan Yenişehirli Hacı Ali ile Hacı Abdurrahman kaptanlardan ve diğer ehl-i vukuf kimselerden daha önce Küplüağzı ve Çayağzı'nda bu şekilde 15 kalyonun inşa edildiğine dair bilgi alınması üzerine tüccar Ahmed Kaptan'a da izin verilmişti⁵²⁵.

Akdeniz sularında gidip gelen Mısır tüccarının yanı sıra Karadeniz'de de gemileriyle ticaret ve taşımacılık yapan kimseler bulunmaktaydı. Devlet, Karadeniz'deki bu tüccarın durumuyla da alakadâr olmuştu. Karadeniz sahillerinde inşa edilen üç direkli, ve tombaz tabir edilen tüccar gemileri, tekne ve yelken takımlarının Karadeniz'in şiddetli rüzgâr ve fırtınalarına mukavemet edememesi sebebiyle bu tip havalarda kazaya uğrayarak batmaktaydılar. Bu durum gemi ve ticarî yük sahiplerini büyük zarara uğratmaktaydı. Devletin dikkat ettiği başka bir nokta ise ihtiyaç anında Karadeniz'deki bu tip ticaret gemilerinin donanma için kullanılmaya uygun olmamalarıydı. Bu yüzden Karadeniz'de iş yapan gemi sahiplerinden imkânları ölçüsünde üç direkli gemi inşa edeceklerin kalyon, inşa edeceklerin pergende ve tombaz inşa edeceklerin ise inşa etmeleri ve bu gemilerin gerektiğinde donanmada istihdama uygun nitelikte olmaları istenmiştir⁵²⁶.

Devletin gemi sahibi tüccara gösterdiği ilgi, ülkede denizciliğin devamlılığı ve gelişmesine katkıda bulunduğu gibi ihtiyaç hâsıl oldukça tüccar gemilerinin donanmada istihdamını da mümkün kılmaktaydı. Uzunlukları 42,5 zirâ (32,21 m.) ile 45 zirâ (34,11 m.) arasındaki bazı tüccar kalyonları kimi zaman donanmayla birlikte savaşa katıldıkları gibi⁵²⁷ seferler sırasında asker taşıma hizmeti

525 BOA, MD 153, s. 12, hk. 28.

526 BOA, C. BH 9999 (tarihsiz olmakla birlikte belgenin arkasındaki mühürde [1]179/1765-66 senesi okunmaktadır).

527 1128/1716'da sefere çıkan donanmada 39 mirî ve 10 tüccar kalyonu (BOA, MAD 6266, s. 78, 21 R. 1128/14 Nisan 1716; D. BŞM. PKE dos. 1/70, 110, 112, 121, 124, 125, 127, 129, 130), 1130/1718'de denize açılan donanmada ise 35 mirî ve 9 tüccar kalyonu bulunmaktaydı: BOA, D. BŞM. TRE def. 14650, s. 4. Osmanlı donanmanın Çeşme'de Ruslar tarafından yakılmasından yaklaşık iki hafta sonra üç tüccar kalyonu kiralanarak Akdeniz'e gönderilmişti. Bu kalyonlardaki 5, 3 ve 1 kıyyelik toplar için toplam 7500 yuvarlak verilmişti: BOA, MAD 10386, s. 33.

de sunmuşlardı⁵²⁸. Bunun yanı sıra padişah adına düzenlenen şenliklerde donanma kalyonları gibi tüccar kalyonlarına da top atışı yapmaları için siyah barut verilmekteydi⁵²⁹.

Ayrıca denize açılabilmeleri için ihtiyaç duydukları birtakım malzemeler, geri getirmeleri şartıyla Tersâne'deki eski ve kullanılmış olanlarından verilmiş yahut mirî fiyatları üzerinden tüccara satılmıştı. Örneğin, 1732'de tüccar kaptanlarından Mustafa'nın Rodos'ta inşa ettirdiği kalyon için eski Tersâne gözlerinde bulunan ve kullanılmayan iki bayağı deste sütununun her biri sekiz bin, üç voynuk sütununun her biri ise üç bin altı yüz akçeden toplam 26.800 akçe karşılığında kendisine satılmıştı. Bu tür satışlardan elde edilen para Tersâne'ye gelir olarak kaydedilmekteydi⁵³⁰.

Tüccarın bazı yerlerde inşa ettireceği kalyon için gereken insan gücü ve malzemeyi civardan temin ederken buralardaki devlet görevlilerinin kendilerine zorluk çıkarmamaları da sağlanmıştır. Örneğin, Tüccar kalyonu kaptanlarından Ganemzâde Hacı Mustafa, kalyonunun İskenderiye limanında demirli iken yanması üzerine 1743'te, Rodos'ta 44,5 zirâ (33,73 m.) uzunluğunda yeni bir kalyon inşa ettirmek istediğinde gereken keresteyi civardan kestirmek için yirmi kişiyi çalıştırmasına devlet görevlilerin müdahale etmemesi emredilmişti⁵³¹.

Geri teslim edilmesi şartıyla tüccara verilen veya mirî fiyatla satılan malzeme ve mühimmat arasında su fiçıları, top arabaları, gomina, Fatsa teli, yelken, lenger⁵³² ve diğer şeyler bulunmaktay-

528 Trabzon'a Mısır askerinin nakli için 1144/1731'de beş tüccar kalyonu; Mercimekçi Hacı Ahmed Kaptan, Semend(?) oğlu Ahmed Kaptan, Mustafa Kaptan, Kara Hasan Kaptan ve Makrizâde Hüseyin Kaptan'ın kalyonları görevlendirilmişlerdi. Ayrıca bu kalyonların her birine Riyâle-i hümâyûn kalyonundan yirmişer nefer kalyoncu levendi de konulmuştu. Geri vermeleri şartıyla Tersâne-i Âmire'den de ihtiyaçları olan yelken ve diğer mühimmat kendilerine verilmişti: BOA, MAD 10325, s. 11.

529 Mesela, 1172/1759'da Kabataş önünde demirli Mısır tüccarı kalyonlarından Hacı Mehmed Kaptan, Kırlangıçzâde Bekir Kaptan ve Alanyalı Ahmed Kaptan'ın kalyonlarına şenlik esnasında top atışı yapmaları için 5'er kantar siyah barut verilmişti: BOA, MAD 10365, s. 68.

530 BOA, MAD 10326, s. 123.

531 Rodos kadısı, mutasarrıfı ve yerli neferâtı zabitanına hitaben 25 Ca. 1156/17 Temmuz 1743'te yazılan hüküm: BOA, MAD 10344, s. 109.

532 Lengerler, tüccar kalyonlarının büyüklüklerine göre verilmekteydi. Tüccar kalyonlarına 20, 30, 35, 42 ve 45 kantarlık lengerler verilmiştir. Donanma kalyonlarının 38,5 zirâ (29,18 m.) ile 49 zirâ (37,14 m.) arası uzunlukta olanlarına 25 ile 45 kantar arası ağırlıkta lengerler verildiğine göre söz konusu tüccar kalyonlarının uzunlukları da bu aralıklarda olmalıdır.

dı⁵³³. Ayrıca tüccar kalyonlarının tamirâtı sırasında gereken fakat taşrada bulunmadığı için kaptanların satın alamadıkları kerestelerden ihtiyaç duyulanları vermenin *kā'ide-i kadîm* olduğu belirtilerek tüccara Tersâne'den mirî fiyatları üzerinden çeşitli kalyon kerestesi ile sütun ve serenin satışı da yapılmıştır⁵³⁴.

Bazı zamanlar tüccar kalyonlarına, geri getirmeleri şartıyla top da verilmekteydi. Örneğin, 1755'te Mısır tüccarından Ahmed Kaptan, henüz yeni inşa ettirdiği kalyonun toplarının İskenderiye'de bulunduğunu söyleyip Çanakkale Boğazı'ndan çıkıldıktan sonra topsuz seyretmenin tehlikeli olduğunu belirtmişti. Bunun üzerine Ahmed Kaptan'a, kalyonundaki hacıların güvenliğini temin için arabalarıyla birlikte 14 demir top kendisinden temessük alındıktan sonra emaneten verilmişti⁵³⁵. Fakat söz konusu kalyon İskenderiye ve Dimyad sahillerinde seyrederken batmıştı. Kalyondaki topların yerinin tespit edilmesi üzerine zikredilen sahil bölgesini korumakla görevlendirilen Riyâle-i hümayûn Hacı Mehmed Kaptan'a söz konusu toparı çıkartıp getirmesi emredilmişti⁵³⁶.

Tüccar kalyonları kaptanlarına geri iade etmeleri şartıyla verilen malzeme ve mühimmatı daha sonra çeşitli bahaneler ile sürerek teslim etmemeleri yahut teslim ettiklerinde bunların artık kullanılacak durumda olmaması devleti, bu konuda birtakım tedbirler almaya itmiş ve kaptanlardan *kavî* kefiller istenmeye başlanmıştı. Ayrıca Tersâne'den verilen malzemelerin değerini kabul ettiklerine dair kaptan ve kefilinden alınan temessük, ancak bunların Tersâne'ye tesliminde söz konusu kimselere iade edilmekteydi⁵³⁷.

533 Farklı tarihlerde ticaret kalyonu sahibi kaptanlar, kendilerine gerekli olan malzeme ve mühimmatı Tersâne'den temin edebilmiştir: 1131/1719 (BOA, MAD 10309, s. 119); 1145/1732 (BOA, MAD 10326, s. 124); 1157/1744 (BOA, MAD 10345, s. 109); 1160/1747 (BOA, MAD 10346, s. 62); 1166/1753 (BOA, MAD 2833, s. 146); 1167/1754 (BOA, MAD 10356, s. 165); 1169/1755 (BOA, MAD 10359, s. 169).

534 Tüccar kalyonlarının tamirâtı esnasında Tersâne-i Âmire'den mirî fiyatı üzerinden çeşitli kalyon kerestesi ile sütun ve serenin satışı için bkz. BOA, MAD 10323, s. 102, 26 B. 1143/4 Şubat 1731; MAD 5456, s. 120, 17 Ra. 1165/3 Şubat 1752; MAD 10359, s. 156, 5 S. 1169/10 Kasım 1755).

535 BOA, MAD 10357, s. 145.

536 BOA, MAD 10365, s. 150. Trablusgarb Ocağı'nın ganimet olarak getirdiği 5 ve 3'er kıyyelik otuz demir topun donanma kalyonlarına ihtiyacı olmaması üzerine 1127/1715'te Mora seferi dolayısıyla Tersâne-i Âmire'de donatılmak üzere olan bir tüccar kalyonuna bu topların yerleştirilmesine karar verilmişti: BOA, MAD 2850, s. 101.

537 Örneğin 1168/1755'te Mısır'a gidecek tüccar kalyonu kaptanlarından Hacı Osman'ın talep ettiği 30 kantar ağırlığındaki lenger ile 35 kantar gelen gomana ➤

Bunun yanı sıra tüccara geri getirilmesi şartıyla devlet tarafından kalyon da verilmiştir. Örneğin, 1755'te Mısır tüccarından Hacı Mustafa'nın Kumkapı önlerinde kazaya uğrayan kalyonu, Cebehane'den verilen aletlere rağmen kurtarılmayınca Hacı Mustafa, kendisine bir kalyon verilmesi için müracaatta bulunmuştu⁵³⁸. Bunun üzerine Tersâne-i Âmire iskelesine bağlı olup kereste naklinde kullanılan *Hümâ-yı Bahrî* kalyonunun kendisine verilmesi gündeme gelmiş, Kaptanıderya Süleyman Paşa, Tersâne-i Âmire Emini Rakım Hacı Mehmed Efendi, Sancak kaptanları, kalyon mimarları ve diğer bilirkişiler söz konusu kalyonu incelemişlerdi. Söz konusu kimselerin raporuna göre *Hümâ-yı Bahrî* kalyonunun eskiyen direk takımlarının yenilenmesi için 4316 kuruş gerekmektedir. Bu sırada kereste nakli için iki çekeleve inşa edildiğinden 4316 kuruş harcama yapılmasına gerek olmadığı belirtilerek *Hümâ-yı Bahrî* kalyonunun tüccar Hacı Mustafa'ya verilmesinin uygun olacağı bildirilmişti.

İlgili belgede geçmişten bir örnek olması amacıyla devlet tarafından tüccara verilen başka bir donanma kalyonu hakkında bilgi zikredilmektedir. Buna göre 1745'te tüccardan Hacı Ömeroğlu Mustafa Kaptan'ın kalyonu Kumkapı önlerinde battığında zor durumda kalan Mustafa Kaptan'a, sefere çıkarılmayıp Tersâne-i Âmire'de bekletilen *Evren kılıklı* isimli kalyon içinde bulunan bütün mühimmatı ve bir sandalıyla birlikte verilmişti. Bu gibi durumlarda tüccar kaptanlara devletin yardım etmesiyle ilgili örnek bulunması üzerine bu kez *Hümâ-yı Bahrî* kalyonunun Hacı Mustafa'ya *meccânen ihsân-ı hümâyûn* olunduğu ifade edilmektedir⁵³⁹.

için kendisinden ve kefilinden 669 kuruş 5 akçelik temessük alınmıştı: BOA, MAD 10357, s. 142.

538 BOA, MAD 10359, s. 55.

539 *Hümâ-yı Bahrî* kalyonu, sütun, serenleri ve 250 kantar gelen direk takımlarıyla Hacı Mustafa'ya verilmişti. Kalyonun diğer mühimmatı ise mahzene konmuştu: BOA, MAD 10359, s. 171. *Hümâ-yı Bahrî* kalyonu 42 zirâ (31,83 m.) uzunluğundaydı: BOA, MAD 10354, s. 157. Söz konusu tüccar Ömer Kaptan'ın *Athaşlı* kalyonu Mısır'dan İstanbul'a gelirken geceleyin Kumkapı ile Çatladıkapı arasında karaya oturmuştu. Kalyon kurtarılmayınca içinde ıslanmış bulunan pirinç, kahve ve keten kurutulduktan sonra satılmıştı. Padişah, kalyonun kurtarılmasını istemiş fakat bu mümkün olmayınca Ömer Kaptan'a zikir olunan kalyon bedelsiz olarak verilmişti (*Mür'î't-Tevârih*, İstanbul 1976, I, 117).

İkinci Bölüm

*Üreten Devlet:
Yelken Bezi ve Lenger
İmalâthaneleri*

Bu kitapta sıkça kullanılan “inşa” ve “teçhiz” terimlerine açıklık kazandırmak gerekmektedir. Kalyon "inşası" ile öncelikle baş ve kış bodostamaların konulmasıyla başlayan faaliyetin sonunda teknenin vücuda getirilmesi ardından felenk ve kızaklar üzerinde denize indirilip sütun ve serenlerin yerleştirilmesiyle kalyonun yapısal olarak ortaya çıkarılması; "teçhiz" ile de serenlerin yelkenlerle donatılması, sabit ve hareketli donanımın yerleştirilmesi, lenger ve tonozların temini vs. ile kalyonun seyre hazır hale getirilmesi kastedilmektedir.

Kadırga ile kalyon inşa ve teçhizinde kullanılan bazı malzemeler, temelde aynı sayılabilir: Teknenin inşası için çeşitli kereste ve çivi, yelkenler (kadırgaların bir veya iki Latin yelkeni vardı), yelkenlerin açıldığı serenler, serenleri taşıyan sütunlar, denizde sabit kalmayı sağlayan lengerler vs. Bununla birlikte kalyon inşa ve teçhizinde bu malzemelerin çeşit, sayı ve ağırlıkları bir hayli artmakta, bazıları da şekil yönünden farklılık göstermekteydi¹.

Osmanlılar, kadırga inşa ve teçhiz malzemelerini kendi kaynaklarını kullanarak kolaylıkla elde etmekteydiler. Kalyona geçildiğinde ise bazı malzemelerin temini ve üretimi konusunda geçiş dönemi-ne özgü birtakım güçlükler yaşanmış fakat bunlar çabucak aşılmıştır².

1 Osmanlı donanması gemilerini görsel açıdan değerlendirebilmek için bkz. İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005.

2 Osmanlılar, donanma kalyonlarına gerekli inşa ve teçhiz malzemelerini kendi coğrafyalarından temin ederken mesela İngilizler gemileri için gereken kereste ve direkleri, Kanada, New England, Riga ve Baltık'tan; demiri, İspanya ve İsviçre'den; yelken bezini Fransa, Hollanda ve Almanya'dan; kendiri Rusya ve Doğu Baltık'tan; ➤

Rüzgâr gücüyle hareket eden bir kalyon için tedariki en önemli malzeme şüphesiz yelken beziydi. Bunun yanı sıra demirlemek için kalyonlarda kullanılan büyük lengerlerin imal edilmesi de gerekmekteydi. Bu bölümde Osmanlıların kalyon döneminde bu iki önemli malzemeyi temin için kurdukları bezhane ve lengerhane ayrıntılı olarak işlenecektir³.

zift ve katranı ise İsviçre ve Kuzey Amerika'daki kolonilerinden temin etmekteydi (M. Duffy, "The Foundations of British Naval Power", *The Military Revolution and The State, 1500-1800*, ed. M. Duffy, Exeter 1986, s. 60).

3 Lengerhane'nin 1709'da faaliyete başlamasıyla ilgili olarak bkz. Wolfgang Müller-Wiener, "15-19. Yüzyıllar Arasında İstanbul'da İmalathane ve Fabrikalar", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler*, ed. E. İhsanoğlu, İstanbul 1992, s. 66. Bezhaneye ile ilgili olarak bkz. M. Genç, "18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 248-254.

1. Yelken Bezi

Yelken bezi (*kirpas*) temini ile ilgili iki safhadan bahsetmek mümkündür. 18. yüzyılın başından itibaren yelken bezine duyulan ihtiyaç artmıştı. İlk yıllarda bu ihtiyacı karşılamak için kalite açısından zamanın önde gelen üretim merkezlerinden biri olan Gelibolu'dan yelken bezi temin edilmiştir. 1121/1709'da ise Tersâne bünyesinde bir bezhane kurulmuş ve burada 1718'e kadar yüksek miktarda üretim yapılmıştır. Daha sonra yıllık sabit bir üretime geçilmiş, bunun yanı sıra Gelibolu'daki esnaftan yelken bezi satın alınmaya da devam edilmiştir.

Yelken Bezinin Temini

18. yüzyıldan önce donanmadaki kadirga ve kalyonlar için yelken bezinin ocaklık veya satın alma yoluyla temin edildiği yerler arasında Gelibolu, Eğriboz, Mısır, Ege bölgesi, Benefşe kazası ve Kıbrıs öne çıkmaktadır⁴. Bu yüzyılın başından Tersâne'de bir bezhane kurulana kadar geçen zamanda ise devlet sadece Gelibolu'dan yelkenlik bez satın almıştır. Hatta bezhanenin faaliyete geçmesinden sonra da Gelibolu'dan bez alımı devam etmiştir.

1701'de Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'nın (1701-2), Tersâne'de inşaları süren iki büyük kalyona uygun yelken bezinin Fransa'dan getirilebileceğini belirtmesi üzerine, kendisine bu iki kalyona gereken yelken bezi hususunu Fransız tüccarla görüşüp sonucu bildirmesi emredilmişti⁵.

⁴ Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 154.

⁵ Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'ya hitaben yazılan 13 B. 1113/14 Aralık 1701 tarihli emr-i şerif (BOA, MAD 4875, s. 65; MAD 9889, s. 327, h. 2).

Yapılan görüşmelerden sonra Abdülfettah Paşa, Fransa'da yelken bezinin devletin tasarrufunda olduğundan parayla satılmadığını, Fransız tüccarın bezin ancak gominalık tel⁶ ile mübadele edilebileceğini ifade ettiklerini bildirmişti. Bunun üzerine yelken bezinin Fransa'dan getirtilmesinden vazgeçilerek gayet kaliteli olduğu belirtilen Boğazhisarları bezinden satın alınması kararlaştırılmıştı⁷.

Tersâne'deki *kebîr* ve *üç ambarlı* iki büyük kalyona gereken yelken bezinin Boğazhisarları'nda dokutturulmasının uygun olacağı ifade edilerek Nisan 1702'de Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'ya, bu kalyonlara ne kadar yelken bezi gerektiği, bezlerin kaç dirhemden dokutulacağı ve kaç akçeye mâl olacağı hakkında bir defter hazırlatması ve esnafla pazarlık yapıldıktan sonra ortaya çıkan rakamı bir hüccet ile tespit ettirerek göndermesi emredilmişti⁸.

Birkaç ay sonra denize indirilen *üç ambarlı* ve inşası devam eden *kebîr* kalyon ile diğer kalyonlar için sipariş edilen ve 8162,5 kuruşa mâl olacağı hesaplanan söz konusu yelken bezlerinin listesi aşağıda verilmiştir⁹:

Kebîr kalyonun;

Mayıstra, Tirinkete, Mancana ve Cıvadra yelkenleri için
üçer kat olmak üzere
her topu 1100 dirhem gelmek şartıyla 270 akçeden 1000 top.
Gabya yelkeni için
her topu 1000 dirhem gelmek şartıyla 250 akçeden 800 top.

Üç ambarlı kalyonun;

Mayıstra, Tirinkete, Mancana ve Cıvadra yelkenleri için
üçer kat olmak üzere
her topu 1000 dirhem gelmek şartıyla 250 akçeden 800 top.
Üç ambarlı kalyonunun Gabya yelkeni ve diğer kalyonların Mayıstra, Tirinkete, Mancana ve Cıvadra yelkenleri için üçer kat olmak üzere
her topu 850 dirhem gelmek şartıyla 180 akçeden 1000 top.

6 Gomina, lengerin bağlandığı kalın halata verilen isimdir. Tel ile de kendirden üretilen ipler kastedilmektedir. Kalın halat, bu iplerden örülerek elde edilir.

7 Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'ya hitaben yazılan 26 N. 1113/24 Şubat 1702 tarihli emr-i şerif (BOA, MAD 4875, s. 65); MAD 9889, s. 453, h. 2. Gelibolu'da dokunan yelken bezlerinin kalitesi Avrupa'dakiler ile aynı seviyedeydi (Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 159).

8 Kaptanıderya Abdülfettah Paşa, Tersâne Emni ve kaimmakama hitaben yazılan 9 Za. 1113/7 Nisan 1702 tarihli hüküm: BOA, MAD 4875, s. 70.

9 BOA, MAD 4875, s. 73 (29 Z. 1113/27 Mayıs 1702).

Kebîr, Uçambarlı ve diğer kalyonlar için

Hurda yelkenlik ve babafingoluk olmak üzere

her topu 600 dirhem gelmek şartıyla 140 akçeden 1000 top.

Yelken bezi miktarı (top/adet)	Bir top bezin ağırlığı (dirhem)	Fiyatı (akçe)
1000	1100	270
1600	1000	250
1000	850	180
1000	600	140

Boğazhisarı'ndaki yelken bezi üreticilerinden olup Kilidbahir'de ikamet eden Hacı Mustafa, Alacazâde Hacı Mehmed, Tabaklı Hacı Mehmed ve Abdi isimlerindeki dört kişi, yukarıdaki toplam 4600 top yelken bezinin, Boğazhisarı'ndaki tezgâhlarda üretiminin yapılması hususunda görevlendirilmişlerdi. Bunlara Tersâne'ye teslim ettikleri bezin her topu için iki para ödenecekti. Ayrıca bu dört kişi, istenilen miktarda üretim yapılana kadar bölgede yelken bezi dokuyanlar üzerinde denetleyici vasfına sahip kılınarak yelken bezinin kalitesinin kontrolünü de gerçekleştireceklerdi. Bölgedeki devlet görevlilerine hitaben 1702 Mayıs'ında yazılan hükümde de ticaret için buralara getirilen iplik ve argacı sadece söz konusu tezgâhlara sattırmaları ve tezgâh işçilerinden çalışmak istemeyenlerin cezalandırılmaları emredilmişti¹⁰.

24 Şubat 1703'te Boğazhisarı kadısına yazılan hükümde ise söz konusu yelken bezlerinin bir kısmının Tersâne'ye geldiği ifade edilerek her çeşit bezden 10-15 topun örnek olması için gönderilmesi emredilmekteydi¹¹.

Aynı senenin ortalarına doğru Kaptanıderya Mehmed Paşa (1702-3), Boğazhisarları'nda *kebîr* kalyon için üretilen yelkenlik bezden topu 850 dirhem olan 2580 top bezin geldiğini fakat bunların söz konusu kalyona uygun olmadığından topu 1100 dirhemden yelkenlik bez dokutulması gerektiğini ayrıca 2580 top bezden 2180'i-nin sefere çıkan kalyonlara verildiğini arz etmişti. Bunun üzerine kaptanpaşaya 1100 dirhemlik bezden ne kadar gerektiğini bildir-mesi emredilmişti¹².

10 Eceabad ve Sultaniye nâiblerine yazılan 29 Z. 1113/27 Mayıs 1702 tarihli hüküm: BOA, MAD 4875, s. 73.

11 BOA, MAD 5362, s. 69.

12 BOA, MAD 5362, s. 75 (1 M. 1115/17 Mayıs 1703).

Üç ambarlı ve kebîr kalyonlara uygun yelkenlik bez üretiminin istenildiği gibi gerçekleşmemesi üzerine Galata esnafından Yelkenci İsmail ile görüşülmüş ve ondan daha öncekilere kıyasla düşük fiyatlar alınmıştı. Ayrıca bezin, beyaz ve kullanmaya müsait, yüksek kalitede (*bez-i a'lâ*) olması, *kalb*, ipliğinin sarı ve çekirdekli olmaması şartı koşulmuştu. 1703 sonlarında devlet tarafından sipariş edilen ve Yelkenci İsmail nezaretinde yine Boğazhisarları'nda üretilecek bezin listesi ve yeni fiyatları şöyleydi:

Kebîr kalyonun;

Mayıstra, Tirinkete, Mancana ve Cıvadra yelkenleri için
üçer kat olmak üzere
her topu 1100 dirhem gelmek şartıyla 220 akçeden 1000 top,

Üç ambarlı kalyonun;

Mayıstra, Tirinkete, Mancana ve Cıvadra yelkenleri için
üçer kat olmak üzere
her topu 1000 dirhem gelmek şartıyla 210 akçeden 500 top.

Üç ambarlı kalyonunun Gabya yelkeni ve diğer kalyonların Mayıstra, Tirinkete, Mancana ve Cıvadra yelkenleri için üçer kat olmak üzere
her topu 850 dirhem gelmek şartıyla 165 akçeden 5000 top.

Yelken bezi miktarı (top/adet)	Bir top bezin ağırlığı (dirhem)	Fiyatı (akçe)
1000	1100	220
500	1000	210
5000	850	165

Bu rakamlara göre devlet, Yelkenci İsmail vasıtasıyla eski fiyatlarına kıyasla yelken bezinin topu 1100 dirhem (3527,7 gr.) olanından 50, topu 1000 dirhem (3207 gr.) olanından 40 ve topu 850 dirhem (2725,95 gr.) olanından 15 akçe daha ucuza üretim yaptıracaktı. Bezler için Yelkenci İsmail'e toplam 9583 kuruş 40 akçe ödenecekti¹³.

1116/1704'te de denize açılacak donanma kalyonları, çekdirirler ve denize indirilen *kebîr* kalyon için yine Yelkenci İsmail'e aşağıdaki yelken bezi listesi sipariş edilmişti:

¹³ BOA, MAD 5361, vr. 34a.

Kebîr kalyonun;

Mayıstralık yelken bezi için "Frenk bezi" tabir edilen yedi kat olmak üzere

zirâ'ı 26 sağ akçeden 4000 zirâ Frenk bezi,

Donanma kalyon ve çekdirirleri için;

her topu 1000 dirhem gelmek şartıyla 200 akçeden 6000 top yelken bezi,

her topu 800 dirhem gelmek şartıyla 155 akçeden 3000 top.

Yelken bezi miktari (top/adet)	Bir top bezin ağırlığı (dirhem)	Fiyatı (akçe)
6000	1000	200
3000	800	155

Bir önceki sipariş listesinde topu 1000 dirhem gelen yelken bezinin değeri 210 akçe iken bu listede 10 akçe indirilerek 200 akçeden yeni bir fiyat verilmiştir. Daha önceki sipariş listelerinde rastlanmayan topu 800 dirhem olan yelkenlik bezin değeri ise 155 akçedir. Bunun yanı sıra ilk kez yukarıdaki listede zirâ'ı 26 sağ akçeden 4000 zirâ Firenk bezinin sipariş edildiği dikkati çekmektedir. Yedi kat olmak üzere dokunacak Firenk bezi siparişi, tezgâhlarda yapılan üretimin kalitesini göstermek açısından önemlidir. Bu sipariş listesinin 14.741,5 kuruş 20 akçe tutacağı hesaplanmıştı¹⁴.

Bundan kısa bir süre sonra yukarıdaki yelken bezlerinin ihtiyacı karşılamaması üzerine yeni bir siparişte bulunulmuştur. Kilidbahir ve Seddülbahir kazalarındaki kalfa ve işçilerin hepsinin birlikte çalıştırılarak denize açılacak donanmaya yetiştirilmesi için bir an önce bezlerin dokunmasına başlanması emredilmekteydi. Yine Yelkenci İsmail'in nezaretinde dokunacak bezlerin fiyatlarında bir önceki listeye göre indirimle gidilmiştir:

¹⁴ BOA, MAD 3141, s. 82. Kilidbahir ve Sultaniye kadılarına gönderilen hükümlerde devlet için dokunacak bez tamamlanmadıkça tezgâhlarda çalışan işçilerin başka bir bez dokuma işine gönderilmemesi ve diğer tezgâhlara iplik ve bez sattırılmaması emredilmiş, ayrıca dokunan bezin kalitesiz olması halinde buradaki idarî, askerî ve mahallî görevlilerin de bundan sorumlu tutulacağı bildirilmişti (BOA, MAD 3141, s. 82, 24 Ra. 1116/27 Temmuz 1704).

Yelken bezi miktarı (top/adet)	Bir top bezin ağırlığı (dirhem)	Fiyatı (akçe)
2000	1000	190
3000	800	120

1000 dirhem gelen bir top yelken bezinin fiyatı 10 akçe indirilerek 190 akçeden ve 800 dirhem (2565,6 gr.) gelen yelken bezinin topuna ise 35 akçe indirilerek 120 akçe üzerinden yeni bir fiyat verilmiş bu takdirde toplam 5000 top yelken bezinin 6166,5 kuruş tutacağı hesap edilmiştir¹⁵.

1119/1708'de Yelkenci İsmail'e bir topu 1000 dirhem gelen 1000 top yelken bezi hazırlattırılacağını kaydeden belgede ise kaç akçe üzerinden ödeme yapılacağı zikredilmemektedir¹⁶.

1120/1709'da yine yelken bezi siparişi verilmesi gündeme geldiğinde Boğazhisarı'ndaki yelken bezi dokuyan esnaftan dört kişi İstanbul'a çağrılarak bunlarla pazarlık yapılmıştır. Bu dört kişinin pazarlık sonunda gümrük ve navlun ücreti için ödenecek parayla birlikte hesap ederek istediği rakamlar şöyledir:

Yelken bezi miktarı (top/adet)	Bir top bezin ağırlığı (dirhem)	Fiyatı (akçe)
1200	1000	250,5
2000	800	161,5
1000	600	126,5

4200 top yelken bezinin 5827,5 kuruş tutacağı hesap edilmişti. Verilen rakamların yüksek olması üzerine Yelkenci İsmail'le de pazarlık yapılmasına karar verilmişti. Yelkenci İsmail, devlete daha düşük rakamlar sunmuştu:

Yelken bezi miktarı (top/adet)	Bir top bezin ağırlığı (dirhem)	Fiyatı (akçe)
1200	1000	180
2000	800	145
1000	600	120

15 Kilibahir ve Seddülbahir kadıları, dizdârları ve ayân-ı vilâyetin iş erlerine hitâben yazılan 16 N. 1116/12 Ocak 1705 tarihli hüküm: BOA, MAD 3141, s. 86.

16 BOA, MAD 3159, vr. 38a.

Fakat Yelkenci İsmail bazı şartlar da ileri sürmüştü. Buna göre bu listedeki fiyatlar üzerinden 4200 top yelken bezinin tutarı olan 5216 kuruş 80 akçe ve Boğazhisarı'nda bu iş için çalışacak tezgâhların parası önceden kendisine verilecekti. Yelken bezi dokunup bitirilmeden burada başka bir dokuma işine devlet tarafından müsaade edilmeyecek ve 4200 top bezden gümrük talep olunmayacaktı. Yelkenci İsmail, eğer bu şartları kabul edilirse işi üstleneceğini dile getirmiş, bu şartlarda devletin de kazançlı çıkacağı hesap edilerek dokuma işi kendisine verilmişti¹⁷.

1709'da Yelkenci İsmail tarafından sunulan fiyatlar daha önceki senelerle karşılaştırıldığında 1705'te 1000 dirhem gelen yelken bezinin topunun 190 akçe iken 180 akçeye indirildiği, 800 dirhem gelen yelken bezinin topunun 120 akçe iken 145 akçeye çıkarıldığı, 1113/1702'de ise 600 dirhem gelen yelken bezinin topunun 140 akçeden 120 akçeye indirildiği görülmektedir. Dokumacı esnafının teklif ettiği rakamlarla karşılaştırıldığında ise Yelkenci İsmail'in onlardan oldukça düşük bir teklif verdiği dikkati çekmektedir.

Konuyla ilgili Kilidbahir ve Seddülbahir kadıları ile diğer görevlilere hitaben yazılan hükümde Yelkenci İsmail tarafından hazırlanacak yelken bezlerinin hepsinin sâfi iplikten dokunup ipliklerin pazardan alınması, topu 1000 dirhem gelen bezin üç kat olması ve bu iş bitmeden tezgâhlarda başka yelken bezi işine girilmemesi-ne dikkat etmeleri emredilmiştir¹⁸.

Daha sonra donanma kalyonları ile inşa olunan kalyete ve fırkateilere gereken yelken bezi yine Yelkenci İsmail'e sipariş edilmiştir. İlgili belgede Yelkenci İsmail'den Tersâne-i Âmire hizmetinde olan *yelkenciler kethüdası* olarak bahsedilmektedir. 10.000 top yelken bezini satın almak veya Boğazhisarı'nda dokutturmak üzere görevlendirilen İsmail'e aşağıdaki liste sipariş edilmişti¹⁹:

Yelken bezi miktarı (top/adet)	Bir top bezin ağırlığı (dirhem)	Fiyatı (akçe)
5000	800	130
5000	600	115

17 BOA, MAD 2485, s. 116.

18 BOA, MAD 2485, s. 116 (3 Z. 1120/13 Şubat 1709).

19 BOA, MAD 2485, s. 135. Ayrıca Gelibolu kadısı, Seddülbahir kalesi dizdârı ve ayân-ı vilâyete hitâben yazılan 9 Ca. 1121/17 Temmuz 1709 tarihli hükümde 10.000 top bez hazırlanmadan Akdeniz'e giden gemilere ve diğer tüccara bez ve iplik sattırılmaması emredilmiştir.

Bu fiyatlar bir önceki listeyle karşılaştırıldığında, 800 dirhem gelen yelken bezinin topunun 145 akçeden 130 akçeye, 600 dirhem gelen yelken bezinin topunun ise 120 akçeden 115 akçeye indirildiği görülmektedir. Hazırlanacak 10.000 top yelken bezinin bu fiyatlarla 1.225.000 akçe tutacağı hesaplanmıştır. Ayrıca ilk kez bu listede yelken bezinin İstanbul'a nakli için top başına 1 akçeden 10.000 akçe verileceği görülmektedir. Navlunuyla birlikte 10.000 top yelken bezinin devlete 10.291,5 kuruş 20 akçeye mâl olacaktı.

Tablo 27: 1113-21/1702-9 arasında yelken bezi fiyatlarında devletin yaptığı indirimler

Sene	Yelken bezlerinin ağırlıklarına göre çeşitleri, her birinin fiyatı ve sipariş verilen miktar									
	1100 dirhem		1000 dirhem		850 dirhem		600 dirhem		800 dirhem	
	akçe	top	akçe	top	akçe	top	akçe	top	akçe	top
1113/1702	270	1000	250	1600	180	1000			140	1000
1115/1703	220	1000	210	500	165	5000				
1116/1704			200	6000			155	3000		
1116/1704			190	2000			120	3000		
1120/1709*			250,5	1200			161,5	2000	126,5	1000
1120/1709**			180				145		120	
1121/1709							130	5000	115	5000

* Boğazhisarı dokumacı esnafından dört kişiyle yapılan pazarlığa göre belirlenen miktar ve fiyatlardır.

** Söz konusu esnafın verdiği fiyatların fazla gelmesi üzerine Yelkenci İsmail'den alınan fiyatlardır.

Yukarıdaki listede görüldüğü üzere yelken bezinin fiyatlarında 1709'da 800 dirhemlik bez için verilen hariç 1702'de verilen fiyatlara nazaran her defasında devlet tarafından indirimle gidilmiştir. 1709'da Boğazhisarı dokumacılarından dört esnafı yapılan pazarlık sonrasında 1000 ve 800 dirhemlik bezlerde ortaya çıkan fiyatlar yüksek bulunarak daha önceki senelerde sipariş verilen Yelkenci İsmail'le de pazarlık yapılmış ve ondan daha düşük fiyatlar alınmıştır. Galata esnafından olduğu belirtilen İsmail'in Boğazhisarı esnafından nasıl daha düşük fiyata bez dokutabildiği sorusu şimdilik net bir cevap bulamamaktadır.

Yelken Bezhanesinin Kurulması

Donanma kalyonlarının yelken bezi ihtiyacını İstanbul'daki bir tesiste yapacağı üretimle karşılamaya karar veren devlet eski Tersâne sahasındaki gözlerde bir kirpas kârhanesi (bezhane) kurdu. İlk faaliyet yıllarında burada ihtiyaç oranında üretim yapılmış daha sonra senelik belli bir üretime geçilmiştir²⁰.

Bezhanede İlk Yıllarda Gerçekleşen Üretim

Kalyon dönemiyle birlikte yelken bezine duyulan ihtiyaç artmış, bir süre Boğazhisarları'ndan bez satın alınmıştı. Bu türden malzemelerin üretimini kendi bünyesindeki imkânlarla gerçekleştirmeyi benimseyen devlet yelken bezi üretiminde de böyle bir yola başvurdu.

Tersâne-i Âmire kompleksinde, eski Tersâne'de bulunan gözlerde kurulan bezhane, donanmanın ihtiyacını karşılamaya yönelik üretim yapan bir işletme özelliği taşımaktadır. Bezhanede 40 tezgâhın faaliyet göstermesi kararlaştırılmıştı. Senelik olarak topu 1000 dirhem gelen bezden 8000 ve topu 800 dirhem gelen bezden de 4000 top üretilmesi planlanmıştı. Buna göre hammadde olarak kullanılması gereken erişlik ve argaçlık²¹ ipliğin miktar ve fiyatları da şöyle belirlenmişti:

Topu 1000 dirhem olmak üzere 40 top bez üretmek için;

argaçlık 60, erişlik 40 toplam 100 kıyye pamuk ipliği,
bu ölçüde 8000 top üretmek için ise;
argaçlık 12.000, erişlik 8000 toplam 20.000 kıyye pamuk ipliği
gerekmektedir.

Topu 800 dirhem olmak üzere 40 top bez üretmek için;

argaçlık 40, erişlik 40 toplam 80 kıyye pamuk ipliği,
bu ölçüde 4000 top üretmek için ise;
argaçlık 4000, erişlik 4000 toplam 8000 kıyye pamuk ipliği
gerekmektedir.

20 Tersâne'deki yelken bezi üretimini inceleyen bir çalışma için bkz. Mehmet Genç, "18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 248-254.

21 Dokuma tezgâhlarında dik atılan ipliğe eriş, enine atılan ipliğe ise argaç denmektedir.

Bezhanede üretilecek 12.000 top bez için ise; argaçlık 16.000 (20.512 kg.), erişlik 12.000 (15.384 kg.) olmak üzere toplam 28.000 kıyye pamuk ipliği gerektiği hesaplanmış ve bunun yarısının Boğazhisarları'ndan diğer yarısının ise Edremit'ten aşağıdaki fiyat ve miktarlarda temin edilmesi uygun görülmüştür:

Boğazhisarlarından kıyyesi 50 akçeden,	Edremit'ten kıyyesi 48 akçeden,
argaçlık 8000, erişlik 6000 kıyye	argaçlık 8000, erişlik 6000 kıyye
toplam 14.000 kıyye; 700.000 akçe	toplam 14.000 kıyye; 672.000 akçe

Buna göre istenen düzeydeki üretim için gereken pamuk ipliği 1.372.000 akçe (11.433 kuruş 40 akçe) tutmaktadır. Ayrıca ödenecek işçi ücretleri de belirlenmiştir:

12.000 kıyye erişin her kıyyesine 20 akçeden bükme ücreti: 240.000 akçe
12.000 top bezin her topuna 40 akçeden dokuma ücreti: 480.000 akçe

Böylece bezhanede bir senede üretilecek 12.000 top bez toplamda devlete 2.092.000 akçeye (17.433 kuruş 40 akçe) mâl olacaktı²².

Üretime bir an önce başlanabilmesi için 28.000 kıyye pamuk ipliğinin zikredilen yerlerden devlet adına alınması hususunda yelkenciler kethüdası İsmail görevlendirilmiş ve kendisine 1121/1709 senesine ait Gelibolu cizye gelirinden 8000, Midilli cizye gelirinden ise 2000 kuruş olmak üzere toplam 10.000 kuruş alelhesap havale edilmişti²³.

1121'in dördüncü ayında (1709'un ortalarında) bezhanede çalıştırılmak üzere isimleri belirtilerek Kilidbahir'den 21, Yenikale'den ise 20 olmak üzere toplam 41 usta ve işçinin İstanbul'a gönderilmesi emredilmekteydi²⁴. Bundan yaklaşık beş ay sonra, 26 Şaban 1121/31 Ekim 1709 tarihli bir belgede ise Kilidbahir, Seddülbahir ve Sultaniye kalelerinde işyeri (kârhane) sahibi ustalardan her dört ayda bir, toplam 41'inin İstanbul'a gelerek belirlenen ücretler karşılığında dönüşümlü olarak Tersâne'deki bezhanede çalışmaları emredilmekteydi. Gelemeyeceklerin kendi yerlerine ustalık

22 BOA, MAD 2485, s. 142 (23 R. 1121/2 Temmuz 1709).

23 Boğazhisarı ve Edremit kadısı, ayânı-ı vilâyetin iş erleri ve yelkenciler kethüdası İsmail'e hitaben yazılan 23 R. 1121/2 Temmuz 1709 tarihli hüküm: BOA, MAD 2485, s. 142.

24 Yeni kale kadısı ve dizdârına yazılan 1 R. 1121/10 Haziran 1709 ile Kilidbahir kadısı ve dizdârına yazılan 6 R. 1121/15 Haziran 1709 tarihli hükümler: BOA, MAD 2485, s. 130.

yapabilecek düzeyde *güzîde* kalfalarını gönderebilecekleri ifade edilmişti²⁵. Bu dönüşümlü çalışma usulünün bir şekilde uygulanmakta olduğu anlaşılmaktadır. Zira 27 Mart 1710 tarihli bir belgede ancak Kilidbahir'den 20, Seddülbahir'den 11 ve Sultaniye'den 10 olmak üzere sanatlarında mahareti olan usta ve işçilerden seçilecek toplam 41 kişi gönderildikten sonra bezhanede bulunanların dönmelerine izin verilebileceği belirtilmekteydi²⁶.

Yelkenciler kethüdası İsmail'in iplik alımıyla görevlendirilmesinden yaklaşık bir yıl sonrasına, 1710 ortalarına ait bir belgede devlete sadece 17.000 kıyye pamuk ipliği teslim ettiği kaydedilmektedir. Daha önce Yelkenciler kethüdası olarak zikredilen İsmail, bu belgede *Yelkenci İsmail nâm kimesne* şeklinde anılmakta ve bez fiyatlarının yüksek olmasından dolayı kendisine verilen parayla ancak bu kadar bez alabildiğini ifade ettiğine yer verilmektedir.

Yeterli hammadde olmamasından dolayı bezhanede 20-30 gün üretim yapılamamış bunun üzerine İstanbul'da iplik tüccarının en önde gelen ismi olduğu zikredilen Hacı Mehmed ile görüşülmüştü. Onun verdiği fiyatlara göre 1710 Temmuzunda erişlik için kıyyesi 75 sağ akçeye Geyve ipliği ve argaçlık için ise kıyyesi 60 sağ akçeye Güzelhisar ipliği satın alınması kabul edilmişti. Bununla birlikte erişlik ipliğin bükme ve yelken bezinin dokuma ücretlerinde indirimle gidilmişti; bükme ücreti 14, dokuma ücreti ise 30 sağ akçe olacaktı. İsmail'in ise hapsedilerek teslim ettiği dışında 11.000 kıyye iplik veya bunun parasını vermesi kararlaştırılmıştı²⁷. 27 Temmuz 1709 tarihinde bezhanede çalışmaya başlayan ustaların ihtiyaç duyduğu bazı malzemeleri satın almak için Ustabaşı Ahmed'in bir miktar para istemek üzere yazdığı arzuhal dolayısıy-

25 Kilidbahir, Seddülbahir ve Sultaniye kalelerinin kadı ve dizdârlarına hitaben yazılan 26 Ş. 1121/31 Ekim 1709 tarihli hüküm: BOA, MAD 2485, s. 143.

26 Kilidbahir, Seddülbahir ve Sultaniye kalelerinin kadı ve dizdârlarına hitaben yazılan 26 M. 1122/27 Mart 1710 tarihli hüküm: BOA, MAD 2485, s. 143.

27 BOA, MAD 2485, s. 143 (26 Ca. 1122/23 Temmuz 1710). İplik bükülmesi ve yelken bezinin dokunması sırasında *gubâriye* adı altında pamukta belirli oranlarda kayıp olmaktaydı. 1123/1711'de bükme ve dokuma sırasındaki kayıp 100 kıyyede 4 kıyye olarak birlikte hesap edilmişti (BOA, MAD 2895, s. 113). 1132/1720'de ise bükme sırasındaki kayıp 100 kıyyede 1,5 kıyye, dokumadaki kayıp 100 kıyyede 3 kıyye 60 dirhem olarak hesap edilirken (BOA, MAD 3925, vr. 60a) 1138/1725'te dokumadaki kayıp 100 kıyyede 3 kıyye 20 dirhem olarak kaydedilmiştir (BOA, MAD 10317, s. 133). 1151/1739'da dokumadaki kaybın yine 100 kıyyede 3 kıyye 60 dirhem şeklinde zikredildiği (BOA, MAD 10336, s. 104) 1164/1751'de ise tekrar bükme ve dokumadaki kaybın 100 kıyyede 4 kıyye olarak birlikte hesap edildiği görülmektedir (BOA, MAD 5456, s. 140).

la düzenlenen belgede, bezhanede 26 tezgâhın kurularak tamamlandığı ve 3 tezgâhın bez "uzattığı" bilgisi verilmektedir²⁸.

Bezhanenin ilk üretimi, Usta Ahmed tarafından kurşunlu mahzene yapılan teslim kaydına göre 9 Cemâziyelevvel 1121-21 Safer 1122/17 Temmuz 1709-21 Nisan 1710 tarihlerinde arasında gerçekleşmişti. Buna göre, argaçlık 6599,5 ve erişlik 4123 olmak üzere toplam 10.722,5 kıyyelik (13.810,34 kg.) pamuk ipliğinden her topu 15 zirâ (9,75 m.) uzunluğunda ve 1040 dirhem (3335,28 gr.) ağırlığında olan 4123 top yelken bezi üretilmişti²⁹.

Bezhanenin hammaddesi olan pamuk ipliğini pazarlık sonucunda kabul ettiği rakamlarla yukarıda zikredilen Hacı Mehmed karşılamaya başlamıştı. Hacı Mehmed, bu fiyatlar üzerinden 6 Cemâziyelevvel-20 Şaban 1122/3 Temmuz-14 Ekim 1710 tarihleri arasında üç ayrı teslimâtta devlete erişlik 2890, argaçlık 5106,5 kıyye pamuk ipliği satmıştı³⁰.

Bu sırada bezhanedeki işçiler, idarelerini üstlenecek *ehl-i ırz* bir ustanın işletmeye *başbuğ* tayin edilmesi için arzuhalde bulunmuşlar ve işçilerin de kabulüyle 6 Ocak 1711 tarihinde iplik tüccarı Hacı Mehmed bu göreve getirilmiştir³¹. Devlet, Hacı Mehmed'i bu göreve getirdiği sıralarda onun tedarik ettiği argaçlık ve erişlik pamuk ipliklerinin kıyyelerine 5'er akçe fazladan ödeme yapmış, yeni pamuk ipliği fiyatları erişlik için 80, argaçlık için ise 65 akçe olarak belirlenmiştir³². Henüz 1710 Temmuzunda bezhane için tedarik edilen ipliğin alım fiyatındaki artışı kabul eden devlet 1711 Ocak ayında küçük de olsa tekrar fiyat artışını uygun görmüştü. Bunu Hacı Mehmed'in ticarî başarısı olarak yorumlamak mümkündür.

Hacı Mehmed, bir yandan bezhanedeki üretim için gereken pamuk ipliğini yeni fiyatlar üzerinden devlete satmış diğer taraftan da dokumacı ustalarının başı (*ser-üstadân-ı nessâcân*) unvanıyla bezhanenin idarecisi olmuştur. Bezhanede, 1123 senesinin ilk

28 BOA, MAD2485, s. 143 (19 Ca. 1121/27 Temmuz 1709).

29 Söz konusu yelken bezi 6 Ra. 1122/5 Mayıs 1710 tarihinde kurşunlu mahzene teslim edilmişti (BOA, MAD2485, s. 143).

30 Söz konusu yelken bezleri 6 Ca. 1122/3 Temmuz 1710, 2 B. 1122/27 Ağustos 1710 ve 20 Ş. 1122/14 Ekim 1710 tarihlerinde kurşunlu mahzene teslim edilmişti (BOA, MAD2485, s. 160).

31 BOA, MAD2485, s. 161 (16 Za. 1122/6 Ocak 1711).

32 Hacı Mehmed'in teslim ettiği bezlerin ödemesi için düzenlenen 24 Za. 1122/14 Ocak 1711 tarihli hazine tezkiresi (BOA, MAD2485, s. 161).

ayında (Şubat-Mart 1711) 1365,5 top³³, 8 Aralık 1711 tarihinde her topu 15 zirâ gelen 1320 top³⁴, 1123 senesinin on birinci ayında (Aralık 1711-Ocak 1712) 506 top, 1124 senesi başından 30 Receb 1124/2 Eylül 1712 tarihine kadar ise 1875 top yelken bezi üretilerek kurşunlu mahzene teslim edilmişti³⁵.

Bezhanede üretilen yelken bezlerinin ağırlıklarının, iplik fiyatlarının ve işçilere ödenecek ücretlerin yeniden ele alındığı 3 Ocak 1714 tarihli bir belgede burada sadece 4 tezgâhın çalışır durumda olduğu diğerlerinin boşa kaldığı belirtilmektedir. Hacı Mehmed'e bunun sebebi sorulduğunda ise iplik parasının Tersâne Emmini tarafından kendisine verilmediğinden üretim yapılamadığını bildirmiştir. Belgede üretim ve ücretle ilgili belirtilen rakamlar şöyledir³⁶:

1000 dirhem gelmek üzere 15 zirâ uzunluğunda bir top yelken bezi için;

Kıyyesi 80 akçe olan erişlik Geyve ipliğinden 450 dirhem:	90 akçe
Kıyyesi 65 akçe olan argaçlık Güzelhisar ipliğinden 550 dirhem:	89 akçe
Kıyyesi 14 akçeden 450 dirhem erişlik ipliğin bükme ücreti:	15 akçe
1000 dirhem ağırlığında bir top yelken bezi dokuma ücreti:	<u>30 akçe</u>
Toplam:	224 akçe

800 dirhem gelmek üzere 15 zirâ uzunluğunda bir top yelken bezi için;

Kıyyesi 80 akçe olan erişlik Geyve ipliğinden 400 dirhem:	80 akçe
Kıyyesi 65 akçe olan argaçlık Güzelhisar ipliğinden 400 dirhem:	65 akçe
Kıyyesi 14 akçeden 400 dirhem erişlik ipliğin bükme ücreti:	14 akçe
800 dirhem ağırlığında bir top yelken bezi dokuma ücreti:	<u>30 akçe</u>
Toplam:	189 akçe

Bu tarihten hemen sonra her topu 15 zirâ olmak üzere 1714 senesi içinde çeşitli tarihlerde 4938 top 10 zirâ³⁷, 1715'te ise toplam 9834 top 6 zirâ yelken bezi üretilerek *ser-üstadân-ı nessâcân* Hacı Mehmed tarafından kurşunlu mahzene teslim edilmişti³⁸. Üretim

33 BOA, MAD 2485, s. 161.

34 BOA, MAD 2895, s. 113.

35 BOA, MAD 2883, vr. 67a.

36 BOA, MAD 2756, s. 118 (16 Z. 1125/3 Ocak 1714).

37 17 M., 10 Ca. ve 5 Za. 1126/2 Şubat, 24 Mart ve 12 Aralık 1714 tarihlerinde düzenlenen tezkireler (BOA, MAD 3171, vr. 52a-b) ve 5 M. 1127/11 Ocak 1715 tarihinde düzenlenen tezkire: BOA, MAD 2850, s. 96.

38 5 M. 1128/31 Aralık 1715 tarihinde düzenlenen tezkireye göre 1127 senesinin ikinci ayından bu senenin sonuna kadar üretilen yelken bezi toplam 138.057 zirâ olmasına karşın bir hesaplama yanlış yapılarak bunun 9202 top yelken bezi etti- ➔

artışının sebebi Venedik'le girişilen savaş dolayısıyla donanmanın katıldığı Mora seferi olmalıdır.

3 Ekim 1715'te Kasımpaşa nâibi Şeyyid Mustafa Efendi tarafından düzenlenen hüccetle Hacı Mehmed idaresinde bezhanede üretilecek yelken bezinin miktarı ve bunlar için kendisine yapılacak ödemeler konusu karara bağlanmıştır. Tersâne'de, kurşunlu mahzende akdedilen şer'î mecliste Tersâne Emmini Hacı Mehmed Efendi, Liman Reisi Ali Kaptan, Tersâne kethüdası vekili ve diğer Tersâne ileri gelenleri ile dokumacıbaşı Hacı Mehmed hazır bulunmuşlardı. Burada Hacı Mehmed, Tersâne Emmini Mehmed Efendi göreve geldiğinde bezhanede işler vaziyette 18 tezgâhın olduğunu, kendisinin gayretiyle 17 tezgâhın daha işlemeye başladığını dile getirmişti. 3 Ekim 1715 tarihinden itibaren ise günde 40'ar toptan her on günün sonunda 400 top yelken bezi üreterek kurşunlu mahzene teslim edeceği konusunda söz vermişti. Bunun karşılığında Tersâne Emmini Hacı Mehmed Efendi ise teslim edilen yelken bezinin ücretini eksiksiz olarak ödeme taahhüdünde bulunmuştu³⁹.

1128 (1716) senesinin ilk üç ayında toplam 3532 top yelken bezi teslim edilmişti⁴⁰. Yelken bezlerinin kalitesinin daha önceden alınan örneğe uygun olmayıp *seyrek* dokunduğu görülünce dokumacıbaşı Mehmed'in 1127 senesinin ikinci ayından 1128 senesinin üçüncü ayının sonuna kadar kurşunlu mahzene teslim ettiği 12.733 top yelken bezinin her topundan 5 akçe düşülerek yapılan hesapta 63.665 akçe indirimle gidilmesi gerektiği belirlenmişti. Bu para Hacı Mehmed'in 1128 senesinin iki ve üçüncü aylarında yaptığı 2343 top 9 zirâlık teslimatına karşılık devlet tarafından kendisine ödenecek 70.308 akçeden düşülmüş ve kendisine sadece 6643 akçe ödenmişti. Bundan sonra örneğe uygun yapmaya devam ederse eskisi gibi top başına 30 akçe ödeneceği fakat üretim düşük kalitede olursa 5 akçeden daha fazla indirimle gidileceği kendisine bildirilmişti⁴¹.

ği kaydedilmiştir. Doğru hesaplandığında bunun 9203 top 12 zirâ olduğu anlaşılmaktadır: BOA, MAD 2850, s. 119. 1127 senesinin birinci ayında ise 630 top 9 zirâ yelken bezi teslim edilmişti: BOA, MAD 2850, s. 96, 5 S. 1127/10 Şubat 1715.

39 BOA, MAD 2850, s. 119.

40 1128 senesinin ilk ayında 1188 top 6 zirâ (BOA, MAD 6266, s. 138, 27 S. 1128/21 Şubat 1716), ikinci ayında 1209 top 9 zirâ ve üçüncü ayında ise 1134 top yelken bezi teslim edilmişti: BOA, MAD 6266, s. 146, 13 R. 1128/6 Nisan 1716.

41 BOA, MAD 6266, s. 146 (13 R. 1128/6 Nisan 1716).

Dokumacıbaşı Hacı Mehmed, kurşunlu mahzene düşük kalitede olduğu ifade edilen yelken bezini teslim ettiğinde Tersâne Emni, Mehmed Efendi idi. Daha önceki Tersâne Eminlerinin teslim ettiği yelken bezine karşılık kendisine zamanında yapılmayan ödemelerden dolayı istenilen miktarda üretimin gerçekleşmediğini ifade eden Hacı Mehmed, ödemelerin düzenli olarak yapılmasını teminat altına almak için kurşunlu mahzende şer'î meclis kurulmasına vesile olmuştu. Muhtemelen onun bu hamlesine karşılık Tersâne Emni Mehmed Efendi de yelken bezlerinin kalitelerinin düşük olduğunu ileri sürüp dokuma ücretlerinde geriye doğru bir indirime giderek Hacı Mehmed'i mâlî açıdan zor durumda bırakmış gözükmektedir.

Bunun üzerine konunun görüşülerek bir *nizâma* kavuşması için müracaatta bulunan dokumacıbaşı Hacı Mehmed'in talebi kabul edilmiş ve gerçekleştirilen toplantıda kendisine düşük kalitede yelken bezi üretmesinin sebebi sorulmuştu. Hacı Mehmed, öncelikle kurşunlu mahzende örnek (*nümûne*) olmak üzere saklanan yelken bezinin, bezhanenin kurulduğu ilk yıllarda üretilen bez miktarının az ve pamuk ipliğini temin etmenin ise kolay olduğu şartlarda dokunduğunu ifade etmişti. Son zamanlarda ise sefer dolayısıyla üretimin çok arttığını ayrıca pamuk ipliğinin de eskisi gibi kolay temin edilemediğini, piyasadaki mevcut pamuk ipliğinin de bazısının ince bazısının da kalın olduğunu dolayısıyla bu şartlara dokunan yelken bezi toplarının birbirine eşit olamayacağını bildirmişti. Bir anlamda da bu sebeplerden ötürü yelken bezinin kalitesinde bir düşüklük yaşandığını ifade ve kabul etmişti. Bununla birlikte Hacı Mehmed, yeni dokunan 1020 dirhem ağırlığında ve 15 zirâ uzunluğunda bir top yelken bezinin yeni *nümûne* olarak alınmasını sağlamıştı. Bunun üzerine aylık üretimlerini bu örneğe uygun olarak kurşunlu mahzene teslim ettiği sürece kendisine top başına 30 akçe ücretinin verilmesi de karara bağlanmıştı⁴².

Böylece Hacı Mehmed, yaptığı işin denetleyicisi konumunda bulunan ve ücretini veren Tersâne Eminlerinin zamanla meydana gelebilecek kimi keyfi uygulamalarına karşı mâlî açıdan güven içinde olarak merkezî idare tarafından getirilen yeni düzen dâhilinde üre-

42 Konuyla ilgili ferman 10 Ca. 1128/2 Mayıs 1716 tarihinde, bunun bir sureti ise Hacı Mehmed'e 13 Ca. 1128/5 Mayıs 1716 tarihinde verilmişti: BOA, MAD 6266, s. 147.

time devam etmeyi sağlamıştır. Aynı zamanda bezhanenin pamuk ipliği tedarikçisi olarak elde ettiği avantajları da kaybetmemiştir.

Bir süre sonra devlet, kendine ait bir işletmede büyük ölçüde finansal sebeplerden ötürü yaşanan bu sıkıntıları gidermek için bezhaneye düzenli bir mâli kaynak bulmayı uygun görmüştür. Öncelikle yeni örneğe göre yelken bezi üretiminin şekli aşağıdaki gibi düzenlenmiştir:

1 topu için erişlik 455, argaçlık 565 dirhem pamuk ipliği kullanılan 1020 dirhem ağırlığında ve 15 zirâ uzunluğunda yelken bezinden, bir günde 40, altı ayda (177 gün) 7080 top yelken bezi üretilecekti.

Bu ölçü ve miktarda yelken bezi üretiminin mâliyeti ise şöyle hesaplanmıştı;

Kıyyesi 80 akçe olan erişlik ipliğinden 8053,5 kıyye:	644.280 akçe
Kıyyesi 65 akçe olan argaçlık ipliğinden 10.000,5 kıyye:	650.032 akçe
Kıyyesi 14 akçeden 8053,5 kıyye erişlik ipliğin bükme ücreti:	112.749 akçe
Topu 30 akçeden 7080 top yelken bezi dokuma ücreti:	<u>212.400 akçe</u>
Toplam:	1.619.461 akçe (13.495,5 kuruş)

Bu hesap üzerine Hacı Mehmed'e, 17 Haziran 1716 tarihinde 6500, 10 Ocak 1717 tarihinde ise 5000 kuruş havale edilmiş Tersâne Emîni'ne de Hacı Mehmed'in örneğe uygun olarak günde 40 top yelken bezi üretip kurşunlu mahzene teslim etmesini sağlaması hususunda çalışması emredilmişti⁴³.

Hacı Mehmed, 1128 senesinin dördüncü ayından 1129 senesinin birinci ayının sonuna kadar geçen on ayda farklı tarihlerde toplam 7570 top 10 zirâ yelken bezi teslim etmişti⁴⁴.

Yukarıdaki hesapta belirtilen pamuk ipliği fiyatları ise değişmek zorunda kalmıştı. Hacı Mehmed, 1128 senesinin yedinci ayından 1129 senesinin birinci ayının sonuna kadar mahzene teslim ettiği erişlik pamuk ipliğinin kıyyesinin 95, argaçlık pamuk ipliğinin kıyyesinin ise 80 akçe olduğunu Akhisar, Geyve ve İstanbul kadılarının hüccetleriyle tespit ettirmişti. Fakat bu fiyatlarda indirimine gidi-

43 Tersâne Emîni'ne hitaben yazılan 27 C. 1128/18 Haziran 1716 tarihli hüküm ve 26 C. 1128/17 Haziran 1716 ve 26 M. 1129/10 Ocak 1717 tarihli tezkireler: BOA, MAD 6266, s. 149.

44 25 Ra. 1129/9 Mart 1717 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 6266, s. 166.

lerek devlet tarafından erişlik pamuk ipliği için 90, argaçlık pamuk ipliği için ise 70 akçe verildiği görülmektedir. Hacı Mehmed, bu fiyatlarla pamuk ipliği alamayacağı gibi kalyonlar sefere çıkmadan istenen yelken bezlerini de hazırlayamayacağını ileri sürmüştü. Bunun üzerine İstanbul, Akhisar ve Geyve kadılarına ipliklerin fiyatlarını hüccetle tespit ederek bildirmeleri emredilmişti⁴⁵. Daha sonraki senelere ait kayıtlara bakıldığında Hacı Mehmed'e devletin belirlediği fiyatlar üzerinden ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır⁴⁶.

Devletin yelken bezi için düzenli ödeme yapma gayretleri de bir yandan devam etmiştir. Günlük 40 top yelken bezinden bir ayda 1200 top üretilebilmesi için bunun iplik parası ile dokuma ve bükme ücretlerine aylık 2400 kuruş gerektiği hesap edilmişti. 21 Mart 1717 tarihinde bunun 2000 kuruşunun aydan aya avans olarak (*ale'l-hesab*) Âsitane hazinesinden verilmesi kararlaştırılmış⁴⁷ fakat 4 Mart 1718 tarihinde söz konusu hazineye başka bir yer ocaklık olarak tayin edilmiştir⁴⁸.

1129 senesinin üçüncü ayından 1130 senesinin üçüncü ayının sonuna kadar ise kurşunlu mahzene 15.341 top yelken bezi teslim edilmişti. Ayrıca kurşunlu mahzende bu sırada geçen sene kalyonlara verilenlerin dışında 7460 top yelken bezinin de mevcut olduğu kaydedilmiştir. Bu zaman zarfında Hacı Mehmed'in teslim ettiği pamuk iplikleri parası ile bükme ve yelken bezi ücretlerinin 35.970 kuruş 30 akçe tuttuğu hesaplanmıştı. Her ay Âsitane hazinesinden verilmesi kararlaştırılan 2000 akçenin burada para bulunmadığından düzenli verilemediği sadece 16.500 kuruş ödemenin yapıldığı geri kalanın İstanbul gümrüğünden 7500 kuruş alınarak tamamlandığı kaydedilmektedir. Bu takdirde Hacı Mehmed'e 24.000 kuruş ödenmiş geriye 11.970 kuruş 30 akçe kalmıştı. Bunun uygun bir yerden havale edilmesi emredilmişti. Ayrıca her ay düzenli ödeme yapılamaması sebebiyle vaktiyle pamuk ipliği alınamadığından kalyonların *umûr-ı müsta'cele-i zaruriyesinden*

45 28 Ra. 1129/12 Mart 1717 tarihinde Asitâne kaimmakamı ve kadısına, Geyve ve Akhisar kadılarına, İstanbul defterdar vekili ve Tersâne Emmini'ne hitaben yazılan hüküm: BOA, MAD 6266, s. 166.

46 Örneğin 9 Ra. 1144/11 Eylül 1731 tarihli yelken bezi teslimi kaydı: BOA, MAD 10323, s. 135.

47 Tersâne Emmini ve yelken bezi dokutdurucusu Hacı Mehmed'e hitâben yazılan 7 R. 1129/21 Mart 1717 tarihli hüküm: BOA, MAD 2864, vr. 78b.

48 1 R. 1130/4 Mart 1718 tarihli *terkin* kaydı: BOA, MAD 2864, vr. 78b.

olan yelken bezlerinin gerektiği zamanda hazırlanamadığı belirtilerek bunu önlemek için 1130 senesinin dördüncü ayından itibaren bu senenin sonuna kadar her ay 2000 kuruşa tamamlanmak üzere aşağıdaki yerler ocaklık belirlenmiş ve buralardan belirli miktarlarda para verilmesi kararlaştırılmıştı⁴⁹:

İstanbul gümrüğü malından	80.000 akçe
İstanbul kahve rüsûmu mukataası malından	60.000 akçe
İstanbul duhân gümrüğü malından	60.000 akçe
İstanbul simkeşhane mukataası malından	<u>40.000 akçe</u>
Toplam:	240.000 akçe (2000 kuruş)

Fakat sonra İstanbul gümrüğü dışındaki diğer üç kalemin gelirlerinin başka harcamalara gider olarak daha önceden ayrıldığının hatırlatılması üzerine bunların toplamı olan 160.000 akçenin aylık olarak Âsitane hazinesinden verilmesi emredilmişti⁵⁰. Bunun yanı sıra yükselen iplik fiyatlarından dolayı aylık 1200 top yelken bezi üretiminin 2471 kuruşa mâl olacağı da hesap edilmişti⁵¹.

1131 senesinin ilk ayında (1718 sonları) bezhanedeki üretimin hesabı yapılmıştı. Hacı Mehmed'e, İstanbul kahve rüsûmu ve simkeşhane mukataası gelirinden 1130 senesi içinde bir şey ödenmediği, İstanbul ve duhân gümrükleri gelirinden ise bu senenin dördüncü ayından itibaren sene sonuna kadar geçen 9 ay zarfında 8000 kuruş, Âsitane hazinesinden ise 12.000 kuruş olmak üzere toplam 20.000 kuruş verildiği kaydedilmişti. Hacı Mehmed ise bu süre içinde kurşunlu mahzene topunu 30 akçeye dokuduğu 10.091 top yelken bezi teslim etmiş, devlete ise erişlik olanının kıyyesine 90, argaçlık olaninkine ise 70 akçeden 25.430 kıyye pamuk ipliği satmıştı. Pamuk ipliğinin 11.260 kıyyesini erişlik iplik oluşturmaktaydı. Bunun bükme ücreti olarak kıyye başına 14 akçe verilmişti. Toplamda Hacı Mehmed'e 20.547 kuruş 30 akçe ödeneceği hesap edilmişti. Hacı Mehmed'e yukarıda zikredilen 20.000 kuruş çıkarıldığında 547 kuruş ve 30 akçe daha verilmesi gerektiği ortaya çıkmıştı⁵².

49 BOA, MAD 2864, vr. 80a (1 R. 1130/4 Mart 1718).

50 Âsitane kaimmakamı ve defterdar vekiline hitaben yazılan 16 R. 1130/19 Mart 1718 tarihli hüküm: BOA, MAD 2864, vr. 80b.

51 Tersâne Emîni ve iplikçi Hacı Mehmed'e hitaben yazılan 19 R. 1130/22 Mart 1718 tarihli hüküm: BOA, MAD 2864, vr. 80b.

52 Bunun 247 kuruş 30 akçesi indirilerek 300 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştı (BOA, MAD 3918, s. 154-155, 17 M. 1131/10 Aralık 1718).

Tablo 28: 1121-30/1709-18 arasında Bezhaneden teslim edilen yelken bezi

Sene (hicrî)	Yelken Bezi (top-zıra)	Sene	Yelken Bezi (top-zıra)
1121 ⁵³	4123	1122 ⁵⁴	1365,5
1123 ⁵⁵	1320	1124 ⁵⁶	2381
1126 ⁵⁷	4938 – 10	1127 ⁵⁸	9834 – 6
1128 ⁵⁹	10.137	1129 ⁶⁰	14.012 – 10
		1130 ⁶¹	12.380 – 14
		Toplam	60.493,5 – 5

Bezhanenin Senelik Düzenli Üretime Geçmesi

Bezhaneye faaliyete başladıktan sonra donanmanın da katıldığı seferler dolayısıyla artan yelken bezi ihtiyacını karşılamak üzere yoğun bir üretim gerçekleşmiş, üretim miktarı olarak günlük 40 toptan, senelik 14.160 top yelken bezi hedeflenmişti. Fakat 1718’de sona eren savaştan sonra bu miktarda yelken bezine gerek olmadığı belirtilerek düzenli şekilde her sene, bir topu 455 dirhem erişlik, 565 dirhem argaçlık pamuk ipliğinden meydana gelen toplam 1020 dirhem ağırlığında ve 15 zirâ uzunluğunda 2000 top yelken bezinin yeterli olacağı kararlaştırılmıştı. Bu miktarda üretime 4253,5 kuruş gerekmekteydi. Bunun için aşağıda gösterilen devlete ait gelirlerin ocaklık tayin edilmesi uygun görülmüştü⁶²:

53 9 Ca. 1121-21 S. 1122/17 Temmuz 1709-21 Nisan 1710 tarihleri arasında bezhanede gerçekleştirilen ilk üretim (BOA, MAD 2485, s. 143, 16 R. 1122/14 Haziran 1710).

54 10 S. 1123/30 Mart 1711 tarihli tezkire kaydı (BOA, MAD 2485, s. 161).

55 9 Za. 1123/19 Aralık 1711 tarihli tezkire kaydı (BOA, MAD 2895, s. 113).

56 BOA, MAD 2381, vr. 67a (5 Ş. 1124/7 Eylül 1712).

57 BOA, MAD 3171, vr. 52a-b (17 M.-5 Za. 1126/2 Şubat-12 Kasım 1714); MAD 2850, s. 96.

58 5 S. 1127/10 Şubat 1715 tarihli tezkire kaydı (BOA, MAD 2850, s. 96) ve 5 M. 1128/31 Aralık 1715 tarihli tezkire kaydı (BOA, MAD 2850, s. 119).

59 27 S. 1128/21 Şubat 1716, 13 R. 1128/6 Nisan 1716, 25 Ra. 1129/9 Mart 1717 tarihli tezkire kayıtları (BOA, MAD 6266, s. 138, 146, 166).

60 1129 senesinin ikinci ayından 1130 senesinin birinci ayının sonuna kadar yapılan teslimat (BOA, MAD 6266, s. 166, 25 Ra. 1129/9 Mart 1717; MAD 2864, vr. 79b, 1 R. 1130/4 Mart 1718)

61 1130 senesinin ikinci ayından bu senenin sonuna kadar yapılan teslimat (BOA, MAD 2864, vr. 79b, 1 R. 1130/4 Mart 1718; MAD 3918, vr. 155, 17 M. 1131/10 Aralık 1718).

62 BOA, MAD 10309, s. 155.

İstanbul gümrüğü malından	1500 kuruş
İstanbul duhân gümrüğü malından ⁶³	1500 kuruş
İstanbul kahve rüsûmu mukataası malından	<u>1253,5 kuruş</u>
Toplam:	4253,5 kuruş

1719'dan itibaren kurşunlu mahzene düzenli olarak 2000 top yelken bezinin teslim edildiği görülmektedir.

Tablo 29: 1131-58/1719-45 arasında Bezhaneden teslim edilen yelken bezi

Sene	Ocaklık Yelken Bezi (top)	Ocaklık Dışı Yelken Bezi (top)
1131/1719 ⁶⁴	2008	
1132/1720 ⁶⁵	2023	
1133/1721 ⁶⁶	2000	
1134/1722 ⁶⁷	2016,5	
1135/1723 ⁶⁸	2026,5	
1136/1724 ⁶⁹	2021	
1137/1725 ⁷⁰	2018	
1142/1729 ⁷¹	2010	
1143/1730 ⁷²	2010	
1144/1731 ⁷³	2010	
1145/1732 ⁷⁴	2000	22.000 ⁷⁵
1146/1733 ⁷⁶	2000	
1147/1734 ⁷⁷	2000	
1148/1735 ⁷⁸	2015	

63 Bu ocaklık kalemine ait 1500 kuruş, 1144/1731'den itibaren İstanbul cizye gelirinden verilmeye başlanmıştır: BOA, MAD 10323, s. 135.

64 BOA, MAD 10309, s. 156.

65 BOA, MAD 3925, vr. 60a.

66 BOA, MAD 3874, vr. XIb.

67 BOA, MAD 3133, s. 122.

68 BOA, MAD 10313, s. 134.

69 BOA, MAD 3165, vr. 64b

70 BOA, MAD 10317, s. 133.

71 BOA, MAD 10321, s. 150.

72 BOA, MAD 10323, s. 135.

73 BOA, MAD 10325, s. 44.

74 BOA, MAD 10326, s. 143.

75 Bu sene ayrıca ocaklık yelken bezi kalitesinde üretilmesi emredilen 22.000 top yelken bezi için 28 S. 1145/20 Ağustos 1732 ve 28 Ra. 1145/18 Eylül 1732 tarihlerinde toplam 22.500 kuruş avans olarak ödenmişti: BOA, MAD 10326, s. 121.

76 BOA, MAD 10329, s. 129.

77 BOA, MAD 10177, s. 36.

78 BOA, MAD 10332, s. 127.

Sene	Ocaklık Yelken Bezi (top)	Ocaklık Dışı Yelken Bezi (top)
1149/1736 ⁷⁹	2000	
1150/1737		9872 ⁸⁰
1151/1738 ⁸¹	2000	
1152/1739 ⁸²	2000	
1154/1741 ⁸³	2000	
1155/1742 ⁸⁴	2000	
1156/1743 ⁸⁵	2000	
1157/1744 ⁸⁶	2000	
1158/1745 ⁸⁷	2000	

Birkaç senenin kayıtlarına tesadüf edilmemekle birlikte ödemeler için belirli gelirlerin ocaklık tayin edilmesi sebebiyle bu senelerde de 2000 top yelken bezinin teslim edildiği düşünülebilir. Bunun yanı sıra 1145/1732 ve 1150/1737 senelerinde olduğu gibi ihtiyaç duyulduğunda senelik mutat olanın üzerinde yelken bezi teslim edildiği görülmektedir.

1149/1736'da Kaptanıderya Ali Paşa ve Tersâne ileri gelenleri, ocaklık ödeme karşılığında mutat miktarda üretilen yelken bezinin birer takım olmak üzere ancak üç kalyona yettiğini, Tersâne'de inşa olunan *kebîr üç kantarlı* ile Midilli'de inşa olunan iki kalyona ikiyeşer takımdan yeni yelken bezi gerektiğini bildirince Hacı Mehmed'e senelik teslimatın dışında ocaklık yelken bezi ölçülerinde 10.000 top sipariş edilmişti⁸⁸. Bu iş için 21.359 kuruş 20 akçe gerektiği hesap edilmiş Hacı Mehmed'e ise 23 Kasım 1736 ile 4 Nisan 1738 tarihleri arasında dört ayrı tarihte 20.000 kuruş ödeme yapılmıştı. Hacı Mehmed ise, 21.027 kuruş 52 akçe değerinde 9872 top yelken bezi teslim etmişti⁸⁹.

79 BOA, MAD 10336, s. 105.

80 BOA, MAD 10336, s. 104.

81 BOA, MAD 10338, s. 124.

82 BOA, MAD 10340, s. 130.

83 BOA, MAD 3388, s. 119.

84 BOA, MAD 9950, s. 90.

85 BOA, MAD 10344, s. 133.

86 BOA, MAD 10345, s. 118; AE. I. Mahmud 13835.

87 BOA, MAD 4380, vr. 61b.

88 BOA, MAD 10336, s. 104.

89 Geri kalan 27 kuruş 52 akçe için ödeme yapılmamıştır: BOA, MAD 10336, s. 104.

Dokumacıbaşılık Görevine Yeni atamalar ve Bezhanede Dışında Yelken Bezi Dokunan Tezgâhların Kaldırılması

1153/1740'ta Hacı Mehmed'in vefat etmesi üzerine boş kalan dokumacıbaşılık görevine devlet tarafından oğlu Hacı Abdurrahman getirilmişti⁹⁰. 1154/1741'de kurşunlu mahzene ocaklık yelken bezini teslim edenin Hacı Abdurrahman olduğu görülmektedir⁹¹. Bu tarihten sonra 1164/1751'e kadar Hacı Abdurrahman, bez kârhanesinde *ser-nessâc* olarak görev yapmıştır⁹².

1750'de, Hacı Abdurrahman bezhanenin dışında, İstanbul ve Galata'da bazı yerlerde gizli şekilde bez dokuma tezgâhlarının kurulduğunu bildirmektedir. Bunların piyasadaki pamuk ipliğine yüksek fiyat vermeleri nedeniyle kendisinin artık devletçe belirlenen fiyattan iplik alamadığını ve senelik bir buçuk kese zarara uğradığını ifade etmekteydi. Arzuhalinde daha önce bir fermanla Tersâne'deki bezhane dışında yelken bezi dokumacılığının yasaklanmasına rağmen gizlice yelken bezi üretimi yapan yerlerin kaldırılmasını talep etmekteydi⁹³. Bunun üzerine bu şekilde üretim yapan 24 tezgâhın sahibi Tersâne'ye çağrılarak onlara bezhanede işler durumdaki on tezgâha katılarak ocaklık yelken bezinden her bir tezgâhın hissesine düşen 900 zirâ (585 m.) bezi teslim etmeleri teklif edilmiş fakat bu kimseler, devlet tarafından belirlenen fiyat üzerinden üretim yapmalarının kendilerine bezin her zirâında 7 akçe zarar getireceğinden bunu kaldıracak güçleri olmadığını ifade etmişlerdi⁹⁴.

Konuyla ilgili belgede İstanbul ve Galata'da gizlice yelken bezi dokuyanların bunları tüccar gemilerine sattıkları ifade edilmekle beraber pamuk ipliğinin fiyatlarında artışa sebep olmaları sebebiyle bunların kaldırılmasının istendiği belirtilmektedir. Ayrıca tüccar gemilerinin ihtiyaç duyduğu bezin Boğazhisarları'ndan İstanbul'a getirildiği vurgulanarak bu tezgâhların kaldırılması emredilmiştir⁹⁵.

90 BOA, C. BH 12404.

91 BOA, MAD 3388, s. 119.

92 BOA, MAD 5456, s. 140.

93 BOA, MAD 3869, s. 49.

94 Dokumacıbaşı Yakup'un arzuhalî üzerine 27 Ş. 1174/3 Nisan 1761 tarihinde başmuhasebeden çıkarılan der-kenâr kaydı: BOA, C. BH 446.

95 Dergâh-ı Âlî Yeniçeriler Ağası Seyyid Ahmed, İstanbul ve Galata kadıları ile Tersâne-i Âmire Emîni Ahmed'e hitaben yazılan 3 Za. 1163/4 Ekim 1750 tarihli hüküm: BOA, MAD 3869, s. 49.

Bunun yanı sıra Hacı Abdurrahman'a, pamuk ipliğinin piyasa fiyatının artmasından dolayı 5224 kıyye erişlik ipliği Akhisar ve Geyve'den gümrüksüz ve taşıma ücreti olmadan kıyyesini 75 akçeye satın alması için izin verilmişti⁹⁶. Daha önce de iplik yönünden İstanbul'da sıkıntı yaşandığında Hacı Mehmed'e de zikredilen yerlerden aynı fiyattan bez almasına izin verilmişti⁹⁷.

Bundan birkaç ay sonrasına ait bir belgede, Hacı Abdurrahman, Akhisar ve Geyve'den satın alacağı pamuk ipliğinin zamanında yetişemeyeceğinden ötürü yelken bezini dokuyamayacağını ileri sürerek Akdeniz seferine çıkacak kalyonlar için gereken 14.000 yelken bezini, kaçak olarak yelken bezi dokunan yerlerden aynı borç olarak alıp, daha sonra bunların yerine bezhanede dokuyacağı bezden verebileceğini bildirmişti. Kendisine bu miktarda yelken bezinin söz konusu esnaftan aynı olarak verilmesi için hüküm yazılması konusundaki talebi kabul edilerek 6 Aralık 1750 tarihinde İstanbul ve Galata kadılarına bu konuda emr-i şerif gönderilmişti⁹⁸.

Böylelikle Hacı Abdurrahman, hem bezhane dışında üretim yapan tezgâhların kaldırılmasını sağlamış hem de buralarda üretilen beze aynı borç adı altında sahip olmuştur. Yüksek fiyattan pamuk ipliği satın almadan hazır bulunan yelken bezine el koyan Hacı Abdurrahman ayrıca kendisine tanınan hakla Akhisarı ve Geyve'den de ucuza alacağı iplikle üretim yapabilme imkânına kavuşmuştur.

Hacı Abdurrahman, görevi devam ederken Mısır'a gitmesi üzerine akraba ve yakınlarından olan Hacı Mahmud, Ahmed Hoca ve diğerlerine devlet tarafından bunun sebebi sorulunca onlar da Hacı Abdurrahman'ın dokumacıbaşılık görevinden *imtinâ* ettiği cevabını vermişlerdi. Bunun üzerine bezhane ser-nessâcı olarak yelken bezi üretiminde aciz kaldığı ifade edilen Hacı Abdurrahman'dan boşalan bu göreve başka biri getirilmiştir. Zindankapısı'nda dükkânları olan İplikçi Hacı Ali ve Kasım'ın kefil olmaları ayrıca eski Tersâne Emmini Rakım Hacı Mehmed Efendi ile yeni Tersâne Emmini Mustafa Bey Efendilerin ilâmları üzerine 1164 (1751) sonunda Hacı

96 Geyve ve Akhisar kadıları, kethüda yerleri, serdârlar ve ayân-ı vilâyet iş erlerine hitaben yazılan 3 Za. 1163/4 Ekim 1750 tarihli hüküm: BOA, MAD 3869, s. 49.

97 Geyve ve Akhisar kadıları, kethüda yerleri, serdârlar ve ayân-ı vilâyet iş erlerine hitaben yazılan 19 Ca. 1145/7 Kasım 1732 tarihli hüküm: BOA, MAD 10326, s. 121.

98 BOA, MAD 3869, s. 49.

İsmail bezhanenin yeni idarecisi olmuştur. Hacı İsmail'e bezhanedeki tezgâhları tamir ettirmesi ve Hacı Abdurrahman gibi zarara uğradığı yolunda bahaneler üretmemesi şartı koşulmuştu. Bunları kabul eden Hacı İsmail, ocaklık adıyla kendisine ödenecek 4253,5 kuruş karşılığında eski ağırlık ve ölçülerinde olmak üzere devlete senelik 2000 top yelken bezi vermeyi taahhüt etmişti⁹⁹.

Hacı İsmail'in göreve getirildiği 7 Kasım 1751 tarihinde İstanbul, Galata ve buraların civarında mevcut olan tezgâhların kaldırılması için de emir verilmişti. 13 Şubat 1753 tarihli başka bir emirle bu kez Kanlıca, Üsküdar ve Eyüp'teki tezgâhların da yasaklandığı görülmektedir¹⁰⁰. Hatta bu tutum İstanbul dışına da çıkmış, Hacı İsmail'in arzuhalı üzerine İzmir kadısına, burada iki zimmînin kurduğu yelken bezi dokunan tezgâhın kaldırılması emredilmişti¹⁰¹. Ayrıca İzmir'deki diğer dokuyucu esnaf da İzmir kadısı Hüseyin Efendi tarafından bu tür kaçak tezgâhlar kurmamaları konusunda uyarılmış, onların da katî bir şekilde bu yasağa uyacaklarını ifade ettikleri kaydedilmişti¹⁰².

Senelik olarak bezhaneden kurşunlu mahzene teslim edilen ocaklık yelken bezinin yeterli gelmediği durumlarda bezhaneye, ihtiyaç duyulan miktar kadar yelken bezi siparişi vermeye devam edilmiştir. Hacı İsmail, 1752'de, devletten bu surette üç kalyon için 20.000 zirâ (13.000 m.) yelken bezi siparişi almıştır. Hacı İsmail, bezhanede devlete yıllık olarak verdiğinin dışında ürettiği yelken bezinin zirâını 24 akçeden tüccar gemilerine satmaktaydı. Ocaklık bezin zirâı ise devlete 17 akçeye mâl olmaktaydı. Devletin 24 akçeden bez almasının mümkün olmadığı ifade edilerek önce 21 daha sonra 20 akçeye indirilen fiyat üzerinden 20.000 zirâ yelken bezi için 3333 kuruş 40 akçe verilmesi gerektiği hesap edilmişti. Bununla birlikte devlet adına üretilen ocaklık yelken bezi fiyatının ekstra siparişler için ödenen fiyattan etkilenmeyeceği vurgulanmıştı¹⁰³.

99 Hacı İsmail'e verilen 18 Z. 1164/7 Kasım 1751 tarihli ocaklık berâtı: BOA, MAD 5456, s. 140; C. BH 446.

100 BOA, MAD 5456, s. 140.

101 İzmir kadısına ve voyvodasına hitaben yazılan 19 Z. 1167/9 Ağustos 1754 tarihli hükümde iki zimmîden birinin adı Asvadar (اصوادر) olarak kaydedilmiş diğerinin ki belirtilmemiştir: BOA, MAD 5456, s. 140.

102 BOA, MAD 5456, s. 140.

103 BOA, MAD 10354, s. 201 (5 Ş. 1165/18 Haziran 1752).

1753'te Tersâne-i Âmiri Eminî Hacı Ebubekir Efendi tarafından Akdeniz'in kış aylarında muhafazası için görevlendirilen üç kalyona 25.000 zirâ (16.250 m.) yelken bezi gerektiği ve bu miktarda bezin kurşunlu mahzende bulunmadığı belirtilerek geçen sene olduğu gibi zirâ 20 akçeden 20.000 zirâ yelken bezinin bezhaneden satın alınması yönündeki arzuhalî kabul edilerek Hacı İsmail'e sipariş verilmişti¹⁰⁴. Senelik mutat üretimin dışında 1168/1755¹⁰⁵, 1170/1756¹⁰⁶ ve 1171/1758'de¹⁰⁷ de Hacı İsmail'e aynı miktarda yelkenbezi siparişinde bulunulmuştur.

Hacı İsmail, göreve getirildiği 1164 (1751) senesi sonundan itibaren taahhüt ettiği üzere ocaklık bezi düzenli olarak teslim ettiği gibi bunun dışında verilen siparişleri de yerine getirmekteydi. Fakat vefat eden eski dokumacıbaşı Hacı Abdurrahman'ın *bezci-başılık bizim ekmeğimizdir* iddiasıyla ortaya çıkan iki kardeşi, bu görevin kendilerine verilmesi hususunda Tersâne ileri gelenleri ve kaptanıderya huzurunda konunun görüşülmesini talep etmişlerdi. Tersâne ileri gelenleri ise eski dokumacıbaşı Hacı Abdurrahman'ın ocaklık yelken bezini düzenli olarak vermediğini, bazı senelerde dörtte birini yahut yarısını verip geri kalan kısmını teslim etmediğini, bu yüzden işten el çektirildiğini ve kendisinin 1164/1751 senesinde Tersâne Eminî ve ileri gelenlerine ocaklık yelken bezini artık tedarik edemeyeceğini kesin olarak ifade ettiğini bildirmişlerdi. Bu sırada boşta kalan göreve ocaklık bezi her sene vermeyi ve ayrıca ekstra yelken bezi siparişlerini de karşılamayı taahhüt eden Hacı İsmail'in getirildiğini ve şimdiye kadar görevinde kusuru görülmediğini belirtmişlerdi. Hacı Abdurrahman'ın iki kardeşinin *bizler başka mahalde müceddeden kârhane binâ ve nessâcbaşî oluruz* şeklindeki ifadelerinden tedirgin olan Hacı İsmail'in isteğiyle başmuhasibeki görev kaydına dokunulmaması hususunda Kaptanıderya Süleyman Paşa'nın ilâmı kabul edilerek görev kaydına bu konuda şerh konulması emredilmişti¹⁰⁸.

104 7 Z. 1166/5 Ekim 1753 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2833, s. 161. Söz konusu miktardaki yelken bezi 28 Ra. 1168/12 Ocak 1755'te kurşunlu mahzene teslim edilmişti: BOA, MAD 2833, s. 161.

105 BOA, MAD 10357, s. 169.

106 BOA, MAD 10360, s. 203.

107 BOA, MAD 10364, s. 221.

108 BOA, MAD 5456, s. 141 (21 Ş. 1172/19 Nisan 1759).

Bu olaylardan birkaç sene sonra Hacı İsmail vefat edince onun yerine Tersâne Emmini Mehmed Bey'in arzuhal ve ilâmı üzerine eski dokumacıbaşı Hacı Mehmed'in oğlu Yakup, 4 Ocak 1761 tarihinde bu göreve getirilmişti¹⁰⁹. Ayrıca yelken bezi için yapılan senelik ödemenin 1500 kuruşunun İstanbul gümrüğü malından, 2753,5 kuruşun ise İstanbul cizye malından verilmesi kararlaştırılmıştı¹¹⁰.

Yakup da kendisinden önceki dokumacıbaşılar gibi bezhane dışında kaçak üretim yapan tezgâhlarla mücadele etmiştir. İzmir'de Ayvaz, Manas ve adı belirtilmeyen başka biri ile birlikte üç zimmînin bu şekilde kaçak üretim yapmaları ayrıca Tersâne'deki bezhanede çalışan zimmî dokumacılara daha fazla para vererek yanlarında çalıştırmaları üzerine bölgedeki görevlilere bu kimselerin tezgâhlarının kaldırılması emredilmiştir¹¹¹. Ayrıca yine Yakup'un arzuhalı üzerine bezhane dışında İstanbul, Galata ve bu bölgeler civarında, kaçak olarak kurulan tezgâhlarda yelken bezinin üretiminin yasak olduğuna dair selefi Hacı İsmail'e verilene benzer bir emr-i şerîf yazılmıştı¹¹².

Vefat eden Hacı İsmail'in bezhanedeki odasında ve tezgâhların üzerinde bulunan çeşitli bez ve iplikler Kasımpaşa nâibi Seyyid Mehmed Efendi'yle birlikte bazı bez ustaları tarafından kayda alınmıştı. Buna göre her kıyyesi 1 kuruştan 873 kuruş tutan 330 kıyye beyaz pamuk ipliği, 130,5 kıyye bez, 412,5 kıyye iplik ve bez ile kıyyesi 150 akçeden 122,5 kuruş tutan 64 kıyye mavi ve 34 kıyye kırmızı iplik tespit edilmişti¹¹³.

Dokumacıbaşı Yakup'un döneminde de ocaklık yelken bezi dışında zirâi 20 akçeden olmak üzere devlet tarafından bezhaneye sipariş verilmeye devam edilmişti. Fakat miktar önceki yıllara göre yüksekti. 1174/1761 senesinde Akdeniz muhafazası için denize açılacak kalyonlar için 50.000 zirâ (32.500 m.), ayrıca

109 27 Ca. 1174/4 Ocak 1761 tarihinde verilen ocaklık berâtu kaydı: BOA, MAD 5456, s. 141.

110 29 Ra. 1174/8 Kasım 1760 tarihinde İstanbul kahve gümrüğü mukataası malından verilen 1253,5 kuruşun İstanbul cizye malından verilmesi emredilmiş böylece buradan yelken bezi için yapılacak ocaklık ödeme 2753,5 kuruşa çıkmıştı: BOA, MAD 5456, s. 140.

111 13 B. 1174/18 Şubat 1761 tarihli *emr-dâde* kaydı: BOA, C. BH 445.

112 29 L. 1174/3 Haziran 1761 tarihli *emr-dâde* kaydı: BOA, C. BH 446.

113 BOA, MAD 3168, vr. 116b (27 Ca. 1174/4 Ocak 1761).

Sinop'ta denize indirilen iki kalyondan biri için ise 10.000 zirâ (6500 m.) yelken bezinin gerektiği Tersâne-i Âmire Emîni Mehmed Bey tarafından bildirilmiş söz konusu siparişin verilmesi kabul edilmişti¹¹⁴.

Bir sonraki sene bez sipariş miktarı daha da yükselerek 75.290 zirâyâ çıkmıştı. Bu miktarın Akdeniz muhafazasıyla görevlendirilen beş kalyonun yenilenecek yelkenleri için gerekli olduğunu Tersâne Emîni Mehmed Bey arz etmiş fakat bu miktarda yelken bezini 20 akçeden istemenin dokumacıbaşı Yakup'a haksızlık olacağını ifade ederek yelken bezinin zirâına 21 akçe ödenmesi yönündeki talebi sadece bu seneye özgü kalmak kaydıyla kabul edilmiştir¹¹⁵.

1178/1764'te pamuk ipliği fiyatlarının artmasından dolayı bir sıkıntı yaşandığı anlaşılmaktadır. Dokumacıbaşı Yakup Çelebi, artık eskisi gibi erişlik ipliği 90, argaçlığı ise 70 akçeden almanın mümkün olmadığını dile getirmektedir. Bunun üzerine Akhisar, Geyve ve Söğüt kadılarına dokumacıbaşı ve diğer tüccarı korumak gibi bir davranıştan sakınarak bu ipliklerin yerinde kaçar akçeye satıldığını ve İstanbul'a nakli sırasında nakliye, gümrük ve diğer masrafinin da ne kadar olduğunu tespit ederek bildirmeleri emredilmişti¹¹⁶.

Söz konusu yerlerde erişlik ipliğin 140, argaçlığın ise 130 akçe üzerinden satıldığı bildirilince, dokumacıbaşının buralardan ipliği daha ucuza almasını sağlamak amacıyla devlet tarafından fiyatlar, erişlik için 126, argaçlık için ise 113 akçe olarak belirlendi. İlgili belgede her ne kadar ocaklık bezi teslim ettikten sonra tüccar gemilerine yelken bezi satış hakkının bezhane dokumacıbaşlarına ait olsa da onların bu şekilde ancak beş-altı yüz kuruş kazandıkları, bununla da pamuk ipliğindeki fiyat artışını karşılayamadıkları ifade edilmektedir. Devlet, bu işletmeyi desteklemeye devam ederek bezhane için ocaklık adıyla tahsis edilen senelik gelirlerden olan İstanbul cizye kaleminden yapılan ödemeyi, 4511 kuruşa çıkarmıştı. İstanbul gümrüğü malından verilegelen 1500 kuruşla

114 21 B. 1174/26 Şubat 1761 ve 3 Z. 1174/6 Temmuz 1761 tarihli kayıtlar (BOA, MAD 3168, vr. 117a).

115 BOA, D. BŞM 41226, s. 9 (19 Ca. 1175/16 Aralık 1761).

116 Akhisar, Geyve ve Söğüt kadılarına ve ayân-ı vilâyete hitaben yazılan 30 Ca. 1178/25 Kasım 1764 tarihli hüküm: BOA, MAD 10376, s. 173.

toplam 6011 kuruşa çıkan ödeme için Yakup Çelebi'ye 22 Aralık 1764 tarihinde yeni ocaklık berâtı verilmişti¹¹⁷.

İplik fiyatlarındaki bu artış ocaklık bez dışında bezhaneden talep edilen siparişlere de yansıtılmıştı. Örneğin 1767'de sipariş edilen 20.000 zirâ yelken bezinin zirâına 24 akçeden 4000 kuruş ödenmişti¹¹⁸. Rusya'yla girilen savaş sebebiyle yelken bezi ihtiyacı artmış ve 1768'de de yine 24 akçeden önce 15.000 kuruş tutarında 75.000 zirâ¹¹⁹ daha sonra 5031 kuruş tutarında 25.155 zirâ yelken bezi¹²⁰ sipariş edilmişti.

Bununla birlikte 1769'da bezhanedeki mevcut tezgâhların artık devletin bu ekstra siparişlerini karşılayacak durumda olmadığı ifade edilmektedir. Birkaç sene önce 1050 kuruş karşılığında on tezgâh yenilenmiş otuzu da tamir edilmiş olmasına rağmen zamanla tezgâhların bazıları kullanılamaz hale gelmişti. Tersâne-i Âmire Emîni Hacı Ahmed tarafından yapılan denetleme sonrasında bu kez on beş tezgâhın tamir edilmesi geri kalan on beşinin de yenilenmesi uygun görülmüş bu iş için gereken 945 kuruşun Tersâne Emîni'nin hesabına dâhil edilmesine karar verilmişti¹²¹.

1770'e gelindiğinde ise Tersâne-i Âmire'deki yelken bezi tezgâhlarının bulunduğu binaların yeniden *inşa ve ihdâsı* emredilmişti. Bu işle Hassa mimarları başı (*ser-mimârân-ı hassa*) Abdi Ağa görevlendirilmişti¹²².

117 BOA, MAD 10376, s. 174 (27 C. 1178/22 Aralık 1764).

118 4000 kuruş için verilen 9 B. 1181/1 Aralık 1767 tarihli tezkire kaydı (BOA, MAD 4005, s. 173). Söz konusu yelken bezi 29 L. 1181/19 Mart 1768 tarihinde kurşunlu mahzene teslim edilmişti (BOA, MAD 4005, s. 173). 4000 kuruşu aldığına dair dokumacıbaşı Yakup tarafından imzalanan 28 L. 1181/18 Mart 1768 tarihli belge (BOA, C. BH 10326).

119 20 Ra. 1182/4 Ağustos 1768 tarihli tezkire kaydı (BOA, MAD 4629, vr. 92b).

120 Kalyonlar ve ince donanma gemilerinden olan şahtur, celiye, firkate ve kancabaşlar için sipariş edilen 25.155 zirâ yelken bezi için verilen 5031 kuruşun 26 L. 1182/5 Mart 1769 tarihli tezkire kaydı (BOA, MAD 4629, vr. 92b).

121 BOA, MAD 4629, vr. 74b (28 Ş. 1182/7 Ocak 1769).

122 Abdi Ağa bu işte çalıştırılacak işçilerin ücreti, kereste, çivi ve bina kurmaya gerekli diğer malzeme için avans olarak 1500 kuruş gerektiğini arzualinde belirtmiş kendisine peşin olarak 1000 kuruş verilmesi uygun görülmüştü (7 N. 1183/4 Ocak 1770 tarihli tezkire kaydı: BOA, C. BH 7420).

Bezhane Dışında Yelken Bezi Temini

Tablo 30: 1121/1709'da tüccardan satın alınan yelken bezi

Tüccarın adı	Yelkenlik bezin cınsı ve top adedi		Toplam
	Mayıstra	Alborta	
Uzun Mehmed	60	32	92
Süleyman Çelebi	96		96
Kavuncuoğlu Mustafa	331		331
Hacı Ali Çelebi	280	16	296
Hacı Hüseyin Çelebi	182	14	196
Hüseyin Çelebi	720		720
Tabakoğlu	30		30
Toplam	1699	62	1761

Bezhane kurulmadan önce olduğu gibi ve kurulduktan sonra da Boğazhisarları'ndan alborta ve mayıstralık yelken bezi satın alınmıştır. 1709'da İstanbul'a gelen yukarıda isimleri zikredilen tüccardan donanmadaki kalyete ve kalyonlar için Tersâne'de hazır bulunması amacıyla mayıstralık yelken bezi ile alborta denilen pamuklu bezden topu 126 akçeden olmak üzere 1963 top bez satın almak için pazarlık yapılmış tüccarın getirip kurşunlu mahzene teslim ettiği 1761 top bez için 1849 kuruş 6 akçe ödenmiştir¹²³.

Kaptanıderya İbrahim Paşa'nın 1718 senesi baharında denize açılacak kalyonlar için mevcut olandan daha fazla miktarda yelken bezine ihtiyaç duyulduğunu bildirmesi üzerine Tersâne'deki bezhanede dokunanın dışında da bez alınması kararlaştırılmıştı. 1717 senesinin sonunda Tersâne Emni Mehmed tarafından 5000 top yelken bezi temini için Boğazhisarları'na gönderilen mübaşire, buralardaki mevcut bezi satın alması eğer istenen miktarda bezi bulamazsagerikalını bir an önce Boğazhisarları'ndaki tezgâhlarda dokutması emredilmiş ve avans olarak kendisine 5000 kuruş verilmişti¹²⁴.

¹²³ 3 Ca. 1121/11 Temmuz 1709 tarihinde topu 126 akçeden 1761 top bez için tüccara ödenecek 1849 kuruş 6 akçenin düzenlenen hazine tezkiresi (BOA, MAD 2485, s. 135).

¹²⁴ Boğazhisarları kadıları ve ayân-ı vilâyet ve iş erlerine hitâben yazılan 22 Z. 1129/27 Kasım 1717 tarihli hüküm ve 23 Z. 1129/28 Kasım 1717 tarihinde mübaşire verilen avansın tezkire kaydı (BOA, MAD 3918, s. 139).

Tablo 31: 1123-82/1711-69 arasında Boğazhisarları'ndan satın alınması veya buralarda dokutturulması istenen yelken bezlerinin miktar ve fiyatı

Sene	Alborta	Mayıstra	Toplam bez (töp)	Bir topun fiyatı (akçe)	Toplam (kuruş)
1123/1711 ¹²⁵	17.700	34.000	51.700 ¹²⁶		
1133/1721 ¹²⁷	3000	3000	6000		
1135/1723 ¹²⁸	5000	5000	10.000	120	10.000
1137/1724 ¹²⁹	1500	1500	3000		
1137/1725 ¹³⁰	2500	2500	5000	120	5000
1142/1730 ¹³¹	3000	3000	6000	120	6000
1143/1731 ¹³²	2500	2500	5000	120	5000
1144/1731 ¹³³	2500	2500	5000	120	5000
1145/1732 ¹³⁴	3000	4500	7500	120	7500
1146/1733 ¹³⁵	2000	3000	5000	120	5000
1146/1734 ¹³⁶	3500	3500	7000	120	7000
147/1735 ¹³⁷	3500	3500	7000	120	7000
1148/1735 ¹³⁸	3000	3000	6000	147	7350

125 51.700 top beze alielhesap ödenecek 30.000 kuruş için düzenlenen 28 Ra. 1123/16 Mayıs 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2895, s. 104.

126 Bir miktarının Tersâne'deki yelken bezhanesinde dokutturulacağı ifade edilmekle beraber rakam belirtilmemiştir.

127 Kilidbahir ve Sultaniye kadı ve dizdârlarına yazılan 12 Za. 1133/4 Eylül 1721 tarihli hüküm: BOA, MAD 3874, vr. VIIa.

128 10.000 top beze ödenecek 10.000 kuruş için düzenlenen 26 L. 1135/30 Temmuz 1723 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10313, s. 113.

129 Kilidbahir ve Sultaniye kadıları ve dizdârlarına hitaben yazılan 13 Ra. 1137/30 Kasım 1724 tarihli hüküm: BOA, MAD 10317, s. 121.

130 Boğazhisarları kadılarına hitaben yazılan 7 Za. 1137/18 Temmuz 1725 tarihli hüküm: BOA, MAD 10317, s. 130.

131 BOA, MAD 10321, s. 135 (11 Za. 1142/28 Mayıs 1730).

132 Sultaniye kalesi kadısı, dizdârı, yeniçeri serdârı ve ayân-ı vilâyetin iş erlerine hitaben yazılan 12 Za. 1143/19 Mayıs 1731 tarihli hüküm: BOA, MAD 10323, s. 108.

133 Boğazhisar kadısına hitaben 5000 top yelken bezinin gönderilmesi hakkında 18 S. 1144/22 Ağustos 1731 tarihli bir hüküm yazılmakla birlikte siyakat öbeğinin üstüne "akçe verilmemiştir" kaydı düşülmüştür (BOA, MAD 10325, s. 22).

134 7500 top beze ödenecek 7500 kuruş için düzenlenen 9 M. 1145/2 Temmuz 1732 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10326, s. 120.

135 5000 top beze ödenecek 5000 kuruş için düzenlenen 19 M. 1146/2 Temmuz 1733 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10329, s. 92.

136 7000 top beze ödenecek 7000 kuruş için düzenlenen 27 Za. 1146/1 Mayıs 1734 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10329, s. 116.

137 12 Z. 1147/5 Mayıs 1735 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10332, s. 107.

138 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 23 B. 1148/9 Aralık 1735 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10332, s. 119.

Sene	Alborta	Mayıstra	Toplam bez (top)	Bir topun fiyatı (akçe)	Toplam (kuruş)
1149/1736 ¹³⁹	5000	5000	10.000	147	12.250
1150/1738 ¹⁴⁰	5000	5000	10.000	147	12.250
1151/1739 ¹⁴¹	5000	5000	10.000	147	12.250
1153/1740 ¹⁴²	2900	2700	5600	147	6860
1153/1741 ¹⁴³	3000	3000	6000	147	7350
1154/1742 ¹⁴⁴	5000	5000	10.000	147	12.250
1157/1744 ¹⁴⁵	3000	3000	6000	147	7350
1158/1745 ¹⁴⁶	3000	3000	6000	147	7350
1160/1747 ¹⁴⁷	3000	3000	6000	147	7350
1161/1748 ¹⁴⁸	3000	3000	6000	147	7350
1162/1749 ¹⁴⁹	3000	3000	6000	147	7350
1163/1750 ¹⁵⁰	3000	3000	6000	147	7350
1164/1751 ¹⁵¹	3000	3000	6000	147	7350
1165/1752 ¹⁵²	3000	3000	6000	147	7350
1166/1753 ¹⁵³	3000	3000	6000	147	7350
1167/1754 ¹⁵⁴	3000	3000	6000	147	7350
1168/1755 ¹⁵⁵	3000	3000	6000	147	7350
1169/1756 ¹⁵⁶	3000	3000	6000	147	7350
1170/1757 ¹⁵⁷	3000	3000	6000	147	7350
1171/1758 ¹⁵⁸	3000	3000	6000	147	7350

139 10.000 top beze ödenecek 12.250 kuruş için düzenlenen 4 B. 1149/8 Kasım 1736 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10336, s. 92.

140 5 Z. 1150/26 Mart 1738 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10338, s. 102.

141 8 L. 1151/19 Ocak 1739 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10338, s. 116.

142 Boğazhisarı kadıları, kethüda yerleri, yeniçeri serdârları ve ayân-ı vilâyetin iş erlerine hitaben yazılan 23 Ca. 1153/ 16 Ağustos 1740 tarihli hüküm: BOA, MAD 3389, s. 125.

143 Boğazhisarı kadısı, kethüda yerleri, yeniçeri serdârları ve ayân-ı vilâyetin iş erlerine hitaben yazılan 1 Z. 1153/17 Şubat 1741 tarihli hüküm: BOA, MAD 3388, s. 96.

144 10.000 top beze ödenecek 12.250 kuruş için düzenlenen 3 Z. 1154/9 Şubat 1742 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 9950, s. 68.

145 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 7 M. 1157/21 Şubat 1744 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10345, s. 100.

146 19 M. 1158/21 Şubat 1745 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 4380, vr. 51b.

147 24 Za. 1160/27 Kasım 1747 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10346, s. 63.

148 11 Za. 1161/2 Kasım 1748 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2844, s. 120.

149 15 Z. 1162/26 Kasım 1749 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10350, s. 143.

150 7 Z. 1163/7 Kasım 1750 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3869, s. 37.

151 5 Z. 1164/25 Ekim 1751 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 5456, s. 121.

152 23 Za. 1165/1 Kasım 1752 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10354, s. 169.

153 23 L. 1166/23 Ağustos 1753 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10356, s. 158.

154 27 L. 1167/17 Ağustos 1754 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10357, s. 136.

155 5 Za. 1168/13 Ağustos 1755 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10359, s. 162.

156 5 Za. 1169/1 Ağustos 1756 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10360, s. 161.

157 17 L. 1170/5 Temmuz 1757 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10364, s. 167.

158 21 L. 1171/28 Haziran 1758 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10365, s. 146.

Sene	Alborta	Mayıstra	Toplam bez (top)	Bir topun fiyatı (akçe)	Toplam (kuruş)
1173/1759 ¹⁵⁹	3000	3000	6000	147	7350
1174/1761 ¹⁶⁰	3000	3000	6000	147	7350
1175/1762 ¹⁶¹	3000	3000	6000	147	7350
1177/1764 ¹⁶²	3000	3000	6000	147	7350
1178/1765 ¹⁶³	3000	3000	6000	147	7350
1181/1767 ¹⁶⁴	3000	3000	6000	147	7350
1182/1768 ¹⁶⁵	5000	5000	10.000	147	12.250
1182/1768 ¹⁶⁶	5000	5000	10.000	147	12.250
1182/1769 ¹⁶⁷	3000	3000	6000	147	7350

Tersâne'deki bezhane faaliyete geçtikten sonra da devlet tarafından kalyonlar, ince donanma gemileri, sandal ve filikalar için tente ve yelken bezi ihtiyacını karşılamak üzere piyasadan bez satın alınmıştır. Bu bezler, alborta¹⁶⁸ ve mayıstra olmak üzere iki çeşitti. Albortalık yelken bezinin topu 600, mayıstralığinki ise 800 dirhemdi. Genelde her iki cins bezden de aynı miktarlarda ve ekseriyetle üç biner top alınmıştır. Savaş senelerinde ise bu miktar beş biner topa kadar çıkmıştır.

Alborta bezi Sultaniye ve Kum (Sultanhisarı) kaleleri, mayıstra bezi ise Kilidbahir ve Seddülbahir kalelerindeki dokuyucu esnafı (*hallâc tâ'ifesi*) tarafından imal edilmekteydi¹⁶⁹. İstenen miktardaki bez ya mevcut olandan satın alınır veya buralardaki tezgâhlarda dokutturulmak üzere söz konusu miktar her birine eşit oranda dağıtılır ve Tersâne'den kendilerine verilen örneğe göre yelken bezi dokumaları beklenirdi. Bu alışveriş veya dokutma işiyle Tersâne

159 BOA, MAD 10368, vr. 80b (9 Ca. 1173/29 Aralık 1759)

160 BOA, MAD 3168, vr. 79b (25 C. 1174/1 Şubat 1761).

161 6000 top beze ödenecek 7350 kuruş için düzenlenen 13 L. 1175/7 Mayıs 1762 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10371, s. 158; BOA, C. BH 9109.

162 13 Za. 1177/14 Mayıs 1764 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10376, s. 127.

163 26 L. 1178/18 Nisan 1765 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10378, s. 136.

164 25 S. 1181/23 Temmuz 1767 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 4005, s. 136.

165 10.000 top beze ödenecek 12.250 kuruş için düzenlenen 20 Ra. 1182/4 Ağustos 1768 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 4629, vr. 89b.

166 2 B. 1182/12 Kasım 1768 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 4629, vr. 90b.

167 BOA, MAD 4629, vr. 80b (27 Za. 1182/4 Nisan 1769).

168 Bu kelime İtalyanca babafingo çubuğu anlamına gelen alberetto ile ilgili gözükmele beraber bir çeşit yelken bezini ifade etmektedir (Kahane, Tietze, *The Lingua Franca*, s. 54.)

169 Seddülbahir muhafızı Ali Paşa ile Sultaniye ve Eceabad nâiblerine hitaben yazılan 9 Ca. 1173/29 Aralık 1759 tarihli hüküm: BOA, MAD 10368, vr. 80b.

Emini'nin görevlendirdiği bir mübaşir ilgilenirdi. Her ne kadar istenen miktardaki yelken bezinin satın alınacağı veya dokutturulacağı yer için belgelerde Boğazhisarı veya hisarları ifadesi kullanılsa da aslında kastedilen Çanakkale Boğazı'nda karşılıklı bulunan dört kalede faaliyet gösteren esnaftır. Bu kaleler Sultanhisarı (Kumkale) ile Seddülbahir ve Kale-i Sultaniye (Çanakkale) ile Kilidbahirdir. Aynı cins bezler ise Boğaz'da karşılıklı duran kalelerde değil aralarındaki mesafeye rağmen aynı yakada bulunan kalelerdeki esnaf tarafından üretilmekteydi.

Bu konu ile ilgili fermanlarda Boğazhisarı veya Boğazhisarları'ndaki görevlilerin istenen miktardaki yelken bezini Tersâne'ye göndermeleri konusunda özen göstermeleri emredilirdi. Boğazhisarı ifadesi sadece Kale-i Sultaniye'yi Boğazhisarları ise Kale-i Sultaniye ile birlikte Kilidbahir'i ifade etmekle beraber muhtemelen Boğaz'da bulunan dört kaledeki üreticilerin hepsi bu işle yükümlü tutulmaktaydılar.

Devlet, ihtiyaç duyulan yelken bezinin temini konusunda oldukça kararlı idi. Zaman zaman çeşitli bahanelerle itiraz edenlere ise pek itibar etmiyor ve mutlaka yükümlü tutuldukları miktarda bezi göndermeleri için esnafı zorluyordu. Nitekim 1723'te, mayıstra ve alborta yelken bezi talep edildiğinde Sultanhisarı (Kumkale) sakinlerinden Hacı Abdioğlu, Molla Hüseyin ve diğer bazı kimseler mübaşire istenen yelken bezinin sadece Boğazhisarı'ndan ferman olunduğunu söyleyerek kendilerinin yelken bezi vermeyeceklerini ifade etmişlerdi. Bunun üzerine Sultanhisarı, Kilidbahir ve Seddülbahir kadıları ve dizdârlarına hitaben yazılan hükümde istenen miktardaki bezin bir an evvel bölgelerinden temin edilmesi ayrıca bu işte Hacı Abdioğlu ve Molla Hüseyin gibi ayak direyen ve diğer üreticileri tahrik edenlerin Boğazhisarı kalesine *kale-bend* edilmeleri emredilmekteydi¹⁷⁰.

Söz konusu esnaf daha sonra da çeşitli bahaneler ileri sürmüştü. Örneğin 1732'de 4500 top mayıstra ve 3000 top alborta bezi istendiğinde satın almak için görevlendirilen mübaşire *bu sene penbe olmadı* denilerek ve başka bahaneler ileri sürülerek bez sa-

170 5000 top mayıstra ve 5000 top alborta yelken bezinin Boğazhisarları'nda bulunan kârhanelerde dokutturulmasını emreden 26 L. 1135/30 Temmuz 1723 tarihli hüküm: BOA, MAD 10313, s. 113 ve Sultanhisarı, Kilidbahir ve Seddülbahir kadıları ile dizdârlarına hitaben yazılan 7 Ca. 1136/2 Şubat 1724 tarihli hüküm: BOA, MAD 10313, s. 113.

tılmamıştı. İlgili belgedeki ifadeye göre *celb-i mâl sevdâsıyla* devlete bez satmayarak işlerin gecikmesine sebebiyet verenlerin cezalandırılacakları bildirilmiş mübaşirin hukuk yoluyla söz konusu bezi parasını vererek satın alması emredilmişti¹⁷¹.

Üreticilerin ellerindeki bezi daha yüksek bir fiyattan satabilecekken devlete bir topunu bir kuruştan vermek istemedikleri anlaşılmaktadır. Bu durumda esnaf belgedeki ifadeyle *celb-i mâl sevdâsına* düşmüş olabileceği gibi aslında hammadde fiyatlarında bir artışın yaşandığı ve esnafın bu yüzden ayak dirediği düşünülebilir. Nitekim bundan birkaç sene sonrasına ait bir belgeye göre Boğazhisar'ndaki dokumacılar Akdeniz seferinden dönen kaptanpaşaya bu konuyla ilgili sıkıntılarını dile getirmişlerdi. Devlete bir topunu bir kuruştan verdikleri bezin hammaddesi olan pamuk ipliğinin fiyatındaki artıştan dolayı zararda olduklarını arz etmişler ve eğer devlet tarafından top başına 13 para daha fazla ödenirse zararlarının karşılanacağını ifade etmişlerdi. Bu talepleri makul bulunmakla birlikte ancak 9 para zam yapılmış ve bundan sonraki alımlarda devlet tarafından esnafa bir top bez için 147 akçe ödenmiştir¹⁷².

171 4500 top mayıstra ve 3000 top alborta yelken bezinden mevcut olanın mübaşir tarafından Boğazhisarları'ndan satın alınması geri kalanın ise buralarda bulunan kârhanelerde dokutturulmasını emreden ve Boğazhisarı kadılarına hitaben yazılan 9 M. 1145/2 Temmuz 1732 tarihli hüküm: BOA, MAD 10326, s. 120. Bir seneye yakın zaman geçmesine rağmen söz konusu bezin Tersâne'ye gönderilmemesi üzerine yazılan 5 Za. 1145/19 Nisan 1733 tarihli hüküm: BOA, MAD 10326, s. 120.

172 BOA, MAD 10332, s. 119 (25 B. 1148/11 Aralık 1735).

2. Lenger

Kalyon döneminden önce kadirgaların lengerleri (bugünkü Bulgaristan'da bulunan) Samakov'da 7 ile 10 kantar ağırlığında imal edilmektedir¹⁷³. Uzunluklarına göre donanma kalyonlarına ise 25 ile 70 kantar ağırlığında dört-beş adet lenger gerekmektedir. Osmanlılar bir süre bu türden büyük lengerleri yurtdışından ithal ettiler¹⁷⁴. 18. yüzyılın başlarında ise Tersâne-i Âmir bünyesindeki kârhanede büyük lengerlerin imâli gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra hemen aynı tarihlerde devlet tarafından Galata'daki demirci esnafına da kalyon lengeri sipariş edilmiştir. Bu durum Osmanlı demirci esnafının üretim kabiliyet ve kalitesini göstermesi bakımından kayda değerdir.

Lenger İthalı

1701'de *kebîr* kalyon için uygun lengerlerin İstanbul'da ve diğer yerlerde bulunmadığı ve yaptırılmasının da mümkün olmadığı ifade edilerek bunların Fransa'dan satın alınması gündeme gelmişti. Kaptanıderya Abdülfettah Paşa, *kebîr* ve *üç ambarlı* iki kalyona gereken lengerler için Fransız tüccarla müzakerede bulunmuştu. Yapılan tespitlere göre *kebîr* kalyonun baş tarafında kullanmak için 50'şer kantarlık (2822,45 kg.) iki, sugunda¹⁷⁵ lengeri için 45'er (2540,20 kg.) kantarlık iki, limanda demirlerken kullanmak için 40'ar kantarlık (2257,96 kg.) iki olmak üzere toplam altı lenger gerekmektedir. Üç ambarlı kalyon içinse baş tarafında kullanmak için 45'şer kantarlık iki, sugunda lengeri için de 40'ar kantarlık iki olmak üzere toplam dört lengere ihtiyaç vardı.

173 Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 453.

174 Râşid, eserinde İstanbul'da büyük lengerler yapılamadığı için bunların İngiltere'den satın alındığı bilgisini vermektedir. 18. yüzyılın başlarına ait arşiv belgelerinde ise Fransa'dan alınan lengerlere tesadüfedilmiştir (*Târih*, İstanbul 1282, III, 258).

175 Bu kelime kalyonun kç tarafı anlamında kullanılmış olmalıdır. Zira belgede *baş demiri* ifadesinden sonra bu kelime geçmektedir.

Lenger dışında bu iki kalyona gereken yelken bezinin de Fransa'dan getirtilmesinin uygun olacağını Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'nın arzında bildirmesi üzerine Paşa'ya, lenger ve yelken bezi hususunu Fransız tüccarla görüşmesi emredilmişti¹⁷⁶.

Bir süre sonra Abdülfettah Paşa yapılan görüşmelerin sonucunu bildirmişti. Buna göre söz konusu tüccar, ülkelerinde üretilen lenger ve yelken bezininin Fransa'nın tasarrufunda olduğundan bunların parayla satılamayacağını ancak gominalık tel¹⁷⁷ ile mübadele edilebileceğini dile getirmişlerdi. Bunun üzerine yelken bezinin gayet kaliteli olduğu belirtilen Boğazhisarları'ndan alınması kararlaştırılmıştı. Söz konusu lengerler ise Fransa'dan getirilecekti. Abdülfettah Paşa'ya fiyat tespiti yaptırması ve bunun karşılığında mübadele edilecek telin miktarının ne olacağını bildirmesi emredilmişti¹⁷⁸.

Bundan sonraki gelişmeler üzerine henüz arşiv kayıtlarında bir bilgiye rastlanmamakla beraber 1705 yılına ait bir belgede Fransa'dan sipariş edilen ve teslimi gerçekleşen üç *çapa demiri* (lenger) ile ilgili bilgi bulunmaktadır. Toplam ağırlıkları 130 kantar (7338,37 kg.) gelen¹⁷⁹ bu lengerlere 1519,5 kuruş ve diğer masraflar için de 151 kuruş olmak üzere toplam 1670,5 kuruş ödenmiştir. Lengerlerin bir kantarının devlete 1542 akçeye (12 kuruş 102 akçe) mal olduğu hesaplanmıştır¹⁸⁰.

Daha önceden Fransız tüccarın lengerin ancak gominalık tel ile mübadele suretiyle Fransa'dan temin edilebileceğini belirtmesine rağmen konuyla ilgili belgede bu hususta bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte Fransa elçisine her biri 50 kantar (2822,45 kg.) ağırlığında sekiz ve her biri 45 kantar (2540,20 kg.) ağırlığında on iki olmak üzere toplam 20 adet daha lenger siparişinde bulunulmuştur. Bu lengerlerin gelip gelmediğine dair bir kayıt bulunmamakla beraber donanma kalyonları için gereken lengerler 1710'da yine Fransa'dan temin edilmiştir.

176 Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'ya hitaben yazılan 13 B. 1113/14 Aralık 1701 tarihli emr-i şerif: BOA, MAD 4875, s. 65; MAD 9889, s. 327, hk. 2.

177 Lengerin bağlandığı kalın halata gomina denmektedir. Bu halat, kendir tellerinden iplerden örülerek elde edilir.

178 Kaptanıderya Abdülfettah Paşa'ya hitaben yazılan 26 N. 1113/24 Şubat 1702 tarihli emr-i şerif: BOA, MAD 4875, s. 65; MAD 9889, s. 453, hk. 2.

179 Belgede Fransız kantarı ile 144,5 kantar 5 lodra geldiği kaydedilmiştir.

180 Üç çapa demirine ödenen 1670,5 kuruş için verilen 9 Za. 1116/5 Mart 1705 tarihli tezkire kaydı ve aynı tarihe ait lenger sipariş edilmesi ile hüküm: BOA, MAD 3141, s. 88.

Tablo 32: 1121-22/1710'da Fransa'dan satın alınan eski ve yeni lengerler

Yeni lengerler (kantar, lodra)	Yeni lengerler (kantar, lodra)	Eski lengerler (kantar, lodra)	Eski lengerler (kantar, lodra)
44, 60	38, 14	46, 60	34, 88
44, 50	37, 94	45, 44	33, 50
44, 24	37, 19	44, 94	
44, 04	36, 28	42, 84	
43, 84	36, 24	42, 50	
43, 29	36, 04	41, 74	
42, 74	35, 58	40, 88	
41, 64	35, 14	39, 78	
41, 08	34, 88	37, 90	
41, 04	34, 84	37, 50	
40, 38	34, 64	36, 08	
39, 68	33, 54	36, 04	
39, 54		35, 00	

Fransa'dan iki kalyonla getirilen bu lengerler 1121'in son ayı ile 1122'nin ilk ayında (1710 başları) kurşunlu mahzene teslim edilmişti. Yeni 25, eski 15 olmak üzere toplam 40 adet lengerin kantarına, daha önce Tersâne Emîni ile yapıldığı belirtilen pazarlık üzere 1600 akçe (13 kuruş 40 akçe) üzerinden ödeme yapılmıştı¹⁸¹. Buna göre beş sene önce Fransa'dan satın alınan lengerlerden bu kez kantar başına 58 akçe fazla ödenmişti.

Tersâne'de Lenger Üretimine Başlanması

1702'de, Fransız tüccarla kalyon lengeri hakkında görüştüğten birkaç ay sonra Kaptanıderya Abdülfettah Paşa, yeni inşa olunan kalyonlar için *yirmibeşer kantar iki adet bir çapada olup ikisi elli kantar olmak üzere* Tersâne'de *kavî ve müstahkem* lengerlerin üretilebileceğini bildirince kendisine bunları bir an önce hazırlaması emredilmişti¹⁸². Fransızlarla yapılan görüşmeler sonrasında Abdülfettah Paşa'nın lenger üretimini Tersâne'de gerçekleştirmek üzere bir teklifte bulunması, dışa bağımlı kalınmadan kalyonlara gereken lengerin İstanbul'da üretilmesi yönünde bir iradenin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

181 17 Z. 1121/17 Şubat 1710, 25 Z. 1121/25 Şubat 1710 ve 8 M. 1122/9 Mart 1710 tarihli tezkireler: BOA, MAD 2485, s. 156-157.

182 BOA, MAD 4875, s. 70 (14 Za. 1113/12 Nisan 1702).

Bu iradenin oluşmasında hem askerî hem de iktisadî düşüncelerin etkisinden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte kalyonlar için gereken büyük lengerler Tersâne'de ilk kez 1120/1708 senesinde imal edilebilmiştir.

1708 Nisanı başlarında humbaracıbaşı Mehmed Ağa'ya kalyon lengeri imalinde gereken masrafları karşılaması için avans olarak 250 kuruş verilmişti¹⁸³. 1708 Mayısı ortalarında ise gerektiği zaman kullanmak üzere 30 (1693,47 kg.), 40 (2257,96 kg.), 45 (2540,20 kg.) ve 50 (2822,45 kg.) kantarlık lengerlerin aksamından olan yelpaze, kol ve diğer parçaların *sağır*, *vasat* ve *kebîr* olmak üzere üç farklı büyüklükte hazırlatılması emredilmişti. Bu parçalar, Etretolu'daki demir ocaklarında (*samakolarda*) örnek olarak hazırlanacak ve bundan sonra hazırlanan örneklerle göre Tersâne'ye bu parçalardan gönderilecekti¹⁸⁴. Söz konusu parçaların imaliyle Ali Usta görevlendirilmiş ve kendisine 30 kuruş harcırah verilmişti¹⁸⁵.

1708 Mayısı sonunda ise humbaracıbaşı Mehmed Ağa, taahhüt ettiği kalyon lengerini imal etmişti. Bu lengerin ağırlığının 41,5 kantar 30 lodra (2359,55 kg.) olduğu kaydedilmektedir. Üretimin devlete mâliyeti ise aşağıdaki gibi hesaplanmıştı:

Lenger imali için harcananlar:

- Kıyyesi 12 akçeden 60 kantar (2640 kıyye) ham demir:	31.680 akçe
- Çuvalı 16 akçeden 798 çuval kömür:	12.768 akçe
- 6 kıyyesi 1 akçeden 8400 kıyye kömür madeni:	1400 akçe
- Ödenen ücretler:	29.480 akçe
- Başka bazı masraflar:	<u>2912 akçe</u>
Toplam:	78.240 akçe

(Bunlardan humbaracıbaşı Mehmed Ağa'ya makbuz karşılığı verilenler:)

- Kıyyesi 12 akçeden 60 kantar (2640 kıyye) ham demir:	31.680 akçe
- 6 kıyyesi 1 akçeden 8400 kıyye kömür madeni:	1400 akçe
- Hazine-i Âmire'den nakit olarak verilen	<u>30.000 akçe</u>
Toplam:	63.080 akçe

183 17 M. 1120/8 Nisan 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 72.

184 27 S. 1120/18 Mayıs 1708 tarihinde Etretolu'dan mirî demir mubayaası ile görevlendirilen Mustafa'ya hitaben yazılan hüküm: BOA, MAD 2489, s. 74.

185 29 Ra. 1120/18 Haziran 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 74.

Bu hesaba göre 41,5 kantar 30 lodra olarak imal edilen lengerin bir kantarının 1885 akçeye (15,5 kuruş 25 akçe) mâl oldu hesaplanmıştır. Ayrıca humbaracıbaşı Mehmed Ağa'ya da devletin 126 kuruş 40 akçe (15.160 akçe) borcu olduğu zikredilmektedir¹⁸⁶.

Fransız tüccara lenger için kantar başına en son 1600 akçe (13 kuruş 40 akçe) ödendiği hatırlanacak olursa yerli üretimin devlete daha pahalıya mâl olduğu anlaşılmaktadır.

Mehmed Ağa'ya yeni lengerler imal edilmesi için peşin olarak 200 kuruş verilmesine karar verilmekle birlikte bundan sonra lengerin kantarına devlet tarafından 12 kuruş (1440 akçe) ödeneceği belirtilmiş ve Mehmed Ağa da bunu taahhüt etmişti. İmal için gereken demirin de Tersâne'de mevcut olan ham demir ile eski ve kullanılamayan lengerlerden karşılanması uygun görülmüştü¹⁸⁷.

Tersâne Emîni ve Liman Reisi'ne Tersâne'deki *üç ambarlı kebîr* kalyon için hangi ağırlıklarda kaç lengerin gerektiği sorulmuş onlar da 60'ar kantarlık (3386,94 kg.) iki büyük lengerin yeterli geleceğini diğer lengerlerin 45, 40 ve 35 kantarlık olmasının uygun düşeceğini bildirmişlerdi. Bunun üzerine 15 Temmuz 1708'de Mehmed Ağa'ya, daha önceden taahhüt ettiği üzere kantarı 12 kuruştan hesaplanmak şartıyla 60'ar kantarlık iki lenger sipariş edilmişti¹⁸⁸.

Mehmed Ağa, demirhanede yaptırdığı 54 kantar 32 lodra (3066,29 kg.) ağırlığındaki bir lengeri 16 Eylül 1708'de Tersâne mahzenine teslim etmişti. Bunun için 92.376 akçe masrafta bulunmuştu. Buna göre lengerin bir kantarı 1698 akçeye (14 kuruş 18 akçe) gelmekteydi. Bu da Mehmed Ağa'nın taahhüt ettiğinin üzerinde bir rakamdı. Devlet tarafından yapılan hesapta ise lenger için kantar başına 12 kuruştan 651,5 kuruş ödenmesi gerektiği, bu rakamdan ise Mehmed Ağa'ya verilen nakit 200 kuruş, Tersâne mevcudundan lenger imali için verilen 88 kantar (4967,51 kg.) ham demirin parası olan 323,5 kuruş ve 14.595 kıyye maden kömürünün parası olan 20,5 kuruş olmak üzere toplam 544 kuruş çıkarıldığında 107,5 kuruş verileceği kaydedilmişti¹⁸⁹. Bu takdirde zarara gireceğini ayrıca kârhanede dört ocak tamamlandıktan sonra tahhüt ettiği fiyatın geçerli olması gerektiğini ifade

¹⁸⁶ BOA, MAD 2489, s. 75.

¹⁸⁷ 10 Ra. 1120/30 Mayıs 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 75.

¹⁸⁸ BOA, MAD 2489, s. 77 (26 R. 1120/15 Temmuz 1708).

¹⁸⁹ 2 B. 1120/17 Eylül 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 77.

eden arzuhali üzerine Mehmed Ağa'ya 62,5 kuruş daha ödenmesi uygun görülmüştü¹⁹⁰. Ayrıca Mehmed Ağa'ya 60 kantar ağırlığının başka bir lenger hazırlaması için 13 Ekim 1708'de peşin olarak 100 kuruş verilmişti¹⁹¹.

Tersâne'de ilk *lenger-i kebîr* ise üç ambarlı *kebîr* kalyon için humbaracıbaşı Mehmed Ağa'yla Tersâne'deki demirhanede demircibaşı olan Ali Usta'ya sipariş edilmişti. 1708'de, demirhanede Ali Usta tarafından imal edildiği belirtilen bu *lenger-i kebîr* 74,5 kantar 10 lodra (4211,090 kg.) ağırlığındaydı. Bununla ilgili hesap aşağıdaki şekilde kaydedilmişti:

Kıyyesi 10 akçeden tüccardan satın alınan 10 kantar demir:	4440 akçe
Kıyyesi 10 akçeden Tersâne'den verilen 115 kantar demir:	50.810 akçe
Çuvalı 15 akçeden 1882 çuval funda kömürü:	28.230 akçe
26 işçiye bir günde 1200 akçeden 35 gün için ödenen ücret:	~~42.000 akçe~~
Toplam:	125.480 akçe

125.480 akçeden Tersâne'den verilen demirin parası ile daha önce Mehmed Ağa'ya ödenen peşin 100 kuruş (12.000 akçe) çıkarılmış Ali Usta'nın devletten 62.670 akçe alacağı kalmıştır. Bunun üzerine, Ali Usta'ya, Mehmed Ağa'nın hazırlanan lengerin kantarı için 12 kuruş taahhüdü bulunduğu, buna göre söz konusu lengerin 107.420 akçeye mal olması gerektiği ileri sürülerek bu hesaba göre kendisine ancak 44.160 akçe verilebileceği ifade edilmişti. Ali Usta ise öncelikle lengerin ağırlığı dolayısıyla kantarının 12 kuruşa imal edilmesinin mümkün olmadığını ve 35 gündür çalışan yirmi altı işçinin ücretlerinin dahi henüz verilemediğini dile getirerek kendisine 62.670 akçe verilmesi hususunda istidada bulununca bu isteği kabul edilmişti¹⁹².

Bundan sonra Tersâne'deki bazı lengerlerin tamir işi de Ali Usta'ya sipariş edilmiş ve kendisine peşin olarak 100 kuruş verilmişti¹⁹³. Liman Reisi Süleyman Kaptan'ın müfredat defterine göre, Ali Usta beş lengerin tamirini ücret ve kömür parasıyla birlikte toplam 20.120 akçeye yapmış, daha önce verilen peşinat düşülünce Ali Usta'ya 8120 akçe (67,5 kuruş 20 akçe) ödenmişti¹⁹⁴.

190 14 B. 1120/29 Eylül 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 77.

191 28 B. 1120/13 Ekim 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 80.

192 BOA, MAD 2489, s. 80 (8 L. 1120/21 Aralık 1708).

193 10 L. 1120/23 Aralık 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 79.

194 22 L. 1120/4 Ocak 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 79.

Tersâne'de lengerler artık Ali Usta'ya sipariş edilmeye başlanmış ve demirhanede hazırlayacağı lengerler için bir gider düzeni hazırlanmıştır. Buna göre körükçülerin Tersâne mahzenindeki suçlulardan (mücrimlerden) tayin edilmesi, Tersâne mevcudundan verilen demirin kıyyesinin 12 akçeden sayılması uygun görülmüştü. Bu şartlar altında imal edilecek 25 (1411,22 kg.) ile 35 kantar (1975,71 kg.) arasındaki lengerlerin kantarının 11 kuruştan, 35 ile 45 kantar (2540,20 kg.) arasındaki lengerlerin kantarının ise 12 kuruştan hesap edilmesine karar verilmiştir. Lengerlerin kollarının *mücevvef ve kof* kalmaması için gerektiği kadar "kaynatılması" ve kötü yapılan lengerlerin masrafının Ali Usta'dan tazmin ettirilmesi de hükme bağlanmıştır.

Buna göre 35 kantar ağırlığında bir lenger imal edildiğinde kömür ve ücretler için 121 kuruş, devlet tarafından verilecek 60 kantar ham demirin kıyyesine 12 akçeden 264 kuruş olmak üzere toplam 385 kuruş, 45 kantar ağırlığında bir lenger imal edildiğinde ise kömür ve ücretler için 276 kuruş, yine devlet tarafından verilecek 60 kantar ham demirin kıyyesine 12 akçeden 264 kuruş olmak üzere toplam 540 kuruş ödenecekti.

Humbaracıbaşı Mehmed Ağa tarafından lenger hazırlamak için tayin edildiği belirtilen Ali Usta, yukarıdaki şartları Tersâne Emmini ve ileri gelenleri önünde kabul etmişti¹⁹⁵. Kendisine Galata'daki ustalardan işe yarar gördüklerini çalıştırabileceği de ifade edilmişti. 45 kantarlık iki lengerin siparişini alan Ali Usta, 1121 senesinin ilk ayında Tersâne'deki demirhanede hazırladığı toplam 90 kantar 2 kıyye (5082,97 kg.) ağırlığında iki lengeri teslim etmişti. Bunun için şu harcamaları yapmıştı:

Çuvalı 20 akçeden 1561 çuval kömür:	31.220 akçe
Kıyyesi 12 akçeden Tersâne'den verilen 134 kantar ham demir:	70.752 akçe
Körük ve diğer aletlerin masrafı:	1020 akçe
26 işçiye bir günde 1210 akçeden 45 gün için ödenen ücret:	<u>54.500 akçe</u>

<u>Çalışanlar</u>	<u>gündelik (akçe)</u>
Usta Ali	120
Kalfa	80
Kalfa	60
2 kişi (55 akçeden)	110
2 kişi (45 akçeden)	90

195 BOA, MAD 2489, s. 81 (7 Za. 1120/18 Ocak 1709).

18 kişi (40 akçeden)

720

1 kişi

30

26 kişi

1210

Toplam: 157.492 akçe

157.492 akçeden Tersâne'den verilen ham demirin parası ile daha önceden aldığı peşin 552 kuruş (66.240 akçe) çıkarılınca Ali Usta'ya 20.500 akçe (166,5 kuruş 19 akçe) ödenmişti¹⁹⁶.

Ali Usta, 45 kantarlık iki lenger imal etmek için 120 kantar (6773,88 kg.) kullanması gerekirken 134 kantar (7564,16 kg.) ham demir kullanmış ayrıca yukarıda zikredilen gider düzenine göre 45 kantar gelen iki lenger için kantar başına 12 kuruştan 1080 kuruş (129.600 akçe) harcaması gerekirken 157.492 akçe harcamış, buna göre lengerin kantarı 15 kuruşa yakın bir fiyata mâl olmuştu. Buna rağmen devletten talep ettiği 20.500 akçeden kesinti yapılmamıştı. Bu para ödendiğinde Ali Usta'ya yine iki lenger sipariş edilmiş ve bunun için kendisine 500 kuruş peşin ödeme yapılmıştı¹⁹⁷. Ayrıca Tersâne'den verilen ham demirin ağırlığı ile imal edildikten sonra lengerlerin tartılan ağırlıkları arasındaki farkı gösteren ve ham demirin dövülerek şekil verilecek kıvama gelmesi için ocakta kaynatılması sırasında eksilen demiri ifade eden *harku'n-nâr* miktarının kaptanpaşanın tayin edeceği güvenilir bir kişi ve Tersâne Emni tarafından bundan sonra imal edilecek lengerlere örnek teşkil etmesi açısından tespit edilmesi emredilmişti¹⁹⁸.

Ali Usta, aldığı sipariş üzerine toplam 80 kantar 17 lodra (4525,50 kg.) ağırlığında iki lenger imal ederek bunları teslim etmişti. Kantarı 14 kuruştan hesaplanan lengerler için Tersâne'den kıyyesi 12 akçeye 4950 kıyye (112,5 kantar) ham demir verilmişti. *Harku'n-nâr* miktarı ise 32,5 kantar (1834,59 kg.) olarak kaydedilmişti. Daha önce peşin olarak verilen 500 kuruş da düşünülünce Ali Usta'ya 126 kuruş 28 akçe (15.148 akçe) ödenmişti¹⁹⁹.

Bundan sonra Ali Usta tarafından imal edilen lengerlerin ödemelerinde lengerin kantarı 14 kuruştan, Tersâne'den verilen demirin kıyyesi ise 12 akçeden hesaplanmış ayrıca *harku'n-nâr* miktarı da kaydedilmiştir. 80 kantar 17 lodra ağırlığındaki iki lengerle diğerlerinin hesapları aşağıda verilmiştir:

196 25 M. 1121/6 Nisan 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 81.

197 25 M. 1121/6 Nisan 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 119.

198 BOA, MAD 2485, s. 119 (24 M. 1121/5 Nisan 1709).

199 10 Ra. 1121/20 Mayıs 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 119.

Tablo 33: 1121-24/ 1709-13 arasında Tersâne'deki demirhanede Ali Usta tarafından imal edilen lengerlerin hesapları

Tarih	Lenger		Ödenecek tutar (kantarı 14 kuruş) (kuruş, akçe)	Ödenecek tutardan düşülenler		Ödenen ücret (kuruş, akçe)	Eksilen demir miktarı (kantar, lodra)
	adet	ağırlık (kantar, lodra)		Aynı verilen demirin parası <u>miktar</u> (kantar, kıyye) kuruş (kıyyesi 12 akçe)	Peşin verilen para (kuruş)		
10.03.1121/ 20.05.1709 ²⁰⁰	2	80, 17		<u>112, 22</u>			32, 50
			1122, 40	496 kuruş 12 akçe	500	126, 28	
27.04.1121 ²⁰¹ / 06.07.1709	2	73, 50 ²⁰²		<u>106, 14</u>			33,50 ²⁰³
			1030, 60	467,5 kuruş 36 akçe	500	62, 84 ²⁰⁴	
22.06.1121 ²⁰⁵ / 29.08.1709	2 ²⁰⁶	95, 03		<u>150</u>			55
			1330, 48	660 kuruş	600	70, 48	
04.07.1121/ 09.09.1709 ²⁰⁷	1	15, 17		<u>20</u>			4, 83
			212, 45	88 kuruş		124, 45	

200 10 Ra. 1121/20 Mayıs 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, *MAD* 2485, s. 119.

201 27 R. 1121/6 Temmuz 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, *MAD* 2485, s. 125.

202 Ali Usta'ya 40'ar kantar ağırlığında iki lenger yapması emredilmiş fakat onun teslim ettiği iki lengerin 73,5 kantar geldiği kaydedilmiştir (BOA, *MAD* 2485, s. 125).

203 Ali Usta'ya toplam 107 kantar 14 kıyye demir verildiği, lengerler döküldükten sonra bunun 1 kantarının Ali usta'da kaldığı kaydedilmiştir. Eksilen demir miktarı hesap edilirken ise 107 kantardan lengerlerin toplam ağırlığı olarak 73,5 kantar çıkarılmıştır (BOA, *MAD* 2485, s. 125).

204 Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 10.032 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, *MAD* 2485, s. 125).

205 22 C. 1121/29 Ağustos 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, *MAD* 2485, s. 125.

206 Önce 95 kantar 3 lodra ağırlığında iki, daha sonra 15 kantar 17 lodra ağırlığında bir lenger yapmasına rağmen 27 R. 1121/6 Temmuz 1709 tarihinde Ali Usta'ya her biri 35 kantar ağırlığında üç lenger dökmesi emredilmişti (BOA, *MAD* 2485, s. 125).

207 4 B. 1121/9 Eylül 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, *MAD* 2485, s. 125.

Tablo 33: 1121-24/ 1709-13 arasında Tersâne'deki demirhanede Ali Usta tarafından imal edilen lengerlerin hesapları

Tarih	Lenger		Ödenecek Tutar (kantar 14 kuruş) (kuruş, akçe)	Ödenecek tutardan düşülenler		Ödenen Ücret (kuruş, akçe)	Eksilen demir miktar (kantar, lodra)
	adet	ağırlığı (kantar, lodra)		Aynı verilen demir miktar (kantar, kıyye) kuruş (kıyyesi 12 akçe)	Peşin verilen (kuruş)		
10 09 1121/ ²⁰⁸	1 ²⁰⁹	60,10 ²¹⁰	1414	130			
13 11 1709	1 ²¹¹	41		572 kuruş	500	342	
20 11 1121 ^{212/}	2 ²¹³	86,36 ²¹⁴	2442,30	240			65,54
21 01 1710	2 ²¹⁵	88,10		1056 kuruş	825 ²¹⁶	561,30	
18 12 1121/	1	40,11	561,45	60			19,90
18 02 1710 ²¹⁷				264 kuruş		297,45 ²¹⁸	

208 10 N. 1121/13 Kasım 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 146.

209 19 Ş. 1121/24 Ekim 1709 tarihinde mahzene teslim edilmişti: BOA, MAD 2485, s. 146.

210 3 B. 1121/8 Eylül 1709 tarihli hükümde 65 kantar ağırlığında bir lengerin dökülmesi, bunun için Tersâne'den 90 kantar demir verilmesi emredilmişti: BOA, MAD 2485, s. 146.

211 1-9 N. 1121/4-12 Kasım 1709 tarihleri arasında teslim edilmişti (BOA, MAD 2485, s. 146).

212 21 Ş. 1121/26 Ekim 1709 tarihli hükümle toplam 100 kantar ağırlığında üç lengerin dökülmesi istenmiş ve bunun için Tersâne'den 150 kantar ham demir ayrıca Hazine-i Âmire'den peşin olarak 600 kuruş verilmesi emredilmişti: BOA, MAD 2485, s. 146.

213 20 Za. 1121/21 Ocak 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 146.

214 1121'in onuncu ayında mahzene teslim edilmişti: BOA, MAD 2485, s. 146.

215 1121'in on birinci ayında mahzene teslim edilmişti: BOA, MAD 2485, s. 146.

216 825 kuruşun 225 kuruşu kömür parası olarak verilmişti (BOA, MAD 2485, s. 146).

217 18 Z. 1121/18 Şubat 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

218 Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 47.580 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 151).

Tablo 33: 1121-24/ 1709-13 arasında Tersâne'deki demirhanede Ali Usta tarafından imal edilen lengerlerin hesapları

Tarih	Lenger		Ödenecek tutar (kantar 14 kuruş) (kuruş, akçe)	Ödenecek tutardan düşülenler		Ödenen ücret (kuruş, akçe)	Eksilen demir miktarı (kantar, lodra)
	adet	ağırlığı (kantar, lodra)		Aynı verilen demir miktar (kantar, kıyye) kuruş (kıyyesi 12 akçe)	Peşin verilen (kuruş)		
17.01.1122/ 18.03.1710 ²¹⁹	1	34	1568 ²²⁰	160 704 kuruş			
	1	37, 85					48
	1	35, 16			225 ²²¹	639 ²²²	
14.02.1122/ 14.04.1710 ²²³	1	21, 60	1283, 90	130 572 kuruş			
	1	20, 60					
	1	23, 70					38, 30
	1	25, 80			300 ²²⁴	411, 10 ²²⁵	
25.05.1122/ 22.07.1710 ²²⁶	1	25, 12		35 154 kuruş			11
			337, 60			183, 60 ²²⁷	
18.06.1122/ 14.08.1710 ²²⁸	1	27, 43		40 176 kuruş			12, 57
			383, 87			207, 87	

219 17 M. 1122/18 Mart 1710 tarihli teslim kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

220 Ali Usta'nın teslim ettiği üç lengerin ağırlıkları toplamı 107 kantar 1 lodra etmekle beraber buna 5 kantarlık bir lenger parçası da eklenerek hesap her zamanki gibi kantarına 14 kuruştan 112 kantar üzerinden 1568 kuruş olmuştur (BOA, MAD 2485, s. 151).

221 Peşin verilen kömür parasıdır (BOA, MAD 2485, s. 151).

222 Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 102.240 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 151).

223 14 S. 1122/14 Nisan 1710 tarihli teslim kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

224 Peşin verilen kömür parasıdır (BOA, MAD 2485, s. 151).

225 Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 65.880 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 151).

226 25 Ca. 1122/22 Temmuz 1710 tarihli teslim kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

227 Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 29.360 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 151).

228 18 C. 1122/14 Ağustos 1710 tarihli teslim kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

Tablo 33: 1121-24/ 1709-13 arasında Tersâne'deki demirhanede Ali Usta tarafından imal edilen lengerlerin hesapları

Tarih	Lenger		Ödenecek tutar (kantarı 14 kuruş) (kuruş, akçe)	Ödenecek tutardan düşülenler		Ödenen ücret (kuruş, akçe)	Eksilen demir miktarı (kantar, lodra)
	adet	ağırlığı (kantar, lodra)		Aynı verilen demir miktar (kantar, kıyye) kuruş (kıyyesi 12 akçe)	Peşin verilen (kuruş)		
18.07.1122/ 12.09.1710 ²²⁹	1	27, 96		42, 37			
			391, 30	188 kuruş 60 akçe		202, 90	
13.08.1122/ 07.10.1710 ²³⁰	1	29, 10		45			
			407, 48	198 kuruş		209, 48 ²³¹	
27.09.1122/ 19.11.1710 ²³²	2	54, 05		120			
	1	27, 10	1136	528 kuruş 60 akçe	600 ²³³	7, 60	
17.10.1122/ 09.12.1710 ²³⁴	2	45, 50		63, 22			
			637	279 kuruş 48 akçe		357, 72	
13.11.1122/ 03.01.1711 ²³⁵	2	40, 95		63, 22			
			573	279 kuruş 48 akçe	50 ²³⁶	233, 72	
18.12.1122/ 07.02.1711 ²³⁷	3	64, 04		108			
			896, 60	475 kuruş 24 akçe	120 ²³⁸	233, 72	

229 18 B. 1122/12 Eylül 1710 tarihli teslim kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

230 13 Ş. 1122/7 Ekim 1710 tarihli teslim kaydı: BOA, MAD 2485, s. 151.

231 Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 33.493 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 151). Bununla birlikte aslında 33.504 akçe olması ıktiza eder. Zira teslim edilen 29 kantar 10 lodra ağırlığındaki lengerin kantarına 14 kuruş ödendiğinde bu 407 kuruş 48 akçe eder, belgede ise 40 akçe olarak kaydedilmiştir. Bu fark doğru hesaplandığında ise 33.493 akçe rakamının yanlış olduğu görülür. Yukandaki listede kendi hesaplamamız yazılmıştır.

232 27 N. 1122/19 Kasım 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

233 Peşin verilen kömür parasıdır (BOA, MAD 3435, vr. 68b).

234 17 L. 1122/9 Aralık 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

235 13 Za. 1122/3 Ocak 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

236 Peşin verilen kömür parasıdır (BOA, MAD 3435, vr. 68b).

237 18 Z. 1122/7 Şubat 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

238 Peşin verilen kömür parasıdır (BOA, MAD 3435, vr. 68b).

Tablo 33: 1121-24/ 1709-13 arasında Tersâne'deki demirhanede Ali Usta tarafından imal edilen lengerlerin hesapları

Tarih	Lenger adet ağırlığı (kantar, lodra)		Ödenecek tutar (kantar 14 kuruş) (kuruş, akçe)	Ödenecek tutardan düşülenler		Ödenen ücret (kuruş, akçe)	Eksilen demir miktarı (kantar, lodra)
				Aynı verilen demir miktar (kantar, kıyye) kuruş (kıyyesi 12 akçe)	Peşin verilen (kuruş)		
27.01.1123/ 17.03.1711 ²³⁹	3	63, 51		95			
			889, 15	419 kuruş 6 akçe	110	360, 09	
20.11.1123/ 30.12.1711 ²⁴⁰	1	30, 20		79, 12			
	1	29, 51	835, 72	348 kuruş 72 akçe		487	
10.09.1124/ 11.10.1712 ²⁴¹	2	70, 60		105			
			988	462 kuruş	126 ²⁴²	400 ²⁴³	
26.10.1124/ 26.11.1712 ²⁴⁴	2	59		80			
			826	352 kuruş	74	400 ²⁴⁵	
29.12.1124/ 27.01.1713 ²⁴⁶	2	56, 50		80			
			795	352 kuruş	43	400	

239 27 M. 1123/17 Mart 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

240 20 Za. 1123/30 Aralık 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2895, s. 112.

241 10 N. 1124/11 Ekim 1712 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2883, vr. 65b; AE. III. Ahmed 7479.

242 Önceden peşin olarak verilen paradan Ali Usta'nın zimmetinde kaldığı belirtilmektedir (BOA, MAD 2883, vr. 65b).

243 Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 64.000 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2883, vr. 65b).

244 26 L. 1124/26 Kasım 1712 tarihli tezkire kaydı (BOA, MAD 2883, vr. 65b).

245 Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 64.000 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2883, vr. 65b).

246 29 Z. 1124/27 Ocak 1713 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2883, vr. 65b

Ali Usta'nın arzuhalı üzerine Tersâne'deki demirhanede lenger imal ederken giyeceği bir iş elbisesi (*kisve-i mükemmel*) için kendisine 50 kuruş verilmişti²⁴⁷.

Lenger imali sırasında demirin işlenbilmesini mümkün kılan gerekli sıcaklığa ulaşmak üzere kullanılan funda kömürünü kışın temin etmek güç olduğundan bunun vaktinde alınması düşünülerek Ali Usta'ya kömür parasının peşin olarak verilmesi emredilmişti. Her ay 35 ile 40 kantar arasında üç lenger imal edilebilmesi için çuvalı 15 kıyyeden 650 çuval funda kömürü gerekiyordu. Bir kayık kömüre eşit olan bu miktarda aylık üç kayık kömürün kayığı 75'er kuruştan 225 kuruş edeceği hesaplanmış ve altı aylık kömür parası olarak Ali Usta'ya 13 Kasım 1709 tarihinde 1350 kuruş peşin olarak ödenmişti²⁴⁸. Bundan bir sene sonra, 20 Kasım 1710'da da yine aynı şekilde 1350 kuruş kömür parası olarak peşin ödenmişti²⁴⁹. Peşin ödenen bu paralar daha sonra Ali Usta, lenger teslim ettikçe kendisine ödenecek ücretten düşülmekteydi.

Bunların dışında lenger imali ile ilgili başka bilgilere de ulaşmak mümkün olmuştur. 28 Haziran 1709 tarihinde, sefer hazırlıkları dolayısıyla Tersâne'de inşaları süren kalyon ve kalyetelere gerekli lengerlerin imalinde kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan lenger demirini hazırlamak için ustalar istihdam olunacaktı. Bu tür işlerde mâhir Kel Ömer, Kara Taban ve diğerlerinin bir ocak, Hacı İbrahim ve diğerlerinin de bir ocak olmak üzere iki demirci ocağının altışar kalfasıyla Tersâne'de ücretleri karşılığında çalıştırılması hususunu Tersâne Emmini'nin bildirmesi üzerine İnebolu kadısı ile Küre Emmini Hasan'a söz konusu demircileri bir an önce İstanbul'a göndermele-ri emredilmişti²⁵⁰.

Galata Demircilerine Yaptırılan Lengerler

Tersâne bünyesinde büyük kalyon lengerleri imal edilmeye başlandığı tarihlerde devlet tarafından Galata'daki demirci esnafına da kalyon lengeri sipariş edilmiştir. Tersâne Emmini tarafından

247 24 N. 1122/16 Kasım 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 66a. Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 8000 akçe olduğu kaydedilmiştir.

248 10 N. 1121/13 Kasım 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 150.

249 28 N. 1122/20 Kasım 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 12b.

250 19 R. 1121/28 Haziran 1709 tarihli hüküm: BOA, MAD 2485, s. 125.

bundan sonraki siparişlere örnek olmak üzere Galata demircilerine yaptırılan 28 kantar 7 lodra ağırlığındaki ilk lengerin ücreti kantarı 14 kuruş hesaplandığında 392,5 kuruş 54 akçe tutmaktaydı. Bu rakamdan Tersâne'den kıyyesi 12 akçeden verilen 42,5 kantar 18 lodra ham demirin parası çıkarılmış ve esnafa, ücret ve kömür parası için talep ettikleri 205 kuruş 24 akçe ödenmişti. Söz konusu lengerin imali sırasında *harku'n-nâr* miktarı ise 14,5 kantar olarak kaydedilmişti²⁵¹.

Tablo 34: 1121-27/1709-15 arasında Galata demircileri Sava, Hacı İsmail ve Mehmed tarafından imal edilen lengerlerin hesapları

Tarih	Lenger		Ödenecek tutar (kantar 14 kuruş) (kuruş, akçe)	Ödenecek tutardan düşülenler		Ödenen ücret (kuruş, akçe)
	adet	ağırlık (kantar, lodra)		Aynı verilen demirin parası miktar (kantar, kıyye) kuruş (kıyyesi 12 akçe)	Pasın verilen para (kuruş)	
10.08.1121/ 15.10.1709 ²⁵²	1*	48		72		
			672	316,5 kuruş 36 akçe	150	205, 24
04.11.1121/ ²⁵³	1**	27,72		195 ²⁵⁴		
05.01.1710	3*	130,29	2212	858 kuruş	700 ²⁵⁵	654
28.03.1122/ 27.05.1710 ²⁵⁶	3***	81,30		50		
			1138	220 kuruş	300	618 ²⁵⁷
28.03.1122/ 27.05.1710 ²⁵⁸	5*	180,74		50		
			2530	220 kuruş	1500 ²⁵⁹	810 ²⁶⁰
20.12.1122/ 09.02.1711 ²⁶¹	2***	22,39		33		
			313, 24	145 kuruş 24 akçe		168
20.12.1122/ 09.02.1711 ²⁶²	7*	112,27				
			1571, 60		400	1171, 60
04.02.1123/ 24.03.1711 ²⁶³	1***	18,36				
			256, 92			256, 92
04.02.1123/ 24.03.1711 ²⁶⁴	3*	59,62				
			834, 72			834, 72

251 BOA, MAD 2485, s. 144 (16 Ca. 1121/24 Temmuz 1709).

252 10 Ş. 1121/15 Ekim 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 144.

253 4 Za. 1121/5 Ocak 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 144.

254 150 kantarı Sava'ya, 45 kantarı Hacı İsmail'e verilmişti (BOA, MAD 2485, s. 144).

255 200 kuruşu kömür parası olarak verilmişti (BOA, MAD 2485, s. 144).

256 28 Ra. 1122/27 Mayıs 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 145.

257 Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 98.880 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 145).

258 28 Ra. 1122/27 Mayıs 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 145.

259 1000 kuruşu kömür parası olarak verilmişti (BOA, MAD 2485, s. 145).

260 1000 kuruşu kömür parası olarak verilmişti (BOA, MAD 2485, s. 145).

261 Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 129.600 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2485, s. 145).

262 20 Z. 1122/9 Şubat 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

263 20 Z. 1122/9 Şubat 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

264 4 S. 1123/24 Mart 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 68b.

Tarih	Lenger		Ödenecek tutar (kantarı 14 kuruş) (kuruş, akçe)	Ödenecek tutardan düşülenler		Ödenen ücret (kuruş, akçe)
	adet	ağırlık (kantar, lodra)		Aynı verilen demir miktaz (kantar, kıyye) kuruş (kıyyesi 12 akçe)	Peşin verilen para (kuruş)	
06.03.1123/ 24.04.1711 ²⁶⁵	1***	14,75				
			206,60			206,60
06.03.1123/ 24.04.1711 ²⁶⁶	5*	74,80				
			1047			1047
13.12.1123/ 22.01.1712 ²⁶⁷	1***	32,50		50, 13		
			460,30	221 kuruş 36 akçe		238,114
03.07.1124/ 06.07.1712 ²⁶⁸	2*	75		161, 27		
	3*	86,63	1619	711 kuruş 12 akçe		907,108 ²⁶⁹
16.11.1126/3* 23.11.1714 ²⁷⁰	3*	82,30		120		
			1152,15	528 kuruş		624,15 ²⁷¹
07.02.1127/ 12.02.1715 ²⁷²	1*	70,21		85, 35		
			982,96	377 kuruş 60 akçe		605,36 ²⁷³

(*) işareti olanları Sava, (**) işareti olanı Hacı İsmail, (***) işareti olanları ise Hacı İsmail'in oğlu Mehmed teslim etmiştir.

Örnek teşkil etmesi için yaptırılan 28 kantar 7 lodra ağırlığındaki lengerden sonra 35 kantarlık bir lenger imal edilmesi için Galatalı demirci esnafına ücret ve kömür parası olmak üzere 150 kuruş peşin ödenmiş ve Tersâne'den 50 kantar demir verilmişti²⁷⁴.

Galata demircilerinden Sava, söz konusu lengeri sipariş edildenden daha ağır, 48 kantar olarak imal edip teslim etmişti. Kantarı 14 kuruştan hesaplandığında 672 kuruş eden lenger için daha önce verilen 150 kuruş ve Tersâne'den kıyyesi 12 akçeden verilen 3168 kıyye (72 kantar) demirin ederi olan 316,5 kuruş 36 akçe düşülerek Sava'ya 205 kuruş 24 akçe ödenmişti²⁷⁵.

265 6 Ra. 1123/24 Nisan 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 69a.

266 6 Ra. 1123/24 Nisan 1711 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3435, vr. 69a.

267 13 Z. 1123/22 Ocak 1712 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2895, s. 112.

268 3 B. 1124/6 Temmuz 1712 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2883, vr. 66a.

269 Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 145.265 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2883, vr. 66a).

270 16 Za. 1126/23 Kasım 1714 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3171, vr. 52b.

271 Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 99.860 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 3171, vr. 52b).

272 7 S. 1127/12 Şubat 1715 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2850, s. 96.

273 Akçe üzerinden hesaplanırken 1 kuruş için 160 akçeden 96.848 akçe olduğu kaydedilmiştir (BOA, MAD 2850, s. 96).

274 BOA, MAD 2485, s. 144 (15 Ca. 1121/23 Temmuz 1709).

275 10 Ş. 1121/15 Ekim 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 144.

Aynı günlerde Sava'ya toplam ağırlıkları 100 kantar gelen üç lenger için Tersâne'den 150 kantar ham demir ayrıca peşin olarak da 500 kuruş verilmişti²⁷⁶. Söz konusu lengerlerin kurşunlu mahzene teslim kaydında Galata demircilerinden Hacı İsmail'e de lenger sipariş edildiği ve imalat için 45 kantar demir verildiği görülmektedir. Toplam dört lengerin teslim kaydına göre Hacı İsmail 27,5 kantar 22 lodra ağırlığında bir lenger, Sava ise 130 kantar 29 lodra ağırlığında üç lenger imal etmişlerdi. Toplam 158 kantar 1 lodra ağırlığındaki bu lengerlerin kantar başına 14 kuruştan 2212 kuruş ettiği hesap edilmiş bu rakamdan Tersâne'den verilen demirlerin ve 200 kuruş tutan kömürün parası ile peşin olarak önceden aldıkları 500 kuruş düşülünce söz konusu ustalara toplam 654 kuruş ödenmiştir²⁷⁷.

Daha sonraki bir belgeden bu Galatalı demirci ustalarının nerede oturduklarını öğrenmek de mümkün olmaktadır. 18 Kasım 1709 tarihinde Galata'da Azap kapısındaki Yolcuzâde mahallesinde²⁷⁸ oturan Hacı İsmail'in oğlu Mehmed ve yine Galata'da Sultan Bayezid mahallesinde oturduğu belirtilen Lefter oğlu Sava, her ay 30 ile 35 kantar arasında üçer lenger imal edip Tersâne'ye teslim edeceklerini taahhüt etmişlerdi. İkisi birbirine kefil kılınmış ve 1200 kuruş kömür parası da kendilerine peşin olarak verilmişti²⁷⁹. Bundan bir sene sonra, 9 Kasım 1710 tarihinde ise bu iki kişiye 12 tonoz (küçük lenger) sipariş edilmiş, Tersâne'den bir miktar ham demir verilmiş, kömür parası ve ücretlerinin bir kısmı olarak da 400 kuruş peşin ödeme yapılmıştı²⁸⁰.

Galatalı demirci Sava'nın yukarıdaki listede son imal ettiği lengerin 70 kantar 21 lodra ağırlığında olması dikkat çekicidir. Bu ağırlıkta bir lengerin imal edilebilmesi demir ustalığının ulaştığı kaliteyi göstermesi açısından önemlidir. Devletin sadece kendi tesislerine değil özel teşebbüse ait dükkânlara sipariş vermesinin de Galatalı ustaları bu noktaya taşıdığı ifade edilebilir.

Daha sonraki yıllarda Galatalı lengerci esnafının bir tekelleşmeye gittiği anlaşılmaktadır. Tersâne'ye senelik 500 kuruş maktu (götürü) vergi vermeleri karşılığında Galatalı beş lenger ustasından baş-

276 11 Ş. 1121/16 Ekim 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 144.

277 4 Za. 1121/5 Ocak 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 144.

278 Bugün Azapkapı semtinde Emekyemez mahallesinde Yolcuzâde sokak bulunmaktadır.

279 15 N. 1121/18 Kasım 1709 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2485, s. 145.

280 17 L. 1122/9 Kasım 1710 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 34/35, vr. 13a.

kalarının kalyon ve diğer gemiler için lenger imal etmesine müsaade edilmemiştir. Bu beş lenger ustasının sayısı, 1144/1732 yılında, Galata'da Azapkapısı haricinde kârhanesi bulunan ve yukarıda Tersâne'ye daha önce lenger teslim ettiğini gördüğümüz İsmail oğlu Mehmed'in ve yine aynı yerde bir kârhaneye sahip olan Hasan oğlu Hüseyin'in ve Tophane'de Çavuşbaşı Ereğlisinde kârhanesi bulunan Mustafa oğlu Mehmed'in eklenmesiyle sekize çıkmıştı. Böylece 500 kuruş senelik vergi sekize bölünerek her birinin devlete 62,5 kuruş ödemesi kararlaştırılmıştı. Fakat bir süre sonra bu üç kişinin, işlerinin kötüye gitmesi üzerine ödemelerini yapmadan ortadan kayboldukları ve kârhanelerinin *battâl* kaldığı ifade edilmektedir. Bunlardan Hüseyin, daha sonra gelerek kara demircileri esnafının kethüdaları Osman Beşe ve Musa Çelebi'nin kefil olmaları üzerine *revâc ve kesâdda* yani işlerin iyi ya da kötü olmasına bakmaksızın vergisini ödemek şartıyla 1148/1735'te altıncı lengerci esnafı olarak kârhanesini açmıştı. Fakat diğer beş lengerci esnafı tarafından hissesine düşen geçmiş vergisini ödemesi gerektiği Hüseyin'e söylenince bunu kabul etmemişti. Bunun üzerine bu beş kişi bir arzuhal kaleme alarak Hüseyin'in hissesine düşen vergisini vermesini, aksi takdirde içlerinden çıkarılarak iş yapmasının yasaklanmasını talep etmişlerdi. Bunun üzerine ilgili devlet görevlilerine Hüseyin söz konusu vergiden hissesine düşen miktarı tamamen verinceye kadar kârhanesinin "işlettirilmemesi" emredilmişti²⁸¹.

Daha sonraki senelere ait belgeler Galatalı lengerci esnafı hakkında daha fazla bilgi vermektedir. Tersâne Emîni Hacı Murtaza tarafından kaleme alınan bir arzuhalde, bunların altı kişi oldukları ve Tersâne ocaklığı olarak senelik verdikleri 500 kuruş için kişi başına on bin akçe ödedikleri ifade edilmektedir. Fakat bunlardan Sava öldüğünde hissesine diğer demirci esnafından kimse tâlip olmamış ve geri kalan beş kişi; İbrahim ve Hacı Hüseyin ile Sava, Nikola ve Topal(?) isimli zimmîlere 500 kuruşluk verginin bölüştürülmesi gereği ortaya çıkmıştı. Bu beş kişi Sava'nın hissesini üzerlerine almak istemediklerini, kendilerinin eskisi gibi üzerlerine düşen on bin akçeyi ödemeye devam edeceklerini ifade etmelerine rağmen 1744'te söz konusu hissenin bunlara yüklenmesi emredilmiştir²⁸².

281 21 B. 1148/7 Aralık 1735 tarihli hüküm: BOA, C. BH 7311.

282 25 Za. 1156/10 Ocak 1744 tarihli buyruldu: BOA, C. BH 2929. Bu beş kişinin daha sonra da 500 kuruşu vermeye devam ettikleri ile ilgili bir belge bulunmakla beraber çürük olduğu için araştırmacıya sunulamamaktadır. Bununla birlikte söz konusu belgenin özeti önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Belge 19 Ş. 1169/19 ➡

1172/1759'da ise Galatalı lengerci esnafı arzuhallerinde, kömür fiyatının ve işçi ücretlerinin yüksekliğinden yakınarak devlet için ürettikleri lengerin kantarına verilen 1680 akçenin (14 kuruş) harcamalarını karşılamadığı gibi lengerin kantarında altı kuruş zarar ettiklerini ifade ederek devlet tarafından kendilerine ödenen lenger ücretinde iyileştirme talebinde bulunmuşlardı. Belgenin üzerinde konuyla ilgili ilk der-kenârın 27 Şevvâl 1172/23 Haziran 1759, sunulan son arzın ise 13 Receb 1173/1 Mart 1760 tarihine ait olduğu görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla dokuz aya yakın bir süre zarfında söz konusu ücret artışı talebi için gösterilen gerekçeler araştırılmıştır. Kömür fiyatları ile işçi ücretlerinde, 1121 senesinde Ali Usta'nın imal ettiği iki lengerin daha sonraki ücretlendirmelere esas olarak kabul edilen hesabındaki fiyat ve ücretlerde zamanla artış olduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte lengerci esnafının Tersâne'deki kârhaneyi kullanırken kira vermediği ve zamanla harap hale gelen bu yerden çıktıkları fakat Galata'da kiralandıkları kârhanenin masrafını da bir süre sonra karşılayamaz hale geldikleri kaydedilmiştir. Bunun üzerine Tersâne'deki bilirkişilerin de uygun görmesiyle lengerin kantarına iki kuruş zam yapılması emredilmiştir. Fakat bundan sonra imâl ettikleri lengerlere her birinin hususi damgalarını vurmaları ve böylece imalatta kusuru bulunanların belirlenerek kendilerinden zararın tazmin ettirilmesi şartı da getirilmişti²⁸³.

Galatalı lengercilerden Yorgi oğlu Nikola'nın 1765 senesine ait arzuhali ise devletin sürekli lenger sipariş ettiği bu esnafla ilgili tutumunu göstermesi açısından önemlidir. Galata'da demirci esnafından olup, Mora'nın fethinden beri Tersâne'de kalyon lengerlerini kendisinin yaptığını belirten Nikola, çalıştığı süreçte senelik bir kese akçe vergisini verdiğini ifade etmektedir²⁸⁴. Fakat artık yaşlılıktan dolayı çalışamayacak durumda olduğunu, herhangi bir gelirinin de bulunmadığını zikredip ancak sadaka ile

Mayıs 1756 tarihli olup 8 Z. 1150/29 Mart 1738 tarihli bir fermanın tecdidi niteliğindedir. Buna göre mirî ve tüccar gemilerine lenger yapan Galata'da Azapkapısı dışında dükkânları bulunan beş esnafın (ikisi Müslüman, üçü zimmi) mirî kalyonların demirlerini yetiştirmeleri ve Tersâne'ye ocaklık olmak üzere senede 500 kuruş vermeleri karşılığında bu beş dükkândan başka bir yerde lenger yaptırılmaması hakkında ferman verilmiştir (BOA, C. BH 6459).

283 20 Ş. 1173/7 Nisan 1760 tarihli buyruldu: BOA, C. BH 11451.

284 Bununla aslında bir kese miktarı olan 50.000 akçeden hissesine düşen miktarı verdiğini ifade etmiş olmalıdır. Zira yukarıda da zikredildiği gibi Galatalı lengerci esnafı, Tersâne ocaklığı olarak ödeyecekleri parayı hisseleri oranında vermekteydiler.

geçinir bir hale geldiğinden, cizye vergisinden muaf tutulmak istediğini dile getirmektedir. Herhangi bir kazancının bulunmadığı tespit edilen Nikola'nın bu şart üzere cizye vergisinden muaf tutulması kabul edilmiştir²⁸⁵.

Daha Sonraki Yıllarda Lenger Üretimi ve Sayımları

Tersâne'de Ali Usta tarafından imal edilen en ağır lenger 74,5 kantar 10 lodra, Galata'da Sava tarafından imal edilen en ağır lenger ise 70 kantar 21 lodra gelmekteydi. Her ne kadar ilgili dönemi konu alan eserlerde Ali Usta'nın 70-80 kantarlık lengerler imal ettiği bilgisi²⁸⁶ verilmekteyse de arşiv kayıtlarında 80 kantarlık lengerlerin imaliyle ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Yalnız aşağıda da zikredildiği gibi Tersâne sahasında toprak altında kalan lengerlerin tekrar kullanılmak üzere tespiti yapıldığı sırada 88 ve 80 kantar ağırlığında iki lengerin bulunduğu kaydedilmiştir²⁸⁷. Bu lengerlerin kim tarafından imal edildiği ile ilgili bilgi verilmemektedir.

Zaman içerisinde Tersâne ve Galata'da peşi sıra lengerler imal ettirilerek donanmanın bu husustaki ihtiyacı dışarıya bağımlı kılınmadan karşılanmıştır. Çok sayıda lenger imal edildikten sonra mevcutların tamiri yoluna da gidilmiştir. Bununla birlikte ihtiyaç olunca yine lenger imalinin emredildiği anlaşılmaktadır.

Zaman zaman yapılan sayımlarla mevcut lengerler kayıt altına alınmıştır. Böyle bir sayım listesine ilk kez 1125/1713'te tesadüf edilmektedir. Bu tarihte Tersâne sahasının bütününde, mahzen ve gözlerde bunun yanı sıra Şahkulu iskelesine kadar olan bölgedeki mevcut lengerlerin envanteri çıkarılmıştır. Bu listeye söz konusu senede Akdeniz ve Karadeniz seferindeki kalyonlarda olanların dışında bütün lengerlerin kaydedildiği ifade edilmektedir²⁸⁸:

285 21 M. 1179/10 Temmuz 1765 tarihli hüküm: BOA, C. BH 9946.

286 Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, III, İstanbul 1282, s. 258.

287 BOA, MAD 3389, s. 126 (9 Ş. 1153/30 Ekim 1740).

288 BOA, MAD 2756, s. 104-105 (8 L. 1125/28 Ekim 1713).

Kurşunlu mahzende bulunan lengerler	
Galata-kârî lengerler	19
Frengî lengerler	32
Mosko lengerleri	12
Tonoz	12
Küçük kalyonun kırık lengerleri	5

Tersâne'de demirhane önünden alınıp yakındaki Tersâne gözüne konulan	
Kârhane-kârî lengerler	24

Kereste mahzen önünden Şahkulu iskelesine kadar kalyonlar önünde dışarıda bulunan	
Çeşitli lengerler	85

Feshedilen kalyon önündeki Tersâne gözlünde olan	6

Tersâne'de demirli kalyon ve akdarmaların içlerinde ve dubada bırakılmış olanlar	
Dubada olan çeşitli lenger	31
Gemilerin içinde olan çeşitli lenger	15
Toplam²⁸⁹	241

Bu envanterin lenger sayısı dışında bize verdiği başka bilgiler de vardır: Tersâne'de demirli gemilerin 21'i kalyon, 9'u *sefine* adı altında kaydedilmiştir. Bunlardan yedisi *akdarma*²⁹⁰ biri *Mosko*²⁹¹ diğeri de *Botaç*²⁹² adıyla zikredilmektedir.

Bu envanterin hazırlandığı 8 Şevvâl 1125/28 Ekim 1713 tarihine kadar 1705'ten itibaren imal edilen ve satın alınan lengerlerin toplamı 133'tür. Bunların 43'ü Fransa'dan satın alınmış, 39'u Galatalı demircilere, 51'i ise Tersâne'de humbaracıbaşı Mehmed Ağa ve

²⁸⁹ Metinde genel toplam 240 olarak verilmiştir.

²⁹⁰ Akdarmalardan ikisi *Mosko* ve *İngiltz* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca birinin *pola-ka* ikisinin de *şehtiye* olduğu belirtilmiştir.

²⁹¹ Akdarma olanın dışında sadece *sefine-i Mosko* olarak kaydedilen gemi bu çalışmanın birinci bölümünde Prut Savaşı'ndan sonra Ruslardan satın alındığı zikredilen gemi olmalıdır.

²⁹² Bununla ilgili olarak bu çalışmanın birinci bölümünde kalyon türleri anlatılırken bilgi verilmiştir.

Ali Usta'ya yaptırılmıştı. 1713'te hazırlanan envanterdeki bir diğer ayrıntı Tersâne'de mevcut lengerlerin 19'unun Galata, 24'ünün kârhane işi olduğudur. Yani bu tarihten önce Galata ve kârhane'de yaptırılan lengerlerin bir kısmı muhtemelen 1713'te sefere çıkan kalyonlarda bulunmaktaydı.

Daha sonraki tarihlerde yeni yaptırılanlarla lenger sayısı artmıştı. Örneğin 1135 (1723) senesinin son ayına ait bir belgeye göre *üç ambarlı kebîr* kalyon ile diğer donanma kalyonları için küçük ve büyük toplam 86 lenger yaptırılacaktı. Bunun için 5500 kantar ham demire ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Bunun 3000 kantarının Sofya, Samako, Dobnice ve bu bölgelerdeki demir ocaklarından (samako) Tersâne Emîni tarafından bir an önce satın alınması emredilmekteydi. Ham demirin samakovî kantarının (60 kıyye) 5 kuruştan alınacağı ve Tekfurdağı iskelesine kantar başına 80 akçe-ye taşınacağı kaydedilmiştir. Söz konusu demir gelene kadar ise Tersâne mahzeninde ve Cebehane'de bulunan *bileği* (بلقي) demirinden verilip bunun çubuk demir ile karıştırılması suretiyle lenger imaline başlanması emredilmişti²⁹³. 1136 senesinin ikinci ayına ait başka bir belgede ise Tersâne mahzeninde ve Cebehane'de 1050 kantar *bileğü* (بلقو) demiri bulunduğu ve bu tür demirin lenger yapımında kullanılmak için getirildiği, diğer demir eşya yapmaya uygun olmadığı belirtilmektedir²⁹⁴. Yazılışları biraz farklı olsa da ikisi de aynı demir türünü kastediyor olmalıdır.

Tablo 35: 1142/1730'da donanma kalyonlarına tertibe göre gereken lengerler²⁹⁵

Kalyonun		Lenger (adet)	Her bir lengerin ağırlığı (kantar)
Adı	Uzunluğu (zirâ metre)		
1 Üç ambarlı Çifte Arslan kışkı	61,5	5	70
	46,61	1*	25
2 Üç ambarlı Çifte Kaplan kışkı	59,5	2	70
	45,10	3	65
		1*	20
3 Çifte Ceyran kışkı	57,5	5	55
	43,58	1*	20

293 BOA, MAD 10313, s. 107 (3 Z. 1135/4 Eylül 1723).

294 BOA, MAD 3165, vr. 50b (3 S. 1136/2 Kasım 1723).

295 BOA, MAD 10321, s. 128 (20 B. 1142/8 Şubat 1730).

Kalyonun		Lenger (adet)	Her bir lengerin ağırlığı (kantar)
Adı	Uzunluğu (zirâ metre)		
4 Yıldızlı Hurma	57,5	5	55
	43,58	1*	20
5 Üç ambarlı Melek-i Bahrî	55,5	5	65
	42,06	1*	20
6 Üç ambarlı Şeşpâ-yı Bahrî	55,5	5	65
	42,06	1*	20
7 Ejder başlı	55,5	5	55
	42,06	1*	20
8 Şadırvan kıçlı	55	5	60
	41,69	1*	20
9 Beyaz At başlı	55	5	55
	41,69	1*	20
10 Gül başlı	55	5	50
	41,69	1*	15
11 Cedîd Sungur kıçlı	55	5	55
	41,69	1*	20
12 Esper kıçlı	53,5	5	60
	40,55	1*	20
13 Akrep başlı	53,5	5	50
	40,55	1*	15
14 Küçük Gül başlı	53,5	5	50
	40,55	1*	15
15 Yılan başlı	51,5	5	55
	39,03	1*	15
16 Yıldızlı Şahin kıçlı	51	5	50
	38,65	1*	15
17 Zülfîkar kıçlı	51	5	50
	38,65	1*	15
18 Akçaşârlı	51	5	50
	38,65	1*	15
19 Servi bağçeli	49	5	45
	37,14	1*	15
20 Yıldızlı Nar kıçlı	47,5	5	45
	36	1*	15
21 Yıldız bağçeli	46	5	45
	34,86	1*	15
22 Kırmızı kuşaklı	45	5	40
	34,11	1*	15
23 Sarı kuşaklı	45	5	40
	34,11	1*	15

Kalyonun		Lenger (adet)	Her bir lengerin ağırlığı (kantar)
Adı	Uzunluğu (zirâ metre)*		
24 Yeşil kuşaklı	44	5	40
	33,35	1*	15
25 Ay bağçeli	44	5	40
	33,35	1*	15
26 Mâî Arslan başlı	43,5	5	40
	32,97	1*	15
27 Güneş kışlı	43,5	5	35
	32,97	1*	15
28 Karavele-i cedîd-i evvel	43,5	5	35
	32,97	1*	15
29 Karavele-i cedîd-i sâî	43,5	5	35
	32,97	1*	15
30 Karavele-i Şahin kışlı	41,5	5	30
	31,45	1*	15
31 Karavele-i Kuş bağçeli	41,5	5	30
	31,45	1*	15
32 Çifte Balaban kışlı	38,5	5	25
	29,18	1*	15
33 Karavele-i Mâî kışlı	38,5	5	25
	29,18	1*	15
(*) Tonoz denilen küçük lengerlerdir			

Tablo 36: Tertibe göre kalyonlara gereken ve Tersâne’de mevcut olan lengerler

Tertibe göre kalyonlara gereken lengerler			
Ağırlığı (kantar)	Adet	Ağırlığı (kantar)	Adet
70	7	40	25
65	13	35	15
60	10	30	10
55	30	25	11
50	30	20	10
45	15	15	22
		Toplam:	198

Tersâne'de mevcut olan lengerler						
Kalyonlarda olanlar		Kalyonlarda olup tamir gerekenler		Akdarmalarda olanlar		
Ağırlığı (kantar)	Adet	Ağırlığı (kantar)	Adet	Ağırlığı (kantar)	Sağlam (adet)	Kırık (adet)
70	2			8	3	1
65	19			6	1	2
60	15			5	3	2
55	15	55	1	4	1	
50	21					
45	24	45	1			
40	23	40	4			
35	19	35	5			
30	3	30	3			
25	5					
20	5	20	2			
15	9	15	1			
12	3	12	6			
Toplam: 163		23			8	5
Genel Toplam				199		

1713'teki sayımdan sonra bir başka kapsamlı lenger sayımı 1730'da yapılmıştı. Bu tarihte Tersâne'de demirli kalan ve sefere çıkacak toplam 33 kalyon bulunmaktaydı. Bunlara tertip üzere verilmesi gereken lengerlerin ağırlık ve sayıları yukarıdaki listede gösterilmiştir. Buna göre 33 kalyona çeşitli ağırlıklarda 198 lenger gerekmektedir. Kalyon ve akdarmalarda bulunanlardan uygun olanlar verilecekti. Bunların dışında ayrıca aşağıdaki belirtilen ağırlık ve adette 25 lengerin imal edilmesi emredilmişti²⁹⁶:

Ağırlığı (kantar)	Adet
70	5
30	4
25	6
15	10
Toplam: 25	

296 20 B. 1142/8 Şubat 1730 tarihinde Tersâne Emîni'ne verilen hüküm sureti: BOA, MAD 10321, s. 129.

Yukarıdaki liste esas alınarak 1734'te yeni bir sayım yapılmıştır. Bu süre zarfında denize yeni bir kalyon indirilmişti. Ayrıca üç kalyon Cezayir ve Tunus Ocakları'na hibe edilmiş, dokuzu parçalarına ayrılmış ve biri de kaza geçirmişti. Bunlardan sonra donanmadaki kalyon sayısı 21'e düşmüştü. Bunlara ise 126 lenger gerekmektedir. Parçalarına ayrılan kalyonlardan çıkarılan elli dört, Ocaklara verilen kalyonlardan kalan altı olmak üzere toplam 60 lengerin Tersâne mahzeninde bulunması gerektiği belirtilerek mevcut lengerlerin sayı ve ağırlıkları ile kaydedilmesi emredilmiştir²⁹⁷. Bunun üzerine aşağıdaki envanter listesi hazırlanmıştı²⁹⁸:

1142-46/1730-34 lenger envanteri	
1142/1730'da kalyonlarda mevcut ve kullanılan	163
1142/1730'da tamire ihtiyacı olan	23
Akdarma takımları olan	13
1142-45/1730-33 arasında yeni yaptırılan	43
Toplam:	242
1142-46/1730-34 arasında Ocaklara verilen 5 ve kazaya uğrayan 1 kalyondan alınan	-24
1146/1734 itibarıyla mevcut olması gereken lengerler:	218
1146/1734 lenger envanteri	
Akdeniz seferindeki 10 kalyon ile Sinop'ta inşâları süren 2 kalyonda bulunan	68
Tersâne'de bağlı kalan 12 kalyonun kıçlarında olup denizde duran	80
Kurşunlu mahzende mevcut olan	45
Tamir edildiği takdirde kullanılabilecek olan	17
Akdarma takımları olan	13
Kol ve halkaları kırık olan	15
Toplam:	238
1146/1734 itibarıyla mevcut olması gereken lengerler:	-218
Fazla gelen:	20

297 BOA, MAD 10321, s. 129 (2 Za. 1146/6 Nisan 1734).

298 BOA, C. BH 11281 (23 Z. 1146/27 Mayıs 1734).

Bu listede verilen emre rağmen lengerlerin ağırlıkları belirtilmemiştir. Buna gerekçe olarak lengerlerin bazılarının Akdeniz seferinde olan kalyonlarda, bazılarının da demirlemiş kalyonların kıçlarında, denizde olduklarından tartılmalarının mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Fakat tahmini olarak kalyonların uzunluklarına göre bir lengerin 90 kantar, geri kalanların 75, 70, 65, 60, 55, 50, 45, 40, 35, 30, 28 ve 27 kantar ağırlıklarında olması gerektiği, ayrıca akdarmalardaki lengerlerin 8, 6, 5 ve 4 kantar olduğunun bildirildiği belirtilmektedir. Fazla gelen lengerlerin ise kol ve halkalarının kırık olduğu kaydı düşülmüştür. Bu son envanter listesinin bir önceki listenin titizliğinden uzak hazırlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca burada verilen kalyon sayısında da bir tutarsızlık vardır²⁹⁹. Bununla birlikte bu liste lenger sayıları hakkında bilgi edinmemiz açısından kayda değerdir.

Bundan birkaç sene sonra 1736'da Tersâne'de üç, Sinop'ta iki, Midilli'de ise yine iki olmak üzere inşa edilen yedi kalyona, sefere çıkmayan kalyonların lengerleri verildiğinden bunların daha sonra denize açılabilmesi için yeni lengerler yapılması gerekmişti. Tersâne Emini Hacı Murtaza'ya biri *üç kantarlı* toplam sekiz kalyona altışardan 48 lenger gerektiği fakat bunlar imal edilmeden önce eski Tersâne önünde bulunan işe yarar lengerleri başkalarının sözlerine bakmayarak bizzat kendisinin kontrol ettikten sonra 48 lengerden kaçının yeniden imal edileceğini tespit ve bu sayıdaki lengerin Galata ve Tersâne'deki demirci ustalarına sipariş etmesi emredilmiştir³⁰⁰.

1763'te Sinop ve Rodos'ta inşa edilen kalyonlar için büyük lengerlerin bazıları tedarik edilmiş, kalanların ise bu yerlerin dışından beş-altı yüz kuruşa satın alınabileceğinin bildirilmesi üzerine 1763'te Tersâne sahasında bulunan dört kırık lengerin tamir edilmesi uygun görülmüştü. Bunlardan birinin iki adet yaprağının, birinin kolunun ve diğer ikisinin de halkalarının 160 kuruşa tamir edilmesi için pazarlık yapıldığını Tersâne Emini Rakım Hacı Meh-

299 2 Za. 1146/6 Nisan 1734 tarihinde donanmada 21 kalyon olduğu ifade edilmektedir (BOA, MAD 10321, s. 129). Fakat 23 Z. 1146/27 Mayıs 1734 tarihli listede Akdeniz seferinde 10, Tersâne'de demirli 12 kalyonun bulunduğu ifade edilmektedir (BOA, C. BH 11281). Ayrıca yine bu listeden 1142 senesine geri doğru gidildiğinde 22 kalyona, yine bu listede kazaya uğrayan ve Ocaklara verildiği zikredilen toplam 6 kalyon ile feshedilen 9 kalyon eklenince 1142'de 32 kalyonun bulunması gereklidir. Fakat bu sene için verilen sayı 33 kalyondur.

300 BOA, MAD 10336, s. 96 (22 B. 1149/26 Kasım 1736).

med Efendi raporunda belirtmiş bunun üzerine tamir masrafının karşılanması emredilmişti³⁰¹. Tersâne sahasında bulunan 28 kantar 30 lodra, 10 kantar 20 lodra, 12 kantar 10 lodra ve 14 kantar 20 lodra ağırlıklarındaki bu dört lenger Hacı Mehmed Efendi tarafından tamir ettirilerek kurşunlu mahzene teslim edilmişti³⁰².

Bu gibi tamir edilenler dışında dalgıçlar tarafından denizden çıkartılan lengerler de bulunmaktaydı. Yanarak batan kalyonlardaki lengerlerden, 1740'da denizden çıkartılıp Tersâne Emmini Hacı Mehmed Efendi tarafından kurşunlu mahzene teslim edilenlerin listesi aşağıda verilmiştir³⁰³:

Adet	Her birinin ağırlığı	Toplam ağırlık (kantar)
2	70	140
1	60	60
3	55	165
2	50	100
1	45	45
1	40	40
1	20	20
Toplam: 11		570

Bunun yanı sıra ilgili belgede eski Tersâne'de toprak altında kalmış 37 lengerin daha önce kurşunlu mahzene teslim edildiği kaydedildikten sonra 1740'da yine aynı yerde toprak altından çıkarılan ve kullanılabilecek durumdaki 88, 80 ve 62 kantar ağırlıklarında üç lengerin de kurşunlu mahzene teslim edildiği zikredilmektedir³⁰⁴.

1770'te Çeşme'de yanarak batan donanma kalyonlarının lengerlerinin çıkarılmasıyla ilgili bir belge ise dikkat çekicidir. Buna göre pergende kaptanlarından Murabıtzâde Hüseyin Kaptan Çeşme limanında *kazâzede* olan kalyonların top, lenger ve gomanalarının denizden çıkarılmasının mümkün olduğunu ve bu işi üstleneceğini bildirmişti. Bunun üzerine Boğazhisarı'nda bağlı bulunan levend-

301 BOA, C. BII 2970 (10 Ş. 1176/24 Şubat 1763).

302 BOA, MAD 10371, s. 165 (13 Ş. 1176/27 Şubat 1763).

303 BOA, MAD 3389, s. 126 (9 Ş. 1153/30 Ekim 1740).

304 BOA, MAD 3389, s. 126 (9 Ş. 1153/30 Ekim 1740).

leri Limni'ye gitmiş üç direkli gemilerden içlerinde yalnız *tavâ'if-i bahriyeleri* kalmış olan dördünün Hüseyin Kaptan'a katılarak Sönbeği ve Kalımyoz'dan onar dalgıçla birlikte kış girmeden bir an önce yanarak batan gemilerin top, lenger ve diğer malzemelerini çıkarmaları emredilmişti³⁰⁵.

Bunların dışında lenger satın alınması ile ilgili ilginç bir örnek de bulunmaktadır. 1764'te tüccar kalyonu sahiplerinden Mustafa Kaptan, sahibi olduğu üç lengerin Tersâne tarafından satın alınması için ricada bulunmuştu. Tersâne Emini'nin kullanılmaya elverişli bu lengerlerin satın alınmasının devletin yararına olacağını bildirmesi üzerine Liman Reisi tarafından da kontrol edilen toplam 109,5 kantar 20 lodra ağırlığındaki bu üç lenger için (1173/1760'da Galatalı lengercilere devlet tarafından kantar başına ödenen 14 kuruşa 2 kuruş zam yapılarak kabul edilen yeni fiyat üzerinden hesaplanarak) 1752 kuruş ödenmesi gerektiği yazılmakla beraber yapılan pazarlık sonucu kantarına 1680 akçe (14 kuruş) verilmesi kabul edilerek toplam 1535 kuruşa satın alınan lengerler Tersâne'ye teslim edilmişti³⁰⁶. Burada dikkat çekici nokta, lenger fiyatının yaklaşık altmış yıl önce Ali Usta tarafından imal edilen lengerlerin kantarı başına ödenen ücret üzerinden hesaplanmış olmasıdır.

Bir zamandan sonra yeni lenger yaptırmak yerine bu ihtiyacı karşılamak üzere mevcut olanların tamir edilmesi, batan kalyonların lengerlerinin denizden çıkarılması veya lenger satın alınması yoluna gidildiği anlaşılmaktadır. Devletin tekrar kendi lengerini imâl etmesi eski Tersâne bölgesinde 1181/1767'de yeni bir lengerhane inşasından sonra gerçekleşmiştir. Burada (كفوراك) Kiforak isimli bir zimmîye kırksekiz günlük bir çalışma sonunda yaptırılan ve üzerine damga vurulduğu kaydedilen 60 kantarlık lengerin 157.373 akçe tutan harcamaları aşağıda verilmiştir:

İşçi ücretleri

Kiforak kalfa	4752
Çengelci ve yedekçi	17.925
Çekiççiler	<u>24.885</u>
Toplam:	47.562 akçe

305 26 B. 1184/15 Kasım 1770 tarihinde Seddülbahir muhafızı Vezir Ali Paşa ve Kaptanıderya Cafer Paşa'ya hitaben yazılan hüküm: BOA, C. BH 9926.

306 11 Ra. 1178/8 Eylül 1764 tarihli tezkire kaydı: BOA, C. BH 8983.

Kömür parası (çuvalı 75 akçeden)

774 çuval

Toplam:

58.050 akçe

Kayık ücreti ve diğer harcamalar:

1909 akçe

Tersâne'den verilen ham demir:

Kıyyesi 11 akçeden 4532 kıyye **49.852 akçe**

Genel Toplam:

157.373 akçe

Lengerin bir kantarının devlete 21,5 kuruş 42 akçeye mâl olduğu hesaplanmıştır. Ali Usta zamanında imal edilen lengerlerin kayıtlarından hareketle bu mâliyetin çok yüksek olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca *harku'n-nâr* miktarının eskiden 1/3 olduğu ve buna göre 60 kantarlık lenger için 90 kantar ham demir yeterliyken 103 kantar kullanılmasının sebebi Kiforak kalfadan sorulmuştu. Bunun üzerine Kiforak kalfa Tersâne'den verilen ham demirin aslında çivi gibi demir eşyaların imali için gönderilmiş ince çubuk demirlerden olduğu ve bunların bir kaçının birbirlerine rabt ve imtizaç edene kadar yanması gerektiğini bundan dolayı daha fazla ham demir ve kömür kullanıldığı cevabını vermişti. Eğer Samako'dan lenger imaline uygun kalın çubuklar gelirse *harku'n-nâr* miktarının ve yakılan kömürün azalacağını ifade etmiş bunun yanı sıra çok para ödenmemesi için kömürün de kıştan önce alınması gerektiğini belirtmişti.

Bunlardan sonra zikredilen en dikkate değer açıklama ise uzun zamandan beri bu ağırlıkta bir kalyon lengerinin imal edilmemesinden dolayı ne demircilerin ne de onları kontrol için görevlendirilenlerin bu hususta yeteri kadar bilgilerinin olmadığı belirtilmesidir. Bunun üzerine Samako'dan istenen nitelikte kalın demir çubuklar gelinceye kadar lengerhanede Tersâne'de bulunan kırk lengerlerin tamir edilmesi emredilmişti³⁰⁷.

Söz konusu kalın demir çubukların gönderilen çap ve endâzeye göre imal edilmek üzere Samako, Tatarpazarı, Sofya, İzobolu ve Dobnice'den 500 kantar ve inşasına başlanacak 53 zirâ (40,17 m.) uzunluğunda bir kalyon için ayrıca 1000 kantar olmak üzere toplam 1500 Samakovî kantar ham demirin satın alınması emredil-

307 11 M. 1182/28 Mayıs 1768 tarihli buyruldu kaydı: BOA, C. BH 4910; MAD 4005, s. 154.

mişti. Ham demirin kantarına 5,5 kuruş, bunların arabalarla Tekfurdağı'na taşınması için de kantar başına 80 akçe ödenecekti³⁰⁸. Nakliye ve ham demirin parası olan toplam 9250 kuruşun Filibe cizyesinden ödenmesine karar verilmişti³⁰⁹.

Bunun üzerinden fazla bir zaman geçmeden Tersâne'de inşa olunan ve bir sonraki sene sefere çıkacak donanma tertibine dâhil edilen iki kalyonun her biri için 35 kantarlık üçer lengere ihtiyaç duyulduğu belirtilmişti. Tamiri emredilen lengerler arasında bunlara uygun olanlar bulunmadığı için lengerhanede yenilerinin imal edilmesi gerekmektedir. Kiforak, eğer kendisine lenger imal etmeye uygun 300 kantar ham demir verilirse her birini yirmi beşer günde hazırlayabileceğini bildirmişti. Bunun yanı sıra diğer Tersâne çalışanları gibi "ayağının bağlı olmasını", yani gündeliğinin yanı sıra kendisine demircibaşı ve varilcibaşına verilen 600 akçe kadar aylık verilmesini talep etmekteydi. Tersâne çalışanlarından birinin 1000 akçelik aylığının boşta kalması üzerine bunun 600 akçesinin Kiforak'a verilmesi ayrıca lenger imali için gereken kömürün ucuz fiyattan alınmaya çalışılması emredilmişti³¹⁰.

Yukarıda zikredildiği gibi lenger imali sırasında *harku'n-nâr* miktarının 1/3 olması gerektiği dikkate alınınca 35 kantardan toplam 210 kantar gelen altı lenger için 315 kantar ham demirin gerekmektedir. Belki de Kiforak, kendisine aylık bağlanmasını temin için normal giderinin de altında bir ham demirle bu işi yapabileceğini ifade etmiş olmalıdır.

"Lengerhane" ve İlk Büyük Lengerler Üzerine

Raşid, *Tarih*'inde 1120 (1708-9) senesi olaylarına yer verirken *İcâd-ı lengerhâ-yı sefâyin ve binâ-yı kârhâne* başlığı altında kalyonlar için gereken 70-80 kantarlık lengerlerin önceleri dışarıdan alındığını ifade etmektedir. Fakat söz konusu senede humbaracı

308 12 M. 1182/29 Mayıs 1768 tarihli buyruldu kaydı: BOA, C. BH 4164.

309 16 M. 1182/2 Haziran 1768 tarihinde Filibe mollasına ve Filibe cizyedân Hacı Mustafa'ya hitaben yazılan hüküm: BOA, C. BH 6566.

310 17 S. 1182/3 Temmuz 1768 tarihli buyruldu kaydı: BOA, C. BH 7252; MAD 4629, vr. 73b.

ocağından Ali Usta isimli bir *hezârfen üstâdın* talimi ile Tersâne gözleri ardında *müceddeden* vücuda getirilen bir kârhanede büyük körük ve örsler yapıldıktan'sonra kısa bir zaman içinde 70-80 kantar ağırlığında lengerlerin imâl edilmesiyle devletin bu konuda dışa bağımlılıktan kurtulduğu bilgisini vermektedir³¹¹.

Arşiv belgelerindeki bilgilere göre ise humbaracıbaşı Mehmed Ağa'ya kalyon lengeri imalindeki masrafları için 1120 (1708) senesinin ilk ayında peşin olarak 250 kuruş verilmişti³¹².

Bu senesinin ikinci ayında ise 30, 40, 45 ve 50 kantar ağırlığındaki lengerlerin parçalarından olan yelpaze, kol ve diğer parçaların üç farklı büyüklükte olmak üzere Etrebolu'daki demir ocaklarında (*samakolarda*) örnek olarak hazırlatılması emredilmişti³¹³. Söz konusu parçaları imal etmek üzere Ali Usta görevlendirilmiş ve kendisine 30 kuruş harcırah verilmişti³¹⁴.

Tersâne'de hazırlanan ilk kalyon lengerinin ise 1120 (1708) senesinin üçüncü ayında humbaracıbaşı Mehmed Ağa tarafından 41,5 kantar 30 lodra ağırlığında imal edildiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır³¹⁵. Daha sonra 15 Temmuz 1708'de Mehmed Ağa'ya, kantarı 12 kuruştan 60'ar kantarlık iki lenger daha sipariş edilmişti³¹⁶. Mehmed Ağa, 16 Eylül 1708'de, 54 kantar 32 lodra ağırlığında bir lenger teslim etmişti³¹⁷. Kantarının 12 kuruşa geleceği lengerler imal edeceğini taahhüt etmesine rağmen bunu gerçekleştirememekle birlikte Mehmed Ağa'ya 60 kantar ağırlığında başka bir lenger hazırlaması için 13 Ekim 1708'de peşin olarak 100 kuruş daha verilmişti³¹⁸. Görüldüğü üzere, Tersâne'de ilk kalyon lengeri imalinde bulunan humbaracıbaşı Mehmed Ağa olmuştur.

Raşid'in sözünü ettiği büyük lenger ise *üç ambarlı kebîr* kalyon için humbaracıbaşı Mehmed Ağa ve Tersâne-i Âmire'deki demir kârhanesinde demircibaşı olan Ali Usta'ya sipariş edilmişti. Demirhanede Ali Usta tarafından imal edilen bu *lenger-i kebîr* 74,5

311 Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, III, İstanbul 1282, s. 258.

312 17 M. 1120/8 Nisan 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 72.

313 27 S. 1120/18 Mayıs 1708 tarihinde Etrebolu'dan mirî demir mübayaası ile görevlendirilen Mustafa'ya hitaben yazılan hüküm: BOA, MAD 2489, s. 74.

314 29 Ra. 1120/18 Haziran 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 74.

315 10 Ra. 1120/30 Mayıs 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 75.

316 BOA, MAD 2489, s. 77 (26 R. 1120/15 Temmuz 1708).

317 2 B. 1120/17 Eylül 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 77.

318 28 B. 1120/13 Ekim 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 80.

kantar 10 lodra ağırlığındaydı. Bir kantarının 12 kuruştan fazlaya mâl olmasına rağmen Ali Usta, lengerin büyük olması dolayısıyla kantarının 12 kuruşa olmasının mümkün olmadığını ifade edince yaptığı bütün masraflar karşılanmış ve bundan sonra teslim edilen lengerlerin kantarı 14 kuruştan hesaplanmıştı³¹⁹.

Daha sonra Tersâne'deki bazı lengerlerin tamir işinin de Ali Usta'ya sipariş edildiği ve kendisine peşin olarak 100 kuruş verildiği görülmektedir³²⁰. Bundan sonra kalyon lengerleri artık Ali Usta'ya sipariş edilmeye başlanmış, bununla birlikte demirhane- de hazırlayacağı lengerler için bir gider düzeni de hazırlanmıştı.

Ali Usta, Tersâne'de imal edilen ilk lengerlerin bazı parçalarını örnek teşkil etmek üzere hazırlamak için görevlendirildiği Etrebolu'daki demir ocaklarında çalıştığı sırada demir işçiliği ile ilgili bilgi ve görgüsünü artırmış olmalıdır. İstanbul'a döndüğünde ise imal ettiği büyük lenger sayesinde devlet tarafından takdir görmüş ve yeni kalyon lengerlerinin siparişi kendisine verilmeye başlanmıştır.

Belgelerde ayrıca dikkat çeken bir husus, lengerlerin imal edildiği yer olarak Tersâne'deki demirhanenin zikredilmesidir. *Lenger kârhanesi* ifadesine ise ilk kez 1135 (1723) senesinin sonuna ait bir belgede tesadüf edilmektedir³²¹. Daha sonra Galatalı lenger esnafıyla ilgili 1744 tarihli başka bir belgede, kalyon lengerlerinin her yerde imalinin mümkün olmamasından dolayı Tersâne'de devlet tarafından bir kârhane yapıldığı ifade edilmektedir. Bu kârhanede daha önce zikredilen Galatalı lengerci esnafı, devletin talep ettiği lengerleri bir an önce yetiştirmek şartıyla ve senelik 500 kuruş vergi vermek karşılığında faaliyet göstermekteydi³²². Galata'da kendi dükkânları da olan bu esnaf, muhtemelen buralarda daha küçük lengerlerin imalini gerçekleştiriyor, ayrıca kalyon sahibi tüccarın lenger siparişini buralarda alıyor, daha sonra ise Tersâne'de bunların imalini gerçekleştiriyordu.

Fakat zamanla bu kârhanenin harap bir hale gelmesi üzerine lengerci esnafı 1172/1759'da kendi istekleriyle buradan çıkmıştı³²³. Eski Tersâne'de yeni bir *lengerhâne* inşasına ise 1181/1767 yılında Seyyid

319 BOA, MAD 2489, s. 80 (8 L. 1120/21 Aralık 1708).

320 10 L. 1120/23 Aralık 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 79.

321 BOA, MAD 10313, s. 107 (3 Z. 1135/4 Eylül 1723).

322 25 Z.a. 1156/10 Ocak 1744 tarihli buyruldu kaydı: BOA, C. BH 2929.

323 BOA, C. BH 11451.

Ahmed Ağa mübaşeretiyle başlanmış ve inşa masraf ve harcamalarını karşılamak üzere kendisine önce 2500³²⁴, sonra 1500³²⁵ daha sonra da 1000³²⁶ kuruş peşin olarak verilmişti.

Şıkk-1 evvel defterdarı İbrahim Efendî tarafından bina ettirildiği kaydedilen lengerhane ve içindeki ocakların yapıları tamamlandıktan sonra, lenger imali sırasında kullanılacak demirci malzemeleri de Tersâne Emini Hacı Mehmed Recâî Efendi tarafından satın alınmış veya yaptırılmıştır. Bu malzemelerin hepsi 97.666 akçe (813,5 kuruş 14 akçe) tutmuştur. Ağırlıkları 1125 kıyye gelen makas, çekiç, keski, çember, zincir, kanca gibi demir alet edevatın parası, kıyyesi 50 akçeden toplam 61.250 akçe tutmuştu. Üç farklı ağırlıktaki örsün (*kebîr*: 110 kıyye, *vasat*: 80 kıyye, *sağîr*: 60 kıyye) ise kıyyesine 75 akçeden toplam 17.500 akçeye Kiforak'a, 7200 akçelik *kebîr*, 4800 akçelik *vasat* ve 3600 akçelik *sağîr*, toplam 15.600 akçe tutan körüklerin ise ilgili esnafa yaptırılmasına karar verilmişti³²⁷.

324 27 Ra. 1181/23 Ağustos 1767 tarihli tezkire kaydı: BOA, C. BH 8375.

325 5 Ca. 1181/29 Eylül 1767 tarihli tezkire kaydı: BOA, C. BH 635.

326 17 Ca. 1181/11 Ekim 1767 tarihli tezkire kaydı: BOA, C. BH 635.

327 BOA, MAD 4005, s. 154 (25 B. 1181/17 Aralık 1767).

Üçüncü Bölüm

*Kalyon İnşa ve Teçhiz
Malzemeleri*

19. yüzyıl ortalarına kadar savaş gemileri ahşap malzemeden inşa edilmekteydi. Bu tarihten itibaren demir gemi yapımı denemele-
rine başlanmıştır. Bununla birlikte 1860'a kadar demir, savaş ge-
misi yapımında henüz en kaliteli malzeme olarak kabul edilmi-
yordu¹. Bu sebeple zikredilen tarihe kadar devletlerin donanma-
larını güçlü tutmak için savaş gemisi inşasına uygun kaliteli ke-
reste sağlayacak ormanlara sahip bulunması veya başka yerler-
den bol ve ucuza kereste tedarik edebilmeleri stratejik bir konu
olagelmıştır².

Yelkenli savaş gemilerinden oluşan donanmalar döneminin sonu-
na kadar kerestenin kesimi, taşınması ve muhafazası için önemli
bir teknik ya da bilimsel gelişme yaşanmadığı ifade edilmektedir³.
Ülke sınırları dâhilindeki kaynakları korumak için Avrupalı devlet-
ler birtakım yollara başvurmuşlardı. Bunlardan en çok uygulananı
mevcut ormanların kraliyet korunmasına alınmasıydı⁴. Bir diğer

1 Jan Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America, 1500-1860*, I, Edsbruk 1993, s. 31.

2 İngiliz donanmasının kereste ihtiyacının nasıl karşılandığı ile ilgili önemli bir çalışma için bkz. R. G. Albion, *Forests and Sea Power: The Timber Problem of the Royal Navy, 1652-1862* (Cambridge, Mass., 1926). Ayrıca bkz. J. R. McNeill, "Woods and Warfare in World History", (<http://www.historycooperative.org/journals/eh/9.3/mcneill.html>).

3 R. Harding, *Seapower and Naval Warfare, 1650-1830*, İngiltere 1999, s. 129.

4 1650'lerde Fransa, İngiltere ve İspanya ihtiyaçları oranında meşe bulamadıkları gibi Avrupa'da yeterli iç kaynağa sahip hiçbir ülke yoktu. 1668'de İngiltere'de kraliyet ormanları korumaya alındı ve 1698'de ağaçlandırma programları oluşturuldu. Fransa'da 1663'te tüm ağaç türlerinin envanteri çıkarıldı. Kereste temini kurallara bağlandı. Fransız donanması için mevcut olan kereste üzerindeki devlet tekeli 1672'de tekrar yürürlüğe kondu. 1683'te kıyıya 15 mil (yaklaşık 25 km) mesafedeki kereste temin edilen yerler ve büyük nehirlerin 6 millik (yaklaşık 10 km) çevresi kraliyet bölgesi ilan edildi. Bu uygulamalar 1748'de özel mülkiyetteki belirli ağaçların kesimini yasaklamaya kadar vardı. Rusya'da ise meşe kesmek büyük suç sayılmaktaydı. Aslında bu tedbirlerin hiçbirisi kontrol altında tutulması gereken toprakların genişliği ve yerel güçlerin mukavemeti sebebiyle mutlak anlamda başarılı olamamıştır. 1803-4'te ise İngiltere'de kereste sıkıntısı yüzünden donanma tarihindeki en büyük kriz çıktı (Harding, *gös. yer*). Osmanlılar da kalyon ve kadırğa kerestesi temin edilen kuru ve dağların güvenliğini sağlamak için maaş karşılığın-
da korucular görevlendirmekteydi (BOA, Ali Emîri [AE] II. Mustafa, 546, 687).

yol ise inşa faaliyetlerinin yeterli hammaddenin bulunduğu kolonilerde gerçekleştirilmesiydi. 18. yüzyılda, Fransız, İngiliz ve özellikle İspanyol donanmalarında, kolbnilerde inşa edilen savaş gemileri görev yapmışlardı⁵.

Osmanlı topraklarında ise oldukça geniş ormanlık alanlar vardı. Devlet politikası gereği olarak donanmaya gereken hammadde- nin, ülke sınırları dâhilinde en çok bulunduğu bölgelerden sağ- lanması esastı⁶. Gemi inşasına elverişli bol miktar ve çeşitte ke- restenin elde edildiği bu bölgeler, Tersâne-i Âmire'ye çok da uzak değildi. Donanmaları için gerekli keresteyi kendi sınırları dışın- dan temin etmek zorunda kalan devletlerin aksine Osmanlılar, sahip oldukları zengin ormanlar sayesinde bu konuda pek sıkıntı çekmemişlerdir⁷. Hatta Venedikliler tarafından bu durum *ne tah- tası ne de parası eksik Türk için tekneleri inşa etmek kolay olmak- tadır* sözleriyle ifade edilmiştir⁸.

5 18. yüzyılda 227 İspanyol savaş gemisinin 70'ten fazlası Havana'da inşa edilmişti. Fransa, Québec'te inşa edilen kırk toplu *Kanada* isimli ilk büyük gemiyi 1742'de hizmete sokmuştu. Bunu en büyüğü altmış toplu olan *Algonquin* de dâhil olmak üzere 1759'a kadar 14 savaş gemisi izledi. İngilizler de 1746'da Kuzey Amerika'da New England'da 24 toplu iki fırkateyn inşa etmişlerdi (Harding, *a.g.e.*, s. 131).

6 Özellikle 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda orman idaresi ve işletmeciliğini konu alan bir çalışma için bkz. Selçuk Dursun, *Forest and the State: History of Forestry and Forest Administration in the Ottoman Empire*, (Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.

7 Osmanlıların Batı teknolojisi ile ilişkilerini inceleyen Rhoads Murphey, *Osmanlı deniz gücünün çökmesi meselesi* hususunda Cipolla'nın, Osmanlıların modası geçmiş tekniklerden vazgeçmediği yolundaki görüşüne, bu "çöküşü" mevcut kereste stokunun gittikçe azalması dolayısıyla Osmanlıların açık denize çıkmaya elverişli filolar yerine kadirga yapmaya devam ettiklerini ileri sürerek karşı çıkmaktadır (R. Murphey, "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askerî Uygulamalarındaki Rolü" *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler*, ed. E. İhsanoğlu, İstanbul 1992, s. 12). Bununla birlikte her iki görüşte yeterince araştırılmadan ortaya konmuştur. Osmanlı donanmasını, kendi rakipleri, şartları ve coğrafyası içerisinde değil başka coğrafya ve şartların zorlamasıyla oluşturulan donanmalarla kıyaslayarak bir çöküş içinde göstermeye çalışmak yanlış olduğu gibi kalyon teknolojisine karar verilmesinde geç kalınmasını, kereste kaynaklarının yetersizliği gibi gerçekten uzak bir sebeple açıklamak da doğru değildir. Osmanlılar, her zaman istedikleri sayıda kalyon yapabilecek inşa ve teçhiz malzemesine sahip olmuşlardır. Osmanlıların kadirgadan kalyona geçişleri stratejik bir kararın sonucudur. Bu konuda bkz. İdris Bostan, "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi: Kadirgadan Kalyona", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2006, s. 183-206.

8 Fernand Braudel, *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 1993, s. 175. Osmanlı devleti ile daha ziyade denizde karşı karşıya gelen Venedik, donanmasını sürekli olarak güçlü tutmak zorundaydı. Bu yüz-

Söz konusu ormanlarda ağaçların suyu çekilip, kalyon inşasında kullanmaya daha elverişli hale geldikleri kış aylarında kesilmesi ve bunların İstanbul'a nakledilmek üzere iskelelere indirilmesi ise zahmetli bir işti. Bunun için cüz'i bir para almalarına karşın esasında halk bu işle yükümlü tutulmaktaydı. Şüphesiz bu iş kış aylarında ağır çalışma şartlarında gerçekleştirilmekteydi. Diğer taraftan bu şekilde halkın mevcut kaynaklardan devletin talebi doğrultusunda istifade ettiği düşünülebilir. Aynı şekilde kalyonların kalafatlanması için gerekli zift ve katran da yine var olan doğal kaynakların işlenmesi sonucu elde edilmekte ve halka bu ürettikleri karşılığında devlet tarafından ödeme yapılmaktaydı. Bunların yanı sıra halat imalinde kullanılan kendir ise senelik ekim ve dikim gerektirmekteydi. Kazançlı bir ticaretinin olması karaborsacıların da ilgisini çekmiş, hatta tüm yasaklamalara rağmen daha yüksek fiyatla satılmak üzere üretim yeri olan Karadeniz'den gizlice Akdeniz'e ulaştırılmıştır.

den bol miktarda keresteye ihtiyacı vardı. 14 ve 15. yüzyıllarda gemi inşası için gereken çeşitli ağaçlar yönünden geniş imkânlara sahip olan Venedik, 16. yüzyılın sonunda kereste temini konusunda bir sıkıntıya düşünce 1590-1616 yılları arasında dördü Karadeniz'den biri İstanbul'dan olmak üzere çeşitli yerlerden yirmi beş gemi satın almak zorunda kalmıştı (F. C. Lane, *Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance*, Baltimore-London 1992, s. 232).

1. Kalyon Kerestesinin Temin Edilmesi

Kalyonların inşa ve tamiri için gereken kerestenin Tersâne'ye ulaştırılması başlı başına bir organizasyon meselesiydi⁹. Kalyon inşası için gereken kerestenin çeşit ve miktarı belirlendikten sonra Kereste Emini olarak tayin edilen kişi istenenleri tedarik ederek muayyen bir zaman zarfında Tersâne'ye göndermekle yükümlüydü¹⁰. Ayrıca merkezden gönderilen hükümlerde nerelerden hangi çeşit ve miktarda kereste istendiği bu bölgelerdeki devlet görevlilerine bildirilirdi.

Tersâne'nin ihtiyacı olan kerestenin tedariki için merkezden ilgili yerlere gönderilen emirlerde, bu işle yükümlü kılınanlar; kadı veya nâib, Kereste Emini, yeniçeri serdârı ve âyân-ı vilâyetin iş erleri olarak belirtilmekteydi. Zikredilen son iki zümrenin bu organizasyonda ne tür bir görev üstlendikleri açıkça ifade edilmemekle beraber bazı arşiv belgelerinden hareketle yeniçeri serdârının, emrindekilerle Kereste Emini'ne yardımcı ve asayîşi teminle yükümlü olduğu söylenebilir. Bu noktada, kadıların bölgelerinde, şer'î hukukun uygulayıcıları oldukları gibi aynı zamanda merkezden gelen emirlerin ve birtakım mülkî işlerin taşradaki denetleyicisi olduklarından bu organizasyona dâhildiler¹¹.

İstanbul'da mevkufâtan verilen müfredat defterine göre hangi kaza ve nahiye halkının ne çeşit ve miktarda kereste getirmekle yükümlü kılındığı Kereste Emini vasıtasıyla ilgili bölgenin kadı veya nâibi tarafından düzenlenen resmî belgelerle halka duyurulmaktaydı.

Kadılar ayrıca halk bu işle uğraşırken ortaya çıkan anlaşmazlık ve haksızlıkları merkezî idareye bildirmek suretiyle sorunların çözümünü sağlamaktaydı. Örneğin 1140/1727-28'de Tersâne'deki kalyonlar için gereken sütun ve serenlerin, Karadeniz bölgesinde,

9 Yusuf A. Aydın, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Kalyon inşasında Kereste Temini", *Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri -Bildiriler-*, İstanbul 2005, s. 33-40.

10 Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 107.

11 Kadılık müessesesi hakkında bkz. İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara 1994.

Samako halkından talep edilmesi üzerine, Kızıltepe dağından sütun ve seren kesen kimseler, bunları öküz arabalarıyla taşıırken Bolu voyvodası söz konusu yerin yetki alanında olduğunu iddia etmişti. Bolu voyvodasının bu iddiayla araba sahiplerinden birer ikişer kuruş vergi talep etmesi nedeniyle, Samako kadısı halka yapılan haksızlığı merkezî idareye bildirmişti. Bunun sonucunda devlet tarafından kesilmesi istenen sütun ve serenden vergi alınması gerekmediği dolayısıyla Bolu voyvodasının vergi talebiyle halka eziyet etmemesi emredilmiştir¹².

Bu organizasyonun bir anlamda yürütücüsü konumundaki Kereste Eminleri ise dürüstlükleriyle bilinen dindar ve verilen işin üstesinden gelebilecek kişilerden seçilerek tayin edilmekteydi. Kesilip iskelelere indirilen keresteyi vaktinde Tersâne'ye teslim etmekle görevli olan Eminler, üç yıllığına bu görevde bulunurlar ve hesapları devlet tarafından incelenmek suretiyle hem hazinenin hem de halkın haksızlığa uğramasının önüne geçilmeye çalışılırdı¹³. İşlerini doğru yaptıkları sürece Kereste Eminleri uzun süre bu görevde kalabilmekteydiler. Örneğin 1696'da Kereste Emmini olduğu anlaşılan İbrahim Ağa¹⁴, 1714'te bu görevi Halil Ağa ile birlikte sürdürmekteydi¹⁵.

Tersâne'ye gönderilen kerestelerin maksadına uygun ve yerinde kullanılmasını sağlamak suretiyle Tersâne giderlerinin azaltılması yönünde 1734'te, Kereste Eminliği adıyla bir memuriyet ihdas edilmiştir. Konuyla ilgili belgede bu tarihe kadar Tersâne'de filika-i hümayûn, piyade-i hümayûn, kalyon, karavele, kalite, firkate, sandal, kancabaş ve at kayıklarına kadar inşa ve tamir edilen gemilere gereken kerestenin tamamının veya bir parçasının Kereste Emmini olan Halil Ağa aracılığıyla 50-60 seneden beri İznikmid'den temin edildiği ve onun görevini en iyi şekilde yaptığı ifade edilmektedir. Halil Ağa'nın İstanbul'a gönderilen kerestelerin kullanımında gerekli ihtimamın gösterilmesinin sağlanması amacıyla Tersâne'de Kereste Emmini olarak atanmasına karar verilmiştir. Fakat İznik-

12 1 S. 1141/6 Eylül 1728 tarihli hüküm: BOA, C. BH 6356.

13 Bostan, *a.g.e.*, s. 107.

14 Bostan, *a.g.e.*, s. 104.

15 BOA, C. BH 1749. Halil Ağa da İbrahim Ağa gibi uzun bir zamandır Tersâne'ye kereste temin etmekteydi. 20 L. 1113/20 Mart 1702 tarihinde inşa edilecek iki kalyon için gereken sütun, seren ve keresteler Tersâne'ye Halil Ağa aracılığıyla gönderilmişti: BOA, C. BH 1359.

mid'de kereste kesim ve naklinin aksamaması için kendi yerine iş bilen bir vekil bırakması şart koşulmuştur¹⁶.

Devletin kereste talep ettiği yerlerdeki halkın, herhangi bir vakfa dâhil olup olmamasına veya bir hizmet karşılığında (menzilci, derbentçi, doğançı vs.) vergi muafiyetinin bulunup bulunmadığına bakılmaksızın kereste kesimi ve taşınmasında görev alması emredilmekteydi. Bu zorunlu hizmetleri sırasında Kereste Eminlerine de, halka eziyet etmemeleri ve hak ettikleri ücretlerini tam olarak ödemeleri konusunda ikazlar yapılırdı.

İskelelere indirilen keresteler, nakliye ücretleri Tersâne-i Âmir'e'den verilmek üzere rençber veya taş gemileri vasıtasıyla bazen de bu işe tahsis edilen kalyonlara yüklenerek İstanbul'a getirilmekteydi.

Ormanlık alanlardaki kerestelik ağaçların seçilip istenen ölçülere göre kesilmesi için kalyon mimarları, bu sırada halkın çalışmasını temin etmek, düzeni sağlamak ve kerestelerin iskelelere indirilmesi esnasında da bazı devlet görevlileri vazifelendirilmekteydi. İstanbul'dan ilgili yerlere gönderilen bu görevlilere bir miktar harcırâh da verilmekteydi¹⁷.

Dağlık orman bölgelerinden genelde kış aylarında (*vakt-i yantar*) kesilen kerestelerin ilkbaharda İstanbul'a nakledilmek üzere iskelelere indirilmeleri gerekmekteydi. Kocacılı ve civarındaki ormanlardan kesilen keresteler İzmid iskelesi veya İznikmid tersânesine, Gebze civarındakiler ise İnehacı iskelesine ulaştırılırdı. İznikmid ve Sakarya'nın Karadeniz tarafındaki dağlardan sütun, seren ve karaağaç kerestesi istendiğinde ise bunların Sakarya boğazına (Sakarya nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yere) indirilmeleri emredilmekteydi. Kerestenin iskelelere nakli için büyükbaş hayvanların çektikleri arabalar kullanılmaktaydı. Kereste, halk tarafından iskelelerde ilgililere teslim edilir, Emin yahut bu işle görevlendirilmiş bir mübaşir tarafından halka mevkufât defterlerinde belirlenmiş fiyatlar üzerinden ödeme yapılarak resmî bir belge (hüccet) düzenlenirdi.

16 Halil Ağa'nın Tersâne'de Kereste Eminî olarak tayin edildiğine dair mevkufât kalemine verilen 11 Ra. 1147/10 Eylül 1734 tarihli ilmuhaber kaimesi: BOA, MAD 10177, s. 5

17 Örneğin 1120-22/1709-10 senelerinde İznikmid, Bolu ve Üsküdar korusu gibi yerlere gönderilen dergâh-ı âli yeniçerisi, bostaniyân-ı hassa hasekisi gibi görevlilere 100'er kuruş harcırâh verilmişti (BOA, MAD 2489, s. 79; MAD 2485, s. 128; MAD 3435, vr. 66a).

Kalyonların denize indirilme vakti yaklaştıkça kereste işi aciliyet kazanır ve işin aksamaması için ilgililer cezalandırılmakla tehdit edilirlerdi. Örneğin 1734'te on güne kadar denize indirilmesi düşünülen kalyonlara, bu iş için gerekecek 150 felenk ve 15 kızağın üç-dört gün içinde gemilere konarak İstanbul'a ulaştırılması emredilmişti¹⁸.

Tersâne dışında gemi inşa edilen başka yerlere de Kocaeli'nden kereste gönderilirdi. 1735'te Midilli'de iki kalyonun denize indirilmesi için gereken 500 gürgen felenk ve 18 gürgen kızağın da Kocaeli bölgesinden gönderilmesi emredilmişti¹⁹.

Şayet bir bölgede istenen cinsten kereste yoksa bunun diğer yerlerden temin edilmesi yoluna gidilirdi. Örneğin İznikmid kazasından talep edilen 12 iç omurgası ve bir bodostama çekmesi, büyük kerestelerden olup burada bulunmadığından dördünün Sapanca, diğer dördünün Akyazı, ikisinin Sarıçayır ve son ikisinin de Âb-ı Sâfi'den bodostama çekmesinin ise İznikmid divanlarından Kurt tepesi ve diğer bir divandan temin edilmesine karar verilmişti²⁰.

Bunun yanı sıra bir bölgeye aşırı yüklenilmekten de kaçınılırdı. Örneğin kerestelik ağaçların çok olduğu belirtilen Taşköprü ve Gebze'den 1741'de kereste talebinde bulunulmasının sebebi Kocaeli civarından daha önce kereste talep edilmiş olmasıydı. Tersâne'de inşası süren *Murâdiye* isimli kalyon ile kurulmak üzere olan başka bir kalyon için gereken kerestelerin Kocaeli bölgesinden istendiği belirtilerek inşası kararlaştırılan iki karavelenin kerestelerinin yine bu bölgeden talep edilmesinin diğer iki kalyonun yapımını aksatacağından karaveleler için gereken kerestenin birkaç senedir kalyon kerestesi "çekmedikleri" ifade edilen Gebze ve Taşköprü'den tedariki düşünülmüştü. Fakat buraların koru-yı hümâyûna dâhil olmaları dolayısıyla istenen kerestelerin kesim ve nakli için Bostancıbaşının ilgilenmesi gerektiği vurgulanmıştır²¹.

Kimi zaman kereste temininde yaşanan aksaklıklar ciddî sıkıntılar yarattığında bölgedeki en yetkili devlet görevlisinin konuyla bizzat ilgilenmesi istenirdi. Örneğin 1740'ta, Kocaeli sancağı mutasarrıfı Seyyid Mustafa Paşa, kereste kesimi yapılan Dokurcun dağına biz-

18 Kocaeli sancağı mutasarrıfı, İznikmid kadısı, kereste emini ve serdârna hitaben yazılan 17 Ra. 1147/17 Ağustos 1734 tarihli hüküm: BOA, C. BH 11614.

19 BOA, C. BH 10814.

20 BOA, C. BH 9929.

21 BOA, C. BH 313.

zat gitmekle emrolunmuş, yerine bir vekil göndermesi halinde azil, hatta katledilmekle tehdit edilmişti. Ayrıca bu vesile ile güzergâhı üzerinde ve kesim yapılan yerdeki halktan yiyecek veya herhangi bir talepte bulunmaması hususunda da uyarılmıştı. Sey-yid Mustafa Paşa'nın bizzat bu işle ilgilenmesi konusunda gösterilen hassasiyetin sebebi, Tersâne'de inşasına başlanan kalyonun ilk kısımlarının kış mevsimi girmeden tamamlanması zaruretinden idi. Aksi takdirde yağmur altında kalacak bodostama ve diğer kerestelerin çürümesi ihtimali bulunmaktaydı²².

Kocaeli bölgesinden istenen keresteyle bazen Hüdavendigâr sancağı görevlilerinin de ilgilendiği görülmektedir. Örneğin 1745'te, Hüdavendigâr sancağı mütesellimi Halil Bey, Tersâne'den istenen 40 büyük kızağı Akyazı, Sapanca, İznikmid, Âb-ı Sâfi ve Sarıçayır'dan tedarik edecekti²³.

Tablo 37: Bazı senelerde Kocaeli bölgesinden talep edilen kereste miktarları

Sene	İnşâ için istenen kereste sayısı	Tutarı (kuruş)	Tamir için istenen kereste sayısı	Tutarı (kuruş)	Toplam Kereste Sayısı	Toplam Tutar (kuruş)
1128/1716 ²⁴	41.046	66.828,5			41.046	66.828,5
1143/1730 ²⁵	29.468	39.508,5	5921	22.501,5	35.389	62.010
1148/1735 ²⁶	4802	17.443,5	9230	27.092,5	14.032	44.436
1150/1737 ²⁷			97.280	42.993,5	97.280	42.993,5
1150/1737 ²⁸	19.091	23.014			19.091	23.014
1151/1738 ²⁹			5921	22.501,5	5921	22.501,5
1152/1740 ³⁰	31.777	64.720,5	11.013	33.983	42.790	98.703,51
1154/1742 ³¹	16.484 ³²	31.771,5			16.484	31.771,5

22 BOA, C. BH 3338.

23 BOA, C. BH 11908.

24 5 Ş. 1128/25 Temmuz 1716 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 6266, s. 148.

25 28 S. ve 18 Ca. 1143/12 Eylül ve 29 Kasım 1730 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10323, s. 100; AE I. Mahmud 9126.

26 19 Ra., 17 C. ve 9 Za. 1148/9 Ağustos ve 4 Kasım 1735 ile 22 Mart 1736 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10323, s. 109.

27 29 M. ve 13 Ca. 1150/29 Mayıs ve 8 Eylül 1737 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 3864, s. 99.

28 29 M. ve 16 S. 1150/29 Mayıs ve 15 Haziran 1737 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 3864, s. 98.

29 5 S. 1151/25 Mayıs 1738 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10338, s. 101.

30 8 Z. 1152/7 Mart 1740 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3389, s. 116.

31 23 Za. 1154/30 Ocak 1742 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3388, s. 111.

32 3700 adedi İstanbul'dan temin edilecekti.

Sene	İnşâ için istenen kereste sayısı	Tutarı (kuruş)	Tamir için istenen kereste sayısı	Tutarı (kuruş)	Toplam Kereste Sayısı	Toplam Tutar (kuruş)
1160/1748 ³³	16.234	55.167,5		-	16.234	55.167,5
1161/1748 ³⁴			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1162/1749 ³⁵			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1163/1750 ³⁶			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1164/1751 ³⁷			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1165/1752 ³⁸	28.056				28.056	
1166/1753 ³⁹			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1167/1753 ⁴⁰			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1168/1754 ⁴¹			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1169/1756 ⁴²			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1170/1756 ⁴³			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1171/1758 ⁴⁴			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1172/1759 ⁴⁵			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1176/1762 ⁴⁶			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1178/1764 ⁴⁷			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1180/1767 ⁴⁸			7208	33.947,5	7208	33.947,5
1181/1767 ⁴⁹			7208	33.947,5	7208	33.947,5

33 Bir kalyon ve bir karavelenin inşası ile tamir edilecek kalyonlar için 1 Ca. 1159-29 Z. 1160/22 Mayıs 1746-1 Ocak 1748 tarihleri arasında Tersâne'ye teslim edilen keresteler: BOA, MAD 10346, s. 69.

34 11 Ra. 1161/11 Mart 1748 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2844, s. 109.

35 21 Ra. ve 27 C. 1162/11 Mart ve 14 Haziran 1749 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10350, s. 124.

36 14 L. ve 16 Za. 1163/16 Eylül ve 17 Ekim 1750 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 3869, s. 25.

37 24 Za. 1164 ve 11 S. 1165/14 Ekim ve 30 Aralık 1751 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 5456, s. 116-7; AE I. Mahmud 9818.

38 20 Za. 1165/29 Eylül 1752 tarihinde Kocaeli sancağı mutasarrıfı, İznikmid, Sapanca, Sarıçayır, Âb-ı Sâfi ve Akyazı kadıları, Ağaça, Kaymas, Kandıra, Şeyhler, Gençli ve Beşdivan nâibleri, İznikmid kereste emini Mehmed, kethüda yeri ve yeniçeri serdârı ve ayân-ı vilâyet iş erlerine hitaben yazılan hüküm: BOA, C. BH 7147.

39 25 M., 27 R., 15 B., 21 L ve 21 Z. 1166/2 Aralık 1752, 3 Mart, 18 Mayıs, 21 Ağustos ve 19 Ekim 1753 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 2833, s. 128.

40 2 S. 1167/29 Kasım 1753 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10356, s. 157.

41 27 L. 1167 ve 25 S. 1168/17 Ağustos ve 11 Aralık 1754 tezkire kayıtları: BOA, MAD 10357, s. 130.

42 19 Za. 1169/15 Ağustos 1756 tarihli kaime kaydı: BOA, MAD 10359, s. 210.

43 21 M. 1170/16 Ekim 1756 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10360, s. 156.

44 21 L. 1170 ve 23 R., 13 B., 23 Ş. 1171/9 Temmuz 1757 ve 4 Ocak, 23 Mart, 2 Mayıs 1758 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10364, s. 162.

45 C., Ş. 1163/Ocak-Şubat ve Mart-Nisan 1759 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10365, s. 142.

46 17 S. 1176/7 Eylül 1762 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10371, s. 151.

47 25 Za. 1177/26 Mayıs 1764 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10376, s. 117.

48 22 L. 1180/23 Mart 1767 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 4005, s. 126.

49 28 S., 7 Ca. 1181/26 Temmuz, 31 Ekim 1767 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 4005, s. 142.

Yaklaşık olarak 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren düzenli şekilde Kocaeli sancağındaki İznikmid, Sapanca, Sarıçayır, Âb-ı Sâfi ve Akyazı kazaları ile Üsküdar'a bağlı Ağacli, Kaymas, Gençli, Kandıra, Şeyhler ve Beşdivan nahiyelerinden kalyon tamiri için 33.947,5 kuruş tutarında 7208 adet kerestenin istendiği görülmektedir. Aynı dönemde bazen bu miktardaki kerestenin bir kısmı bazen de buna ek olarak, bir miktar karaağaç kerestesi de Sakarya'dan talep edilmiştir⁵⁰.

Tablo 38: 18. yüzyılın ortalarından itibaren Kocaeli bölgesinden kalyon tamiri için mutak olarak istenen kerestelerin cins ve fiyatları⁵¹

Kereste çeşitleri		Birim fiyatı (pâre*)	Kereste sayısı (adet)	Toplam fiyat (pâre)
1	Onurga-i çam	1000	18	18.000
2	Astar-ı onurga	400	10	4.000
3	Bodostama-i ser	800	10	8.000
4	Bodostama-i kış	800	16	12.800
5	Astar-ı bodostama-i ser	300	23	6.900
6	Astar-ı bodostama-i kış	300	14	4.200
7	Pâre-i bodostama-i ser	300	15	4.500
8	Pâre-i bodostama-i kış	300	10	3.000
9	Eygü	100	150	15.000
10	Döşek	100	50	5.000
11	Bir voltalık iskarmoz	80	150	12.000
12	Ser-kütük	200	20	4.000
		100	73	7.300
13	Babalık-ı kebîr	300	17	5.100
14	Lata-i kebîr çam	280	845	236.600
15	Lata-i sağır çam	200	480	96.000
16	Koşuş-ı çam	200	2700	540.000
17	Koşuş-ı taban-ı bellût	280	310	86.800
18	Vürdinar-ı delikli	200	70	14.000
19	Vürdinar-ı çam-ı	120	300	36.000
20	İrgad-ı kebîr-i	120	16	1.920
21	Çapa-i demir	100	60	6.000
22	Çapa-i ser	180	500	90.000
23	Dümen	Kocaeli 800	15	12.000
		Bahr-i siyah 600	18	10.800
24	Yeke-i dümen	100	20	2.000
25	Pıraçol-ı kebîr	60	450	27.000

50 BOA, C. BH 9937; C. BH 7124; C. BH 10882; C. BH 11546; C. BH 9552.

Kereste çeşitleri		Birim fiyatı (pâre*)	Kereste sayısı (adet)	Toplam fiyat (pâre)
26	Pıraçol-ı palavra	30	180	5.400
27	Maymuncuk-ı kebîr	160	22	3.520
28	Maveleve-i karaağaç	240	22	5.280
29	Haçlık-ı karaağaç	100	84	8.400
30	Ok-ı kayalık	200	30	6.000
31	Elvâh-ı top	80	80	6.400
32	Sütun-ı bağçebe(?)	300	20	6.000
33	Sütun-ı harce(?)	120	70	8.400
34	Eğri tahta	120	280	33.600
35	Çubuk	100	60	6.000
Toplam			7208	1.357.900
			(33.947,5 kuruş)	

* 1 pâre 3 akçedir.

Tamir için istendiği belirtilen bu kereste çeşitlerinin düzenli şekilde aynı cins ve miktarlarda olması bunların kalyon tamirinde kullanılmasının yanı sıra kereste mahzeninde depolanmak üzere talep edildiğini akla getirmektedir. Ayrıca kalyon teknesi kurulurken kullanılan ilk kereste çeşitlerinin bu listede olması kurulum esnasında yağmur altında kalıp çürümeye yüz tutmuş kerestelerin değiştirildiğini göstermektedir. Bu yüzden özellikle kış mevsimi girmeden kalyonların kurulumunun tamamlanmasına özen gösterilirdi⁵¹.

Tersâne-i Âmire İçin Kereste Temin Edilen Yerler

Tersâne-i Âmire, donanmanın ana üssü olmasından ötürü kalyon inşa ve tamirinin gerçekleştiği en yoğun çalışma sahasıydı. Bu faaliyetin sürekliliği için hiç şüphesiz öncelikle kerestenin düzenli olarak temin edilmesi gerekmektedir.

17. yüzyıldan sonra halktan muayyen olarak alınmaya başlanan avâruz vergisi⁵² donanmanın bazı giderlerinin karşılanmasında da kullanılmaktaydı. Kadırgalar için ihtiyaç duyulan kerestenin temini

⁵¹ BOA, C. BH 3338.

⁵² Avâruz vergisi için bkz. A. Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s. 153-164; Y. Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mâli Tarih)*, İstanbul 1986, s. 119; H. Sahillioğlu, "Avâruz", *DİA*, IV, 108-109.

nini sağlamak maksadıyla özellikle Kocaeli sancağının avârız gelirleri Tersâne'ye ocaklık olarak tahsis edilmişti. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren inşalarına başlanan kalyonlar için gerekli kereste de, Tersâne'ye ocaklık olan bölgelerden ve bazen de bunların dışında kalan yerlerden temin edilirdi⁵³. Ocaklık olan yerlerden alınan kereste için ödenen fiyat, pazar fiyatının beşte biri kadardı⁵⁴.

18. yüzyılın başından itibaren kalyonların sayıları artmaya başlamış, diğer taraftan donanmada görev alan kürekli gemiler için tahsis edilen ocaklık kereste de aynî veya bedeliyle alınmaya devam edilmişti⁵⁵. Bunun yanı sıra kalyon keresteleri de Tersâne'ye ocaklık olan yerlerden devlet tarafından belirlenen ve mevkufât defterlerinde kayıtlı olan fiyatlar üzerinden satın alınmaktaydı⁵⁶. Avârızları karşılığında kadirga ve başarda keresteleri için Tersâne'ye ocaklık olarak ayrılmış bu bölgelerdeki ormanlar ağaç yönünden çok zengindi.

Bu bölgelerin öncelikle İstanbul'a yakın ve orman ürünleri yönünden zengin yerler olduğu dikkati çekmektedir. Bunlar arasında kadirgalar döneminden beri ormanlarından istifade edilen Kocaeli sancağı, önemini 18. yüzyılda da muhafaza etmiştir. Büyük kısmı

53 Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 102.

54 Bostan, *a.g.e.*, s. 109.

55 Ocaklık kerestelerinin akçe tutarlarının 17. yüzyılın ortalarından itibaren bu yüzyılın sonuna kadar değişmediği tespit edilen kaza ve nahiyeler şunlardır: Kocaeli livâsında bulunan İznikmid, İznik, Yalakâbâd, Sarıçayır, Pazarköy, Âb-ı Sâfî, Karamürsel, Akhisar, Geyve, Akyazı ve Sabanca kazaları ile Üsküdar'a bağlı olan Kaymas, Ağaçlı, Akâbâd, Gençli, Şeyhli, Kandıra ve Taşköprü nahiyeleri. 1068/1682'de ocaklık kereste, on kadirgaya yetecek miktarda iken, 1100/1689'da yedi kadirgalık kereste istenmeye başlanmıştır. 1064-1107/1654-96 seneleri arasında ocaklık kereste miktarı 275.137 ile 300.021 akçe arasında değişmektedir (Buraya kadar zikredilen bilgiler Bostan, *a.g.e.*, s. 102-104'ten alınmıştır). 1122/1710-11 senesinde, Tersâne ocaklıklarını gösteren mevkufât kalemine ait bir icmâl defterinde Kocaeli'nden yine yedi kadirgalık kerestenin istendiği ve bunun bedelinin 269.774 akçe olduğu, buna eklenen *vezâf-i korucıyân ve gayrıhu* adı altında 54.162 akçelik bir miktarla kereste bedelinin toplam 323.936 akçe ettiği görülmektedir (BOA, D. MKF27844, s. 9). 1175/1761'de Kereste Eminliği görevine getirilen Hacı Osman'ın, bu seneye ait Kocaeli sancağındaki ocaklık kadirga kereste bedellerini tahsil etmesi ayrıca tamiri gereken kalyonlar için istenen keresteyi de bir an önce kestirip Tersâne'ye ulaştırması emredilmekteydi (Kocaeli sancağı mutasarrıfı ve İznikmid ve Kocaeli sancağında bulunan diğer kalyon ve ocaklık kerestesi kesilip naklolunagelen kaza ve nahiyelerin kadı ve naibleri ve sâbık gedikliler emini iken özellikle ve *müstakillen* İznikmid kereste emini nasp ve tayin olunan Hacı Osman'a ve kethüda yerleri, serdârları, zâbitân ile ayân-ı vilâyet iş erlerine hitaben yazılan 2 M. 1175/3 Ağustos 1761 tarihli hüküm: BOA, C. BH 11981).

56 Bostan, *a.g.e.*, s. 108.

Kocaeli sınırlarında bulunan ve zengin ormanları itibarıyla “Ağaç Denizi” olarak da isimlendirilen bölgenin içinde ve civarındaki İznikmid, Sapanca, Akyazı, Sarıçayır, Âb-ı Sâfi kazaları ile Üsküdar’a bağlı Kaymas, Ağaçlı, Gençli, Şeyhli (Şeyhler), Kandıra, Beşdivan, Gebze ve Taşköprü nahiyeleri en fazla kereste temin edilen yerlerdi⁵⁷.

Kocaeli ve civarı kalyon kerestesi temin edilen tek yer olmayıp bu iş için istifade edilen başka bölgeler de bulunmaktaydı. Örneğin Tersâne’ye Biga yarımadasında bulunan Ezine, Bayramiç, Çan, Biga, Edremit ve Kemer’den çam kerestesi ve fıçı tahtası⁵⁸, Sakarya nehri civarından karaağaç kerestesi, Sinop ve çevresinden ise sütun, seren ve farklı cinsten kereste gönderilmekteydi⁵⁹. Bununla birlikte zaman zaman yaşanan aksaklıkların telafisi amacıyla diğer başka yerlerden de Tersâne’ye kereste nakledildiği görülmektedir. Örneğin 1742’de İznikmid’den talep edilen koğuş kerestesinin vaktinde gönderilememesinden doğan sıkıntı Rodos’tan kereste temin edilerek giderilmiştir⁶⁰.

17. yüzyıl sonlarından itibaren donanmada kalyon sayısının artmasına paralel olarak kereste temin edilebilecek yeni yerler bulma zarureti doğmuştu. Bu sebeple 1699’da Bolu civarında yapılan

57 Bu kaza ve nahiyeler, 18. yüzyılda sürekli olarak kalyon kerestesi talep edilen yerler olarak belgelerde zikredilmektedir. Ayrıca kalyon kerestesi ile ilgili muhasebe icmallerinde de bu kaza ve nahiyelerdeki kadı ve nâibler tarafından düzenlenen hüccetler vasıtasıyla buraların halkına vermeleri gereken kerestelerin cins ve sayısı *tevzi*’ edilmekteydi. Yalnız Taşköprü ve Gebze, koru-yı hümayûna dahil olduklarından buralarda kadı veya nâiblerin düzenlediği hüccetlere dair kayıtlar yoktur (BOA, D. BŞM. TRE def. 14610, s. 2-8, 11-16). Esas kayıtları mevkufât defterlerinde olan bu kaza ve nahiyelerden Beşdivan’ın Taşköprü’ye bağlı olduğu zikredilmektedir (BOA, D. MKF 28036).

58 Biga’dan temin edilen fıçı tahtasının 1000 adedine 1121/1709’da 5 kuruş zam yapılarak 35 kuruştan satın alınmıştı (Biga kadısı ve gümrük eminine hitaben yazılan 21 Ca. 1121/29 Temmuz 1709 tarihli hüküm: BOA, MAD 2485, s.138).

59 18. yüzyılda Sinop’tan kereste temin edilen yerler ve kereste çeşitleri hakkında geniş bir çalışma için bkz. İbrahim Güler, “XVIII. Yüzyılda Sinop’ta Gemi İnşa Teknolojisinin Alt Yapı, İstihkâm, İstihdam, Üretim ve Pazarlama Sorunu” *Türk Teknoloji Tarihi, 1. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildiriler (15-17 Kasım 2001)*, s. 28-60. Sinop tersanesi ve burada inşa edilen gemiler ile kullanılan kerestelerin isim ve fiyatları ile ilgili başka bir geniş çalışma için ayrıca bkz. Mehmet Ali Ünal, “XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Sinop Tersanesi” *XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002, Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt II. Kısım*, Ankara 2005, s. 911-958.

60 Rodos sancağı mutasarrıfı Abdülkadir Paşa’ya hitaben yazılan 8 Ca. 1155/11 Temmuz 1742 tarihli hükümde Abdülkadir Paşa tarafından burada inşa ettirilen karaveleden arta kalanlarla sekiz-dokuz yüz adet veya daha fazla koğuş kerestesinin söz konusu karaveleye yüklenerek ücretleri İstanbul’da verilmek üzere gönderilmesi istenmekteydi: BOA, MAD 9950, s. 73.

keşif çalışmaları neticesinde ihtiyaç duyulan kereste için bu bölgedeki ormanlardan da istifade edilmeye başlanmıştır⁶¹. Bununla birlikte, buradan gönderilen kerestenin kalitesi⁶² ve Tersâne'nin talebinin karşılanmasında sıkıntılar yaşanmıştır⁶³.

Zamanla bazı alternatif bölgeler bulunmakla birlikte Kocaeli, kereste teminindeki ağırlıklı yerini korumuştur. Bu bölgeden istenen kerestelerin gönderilmesi konusunda yaşanan bir sorun üzerine yazılan 1721 senesine ait bir hükümde *kalyonların zuhûrundan bu vakte gelinceye dek lâzım olan kerestenin* Kocaeli halkına kesti-
rilerek arabalarla iskelelere naklettirildiği ve bu işin diğer *tekâlif* gibi olmayıp daha önceden belirlenmiş ücretlerinin nakit olarak devlet tarafından halka ödendiği ifade edilmektedir⁶⁴.

Yeni Kereste Rezerv Bölgeleri

Tersâne'ye uzun yıllar kereste sağlayan Kocaeli'nde, zamanla artan talebi karşılamak üzere yeni ormanlık alanların keşfedildiği görülmektedir. Kasım 1735 tarihli bir belgeye göre, İznikmid'e üç saat mesafede kalyon kerestesi olmaya müsait büyük ağaçların (*kebîrû'l-eşcâr*) bulunduğu belirtilen Gökdağ böyle bir yerdir. Fakat burada kerestenin nakli için uygun yol olmaması sıkıntıya sebep olmuştur. Bunun için Geyve ve Akhisar'dan seçilecek kimse-
lerce dağa giden yolların açılarak ulaşımına uygun hale getirilmesi emredilmiş⁶⁵, söz konusu görevin tamamlanmasının ardından buradan kereste nakline başlanmıştır⁶⁶.

61 Bostan, *a.g.e.*, s. 117.

62 Saray kapıcıbaşlarından Hüseyin'e hitaben yazılan 5 Zilhicce 1113/3 Mayıs 1702 tarihli hükümde Bolu'dan gönderilen kalyon sütunlarının sulu yerlerde yetişmesinden dolayı şekil itibarıyla kullanıma müsait olmadığı belirtilerek bunun yerine Kitros ve Çayağzı'ndan temin edilmesi istenmektedir: BOA, MAD 3595, s. 73.

63 1112/1700 senesinde Patrona ve Riyâle kalyonları inşası için Bolu voyvodası Ömer Ağa'dan 19.998 adet kereste talep edilmişti. Ömer Ağa, 1114/1702'ye kadar ancak 2961 adet kereste gönderebilmişti. Aynı tarihlerde Kereste Emni İbrahim Ağa'dan talep edilen 9999 adet kerestenin ise 7828'i İznikmid'den gönderilmişti: BOA, MAD 5362, s. 67.

64 1-10 Ş. 1133/28 Mayıs-6 Haziran 1721 tarihli hüküm: BOA, C. BH 8622.

65 Kocaeli sancağı mutasarrıfı ve İznikmid kadısına hitaben yazılan 28 C. 1148/15 Kasım 1735 tarihli hüküm: BOA, MAD 10332, s. 111.

66 Kocaeli sancağı mutasarrıfı ile İznikmid, Geyve ve Akhisar kadılarına hitaben yazılan 28 Zilhicce 1153/16 Mart 1741 tarihli hüküm: BOA, MAD 3388, s. 96.

18. yüzyılın son çeyreğine geçilmeden önce, İznikmid dağlarından uzun zamandan beri eyeğü, döşek, doldurma, iki voltalı ve benzeri çeşitte kereste elde etmek için kesilen meşe ağaçlarının azalmaya başladığı ifade edilmektedir. Bu yüzden halk daha uzak mesafedeki dağlara giderek 30-40 günlük sürede kereste kesimi yapmak zorunda kalmaktaydı. Üstelik İznikmid tersânesine getirilen bu kerestelerin çapları da istenilen ebatta olmadığından Kereste Eminleri bunları kabul etmemekteydiler. Bunun üzerine kesim yapılacak yeni ormanlık alanlar aranmaya başlanılmıştı. Yenişehir, İnegöl ve Pazarcık kazalarındaki dağlarda ise istenilen çeşitte kereste çıkacak ve 15 yıl yetecek miktarda ağaç bulunduğu hakkında bir rapor sunulmuştu⁶⁷. Fakat söz konusu bölgede yol güvenliği bulunmadığı belirtildiğinden konunun araştırılması emredilmişti⁶⁸.

67 ... *Hüdavendigâr sancağında vâkı' Yenişehir ve İnegöl ve Pazarcık nâm karyeler kurbunda müte'addid cibâl-i miyâh olup sâlihu' z-zikr ecnâs-ı keresteye sâlih katı vâfir eşçâr olmağla kat'ına ruhsat buyurulduğu sûretde on beş sene mikdârı Tersâne-i Âmireye kifâyet ideceğini cemm-i gafır haber virdiklerini ve zikr olunan dağların yolları su'ubetli ve tathîre muhtaç olduğuna binâ'en ber-vech-i tahmîn dört beş yüz kuruş masraf ile vucûda geleceğini İznikmid kadısı bir kıt'a arzıyla ve kereste emini dahı bir kıt'a memhûr arzuhâliyle ifâde ve inhâ ve li-ecli't-tedkik erbâb-ı vukûfdan ve İznikmid sükkânının ba'zılarından su'âl olundukda İnegöl kazâsında Hamamlı karyesi hudûdu gayetinde Domaniç dağı dâmeninde tahmînen yüz elli eve bâliğ olur Mısal nâm karye kimesnenin kayd u berâtına dâhil olmayup gâlibâ ancak bir mustahfız timârının cüz'î mahalli veyahûd bir mensûh timârının bir çiftlik yeri ve kusûru hâli olduğu ve karye-i mezbûrun cevânibi mişe-zâr ve civârında Kûtah'ya'ya giden tarik ile gidildikde elsine-i nâsda dîz mişelik nâmıyla müsemmâ ber-vech-i tahmîn bir buçuk saat tûlû ve bir çayır-lık mikdârı arz ile müsettah bir dere ve firâz-ı kûha çıkınca üç sâ'at kadar mahalli dahı ecnâs-ı mişe ile mâ-lâ-mâl bir kûh-ı azîm ve yine Burusa beyi şehri demekle mâ'rûf mahallin cânib-i şarkisinde Akbıyık nâm bir karye olup karye-i mezbûreden Pazarcık nâm karyeye varınca yedi sâ'at mikdarı tûl ve beş sâ'at kadar arzla bir kûh-ı azîm ve yine Pazarcık nâm karyeden Dodurga nâm karyeye varınca altı sâ'at kadar tûlû birkaç aded azîm cibâl-i miyâh olduğunu ihbâr ve ricâl-i tersâne ve mi'mârân ile lede'l-müzâkere zikr olunan yollar tathîr ve tevesşü' olunduğu sûretde ecnâs-ı kereste husûsunda bir dürlü meşakkat çekilmeyüp bir iki kalyon inşasına defe'aten irâde buyurulur ise serîân karîn-i husûl olacağını ve İznikmid cibâlinden bu takrîb ile beş on sene kereste kat'ı terk olunmasıyla müceddeden Tersâne-i Âmireye şâyeste ecnâs-ı kereste hâsıl olacağını bi'd-defe'ât takrîr eylediklerini Tersâne-i Âmire emini verdiği takrîrinde tahrîr ... BOA C. BH 8581.*

68 ... *ecnâs-ı mişelik olan cebel ve mahaller tarik-i câdde ve mahall-i der-bend olmağla Tersâne-i Âmire kerestesichün bulunan mişe eşçârının kat'ı kuttâ'-ı tarik eşkıyâsının adem-i istikrarlarına bâ'is bir keyfiyet olup lakin gereği gibi tefahhus ve tashîhi zımında mübâşir ma'rifetiyle evvel emrde mahallerinden tefahhus ve tashîh ve i'lâm olunmak ... BOA C. BH 8581.*

Aynı raporda kereste ihtiyacının karşılanması konusunda Kocaeli bölgesindeki ağaçların yeterli gelmemesi üzerine 1153/1740-41 ve 1162/1748-49 senelerinde Gebze ve Taşköprü nahiyelerinde bulunan koru-yı hümayûn dâhilindeki yerlerden Bostancıbaşı aracılığıyla kesim yapılabilmesi için izin verildiği zikredilmektedir. Daha sonra bu izin kaldırılmış fakat 1171/1757-58 senesinde tekrar ihtiyaç hâsıl olduğunda yine Taşköprü ve eskiden beri meşe kesimi yapılan korudaki dağlardan Kocaeli mutasarrıfı ve koru zâbiti vasıtasıyla koyun eğrekleri olan yerlerdeki ağaçlara dokunulmamak şartıyla izin verilmişti⁶⁹.

1177/1764 senesinde Tersâne'de inşasına başlanan ve sekiz ayda bitirilmesi emredilen 47,5 zirâ (36 m.) uzunluğunda bir kalyonun sıkı bir çalışmayla kerestelerinden bir voltalıları, iç omurgası, sürme çatalları ve meşe koğuşları yerine konmuş, âyniye denen yere de iki voltalıları yerleştirilmişti⁷⁰. Kalyon mimarları İznikmid'den kırk gün içinde diğer keresteleri gelirse kalyonu *kurmaya* başlayacaklarını taahhüt etmişlerdi. Bunun için bir voltalı, iki voltalı ve endâzesine uygun mankatasa paraçolu ve çapa başı, eğri tahta ve diğer kereste çeşitlerinden 350'sine ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir. Fakat eskiden beri kereste kesilen Eftani dağının kırk saat uzaklıkta olması dolayısıyla zikredilen kerestelerin buradan gönderilmeye kalkılması halinde kalyonun zamanında bitirelemeyeceği anlaşılmıştı. Bunun üzerine Kocaeli'nde battal koyun eğreğinin dağ tarafında elli seneden fazladır koyun yatmadığı belirtilip bu gibi ihtiyaç duyulan zamanda koru-yı hümayûn ve diğer yerlerden kereste kesilebilmesi için ferman çıktığı hatırlatılmıştı. Söz konusu kerestelerin buradan temin edilmesi hakkında İznikmid mutasarrıfı ve Kereste Emini ile koru kethüdasına hitaben bir hüküm yazılması için sunulan arz üzerine kaleme alınan hatt-ı hümayûnda *mahall-i mezbûrdan kereste kat' olunduğu veyâhud emsâli var mıdır ve bu husûs için emr-i şerîf verilmesi mesbûk mudur* şeklinde sorularak konunun divân ve mevkufât kayıtlarından araştırılması emredilmiştir⁷¹.

Konu araştırılarak 1752 Eylülünde de yine ihtiyaç duyulduğunda, Tersâne'de inşası süren üç ambarlı bir kalyon için 607 adet kerestenin bir kereste mimarı vasıtasıyla istenilen ölçülerde Taşköprü

69 BOA C. BH 8581.

70 BOA, AE. III. Mustafa, 27043.

71 BOA C. BH 360, lef 2.

korusundan kesilip gönderilmesi hususunda emir verildiğinin belirtilmesi üzerine aynı hususta bir hüküm de 4 Mayıs 1764 tarihinde yukarıda zikredilen kalyon için kaleme alınmıştır⁷².

Kereste rezerv bölgeleri ile ilgili başka bir rapor donanmanın Çeşme'de yakılmasından sonra hazırlanmıştır. 1770'te Osmanlı donanmasının imha edilmesi üzerine hemen yeni kalyonların inşası gündeme gelmiş, gerekli kerestenin kesim ve nakliyle görevlendirilen ve İznikmid'e gönderilen Hassa hasekilerden Genç Hasan, kaleme aldığı raporunda bazı hususlara değinmiştir. Buna göre inşası kararlaştırılan kalyonların kerestelerini Kocaeli sancağındaki İznikmid ve diğer kazaların halkı, rûz-ı Kasım'a kadar göndermeyi taahhüt etmişlerdi.

Rapordaki diğer hususlar şunlardı:

- Kocaeli dâhilindeki kazalarda, eşkıyaların kereste taşıyan arabaları durdurup arabacıları yaraladıkları haber alınmıştı. Kereste naklini sıkıntıya sokacağından bu konu araştırılıp teftiş edilmeliydi.
- Kocaeli sancağında Akhisar kazasında Sabanca yakınındaki Karaca köyü dağlarından çeşitli kerestenin kesimi kolaylıkla olmakla birlikte, buradaki halk Tersâne-i Âmire'ye avârız verdikleri bahanesini ileri sürerek kereste göndermekte gönüllü davranmaktaydılar. Buradan kereste naklinin yapılabilmesi için sancak mutasarrıfı ve diğer yöneticiler ile İznikmid Kereste Emni ve tahta serdârına hüküm gönderilmeliydi.
- Âb-ı Sâfi kazası halkı, Sakarya köprüsünü ayrıca Sarıçayır kazası halkı da Sakarya'ya yakın bir tahta köprüyü her sene tamir ettiklerini ileri sürerek kereste işinden muaf oldukları iddiasında bulunmalarına rağmen her iki köprü halihazırda harap vaziyeteydi. Kereste taşıyan arabalar bu köprülerden zorlukla geçtiklerinden bunların söz konusu kaza halkı tarafından bir an önce tamiri için Âb-ı Sâfi ve Sarıçayır kazası kadılarına emirler yazılmalıydı. Ayrıca Bolu sancağı, Dodurga kazasındaki dağlarda çeşitli keresteye uygun ağaçların bulunduğu ve bunların İznikmid'e ulaştırılmasının kolay olması sebebiyle buradan kereste kesilip nakledilmesi hususunda Bolu voyvodası ve kadısına hitaben hükümler yazılması gerekmekteydi⁷³.

⁷² BOA C. BH 360, leaf 1.

⁷³ Söz konusu hükümlerin 6 Ca. 1184/28 Ağustos 1770 tarihli bir buyruldu ile yazılması emredilmiştir: BOA C. BH 6909.

Görüldüğü üzere 18. yüzyıl sonlarına doğru Kocaeli ve havalisi, hâlâ Tersâne'ye kereste sağlayan yerlerin başında gelmektedir. Hazırlanan raporlardaki kerestelik ağaçların bulunduğu tespit edilen bölgelerden de kereste istenmiş*ayrıca nakliyatın sorunsuz gerçekleşmesi için güzergâhtaki asayişin temini ve köprülerin tamirine dikkat çekilmiştir.

Ahşap Malzemenin Muhafaza Şartları

Tersâne'de kerestelerin muhafaza edildiği bir mahzen bulunmaktaydı. Buradaki keresteler bazen bir yangın bazen de mahzendeki kötü şartlar sebebiyle kullanılamaz hale gelebilmekteydi⁷⁴.

15 Ocak 1706 tarihinde kalafatçıların kereste mahzenine yakın bir yerde yaktıkları ateş, kerestelere sıçrayarak büyük bir yangına sebebiyet vermişti. Sultan III. Ahmed bunu öğrenir öğrenmez Tersâne'ye gelmiş ve çıkan yangının Kaptanıderya Abdurrahman Paşa'nın (1704-6) ihmalkârlığından kaynaklandığına hükmederek idamını emretmiştir⁷⁵. Mahzende bulunan çok sayıdaki kalyon, kadirga, başarda ve fıçı kerestesi ise yangında kül olmuştu⁷⁶.

Tersâne'de 25 Mart 1718'de meydana gelen bir diğer yangında ise denize indirilen yeni kalyon, kalafat ateşinin sıçramasıyla alev almış, Kaptanıderya Hacı İbrahim Paşa (1717-18) ve diğer görevlilerin yangını söndürme gayretleri sonuçsuz kalmıştı. Neticede alevler eski bir kalyona ve birkaç saat sonra da kereste mahzenine sirayet etmiş ve mevcut kerestenin yarısı kül olmuştu. Yangının yol açtığı tahribatın padişaha arz edilmesi üzerine İbrahim Paşa azlolunarak Azak muhafızlığına gönderilmişti⁷⁷.

74 Kereste mahzeninin yanı sıra kurşunlu nahzende de büyük yangınlar çıkmıştı. Örneğin 25 S. 1158/29 Mart 1745'te kurşunlu mahzende çıkan yangın bütün mahzeni ve içindeki malzemeleri kül etmişti. Bunun üzerine Tersâne Emni olan Mollacıkzâde Ali Bey, Cânib Salih Efendi ve mahzenin kâtipleri görevlerinden uzaklaştırılmışlardı. Tersâne Emni tayin edilen Tiryâki Mehmed Efendi, kurşunlu mahzeni eskisinden de iyi şekilde bina ettirmiş ve içine de yanan malzemelerin yenisini fazlasıyla koymuştu (*Mür'it-Tevârih*, İstanbul 1976, I, 116).

75 Yangın öyle şiddetliydi ki denizdeki balıklar bile ateşin hararetinden *kebâb* olmuştu (Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, III, 183-184).

76 Yangından sonra hazırlanan listeye göre 25.950 akçe tutarında 182 adet kalyon, 44.120 akçe tutarında 1409 adet kadirga ve başarda ve Milan'dan gönderildiği belirtilen 103.310 akçe tutarında 451 adet kalyon kerestesi ile 19.920 akçe tutarında 3984 adet fıçı kerestesi ayrıca 7320 akçe tutarında 233 çeki odun kül olmuştu: BOA, D. BŞM. TRE dos. 4/81.

77 Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, IV, 387-388.

1740'lar itibarıyla söz konusu mahzenin muhafazaya elverişsiz hale gelmesi sebebiyle içindeki sütun, seren ve kerestelerin çürümeye başladığı kaydedilmektedir. Çürüyen keresteler artık kalyon inşasında kullanılamayacağı için biçtirilip odun olarak kiremitçi esnafına çekisi 70 akçeden satılmıştı. Sütun ve serenler 1067, keresteler ise 1318 çeki gelmiş, bunların satışından 1391 kuruş 3 akçe gelir elde edilmişti. Yine aynı zaman zarfında mimarların tetkikinden sonra kalyon inşasında kullanılamayacakları anlaşılan sütun, seren ve keresteler de biçtirilerek esnafa satılmıştı. Bu kez sütun ve serenler 715, keresteler ise 461 çeki gelmişti. Aynı tarihlerde feshedilen *Şeşpâ-yı Bahri* kalyonunun eski kerestelerinden elde edilen 1852 çeki odun da çekisi 65 akçeden 1003 kuruş 20 akçeye satılmıştı. 1740 sonlarında Liman Reisi ve Mimarbaşı Salih'in onayıyla işe yarayacak haldeki altı sütun ve seren 108 kuruşa tüccar gemilerinin kaptanlarına satılmıştı. Söz konusu satışlardan elde edilen meblağ, Tersâne Eminlerinin hesaplarına gelir olarak kaydedilmekteydi⁷⁸.

1740 senesinde Tersâne Emini Murtaza Efendi tarafından Hassa Mimarbaşı Mehmed Ağa'ya yaptırılan keşif sonucunda hazırlanan listede Tersâne'deki bazı yerlerle birlikte kereste mahzeninin de tamiri kararlaştırılmış ve bu iş için gereken malzemenin 42.180 akçe tutacağı hesap edilmişti⁷⁹.

Kereste Talep Edilen Bölgelerde Yaşanan Sosyal Sorunlar

Günümüz şartlarında dahi ağaç kesiminin gelişmiş aletlerle yapılmasına ve çok sayıda keresteyi bir defada uzak yerlere nakledebilecek motorlu taşıtlar bulunmasına rağmen faaliyet alanın ormanlık bölgeler olması dolayısıyla bu zorlu bir iş olarak kabul edilmektedir. Bu imkânlarla kıyasla eskiden bu iş için harcanan emeğin çok daha büyük olduğu aşîkârdır. Arşiv belgelerinden edinilen bilgilere göre ağaçların taşınması kar üzerinde daha kolay olduğundan kış aylarında⁸⁰ gerçekleştirilen kesim işi halk için oldukça kül-

78 BOA, MAD 3389, s. 112.

79 BOA, MAD 3389, s. 115.

80 BOA, C. BH 1359. Günümüzde de taşıma araçlarının giremediği yüksek yerlerde yapılan ağaç kesimleri, ağaçların kar üstünde taşınmasının daha kolay olduğu kış aylarında gerçekleştirilmektedir. Ayrıca kış mevsiminde ağaçların suyu çekildiğinden elde edilen kereste daha dayanıklı olmaktadır (Bu bilgiyi benimle paylaşan İ.Ü. Orman Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ömer Saraçoğlu'na teşekkür ederim).

fetli ve zahmetli olmaktaydı. Kesim işlemi kadar kerestelerin iskelelere nakli sırasında da birtakım başka zorluklarla karşılaşılırmaktaydı. Öncelikle keresteleri iskelelere taşıyan câmus arabalarının geçeceği yollar düzenlenip güzergâhları üzerindeki köprülerin sağlamlaştırılması gerekmekteydi⁸¹. Bunun yanı sıra kimi zaman bu arabaların yolları eşkıya tarafından kesilmekteydi. Belgelerde yer alan bazı olaylar bu ağır iş yüküne karşı halkın takındığı tutumun ve devletin buna karşı sergilediği tavrın anlaşılması açısından dikkate değerdir.

Doğa şartlarına karşı mücadele eden halk bazen kimi görevlilerin haklarını gasp etmeleri gibi olumsuz durumlara maruz kaldıklarından bununla da başa çıkmak zorundaydılar. Örneğin, Tersâne'de inşasına başlanacak kalyonlar için 1721'de Kocaeli'nin kaza ve nahiyelerinden gönderilmesi emredilen keresteyi kaza halkı istenen ölçülere göre kesip iskeleye getirdiklerinde keresteyi teslim almakla görevli kimseler bunların ebatlarının istenen ölçülerden noksan olduğunu söylemişlerdi. Üstelik devlet tarafından halka ödenmesi gereken parayı da eksik vermişler, diğer taraftan ölçülerini uygun görmedikleri keresteyi ise geceleyin başka bir yere saklamışlardı. Getirdikleri keresteyi ertesi gün yerinde göremeyenler kendilerine bir oyun oynandığı düşüncesiyle haklarını aramak istemişlerdi. Fakat bu kez aynı görevliler zaten kereste getirmediklerini iddia edip daha önce verdikleri az miktardaki parayı da halkın elinden aldıkları gibi tekrar kereste getirilmesini istemişlerdi⁸².

Kendilerine açıkça haksızlık yapıldığına inanan halktan birçok kimse İstanbul'a gelip divana arzuhal sunarak şikâyetle bulunmuşlardı. Şikâyetleri dinlenen ve çözüm olarak Tersâne'den kereste çaplarını gösterecek bir mimarın tayin edileceği, söz konusu görevlilerin ücretlerini tamamen vereceği ve uygun ölçülerde getirdikleri kerestenin koşulsuz olarak alınacağı hususlarında ferman yazılacağı ifade olunan bu kimseler kendilerinden istenen keresteyi geciktirmeden gönderecekleri konusunda söz vermişlerdi.

Dergâh-ı Âli gedikli müteferrikalarından Abdullah, mübaşir olarak bu işle görevlendirilmiş ve söz konusu kereste tamamen getirilin-

81 Bostan, *a.g.e.*, s. 112. 1111/1699-1700'de Sakarya ve Mudurnu köprüleri, Kapudâne kalyonu inşasına gereken kerestenin arabalarla taşınması için Kereste Emini İbrahim Ağa tarafından 14.400 sağ akçeye tamir ettirilmişti (BOA, İE. Umûr-ı Nâfia 95).

82 Yeniçeri ağası, İznikmid kadısı ve ilgili nahiyelerin nâiblerine hitaben yazılan 1-10 Ş. 1133/28 Mayıs-6 Haziran 1721 tarihli hüküm: BOA, C. BH 8622.

ceye kadar İznikmid tersânesinde beklemesi emredilmişti. Abdullah burada halkın getirdiği keresteleri kontrol ederek cinslerine göre kendisine verilen ölçülere uygun olanları ilgili görevlilerle birlikte teslim alıp mevkufât defterindeki fiyatları üzerinden gereken paranın Kocaeli sancağı mutasarrıfı Halil Paşa ve kadı aracılığıyla halka tamamen verilmesini sağlayacaktı.

Abdullah, bölgeye gittiğinde ilgili emri ahalinin önünde açıp okumuş ve kesilmesi emredilen kerestenin bir an önce gönderilmesi konusunda halkı uyardığında ise Kocaeli'nde bulunan Kandıra, Gençli, Kaymas, Şeyhler ve Ağacli nahiyeleri halkı kendilerinden bir daha kereste istenmemesi amacıyla bir ağızdan *bizim dağlarımızda kalyon kerestesi yokdur ve bulup getürmeğe dahi kâdir değilleriz ve getürmeziz* şeklinde kesin bir cevap vermişlerdi. Bu ayak diremenin kötü sonuçlar doğuracağını düşünen İznikmid eşrâfının halka, asayiş ve dikbaşlılıktan vazgeçmelerini telkin etmeleri de fayda sağlamamıştı.

Ahaliden bir kısmı vergiden muaf oldukları gerekçesiyle ayak diremede devam etmekteydiler. Halkı kendilerine uymaya zorlayan bu kimseler kereste getiren diğerlerini iskeleye gelmeden önce durdurup nakliye arabalarını kırarak *biz kereste getürmez iken sizler niçün kereste getürdünüz* demek suretiyle azarlamakta ve geri döndürmekteydiler.

Kocaeli sancağı mutasarrıfı Halil Paşa, halkın içinden bazılarının bu şekilde hareketlerinin diğerlerine de sirayet etmesiyle kereste işinin yarım kalacağını ve gerekli ceza verilmezse kerestenin hiçbir şekilde toplanmasının mümkün olmayacağını bildirmişti. Merkezî idare tarafından bunun üzerine, gönderilecek kerestelerle inşa edilecek donanma kalyonlarının düşman saldırılarına karşı koyacağı belirtilerek kereste tedarikinin *emr-i vâcib* olduğu ifade edilmişti. Ayrıca kalyonların *zuhûrundan* beri lâzım olan kerestenin Kocaeli sancağındaki halk tarafından gönderildiği de belirtilmişti. Bunun yanı sıra kereste kesim ve naklinin diğer vergiler gibi olmadığı, ücretlerinin devlet tarafından verildiği halka hatırlatılarak eskiden beri yaptıkları bu işten şimdi imtina etmelerinin sebepsiz olduğu vurgulanmaktaydı.

Devlet tarafından halkı teskin etmek amacıyla alınan tedbirlere rağmen içlerinde *askerîlik* iddiasında bulunanların tesiriyle halkın bu şekilde davrandığı ve bu tür olayların yaşandığı sonucuna varılmıştır. *Ulû'l-emre* itaat etmeyip fermanın gereğini yerine getirmediikle-

rinden de kendilerine ceza verilmesi kaçınılmazdı. Zira bu durumun başka bölgelere sirayet etmesi halinde devlet açısından hayati önemi hâiz kalyon inşa faaliyetleri sekteye uğrayabilirdi.

Devlet, bir süre sonra bu tehlikeyi behtaraf etmek için zor kullanmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu iş için yeniçeri ocağından yüz nefer ile orta çavuş, küçük çavuş ya da benzeri rütbede hasekilerden gözü pek, cesur ve iş görür birisi bu bölgeye gönderilecekti. Bunlar, *askerilik* iddiasıyla emirlere karşı gelen ve halkı tahrik etmek suretiyle isyana teşvik edenleri bir an önce yakalayıp cezalandıracaklardı. Ayrıca halk içinde, *askerilik* iddiasında bulunanlara güvenip ayak diremeyi sürdürerek diğerlerini de yoldan çıkaranların yakalanması ve ömür boyu kürek cezasına çarptırılmak üzere Tersâne'ye gönderilmeleri emredilmişti.

Merkezî idare endişesinde haklı çıkmış ve "ayaklanma" zamanla başka yerlere de sirayet etmişti. 1134/1722'de Tersâne'de inşası kararlaştırılan iki yeni kalyon ve inşası yarım kalan üç ambarlı 59 zirâ (44,72 m.) uzunluğunda bir diğer kalyonun tamamlanması için Kocaeli'nden kereste talep edilmişse de olumsuz tavrın sürmesi nedeniyle halk işi oldukça ağırdan almıştır. Sarıçayır'dan gönderilmesi beklenen kerestenin yarısı buraya, kalanı ise İlyas Bey, Sirt ve Kuloğlu halkına yüklenmişti. Fakat İlyas Bey halkı, Eyüp Sultan vakfına dâhil ve köprücü olduklarını, ellerinde buna dair bir ferman bulunduğunu, bu sebeple hisselerine düşen keresteyi göndermekten muaf tutulmaları gerektiğini iddia etmişlerdi. Şayet kereste göndermeleri isteniyorsa fermanda vakfa dâhil halkın da bu işle yükümlü olduğunun açıkça belirtilmesi gerektiğini dile getirmişlerdi. Konuyla ilgili olarak 22 Şubat 1722'de İznikmid Paşası, Sarıçayır ve Midilli kadıları ve tahta serdârına hitaben yazılan hükümde; muaf olan ve olmayan herkesin kereste göndermekle yükümlü olduğu özellikle vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra aynı hükümde, zikredilen üç ambarlı kalyon için mevkufât defterindeki kayda göre kalyon omurgası ile yirmi kalyon döşəğinin bir an önce gönderilmesi hususu da hatırlatılmıştır.

Bunun yanı sıra halkı tahrik ederek ayaklanmalarına sebep olduğu tespit edilen köy sakinlerinden (كوللى) Küllü Ömer'in yakalanarak Midilli'ye sürülmesi için daha önce verilen emri yerine getirmek üzere Kocaeli mutasarrıfının mübaşiri ile tahta serdârının emrindeki görevliler köye vardıklarında, halk toplanarak *biz bu kereste'i virmeziz ve bu âdemi dahi ahz itdirmeziz* diyerek görevlilere diren-

mişlerdi. Gelişmeler İstanbul'a bildirildiğinde, her ne şekilde olursa olsun Ömer'in yakalanıp Midilli'ye sürülmesi ve halkın da hisselerine düşen keresteyi bir an önce kesip göndermesi için bölgedeki görevlilere tekrar hüküm yazılmıştır⁸³.

Yaşanan olumsuz gelişmeleri ciddiyle takip eden devlet tarafından daha sonra kereste işiyle ilgili olarak yazılan hükümlerde vakıf topraklarına dâhil halkın bu işten muaf olmadığına özellikle vurgu yapılmıştır. Örneğin 1137/1724'te Tersâne'de inşaları kararlaştırılan 53,5 zirâ (40,55 m.) ve 51,5 zirâ (39,03 m.) uzunluklarında var-dakosta türünde iki kalyona mevcuttan başka gereken 25.016 adet çeşitli kereste Kocaeli halkından istenmişti. İznikmid tersânesi is-kelesine getirilecek uygun ölçülerdeki kerestenin, Kereste Emini Halil tarafından teslim alınıp belirli ücretlerinin belge karşılığında halka ödenmesi emredilmişti. İlkbahardan önce Tersâne'ye gönderilmesi emredilen kalyon kerestesini hazırlamanın ticarî bir iş olduğu dolayısıyla şahinci, çakırcı, köprücü, tokurcu, arabacı, menzil-keş ve bunun gibi askerîlik ve evkaf muafiyeti iddiasında olan herkesin belirli ölçülerde bu işle yükümlü oldukları vurgulanarak kimseye muafiyet tanınmadığı belirtilmekteydi⁸⁴.

Osmanlı merkezî idaresinin kereste tedariki hususundaki hassasiyeti kayda değer bir konudur. Devlet tarafından, ağır bir iş yüklenen halka düşmanlara karşı koymak için gerekli malzemeyi sağlamak suretiyle oldukça mühim bir görevi yerine getirdikleri ve inşasında büyük katkı sağladıkları kalyonların kazanılan zaferlerde büyük rol oynadıkları ifade edilmiştir. Zor şartlarda çalışarak gönderdikleri keresteyle düşmana karşı verilen savaşta mühim bir görevi yerine getiren halkın, bu suretle saltanatın yücelmesine katkıda bulunduğu ve nihayet devletle ortak bir kaderi paylaştığı da vurgulanmıştır⁸⁵.

83 22 Zilhicce 1134/3 Ekim 1722 tarihli hüküm: BOA, C. BH 5864.

84 30 M. 1137/19 Ekim 1724 tarihinde İznikmid Paşası, Kocaeli sancağındaki kadı ve naibler, kethüda yerleri, yeniçeri serdârları ve tahta serdârları ayân-ı vilâyetin işlerine hitaben yazılan hüküm: BOA, C. BH 5339.

85 *memâlik-i islâmiye ile sâir bilâd ve cezâiri keyd u mazarrat-ı eşkıyâdan korumak ve gerektiğinde memâlik-i mahrûseye isâl-gezerul eylemek kasdında olan düşmân ile muhârebe için donanma kalyonlarına ihtiyaç vardı. Mûdâfaa-i düşmân-ı dîn ve muhâfaza-i bilâd-ı müslimîn için iktizâ iden muhârebâtta mu'azzam esbâb-ı fevz u nusret olmak takriri ile elzem-i levâzım-ı saltanattan olup kalyonların tevfir ve teksiri husûsu ehemmi-i umûr-ı devlet-i aliyyeden olmakla beher sene inşa olunan kalyonlara iktizâ iden kereste ve sâir lâzîminin ne tarîk ile olur ise olsun tedârik ve ihzârı emr-i vâcib kabul edilmekteydi*: BOA, C. BH 8622.

İnşa İçin Gerekli Kerestenin Çeşit ve Fiyatları

Kalyon inşasında yüze yakın çeşit ve çok miktarda kereste kullanılmaktaydı. Bunların bazılarının birim fiyatları yüksek bazıları-nınki ise düşüktü. Kalyon inşasında kullanılan bazı kereste türleri-nin adları kadirga keresteleriyle benzerlik göstermekle birlikte fiyatları onlardan daha yüksekti⁸⁶.

Kalyon kerestesi ölçülere uygun biçimde ve *pâk, a'lâ ve sâğ u sa-lim* olmalı ayrıca, keresteye elverişli olmayan genç ağaçlar kesil-memeliydi⁸⁷. Kalyon kerestesi elde edilen başlıca ağaç türleri meşe, çam ve karaağaçtı. Felenk ve kızaklar için ise gürgen ağacı kullanılmaktaydı⁸⁸.

Avrupa'da devletlerin merkezîleşme sürecinde ordunun yanı sıra donanmanın öneminin artması özellikle meşeyi, stratejik bir hammadde haline getirmişti. Zira meşe, dayanıklılığı ve mukave-met gücü açısından gemi yapımında en çok ihtiyaç duyulan ke-reste cinsiydi⁸⁹. 1650'lerde Fransa, İngiltere ve İspanya kendi top-raklarında gemileri için yeterli sayıda meşe ağacı bulamadıkları gibi Avrupa'da bu konuda yeterli iç kaynağa sahip ülke de yok-tu. 18. yüzyılda hiçbir devletin bu konuda diğerine karşı bir avan-taja sahip olmadığı ifade edilmektedir⁹⁰.

Kalyon inşasında, kullanıldığı yere göre ahşap malzemenin farklı isimler aldığı görülmektedir. Gemilerin kaburgasını oluşturanlar

86 Eyyü-i kadirga (5 pâre); döşek-i kadirga (4 pâre); vetika-i kadirga (4 pâre) vs. gibi benzerlik gösteren kadirga keresteleri isimlerinin bulunduğu liste (Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 105-106) ile kalyon kerestelerinin isimlerinin bulunduğu lis-teler (Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 423-426 ve bu kitaptakiler) karşılaştırılabilir. 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl başlarında bir kadirga inşasında 34 farklı çeşitte 13.336 akçe tutarında yaklaşık 1120 adet kereste kullanılmaktaydı (BOA, *D. BŞM* 36806, s. 636).

87 BOA, *D. MKF*29974, s. 4.

88 Tik ağacından sonra en dayanıklı kereste meşeden elde edilmektedir. Ahşap gemi yapımında kullanılan farklı cinsteki kerestelerin teknik özellikleri için bkz. Charles Desmond, *Wooden Ship-Building*, A.B.D. 1998 (Tekrar basım), s. 17-19. Tik ve maun, kalite olarak meşeden daha iyi olmalarına rağmen doğal yetiştir-me sahalarının uzaklığı Avrupa tersânelerinde kullanımlarını kısıtlamaktaydı. Avru-pa'da az bulunan ve yüksek fiyatlı olan meşeden daha iyi kereste yoktu (Glete, *Navies and Nations*, I, 32).

89 Glete, *Navies and Nations*, I, 32. Venedik'te gemi inşasında meşe, karaçam ve köknar kerestesi kullanılırdı. Fakat en çok tercih edilen meşeydi. Neredeyse tüm tekne meşeden inşa edilmekteydi (F. C. Lane, *Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance*, Baltimore-London 1992, s. 217-218).

90 R. Harding, *Seapower and Naval Warfare, 1650-1830*, İngiltere 1999, s. 129-133.

genel olarak ıskarmoz olarak adlandırılır. Sekiz parçadan oluşan ıskarmozların birincisine yani omurga üzerine gelene döşek, ikincisine yarım döşek, üçüncüsüne döşekbaşı, dördüncüsüne döşek kapağı, beşincisine eygü, altıncısına ıskarmoz, yedincisine bir vol-talı, sekizincisine ise iki voltalı denmekteydi⁹¹.

Kalyon inşasına teknenin kurulmasıyla başlanırdı. Bunun için gerekli kereste çeşitleri; omurga, baş ve kış bodostamaları ile bunların astar pâreleri, döşek, eygü, doldurma, akreb, astar, ıskarmoz, delikli vürdinar, koğuş tabanı, tahtalık ve vürdinardı⁹². Kalyon inşasında kullanılan kereste çeşitlerini ihtiva eden bir listede ise gemidekilerin dinlenme mahalli olan kamaralar ve diğer bazı yerler için *berâ-yı lâzime-i tâkım-ı kamara ve sâi're* başlığı altında şunlar zikredilmiştir: *Taban-ı ihlamur, gönder-i kala-fat(?), elvâh-ı ağa, elvâh-ı çam-ı dolap, elvâh-ı tekne, elvâh-ı kapuluk, yazuluk karaağaç, taban-ı çifte aynalık, eğri değirmen, sütûn-ı çifte topaç, manevele-i ırgad*⁹³.

Tablo 39: İnşa edilecek bazı kalyonlar için gereken toplam kereste sayısı ve tutarı

Sene		Uzunluk zirâ metre		Kereste sayısı (adet)	Kereste tutarı (kuruş)
1120/1708 ⁹⁴	Kalyon			13.096	16.702,5
1153/1740 ⁹⁵	Kalyon	53,5	40,55	31.777	64.820,5
	Kalyon	51,5	39,03		
1157/1744 ⁹⁶	Kalyon	51,5	39,03	18.270	33.956
1160/1747 ⁹⁷	Kalyon	47	35,62	15.754	30.779,5
1162/1749 ⁹⁸	Kalyon	55	41,69	18.707	34.363,5 ⁹⁹

91 Süleyman Nutki, *Kâmûs-ı Bahrî*, İstanbul 1333 (1917), s. 58-59.

92 22 Za. 1112/30 Nisan 1701 tarihinde İznikmid Kereste Emmini İbrahim Ağa'ya hitaben yazılan hükümde Tersâne'de inşasına başlanacak kalyonun *ibtidâ'* gereken kerestesini bir an önce göndermesi emredilmektedir: BOA, İE-BH 1311.

93 BOA, D. MKF 29974, s. 2.

94 28 Ş. 1120/12 Kasım 1708 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 2489, s. 78.

95 20 Za. 1152/18 Şubat 1740 tarihli tezkire kaydı: BOA, C. BH 3447.

96 9 Za. 1157/14 Aralık 1744 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10345, s. 108.

97 22 Ş. 1160/29 Ağustos 1747 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10346, s. 49.

98 13 C. 1162/31 Mayıs 1749 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10350, s. 125.

99 18.707 adet kerestenin 3559'u inşası bitmiş kalyonların arta kalan kerestelerinden kullanıldığından 15.148 adet kerestenin parası hesap edilmiştir. Bunun 4.069.275 akçelik (33.910 kuruş 75 akçe) 12.090 adedi Kocaeli'nden 54.390 akçelik (453 kuruş 30 akçe) 3058 adedi ise İstanbul'dan alınacaktı (BOA, MAD 10350, s. 124).

Sene		Uzunluk zirâ metre		Kereste sayısı (adet)	Kereste tutarı (kuruş)
1163/1750 ¹⁰⁰	Kalyon	55	41,89	17.951 ¹⁰¹	36.710,5
1165/1752 ¹⁰²	Üç ambarlı	61,5	46,61	21.078	42.857
1167/1754 ¹⁰³	Karavele			7.979 ¹⁰⁴	14.526,5
1170/1756 ¹⁰⁵	Kalyon	55	41,69	18.156	37.763

Kalyonların uzunlukları belirtilerek buna göre gereken toplam sayının kaydedildiği bu listede yer alan kerestelerin tamamına yakını Kocaeli bölgesindeki kaza ve nahiyelerden talep edilmiştir. Bir kalyonun inşası için gereken toplam kereste miktarını veren 1111/1699 tarihli belgede, üç ambarlı büyük bir kalyonun inşası için farklı türde yaklaşık on bin keresteye ihtiyaç olduğu zikredilmiştir. Ancak sonraki senelerde inşa edilen kalyonlar için daha fazla kereste talep edildiği görülmektedir. Bunun sebebi 1111/1699 listesinde bulunmayan fakat bir kalyonun gerekli unsurlarından olan filika, sandal ve fıçı kerestelerinin daha sonraki listelere dâhil edilmesi olabilir.

Tablo 40: 1111/1699'da büyük üç ambarlı kalyonun inşası için gereken kereste sayısı ve tutarı¹⁰⁶

Kereste çeşitleri		Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Toplam fiyat (pâre)
1	Bodostama-i ser	800	2	1600
2	Bodostama-i kıç	800	2	1600
3	Pâre-i bodostama-i ser	320	4	1280
4	Astar-ı bodostama-i ser	350	4	1400
5	Onurga-i kebîr	1200	12	14.400
6	Kanad	200	4	800
7	Pâre-i kanad	200	4	800

100 16 Za. 1163/17 Ekim 1750 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 3869, s. 34.

101 17.951 adet kerestenin 14.811'i Kocaeli'nden 3140'ı ise İstanbul'dan temin edilecekti (BOA, MAD 5456, s. 116).

102 23 R., 7 Za. 1165/10 Mart, 16 Eylül 1752 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10354, s. 156-57.

103 23 Ş. 1167 ve 9 Ra. 1168/15 Haziran, 24 Aralık 1754 tarihli tezkire kayıtları: BOA, MAD 10356, s. 157.

104 7979 adet kerestenin 1.713.300 akçelik (14.277,5 kuruş) 6129'u Kocaeli'nden 29.910 akçelik (249 kuruş 30 akçe) 1850'si ise İstanbul'dan temin edilecekti (BOA, MAD 10356, s. 157).

105 11 Ra. 1170/4 Aralık 1756 tarihli tezkire kaydı: BOA, MAD 10360, s. 156.

106 BOA, MAD 2714, s. 204-205, krş. Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 423-426.

Kereste çeşitleri		Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Toplam fiyat (pâre)
8	Döşek	60	85	5100
9	Eygü	60	200	12.000
10	Vetika	62	60	3720
11	Çatal	55	50	2750
12	Doldurma-i kış	60	100	6000
13	Doldurma-i ser	35	100	3500
14	Çatal-ı sürme	180	30	5400
15	Akreb-i ser	400	2	800
16	Akreb-i kış	400	2	800
17	Pıraçol-ı akreb	350	2	700
18	Pıraçol-ı kebîr	60	1000	60.000
19	Pıraçol-ı palavra	37	300	11.100
20	Iskarmoz bir voltalı	60	450	27.000
21	Iskarmoz iki voltalı	55	420	23.100
22	Vürdinar-ı delikli	300	600	180.000
23	Vürdinar-ı delikli	400	200	80.000
24	Taban-ı koğuş	350	250	87.500
25	Koğuş-ı çam	220	1300	286.000
26	Çapa-i ser	200	80	16.000
27	Çubuk-ı çam	115	200	23.000
28	Vürdinar-ı tahtalık	140	450	63.000
29	Eğri tahta	150	120	18.000
30	Yarma-i siyah	25	120	3000
31	Babalık-ı kebîr	400	3	1200
32	Maymuncuk-ı kebîr	130	6	780
33	Maymuncuk-ı sağır	110	8	880
34	Irgad-ı kebîr	160	1	160
35	Irgad-ı sağır	120	2	240
36	Tomruk	15	450	6750 ¹⁰⁷
37	Felenk	120	200	24.000
38	Kızak	1000	22	22.000
39	Tulumba-i kebîr	120	4	480
40	Tulumba-i sağır ¹⁰⁸	80	2	160
41	Arslanlık	50	2	100
42	Dümen-i kebîr	1000	2	2000
43	Yeke-i dümen	100	2	200
44	İkinci yeke	100	2	200
45	Kayalık kolu	60	34	2040
46	Besleme	150	2	300
47	Çapa-i demir	70	20	1400

107 Belgede 2250 pâre yazılmıştır.

108 Belgede bu iki tür kerestenin fiyatları toplamı 880 pâre yazılmıştır.

Kereste çeşitleri		Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Toplam fiyat (pâre)
48	Kütükbaşı	125	6	750
49	Mavele-i karaağaç	700	6	4200
50	Haçlık-ı karaağaç	140	16	2240
51	Tırhandil-i karaağaç	120	1	120
52	Kapuluk-ı karaağaç	30	50	1500
53	Kapuluk-ı ceviz elvâh	30	150	4500
54	Elvâh-ı kapuluk-ı çatal	20	150	3000
55	Sütûn-ı kebîr-i karaağaç	120	8	960
56	Sütûn-ı topaç-ı İznikmid	25	200	5000
57	Pazuluk-ı baş-ı iskele	6	250	1500
58	Elvâh-ı ağa	2,5	1000	2500
59	Tahta-i top	110	280	30.800
60	Dingillik-i karaağaç	50	100	5000
61	Sırık-ı top	6	300	1800
62	Çubuk-ı bellût-ı İznikmid	25	500	12.500
63	Eğri-i değirmen	6	60	360
Toplam ¹⁰⁹			9992	1.079.970

1699 senesine ait bu listede kalyon keresteleri arasında, birim fiyatı 3600 akçe olan kalyon omurgası en pahalısı iken, 7,5 akçelik *elvâh-ı ağa* kerestesinin en ucuzu olduğu görülmektedir. En çok kullanılan çeşitler ise pıraçol ve koğuş keresteleridir.

Tablo 41: 1118/1706-7'de, 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda bir kalyonun inşası için gereken kereste listesi¹¹⁰

Kereste çeşitleri		Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Toplam fiyat (pâre)
1	Bodostama [-i ser]	800	2	1600
2	Pâre-i bodostama-i ser	300	4	1200
3	Astar-ı bodostama	350	3	1050
4	Bodostama-i kış	800	2	1600
5	Onurga	1200	5	6000
6	Döşek	50	75	3750
7	Eygü	60	150	9000
8	Çatal	50	35	1750
9	Vetika	60	35	2100

¹⁰⁹ Belgede 1.075.710 pâre yazılmıştır.

¹¹⁰ BOA, D. BŞM. TRE def. 14610, s. 2-3.

Kereste çeşitleri		Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Toplam fiyat (pâre)
10	Doldurma-i ser	35	80	2800
11	Doldurma-i kış	60	60	3600
12	Iskarmoz bir voltalı	55	300	16.500
13	Iskarmoz iki voltalı	50	330	16.500
14	Kanad	200	4	800
15	Pâre-i kanad	200	4	800
16	Tırhandil	110	4	440
17	Pıraçol-ı akreb-i kış	350	3	1050
18	Astar-ı onurğa	800	4	3200
19	Çatal-ı sürme	180	15	2800
20	Akreb-i kış	350	2	700
21	Eskiden(?)	150	10	1500
22	Lâtalık çam	200	230	46.000
23	Pıraçol-ı kebîr	60	550	33.000
24	Pıraçol-ı palavra	35	400	14.000
25	Çapa-i ser	200	70	14.000
26	Eğri tahta	140	130	18.200
27	Koşu-ı çam	200	830	166.000
28	Taban-ı koşu	330	150	49.500
29	Vürdinar-ı delikli	280	180	50.400
30	Çubuk-ı çam	100	180	18.000
31	Vürdinar-ı bellût	135	300	40.500
32	Yarma siyah	20	70	1400
33	Tahta-i top	100	120	12.000
34	Dingillik-i karaağaç	45	60	2700
35	Yeke-i karaağaç	100	2	200
36	Dümen-i kalyon karaağaç	1000	2	2000
37	Kütükbaşı	125	4	500
38	Maveleve	700	5	3500
39	Arslanlık	50	1	50
40	Kol-ı kayalık	55	16	880
41	Pıraçol-ı kayalık	35	10	350
42	Ok-ı kayalık	200	4	800
43	Kolona(?)	330	4	1320
44	Koşu-ı kavak	130	6	780
45	Yazuluk(?)	5	180	900
46	Çatal-ı pıraçol	50	120	6000
47	Sütûn-ı harce(?)	60	30	1800
48	Tulumba	120	4	480
49	Kızak	1000	12	12.000
50	Felenk	100	250	25.000
51	Çubuk-ı bellût	20	180	3600
52	Hâne-i(?) timur	70	20	1400

Kereste çeşitleri		Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Toplam fiyat (pâre)
53	Babalık	400	3	1200
54	Maymuncuk-ı kebîr	130	2	260
55	Maymuncuk-ı sağîr	110	8	880
56	İrgad-ı kebîr	133	1	133
57	İrgad-ı sağîr	100	1	100
58	Haçlık-ı karaağaç	130	35	4550
59	Argalina(?)	160	4	640
60	Vürdinar-ı karaağaç	60	70	4200
61	Mavele-i irgad	20	80	1600
62	Elvâh-ı fuçî	2	4000	8000
63	Eğri-i değirmen	5	60	300
64	Küpeşte	200	2	400
65	Elvâh-ı çarmih	120	4	480
66	Ösküfe(?)	330	4	1320
67	Çamkete(?)	100	10	1000
68	Yalama	150	2	300
69	Elvâh-ı top	30	60	1800
70	Elvâh-ı ağa	2,5	1200	3000
71	Taban-ı çifte aynalık	17	130	2210
72	Tekerlek-i elvâh-ı karaağaç	100	60	6000
73	Elvâh-ı çam-ı Bolu	2	250	500
74	Teneke-i tavan	1	250	250
75	Taban-ı uhlamur	10	100	1000
76	Sırık-ı top	6	200	1200
77	Tomruk	13	1100	14.300
78	Gönder-i kalafat	2	100	200
79	Elvâh-ı çam kanadlık	8	60	480
80	Sütûn-ı çifte topaç	20	30	600
81	Kapuluk karaağaç	25	60	1500
82	Ecnâs-ı kerestehâ-i sandal ve filuka	4	1200	4800
Toplam			14.333	669.203
			(16.730 kuruş 3 pâre)	

1118/1706-7 tarihli bu listede yer alan fiyatlar, bazı çeşitlerdeki küçük farklara rağmen genelde 1699 senesindeki kereste fiyatlarıyla aynıdır. Birkaç sene sonra fiyatlarda bir ayarlamaya gidilerek 1770 yılına dek pek değişmeyecek olan aşağıdaki liste hazırlanmıştır.

Tablo 42: 1126/1714'te, 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda bir kalyonun inşası için gereken kereste listesi¹¹¹

Kereste çeşitleri			Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Toplam fiyat (pâre)
1	Onurga-i çam		1000	8	8000
2	Bodostama-i kış		800	2	1600
3	Bodostama-i ser		800	2	1600
4	Pâre-i bodostama-i ser		300	4	1200
5	Astar-ı bodostama		300	3	900
6	Astar-ı onurga		400	4	1600
7	Döşek		100	75	7500
8	Eygü		100	150	15.000
9	Çatal		50	35	1750
10	Vetika		80	35	2800
11	Doldurma-i ser		40	80	3200
12	Doldurma-i kış		80	60	4800
13	Bir voltalı ıskarmoz		80	300	24.000
14	İki voltalı ıskarmoz		70	330	23.100
15	Kanad		120	4	480
16	Pâre-i kanad		80	4	320
17	Akreb-i ser ve kış		200	2	400
18	Pıraçol-ı kebîr akreb-i kış		300	3	900
19	Ser-çapa		200	70	14.000
20	Eğri tahta		120	130	15.600
21	Pıraçol-ı kebîr		80	700	56.000
22	Pıraçol-ı palavra		40	350	14.000
23	Çatal-ı sürme		200	15	3000
24	Pıraçol-ı çatal		50	120	6000
25	Lata-i çam-ı kebîr	lâta	280	260	72.800
26		deliklisi	200	150	30.000
27	Koğuş-ı çam		200	1139 ¹¹²	227.800
28	Taban-ı koğuş-ı bellût		280	150	42.000
29	Yarma siyah		30	70	2100
30	Elvâh-ı top		100	120	12.000
31	Tekerleklik-i top		100	60	6000
32	Dingillik-i karaağaç		25	60	1500
33	Dümen-i kalyon karaağaç		800	2	1600

¹¹¹ BOA, C. BH 1749.

¹¹² Listede 1179 adet yazılmıştır.

Kereste çeşitleri		Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Toplam fiyat (pâre)
34	Yeke-i dümen	100	2	200
35	Kütükbaşı	100	4	400
36	Maveleve	600	5	3000
37	Kol-ı kayalık	55	16	880
38	Pıraçol-ı kayalık	80	10	800
39	Ok-ı kayalık	200	4	800
40	Kolona-i kavak	150	4	600
41	Koğuş-ı kavak	120	6	720
42	Sütûn-ı harce?	120	30	3600
43	Tulumba-i çam	300	4	1200
44	Çubuk-ı bellût-ı Ada	20	180	3600
45	Hâne-i(?) demur	100	20	2000
46	Babalık	300	3	900
47	Maymuncuk-ı kebir	160	2	320
48	Maymuncuk-ı sağır	100	8	800
49	Irgad	120	2	240
50	Haçlık	120	35	4200
51	Argalina(?)	120	4	480
52	Vürdinar-ı karaağaç	60	60	3600
53	Manevele-i ırgad	15	80	1200
54	Eğri-i değirmen	5	60	300
55	Küpeşte	200	2	400
56	Taban-ı aynalık	15	130	1950
57	Taban-ı ıhlamur	8	100	800
58	Sırık-ı top	4	200	800
59	Tomruk	10	1000	10.000
60	Sütûn-ı topaç	25	30	750
61	Gönder-i kalafat	2	100	200
62	Elvâh-ı ağa	2,5	1200	3000
63	Elvâh-ı fuç	2	4000	8000
64	Elvâh-ı ceviz tahta(?)	25	60	1500
65	Elvâh-ı çam tavanlık	2	250	500
66	Elvâh-ı çam kanadlık	7	60	420
67	Teneke-i tavan	1,5	250	375
68	Elvâh-ı kapuluk	16	60	960
69	Tırhandil	110	4	440
70	Ecnâs-ı kerestehâ-i sandal ve filuka	4	1200	4800
	Toplam		13.682	668.285 (16.707 kuruş 5 pâre)

1701 tarihli Kanunnâme'yle daha ziyade bahriye personelinin atama ve terfisi ile kişilik ve özlük haklarının düzenlenmesi hedeflenmişti. Bununla birlikte kalyonların sayısının arttırılması ve her sene bir-ikisinin inşa edilmesi de emredilmekteydi. Sonraki senelerde kalyon inşasının özellikle mâlî boyutuyla ilgili bazı sıkıntılar ortaya çıkmıştır. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren donanma için kalyon inşa edilmekle birlikte 1713 senesine gelindiğinde, mukayeseye imkân veren düzgün tutulmuş kayıtların bulunmamasından dolayı bir kalyonun inşası için gerekli keresteden işçi ücretlerine kadar çeşitli giderlerin bilinmemesi söz konusu sıkıntıların başında gelmektedir. Bunu ortadan kaldırmak amacıyla bu tarihte Tersâne'de inşası düşünülen üç kalyonun masrafları ile kullanılan kereste ve sâir malzemenin bir deftere kaydedilerek daha sonraki hesaplar için bundan istifade edilmesi emredilmiştir¹¹³. 1714'te bu emir uyarınca Tersâne'de 55 (41,69 m.), 53,5 (40,55 m.) ve 52,5 (39,79 m.) zirâ uzunluğunda inşaları kararlaştırılan üç kalyon için gerekli kerestenin fiyat ve miktarını gösteren bir liste hazırlanmıştır. Ayrıca bu üç kalyonun inşa sürecinde yapılan bütün harcamaları kaydetmek üzere ayrı defterlerin tutulması istenmiştir. Listede bazı kereste çeşitlerinin fiyatlarında daha öncekilere kıyasla artış, bazılarında ise azalma olduğu görülmektedir¹¹⁴. 1714 tarihli yukarıda verilen bu listede yer alan kereste çeşitlerinin yeni birim fiyatları sonraki senelerde pek değişikliğe uğramamıştır.

Tablo 43: 1157/1744'te, 53,5 zirâ (40,55 m.) uzunluğunda bir kalyonun inşası için gereken kereste listesi¹¹⁵

Kereste çeşitleri		Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Toplam fiyat (pâre)
Kocaeli'nden satın alınacaklar				
1	Önurga-i çam-ı kebîr	1000	12	12.000
2	Astar-ı önurga	400	12	4800
3	Bodostama-i kış	800	2	1600
4	Bodostama-i ser	800	2	1600
5	Pâre-i bodostama-i ser	300	5	1500

113 BOA, MAD 2883, vr. 68a (19 Ra. 1125/15 Nisan 1713).

114 BOA, C. BH 1749.

115 28 R. 1157/10 Haziran 1744 tarihinde düzenlenen liste: BOA, D. BŞM. TRE def. 14787.

Kereste çeşitleri		Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Toplam fiyat (pâre)
6	Astar-ı bodostama-i ser	300	5	1500
7	Astar-ı bodostama-i kış	300	2	600
8	Kanad	120	4	480
9	Pâre-i kanad	80	4	320
10	Akreb-i ser ve kış	200	4	800
11	Pıraçol-ı kebîr akreb	300	8	2400
12	Döşek	100	100	10.000
13	Eygü	100	400	40.000
14	Vetika	80	50	4000
15	Çatal	50	50	2500
16	Doldurma-i ser	40	150	6000
17	Doldurma-i kış	80	150	12.000
18	Bir voltalı ıskarmoz	80	400	32.000
19	İki voltalı ıskarmoz	70	400	28.000
20	Ser-çapa	200	200	40.000
21	Eğri tahta	120	200	24.000
22	Pıraçol-ı kebîr	80	1500	120.000
23	Pıraçol-ı palavra	40	400	16.000
24	Çatal-ı sürme	200	22	4400
25	Vürdinar-ı döşek	200	300	60.000
26	Lata-i kebîr çam	280	500	140.000
27	Lata-i sağır çam	200	500	100.000
28	Vürdinar-ı çam ve bellût	120	300	36.000
29	Çubuk-ı bellût ve çam	100	450	45.000
30	Koğuş-ı çam	200	2200	440.000
31	Taban-ı koğuş-ı bellût	280	250	70.000
32	Yarma siyah	30	100	3000
33	Dümen-i kebîr-i karaağaç	800	2	1600
34	Yeke-i dümen	100	3	300
35	Ser-kütük	100	6	600
36	Kol-ı kayalık	55	40	2200
37	Ok-ı kayalık	200	6	1200
38	Sütûn-ı harce(?)	120	40	4800
39	Tulumba-i çam	300	6	1800
40	(?) timur	100	30	3000
41	Babalık-ı kebîr	300	4	1200
42	Maymuncuk-ı kebîr	160	3	480
43	Maymuncuk-ı sağır	100	8	800
44	İrgad-ı kebîr	120	4	480
45	Haçlık-ı karaağaç	100	50	5000
46	Vürdinar-ı karaağaç	60	50	3000
47	Felenk	80	200	16.000
48	Kızak-ı kebîr	800	20	16.000
49	Tomruk-ı kızılağaç	10	1500	15.000
50	Ecnâs-ı kerestehâ-i sandal	4	4000	16.000
Toplam			14.654	1.349.960

Kereste çeşitleri		Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Toplam fiyat (pâre)
Karadeniz'den satın alınacaklar				
51	Elvâh-ı taban	100	250	25.000
52	Dingillik-i karaağaç	25	100	2500
53	Haçlık-ı karaağaç	100	100	10.000
54	Babalık-ı kebîr	300	4	1200
55	Maymuncuk-ı kebîr	160	2	320
56	Maymuncuk-ı sağır	100	4	400
57	Irgad-ı kebîr	120	4	480
58	Vürdinar-ı karaağaç	60	100	6000
59	Maveleve	200	8	16000
Toplam			572	47.500
İstanbul'dan satın alınacaklar				
60	Taban(?) -ı ıhlamur	8	100	800
61	Gönder-i kalafat	2	150	300
62	Elvâh-ı ağa	2,5	1000	2500
63	Elvâh-ı çam-ı kanadlık	7	90	630
64	Elvâh-ı teneke-i tavan	1,5	1000	1500
65	Elvâh-ı kapuluk	15	90	1350
66	Manevcele-i ırgad	15	120	1800
67	Yazulık(?) -ı ıhlamur	8	200	1600
68	Taban-ı aynalık	15	200	3000
69	Eğri-i değirmen	5	90	450
70	Topaç	25	4	100
Toplam			3044	14.030
Genel Toplam			18.270	1.411.490 (35.287 kuruş 10 pâre)

Bu listeden, çeşitlilik açısından en fazla ve fiyat bakımından en yüksek olan kalyon kerestesinin Kocaeli'nden, en düşük fiyatlı olanların ise İstanbul'dan temin edildiği anlaşılmaktadır. Devlet, düşük fiyatlı ve muhtemelen piyasadan kolaylıkla temin edilebilecek kereste çeşitleri için Kocaeli bölgesindeki kaynakların tüketilmemesi gibi bir politika izlemiş olmalıdır.

Tablo 44: 50 zirâdan (37,9 m.) büyük kalyonlar için gerekli bazı kerestelerin fiyatlarındaki hareketlilik

Seneler	1111/1699		1118/1706-7		1126/1714		1157/1744	
Kereste çeşitleri	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)
Bodostama-i ser	800	2	800	2	800	2	800	2
Bodostama-i kış	800	2	800	2	800	2	800	2
Pâre-i bodostama-i ser	320	4	300	4	300	4	300	5
Astar-ı bodostama-i ser	350	4	350	3	300	3	300	5
Onurga-i kebîr	1200	12	1200	5	1000	8	1000	12
Kanad-ı kalyon	200	4	200	4	120	4	120	4
Pâre-i kanad	200	4	200	4	80	4	80	4
Döşek	60	85	50	75	100	85	100	100
Eygü	60	200	60	150	100	150	100	400
Vetika	62	60	60	35	80	35	80	50
Çatal	55	50	50	35	50	35	50	50
Doldurma-i kış	60	100	60	60	80	60	80	150
Doldurma-i ser	35	100	35	80	40	80	40	150
Çatal-ı sürme	180	30	180	15	200	15	200	22
Akreb-i ser	400	2			200	1	200	2
Akreb-i kış	400	2	350	2	200	1	200	2
Pıraçol-ı kebîr	60	1000			80	700	80	1500
Pıraçol-ı palavra	37	300			40	350	40	400

Seneler	1111/1699		1118/1706-7		1126/1714		1157/1744	
Kereste çeşitleri	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)	Birim fiyatı (pâre)	Kereste sayısı (adet)
Iskarmoz bir voltalı	60	450	55	300	80	300	80	400
Iskarmoz iki voltalı	55	420	50	330	70	330	70	400
Çapa-i ser	200	80	200	70	200	70	200	200
Eğri tahta	150	120	140	130	120	130	120	200
Yarma-i siyah	25	120	20	70	30	70	30	100
Maymuncuk-ı kebir	130	6	130	2	160	2	160	3
Maymuncuk-ı sağır	110	8	110	8	100	8	100	8
Tomruk	15	450	13	1100	10	1000	10	1500
Felenk	120	200	100	250			80	200
Kızak	1000	22	1000	12			800	20
Dümen-i kebir	1000	2	1000	2	800	2	800	2
Yeke-i dümen	100	2			100	2	100	3
Kayalık kolu	60	34	55	16	55	16	55	40
Kütükbaşı	125	6	125	4	100	4	100	6
Dingillik-i karaağaç	50	100	45	60	25	60	25	100
Haçlık-ı karaağaç	140	16	130	35	120	35	100	100
Tırhandil-i karaağaç	120	1	110	4	110	4		
Eğri-i değirmen	6	60	5	60	5	60	5	90

Dört ayrı senedeki fiyatları ihtiva eden yukarıdaki listede görüldüğü üzere 1699'daki kereste birim fiyatları 1714'te yeniden düzenlenmiş ve yeni fiyatlar uzun bir zâman büyük ölçüde değişmemiştir. Tersâne'de inşa edilecek 55 zirâ (41,69 m.) ve 53 zirâ (40,17 m.) uzunluklarında iki kalyon için Kocaeli'nden 1770-71 senelerinde satın alınan kerestenin birim fiyatlarının genelde 1714'tekilerle aynı olduğu görülmektedir¹¹⁶. 1699 tarihli listeden hareketle, 1771'e kadar kereste birim fiyatlarında; sabit kalma, artma ve azalma yönünde üç farklı hareketin olduğu ifade edilebilir. 1118/1706-7'deki fiyatların, 1699 fiyatlarıyla karşılaştırıldığında aynı kaldığı veya bir miktar düştüğü, 1714'te azalma ve artışın birlikte görüldüğü hareketlerle oluşan yeni fiyatların ise 1771'e kadar büyük ölçüde sabit kaldığı dikkat çekmektedir. Bu şekliyle 1714'te oluşan kereste birim fiyatlarının daha sonraki yıllarda belirleyici olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte bu fiyatların piyasa şartlarına göre belirlenen rasyonel fiyatlar olmadığı ve devlet tarafından dayatıldığı da gözden kaçırılmamalıdır.

Sütun (Direk) ve Seren

Gemilerin güvertelerinden yukarı doğru dikilen ve topukları, bazı gemilerde omurga bazı gemilerde güvertenin herhangi biri üzerinde bulunan yuvalara bindirilen ve eğrilmemesi için sabit donanımdan olan çarmık, patrisa ve ıstralyalarla baştan, kıçtan ve yandan bağlanan direkler, üç direkli kalyonlarda baştan kıça doğru sırasıyla pruva, grandi ve mizana olarak isimlendirilirlerdi¹¹⁷. Direkler üzerinde yelken açmak ve işaret kaldırmak için güverteye paralel bağlanmış gönderlere seren¹¹⁸, gemilerin baş tarafından eğik olarak uzatılan ve pruva direğiyle çubuklarının ıstralyaları bağlanan ve birkaç parçadan oluşan direğe ise cıvadra (cıvadora) denmektedir¹¹⁹.

116 1184-85/1770-71'de fiyatlarında artış tespit edilen kereste cinsleri ve bunların yeni birim fiyatları şöyledir: *doldurma-i ser-i kalyon*: 80 pâre; *pâre-i kanad-ı kalyon*: 100 pâre ve *haçlık karaağaç-ı kalyon*: 120 pâre (BOA, D. BŞM. TRE def. 14977, s. 72, 106, 108, 128).

117 L. Gürçay, *Gemici Dili*, İstanbul 1943, s. 131.

118 Gürçay, *a.g.e.*, s. 343.

119 Gürçay, *a.g.e.*, s. 91.

Osmanlılar kalyon inşası için gereken birçok malzemede olduğu gibi sütun ve sereni de kendi kaynaklarından elde edebilmekteydiler. XIV. Louis adına 1685-87 yılları arasında Osmanlı topraklarında bulunan bir Fransız'a göre Karadeniz'den getirilen direkler en iyi Norveç direklerini aratmayacak kalitedeydi¹²⁰. Bu tarihlerde Fransa, İngiltere ve İspanya ise sütun ve sereni Riga ile Norveç'ten satın almaktaydı¹²¹.

Sütun ve seren köknar çamından elde edilmekteydi. 16. yüzyılda ve 17. yüzyılın ilk yarısında mavna, kadirga ve baştardalara gereken sütun ve seren, Ada (Sapanca), Akyazı, Âb-ı Sâfi, Sarıçayır, Akhisar ve Geyve'den karşılanırken 17. yüzyılın ortalarından itibaren kalyonlar için Samsun, Sinop, Çayağzı, Kitros ve Alaçam civarından tedarik edilmeye başlanmıştır¹²². 18. yüzyılın başında Tersâne'ye Bolu'dan gönderilen sütun ve serenler çok kaliteli bulunmakla birlikte¹²³ muhtemelen, daha sonra işe yarar ağaçların tespit edilmesi üzerine Bolu civarındaki Alaplı'dan sütun ve seren temin edilmiştir¹²⁴.

18. yüzyılda sütun ve seren, Karadeniz bölgesinden özellikle de Kitros, Çayağzı, Alaplı ve Hendek ile bu kazaların civarındaki dağlardan elde edilmekteydi. Ayrıca ihtiyaç duyulduğunda öncelikle bu bölgelerdeki iskelelerde esnafın elinde hazır bulunan sütun ve serenler satın alınmaktaydı. Bu yerler kadar yoğun olmamakla birlikte yine Karadeniz bölgesinde bulunan Ereğli, Sakarya, Gerze, Sinop, Cide, Milan, Alaçam, Saray ve diğer yerlerden de sütun ve seren temin edilebilmekteydi¹²⁵.

İstanbul'dan bazı askerî görevliler ve mimarlar sütun ve seren kesimi için bir miktar harcırah verilerek ilgili yerlere gönderilmekteydi¹²⁶. Sütun ve seren olarak kullanılacak ağaçların kış mevsii-

120 F. Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı*, Ankara 2004, s. 267.

121 Harding, *Seapower and Naval Warfare*, s. 130.

122 Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 119-120.

123 Bolu'dan gönderilen kalyon sütunlarının sulu yerlerde yetişmesinden ötürü kullanıma uygun bulunmamıştı: BOA, MAD 3595, s. 73.

124 1127/1715'te *iskele-i Alaplı der-kurb-ı Ereğli der-livâ-i Bolu der-havâli-i Bahr-i Siyah*da bulunan 66 sütunun Şile sandallarına birer ikişer bağlanarak bir an önce Tersâne'ye ulaştırılması istenmişti: BOA, MAD 2850, s. 95.

125 BOA, MAD 2833, s. 135; MAD 3918, s. 138; MAD 2895, s. 102; MAD 2485, s. 126, BOA, D. BŞM. TRE def. 14616.

126 1148/1736'da dört Tersâne mimarı Kitros, Alaplı, Çayağzı ve Sakarya'ya gönderilmişti. Kitros'a gönderilene 100, diğerlerine ise 75'er kuruş harcırah verilmişti: BOA, MAD 10332, s. 106. 1166/1753'te ise Tersâne mimarlarından Kitros'a gönderilene 100, Alaplı'ya gönderilene 75 kuruş harcırah verilmişti: BOA, MAD

minde dağlara kar yağınca kesilmesine özen gösterilirdi. Karın yumuşatıcı etkisi yere düşen ağaçların zarar görüp işe yaramaz hale gelmelerinin önüne geçmekteydi¹²⁷. Diğer taraftan kışın ağaçlardan su çekildiği için bu mevsimde kesilen keresteler daha dayanıklı olmaktaydı. Sütun ve serenler Kitros, Alaplı, Çayağzı ve Hendek'teki dağlardan kesildikten sonra büyükbaş hayvanların çektiği arabalarla¹²⁸ civardaki İnebolu, Karaağaç, Ereğli, Alaplı, Bartın, Amasra, Çakraz, Tekkeönü, Deliklişile, Kurucaşile, Aydos ve Kitros gibi iskelelere nakledilirdi¹²⁹.

Sütun ve serenler taşıma ücretlerinin bir kısmı peşin geri kalanı ise teslimde kaptan ve reislerine ödenmek üzere iskelelerde bulunan tüccar kalyonları, üç direkli, çekeleve, melekse ve rençber gemilerinin ya güvertelerine yüklenerек veya bunların yedeğinde olmak üzere sal şekline getirilip gemilere bağlanarak Tersâne'ye taşınırdı¹³⁰. İhtiyaç halinde küçük gemi ve sandallara da birkaç sütun ve seren bağlanmaktaydı¹³¹.

Sütun ve serenlerin gemi veya sandallara bu şekilde dışarıdan bağlanarak taşınması kötü havalarda olumsuz sonuçlar doğurmakta ve yedekte götürülen salın iplerin kopması üzerine karaya vurmasıyla ağaçlar kullanılamaz hale gelebilmekteydi. Sütun ve serenlerin kaza sonucunda kullanılamaz hale geldiklerinin karaya vurdukları bölgenin kadı veya nâibi tarafından tespiti gerekmekteydi¹³². Bu gibi durumlarda kıyıya vuran sütun ve serenler bölgedeki mahallî görevlilerce zaptedilerek Tersâne'ye gönderilirdi. Sütun ve serenlerin İstanbul'a ulaşmaması halinde devlet tarafından

2833, s. 134. 1168/1754'te Kitros'a bir turnacıbaşı 500, beş çavuş 50'şer ve bir yazıcı 50 kuruş; Alaplı'ya ise bir orta çavuş vekili 200, birer çavuş ve yazıcı ise 50'şer kuruş harcırahla gönderilmişti: BOA, MAD 2833, s. 134.

127 BOA, MAD 2485, s. 126.

128 Söz konusu yerlerde yeterli sayıda araba bulunmadığında civardaki halkın büyükbaş hayvanlarıyla sütun ve seren taşınması istenirdi. Örneğin 1169/1756'da Hoşalay ve Amasra halkının câmuslarıyla sütun ve seren taşınması emredilmişti: BOA, MAD 10359, s. 166.

129 BOA, MAD 10371, s. 160; MAD 10356, s. 163; MAD 10354, s. 167.

130 1168/1754'te Sinoplu Mustafa Reis'in melekseyle Kitros'tan Tersâne'ye sütun taşınması için 80 kuruşa anlaşmıştı: BOA, MAD 2833, s. 135.

131 BOA, MAD 10364, s. 166.

132 1121/1709'da Sinop ve Kitros'tan 210 sütun ve 90 seren getirilmesi işini Tersâne-i Âmire Emîni Hüseyin Ağa'nın oğlu Hasan Ağa üstlenmiş 135 sütun ve 80 sereni kereste mahzenine teslim etmişti. 75 sütun ve 10 seren ise bağlı oldukları sallara kazaya uğraması üzerine kullanılamaz hale gelmişti. Karaburun, Bendereğli ve Bartın civarında batan beş salla ilgili Yoros nâibi Mehmed arz sunmuş, Amasra kadısı Mehmed ise hüccet düzenlemişti: BOA, D. BŞM. TRE def. 14616, s. 2-6.

önceden ödenen taşıma ücretleri nakliyatı üstlenen gemi reislerden tahsil edilirdi¹³³. Bu tür kazalara uğrama ihtimalinden dolayı ve ayrıca kendi işlerini engellediği için gemi reisleri sütun ve seren taşımaya pek yanaşmamaktaydılar. Bu gibi durumlarda reisler, devlet tarafından gemilerine el konulması ve kalede hapsedilmekle tehdit edilirdi¹³⁴.

Sütun ve Serenlerin Ölçüleri ve Fiyatları

Tablo 45: Kalyonlara gereken sütun ve seren sayısı ile akçe üzerinden fiyatları

Kalyon adı	Sütun				Seren					Toplam Fiyat
	kebir	kebir deste	(bayağı) deste	voynuk (boynuk)	kaba başlarda	(bayağı) başlarda	kadırga	cunda	kara sağır	
Fiyat (akçe)	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	
Üç ambarlı ¹³⁵	20	16	15	15	13	5	15	30	12	5158 kuruş 40 akçe
(Sütun-seren toplamı)	66				75					
55 zırâ ¹³⁶ (41,69 m.)	12	18	12	16	10	2	6	16	8	4143 kuruş 40 akçe
(Sütun-seren toplamı)	58				42					
Nâsir-ı Bahri ¹³⁷	10	16	10	14	10	1	4	16	4	3568 kuruş, 40 akçe
(Sütun-seren toplamı)	50				35					

133 Osmanyazıcıoğlu Mustafa Reis ve Resul Beşe'nin Kitros iskelesinden teslim aldıkları sütun ve serenlerden oluşturulmuş salı kötü hava şartları sebebiyle Amasra civarında kıyıya vurmuştu. Mustafa Reis ve Resul Beşe salı olduğu gibi bırakarak kurtarmaya çalışmamışlardı. Bunun üzerine Amasra ve Bartın kadı ve dizdârlarıyla Bartın serdârı Emir Alioğlu'na hitaben yazılan 19 S. 1128/13 Şubat 1716 tarihli hükümde bu iki kişinin bulunarak salın İstanbul'a getirilmesinin sağlanması yahut bunlara verilen 600 kuruş navlunun tahsil edilerek paranın salı taşımayı taahhüt eden Yahya Efendi isimli reise verilmesi emredilmişti: BOA, MAD 2850, s. 94.

134 BOA, MAD 4005, s. 138; MAD 10323, s. 100.

135 BOA, MAD 10356, s. 172.

136 BOA, MAD 10350, s. 124.

137 BOA, MAD 10346, s. 55.

Tablo 46: Sütun ve serenlerin uzunluk ve çapları¹³⁸

Sütun ve seren adı	Uzunluk		Çap	
	zirâ	mètre	karış	metre
Sütun-ı kebir	36 – 45	27,28 – 34,11	9,5 – 13,5	2,18 – 3,10
Sütun-ı kebir deste	32,5 – 42	24,63 – 31,83	8 – 9,5	1,84 – 2,18
Sütun-ı (bayağı) deste	30,5 – 40	23,11 – 30,32	7 – 8	1,61 – 1,84
Sütun-ı voynuk (boynuk)	27 – 37	20,46 – 28,04	6 – 7,5	1,38 – 1,72
Seren-i kaba baştarda	30 – 32	22,74 – 24,25		
Seren-i (bayağı) baştarda	25 – 36	18,95 – 27,28	6 – 6,5	1,38 – 1,49
Seren-i kadirga	20 – 22	15,16 – 16,67		

18. yüzyılda Osmanlı kalyonlarında genelde üç sütun (direk) ve bir cıvadra ile bunlardaki ikişer üçer adet serenler bulunmaktaydı. Sütunlar baştan kıça doğru tirinkete (pruva), mayıstra (grandi) ve mizana, serenler ise bunlara uygun olarak isimlendirilmekteydi. Fakat bir kalyon için sütun ve seren istendiğinde ilgili belgelerde bunların isimleri zikredilmezdi. Bunun yerine uzunluklarına göre bir tasnif söz konusuydu. Tablodaki sütun ve seren isimlerinden hareketle bunların hangi direk ve seren için kullanıldıklarını tespit etmek pek mümkün değildir. Bununla birlikte ulaşılan sınırlı bilgiye göre voynuk, gabya için bayağı deste ise cıvadra ve mayıstra için kullanılmaktaydı¹³⁹. Fakat bu ifadeler de konuya yeteri kadar açıklık kazandıramamaktadır.

Tirinkete, mayıstra ve mizana direklerinin her biri genellikle üç kısımdan oluşmaktaydı. Cıvadranın da birkaç kısımdan ibaret olduğu düşünülürse yaklaşık 11 civarında sütuna ihtiyaç duyulmaktaydı. Bir o kadar da seren kullanılmaktaydı. Bu durumda sütun ve seren sayısının 20 civarında olması gerekirken yukarıdaki listede görüldüğü üzere kalyonlar için 50-66 arası sütun, 35-75 arası seren istenmekteydi. Bu durumda ihtiyaç duyulan sayının üzerinde sütun ve seren getirtilmesinin birkaç sebebi olabilir. Öncelikle gönderilen bütün seren ve sütunların aynı kalitede olmaması dolayısıyla bunlar arasından en iyilerinin seçilmesinin sağlandığı, bunun yanı sıra bazı sütun ve serenlerin yedek olarak kalyonlara verildiği veya kereste mahzeninde saklandığı düşünülebilir.

¹³⁸ Bu liste, farklı belgelerde verilen sütun ve seren uzunluklarının alt ve üst limitleri dikkate alınarak oluşturulmuştur: BOA, MAD 3473, s. 570; MAD 2485, s. 117-134; MAD 2850, s. 93; MAD 10329, s. 94; MAD 10329, s. 116; MAD 10332, s. 105.

¹³⁹ BOA, MAD 10323, s. 102 (26 B. 1143/4 Şubat 1731).

Tablo 47: Sütun ve serenlerin akçe üzerinden fiyatları

Seneler	Sütun				Seren					
	kebir	kebir deste	(bayağı) dente	voynuk (boynuk)	kaba baştarda	(bayağı) baştarda	kadırga	cunda	kara sağır	Setade (T)
1122/1710 ¹⁴⁰	24.000	12.000	12.000	4800	3000	2400	1200	320	120	
1122/1710 ¹⁴¹	24.000	14.000		4800		2400	1200			
1128/1716 ¹⁴²	14.600	9500	8500	3600	2500	2400	600	300	150	40
1129/1717 ¹⁴³	14.600	9500	8500	3600	2500	2400	600	300	150	40
1132/1720 ¹⁴⁴	14.600	9500	8500							
1133/1721 ¹⁴⁵	12.000	9000	8000	3000	2400	2000	600	300	150	
1134/1722 ¹⁴⁶	12.000	9000	8000	3000	2400	2000	600	300	150	40
1143/1730 ¹⁴⁷	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	
1145/1732 ¹⁴⁸	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	
1148/1736 ¹⁴⁹	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	
1152/1739 ¹⁵⁰	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	
1163/1750 ¹⁵¹	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	
1168/1755 ¹⁵²	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	
1185/1771 ¹⁵³	12.000	9000	8000	3600	2400	2000	600	300	150	40

1714'te kereste fiyatlarının yeniden ve büyük ölçüde kalıcı olarak belirlendiği sırada muhtemelen sütun ve seren fiyatlarında da bazı ayarlamalara gidilmiştir. Zira 1716'daki fiyatların önceki senelere göre hayli düşük olduğu görülmektedir. Bu tarihten sonra da düşüş devam etmiş voynuk sütununun dışında 1721'deki fiyatlar üzerinden 1771'de de alım yapılmıştır.

140 BOA, MAD 2485, s. 158.

141 BOA, MAD 3435, vr. 59b, 60a-b.

142 BOA, MAD 2850, s. 94.

143 BOA, MAD 3918, s. 138.

144 BOA, MAD 3925, vr. 55a.

145 BOA, MAD 3874, vr. 61b, Va.

146 BOA, MAD 10313, s. 100.

147 BOA, MAD 10323, s. 100.

148 BOA, MAD 10326, s. 115.

149 BOA, MAD 10332, s. 126.

150 BOA, MAD 10338, s. 120.

151 BOA, MAD 3869, s. 35.

152 BOA, MAD 10359, s. 166.

153 1 Ra.-30 Ca. 1184/25 Haziran-21 Eylül 1770 ve 5 Ra.-29 R. 1185/18 Temmuz-11 Ağustos 1771 tarihleri arasında Kitros ve civarından Tersâne'ye gönderilen sütun ve seren birim fiyatları: BOA, D. BŞM. TRE def. 14977, s. 80, 82.

2. Kendir (Fatsa Teli)

Kendirgiller familyasından bir yıllık bitki ve bu bitkinin lifleri, kendir veya kenevir olarak isimlendirilmektedir. Lifleri için yetiştirildiğinde bitkinin dallanmayıp boyuna uzaması için tohumları çok sık aralıklarla ekilmektedir. Bu sayede bitki, 2-3 metreye kadar uzamaktadır. Çiçeklenme döneminde genellikle toprak yüzeyine yakın bir yerden kesilen veya elle sökülen bitkinin gövdesinin ıslatılıp yumuşatılmasından sonra ezilmesiyle lif elde edilmektedir¹⁵⁴. Tel şeklinde olan bu lifler yetiştirildiği yere nispetle arşiv belgelerinde, “Fatsa teli” olarak zikredilmektedir.

Kendir liflerinden gemilerde çeşitli kalınlıklarda kullanılan halatlar elde edebilmek için bunlar birtakım işlemlere tâbi tutulmaktadır. Öncelikle lifler eğrilip demet haline getirilerek içindeki liflerin de gruplar halinde bükülmesiyle tek katlı iplik elde edilmektedir. Daha sonra belli sayıdaki tek katlı ipliğin bir arada bükülmesiyle katlı iplik (halat kolu) oluşturulmakta, üç ya da daha çok katlı ipliğin bir arada bükülmesiyle de halat meydana getirilmektedir. Bir kalyonda bu halatlar, sabit ve hareketli donanımında ayrıca gomina ve gominata olarak kullanılmaktaydı¹⁵⁵. 1754'te Tersâne'de inşa edilen üç ambarlı bir kalyon için 2000 kantar (112.898 kg.) tel satın alınması gerekmişti¹⁵⁶. Liflerin zamanla küflenmesi halatların çabuk çürümesine sebep olduğundan kalyonlar için her sene ilgili yerlerden kendir teli talep edilmekteydi¹⁵⁷.

¹⁵⁴ *Ana Britannica*, XIII (1989), s. 178.

¹⁵⁵ Gemilerin demirlerine bağlı kalın halat gomina, tonozlarına bağlı olan ise gominata olarak isimlendirilir (Süleyman Nutki, *Kâmûs-ı Bahrî*, İstanbul 1333, s. 271).

¹⁵⁶ BOA, C. BH 8975. Bunun yanı sıra Sinop'ta 1154/1742'de inşa edilen iki kalyon için 2500 kantar, 1173/1760'da inşa edilen başka iki kalyon için ise 3250 kantar tel kullanılmıştır: BOA, C. BH 11077.

¹⁵⁷ Tersâne'ye gönderilen kendirin ihtiyaç fazlasının mahzende telef olmaması için ocaklık bölgesinden bazen aynı kendir talebinden vazgeçilerek bunun yerine bedeli talep olunmaktaydı (Bostan, *a.g.e.*, s. 140).

Osmanlı topraklarında kendir en fazla Karadeniz bölgesinde bir miktar da Ege ve Trakya'da üretilmekteydi. Karadeniz'de bulunan Canik sancağı ise kendir üretimi hususunda öne çıkmaktaydı. 17. yüzyılda Canik'e bağlı Erım, Terme, Ünye, Hisarcık, Ayvacık, Ökse, Fenaris, İfrâz-ı Fenaris ve Akçay kazaları Tersâne-i Âmire'ye kendir veren ocaklıklardı. Buralardan 40 kadırgaya yetecek miktarda kendir, ocaklık suretiyle temin edilmekteydi¹⁵⁸. Yaklaşık olarak 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ocaklık kendir miktarının 5000 kantar (282.245 kg.) olduğu tespit edilmiştir¹⁵⁹. 17. yüzyılın sonlarına doğru ise halkın ocaklık kendirin tamamını karşılamaya güçlerinin yetmemesi üzerine maktu miktarın sadece üçte ikisi alınmıştır¹⁶⁰. Tersâne'ye ocaklık olarak kendir veren bir diğer bölge Ahyolu'ydu. 1101/1689-90 tarihli bir avâriz defterine göre Ahyolu'na bağlı iki köyden 16 kantar ocaklık kendir alınmaktaydı¹⁶¹. Ahyolu'na bağlı dört köyün 1114/1702-3'te 99,5 kantar¹⁶², 1115/1703-4'te 66,5 kantar¹⁶³, 1122/1710-1'de¹⁶⁴ ve 1136/1723-4'te ise 54,5 kantar¹⁶⁵ ocaklık kendir kaydı bulunmaktadır¹⁶⁶. Canik'ten 1702'de 2522 kantar¹⁶⁷, 1706'da 2508 kantar¹⁶⁸, 1122/1710-1'de

158 Evliya Çelebi, Canik'te bütün dünyaya yetecek kadar bol miktarda kendir bezi üretildiğini ifade etmektedir (Bostan, *a.g.e.*, s. 137-138). Ayrıca bkz. M. Taştenir, "Karadeniz Bölgesinde Kendir-Keten Üretimi ve Kullanım Alanları (XV. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl ilk yarısı)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 8 (2003), s. 1-24.

159 1054/1644'te Canik bölgesindeki kazalarda her ev bir avâriz hanesi sayılmak üzere 5612 avâriz hanesinin her birinden 40 kıyyeden hesap edilmek suretiyle 224.480 kıyye (5100 kantar) kendir temin edilmişti (Bostan, *a.g.e.*, s. 137).

160 Bostan, *a.g.e.*, s. 138.

161 Bostan, *a.g.e.*, s. 141.

162 BOA, MAD 16009, s. 2.

163 BOA, MAD 16009, s. 17.

164 BOA, D. MKF 27844, s. 9.

165 BOA, D. MKF 28405, s. 4.

166 Ahyolu'na bağlı dört köyden biri olan Ahtebolu'dan 1164/1750-1'de ocaklık olarak 20 kantarkendir verilmekteydi (BOA, D. BŞM. TRE def. 14841, s. 2).

167 17 R. 1116/19 Ağustos 1704 tarihinde Canik mutasarrıfı Ali Paşa ve Canik'e görevlendirilen kapıcıbaşı Hüseyin'e hitaben yazılan hükümde Canik sancağının avârizleri karşılığında senelik vermeleri gereken 2522 kantar ocaklık kendirin 1114, 1115 ve 1116 senelerine ait toplamı olan 7566 kantarı ayrıca sipariş edilen 5000 kantar kendiri bir an önce göndermeleri emredilmiştir: BOA, MAD 9892, s. 317.

168 Canik sancağında kendir ocaklığı olan Erım, Terme, Ünye, Hisarcık, Ayvacık, Ökse, Fenaris, İfrâz-ı Fenaris ve Akçay kazalarının kadılarına hitaben yazılan 6 N. 1118/12 Aralık 1706 tarihli hükümde yeni yapılan tahrir göre bu kazalarda ki 2508 kendir reâyâsının her birinden 1119/1707'de alınacak 44 kıyye aynı ♣

2507 kantar¹⁶⁹, 1717'de ise 2722 kantar¹⁷⁰ kendir ocaklık olarak kaydedilmiştir.

Canik'ten alınan ocaklık kendir teli miktarı sonraki senelerde yükseltilmiştir. Bunun sebebi Tersâne'nin kalyonlar dolayısıyla artan yıllık kendir teli ihtiyacının 10.000 kantara (564.490 kg.) ulaşması sebebiyle eskisine oranla daha fazla kimsenin de kendir üretimiyle uğraşmasıdır. Bu bir anlamda kendir yetiştirmenin kazançlı bir iş kolu haline geldiğini de göstermektedir. Canik'te daha önce bu işle uğraşmayanların tel üretimine yöneldiklerinin görülmesi üzerine 1147/1735'te sancağın yeniden tahriri emredilmiştir. Bu yeni tahrire göre daha önce dokuz kazanın ocaklık olarak kaydedildiği Canik'te 19 kaza avâriz ve bedel-i nüzul karşılığı olarak ocaklık tayin edilmiştir¹⁷¹. Bunun yanı sıra Canik muhassıllarından ancak bedeli adıyla öteden beri alınan 400 kantar ham kendir dışında 5.597 kantar Fatsa teli ocaklık olarak belirlenmiştir. Senelik Tersâne'ye gerekli miktar olan 10 bin kantara tamamlamak için 4003 kantar telin de satın alınması kararlaştırılmıştır¹⁷². 1179/1766¹⁷³ ve 1180-1/1767-68'de¹⁷⁴ ise ocaklık tel miktarı 5611 kantar 14,5 kıyye olarak belirtilmiştir. Ocaklık tel düzenli olarak İstanbul'a gönderilmediğinde muhassıllar, zimmetlerinde kalan teli göndermeleri konusunda uyarılmaktaydılar¹⁷⁵.

17. yüzyılın sonlarından itibaren kalyon sayısı ile birlikte artan kendir ihtiyacını karşılamak üzere Canik bölgesinden ocaklık

kendirin her kıyyesinin Tersâne'deki numunceye uygun olarak 208 zirâ (157,66 m.) gelmesi şart koşulmaktaydı: BOA, MAD 8460, s. 173.

169 BOA, D. MKF27844, s. 9.

170 BOA, MAD 3918, s. 137.

171 BOA, MAD 10177, s. 24.

172 Canik muhassılı Süleyman Paşa ve kapıcıbaşı Ömer Ağa'ya hitaben yazılan 15 Ca. 1150/10 Eylül 1737 tarihli hüküm: BOA, MAD 3864, s. 104.

173 BOA, C. BH 694.

174 BOA, C. BH 12292.

175 Canik muhassılı Ali Bey'e ve bu sancaktaki diğer görevlilere hitaben yazılan 19 Z. 1179/29 Mayıs 1766 tarihli hükümde her sene Tersâne ocaklığı olarak Canik sancağından gönderilmesi gereken 5611 kantar 14,5 kıyye tel ve 400 kantar kendir kaydı bulunmasına rağmen 1175 senesinden 35 kantar 14,5 kıyye tel, 1176'dan 131 kantar tel ile 400 kantar kendir, 1177'den 4611 kantar 10,5 kıyye tel ve 400 kantar kendir, 1178'den 5611 kantar 14,5 kıyye tel ve 400 kantar kendir ve 1179'dan 5611 kantar 14,5 kıyye tel ve 400 kantar kendir olmak üzere toplam 15.999 kantar 72,5 kıyye tel ve 1600 kantar kendirin muhassıl Ali Bey'in zimmetinde kaldığı belirtilerek bir an önce göndermesi aksi takdirde cezalandırılacağı ifade edilmekteydi: BOA, C. BH 694.

dışında satın almak suretiyle de kendir temin edilmiştir. 1107/1695-96'da Fatsa ve Ünye'den 5000 kantar kendir telinin râyiç fiyat üzerinden satın alınması istenmiş, Fatsa'dan alınan telin kantarına 5,5 kuruş, Ünye'den alınan kantarına ise 5 kuruş ödenmiştir¹⁷⁶. "Fatsa teli" daha kaliteli olduğundan fiyatı da yüksekti. Aynı zamanda bu kalitede üretim yapan yerler için ortak bir isim olmuştu. Fatsa teli olarak satın alınanların içinden Ünye teli çıktığı takdirde bunlar iade edilmekteydi¹⁷⁷. Sonraki senelerde de Canik ve civarındaki Fatsa, Bolaman, Bayramlı, Ordu, Çamaş, Çarşamba, Perşembe, Yakup Bey derbendi, Ünye ve Ulubey'den "Fatsa teli" satın alınmıştır. Kantar başına, 1709'da 3,5 ve 4,5 kuruş¹⁷⁸; 1716¹⁷⁹, 1717¹⁸⁰, 1721¹⁸¹, 1723¹⁸², 1726¹⁸³, 1728¹⁸⁴, 1731¹⁸⁵ ve 1735¹⁸⁶ senelerinde ise 4 kuruş ödenmiştir. 1736'da halka destek olunduğu belirtilerek devlet tarafından alınan kendir telinin fiyatına 2 kuruş zam yapılmış¹⁸⁷ ve kantarına 6 kuruş ödenmeye başlanmıştır¹⁸⁸.

Talep edilen miktardaki telin temininde kimi zaman güçlükler yaşanmıştır. Devlet adına kendir teli alımıyla görevlendirilenlerin halka eksik para vermeleri, veya istenen telden fazlasını talep ederek bunu kendi kazançları için satmaları halkta huzursuzluk yaratmıştır¹⁸⁹. Bu gibi yolsuzluk iddiaları devlet tarafından yerinde tahkik ettirilmiştir¹⁹⁰. Bunun yanı sıra kendir yetiştiricileri ve

176 Bostan, *a.g.e.*, s. 139.

177 1133/1721'de, satın alınması emredilen 5000 kantar Fatsa telinin yalnız Fatsa kazasıyla değil kazanın civarındaki Bolaman [Lâleli], Çamaş [Ürmeli] ve Perşembe [Kozagzı]'de de yetiştigi ifade edilmektedir: BOA, MAD 3874, vr. 60b.

178 1121/1709'da kantar başına Fatsa ve Perşembe'de 4,5 kuruş, Ünye'de ise 3,5 kuruş ödenmiştir: BOA, MAD 2485, s. 134.

179 BOA, MAD 6266, s. 153.

180 BOA, MAD 2864, vr. 75b; MAD 3918, s. 137.

181 BOA, MAD 3874, vr. 60b.

182 BOA, MAD 10313, s. 103.

183 BOA, MAD 10310, s. 117.

184 BOA, C. BH 3013.

185 BOA, MAD 10325, s. 22.

186 BOA, MAD 10332, s. 114.

187 BOA, MAD 10336, s. 87.

188 1151/1739 (BOA, MAD 10338, s. 122); 1158/1745 (BOA, AE. I. Mahmud 1004); 1176/1761 (BOA, C. BII 10749); 1183/1769 (BOA, C. BH 667).

189 BOA, MAD 10177, s. 6.

190 BOA, MAD 10177, s. 24.

tüccarın ellerindeki teli daha yüksek fiyattan satma isteği de devletin tel temininde yaşadığı bir diğer sorundu¹⁹¹. Bu gibi durumlarda özellikle karaborsacıların (*muhtekir*) elindeki kendir teline el konulması yoluna gidilmiştir¹⁹². Ayrıca karaborsacılar Karadeniz bölgesindeki halktan zorla düşük fiyattan aldıkları kendir telini gizlice önce İstanbul'a sonra buradan yine bir yolunu bulup Akdeniz'e ulaştırarak yüksek fiyattan satmaktaydılar. Bunu önlemek için devlet tarafından çeşitli tedbirlere başvurulmuştur¹⁹³.

Donanmadaki kalyon ve diğer gemiler için gerektiğinde İstanbul'dan ve Karadeniz dışında kendir üretimi yapılan bölgelerden de tel satın alınmıştır. Söz konusu alımların savaş zamanlarında yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. İstanbul'da telci esnafından daha yüksek bir fiyattan satın alınan kendir telinin kantarına 1709'da 5 kuruş 40 akçe¹⁹⁴, 1715'te¹⁹⁵ ve 1749'da 8 kuruş¹⁹⁶, 1753'te 12 kuruş¹⁹⁷, 1761'de 16 kuruş¹⁹⁸, 1770'te ise 18,5 kuruş¹⁹⁹ ödenmiştir.

Karadeniz bölgesi dışında genellikle Rumeli'den ayrıca İzmir'den kendir alınmıştır. 1717'de Manastır'dan satın alınan 3000 kantar kendirin kıyyesine Selanik iskelesine kadar taşıma ücretiyle birlikte 20 akçe verilmiştir. Buna göre kendirin kantarı 7 kuruş 40 akçeye gelmektedir²⁰⁰. 1718'de İzmir'den satın alınan 485 kantar ham kendirin kantarına 4 kuruş²⁰¹, 1736'da Karaferye'den alınan 181 kantar 36 kıyye kendirin kantarına 3 kuruş 60 akçe²⁰², 1737'de Selanik, Yenişehir, Manastır, Üsküp, Gümölcine, Yenice ve Kavala taraflarından sipariş edilen toplam 1500 kantar kendir telinin kan-

191 BOA, C. BH 7976; C. BH 3694.

192 BOA, C. BH 9659.

193 Karaborsacıların bu şekilde gizlice kendir teli yükledikleri gemilerin araştırılması ve bunlara el konulması için Galata voyvodası, Boğazhisarları dizdârları ve gümrükçüsü ve Tersâne-i Âmiri Eminî'ne hitaben 29 S. 1146/11 Ağustos 1733 tarihinde yazılan hükmün bir benzeri 17 Za. 1171/23 Temmuz 1758 tarihinde de kaleme alınmıştır: BOA, MAD 10329, s. 105.

194 BOA, MAD 2485, s. 141.

195 BOA, MAD 2850, s. 99.

196 BOA, MAD 10350, s. 126.

197 BOA, MAD 10356, s. 166; C. BH 8233; C. BH 10426.

198 BOA, MAD 3168, vr. 81b; C. BH 352.

199 BOA, C. BH 666.

200 BOA, MAD 3918, s. 137.

201 BOA, MAD 2864, vr. 74a.

202 BOA, MAD 10332, s. 110.

tarına 3 kuruş 60 akçe²⁰³, aynı tarihte İzmir'den satın alınan kendirin kantarına ise 6 kuruş 40 akçe²⁰⁴ ödenmişti.

Canik ve civarıyla diğer bölgelerden satın alınan kendir teli gemilere yüklenerek İstanbul'a ulaştırılmaktaydı. Gemilerin hava muhalefetinden dolayı herhangi bir kazaya uğramamaları için denizin mutedil olduğu bir dönemde (*mevsim-i deryâ*), kış mevsimi girmeden önce yola çıkmalarına dikkat edilmekteydi. Denize açılmanın tehlike arz ettiği zamanlarda Tersâne'ye ulaştırılacak kendir teli Canik'ten İstanbul'a at veya katırlarla nakledilmekteydi²⁰⁵. Canik ve civarından İstanbul'a gelen gemilere yükledikleri tel için kantar başına 30 akçe navlun ücreti ödenmekteydi²⁰⁶. Mesafeye göre bu ücret artmaktaydı. Örneğin İzmir'den satın alınan ham kendirin kantarına 1718'de 48 akçe²⁰⁷, 1737'de ise 60 akçe²⁰⁸ ödeme yapılmıştı. Tüccar gemileri dışında Akdeniz veya Karadeniz seferlerinden dönen donanma kalyonlarına da devlet adına alınmış kendir teli bazen Selanik veya Canik iskelelerinden yüklenecek Tersâne'ye getirilmekteydi²⁰⁹.

203 BOA, MAD 10336, s. 86.

204 BOA, MAD 3864, s. 110.

205 1127/1715'te sefere çıkacak kalyonlara gereken 6000 kantar kendir telinin Canik'ten kara yoluyla deve, at ve katırlara yüklenerek Tersâne'ye ulaştırılması için emir verilmişti: BOA, C. BH 1742.

206 1121/1709 (BOA, MAD 2485, s. 134); 1133/1721 (BOA, MAD 3874, vr. 60b); 1135/1723 (BOA, MAD 10313, s. 103); 1138/1726 (BOA, MAD 10310, s. 117); 1142/1730 (BOA, MAD 10321, s. 134); 1144/1731 (BOA, MAD 10325, s. 22); 1148/1735 (BOA, MAD 10332, s. 114); 1149/1736 (BOA, MAD 10336, s. 87); 1151/1739 (BOA, MAD 10338, s. 122); 1158/1745 (BOA, AE. I. Mahmud 1004); 1176/1761 (BOA, C. BH 10749); 1183/1769 (BOA, C. BH 667).

207 BOA, MAD 2864, vr. 74a.

208 BOA, MAD 3864, s. 110.

209 1129/1717'de Selanik iskelesindeki yiyecek ve mülhimmatın yanı sıra 400 kantar kendirin de Akdeniz seferinden dönecek kalyonlara yüklenerek İstanbul'a getirilmesi emredilmişti. Böylece İstanbul'dan Selanik'e giderek buradaki malzemeyi yüklenip tekrar İstanbul'a gelecek tüccar gemilerine iki kere navlun ücreti ödenmemiş olacaktı: BOA, C. BH 5968; 1136/1724'te ise Karadeniz'den dönecek donanma kalyonlarına Canik iskelesine uğradıklarında buradaki kendir telinin yüklenmesi emredilmişti: BOA, MAD 3165, vr. 61a.

3. Geminin Suya Karşı Korunması

Gemilerin su almaması, ahşap kısımlarının ve sabit donanımlarının suya karşı dayanıklı hale getirilmesi maksadıyla uygulanan işlemler için üstüğü, reçine, zift ve katran gibi malzemeler gerekmektedir. Teknenin su almaması için kaplama ve güverte döşeme tahtalarının aralarında kalan boşluklara üstüğü sıkıştırdıktan sonra üzerlerini ziftle doldurma işlemine kalafat adı verilmektedir²¹⁰. Üstüğü katranlı eski halatların kalafat ve paspasta kullanılacak hale getirilmiş şeklidir²¹¹. Zift ise çam ve köknar ağaçlarından çıkan kara zamkin kaynatılması suretiyle elde edilen ve kalafatta kullanılan siyah bir maddedir²¹². Reçine de farklı cinsteki çam ağaçlarından sıvı halinde çıkarılmakta ve zifti sertleştirmede kullanılmaktadır. Ayrıca donyağı ile karıştırılarak gemilerin suda kalan kısımlarına da tatbik edilmektedir²¹³. Katran; çam ağacı veya maden kömüründen kuru damıtma yoluyla elde edilen yapışkan bir sıvıdır. Sabit donanım üzerine ve geminin suyla temas eden yerlerine sürülmektedir²¹⁴. Sabit donanım parçaları olan çarmık, patri-sa ve ıstralya gibi kendirden imal edilmiş halatlar üzerine sürülmesinin nedeni bunların suyla temas edip çabuk çürümesini önlemek olmalıdır.

Kalafat İçin Gereken Malzemelerin Temini

Teknelerinin inşası bitirildiğinde ve daha sonra gerektiğinde kalyonlar kalafat edilirlerdi. Savaş zamanları dışında da düzenli Akdeniz seferleri dolayısıyla denize çıktıkları için donanmadaki kalyonların bakımlarının yapılarak kalafat edilmesi gerektiğinden reçine, zift

210 Gürçay, *a.g.e.*, s. 221.

211 Gürçay, *a.g.e.*, s. 397.

212 Gürçay, *a.g.e.*, s. 418.

213 Gürçay, *a.g.e.*, s. 330.

214 Gürçay, *a.g.e.*, s. 239.

ve katran Tersâne'nin en çok ihtiyaç duyduğu malzemeler arasındaydı. Bu üç madde de genelde çam ağacından elde edildiğinden imparatorluk coğrafyasında bu türden ağaçların bol bulunduğu yerler Tersâne'ye gerekli reçine, zift ve katran temininde ön plana çıkmaktadır.

Reçine

Reçine, Akdeniz'deki İskolas, İşkeroz, İşkopulos gibi birkaç adadan alınmaktaydı. Reçinenin kantarına 1102/1690-1'de 258 akçe, 1107/1695-96'da 4 kuruş, 1110/1698-99'da ise 320 akçe ödenmişti²¹⁵. Reçinenin bol bulunduğu İskolas ve İşkeroz adaları 1700'de Tersâne-i Âmire'ye ocaklık olarak bağlanmıştı²¹⁶. Buradan gelen reçine yetmeyince 1703'te kaptanpaşa haslarından olan İşkopulos Adası halkı, kalyonların kalafatlanması için her sene 1000 kantar (56.449 kg.) reçine hazırlamakla mükellef kılınmışlardı. İşkopulos Adası'ndaki reçinenin kaptanpaşa tarafından temin edilerek Tersâne'ye gönderilmesi gerekiyordu²¹⁷. Fakat Kaptanıderya Mehmed Paşa'nın ilgisizliği yüzünden 1114/1703 senesine ait olan ocaklık reçine devlet tarafından zaptedilmiş ve bir sonraki yıl burası padişah hasları arasına katılmıştı. Ada halkının müracaatı üzerine getirdikleri reçinenin kantarına 1704'te 2 kuruş ödenmişti²¹⁸. İşkeroz ve İşkopulos adalarından 1709'da ise 1000 kantar reçinenin satın alınması emredilmişti²¹⁹.

Reçine temini için 1710'da kaptanpaşa idaresindeki Kolori Adası ve Talanda, Atina ve İstefe kazalarındaki bazı köylerden her sene toplam 2000 kantar (112.898 kg.) reçine ve 3000 kantar (169.347 kg.) katran Tersâne'ye ocaklık olarak bağlanmıştı. Adı geçen kazalardaki halk, senelik cizyelerini vermeye devam edeceklerdi. Hazırladıkları katran ve reçinenin navlun ücreti haricinde her kantarı için tulumlarıyla birlikte kendilerine 80 akçe ödenecekti.

215 Bostan, *a.g.e.*, 136.

216 Bostan, *a.g.e.*, 135.

217 Bostan, *a.g.e.*, 136.

218 1116/1704'te İşkopulos Adası halkına, Tersâne'ye teslim ettikleri 453,5 kantar 18 lodra reçine için kantarına 240 akçeden olmak üzere toplam 108.940 akçe (907,5 kuruş) ödeme yapılmıştır: BOA, MAD 5361, vr. 36a.

219 1000 kantar reçine için peşin 1000 kuruş ödeme yapılmış ve kalyonların kalafatının yapılması için bir an önce Tersâne'ye gönderilmesi hususunda kaptanıderyaya hitaben 12 R. 1122/10 Haziran 1710 tarihli bir hüküm yazılmıştır: BOA, MAD 2485, s. 123.

Reçine ve katranı Tersâne'ye taşıyacak gemilere ise navlun ücreti olarak kantar başına 40 akçe verilmekteydi²²⁰. Fakat ocaklık reçine ve katranın belirlenen miktarda gönderilmediği görülmektedir. Örneğin 1123/1711 ocaklığı olarak Tersâne'ye sadece 690 kantar 83 lodra katran ve 510 kantar 11 lodra reçine teslim edilmişti. Kolori'deki ocaklık reçine ve katran işini yürüten Kaptanıderya Mehmed Paşa'nın çiftlik kethüdası Yahya Ağa, biner kantar reçine ve katran hazır olmasına rağmen bunları taşıyacak gemi bulamadığını ifade etmiş, ancak mazereti kabul edilmeyerek işi boşlamaması ve bir an önce eksik kalan katran ve reçineyi göndermesi emredilmişti²²¹. 1712'de ise bu miktarda reçine ve katran hazırlatılmasına gerek olmadığı belirtilerek Kolori Adası'nın ocaklık kaydı kaldırılmıştı²²².

Bu tarihten sonra da katran ve özellikle reçine Eğriboz, Kolori, Çamlıca, İşkopulos ve İşkatos'tan sipariş edilmiştir. Buralardan alınan reçine ve katranın kantarına 1714'te 96 akçe²²³, 1716'da 120 akçe²²⁴, bu seneden itibaren ise 80 akçe verilmiş, taşıma ücreti olarak da 1710'dan beri verile geldiği üzere²²⁵ kantar başına 40 akçeden ödeme yapılmıştır²²⁶. 1726'ya kadar Eğriboz, Kolori, Çamlıca, İşkopulos ve İşkatos'tan 500 ile 3500 kantar arasında değişen miktarlarda reçine ve katran talep edilmişken bu tarihten

220 Eğriboz kadısı ve cizyedârına yazılan 3 Ca. 1122/30 Haziran 1710 tarihli hükümde senelik 2000 kantar reçine ve 3000 kantar katran için ödenecek 4 yük akçenin Eğriboz cizyesi gelirinden verilmek üzere ocaklık tayin edildiği bildirilmiştir: BOA, MAD 3435, vr. 64a.

221 BOA, MAD 2895, s. 114.

222 14 Ş. 1124/16 Eylül 1712 tarihinde, Eğriboz muhafızı ve kadısına hitaben yazılan hüküm ve konuyla ilgili olarak cizye kalemine verilen kaime: BOA, MAD 2895, s. 115.

223 BOA, MAD 3171, vr. 54a.

224 BOA, MAD 2850, s. 104.

225 BOA, MAD 3435, vr. 64a.

226 1124/1712 (BOA, MAD 2883, vr. 59b); 1128/1716 (MAD 6266, s. 151); 1138/1726 (MAD 10310, s. 122); 1148/1736 (MAD 10332, s. 115); 1157/1744 (MAD 10345, s. 102); 1168/1755 (MAD 10359, s. 160); 1177/1764 (MAD 10376, s. 131); 1181/1768 (MAD 4629, vr. 77b). Devlet adına reçine ve katran alımıyla görevlendirilen kimselerin büyük gemi sahiplerinden rüşvet alarak reçine ve katranı sadece küçük gemilerle Tersâne'ye taşıtmak istemeleri sonucunda Bülbülce halkı kendi küçük gemileriyle reçine ve katran taşımalarının riskli olduğunu ve büyük gemi sahiplerinin görevlilere rüşvet vererek taşıma işinden kaçındıklarını dile getiren bir arzuhal sunmuşlar, bunun üzerine iskelelerdeki küçük veya büyük bütün gemilerin reçine ve katran taşımaları emredilmiştir: 1161/1748 (BOA, MAD 10346, s. 67).

sonra genellikle senelik olarak 3000 kantar reçine ve aynı miktarda katran sipariş edilmiştir²²⁷. Söz konusu katran ve reçinenin nelerden ne kadar alınacağı da belirlenmişti. Buna göre 2000 kantar reçine Eğriboz'dan, 1500 kantar katran Kolori'den ve 1000 kantar reçine ile 1500 kantar katran da Çamlıca, İşkopulos, Taşlıca ve İşkatos'tan talep edilmekteydi²²⁸.

Devlet adına söz konusu yerlerden reçine ve katran satın almakla görevlendirilenlerin eksik para vermeleri ve türlü sebeplerle halkı rencide etmeleri yasaklanmıştı²²⁹. Bunun yanı sıra reçine ve katran alımında önceliğin devlete ait olduğu ancak mirî ihtiyaç karşılandıktan sonra yabancı kalyonlara ve diğer kimselere satılabileceği vurgulanmaktaydı²³⁰.

Zift ve Katran

16. yüzyılda Midilli, Avlonya, Pazarcık, Gelibolu ve Lapseki gibi yerlerden alınan zift, 17. yüzyılda ise özellikle Midilli ve Avlonya'dan ocaklık olarak temin edilmekteydi. Hassa kayıkları için her sene 300 kantar (16.934,7 kg.) ocaklık zift veren Midilli'den bazen parayla da zift satın alınmaktaydı. Avlonya'dan ise 1055/1645'te kantarı 15 akçeden 2000 kantar zift sipariş edilmişti²³¹.

17. yüzyılda imparatorluğun çeşitli bölgelerinden zift temin edilebilmekteydi. Karadeniz bölgesinde, Amasya, Devrek, Çarşamba, Yılanluca, Dergene, Hisarönü ve Bendereğli civarı, Karadeniz Ereğlisi, Sinop, Samsun, Bafra, Alaçam, Çanlı ve Sahil kıyıları; Marmara bölgesinde Kal'a-i Sultaniye, Edremit, Tuzla, Ezine, Bayramiç, Kazdağı ve Sisam; Ege'de ise Taşözü zift temin edilen yerlerdi²³². Ziftin kantarına 1040/1630-1'de 150 akçe, 1054/1644'te 140 akçe, 1102/1690-1'de ise 220 akçe ödenmişti²³³.

227 Bununla birlikte tespit edilebildiği kadarıyla hiçbir sene sipariş miktarı kadar reçine ve katran Tersâne'ye teslim edilmemiştir: 1128/1716 (BOA, MAD6266, s. 151); 1138/1726 (MAD 10310, s. 122); 1148/1736 (MAD 10332, s. 115); 1157/1744 (MAD 10345, s. 102); 1168/1755 (MAD 10359, s. 160); 1177/1764 (MAD 10376, s. 131); 1181/1768 (MAD 4629, vr. 77b).

228 BOA, MAD 10359, s. 161.

229 Eğriboz valisi ve kadısına hitaben yazılan 6 Z. 1160/9 Aralık 1747 tarihli hüküm: BOA, MAD 10346, s. 67; MAD 10338, s. 121.

230 BOA, MAD 3171, vr. 54a.

231 Rostan, a.g.e., 130-131.

232 Bostan, a.g.e., 131.

233 Bostan, a.g.e., 132.

Katran, Kale-i Sultaniye'den ocaklık, Arnavutluk ve Eflak ile Karadeniz ve Çanakkale civarından ise satın almak suretiyle temin edilmekteydi. Ocaklık miktarı 1052/1642'ye kadar 800 kantar, daha sonraları ise 500 kantar olarak belirlenmişti. 17. yüzyılda ocaklık harici katran ise Karadeniz bölgesinin kıyı şeridinde bulunan Ereğli, Samakov, Sinop, Samsun, Bafra, Alaçam, Çanlı, Sahil, Bartın ve Kastamonu civarıyla Midilli, Edremit, Tuzla, Ezine, Bayramiç ve Lapseki'den temin edilmişti²³⁴. 18. yüzyılda Kale-i Sultaniye'den ocaklık olarak 500 kantar katran alınmaya devam edilmişti²³⁵. Bunun yanı sıra bu bölgedeki tüccardan ocaklık dışında zift ve katran da alınmıştır. Örneğin 1715'te tüccardan satın alınan zift ve katranın kantarına 150 akçe ödenmişti²³⁶.

Ender görülmekle birlikte gerektiğinde İstanbul'daki tüccardan da zift ve katran satın alınmıştır. 1761'de Tersâne mahzenlerinde kalmadığı gibi Eğriboz ve Kazdağı civarından da hemen satın alınıp gönderilmesinin mümkün olmadığı belirtilerek İstanbul'daki tüccardan kantarı 175 akçeden 1000 kantar zift ve kantarı 285 akçeden 1500 kantar katran satın alınmıştır²³⁷.

1696'da Karadeniz bölgesinden 8000 kantar katran sipariş edildiğinde kantarına 80 akçe ayrıca yine kantar başına 30 akçe tulum parası ve 20 akçe taşıma ücreti ödenmişti. 1700'de Lapseki, Ezine ve Bayramiç'ten 300 kantar katran 300 kuruşa satın alınmıştı²³⁸.

1709'da Biga sancağındaki Kazdağı, Edremit, Bayramiç, Ezine ve Tuzla'dan sipariş edilen katranın tüccardan değil üreticiden alınması ve kantarına 1 kuruş verilmesi emredilmişti²³⁹. 1710'da buralardan katran getiren gemilere kantar başına navlun ücreti olarak 27 akçe ödenmişti²⁴⁰. 1710'da yine Kazdağı, Edremit ve Bayramiç'ten 2000 kantar katranla 2000 kantar zift, kantarları 1'er kuruştan sipariş

234 Bostan, *a.g.e.*, 128-130.

235 BOA, MAD 16009, s. 2, 17; D. MKF27844, s. 9; D. MKF28405, s. 3; D. BŞM. TRE def. 14841, s. 2. 1122/1710-1'de 500 kantar katranın fiyatı 2000 kuruş olarak belirtilmiştir: BOA, D. MKF27844, s. 9. 1144/1731'de ise ocaklık katranın kantarına 1 kuruştan hesaplanmıştır: BOA, MAD 10325, s. 24.

236 BOA, MAI 2850, s. 103.

237 BOA, MAD 3168, vr. 81b.

238 Bunun yanı sıra Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerindeki kayıtlara göre bir kantar katrana 1054/1644'te 160 akçe, 1102/1690-1'de ise 256 akçe ödenmişti (Bostan, *a.g.e.*, 129-130).

239 26 L. 1121/29 Aralık 1709 tarihinde Edremit, Bayramiç, Ezine ve Tuzla kadınları ve ilgili görevlilere yazılan hüküm: BOA, MAD 2485, s. 154.

240 BOA, MAD 2485, s. 154.

edilmişti²⁴¹. 1715'te Kazdağı civarından 3500 kantar katranla 3500 kantar zift istenmiş, kantar ve ziftin fiyatlarında ise değişiklik yapılmıştı²⁴². Buna göre katranın kantarı 120 akçe, taşıma ücreti 30 akçe, tulum parası olarak 40 akçe; ziftin kantarı 110 akçe, taşıma ücreti ise 30 akçe olarak belirlenmişti. Zift ve katran için gereken para Aydın muhassılı tarafından ödenecekti²⁴³. 1716²⁴⁴, 1717²⁴⁵ ve 1718²⁴⁶ senelerinde de Kazdağı civarından belirlenen fiyatlar üzerinden aynı miktarlarda zift ve katran sipariş edilmiştir.

Zift ve katran için ödenen bu yüksek fiyat daha sonraki senelerde düşürülmüştür. 1721'de Kazdağı, Edremit, Lapseki, Ezine, Balya, Çan, Kızılcatuzla, Karabiga taraflarından zift ve katran talep edilmiş²⁴⁷ fakat buralardaki halk zift ve katran vermeye gönüllü olmamıştı. Düşük fiyattan satmak istemeyenlere 1703-11 seneleri arasında zift ve katranın tulum ve taşıma ücretiyle birlikte 1 kuruştan alındığı hatırlatılmış, 1715-18 senelerinde ise Mora seferi dolayısıyla donanma kalyonlarının artan zift ve katran ihtiyacının karşılanabilmesi için yüksek fiyat verildiği fakat artık savaşın son bulduğu ifade edilmişti. Bundan sonra kantarı 1 kuruşa zift ve katran göndermemekte direnen kimselerin de cezalandırılmak üzere merkezî idareye bildirilmeleri emredilmişti²⁴⁸. Bu tarihten sonra neredeyse her sene Bayramiç, Kazdağı, Edremit, Biga, Çan, Tuzla, Balya ve bu civardan farklı miktarlarda kantarı 1 kuruşa zift ve katran sipariş edilmiştir²⁴⁹.

1710'da Rodos'tan 2000 kantar katranla 1000 kantar zift, kantarları 1'er kuruştan sipariş edilmiş²⁵⁰, kantar başına 40 akçe navlun ücre-

241 BOA, MAD 3435, vr. 61a.

242 BOA, MAD 2850, s. 104.

243 Tersâne'ye teslim edilen 2960,5 kantar katranla 3623,5 kantar ziftin ücreti toplam 8914,5 kuruş 14 para tutmuştu: BOA, MAD 2850, s. 104.

244 BOA, MAD 6266, s. 152.

245 1129/1717'de sipariş edilen 3500'er kantar zift ve katrandan 1130/1718'de Tersâne'ye teslim edilen 3774 kantar ziftle 3226 kantar katrana 9510,5 kuruş 40 akçe ödenmişti: BOA, MAD 2864, vr. 74b.

246 1130/1718'deki sipariş için Tersâne'ye 661 kantar 50 lodra katran ve 1150 kantar 86 lodra zift teslim edilmişti: BOA, MAD 3918, s. 144.

247 BOA, MAD 3874, vr. VIIb, 61a.

248 19 Z. 1133/11 Ekim 1721 tarihinde Kazdağı, Edremit ve Bayramiç kadılarına ve diğer görevlilere hitaben yazılan hüküm: BOA, MAD 3874, vr. VIIb.

249 1135/1723 (BOA, MAD 10313, s. 119); 1145/1733 (MAD 10329, s. 89); 1154/1742 (MAD 9950, s. 70); 1164/1752 (MAD 5456, s. 122); 1175/1762 (MAD 10371, s. 156); 1181/1768 (MAD 4629, vr. 78b).

250 BOA, MAD 3435, vr. 61a.

ti ödenmişti²⁵¹. 1715'te ise 1500 kantar ziftle 5000 kantar katran istenmişti²⁵². 1718'de de aynı miktarlarda zift ve katran talep edilmiş, ziftin kantarına 60 akçe, nakliye ücreti olarak ise 36 akçe, katranın kantarına ise nakliye ücretiyle birlikte 144 akçe ödenmişti²⁵³. 1709-10 senelerinde Midilli'den kantarı 1 kuruştan 1500 kantar (84.673,5 kg.) zift ve 1000 kantar katran sipariş edilmiş, kantar başına 30 akçe navlun ücreti ödenmişti²⁵⁴. 1714'te sipariş edilen zift ve katranın katranına ise 112,5 akçe verilmişti²⁵⁵. 1716'da 2500 kantar ziftle 3500 kantar katran istenmiş Midilli nâzırının bu miktarda zift ve katranı gönderemeyeceğini bildirmesi üzerine Midilli'den yahut başka bir yerden ne kadar temin etmeye imkânı olursa bir an önce Tersâne'ye ulaştırması emredilmişti²⁵⁶. 1717'de 2500 kantar zift ve 3500 kantar katran talep edildiğinde Midilli nâzırı ve halk, adalarında katran bulunmadığı gibi ziftin de az olduğunu ifade ederek göndermeleri gereken ziftten 1500 kantarının azaltılmasını, katranın ise hiç istenmemesini rica etmişlerdi. Bunun üzerine 1000 kantar zift göndermeleri emredilmiş, ziftin kantarına 112,5 akçe, navlun ücreti için de 30 akçe ödenmiştir²⁵⁷. 1718'de Midilli nâzırına sipariş edilen 1000 kantar zift Tersâne'ye tamamen gönderilmişti. Ziftin kantarı 112,5 akçeden 1137,5 kuruş, nakliye ücreti ise kantarı 24 akçeden 24 kuruş olarak hesaplanmış, toplam 1137,5 kuruş Midilli nâzırı tarafından halka ödenmişti²⁵⁸. 1719'da ise Midilli köylerinden Ayasu'nun, hassa kayıkhanesi için her sene 300 kantar zift göndermek üzere kaydedildiği belirtilerek Tersâne için zift talep edilmeyeceği bildirilmiştir²⁵⁹.

Zift ve katran temin edilen bölgelerden biri de Karadeniz'di. Sinop'ta kalyon inşasıyla görevlendirilen sâbık Mevkufatçı Mehmed, burada zift ve katranın diğer yerlere kıyasla ucuz olduğunu bildirince 1500 kantar zift ve 200 kantar katran satın alması için kendisine 1709 senesi Sivas avâriz ve nüzul gelirlerinden 2800 kuruş

251 BOA, MAD 2485, s. 153.

252 Tersâne'ye ancak 962,5 kantar zift ve 1432 kantar katran teslim edilmişti: BOA, MAD 2850, s. 104.

253 BOA, MAD 3918, s. 144.

254 BOA, MAD 2485, s. 152; MAD 3435, vr. 61b.

255 BOA, MAD 3171, vr. 53b.

256 Midilli nâzırı ve cizyedârına hitaben yazılan 27 L. 1128/14 Ekim 1716 tarihli hüküm: BOA, MAD 2850, s. 104.

257 BOA, MAD 2864, vr. 74b.

258 BOA, MAD 3918, s. 144.

259 BOA, MAD 10309, s. 119.

havale edilmişti. Zift ve katranın fiyatı belirtilmemekle birlikte nakliye ücreti olarak kantar başına 40 akçe ödenmişti²⁶⁰. 2 Temmuz 1710 tarihli bir belgede Sinop'tan alınan ziftin katranına 96 akçe verildiği tespit edilmektedir²⁶¹.

Ereğli, İnebolu, Dirgine ve Samako'dan 1709'da katran, kantarı 90 akçeden sipariş edilmişti. Tüccarın katranın kantarını 105 ve 110 akçeden satmakta ısrar etmesi üzerine bu bölgede katranın kantarının 90 akçeden satıldığının tespit edildiği belirtilerek tüccarın yüksek fiyat talebi geri çevrilmişti. Kantar başına Tersâne'ye Ereğli'den gelen gemilere 15 akçe, İnebolu'dan gelenlere ise 30 akçe navlun ücreti ödenmişti²⁶². 1733'te Ereğli, Bartın, İnebolu, Alaplı, Dirgine taraflarından navlun ücretiyle birlikte kantarı 1'er kuruştan zift ve katran sipariş edilmişti²⁶³.

Hoşalay, Cide ve Azdavay'dan 1714'te, 1000 kantar katran, Sinop'tan, 1500 kantar katranla 500 kantar zift, Bendereğli ve Samako'dan 500 kantar katranla 500 kantar zift sipariş edilmişti²⁶⁴. 1715'te ise Sinop'tan 1500 kantar katranla 1500 kantar zift, Bendereğli ve Samako'dan ise 1000 kantar katran istenmişti²⁶⁵. 1717'de Sinop'tan Tersâne'ye katranın nakliyesi için kantarına 30 akçe, 1721'de buradan katran satın alındığında ise kantarına 80 akçe ödenmişti²⁶⁶.

Yukarıdaki zikredilenler dışında da zift ve katran temin edilen başka bazı yerler bulunmaktaydı. Avlonya'dan 1709'da kantarı 170 akçeden 1000 kantar *zift-i siyâh* sipariş edilmiş, *Kapudâne* ve *Riyâle-i hümayûn* kalyonları Avlonya'dan 1016 kantar 36 lodra zifti yüklenerek Tersâne'ye getirmişlerdi²⁶⁷. 1715'te ise Avlonya'dan râyiç olduğu fiyat üzerinden 5000 kantar zift sipariş edilmişti²⁶⁸. Kıbrıs'tan satın alınan ve Limasol iskelesindeki depoda bekletilen 2800 kantar ziftin ise 1736'da Dimyad civarına görevlendirilen kalyonlarla yüklenerek Tersâne'ye getirilmesi emredilmişti²⁶⁹.

260 Tersâne'ye 1459 kantar 28 lodra zift ve 1450 kantar 31 lodra katran teslim edilmiştir: BOA, MAD 2485, s. 123.

261 BOA, MAD 3435, vr. 62a.

262 BOA, MAD 2485, s. 137-138.

263 BOA, MAD 10326, s. 126; MAD 10326, s. 89.

264 BOA, MAD 3171, vr. 54b.

265 BOA, MAD 2850, s. 104.

266 BOA, MAD 6266, s. 151.

267 BOA, MAD 2485, s. 136.

268 BOA, MAD 2850, s. 104.

269 BOA, MAD 10332, s. 116.

Gemilerin büyüklüklerine göre kalafat için gereken üstüğü miktarına değışmekteydi. Örneğın sefer malzemesi olarak *Kapudâne-i hümayûn* kalyonuna 165,5 kantar (9342,30 kg.), *Riyâle-i hümayûn* kalyonuna 107,5 kantar (6068,26 kg.), kadırgaya 20 kantar (1128,98 kg.), kalyeteye 3 kantar (169,34 kg.) ve firkateye ise 1,5 kantar (84,67 kg.) üstüğü verilmişti²⁷⁰.

17. yüzyılda Mısır'dan senede 1000 kantar üstüğü ocaklık olarak gönderilmektedir. Bunun yanı sıra Trabzon'dan da üstüğü temin edilmektedir. Üstüğünün kantar başına fiyatları 1031/1621-22'de 220 ve 264 akçe, 1644'te 308 akçe, 1107/1695-96'da 300 akçeydi. Üstüğünün beyaz ve siyahı arasında iki misli fiyat farkı vardı. 1100/1698-99'da beyaz üstüğünün kantarı 264, siyah üstüğünün ki ise 528 akçeydi²⁷¹.

1708'de Galata'daki üstüğü esnafının beyaz üstüğünün kıyyesini Tersâne'ye 4,5 akçeden vermesi kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine üstüğü esnafı, beyaz üstüğünün kıyyesini dışarıya 7 akçeden sattıklarını, Galata'da ancak on beş dükkânın bu işle uğraştığını ve kendilerinin diğeri tüccar gibi mal ve sermaye sahibi olmadıklarını belirterek Tersâne tarafından kendilerine daha makul bir fiyat verilmesi talebinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine Galata'daki işbilir reis ve kalafatçılara beyaz üstüğünün fiyatı sorulmuş, onlar da Tersâne'ye yaz-kış kıyyesi 6 akçeye dışarıya ise 8 ile 10 akçeye satıldığını ifade etmişlerdi. Bunun üzerine Galata'daki esnaftan satın alınan beyaz üstüğünün kıyyesine yaz-kış 6 akçe ödenmesine karar verilmişti²⁷². Buna göre beyaz üstüğünün kantarı 264 akçeye gelmektedir ki bu 1100/1698-99'daki fiyatla aynıdır.

18. yüzyılda kalyon ve diğeri gemilerin kalafatı için Mısır'dan beyaz üstüğü, ispavlü ipliğı ve fitil-i mısırî temin edilmektedir. Mısır valileri tarafından satın alınarak İstanbul'a gönderilen bu malzemele rin ücreti irsaliye hazinesinden ödenir, Tersâne'ye teslim edildiğinde ise ödenen para, taşra hazinesinden Enderun hazinesine nakledilirdi. 1709'da Mısır'dan sipariş edilen 1000 kantar beyaz üstüğü ve 2000 kantar ispavlü ipliğı için toplam 18.455,5 kuruş 14 pâre²⁷³,

270 Bostan, *a.g.e.*, s. 146.

271 Bostan, *a.g.e.*, s. 147.

272 BOA, MAD 2489, s. 78.

273 BOA, MAD 2485, s. 136.

1722'de ise beyaz üstüpünün kantarına 110 pâre ödenmişti²⁷⁴. Bunların yanı sıra Mısır'dan senelik olarak 50 kantar fitil-i mısri de temin edilmekteydi. Beyaz üstüğü, ispavlulu ipliğı ve fitil, donanma kalyonları veya tüccar kalyonlarıyla Tersâne'ye getirilmekteydi. Tüccar kalyonlarına nakliye ücreti olarak 1748'de kantar başına 90 akçe ödenmişti²⁷⁵. Tersâne'ye bazen kalitesiz beyaz üstüğü gönderilmekteydi. Buna örnek olarak 1720'de satın alınan üstüğüün tozlu ve kullanılamaz durumda²⁷⁶, 1739'da²⁷⁷ ve 1765'te²⁷⁸ ise çürük olduğı ifade edilmiştir. Üstüğüün çürük olmasından dolayı kalafat edilemeyip Tersâne'de bekletilen kalyonlar kısa zamanda su almaktaydılar. Bu gibi durumlarda Mısır valileri, üstüğü için ödenen paranın kendilerinden alınacağıyla uyarılırlardı.

Mısır'ın yanı sıra Trabzon'dan Tersâne'deki 20 kalyonun kalafat edilmesi için 1709'da yaş olmamak kaydıyla 500 kantar (28.224,5 kg.) siyah üstüğü ve 18 kıyyesi 1 kuruşa olmak üzere 4000 kıyye (5128 kg.) balık yağı sipariş edilmiş, siyah üstüğüün kantarına 60 akçe, balık yağının kantarına ise 40 ile 50 akçe navlun ücreti ödenmişti.²⁷⁹ 1711'de de yine Trabzon'dan kalyon ve diğere gemilerin kalafat edilmesi için 500 kantar siyah üstüğü, 100 kantar kendir üstüğü ve 50 kantar (2822,45 kg.) balık yağı sipariş edilmişti²⁸⁰.

Funda

Yarı ağaç veya ağaççıktan oluşun ve birçok çeşidi bulunan funda, gemilerin kalafatı sırasında yakılarak kayık, kadirga ve kalyonları kurutmak için kullanılırdı. Fundanın demetine 1691'de 4,5 akçe, 1699'da ise yarım akçe ödenmişti. Bunun yanı sıra Üsküdar'a bağılı olan Çengel, İstavroz ve Kuzguncuk köyleri Tersâne-i Âmi-re'ye funda vermek üzere ocaklık kılınmışlardı. 1706'da Kuz-

274 BOA, MAD 8945, s. 485.

275 BOA, MAD 8945, s. 918.

276 BOA, MAD 8945, s. 518.

277 BOA, MAD 8945, s. 755.

278 BOA, MAD 8945, s. 30.

279 1121/1709 senesi Trabzon iskelesi gümrüğü gelirinden 500 kantar siyah üstüğü için peşin 1250 kuruş, 4000 kıyye balık yağı için 222 kuruş ödenmiş, ancak Tersâne'ye 453 kantar 38 lodra siyah üstüğü ve 3484 kantar balık yağı teslim edilmişti: BOA, MAD 2485, s. 140.

280 BOA, MAD 2895, s. 104. Trabzon'dan 1107/1695-6'da sipariş edilen 50 kantar balık yağı için 225 kuruş ödenmişti (Bostan, *a.g.e.*, s. 133).

guncuk ve Çengel köyleri halkı avâızları karşılığında 100.000 demet funda vermişlerdi²⁸¹.

Ayrıca Galata'da Karaköy dışındaki kurşunlu mahzenin yakınında bulunan funda mahzeni, Tersâne'ye yıllık 600 akçe ve bir demeti 500 dirhem (1603,5 gr.) gelmek şartıyla 30.000 demet funda verilmesi karşılığında fundacılık yapanlara depo olarak tahsis edilmişti. Ayrıca bu kimseler İstanbul'da tüccar kalyonlarına ve diğer gemilere gereken fundanın satış hakkını da elde etmiş oluyorlardı. Bunlardan Ahmed Çelebi 1706-19 yılları arasında bu şekilde Tersâne'ye yıllık 30.000 demet funda teslim etmişti²⁸². 1720'de ise funda mahzeni, bu mahalde inşa olunan Kasr-ı Hümayûn'a iltihak edilince kendisine yeni bir yer gösterilmekle birlikte teslim etmesi gereken senelik funda miktarı da 15.000 demete düşürülmüştü²⁸³. Ahmed Çelebi, fundaları Üsküdar'daki birkaç köyden ve civarındaki dağlardan elde etmekteydi. Fakat bölgedeki arazi sahiplerinin çiftliklerinin önündeki fundaların kesilmesine izin vermemeleri üzerine, bu tür engellemelerin önüne geçilmesi konusunda bostancıbaşına gereken talimat verilmişti²⁸⁴. 1720-34 senelerinde de Ahmed Çelebi Tersâne'ye senelik 15.000 funda demeti teslim etmişti²⁸⁵. 1737-56 yılları arasında ise Tersâne'ye senelik 15.000 demet funda Ümmü Gülsüm Hatun tarafından verilmiştir²⁸⁶. 1765'te ise Seyyid Ahmed, Seyyid Mahmud ve Şerife Rukiye Hatun'un müştereken fundacılık hizmetini yürüttükleri ve Tersâne'ye senelik 17.000 funda demeti teslim ettikleri kaydedilmektedir²⁸⁷.

281 Bostan, *a.g.e.*, s. 121.

282 BOA, MAD 2489, s. 85; MAD 2485, s. 121; MAD 2895, s. 113.

283 BOA, MAD 3925, vr. 53b.

284 14 M. 1123/4 Mart 1711 tarihinde Bostancıbaşı Ağa'ya hitaben yazılan hüküm: BOA, MAD 2895, s. 102.

285 BOA, MAD 10329, s. 106.

286 BOA, MAD 3864, s. 107; MAD 3389, s. 122; MAD 10354, s. 156; BOA, MAD 10350, s. 143; MAD 3869, s. 35; MAD 10356, s. 156; MAD 10357, s. 130.

287 Şerife Rukiye Hatun, kendine ait 1/3'lük hisseden annesi Âişe Hatun lehine feragat etmiş ve İstanbul kadısı Yusuf Efendi'nin ilâmı üzerine Âişe Hatun'a 3 N. 1178/24 Şubat 1765'te fundacılık berâtı verilmişti: BOA, AE III. Mustafa, 28193.

4. Ham Demir

Gemi inşasında kullanılan çivi ve çeşitli demir aletlerin imali için ham demir gerekmekteydi. 60 zirâ (45,48 m.) uzunluğunda üç ambarlı büyük bir kalyonun inşası için 3000 kantar (169.347 kg.) ham demire ihtiyaç vardı. Tersâne'ye gereken ham demir büyük ölçüde Samakov ve civarından temin edilmekteydi²⁸⁸. Kalyon inşası için Tersâne'de yeterli ham demir bulunmadığı durumlarda Cebehane-i Âmire stoklarından da istifade edilmekteydi²⁸⁹. Bunun yanı sıra Samakov ve civarından hammadde temini konusunda bir sıkıntı yaşandığında İstanbul'daki nalburcu esnafından da ham demir satın alınmaktaydı. Görevden düşürülerek parçalara ayrılan kalyonlardan çıkarılan demirden mamul eski malzemeler de yeni kalyon inşasında tekrar kullanılabilmekteydi²⁹⁰.

Samakov ve civarındaki yerlerde üretilen ham demirin bir miktarı Tersâne'ye ocaklık olarak tahsis edilmişti. 17. yüzyılın ilk yarısında Samakov halkı, avâızları karşılığında 800-846 kantar ham demiri ocaklık kaydıyla vermekteydi. 1651-77 seneleri arasında bu miktar 1000 kantara yükseltilmişti. 1676-90 seneleri arasında 984 kantar 10 kıyye olan ocaklık ham demir miktarı 1693'ten itibaren 935,5 kantar 20 kıyye olarak belirlenmişti²⁹¹. Sonraki senelerde de Sa-

288 Samakov'daki demir madeni ile ilgili olarak bkz. P. L. İnciciyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası" çev. H. D. Andreasyan, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3 (1974), s. 26.

289 Cebehane-i Âmire stokundan Tersâne'nin ihtiyacını karşılamak üzere birkaç yüz kantardan 1500 kantara kadar ham demir verilebilmekteydi: 1118/1706-7 (BOA, MAD 3142, s. 42-4); 1120/1709 (MAD 2489, s. 79); 1122/1710 (MAD 3435, vr. 26b, 28b); 1148/1735 (MAD 10332, s. 6); 1153/1740 (MAD 3389, s. 106); 1165/1751-2 (MAD 10354, s. 48-9, 156); 1170/1756 (AE. III. Osman 2276); 1173/1760 (MAD 10368, vr. 31b); 1178/1764 (MAD 10376, s. 52).

290 12 Za. 1112/20 Nisan 1701'de Tersâne-i Âmire Emîni vekili Yusuf'a hitaben yazılan hükümde 60 zirâ (45,48 m.) uzunluğunda üç ambarlı büyük bir kalyonun inşasında kullanılacak çivi ve diğer demir aletler için 3000 kantar ham demire ihtiyaç olacağını tahmin edildiği bildirilerek bunun 2000 kantarının feshedilecek üç eski kalyonun demir malzemelerinden karşılanması ve eski demirlerin Tersâne ve Galata'daki demirciler tarafından tekrar kullanılabilir hale getirilmesi emredilmişti: BOA, MAD 4876, s. 71.

291 Bostan, *a.g.e.*, s. 121-122.

makov'dan ocaklık olarak istenen ham demir miktarında değişmeler oldu: 1114/1702-3'te Samakov kantarı ile 660, rumî kantar hesabına göre ise 885 kantar²⁹², 1115/1703-4'te 853 kantar 51 kıyye²⁹³, 1122/1710-1'de 914 kantar 51 kıyye²⁹⁴, 1136/1723-24'te 908 kantar 20 kıyye²⁹⁵, 1164/1750-51'de ise 678 samakovî kantar²⁹⁶ ham demir ocaklık olarak kaydedilmiştir. 1136/1723-24 senesine ait avârız kaydında ocaklık ham demir veren kazalar Samakov, Dobnice ve Radomir olarak belirtilmiştir²⁹⁷. Ocaklık olarak belirlenen miktar her zaman düzenli bir şekilde gönderilmemiş, hatta ham demiri almak üzere tayin edilen görevliler zor durumda kalmıştır²⁹⁸.

Ocaklık ham demirin miktarı Tersâne'nin ihtiyacını karşılamak için yeterli değildi. Bu sebeple başta Samakov olmak üzere Sofya, Tatarpazarı (Pazarcık), Etrebolu, Dobnice, Filibe, İznebol, İzladı ve Eğridere'den ham demir satın alınmıştır. Ham demir bu kazalardaki demir ocaklarında (*kârhane-i samakov*) hazırlanmaktaydı²⁹⁹. Zikredilen yerlerden ham demir siparişi "Samakov kantarı" üzerinden

292 Bu hesaba göre Samakov kantarı 59 kıyye gelmekteydi: BOA, MAD 16009, s. 2.

293 BOA, MAD 16009, s. 17.

294 1122/1710-1'de 914 kantar 51 kıyye ocaklık ham demirin fiyatı 2171 kuruş olarak belirtilmiştir: BOA, D. MKF 27844, s. 9. 1128/1716'da Samakov ve civarından satın alınıp arabalarla Tekirdağ'a taşınacak ham demire 682,5 Samakov kantarı ağırlığındaki ocaklık ham demir de ilave edilmiştir (BOA, MAD 6266, s. 157).

295 BOA, D. MKF 28405, s. 4.

296 678 samakovî kantar ham demirin 3955,5 kuruş ettiği kaydedilmiştir: BOA, D. BŞM. TRE 14841, s. 2.

297 Samakov, Dobnice ve Radomir kadılarına 908 kantar 20 kıyye ocaklık ham demiri toplayıp göndermeleri hususunda hüküm yazılması için 28 Za. 1135/30 Ağustos 1723 tarihinde düşülen şerh kaydı: BOA, D. MKF 28405, s. 4.

298 1149/1736, 1150/1737 ve 1151/1738 senelerinde gönderilmeyen ocaklık ham demiri toplamak için görevlendirilen yetkililerin gittikleri yerlerden türlü bahanelerle uzaklaştırılmaları üzerine ocaklık ham demir tamamen gönderilmezse Filibe ve Tatarpazarı kadıları ile Samakov nâzırı Ahmed'e, ihmallerinden dolayı cezalandırılacakları bildirilmiştir: BOA, MAD 10338, s. 98.

299 1128/1716'da Cebehane ve Tersâne-i Âmire için Samakov ve civarındaki kazalardan 9639 kantar ham demir sipariş edilmişti. Buralardaki demir ocakları eşit oranda ham demiri hazırlamakla yükümlü tutulmuştu. Samakov'da 31, Etrebolu'da 26, Sofya'da 7, Dobnice'de 7, Tatarpazarı'nda 7 ve İzladı'de 2 olmak üzere toplam 80 demir ocağının her birinde 120 kantar 28 kıyye ham demir hazırlanacaktı: BOA, MAD 6266, s. 156. Muhtemelen demir ocaklarının diğer kazalardakilerden fazla olması dolayısıyla sonraki senelerde de miktar olarak en fazla ham demirin Samakov'dan sipariş edildiği görülmektedir. Örneğin 1166/1753'te sipariş edilen 4000 kantar ham demirin şu kazalardan karşılanması istenmekteydi Samakov: 2500 kantar, Dobnice: 500 kantar, Sofya: 400 kantar, Etrebolu: 400 kantar ve Tatarpazarı: 200 kantar (BOA, MAD 10354, s. 165).

verilmekteydi³⁰⁰. Ham demirin kantarına 1702'de 5 kuruş³⁰¹ ödenmişken daha sonra bu fiyat düşmüştür. 1704³⁰² ve 1716'da³⁰³ 4 kuruştan alınan ham demirin kantarına, 1717'de 4,5 kuruş³⁰⁴, 1721'de 5 kuruş³⁰⁵, 1763³⁰⁶ ve 1770'te³⁰⁷ ise 5,5 kuruş ödenmişti³⁰⁸.

Samakov ve civarından sipariş edilen ham demirin tesliminde herhangi bir sıkıntı yaşandığında devlet, ham demir ihtiyacını İstanbul'daki nalburcu esnafından satın almak suretiyle karşılamaktaydı. Esnaftan alınan ham demirin kıyyesine 1715'te 12 akçe³⁰⁹, 1735'te 15 akçe³¹⁰, 1738'de 15,5 akçe³¹¹, 1754'te 20 akçe³¹² ve 1761'de ise 19,5 akçe³¹³ ödenmişti.

1754'te İstanbul'dan ham demir satın alınmak zorunda kalındığında nalburcu esnafı ellerinde yeterli demir olmadığı gibi bundan sonra da sıkıntıya düşeceklerini ifade etmişlerdi. Buna sebep olarak da ham demirin tüccar tarafından eskiden olduğu gibi Tekirdağ iskelesi yerine İnöz iskelesine getirtilerek buradan gemilerle İstanbul'a uğramadan İzmir'e nakledilmesini göstermişlerdi. Demir tüccarı malını burada daha yüksek fiyattan satmaktaydı. Diğer taraftan bu durum İstanbul'da sürekli bir sıkıntının yaşanmasına sebep olmaktaydı. Bunun üzerine İnöz'e ham demir getirilmesi yasaklanmış Rumeli valisine, ham demir imal edilen yerlerdeki devlet görevlilerine, İzmir voyvodası ve İnöz kadısına eski düzene dönmeleri emredilmiştir. Aksi takdirde İnöz ve İzmir'deki

300 44 kıyye gelen İstanbul kantarından farklı şekilde "Samakov kantar", 1113/1702 (BOA, MAD 4875, s. 62) ve 1114/1702-3'te (BOA, MAD 16009, s. 2) 59 kıyye, 1122/1711 (BOA, MAD 2895, s. 54) ve 1126/1714'te (BOA, MAD 3171, vr. 26b) 60 kıyye, 1129/1717 (BOA, MAD 2864, vr. 44a), 1166/1753 (BOA, MAD 10354, s. 165) ve 1177/1763'te (BOA, MAD 10371, s. 174) tekrar 59 kıyye olarak zikredilmektedir.

301 BOA, MAD 4875, s. 62.

302 BOA, MAD 5361, vr. 22b.

303 BOA, MAD 6266, s. 155.

304 BOA, MAD 2864, vr. 43b.

305 BOA, MAD 3874, vr. VIIİa.

306 BOA, MAD 10371, s. 174.

307 BOA, MAD 10386, s. 181.

308 1616-1818 seneleri arasında devlet tarafından demir için ödenen resmî fiyat, cârî piyasa fiyatı ve yabancı menşeli demirin fiyatını gösteren bir liste için bkz. Mehmet Genç, "18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 223-224.

309 BOA, MAD 2850, s. 90.

310 BOA, MAD 10332, s. 112.

311 BOA, MAD 10338, s. 98.

312 BOA, MAD 10356, s. 157.

313 BOA, MAD 3168, vr. 81b.

Samakov demirlerine el konulacağı ve bu işle uğraşanların da hapsedileceği bildirilmiştir³¹⁴.

Samakov ve civarından satın alınan ham demir öncelikle büyükbaş hayvanların çektiği arabalarla Tekirdağ iskelesine getirilerek buradan gemilerle Tersâne'ye taşınmaktaydı. Araba ücreti, Samakov kantarı üzerinden hesaplanırdı. 1696'da Kantar başına 37 akçe ödenmişti³¹⁵. 1703'te, Samakov ve civarından sipariş edilen 2000 kantar (112.898 kg.) ham demiri Tekirdağ iskelesine ulaştırmak için bölgedeki altı kazadan 210 araba temin edilmiş kantar başına ise 65 akçe ödeme yapılmıştı³¹⁶. Tekirdağ iskelesinden beş gemiye yüklenerek Tersâne'ye getirilen 1200 Samakov kantarı ağırlığındaki 3870 demir çubuğun her birine 2 akçe ödenmişti³¹⁷. 1704'ten 1770'e kadar Tekirdağ iskelesine taşınan ham demir için araba ücreti olarak kantar başına 80 akçe ödenmiştir³¹⁸. Yalnız istisnai bir durum olarak 1716 senesinde ham demirin kış mevsiminde taşınması gerektiğinden halkın çektiği sıkıntıların bir karşılığı olarak kantar başına 20 akçe zam yapılmış ve taşıma ücreti kantar başına 100 akçe üzerinden hesap edilmiştir³¹⁹.

Tekirdağ iskelesine getirilen ham demir buradaki gemilere, kantar başına 1 akçe kantariye ve bir miktar da hamaliye ücreti ödenerek yüklenmekteydi³²⁰. Tersâne'ye götürülen ham demirin navlun ücreti ise kantar başına 7 akçeden hesap edilmekteydi³²¹.

314 BOA, MAD 10356, s. 176.

315 Bostan, *a.g.e.*, s. 123-124.

316 2000 kantar ham demirin sipariş edildiği kazalar şunlardı: Samakov: 650 kantar, Dobnice: 300 kantar, Pazarcık: 300 kantar, İznebol: 300 kantar, Sofya: 270 kantar ve Eğridere: 180 kantar. Bu ham demiri Tekirdağ iskelesine götürmek için toplam 210 câmus arabası ise şu kazalardan temin edilmişti: Filibe: 60 araba, Tatarpazarı (Pazarcık): 40 araba, İhman: 20 araba, Sofya: 40 araba, Samakov: 30 araba, Dobnice: 20 araba: BOA, MAD 5362, s. 62-63, ayrıca bkz. Bostan, *a.g.e.*, s. 124.

317 5 gemi, 100 (400 demir çubuk) ile 400 (1400 demir çubuk) Samakov kantarı arasında demir çubuk taşıymıştı: BOA, MAD 5362, s. 63, ayrıca bkz. Bostan, *a.g.e.*, s. 124.

318 1115/1704 (BOA, MAD 5361, vr. 22b); 1126/1714 (MAD 3171, vr. 26b); 1135/1723 (MAD 10313, s. 106); 1145/1732 (MAD 10326, s. 117); 1157/1744 (MAD 10345, s. 110); 1166/1753 (MAD 2833, s. 68); 1176/1763 (MAD 10371, s. 174); 1184/1770 (MAD 10386, s. 181).

319 BOA, MAD 6266, s. 157.

320 1129/1717'de 10.002,5 Samakov kantarı ham demir için 10.000 akçe kantariye, 8818 akçe hamaliye ücreti (BOA, MAD 6266, s. 156), 1131/1718'de ise 60 gemiyle taşınan 8094,5 Samakov kantarı ham demir için 8094 akçe kantariye, 11.387 akçe hamaliye ücreti ödenmişti: BOA, MAD 2864, vr. 44a.

321 1127/1715 (BOA, MAD 2850, s. 112); 1130/1718 (MAD 6266, s. 155); 1167/1753 (MAD 10354, s. 165); 1179/1765 (MAD 10376, s. 149); 1181/1768 (MAD 4005, s. 148).

5. Sancak

Osmanlı donanmasının kumandan ve aynı zamanda sancak gemileri olan Kapudâne, Patrona ve Riyâle-i hümayûn kalyonlarının kış gönderlerine ve mayıstra (grandi) direklerinin baş taraflarına birer ipek sancak ayrıca yine mayıstra direğindeki sancağın altına şerit şeklinde genellikle çatal uçlu ensiz ve uzun bir çeşit sancak olan bir flandıra çekilirdi.

Bayramlarda ve Sûr-ı hümayûnlarda, padişahları, ziyaret ve geçişleri dolayısıyla selamlamak için sancak kalyonlarının ipek sancakları kış gönderleri ve direk başlarına çekilirdi. Yenileri verildiğinde eski sancaklar kışın kullanılmak üzere yedek olarak kalyon kapitanları tarafından muhafaza edilirdi³²².

Sancak imalinde kumaş olarak renkli Sakızî dimi sandalı ayrıca ibrişim kullanılırdı. Sancaklar eskidikçe yenileri ile değiştirilirlerdi. 1735'te *Neheng-i Bahrî* isimli yeni bir kalyon için üç adet fener, kış ve mayıstra sancakları ile flandıra sipariş edilmişti. Bir zirâ 60 akçeden kış gönderine çekilecek sancak için 440 zirâ (286 m.), mayıstra direğinin başına çekilecek sancak içinse 160 zirâ (104 m.) renkli Sakızî dimi sandalı gerekmektedir. Bu sancaklar ibrişim ve dikiş ücretiyle birlikte toplam 37.020 akçeye, kalyonun kamarasının mefruşâtı ise 12.000 akçeye mal olmuştu³²³. 1736'da eskidikleri için kış ve direk başı sancaklarının değiştirilmelerine karar verilen kalyonların dimi sandalı, ibrişim ve dikiş ücretleri hesap edilmişti. Buna göre *Yaldızlı Şahin kışlı* Riyâle-i hümayûn kalyonunun eski sancaklarının değiştirilmesi için kış sancağına 450 zirâ (292,5 m.), direk başı sancağına ise 154 zirâ (100,1 m.) gereken dimi sandalının dirhemine 60 akçeden 36.240 akçe buna ilaveten 1200 akçe tutan ibrişim ve dikiş ücretleriyle de toplam 37.440 akçe ödenmişti. *Sungur kışlı* Kapudâne-i hümayûn kalyonunun ise kış

322 BOA, C. BH 1984.

323 BOA, MAD 10177, s. 7.

sancağı ve direk başı sancağı için toplam 600 zirâ (390 m.) dimi sandalına 36.000 akçe, ibrişimine 300 akçe, dikiş ücretine de 600 akçe gerekmekteydi³²⁴.

Riyâle-i hümayûn Cezayirli Mustafa Kaptan, eski Riyâle-i hümayûn kalyonu sancaklarıyla birlikte yandığı için kendisine yeni ipek sancaklar verilmesini talep etmişti. Mustafa Kaptan'a Tersâne'deki kurşunlu mahzenden sancak verilmesi emredilmiş fakat mahzende ipek sancak olarak sadece baştarda-i hümayûnun eski ipek sancaklarının bulunduğu bildirilmişti. Bunun üzerine 1736'da *Yaldızlı Şahin kıçlı* Riyâle-i hümayûn kalyonuna verilen hesap üzerinden 1740'da ipek sancaklar hazırlatılıp Riyâle Mustafa Kaptan'a verilmesi uygun görülmüştü³²⁵.

Çifte bağçeli Patrona-i hümayûn kalyonunun sütun başı sancağı eskidiği için 1740'da değiştirilmesine karar verilmiş ve emsalleri gibi zirâ 60 akçeden 160 zirâ dimi sandalı verilmesi emredilmişti³²⁶. Eskiyen sütun başı sancaklarının değiştirilmesi için 1744'te Akdeniz seferine çıkacak Patrona-i hümayûn *Nâsır-ı Bahrî* kalyonuna 160 zirâ, Riyâle-i hümayûn *Neheng-i Bahrî* kalyonuna ise 154 zirâ dimi sandalı verilmişti³²⁷. 1748'de bu kez *Riyâle-i hümayûn* kalyonu olarak seçilen *Nâsır-ı Bahrî*'nin kıç gönderi için 450 zirâ, sütun başı için 154 zirâ³²⁸, 1752'de Riyâle-i hümayûn *Berîd-i Zafer* kalyonunun eskiyen sancaklarını değiştirmek üzere kıç gönderi için 450 zirâ, sütun başı için 154 zirâ³²⁹ Sakızî dimi sandalı verilmişti.

Piyasada fiyatının artması üzerine 1765'te Sandal Bedesteni ket-hüdası ve tüccar, dimi sandalını zirâ 60 akçeden satmak istememişti. 1172/1758-59'da Tersâne-i Âmire Emini Ali Ağa'nın zirâına 87 ve 93 akçe, 1173/1759-60'da Sıdkî Efendi'nin Tersâne Eminliği esnasında ise 60 akçe ödendiği kayıtlardan çıkarılmakla birlikte yapılan piyasa araştırması sonucunda 1765'te dimi sandalının zirâına 85 akçe ödenmesi kararlaştırılmıştı. Bu fiyat üzerinden aşağıdaki kalyonlara dimi sandalı alınmıştır:

324 BOA, MAD 10332, s. 123; C. BH 1984.

325 BOA, C. BH 1984.

326 BOA, MAD 3389, s. 106.

327 BOA, MAD 10345, s. 96.

328 BOA, MAD 2844, s. 110.

329 BOA, MAD 10354, s. 156.

	Kıç sancağı	Sütun başı sancağı
<i>Kapudâne-i hümayûn</i> kalyonu	675 zirâ	160 zirâ
<i>Patrona-i hümayûn</i> kalyonu	440 zirâ	160 zirâ
<i>Riyâle-i hümayûn</i> kalyonu	440 zirâ	154 zirâ
<i>Üç ambarlı</i> kalyon	842 zirâ	249 zirâ

Zirâ 85 akçeden toplam 3121 zirâ (2028, 65 m.) dimi sandalı 265.285 akçe, ibrişim ve ücretleri ise 6000 akçe tutmuştu. Hepsi 2260,5 kuruş 25 akçe gelmekteydi³³⁰.

1770'te de kumandan gemileri ve üç ambarlı bir kalyonun sancaklarının yenilenmesi gerekmiş ve ihtiyaç duyulan dimi sandalı miktarı aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

	Kıç sancağı	Sütun başı sancağı
<i>Kapudâne-i hümayûn Burc-ı Zafer</i> kalyonu	635 zirâ	160 zirâ
<i>Patrona-i hümayûn Hısn-ı Bahrî</i> kalyonu	634 zirâ	160 zirâ
<i>Riyâle-i hümayûn Ziver-i Bahrî</i> kalyonu	632 zirâ	160 zirâ
<i>Üç ambarlı Nüvîd-i Fütûh</i> kalyonu	760 zirâ	195 zirâ

Bu dört kalyonun yenilenecek sancaklarına zirâ 85 akçeden toplam 3336 zirâ (2168,4 m.) sakızî dimi sandalı için 283.560 akçe, ibrişim ve dikiş ücreti için de 6000 akçe gerekmekteydi³³¹.

Kumandan gemilerinin kıç gönderi ve sütun başlarına ipek sancak çekilirken diğer gemilere bez (kirpas) sancaklar çekilmekteydi. 1182/1768'de 11 kalyonun sancak ve flandırılarının yenilenmesi, beş kalyonun sancağının ise tamir edilmesi icap etmişti. Yenilenecek sancak ve flandırılar için 91.648 akçe, tamir edilecek sancaklar için 22.185 akçe, dikiş ücreti olarak ise 4320 akçe olmak üzere toplam 118.153 akçe gerektiği hesap edilmişti. Bu sebeple gönderilen hükümde, daha önce sancakların 5-6 senede bir değiştirildiği ancak son zamanlarda bazen iki bazen her sene tamir veya yenilendiği belirtilip, bu durumun kaptanların sancakları gereği gibi muhafaza etmemesinden kaynaklandığı ifade edilerek, Tersâne Emini'nin bu konuda kaptanları uyarması istenmişti³³².

330 BOA, MAD 10376, s. 142.

331 289.560 akçe, 2413 kuruş etmekteydi; bunun 13 kuruşu indirilerek 2400 kuruş ödenmişti: BOA, MAD 10386, s. 176.

332 BOA, MAD 4629, vr. 74b.

6. Tulumba

Çeşitli sebeplerle çıkabilecek yangınları, zamanında müdahale ederek büyümeden ve diğer gemilere sıçramadan söndürmek üzere kalyonlara tulumba verilmekteydi. Kalyonların içlerinde de ana direğin sağ ve solunda bulunan sabit bir tulumba sistemi vardı. Fakat bu sadece sintinede biriken suyun tahliyesi için kullanılırdı. Her tulumba için üç adet onar kulaç uzunluğunda hortum hazırlatılmaktaydı. 1752'de bazı kalyonlara verilmek üzere üç büyük tulumba imal edilmesine karar verilmiş, bunların yapımı için gereken çeşitli malzemeler ve işçi ücretleri ile üç tulumbaya üçer adet verilecek 90 kulaç uzunluğunda 9 adet hortuma toplam 1500 kuruş ödenmesi kararlaştırılmıştı³³³.

1753'te Kapudâne, Patrona ve Riyâle-i hümayûn kalyonlarına birer tulumba ile bunlar için otuzar kulaç uzunluğunda üçer adet ayrıca yedeklik olmak üzere onar kulaç uzunluğunda yine üçer adet hortum hazırlatılmıştı. Hortumlarıyla birlikte bir tulumba için 900 kuruş ödenecekti³³⁴. 1761'de ise üç kantarlı Kapudâne-i hümayûn *Burc-ı Zafer* kalyonuna konulmak üzere bir adet tulumba yapılması için 500 kuruş ödenmişti³³⁵. 1770'te de Akdeniz seferine çıkacak kalyonlardan on ikisine 500'er kuruştan on iki tulumba sipariş edilmişti³³⁶. Hortum ücreti olarak kulaç başına 1751'de³³⁷ ve 1753'te³³⁸ 960 akçe, 1758³³⁹, 1159³⁴⁰, 1766³⁴¹, 1769³⁴² ve 1770'te³⁴³ ise 765 akçe ödenmişti.

333 Tulumbarın ücreti 1598 kuruş tutmuş fakat bundan 98 kuruş indirilmiştir: BOA, MAD 10354, s. 160.

334 BOA, MAD 2833, s. 133.

335 BOA, MAD 3168, vr. 77a.

336 BOA, MAD 10386, s. 177.

337 BOA, MAD 10350, s. 135.

338 BOA, MAD 2833, s. 133.

339 BOA, MAD 10364, s. 163.

340 BOA, MAD 10365, s. 143.

341 BOA, MAD 10378, s. 124.

342 BOA, MAD 4629, vr. 84b.

343 BOA, MAD 10386, s. 178.

7. Makara

Yelkenlerin açılması veya toplanmasını sağlamak için makaralar kullanılırdı. Makaraların içinde bir mil etrafında dönen hareketli, çevresi oluklu tekerleklere dil denmektedir³⁴⁴. Yelkenleri hareket ettiren halatlar bu dillerin oluklarından geçmekteydi. Diller genellikle tunçtan imal edilmekteydi. Tersâne-i Âmire'de tunç makara dili imal eden (tûc-gerler) ve makara yapmakla görevli makaracılar bulunmaktaydı³⁴⁵.

Kalyonların makara takımları ayrıca Galata'daki makaracı esnafından da temin edilmekteydi. 1709'da Tersâne Emini ve makaracı esnafı arasında fiyat konusunda yaşanan bir problem üzerine kalyonların uzunluklarına göre ödenecek makara takımlarının fiyatları aşağıdaki gibi belirlenmişti³⁴⁶:

Kalyon uzunluğu

Makara takımının fiyatı

35 - 40 zirâ (26,53 - 30,32 m.)	14.000 akçe
40 - 45 zirâ (30,32 - 34,11 m.)	17.000 akçe
45 - 50 zirâ (34,11 - 37,9 m.)	18.000 akçe
50 - 55 zirâ (37,9 - 41,69 m.)	19.000 akçe

Makara dilleri imalinde kullanılacak tunç, bazen Tophane-i Âmire stoklarından verilmekteydi. 1705'te inşaları tamamlanmak üzere olan büyük ve küçük iki kalyonun makara dilleri için gereken 30 kantar tuncun Tophane'den verilmesi emredilmişti³⁴⁷. Bunun yanı sıra kırık tunç toplardan da makara dili yapımında istifade edilmekteydi. Örneğin 1733'te 2482 kıyye ağırlığındaki dört kırık top parçası³⁴⁸, 1761'de ise 75,5 kantar 14 lodra ağırlığındaki altı

³⁴⁴ Gürçay, *a.g.e.*, s. 124.

³⁴⁵ Bostan, *a.g.e.*, s. 69.

³⁴⁶ BOA, *MAD* 2489, s. 83.

³⁴⁷ BOA, *MAD* 3137, vr. 42a.

³⁴⁸ BOA, *MAD* 10329, s. 94.

kırk top³⁴⁹ tunç makara dili yapımı için kullanılmıştı. 1735'te ise Gümüşhane madeninden top dökümünde kullanılmak üzere gönderilen fakat düşük ayarlı olduğu için kullanılmaya uygun bulunmayan 3897,5 kıyye ağırlığında bakır, tunç makara dili ve diğer aletlerin imali için Tersâne'ye verilmişti³⁵⁰.

349 BOA, *MAD* 3168, vr. 78b.

350 BOA, *MAD* 10177, s. 2.

Dördüncü Bölüm

*Kalyon Personeli, Savaş
Malzeme ve Mühimmatı,
Seferler*

Çok sayıda top taşıyabilmeleri dolayısıyla denizde yüzen bir bataryaya dönüştürülen kalyonlar sahip oldukları ateş gücü sayesinde diğer gemilere karşı üstünlük sağlamaktaydı¹. 16. yüzyıldan itibaren merkezileşme sürecine giren Avrupa devletleri, deniz kuvvetlerinin teşekkülü için yüksek ateş gücüne sahip gemiler inşa ettiler. Anakara kıyılarının ve deniz ticaret güzergâhının korunması da güçlü bir donanmayı gerekli kılmakta, donanmanın devlete ait sularda yüzdürebilmesi denizlerdeki egemenliğin devamı açısından önem arz etmekteydi².

Osmanlı devleti de özellikle 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güçlü bir donanmaya sahip olmanın gayreti içinde olmuştur. 18. yüzyılda Osmanlıların yeniden şekillenen donanmadaki kalyonlara yüklediği anlamı ve devlet eliti tarafından bunun diplomasinin bir unsuru olarak nasıl kullanıldığını göstermesi açısından çarpıcı bir örnek bulunmaktadır. III. Ahmed (1703-30) devrinde, 1721'de, İstanbul'a gelen İran elçisi, İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde devlet erkânı tarafından çeşitli yerlerde ağırlandı. Elçi ve beraberindekilerin gezdirildiği yerler arasında Tersâne-i Âmire de bulunmaktaydı. Tarihçi Râşid eserinde, Tersâne'nin gezdirilmesindeki maksatlardan birinin, *Denizde yüce dağlar gibi yükselen gemiler de O'nundur*, meâlindeki ayetin anlamının elçiye gösterilmesi olduğunu ifade etmektedir. Râşid'in, kalyonları betimlerken sarfettiği sözler de dikkate değerdir:

1 Akdeniz'de, ateş gücü üstünlüğünün deniz savaşlarına etkisini inceleyen bir çalışma için bkz. John F. Guilmartin, Jr., *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century*, Cambridge 1974 (gözen geçirilmiş baskı, London 2003); ayrıca bkz. aynı yazar, *Galleons and Galleys*, London 2002.

2 Bu konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Geoffrey Parker, *Askeri Devrim, Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, çev. T. Zorlu, İstanbul 2006; Charles Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, çev. K. Emiroğlu, İstanbul 2001.

“... devlet-i Osmaniyye mahsûs bi'l-cümle mülûk-ı küffâr-ı hâksâra sermâye-i reşk u hased olan kûh-pâre kalyonlar..., fi'l-hakika her biri bir kal'a-i pür-mehâbet ve metânîet belki birer cezîre-i satvet ve şevketdir..., henüz karada olan altmış bir buçuk zirâ' üç ambarlı kalyon ki kûh-ı kâf kulelerinden bir nümûnedir...”

Nihayet elçilik heyetindekiler de şaşkınlık ve hayretle bu gösterişli kalyonları seyretmişlerdir³. Bir savaş enstrümanı olmasının yanı sıra diplomatik etkinin bir unsuru olarak kalyonların sadece fizikî yapılarından bile bu şekilde istifade edilmiştir. Donanmanın -kürekli gemiler döneminde de olduğu gibi- her sene düzenli olarak çıktığı Akdeniz seferlerini de bu cümleden değerlendirmek mümkündür. Zira kalyonlar devletin egemen olduğu sularda bayrağını yüzdürerek bir anlamda iktidarın taşıyıcısı ve pekiştiricisi de olmuşlardır.

Bunun yanı sıra yelken, lenger vs. malzemeleriyle deniz şartlarına uygun olarak ve savaş alet ve mühimmatı konarak sefere çıkarılan bir kalyonu sevk ve idare edebilmek için iyi bir personelin bulunması gerekmektedir⁴. Kürekle hareket eden gemilerden farklı olarak yelkenle yol alan gemiler için usta denizcilere ihtiyaç vardı. Kadırgalarda kürek çekmek için istihdam edilen sıradan esirlerin yerini kalyon döneminde artık denizci (marinar) esirler almışlardı.

Denize açılmadan önce kalyonlara, sefer süresince mevcut personele yetecek miktarda yiyecek malzemesi ayrıca gerektiğinde personelin tedavilerinin yapılabilmesi için sağlık malzemesinin bulunduğu hekim sandıkları verilirdi. Kalyon personeli, savaşta yaralanarak veya yaşlanıp iş göremez hale geldiklerinde emekliye sevk edilebilmekte ve kendilerine rütbelerine göre bir emeklilik maaşı da tahsis edilmekteydi.

3 Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, İstanbul 1282, V, 423-424.

4 Gelibolulu Mustafa Âlî'nin devlet teşkilâtını, bir gemideki personeli teşmil ederek verdiği örnek ilgi çekicidir. Ona göre devlet, kaptanlığını padişahın yaptığı bir gemi gibidir. Bu geminin yelkencisi sadnazam, zahireyi saklayan odabaşısı defterdar, dümenci ve lenger aucısı reisülküttâb, halatçı ve diğer işleri gören kimseleri ise yeniçeri ağası başta olmak üzere diğer devlet erkânıdır. Yelkenci ve dümenci işlerini iyi yapan kişiler olduğu sürece gemidekiler, her türlü hava muhalefetine rağmen korkusuzca denizde yol alabilirler [R. Ahışhalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 9-10].

1. Personel

Kalyonlarda görev yapan personel için ilgili belgelerde *levendât-ı kalyonhâ* tabiri kullanılmaktadır. “Levend” kelimesinin, Venediklilerin Adriyatik’in Balkan kıyılarından seçerek aldıkları denizci erlere verdikleri İtalyanca “doğulu asker” anlamındaki *levantino*’dan geldiği ileri sürülmektedir. *Fâtih Kanunnâmesi*’nde “levend oğlanları” tabiri geçmekle birlikte Osmanlı taşra teşkilâtı içinde yer alışılarıyla ilgili kesin bilgi bulunmamaktadır. II. Bayezid devrinde levendler, başıboş denizci gücü olarak olumsuz bir anlamda zikredilmektedir. Görev yaptıkları konum itibariyle kara ve deniz adı altında iki türlü levend grubundan bahsetmek mümkündür⁵.

Deniz levendleri, bir anlamda korsanlık faaliyetinde bulunan kişilerdi. Hatta Osmanlı bahriyesinde hizmette bulunmuş büyük denizciler ekseriyetle bu şekildeki levendlikten yetişmişti. Osmanlı donanmasındaki kadirga, firkate ve kalyonlarda levend adı ile görev yapanlar muharip gücü teşkil etmekteydiler. Bunlar bir anlamda deniz piyadesi idiler. Tüfek kullanan levendler, karadaki muharebelerde de görevlendirilmekle beraber donanma kumandanları, personelinden yoksun kaldığı için gemilerin güvenliğinin zaafa uğradığını düşünerek buna pek sıcak bakmamaktaydılar⁶.

5 Mücteba İlgürel, “Levent”, *DİA*, XXVII (2003), s. 149-151. Levendler üzerine geniş bir çalışma için bkz. Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul 1965; ayrıca bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988³. Levendlikle birlikte anılan korsan kavramı ve bunun hukukî statüsü hakkında bkz. İ. Bostan, “Adriyatik’te Osmanlılar ve Uskoklar”, *Osmanlı Denizciliği*, s. 111-119.

6 Cezar, *Levendler*, s. 174-176, 182-183. Uzunçarşılı, G. A. Ollivier’den naklen donanmadaki tayfa ve askerlere geçmişte levend ya da levendî dendiğini bunların sahil şehirlerindeki Türklerden veya Ege Denizi’ndeki Rumlardan alındığını ve sürekli statüde tayfa olup her zaman maaşlarını aldıklarını ve kendilerine verilen emir üzerine hemen gemilerine binmek zorunda olduklarını fakat “kalyoncu” denilen askerlerin hepsinin Müslüman olduğu gibi ancak görevlerinin başında ♣

Donanma için gereken personel, genellikle Çanakkale Boğazı ci-
varından ve İstanbul'a yakın yerlerden ayrıca Midilli, Sakız ve Ro-
dos gibi adalardan seçilmekteydi⁷. Bununla birlikte 1718'de, Ve-
nedik donanmasıyla girişilen savaş sonrasında yaralanıp emekliye
ayrılacak persontelin listesinden anlaşıldığı kadarıyla imparatorluk
coğrafyasının geniş bir kesiminden kalyon personeli seçildiği dik-
kati çekmektedir (bkz. Tablo 57).

Denize açıldıktan sonra personelden ölen veya firar edenler oldu-
ğunda kalyonun demirleyebileceği uygun bir yerde yoklama yapı-
lır ve boşalan kadroların yerine *tuvânâ ve güzîde* olmak kaydıyla
yeni personel yazılırdı. Bunlara kalyonda göreve başladıkları tarih
itibariyle maaş verilir⁸. Kalyon personeli arasında denizci (mari-
nar) ve diğer mesleklerden esirler de bulunmaktaydı.

Kalyonlardaki personelin yaşları ile ilgili bazı arşiv belgelerinde
kayıtlar bulunmaktadır. Mora seferinden dönen kalyonların yok-
laması yapılırken çeşitli sebeplerle yoklamada bulunamayan kal-

bulundukları zaman kendilerine para verildiğini ve görevleri bittikten sonra sivil
hayatlarındaki işlerine devam etmek üzere memleketlerine döndüklerini kaydet-
mektedir. Ayrıca D'Ohsson'un da gemi mürettebatını sayarken levend, topçu, âdi
gemici yani kalyoncu ve bunlara göre daha tecrübeli olan aylakçılardan bahsetti-
ğini zikrettikten sonra yine Ollivier'in eserinden naklen levendlerle kalyoncuların
ayrı oldukları, fakat 18. asırda artık her iki sınıfı da "kalyoncu" dendiğini zikret-
mektedir (Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 481-482, 485). Cezar ise,
Uzunçarşılı'nın levend tabirinin ortaya çıkışı ile ilgili yorumunu tartışmakta ve
Marsıglı'den naklen donanma gemilerinin mürettebat ve müstahdemlerini
"Levendler, Mensuhâtlar, Tayfalar, Kürekçiler, San'at erbâbı ve ustalar" olarak beş
sınıfa ayrıldığını zikredip yine Marsıglı'nın eserinden "bahriye efrâdına levend
denir" cümlesini kaydetmektedir. Cezar, daha sonra donanmadaki levendlerin
esas itibariyle tüfenkçi efrâdı olduklarını ve bunlar için belgelerde "tüfenk atan
levend" tabirinin geçtiğini belirterek konuyu bitirmektedir (Cezar, *a.g.e.*, s. 172-
177). Bostan, kitabının dördüncü bölümünde gemilerdeki görevlileri *Gemi
mürettebatı*, *Gemi hizmetlileri* ve *Gemilerdeki savaşçılar* şeklinde üç farklı tasnifte
değerlendirmiş ve levendleri gemilerdeki savaşçılar arasında zikretmiştir (Bostan,
a.g.e., s. 181-244). Gencer ise gemi ve Tersâne'deki görevlileri *Tersâne ve
Donanmada Görevli Personel* olarak zikretmektedir (Gencer, *Bahriye Nezâreti*, s.
273). Çalışmamızı kapsayan döneme ait bazı belgelerde ise maaş karşılığında kal-
yonlarda görev yapan ve peksimed gibi yiyecek malzemeleri verilenler için
levendât-ı kalyonhâ tabiri kullanılmaktadır. 1118/1706-7 senesine ait bir keşif
defterinde ise de Tersâne bahçesi yakınında inşa edilecek yeni üç gözde *kalyon-
cular levendâtı*'nın barınması için yapılacak odalardan bahsedilmektedir (BOA,
D. BŞM. TRE dos. 4/73, vr. 4a). 18. yüzyılda *levend* tabiriyle genel olarak kalyon
personelinin kastedildiği ifade edilebilir. Bunlardan tüfek kullananlara ise
levendât-ı tüfenk-endâzân denilmekteydi.

7 Cezar, *a.g.e.*, s. 185.

8 BOA, MAD 3878, s. 24-25.

yon personelinden Üsküdarlı Hüseyin ve Kayserili Mehmed'in 18, başka bir Kayserili Mehmed, yine Kayserili olan Osman, Kazdağlı Mehmed ve Üsküdarlı Mehmed'in yaşlarının da 16 olduğu kaydedilmiştir⁹. Denizle erken yaşta tanışan bu gibi kimselerin ileriki yıllarda usta denizciler olarak Osmanlı donanmasına hizmet edecekleri düşünülebilir.

Kalyonlardaki Personel Sayısı

Kalyonların kalıcı olarak 1682'den itibaren donanmada hizmet vermeye başlamalarıyla birlikte bu gemilerde görevlendirilen yeni personel de şekillenmeye başlamıştı. Bu tarihlerde büyük kalyonlarda 400, küçük kalyonlarda 300 levend bulunmaktaydı. Gündelik olarak kaptanlara 120, ağalara 80, çavuş, sûtûr reisleri ve hocalara 30, aylakçılara 18 ve topçulara 16 akçe ödenmekteydi. 1690'da kaptanından marangozuna kadar on sekiz farklı iş kolunda Kapudâne kalyonunda görevli 418 personelin gündelikleri 7300 akçe, Patrona kalyonunda görevli yine 418 personelin gündelikleri 7300 akçe, Riyâle kalyonunda görevli 393 personelin gündelikleri 6858, normal bir kalyonda bulunan 289 personelin gündelikleri ise 5112 akçe tutmaktaydı. Daha sonraki senelerde personel sayıları ve bunların maaşları aşağıdaki gibi düzenlemiştir¹⁰:

Patrona-i hümayûn kalyonu			Riyâle-i hümayûn kalyonu	
sene	Personel sayısı	Gündelik (akçe)	Personel sayısı	Gündelik (akçe)
1693	550	9728	500	9728
1695	550	9728	500	9728
1698	400	7255		
1699			400	7255

9 Üsküdarlı Hüseyin, Kayserili olan iki Mehmed ile yine Kayserili Osman'ın zâbitleri tarafından kalyon cephanesini dışarı çıkarmak için görevlendirildiklerinden (BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/54, 4 R. 1131/24 Şubat 1719), Kazdağlı Mehmed ile Üsküdarlı Mehmed'in ise İstanbul'a geldiklerinde kaptanlarından izin alarak çamaşırlarını yıkamak üzere dışarı çıktıklarından yoklamada bulunamadıkları kaydedilmiştir (BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/61, 6 R. 1131/26 Şubat 1719).

10 Bostan, *a.g.e.*, s. 181-182, 186.

Üç ambarlı bir Kapudâne-i hümayûn kalyonunun 1693'te personel sayısı 600, verilen gündeliklerin toplamı 10.587 akçe, 1110/1698-99'da ise personel sayısı 601, gündelikleri toplamı da 11.023 akçeydi¹¹.

1699'da kalyonlardaki personel sayısı ve bunların kaç ar akçe gündelik aldıkları konusunda ortaya çıkan bir anlaşmazlık üzerine hazırlanan belgeye göre ise 20 kalyondaki personel sayısı şöyleydi¹²:

	Kalyon sayısı	Personel sayısı	Personel sayısı	Toplam Gündelik (akçe)
Kapudâne-i hümayûn	1	601	601	11.023
Patrona ve Riyâle-i hümayûn	2	400	800	14.510
Kalyon	3	350	1050	19.188
Kalyon	8	300	2400	44.496
Kalyon	3	250	750	14.196
Kalyon	3	200	600	11.706
Toplam	20		6201	115.119

Tablo 48: Bir kalyona gereken personel sayısı ve bunların maaşları¹³

Personelin		Personel başına ödenen Gündelik (akçe)	Toplam Gündelik (akçe)
Görevi	Sayısı		
Reis-i evvel	1	90	90
Reis-i sâni	1	60	60
Reis-i sâlis	1	50	50
Rüesâ-yı sütun	7	30	210
Ağa-yı kalyon	1	50	50
Hoca-i kalyon	1	30	30

¹¹ Bostan, *a.g.e.*, s. 183-184.

¹² Bostan, *a.g.e.*, s. 186. 1699 tarihli bu listeyle birlikte 1738 tarihli başka bir personel sayısı listesini karşılaştıran Panzac, donanmadaki yelkenli gemi sayısının çoğalmasının, gemi boyutlarının büyümesi ve personel sayısındaki artışla birlikte gittiğini ifade edip örnek olarak sancak gemisinde 1699'da 601, 1738'de ise 1470 personelin bulunduğu bilgisini vermektedir (D. Panzac, "Yelkenli Gemilerin Altın Çağında Osmanlı Donanmasına İnsangücünün Sağlanması (1660-1850)", *Devletin Silâhlanması, Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, ed. E. J. Zürcher, çev. M. T. Akad, İstanbul 2003, s. 50-51).

¹³ BOA, D. BŞM. TRE def. 14599, s. 8. 1113/1701 Bahriye Kanunnâmesi'nin 112 numaralı Mühimme defterindeki kaydından hemen sonraki sayfalarda da (s. 24-25) bu liste verilmektedir. Krş. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 475-477.

Personelin		Personel başına ödenen Gündelik (akçe)	Toplam Gündelik (akçe)
Görevi	Sayısı		
Ser-oda-i kalyon	1	35	35
Çavuş-ı levendât	1	30	30
Vekil harc	1	30	30
Çavuş-ı kandil	2	20	40
İmam-ı kalyon	1	20	20
Badbânî	1	60	60
Vardiyân	2	30	60
Ser-topî-i evvel	1	60	60
Ser-topî-i sâni	1	60	60
Kethüda-i topî-i evvel	1	40	40
Kethüda-i topî-i sâni	2	30	60
Muhâfız-ı cephane	1	30	30
Kethüda-i muhâfızın-i cephane	1	20	20
Anbârî-i âb	1	25	25
Reis-i sandal	1	30	30
Ser-dümen	1	25	25
Kethüda-i dümen	1	20	20
Dümenciyân	20	18	360
Aylakçıyân	200	18	3600
Topçıyân	200	16	3200
	saatçıyân	98	16
Sandalcıyân	40	20	800
Ser-kalafatî	1	40	40
Kalafatçıyân	3	35	105
Ser-marangozân	1	40	40
Marangozân	3	35	105
Varilciyân	2	25	50
Cerrâh-ı kalyon	1	40	40
Toplam		601	11.043

İlgili arşiv belgelerinde kaydedilen 1701 tarihli Bahriye Kanun-nâmesi metninden sonra bir kalyonda bulunması gereken personelin listesi verilmektedir. Hangi görevde kaç kişinin çalışacağı ve bunların adam başına bir günde kaç akçe alacakları yukarıda görüldüğü üzere belirtilmiştir. Kalyonlarda denizci personelin yanı sıra, gerektiği zaman tamir ve bakım yapacak marangoz ve kalafatçılar ile tıbbî müdahalede bulunacak bir cerrah da vardı.

Tablo 49: 1701’de sefere çıkan donanma kalyonları ve bunların personel sayıları¹⁴

Kalyon ve kaptanlar		Mevcut Personel	Gereken	
			Personel	Gündelik (akçe)
1	Kapudâne-i hümayûn kalyonu	375	450	8087
2	Patrona-i hümayûn kalyonu	350	450	8087
3	Riyâle-i hümayûn kalyonu	330	450	8087
4	Balıkçıoğlu kalyonu	325	450	8087
5	Seyyid Mustafa Kaptan	300	400	7278
6	Kör Ali Kaptan	300	450	8087
7	Suslu Ali Kaptan	300	450	8087
8	Koronlu Mehmed Kaptan	300	350	6450
9	İlyas Kaptan	300	400	7278
10	Salâhî Kaptan	300	400	7278
11	Sakızlı Ahmed Kaptan	300	400	7278
12	Cezayirli Mustafa Kaptan	325	500	8904
13	Süleyman Kaptan	200	350	6450
Toplam		4005	5500	99.438
Tersâne’de kalan kalyonların muhafızları		220		
Mevcut personel ve kalyon muhafızlarının gündeliği		4225		79.641 akçe
Sefere çıkan kalyonların eksik personeli			1275	19.797 akçe

1701’de sefere çıkan donanma kalyonlarındaki mevcut personel sayıları kaydedilmiş bununla birlikte Kanunnâme ekinde bu kalyonlarda bulunması gereken personel sayıları da belirtilmişti. Buna göre denize açılan 13 kalyondaki personel sayısı 5500 olmalıydı. Fakat neredeyse 1/3 oranında personel eksikti. Bu tespit donanmada o sırada yeterli personel bulunmadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Tablo 50: 1701’de sefere çıkmayıp Tersâne’de kalan donanma kalyonları ve bunlara gereken personel sayıları

Tersâne’deki kalyonlar		Gereken Personel	Gündelik (akçe)
1	Yeni inşa edilen kebîr Kapudâne-i hümayûn kalyonu	1500	27.643
2	1108/1696-97’de inşa olunmuş üç ambarlı kalyon	1001	17.915
3	1111/1699-1700’de inşa olunmuş üç ambarlı kalyon	1001	17.915

14 BOA, D. BŞM. TRE def. 14599, s. 7.

Tersâne'deki kalyonlar		Gereken Personel	Gündelik (akçe)
4	Sakız savaşında inşa olunan Kapudâne-i hümayûn kalyonu	600	10.587
5	Eski Patrona-i hümayûn kalyonu	550	9728
6	Riyâle-i hümayûn kalyonu	550	9728
7	Hacı Beytullah kalyonu	500	8904
8	Eski Riyâle-i hümayûn, Recep Kaptan kalyonu	500	8904
9	Kalyon	350	7275
10	Kalyon	350	7275
11	Kalyon	328	6125
12	Kalyon	328	6125
13	Kalyon	328	6125
14	Ateş kalyonu	50	1350
Toplam		7936	145.599
Sefere çıkan kalyonların eksik personeli		1275	19.797
Genel Toplam		9211	165.396

Kanunnâme ekinde yer alan 1701'de sefere çıkmayıp Tersâne'de kalan donanma kalyonlarının denize açılacakları zaman bulundurmaları gereken personel sayısı da hesaplanmıştı. Listedeki *üç ambarlı* ve *kebîr* kalyonların 1500 ve 1000 civarındaki personel sayıları dikkat çekicidir. Büyük kalyonlarda bu kadar personelin ancak savaş zamanlarında bulundurulması bir gereklilik olarak düşünülmüş olmalıdır.

Tablo 51: 1113/1701 Bahriye Kanunnâmesi'ne göre toplam donanma kalyonları ve bunlara gerekecek personel sayısı

	Kalyon sayısı	Personel sayısı	Gündelik (akçe)
Sefere çıkan kalyonlar ve bunların mevcut personeli	13	4225	79.641
Tersâne'de kalan ve inşâsı süren kalyonlarla sefere çıkan kalyonların eksik personeli	14	9211	165.396
Toplam	27	13.436	245.037
İnşa edilmeleri kararlaştırılan kalyonlar ve bunlara gerekecek personel	13	5200	94.614
Genel Toplam	40	18.636	339.651

Bahriye Kanunnâmesi'ne göre yeniden düzenlenen donanmada sayıları 40'a tamamlanacak kalyonlarda toplam olarak kaç personelin bulunacağı yukarıdaki listede görüldüğü üzere belirlenmiş ve bunların alacağı maaş da hesaplanmıştır. Bu liste aynı zamanda, donanmada görev yapacak 40 kalyonun bütün personelinin devlet ne kadar mâlî yük getireceğini de ortaya koymaktadır.

Tablo 52: 1123/1711 senesi için hazırlanan kalyon levendleri *tertib* defteri¹⁵

Azak'a gidecekler		Levendât
Kalyon ve/veya kaptanın adı		
1	Kapudâne-i hümayûn kalyonu	700
2	Riyâle-i hümayûn kalyonu	480
3	Rusu Hacı Mehmed Kaptan	500
4	Cedîd Karadeniz kalyonu	500
5	Kutna Ali Kaptan	480
6	Diğer Cedîd Karadeniz kalyonu, Hacı Hasan Kaptan	450
7	Diğer Cedîd Karadeniz kalyonu, Cezayirli Baba İbrahim Kaptan	400
8	Divâne-i Sakal Kaptan	400
9	Cezayirli Mehmed Kaptan	400
10	Badralı Ahmed Kaptan	400
11	Sakızlı Ahmed Kaptan	350
12	Kürekli kalyon, Kasım Kaptan	350
13	Şileli Hacı Mehmed Kaptan	350
14	Cezâyirli Hacı Mehmed Kaptan	350
15	Felemenk Ali Kaptan	350
16	İlyas Kaptan	325
17	Cezayirli Süleyman akdarması	300
18	Karavele	300
19	Akdarma, İmamzâde [Ahmed Kaptan]	250
20	Gelibolu akdarması	200
21	Bigalı akdarması	150
	Toplam	7985

¹⁵ BOA, C. BH 8813.

Özi'ye gidecekler Kalyon ve/veya kaptanın adı		Levendât
22	Said Kaptan	600
23	Salâhî Kaptan	550
24	Suseli Ali Kaptan	500
25	Ceneviz akdarması	500
	Toplam	2150
Akdeniz'e gidecekler Kalyon ve/veya kaptanın adı		Levendât
26	Patrona-i hümayûn kalyonu	500
27	Molla İbrahim Kaptan	500
28	Kör Ali Kaptan	500
29	Selim Kaptan	500
30	Balıkçızâde Kaptan	500
	Toplam	2500
	Levendât Genel Toplam	12.635
	Verilecek Toplam Gündelik (akçe)	252.457

Tablo 53: 1123/1711'de bir kalyonda görevli personel¹⁶

Kör Ali Kaptan kalyonu personeli			
Personelin görevi	sayısı	Gündelik (akçe)	Toplam
Cema'ât-ı Zâbitân: (21 kişi)			
Reis-i evvel	1	90	90
Reis-i sâni	1	60	60
Reis-i sâlis	1	50	50
Ağa[-yı kalyon]	1	35	35
Hoca[-i kalyon]	1	30	30
Ser-oda[-i kalyon]	1	35	35
Reis (Rüesâ-yı sütun?)	7	30	210
Reis-i evvel-i sâbık	1	18	18
Bâdbân	1	60	60
Vardiyân	2	30	60
Vekil harc	1	30	30
Çavuş[-ı levendât]	1	20	20
Gönî?	1	20	20
Reis	1	30	30

¹⁶ BOA, C. BH 6045.

Kör Ali Kaptan kalyonu personeli			
Personelin görevi	sayısı	Gündelik (akçe)	Toplam
Cema'ât-ı Aylakçıyân	93	18	1674
Cema'ât-ı Dümenciyân			
Ser-dümen	1	60	60
Kethüdâ[-i dümen]	1	20	20
(Diğerleri)	12	18*	216
Cema'ât-ı Topçıyân			
Ser-topî	1	60	60
Kethüdâ[-i topçıyân]	2	30	60
(Diğerleri)	81	16	1296
Cema'ât-ı Hazineciyân			
Ser-hazine	1	30	30
Kethüdâ-i hazine	1	20	20
(Diğerleri)	18	16	288
Cema'ât-ı Saatçıyân	161	16	2576
Cema'ât-ı Kalafatçıyân ve Marangozan			
Ser-kalafatî	1	40	40
Kalafat[çı]	2	30	60
Ser-marangoz	1	40	40
Marangoz	2	30	60
Varilci	1	25	25
Kulağuz [Kılavuz]	1	40	40
Cerrâh	1	40	40
Cema'ât-ı Filikacıyân	21	18	378
Toplam	423¹⁷		7731

* Bu ad altında kılavuz ve marangozlar da kaydedilmiştir.

** Sadece kalafat ve marangoz olanlar.

Daha sonraki senelerde kalyonlardaki personelin *cema'ât* adı altında mesleklerine göre kaydedildiği belge sayısı sınırlıdır. Bunlardan biri Akdeniz'den dönen Kör Ali Kaptan'ın idaresindeki kalyonla ilgilidir. Ahırkapı açıklarına demirledikten sonra 31 Ekim 1711 tarihinde bu kalyondaki personelin yoklaması yapılmıştı. Yoklamada firar, ölüm veya başka sebeplerle personelden 50 kişinin olmadığı kaydedilmişti. Bunun üzerine Trablus tarafına görevlendirilen söz konusu kalyonun eksik personelinin tamamlamak

¹⁷ Belgede 422 olarak verilmiştir.

için Suslı [Suseli Ali?] Kaptan kalyonundan 30, Deli Balta Ahmed Kaptan kalyonundan ise 20 kişinin verilmesi kararlaştırılmıştı.

Tablo 54: 1123/1711'de Karadeniz'den dönen bazı kalyonların yoklaması

Kalyonlardaki Cema'âtler (Meslek Grupları)											
Kalyon ve kaptanlar	salon	eklek	mevcut	zâbitân	aylakçı	dümenci	topçu	saatçi	hazineci	sandalcı*	kalafat marangoz filikacı
Çalık Hasan Kaptan	300	67	233	19	46	9	68	56	8	18	9
Karavele, Cezayirli Süleyman Kaptan	200	10	190	16	39	5	52	56	11	7	4**
İmamzâde Ahmed Kaptan	200	33	167	16	31	5	71	27	12	2	3**
Sakızlı Hüseyin Kaptan	140	22	118	15	38	2	53	-	5	5	-
Felemenk Süleyman Kaptan	140	24	116	13	40	6	21	29	5		2**
Rodoslu Hüseyin Kaptan	95	36	59	10	13	4	32	-	-	-	-
Toplam	1075	192	883	89	207	31	297	168	41	32	18

* Bu ad altında kılavuz ve marangozlar da kaydedilmiştir.

** Sadece kalafat ve marangoz olanlar.

Kalyon personelinin *cema'ât*, yani meslek gruplarına göre kaydedildiği bir diğer belge yine 1711'e aittir. Bu sene içinde Karadeniz seferinden kaptanıderya ile birlikte dönen altı kalyondaki personelin başmuhasebeden görevlendirilen bir kâtip tarafından yapılan yoklamasında kalyonlarda bulunması gereken (takım) 1075 kişiden 192'sinin olmadığı kaydedilmişti. 19 Kasım 1711 tarihli bu yoklamanın kaydedildiği deftere eksik oldukları belirtilen personelden bazılarının ise diğer kalyonlarda görevlendirildiği zikredilmektedir¹⁸.

Yoklama defterlerinde *cema'ât* adı altında kaydedilen kalyon personelinin görevleri hakkında kısaca şunlar ifade edilebilir: *Cema'ât-i zâbitân*, kalyonun sevk ve idaresinden sorumluydu; *Cema'ât-i aylakçıyân*, kalyonda sayıca kalabalık görevli gruplardan biri olup bunlar usta denizcilerdi¹⁹; *Cema'ât-i dümenciyan*, kalyonun seyri sırasında dümeni kullanmaktaydılar; *Cema'ât-i*

18 BOA, C. BH 6722.

19 Uzunçarşılı, aylakçıların donanmanın sürekli maaş alan bir sınıfı olmayıp denize açılacağı sırada altı aylık sefer için toplanan ücretli bir sınıf olduğunu zikretmektedir (*Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 484).

topçiyân, *Cema'ât-i hazineciyân*²⁰, ve *Cema'ât-i saatçiyân*, barutun korunması, topların ateşe hazır hale getirilmesi ve ateşlenmesi ile görevliydi; *Cema'ât-i kalafatçiyân ve marangozan*, kalyonun gerekli hallerde tamiri ile ilgilenirlerdi; *Cema'ât-i filikacıyân*, kalyonlarda bulunan filikaları denize indiren ve küreklere çeken kimselerdi²¹.

Yoklama defterlerinde her personel sırasıyla kendi adından sonra babasının adı, ikamet ettiği yer, görevi ve aldığı gündelik akçe ile kaydedilmekteydi. Daha sonraki senelere ait yoklama defterlerinde ise kalyon personeli *cema'ât* başlığı altında değil, muhtemelen yoklamayı kolaylaştırmak amacıyla beşerli gruplar halinde yazılmıştır.

Tablo 55: 1130/1718 senesi için hazırlanan kalyon levandleri *tertib* defteri²²

	Kalyon adı	Personel sayısı			Gündelik (akçe)	Maaş (6 Aylık)	
		Önceki/İndirilen/yeni				Maaş-Rece (177 gün)	
						(akçe) / (kuruş, akçe)	
1	Kebîr üç ambarlı	1500	200	1300	23.962	4.241.274	35.343,114
2	Ejder başlı, Kapudâne-i Hümayûn	900	150	750	13.292	1.352.684	19.605,84
3	Şadırvan kılı, Patrona-i Hümayûn	800	100	700	12.299	2.176.923	18.141,3
4	Çifte Ceyranlı, Riyâle-i Hümayûn	900	150	750	13.292	2.352.684	19.605,84
5	Beyaz At başlı	750	100	650	11.445	2.025.765	16.881,45
6	Siyah At başlı	750	100	650	11.445	2.025.765	16.881,45
7	Yaldızlı Hurma	750	100	650	11.445	2.025.765	16.881,45
8	Cedid Esper kılı	750	100	650	11.445	2.025.765	16.881,45
9	Yılan başlı	750	100	650	11.445	2.025.765	16.881,45
10	Kula At başlı	700	100	600	10.577	1.872.129	15.601,9
11	Gül başlı	700	150	550	9.734	1.722.918	14.357,78
12	Akrep başlı	650	150	500	8.908	1.576.716	13.139,36
13	Küçük Gül başlı	600	100	500	8.908	1.576.716	13.139,36
14	Zülfikar kılı	600	100	500	8.908	1.576.716	13.139,36

20 Topun içinde barut ve güllenin bulunduğu yere denir: Süleyman Nutki, *Kâmûs-ı Bahri*, İstanbul 1333 (1917), s. 252.

21 Kalyon personelinin meslek grupları hakkında ayrıca bkz. Panzac, "Yelkenli Gemilerin Altın Çağında Osmanlı Donanması", s. 51-52.

22 BOA, C. BH 5843.

Kalyon adı		Personel sayısı önceki/indirilen/yeni			Gündelik (akçe)	Maaş (6 Aylık) Masar-Receci (177 gün) (akçe) (kuruş, akçe)	
15	Akçaşarlı	600	100	500	8.908	1.576.716	13.139, 36
16	Servi bağçelli	500	125	375	6.832	1.209.264	10.077, 24
17	Yıldız bağçelli	450	100	350	6.418	1.135.986	9.466, 66
18	Ay bağçelli	450	100	350	6.418	1.135.986	9.466, 66
19	Yaldızlı Nar kıcı	425	75	350	6.418	1.135.986	9.466, 66
20	Kırmızı Kuşaklı	400	50	350	6.418	1.135.986	9.466, 66
21	Sarı kuşaklı	400	50	350	6.418	1.135.986	9.466, 66
22	Yeşil kuşaklı	400	50	350	6.418	1.135.986	9.466, 66
23	Al At başlı	450	150	300	5.594	990.138	8.251, 18
24	Mavi Arslan başlı	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
25	Güneş kıcı	300		300	6.418	1.135.986	9.466, 66
26	Kuş bağçelli	300		300	6.418	1.135.986	9.466, 66
27	Yıldız kıcı	300	50	250	4.754	841.458	7.012, 18
28	Karavele-i cedîd, Mâî boyalı	250		250	4.754	841.458	7.012, 18
29	Karavele-i atik	150		150	3.090	546.930	4.557, 90
30	Akdarma Maltuz Kadırga kıcı	150		150	3.090	546.930	4.557, 90
31	Kürekli kalyon	350		350	6.465	1.144.305	9.535, 105
32	Kapudâne-i Karadeniz	300		300	5.640	998.280	8.319
33	Akdarma, Alıkoruaz	150		150	3.122	552.594	4.604, 114
34	Muşamma'lı kalyon ²³	120		120	2.624	464.448	3.870, 48
Tüccar Kalyonları							
35	Kara Hasanazâde	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
36	Yenişehirli Mahmud	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
37	Katrancızâde Halil	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
38	Livadiyeli Mustafa	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
39	Burnazzâde Ahmed	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
40	Demircizâde Mehmed	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
41	Rodoslu Seyyid İbrahim	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
42	Kurbağzâde Hüseyin	400	100	300	5.594	990.138	8.251, 18
Toplam		21.145	3450	17.695	322.020	56.997.540	474.979,60

23 1128/1716'da donanmayla denize açılan bu kalyonun uzunluğu 30 zirâ (22,7 m.) idi (BOA, D. BŞM. PKE dos 1/163).

		Nefer		Kuruş, akçe	Toplam
Kaptanlara	Donanma kaptanları	34			38.009, 60
Reşen-Lezez	Tüccar kalyonu kaptanları	8	42	28.967	
1129 dönemi	Kapudâne-i hümayûn kaptanları		3	1836	
için verilecek	Liman Reisi		1	1188,60	
sâlyâne ve	Sefere çıkan donanma				
lahm-bahâ	kalyonlarının mülâzım kaptanları	34		6018	
Emeklilerin Masar-Recec 1130 dönemi maaşları		25		1106, 30	2106
Kayık-bahâ ve diğer emeklilere verilen maaş				1000	
Marinar esirlerin Masar-Recec 1130 maaşları		984			8708, 40
Toplam					48.824
Kalyon levendlerinin maaşları Toplamı					474.979, 60
Genel Toplam					523.803, 60

1718'de sefere çıkacak 42 kalyondaki personelin maaşları için gerekecek 474.979,5 kuruşa eklenen 48.824 kuruş tutarında başka kalemler de vardı. Bunlar eklendikten sonra genel toplam 523.803,5 kuruşa çıkmaktadır. Yukarıdaki *tertîb* listesi, azaltılan personel sayısı sonrasında ödenecek maaşları göstermektedir. Eski personel sayılarına göre hazırlanan listede ise genel toplam 622.992 kuruşu buluyordu. Aradaki 99.188,5 kuruşluk farkın devlete kazanç (*sa'y-ı mirî*) olarak kaldığı kaydedilmişti.

Burada, yukarıdaki listelerde vurgulanan "tertîb defteri" kavramına biraz değinmek gerekmektedir. 1711 ve 1718 senelerindeki seferler için denize açılması düşünülen kalyonlar ve bunlara gerekli personeli göstermek üzere hazırlanan *tertîb* defterleri, yukarıda iki ayrı liste halinde sunulmuştur. Defterlerdeki kalyonların bazılarının sefere çıkmadığı gibi belirtilen sayıda personeli de her zaman bulundurmadıkları yukarıda sunulan diğer listelerden anlaşılmaktadır. 1123/1711'de hazırlanan *tertîb* defterinde Akdeniz seferine çıkacağı zikredilen Kör Ali Kaptan kalyonunun sefer dönüşünde yapılan yoklaması ile aynı sene Karadeniz seferinden dönen altı kalyonun yoklaması ve ayrıca yine yukarıda verilen 11130/1718 senesi *tertîb* defteri ile bu sene sonunda Tersâne'ye dönen kalyonların aşağıdaki peksimed listesi karşılaştırıldığında adından da anlaşılabileceği üzere bu *tertîb* defterlerinin, savaş mâliyeti ile ilgili çeşitli sayısal verileri içeren ve savaş organizasyonunun şekillenmesinde karar vericilere yardımcı olmak amacıyla hazırlanmış defterler olduğu anlaşılmaktadır. Bu defterlerdeki kalyonların hepsi söz konusu tarihlerde düzenlenen seferlere çıkmamakla birlikte bunlardaki bilgiler donanmaya ait bazı sayısal verileri içermesi açısından önemlidir.

Personelin Yoklanması ve lâşesi

Tersâne ve donanma işlerini tanzim eden düzenlemelerde kalyon personelinin sefer öncesi ve dönüşü yoklanması ve maaşlarının buna göre verilmesi emredilmekteydi.

Sancak ve diğer kalyon kaptanları ile mülâzım kaptanlara sâlyâne, diğer personele ise mevâcib adı altında görevde bulundukları süre için maaş ödenirdi. Donanmanın normal bir seferi altı ayda tamamlandığından maaşlar da genellikle iki tane üç aylık dönemi (*kısteyn*) karşılamaktaydı²⁴. Kalyonlarda görev yapan esirlere ise gündelik 6 akçe verilmekteydi.

Sefer hazırlığı tamamlanan kalyonlar, Beşiktaş önünde demirlediklerinde yoklanır, deftere kaydedilen personele maaşları sefer dönüşü İstanbul'da yapılan yoklamadan sonra verilirdi. Bunun yanı sıra sefer sırasında bir şekilde kaçanlar olursa cezalandırılmaları için uygun bir yerde demirlendikten sonra yapılan yoklamayla kalyonda bulunmayan personelle ilgili bilgiler yazılarak İstanbul'a gönderilirdi²⁵.

Yoklamada Personelin Bulunmaması

Kalyonlar İstanbul'a döndüklerinde personelden bazıları hastalık²⁶ veya başka sebeplerden ötürü yapılan yoklamalarda bulunmamaktaydı. Bu gibi kimseler daha sonra durumlarını anlatan bir arzuhal sunduklarında mazereti kabul edilenlere maaşları eksiksiz ya da biraz kesinti yapılmak suretiyle verilmekteydi.

Örneğin, 1718'de üç ambarlı kalyonun ikinci cephane kethüdası olan Abdülbaki, Koron önündeyken hastalanmış ve kalyon Lapseki'ye demirlendiğinde dışarı çıkmak zorunda kalmıştı. Hasta yatağında olduğundan bu sırada yapılan yoklamada bulunamamış, daha sonra hareket eden kalyona bir kayığa binerek yetişmişti. Durumu araştırılıp doğru söylediği anlaşıncı hak ettiği maaşı-

24 Altı ay için sancak kaptanlarından Kapudâne'ye 1250, Patrona'ya 1083 (bazılarına 1187,5) kuruş, Riyale'ye ise 833 (bazılarına 937,5) kuruş, diğer kaptanlara genellikle 500, mülâzım kaptanlara ise 118 kuruş ödenirdi (BOA, C. BII 5573, 9379; D. BŞM 41114, s. 11; D. BŞM KND dos. 3/41, 6/34).

25 BOA, MAD 3878, s. 24-25.

26 Uzun deniz yolculukları personelin, denizci hastalığı olarak bilinen *iskorbüt*'e yakalanmalarına sebep olmaktaydı. Karaya çıkmadan yapılan uzun seferler sırasında gerekli vitaminleri alamayan denizciler sıklıkla bu hastalığa yakalanmaktaydı.

nın verilmesi emredilmişti²⁷. Arap Ali Kaptan'ın idaresindeki *Yeşil kuşaklı* isimli kalyonda müezzın olan Mehmed ise kalyonla beraber İstanbul'a dönmesine rağmen buradaki son yoklamaya katılmadığından ismi deftere kaydedilmemiş ve maaşını alamamıştı. Yazdığı arzuhal üzerine haline merhameten sadece üç aylık maaşının verilmesi uygun görülmüştü²⁸. *Mavi kışlı* karavele'de varilci olan 25 yaşındaki Yani de on iki ay seferde bulunmasına rağmen hasta olup yatağa düştüğünden dolayı yoklamada bulunamamıştı. Arzuhali üzerine kendisine sadece üç aylık maaş verilmesi kabul edilmişti²⁹.

Hastalık dışında mazeret olarak ileri sürülen bir husus da aile ziyaretleridir. Topçubaşı kethüdası Mehmed, Moton'da yapılan yoklamada bulunmakla birlikte Sakız'da iken 12 senedir görmediği ailesini ziyaret için kalyon kaptanından izin almış fakat İstanbul'da yapılan son yoklamaya katılamamıştı. Arzuhali üzerine Mehmed'e üç aylık maaş verilmesi emredilmişti³⁰. Bunun gibi Moton'da yapılan yoklamada bulunmakla beraber Bozcaada'ya gelindiğinde 15 senedir ailesini göremediğinden *sıla-i rahîm* yapmak için kaptanından izin belgesi alarak ailesinin yanına giden levend ağası Kazdağlı Mehmed, ziyaretten dört gün sonra İstanbul'a gelmiş fakat buradaki yoklamaya yetişememişti. Otuz senedir kalyonlarda hizmet verdiği belirtilen Mehmed'e izin belgesi olması dolayısıyla yalnızca üç aylık maaş verilmesi uygun görülmüştü³¹.

Personelin iâşesi

Sefere çıkan kalyon personeline ne kadar zahire verileceği Bahriye Kanunnâmesi'nde belirlenmişti. Buna göre her bir personelin ikişer kile pirinç, birer kile mercimek ikişer kantar peksimed ve üçer kıyye zeytinyağı istihkakı vardı. Bunların dışında kalyonların aydınlatılmasında kullanılacak kandiller için de günlük üç kıyye zeytinyağı verilmekteydi³².

Fırınlanmak suretiyle uzun bir zaman dilimi içerisinde tüketilmesi mümkün hale getirilen ekmeğe peksimed denmektedir³³. Pek-

27 BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/12 (8 S. 1131/31 Aralık 1718).

28 BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/47 (23 Ra. 1131/13 Şubat 1719).

29 BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/55 (4 R. 1131/24 Şubat 1719).

30 BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/58 (6 R. 1131/26 Şubat 1719).

31 BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/60 (6 R. 1131/26 Şubat 1719).

32 BOA, D. BŞM. TRE def. 14599, s. 8.

33 Kahane-Tietze, *The Lingua Franca*, s. 686-687.

simedi, İstanbul ve Gelibolu'da devlet için üretim yapan esnaf hazırlardı. Çorbalık malzeme ise Tersâne ambarı veya Matbah-ı Âmire'den verilirdi.

Kuru ve sert haldeki peksimed ancak çorbayla birlikte tüketilebilmekteydi. Verilen malzeme listelerinden kalyonlarda pirinç ve mercimek çorbalarının hazırlanıldığı anlaşılmaktadır. Sefer mevsiminde altı ay süresince denizde seyredecek bir kalyondaki her personel için, çorbalık malzeme olarak iki kile (48,43 kg.) pirinç, bir kile (24,21 kg.) mercimek, üç kıyye (3,84 kg.) zeytinyağı, esirlere ise iki kile un ve üç kıyye zeytinyağı³⁴ verilmekteydi. Ayrıca esirlerle beraber tüm personeli kişi başına iki (112,89 kg.), kalyon kaptanının on altı (903,18 kg.), mülâzım kaptanının ise on kantar (564,49 kg.) peksimed istihkakı bulunmaktaydı³⁵. Kışlamak üzere Tersâne'de bulundukları sırada ise kalyonlardaki personele günlük olarak beher çifti 200 dirhem (641,4 gr.) gelen ekmekten verilirdi³⁶.

Kalyonlardaki zahire, kalyon halifelerinden seferde bulunmaya memur kılınan biri tarafından personele dağıtılırdı. Örneğin 1119/1707'de Kapudâne-i hümayûn kalyonu ile beraber denize açılan yedi kalyondaki personele zahireyi dağıtmakla Hasan Halife görevlendirilmişti³⁷.

Sefer sırasında personelin yaralanması veya hasta olması halinde tedavi edilebilmeleri için denize açılmadan önce kalyonlara hekim sandıkları verilirdi. Bunların içlerinde çeşitli ilaç ve tıbbî malzeme bulunmaktaydı. Hekim sandıkları sefere çıkan kalyonlardaki personel sayısına göre donanma-yı hümayûn tabibleri tarafından dört farklı büyüklükte -3800, 5000, 8600 ve 9800 akçelik- hazırlanmaktaydı³⁸.

34 Sefere çıkan kalyonlara verilen çorbalık malzeme ile ilgili 1122-65/1710-52 arasındaki bazı senelere ait belgeler için bkz.: BOA, İE-BH 1559, lef 1; İE-BH 1561; D. BŞM. KNK dos. 1/92, 90, 91, 93, 95, 103, 104; D. BŞM. KNK dos. 2/61; D. BŞM. KND dos. 7/16, 28, 86; D. BŞM. TRE def. 14828, s. 1-4.

35 BOA, C. BH 7419.

36 Kışlamak üzere Tersâne'de bulunan kalyonlara verilen ekmekle ilgili 1131-55/1719-42 arasında bazı senelere ait belgeler için bkz.: BOA, D. BŞM. KNK dos. 1/73, 82, 83, 85, 101; D. BŞM. KND dos. 7/17, 18, 84, 85.

37 Kapudâne-i Hümayûn Hacı Mehmed Kaptan'a yazılan hükümde Hasan Halife için *kıdvet-i erbâbu't-tahrîr ve'l-kalem elkâbı* kullanılmış ve kendisinin *mustakim ve zabt u tahrîre kâdir mütedeyyin* biri olduğu kaydedilmişti: BOA, MAD 3878, s. 24-25.

38 1137-49/1724-37 arasında donanma-yı hümayûn tabibi Hasan ve İsmail, hazırladıkları hekim sandıklarını kalyonlara teslim ederek paralarını kalyonlar defterdarından almışlardı (BOA, D. BŞM. KND dos. 2/124, 125; 3/118, 131 lef 1, lef 2, lef 3, lef 4; 4/121, 122, 123, 124; 5/72, 73, 79, 80, 90, 91, 92, 125, 126, 127, 128; 6/40, 41, 51, 70, 71; 7/35, 36, 37, 38).

Tablo 56: 1130/1718'de Akdeniz seferine çıkan kalyonlardaki personel sayısı ile bunlar için verilen ve sefer sırasında sarf olunan peksimed miktarı³⁹

Kalyon ve kaptanın adı		Personel sayısı	Verilen Peksimed kantar / Yer ve Tarih / toplam		Tüketilen / Kalan (kantar, kıyye)	
1	Üç ambarlı kalyon, Kaptanıderya Süleyman Paşa	1300	2500 280	İstanbul- 13 Ca. Gelibolu- 08 B.	2780	2137 643
2	Şadırvan kılı, Kapudâne-i Hümayûn, Cezâyirli Ali Kaptan	750	1200 487	İstanbul- 04 Ca. Gelibolu-	1687	1286,34 391,10
3	Esper kılı, Patrona-i Hümayûn, İmamzâde Yusuf Kaptan	700	800 750	İstanbul- 18 Ca. Gelibolu-12 B.	1550	1178,17 371,27
4	Çifte Ceyran kılı, Riyâle-i Hümayûn, İnebolu Abdi Kaptan	750	1200 450	İstanbul- 15 Ca. Gelibolu-23 B.	1650	1368,29 281,15
5	Ejder başlı, Kör Ali Kaptan	650	800 550	İstanbul- 15 Ca. Gelibolu-11 B.	1350	1052 298
6	Beyaz At başlı, Cezayirli Seyyid Mustafa Bey	650	1000 350	İstanbul Gelibolu	1350	1132,36 217,7
7	Yıldızlı Hurma, Venedikli Mustafa Kaptan	650	800 550	İstanbul- 22 C. Gelibolu-11 B.	1350	1057,21 292,22
8	Siyah At başlı, Fransızlı Süleyman Kaptan	650	800 540 100	İstanbul- 01 C. Gelibolu- 16 B. Tüccar- 27 B.	1440	1078,26 361,18
9	Yılan başlı, üç kantarlı, Kuş adalı Halil Kaptan	650	800 550	İstanbul- 03 C. Gelibolu- 17 B.	1350	920 430
10	Kula At başlı, Badralı Ahmed Kaptan	600	700 550	İstanbul- 01 C. Gelibolu- 16 B.	1250	1052 198
11	Gül başlı, Köse Mehmed Kaptan	550	700 400	İstanbul- 01 C. Gelibolu- 18 B.	1100	929 181
12	Küçük Gül başlı, Cezayirli Seyyid Mehmed Kaptan	500	800 250	İstanbul- 15 Ca. Gelibolu- 11 B.	1050	833,14 216,30
13	Akrep başlı, Gelibolulu Hasan Kaptan	500	800 260	İstanbul- 20 Ca. Gelibolu- 10 B.	1060	862,13 197,31
14	Akçaşarlı, Şamlı Mehmed Kaptan	500	800 250	İstanbul- 15 Ca. Gelibolu- 08 B.	1050	762,6 287,38
15	Aybağçeli, Deli Balta Ahmed Kaptan	350	600 300 100	İstanbul- 14 C. Gelibolu- 24 C. Tüccar- 06 N.	1000	950 50
16	Sarı kuşaklı, Koronlu İbrahim Kaptan	350	550 150 50	İstanbul- 24 Ca. Gelibolu-15 C. Tüccar- 26 N.	750	626,14 123,30

Kalyon ve kaptanın adı		Personel sayısı	Verilen Peksimed			Tüketilen	Kalan
			kantar	Yer ve Tarih	toplam	(kantar, kırye)	
17	Kırmızı kuşaklı, Hacı Mehmed Kaptan	350	500 200 50	İstanbul- 01 C. Gelibolu- 04 N. Tüccar- 24 N.	750	602,18	147,26
18	Karavcile-i Kuş bağçeli, Topal Kasım Kaptan	280	642 100 50	İstanbul- 26 S. Diğer kalyon ⁴⁰ - 20 N. Defterdar- 24 N.	792	869,12	Talep edilen 77
19	Akdarma Maltız Kadırga kışlı, Hüseyin Kaptan	130	332 50 20	İstanbul- 26 S. Diğer kalyonlardan Defterdar	402	445	Talep edilen 43
TÜCCAR KALYONLARI							
20	Tüccar Hasan	290	500 100	İstanbul- 09 C. Gelibolu- 22 N.	600	546,25	53,19
21	Yenişehirli Mahmud	290	500 100	İstanbul- 13 C. Gelibolu- 28 N.	600	511,2	88,42
22	Katrancızâde Hacı Halil	290	500 100	İstanbul- 12 C. Gelibolu- 27 N.	600	463,36	136,8
23	Livadiyeli Hacı Mustafa	290	550	İstanbul- 23 Ca.	550	532,6	17,38
24	Burnazzâde Mehmed Kaptan	290	500 150	İstanbul- 19 C. Gelibolu- 23 B.	650	570,5	79,39
25	Demircizâde Hacı Mehmed	290	550 100	İstanbul- 15 C. Gelibolu- 27 B.	650	531,6	118,38
26	Rodoslu İbrahim	290	550	İstanbul- 23 C.	550	530,41	19,3
27	Kurbağizâde Hüseyin	290	500 100	İstanbul- 23 C. Gelibolu- 28 B.	600	459,21	140,23
Genel Toplam		13.180	28.502			23.172	5330⁴¹

1718'de Akdeniz'e açılan donanmadaki sekizi tüccar toplam 27 kalyona 28.502 kantar (1.608.909,39 kg.) peksimed verilmişti. Bunun 20.474 kantarı İstanbul'da peksimedçibaşı Hacı Nureddin, 7508 kantarı ise Gelibolu'daki peksimedçi Bulgaroğlu tarafından hazırlanmıştı. Bir miktar peksimed de diğer kalyonlardan alınmıştı. Donanma İstanbul'a döndüğünde kalyon personelinin tükettiğinden geri kalan miktar Tersâne'ye teslim edilmişti⁴². Bu peksimed sonraki sene sefere çıkan kalyonlara verilmişti⁴³.

40 Arslan başlı isimli kalyondan verilen miktar.

41 Belgede 5332 kantar yazılmıştır.

42 BOA, MAD 3918, s. 178-180 (25 Z. 1130/19 Kasım 1718).

43 BOA, MAD 3918, s. 180.

Personelin Emekliye Ayrılması

Kalyonda geçirdikleri bir kaza yahut bir muharebede yaralanmak suretiyle görevlerini sürdüremeyecek hale gelenler, malûlen emekliye ayrılabilmekteydi. Bu gibi kimselere rütbelerine göre bir miktar emeklilik maaşı bağlanmaktaydı. Yüksek rütbeli olanlara gündelik 18 ile 30 akçe arasında, diğerlerine ise 14 veya 15 akçe olmak üzere İstanbul gümrüğü⁴⁴, İstanbul kahve rûsûmu mukataası⁴⁵, Sinop gümrüğü mukataası⁴⁶ gibi devlet gelirlerinden emeklilik maaşları tahsis edilirdi. Buna dair kendilerine verilen berâtlar taht değişikliklerinde yenilenirdi.

Personelin, düşman donanmasıyla girişilen savaş, korsan gemilerinin takibi sırasında yaşanan çatışma veya iş kazası sonucunda yaralanmalarıyla ilgili değişik örnekler bulmak mümkündür. Örneğin, Abdi Kaptan'ın idaresindeki kalyonda 50 akçe gündelik ile üçüncü reis olarak görev yapan Mustafa'nın iki ayağı, topun parçalanması sebebiyle kırılmış ve iş göremez hale gelince, Kaptanıderya Hacı Mehmed Paşa'nın ilâmı üzerine 20 akçe maaş ile emekli edilmişti⁴⁷. 30 akçe gündelik ile Deli Balta Ahmed Kaptan'ın kalyonundaki vardiyacılardan Edirneli Mehmed ise, üzerine makara düşmesi sonucu bir ayağı yaralanarak iş göremez hale gelince 20 akçe ile emekli edilmişti⁴⁸.

1714'te Akdeniz seferindeyken bir korsan gemisinin peşine düşen Seyyid Mehmed Kaptan'ın idaresindeki *Sarı kuşaklı* kalyon, korsan gemisiyle çatışmaya girmiş, çatışmada yaralanan bazı personel daha sonra malûlen emekli edilmişti. Bunlardan sağ dizini kurşun parçalayan ve bundan böyle çalışamayacağını cerrahların da bildirdiği Armutlulu Süleyman'a 14 akçe⁴⁹, sağ eline kurşun isabet etmesi suretiyle iş göremez hale gelen Kuşadalı İbrahim'e 14 akçe⁵⁰, ölen topçubaşının üzerine düşmesi sebebiyle kasığı yarılıp bir dişi de çıkan Tophaneli Osman'a 14 akçe⁵¹, göğsünden girip arkasından çıkan kurşunla yaralanan ve artık çalışamayacak duruma gelen Avlonyalı Mustafa'ya 14 akçe⁵², sağ kolunu kurşun kıran Kuşadalı Mehmed Çavuş'a ise 20 akçe⁵³ verilerek emekli olmaları uygun görülmüştü.

44 BOA, D. BŞM. KND dos. 1/56, 63.

45 *Yıldızlı Nar kılı* kalyonunda ser-topçu iken yaralanan Fındıklılı Mahmud'a İstanbul kahve rûsûmu mukataasından günlük 30 akçe tahsis edilen emeklilik maaşı berâtı, 19 Ra. 1143/2 Ekim 1730'daki taht değişikliği sebebi ile yenilenmişti (BOA, C. BH 12648, 23 B. 1143/1 Şubat 1731).

46 Urlalı Halil Kaptan'ın idaresindeki *Ala t başlı* kalyonun topçusu iken yaralanan Aydınli Mehmed'e Sinop gümrüğü mukataasından günlük 14 akçe tahsis edilen emeklilik maaşı berâtı, 1730'daki taht değişikliği sebebi ile yenilenmişti (BOA, C. BH 7111).

47 BOA, D. BŞM. KND dos. 1/50, 61.

48 BOA, D. BŞM. KND dos. 1/51, 58.

49 BOA, D. BŞM. KND dos. 1/48.

50 BOA, D. BŞM. KND dos. 1/52.

51 BOA, D. BŞM. KND dos. 1/53, 62.

52 BOA, D. BŞM. KND dos. 1/55, 59.

53 BOA, D. BŞM. KND dos. 1/56, 63.

Görevli Olduğu Kalyon	Emekliye Ayrılacak Personelin						
	Adı	Memleketi	Savaşta aldığı yara	Eski		Emeklilik maaşının	
				Görevi	Maaşı (akçe)	Miktarı (akçe)	Tahsis edildiği yer
İç Anbarlı	Bekir Ali	Yenice	Sağ ayağını diz kapağı altından humbara parçası yaralayıp siniri kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Hasan İbrahim	Konya	Sağ oyluğuna isabet eden top taşı, kemiğini kırıp dağıtmış	Kethüda-i dümen	20	7	İstanbul kahve vergisi
	Mustafa Ömer	Sivas	Top hizmetindeyken manevre vurdugu için fituğu çıkmış, iş göremez halde	Anbârî	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
	Ahmed Yusuf	Kayseri	Top ağızladığı sırada ateş aldığından gözleri alıl olmuş ayrıca fituğu çıkmış		18	6	İstanbul kahve vergisi
	Mehmed Ahmed	Tunus	Orta direkten kopan halat omuzu başından vurmuş ve sağ tarafının iki kemiğini kırmış	Reis	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
	İlüseyn Ahmed	Sinop	Mermer gülle parçalanıp parmaklarını kırmış		16	5	İstanbul tütün gümrüğü
	Mehmed Ali	Tunus	Sağ eline ve sol ayağının taralığuna kurşun isabet etmiş	Kapudâne-i hümâyûn kaptanı	120	40	İstanbul gümrüğü
	Hacı Hasan İlüseyn		Sol koluna isabet eden top taşı, kolunu kesmiş	Ser-topî	60	15	İstanbul gümrüğü
	Ali Mehmed	Kasım- paşa	Sağ tarafındaki oyluğuna top taşı isabet edip sinirini kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Mehmed Abdullah	Menekşe	Sağ ayağına isabet eden top taşı, ayağını kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
İç Anbarlı	İbrahim Mustafa	Kasım- paşa	Çarpışma esnasında elinde barut hartucu tutuşup sol eli yanmış ve sinirleri büzülmüş		16	5	İstanbul tütün gümrüğü
	Mehmed Ali	Fındıklı	Sağ ayağının diz kapağı altına top taşı isabet edip siniri kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	İbrahim Ali	Manisa	Top kaldırırken fitk olmuş		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Hızır? Hasan	Teke	Sağ omuz başına kurşun isabet edip köprücük kemiğini kırmış, sol ayağına da top taşı isabet edip kırmış	Reis-i evvel	90	20	İstanbul tütün gümrüğü

	Emekliye Ayrılacak Personelin						
Görevli							
Olduğu Kalyon	Adı	Memleketi	Savaşta aldığı yara	Eski		Emeklilik maaşının	
				Görevi	Maaşı (akçe)	Miktar (akçe)	Tahsis edildiği yer
Şadırvan kılı Kapudane-i Hümayun	Mustafa Hüseyin	Sinop	Sol tarafına manevle vurarak kemiklerini kırmış		16	5	İstanbul tütün gümrüğü
	Ali Osman	Fındıklı	Sol kürek kemiği üstüne isabet eden kurşun diğer taraftan çıkmış		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Mehmed Osman	Sinop	Elinde barut tutuşmuş, gözleri alil, iş göremez halde		16	5	İstanbul tütün gümrüğü
	Mehmed Mehmed	Karadeniz	Top manevlesi vurduğundan fıtık olmuş. Ayrıca Mezemorta [Hüseyin Paşa] zamanından beri emekdâr, artık pîr-i ihtiyâr ve alil halde	Reis	30	8	Bursa Mîzân-ı Harîr
Esper Kış kılı Patrona-i Hümayun	Hasan Ahmed	Dimyad	İsabet eden serpinti dolayısıyla fıtık olmuş		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
Çifte Ceyran kılı, Riyâle-i Hümayun	Ahmed Mehmed		İsabet eden kurşun diğer tarafından çıkmış	Çavuş	35	10	İstanbul tütün gümrüğü
	Hüseyin Hasan	Ruşçuk	Sağ eline serpinti isabet edip parmaklarını kırmış	Reis	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
	Hasan Yusuf	İnegöl ⁵⁴	İki ayağının baldırlarına isabet eden top taşı diğer taraftan çıkmış, yarası hâlâ kapanmamış	Reis	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
	Süleyman Ahmed	Alanya	Sağ pazısına isabet eden kurşun diğer taraftan çıkmış, bütün kolu yaralı vaziyette		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Hüseyin Yusuf	Avlonya	Sol kolunun omuz başından isabet eden kurşun çıkmayarak içerde kalmış	Ser-topî	60	15	İstanbul tütün gümrüğü
	Ali Mehmed	Ankara	İsabet eden serpinti sol elinin başparmağını sakatlamış		16	5	İstanbul tütün gümrüğü
Ejder başlı	Mehmed İbrahim	Gümül-cüne	Sol kolunun dirseğine isabet eden kurşun diğer taraftan çıkmış, baş ve şehadet parmakları yaralı		18	6	İstanköy gümrüğü
	Mehmed Mustafa	Kazdağı	Sol tarafından isabet edip diğer tarafından çıkan kurşun bel kemiğini kırmış		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Gânem Ahmed	Tunus	Sol tarafından isabet eden kurşun sinirlerini ve elmacık kemiğini kırmış		16	5	İstanbul tütün gümrüğü
	Veli Mustafa	Alanya	Sağ elinin bileğini top ezmiş, bütün eli zarar görmüş		18	6	Alanya gümrüğü

⁵⁴ Daha sonra İnebolu olarak tashih edilmiştir: BOA, AE. III. Ahmed 15619/lef 2.

Görevli Olduğu Kalyon	Emekliye Ayrılacak Personelin						
	Adı	Memleketi	Savaşta aldığı yara	Eski		Emeklilik maaşının	
				Görevi	Maaşı (akçe)	Miktarı (akçe)	Tahsis edildiği yer
Heyaz At başlı	Mustafa Ahmed	İstanbul	Sol ayağını top sıyırması, yarası hala kapanmamış	Kethüda-i Topi	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
	Ali Mustafa	Tekfur [dağı]	Sol eline isabet eden kurşun parmaklarını çolak bırakmış, aynca fındı çıkmış		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Ahmed Abdülkerim	Karaman	Sağ ayağının diz kapağı altına isabet eden kurşun sinirlerini kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Mehmed Mustafa	Sinop	Sol ayağının sinirine isabet eden serpinti sinirini kesmiş	Marangoz	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
	Mustafa Ömer	Zağferan- borlu	Sağ dirseğine isabet eden kurşun dirseğini kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Hüseyin Ali	Sinop	Sol koluna isabet eden kurşun diğer tarafından çıkmış		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Ahmed Osman	Sakız	Yelkencilik görevinde demir asarken sağ elinin serçe parmağı ile iki parmağı kesilmiş	Bâdbân	60	15	İstanbul tütün gümrüğü
Gül başlı	Mustafa Bayram	Konya	Sağ ayağının diz kapağı altına humbara parçası isabet edip kırmış		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Hasan Ahmed	Zağferan- borlu	Sağ koluna top tipası isabet edip hurda hale getirmiş		16	5	İstanbul kahve vergi
	Mustafa Hüseyin	Tekirdağı	Sağ kolunun dirseğine top tipası isabet edip hurda hale getirmiş		18	6	İstanbul kahve vergisi
	Mehmed Ali	Karadeniz	Misket, sol oyluğuna isabet edip kırmış		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Yusuf Abdullah	Kasım- paşa	Sağ pazısına isabet eden kurşun kemiğini kırmış	Reis	30	8	İstanbul kahve vergisi
Sarı kuşaklı	Ali Nasuh	Bergama	Kurşun, sol kolunun omuz başına isabet edip kemiğini kırmış		18	6	İzmir gümrüğü
Kula At başlı	Mehmed Said	Cezayir	Sol kolunun dirseğine kurşun isabet etmiş	Reis-i evvel	90	20	İstanbul kahve vergisi
Küçük Gül başlı	İbrahim Halil	İzmid	Misket, sağ pazısına isabet edip kırmış		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
Ay bağçeli	Süleyman İsmail	Erzurum	Sol ayağının diz kapağı altına kurşun isabet etmiş		16	5	İstanbul kahve vergisi
Akrep başlı	Mustafa Mehmed	Mudanya	Sol ayağına isabet eden top taşı topuğunu kırmış		16	5	İstanbul tütün gümrüğü
	Hasan Hüseyin	Konya	Humbara parçası, sağ küreği üzerine isabet edip kırmış		18	6	İstanbul kahve vergisi

Görevli Olduğu Kalyon	Emekliye Ayrılacak Personelin						
	Adı	Memleketi	Savaşta aldığı yara	Eski		Emeklilik maaşının	
				Görevi	Maaşı (akçe)	Miktar (akçe)	Tahsis edildiği yer
Akrep başlı	Mehmed Abdullah	Alanya	Sağ kolunu top taşı kesmiş, kolu yok		18	6	Alanya gümrüğü
	Musa Ahmed	Alanya	Üzerine düşen mizana sereni sol kalçasını kırmış		18	6	Antalya gümrüğü
Siyah At başlı	Bekir Durmuş	Bozok	Sol oyluğu altına isabet eden kurşun sinirlerini kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
	Ali Mehmed	Sivas ⁵⁵	Kurşun, sol ayağının baldırına isabet edip kemiklerini kırmış	İmam	20	7	İstanbul kahve vergisi
Yılan başlı	Abdullah Ömer	Tunus	Sağ eline isabet eden top taşı, kolunu kesmiş		18	6	İstanbul kahve vergisi
	Ahmed Mahmud	Denizli	Kurşun, sol dirseğine isabet etmiş, eli çolak kalmış		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
Zülfikar kuçlu	Bekir Mehmed	Yenişehir	Sağ kolunun dirseğine isabet eden serpinti kemiğini kesip, elini çolak bırakmış		18	6	Selanik gümrüğü
	Ali Ahmed	Malatya	Ağalık görevindeyken düşüp sol el ve ayağını yaralamış	Ağa	35	10	İstanbul tütün gümrüğü
	Mustafa Zülfikar	Tophane	Top falyasından barut isabet etmesi sonucu gözleri alıl ve dudakları yanmış, pîr-i ihtiyar		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
Yıldızlı Hurma	Ahmed Ali	İstanbul	Serpinti, sol ayağına isabet edip kırmış		16	5	İstanbul gümrüğü
Akçaşarlı	İbrahim Abdullah	Trablus	Sağ oyluğuna isabet eden top taşı, sinirlerini kesmiş	Reis	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
	Mehmed Mustafa	İzmir	Top taşı, sağ elinin bileğinden kesmiş		18	6	İzmir gümrüğü
Karavele-i cedid, Kuş bağçeli	Hasan Mustafa	Kıbrıs	Top taşı, sol kolunu omuz başından kesmiş		18	6	İstanbul kahve vergisi
	Mustafa Osman	Kulekapu	Sağ ayağının topuğu üzerine isabet eden kurşun, sinirlerini kesmiş		18	6	İstanbul kahve vergisi
Al At başlı	Hüseyin Mehmed	İnebolu	Humbara parçası, sol ayağına isabet edip kırmış		16	5	İstanbul tütün gümrüğü
Servi bağçeli	Ali Ahmed	Tunus	Sağ koluna humbara parçası isabet etmiş		16	5	İstanbul kahve vergisi

55 Daha sonra Sinop olarak tashih edilmiştir: BOA, AE. III. Ahmed 15619/İef 2.

Görevli Olduğu Kalyon	Emekliye Ayrılacak Personelin						
	Adı	Memleketi	Savaşta aldığı yara	Eski		Emeklilik maaşının	
				Görevi	Maaşı (akçe)	Miktar (akçe)	Tahsis edildiği yer
Yıldız kıçlı	Ali İlvaz	Hamid	Sağ ayağının topuğu üzerine top taşı isabet edip kemiğine zarar vermiş, yarası kapanmamış		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
Mavi boyalı Karavele-i Cedid	Ahmed Hüseyin	İstanbul	Sağ ayağının dizi üzerinden vurulmuş, ağır yaralı		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
Kadırga kıçlı Akdarma	İbrahim Mehmed	Bogazhisari	Sağ oyluğuna isabet eden kurşun diğer taraftan çıkarak sinirini kesmiş		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
Yaldızlı Nar kıçlı	Ahmed Ali	İzmid	Kalyonları ihdâsından beri emekdâr, vâkı olan muharebelerde bulunmuş, pîr ve ihtiyar, gözlerinde hastalık belirmiş; emekli olmak istiyor	Hoca	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
Güneş kıçlı	Mustafa Osman	Manisa	Top salya ederken fituğı çıkmış, alıl durumda	Kethüda-i Topı	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
	Mustafa Mehmed	Yalak âbâd	Sağ ayağı topuğundan top taşı kesmiş		16	5	İstanbul tütün gümrüğü

TÜCCAR KALYONLARI

Kutrançı- zâde Hacı Halil	Mehmed Mustafa	Kasımpaşa	Humbara parçası sol kolunun pazısına isabet edip zarar vermiş	Çavuş	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
Seyyid İbrahim	Hasan Abdullah	Karadeniz	Sol ayağının oyluğuna humbara parçası isabet edip sinirini kesmiş	Reis	30	8	İstanbul tütün gümrüğü
	Hüseyin Musallî?	İnebolu	Top kaldırırken sol tarafında fituğı çıkılmış		18	6	İstanbul tütün gümrüğü
İsmailzâde Mehmed	Ahmed Osman	Kazdağı	Sol ayağının topuğu üzerine serpinti isabet edip kırmış		16	5	İstanbul kahve vergisi
Kara Hasan	Süleyman Abdülkerim	Galata	Sol ayağının topuğu üzerine serpinti isabet edip kırmış		16	5	Bursa, Mizân-ı Harîr

Venedik donanmasıyla 1718'de yapılan savaşta donanma kalyonlarındaki personelden yaralanan 74'ünün isimleri emekliye ayrılmaları için kaptanıderya tarafından bildirilmişti. Bunların emekliliği hak edebilmek için zikrettikleri gerekçeler genel olarak şu dört başlık altında toplanabilir:

- 1- Düşman gemilerinden atılan gülle ve humbarâ-parçası ya da misket ve kurşunun isabet etmesi sonucu sakat kalanlar.
- 2- Savaş malzeme ve mühimmatını hazırlarken meydana gelen kazalarda yaralanıp sakat kalanlar.
- 3- Çeşitli iş kazaları sonucunda sakatlananlar.
- 4- Yaşlılıkları dolayısıyla emekli olmak isteyenler.

Bu personele çeşitli devlet gelirlerinden emeklilik maaşı tahsis edilmesi teklif edilmişti. İş başındayken bunlara gündelik olarak toplam 1868 akçe verildiği kaydedilmektedir. Yine gündelik olarak alacakları emeklilik maaşlarının ise toplam 554 akçe ettiği, bu durumda hazineye bir günde 1314 akçe kalacağı hesaplanmıştı. 19 Haziran 1719 tarihinde bazılarının emeklilik maaşlarının, teklif edildiği gibi İstanbul'daki kahve ve tütün gümrüğünden elde edilen gelir yerine başka bir yerden verilmesi kararlaştırılmış, ilk teklife emeklilik maaşları taşradaki bazı gelir kalemlerinden tahsis edilenlerinki uygun görülmüştü⁵⁶. 24 Haziran 1719 tarihinde ise içlerinden hiçbir şekilde çalışamayacak durumda oldukları belirtilen Mehmed (İzmir), Mehmed (Alanya), Hasan (Kıbrıs), Mustafa (Mudanya), Mehmed (Menekşe), Abdullah (Tunus), Ali (Hamid) ve Mustafa (Yalakâbâd) isimlerindeki sekiz kişinin emeklilik maaşlarına 9'ar, topçubaşı Hacı Hasan'a ise 15 akçe zam yapılması uygun görülmüştü⁵⁷.

Sakatlanarak iş göremez hale gelen personelin yanı sıra uzun seneler kalyonlarda görevli bulunduktan sonra yaş haddinden dolayı emekli edilenler de vardı. *Nusret-nümâ* kalyonunda gündelik 30 akçe maaş ile topçu kethüdası olarak görevli Ahmed, kendi ifadesine göre altmış seneden beri her sene sefere çıkmaktaydı. Artık *pîr-i fânî* ve *alîl* olması dolayısıyla emekli (*çirâğ*) olmak istediğini ancak geçimini sağlamak için bir geliri de bulunmadığını arzuhalinde belirtmişti. Bunun üzerine donanma personelinden bu şekilde emekli olacaklara mukataat gelirlerinden 8 ile 10 akçe arasında bir emeklilik maaşının verileceği kaydedilerek Ahmed'e de 10 akçe verilme-

56 1 Ş. 1131/19 Haziran 1719 tarihli buyruldu: BOA, AE. III. Ahmed 15619/lef 1, vr. 1b-3a.

57 6 Ş. 1131/24 Haziran 1719 tarihli buyruldu: BOA, AE. III. Ahmed 15620.

si uygun görülmüştü⁵⁸. Patrona-i hümayûn kalyonunda gündelik 60 akçe maaş ile topçubaşı olarak görevli Baba Ali ise arzuhalinde kırk seneden fazladır donanma kalyonlarında bulunduğunu ifade etmekteydi. Fakat yaşlandığı için görevini yürütemeyecek bir hale geldiğini belirtmişti. Topçubaşı iken emekli olanlara gündelik 20 akçe emeklilik maaşı verildiğinin kaydedilmesi üzerine Baba Ali de gündelik 20 akçe ile emekli edilmişti⁵⁹.

Maaşlarının yanı sıra kalyon personeline Sultan I. Süleyman zamanından beri mevcut olan kanuna göre, yakaladıkları düşman veya korsan gemilerinden elde edilen ganimetten de bir miktar verilmekmekteydi⁶⁰.

Kalyonlardaki Esirler

Kadırga döneminde kürek çekmek için gereken insan gücünü karşılamak üzere bir bölgeden gönderilen kürekçiler veya bunun karşılığında o bölgeden alınan parayla çalıştırılan kimselerden, suçlulardan ve esirlerden istifade edilmekteydi⁶¹. 18. yüzyılda donanmada kalyonların yanı sıra bazı seferlerde kürekli gemiler de yer almış dolayısıyla kürek çekmeleri için bazı esirlerin istihdam edilmesine devam edilmişti. Fakat önceki döneme kıyasla esir sayısı azalmıştı. Aynı durum Akdeniz'deki diğer devlet donanmaları için de geçerliydi⁶².

Kadırgalarda kürek çekmek için istihdam edilen esirlerin denizci veya herhangi bir meslek sahibi olmaları gerekmiyordu. Kalyon döneminde ise esirlerin çoğunlukla denizcilik mesleğinden oldukları dikkati çekmektedir. Bunun yanı sıra ilgili belgelerdeki kayıtlardan kalyonlardaki esirlerin bazılarının da kalyonların inşa ve bakımında istihdam edilen marangoz, varilci gibi mesleklere sahip kimseler oldukları anlaşılmaktadır.

58 BOA, C. BH 9947 (25 L. 1180/26 Mart 1767).

59 BOA, C. BH 11989 (19 B. 1181/11 Aralık 1767).

60 BOA, D. BŞM def. 1080, s. 2. Ayrıca bkz. Cezar, *Levendler*, s. 186.

61 İdris Bostan, "Osmanlı Donanmasında Kürekçi Temini Meselesi ve 958 (1551) Tarihli Kürekçi Defterleri", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2006, s. 67-86; Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 187-224; ayrıca bkz. Mehmet İpşirli, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII (1982), s. 204-248.

62 Salvatore Bono, *Yeniçağ İtalya'sında Müslüman Köleler*, çev. B. Parlak, İstanbul 2003, s. 226. Ayrıca 1740-75 arasında Tersâne-i Âmire zindanından ve kadırgalardan tahliye edilen esirler hakkında söz konusu tarihlerde İstanbul'daki Cizvit tarikatı papazları tarafından tutulan kayıtları içeren orijinal bir çalışma için bkz. Rinaldo Marmara, *İstanbul Deniz Zindanı 1740*, İstanbul 2005.

Tablo 58: 1122/1711'de Tersâne zindanına konan meslek sahibi bazı esirler

Esirin adı	Ülkesi	Mesleği	Fizikî özellikleri
Françesko Paris	Maltuz	Marinar	uzun boylu, kara gözlü, kara kaşlı, kara bıyıklı
Huwan Batista	Anaboli	Marangoz	uzun boylu, kara kaşlı, gök ela gözlü, kumral bıyıklı
Françesko Maso	Maltuz	Kalafatçı	uzun boylu, kara gözlü, kara kaşlı, genç yaşta
Anton		Varilci	uzun boylu, kara açık kaşlı, gök ela gözlü, kumral bıyıklı
Filo Salvador	Palermo	Demirci	uzun boylu, kara gözlü, kara kaşlı, burnunda çiçek nişanı var
Suzi Anton	Nemçe	Berber	uzun boylu, kara gözlü, kara kaşlı, yüzünü çiçek bozmuş
Domenko Nadal	Anaboli	Balıkçı	uzun boylu, kumral ince kaşlı, gök gözlü, kumral bıyıklı
Hasan	Müslüman	Berber, Hekim	uzun boylu, kara gözlü, kara kaşlı, kumral bıyıklı

1711'de, Tersâne-i Âmire zindanına teslim etmesi karşılığında Canım Hoca Mehmed Kaptan'a, emri altındaki 28 esirin her biri için 350'şer kuruş ödenmişti⁶³. Esirlerin sahip oldukları farklı meslekleri göstermek amacıyla içlerinden sekizi isim, milliyet ve fizikî özellikleriyle birlikte örnek olması için yukarıdaki listede verilmiştir.

Tablo 59: 1114/1703'te mübadele için toplanan Venedikli esirler

Esirlerin Kimin Tarafından Verildiği	Verilen Esir Sayısı
Tersâne-i Âmire'deki devlete alt esirlerden	30
Kaptanıderya	10
Tersâne Kethüdası	1
Vardiycıbaşı	1
Kilidçi	1
Deniz Beyleri:	
Rodos Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa	3
Deli Beyzâde	3
Diğer 20 Deniz Beyi'nin her biri 2'şer kişi	40
Kalyonlar Defterdarı	5
Esirlerin Kimin Tarafından Verildiği	Verilen Esir Sayısı
Kalyon kaptanları:	
Kapudâne-i hümayûn kaptanı	2
Riyâle-i hümayûn kaptanı	2
Patrona-i hümayûn kaptanı	2
Diğer kalyon kaptanlarının her biri 1 kişi	10
Toplam:	110

63 BOA, MAD 3435, vr. 63a.

1703 senesinde yukarıdaki listede görüldüğü gibi devlete ve bazı devlet görevlilerine ait olan 110 Venedikli esirin, mübadele edilmek üzere toplanması istenmişti. Bunlar için Tersâne zindanında özel bir yer hazırlanması ve istenen sayı tamamlanınca da haber verilmesi emredilmişti⁶⁴.

18. yüzyılın başlarından itibaren donanmada kürekçiye duyulan ihtiyaç azalmıştı. Kürekçi olarak istihdam edilecek esirlere pek lüzum duyulmadığından yukarıda zikredilen 110 Venedikli esirin mübadelesi gündeme gelmiş olmalıdır.

30 Nisan 1703 tarihli bir kayıtta ise Tersâne zindanındaki toplam esir sayısı verilmektedir⁶⁵. Buna göre zindanda 562 esir vardı. Bunların 120'si hasta ve iş göremez durumdaydı. Geri kalan 442 esirin 235'i çeşitli görevlerde istihdam edilmişti. Diğer 207 esirin ise kürek çekecek durumda oldukları belirtilmektedir.

235 esirin istihdam edildikleri yerler şu şekilde kaydedilmiştir:

- 56'sı Saray-ı Âmire hizmetindedir,
 - 30'u mübâdele için verilen Venedikli esirlerdir,
 - 30'u taş sefinesinde görevlidir,
 - 53'ü sefere çıkan üç kalyona verilen marinar esirlerdir,
 - 48'i inşa olunan iki kalyonda çalıştırılmaktadır,
 - 5'i zindanda bulunmaktadır,
 - 1'i Venedik elçisine emanet olarak verilmiştir.
- (12'si ise istihdam edildikleri günden itibaren sayım yapılan güne kadar geçen zaman içerisinde ölmüştür.)

Konumuz açısından sefere çıkan üç kalyonda görevlendirilen 53 denizci (*marinar*) esirle kalyon inşasında çalışan 48 esir dikkat çekicidir. Bunlardan başka ayrıca Tersâne'de inşası tamamlanmak üzere olan bir kalyonda çalıştırılmak üzere 1704'te, ümerâ-i deryadan (deniz beyleri) İstefeli Hasan Paşa ve Yetim Ahmed Bey'e 130'ar kuruş ödenerek ellerindeki esirlerden denizci olan dokuzu satın alınmıştı. Bu esirler bir firkateyle korsanlık yapılmak-tayken Eğriboz'da ele geçirilmişlerdi. Söz konusu deniz beyleri de bu esirleri 130'ar kuruş karşılığında almışlardı⁶⁶.

64 BOA, MAD 5362, s. 68 (13 N. 1114/31 Ocak 1703). 20 Nisan 1703 tarihli başka bir belgeye göre ise Malta'da esir bulunan Salih'in, kürek çekmeyecek durumda olduğu için Prevezeli Hüseyin Kaptan'ın kalyonunda görevlendirilmiş bulunan bir Maltalı esir ile mübadelesi hususundaki Kaptanıderya Hacı Mehmed Paşa'nın arzı uygun görülmüştü (BOA, MAD 5362, s. 69).

65 Tersâne-i Âmire Emni Yusuf Efendi'nin yaptığı esir yoklamasının defteri (BOA, MAD 5362, s. 73-74).

66 BOA, MAD 3141, s. 79.

Esirlerin sayısı ve bunlara verilecek giyecek ve yiyecek ile ilgili bilgi veren 1724 senesine ait başka bir belgeye göre bu tarihte devlete ait 726 esir vardı. Bunların 374'ü Tersâne zindanında, 55'i saraylarda, 44'ü Tersâne'de demirli kalyonlarda, 253'ü ise sefere çıkan kalyonlarda bulunmaktaydı.*

Bu esirlerin giyecek ve yiyecekleri devlet tarafından temin edilmekteydi. Kalyonlarda istihdam edilen esirlerin her birine kışlık giyecekleri için 20 zirâ (13 m.) *aba-i siyah* diğerlerine ise 18 zirâ (11,7 m.) *aba-i beyaz*, bütün esirlere yine kışlık olmak üzere 18 zirâ gömleklik *kirpas-ı ada*, ayrıca kalyonlardakilerin dışında kalan esirlere baharlık giysileri için bir defa daha 18 zirâ gömleklik *kirpas-ı ada*, bunun yanı sıra hepsine birer çift *kopçalı papuç*⁶⁷, birer adet *kebe-i Rusçuk* ve birer adet kırmızı fes için *ada-i surh*, kumanyaları için ise her birine günlük olarak teki 150 dirhem (481,05 gr.) gelen bir çift ekmek, çorbalık malzeme olarak da 3 kile (72,64 kg.) un ve 5'er kıy-yeden (6,41 kg.) zeytinyağı ile sirke verilmekteydi⁶⁸.

Kalyonlarda istihdam edilen denizci esirler daha ziyade ele geçirilen korsan gemilerinin personeliydi. Konuyla ilgili olarak Sultan I. Süleyman döneminde yürürlüğe konulduğu kaydedilen bir kanunun Kasım 1705 tarihinde çıkarılan suretinde dikkat çekici bilgiler bulunmaktadır. Akdeniz ve Karadeniz'de ele geçirilen ganimetin ne şekilde paylaşılacağını bir düzene bağlayan bu kanuna (*kānunnâme-i iğtinâm der-bahr-i sefid ve siyah*) göre donanma ve deniz beylerinin gemileri, inşa ve donanımları için gereken harcamalar *beytü'l-mâl-i müslimînden* yapıldığından dolayı padişaha ait sayılmaktaydılar. Sefer mevsiminde yani bahardan Kasıma kadar, bunların ele geçirdiği tekne, esir, tunç ve demir toplar ile ve diğer büyük küçük bütün mühimmat da padişaha dolayısıyla devlete aitti. Ele geçirilen esirlerin Tersâne zindanına, topların topçubaşına ve diğer savaş malzemesinin de cebecibaşına teslim edilmeleri gerekmekteydi.

Fakat Kasımda, baştarda-i hümayûn Tersâne'ye geldikten sonra, deniz beylerinin, Mısır'a gidip gelen tüccar kalyonlarının ve diğer Osmanlı gemilerinin ele geçirdiği bir geminin kaptan, kethüda ve hekimi ile bu gemideki tunç topların hepsi ayrıca ne kadar esir elde edildi ise bunların beşte biri devlet malı olmak üzere Tersâne'ye

67 Daha önceleri Tersâne zindanındaki esirlerin çoğunlukla *Rus*, *Mosko*, *Mucur* ve *Sırp* oldukları ve kendi memleketlerinde çank giydiklerinden bunlara çanklık için öküz derisi verildiği fakat sonradan bu esirlerin yerine *Rum* ve *Firenk* esirlerin getirildiği ve bunların memleketlerinde çank giymediklerinden dolayı çıplak ayak gezmek zorunda kaldıkları için bunlara senede iki defa kopçalı papuç verilmesinin uygun görüldüğü ifade edilmektedir.

68 BOA, MAD 3165, vr. 62b.

teslim olunacaktı. Geri kalan esir ve demir toplar ile diğer malzeme ve mühimmat, ele geçirenler arasında taksim edilecekti⁶⁹.

Bu tür bir ganimet taksimatıyla ilgili bilgi veren bir belgede Patrona Mustafa Kaptan'ın, Akdeniz'de Malta'ya ait bir kalyonu ele geçirdiği, içinde bulunan 66 kişinin ise esir edildiği kaydedilmektedir. Bunların beşte biri kabul edilen 13 kişi, kanuna göre kaptanpaşaya verilmişti. Esirlerin içindeki bir hekim ile bir berberin ve ayrıca bunların dışında kalan 51 kişinin yarısı kabul edilen 25 kişinin devlete ait olduğu ve toplam 27 esirin 25 Ocak 1711 tarihinde Tersâne zindanına konulduğu belirtilmektedir. Geri kalan esirler ise Patrona Mustafa Kaptan'ın kalyonundaki levendlere verilecekti⁷⁰.

Zindana konan esirlerden hekim ve berber olan ikisi dışında yedisi marinar, biri varilci, ikisi ise terzi olarak kaydedilmiştir. Bu 27 esirin on üçü Maltalı, üçü Cenovalı, ikisi Fransız, ikisi Sicilyalı idi. Diğer yedi esirin ise Rodos, Trablusşam, İspanya, Termiye, Anifurya, Mayorkin ve Kızıl Elmalı⁷¹ oldukları zikredilmektedir.

Donanma kalyonları, Akdeniz seferine çıktıklarında karşılaştıkları korsan gemilerinin peşine düşerek bunları yakalamaktaydılar. 1711'de Riyâle-i hümayûn Molla İbrahim Kaptan, Yunda Adası limanında iki korsan şehtiyesi yakalamış, Tersâne zindanına 66 esir teslim etmişti⁷². 1718'de donanma kalyonları, iki korsan kalyonunu yine korsanlık yapan bir şehtiye ile bir firkateyi ele geçirmişlerdi. Bu gemilerde mevcut bulunanlardan 78'i Tersâne zindanına teslim edilmişti⁷³. 1731'de Mahmud Kaptan, idaresindeki *Kuş bağçeli* adındaki karavele ile korsanların zorla ele geçirdiği bir yı takip ederek Antalya körfezinde yakalamıştı. Mahmud Kaptan, sefer dönüşünde nın içindeki 11 *harbî kefere* ile Kıbrıs'a gittiğinde kendisine teslim edilen bir Fransız korsanını da Tersâne zindanına getirmişti⁷⁴. 1746'da Kaptanıderya Mustafa Paşa, Akdeniz seferindeyken *Can* [Jan] *Petro* adındaki korsanın, idaresindeki *polaka* (bir tür yelkenli gemi) ile Manye tarafında olduğunu haber almış ve firkate kaptanlarını bu korsanı ele geçirmeleri için göndermişti.

69 BOA, D. BŞMdef. 1080, s. 2 (4 Ş. 1117/21 Kasım 1705).

70 BOA, MAD 3435, vr. 72b (24 Z. 1122/13 Şubat 1711).

71 *Maryo Anton* adındaki bu esirin *orta boyly, gök e lâ gözlü, kumral kaba bıyıklı ve sarışın* olduğu belirtilmektedir.

72 BOA, MAD 2895, s. 112 (29 L. 1123/10 Aralık 1711). Tersâne zindanı katibi Seyyid Mehmed'in kaydına göre esirler 17 L. 1123/28 Kasım 1711 tarihinde Riyâle-i hümayûn Molla İbrahim Kaptan tarafından zindana teslim edilmişlerdi. Hepsisi 22 L. 1123/3 Aralık 1711 tarihinde farklı donanma kalyonlarına yerleştirilmiş ve hangi esirin hangi kaptanın kalyonuna verildiği de kaydedilmiştir (BOA, C. BH 6982).

73 Esirler Kaptanıderya Süleyman Paşa tarafından 14 Z. 1130/8 Kasım 1718 tarihinde Tersâne zindanına teslim edilmişti (BOA, MAD 10309, s. 132).

74 BOA, MAD 10325, s. 13 (23 C. 1144/23 Aralık 1731).

Üzerine gelen firkateleri gören korsan gemisi kaptanı, beraberindeki bazı kimselerle filikaya binerek kaçmıştı. *Polaka*'da kalanlar yakalanarak içlerinden yedisi Tersâne zindanına teslim edilmişti⁷⁵. 1765'te ise Tunuslu Hacı Mehmed Kaptan, idaresindeki *Gazâl-ı Bahrî* adlı kalyonla Akdeniz kıyılarını kontrol ederken Anaboli'de üç ve Mora Adası civarında da beş korsanı yakalayarak Tersâne zindanına teslim etmişti⁷⁶.

Donanma kalyonlarında çalıştırılan esirler, uygun bir fırsat bulduklarında kaçmaktaydılar. Örneğin 1719'da Arap Ali Kaptan'ın idaresindeki *Yeşil kuşaklı* isimli kalyona konan 13 marinar esir, Terkos Adası limanına demirlendiğinde gece çıkan rüzgârın şiddetinden dolayı, çapanın kalyonu tutamaması üzerine palamar bağlamak için dışarı çıkıldığında filikaya binerek kaçmışlardı⁷⁷. Bunun dışında kalyondaki esirlerin bir yolunu bulup gemiyi kontrollerine aldıkları da olmaktaydı. Örneğin Ekim 1761'de Akdeniz'e açılan donanma İstanköy Adası'na demirlediğinde Kapudâne-i hümayûn kalyonunda bulunan Kaptanıderya Abdülkerim Paşa ile gemi kaptanı ve subayları Cuma namazı için camiye gitmişler bunu fırsat bilen gemi personeli de izinsiz karaya çıkmıştı. Kalyondaki esirler fırsattan istifade ile kalyonu demirinden kurtarıp Malta'ya doğru hareket etmişler, peşine düşülmesine rağmen kalyon durdurulamamıştı. Olayda ihmalleri görülen Abdülkerim Paşa ve gemi kaptanı idam edilmişlerdi. Bu olaydan sonra Malta üzerine ve Malta'ya yardımda bulunursa Fransa'ya karşı da sefer düzenleneceği bildirilmişti. Ayrıca Sadriazam Ragıp Paşa, Kudüs'teki Kamâme kilisesinin Rumlardan alınıp Fransızlara verilen anahtarının da geri alınacağını Fransa elçisine iletmışti. Zor durumda kalan elçi, kalyonu getirmeyi taahhüt etmiş ve Ocak 1762'de Fransız süvarilerin denetimindeki kalyon İstanbul'a ulaştırılmıştı⁷⁸.

Korsanlar hakkında bilgi veren başka bir belge ise bir İngiliz gemisi ile ilgilidir. Maltalı korsanların daha önce zorla zaptettikleri bu İngiliz gemisi, donanma kalyonları tarafından kurtarılarak Tersâne'ye getirilmişti. Söz konusu gemi 1720'de İngiliz elçisine 2000 kuruşa satılmış ve para hazineye teslim edilmişti⁷⁹.

75 BOA, MAD 4380, vr. 56b (9 Ra. 1159/1 Nisan 1746).

76 BOA, MAD 10378, s. 138 (1 C. 1179/15 Kasım 1765).

77 BOA, MAD 10309, s. 129 (6 Ca. 1131/27 Mart 1719).

78 *Mür'it-Tevarih*, İstanbul 1978, II. A, 46.

79 BOA, MAD 3925, vr. 55b.

2. Savaş Malzeme ve Mühimmatı

Sefere çıkan bir kalyona, uzunluk ve ambar sayısına göre çeşitli çaplarda tunç veya demir toplar yerleştirilmekte ve bunlara uygun çaplarda demir yahut mermer güllerle yeterli miktarda barut ayrıca tüfek kullanan personele de kurşun ve barut verilmekteydi. Savaş sırasında kalyonlar karşılıklı top atışı yaptıkları gibi etkili olacak mesafede birbirlerinin tüfek menziline girmektedirler.

Top

16. yüzyılın hemen başında kalyonların ambar da denilen alt güvertelerinde uygun delikler (lombar) açılmak suretiyle buralara toplar yerleştirilmişti⁸². Bu tarihten sonra inşa edilen büyük yelkenli gemiler adeta birer yüzer kale halini almıştır. 1514'te İngiltere'de inşa edilen *Henry Grace a Dieu* adlı gemi, küçüklü büyüklü 184 top taşımaktaydı. Bu büyüklükte gemiler yapmak kralıkların iktidarlarını pekiştiren bir unsur haline gelmişti. Nitekim *Henry Grace a Dieu*'yü 1527'de bir Fransız gemisi olan *Grand François*, 1534'te ise çok sayıda top taşıyan Portekizli *Sao Jao* izlemişti. Hareket kabiliyetleri sınırlı bu yüzer kaleler, 1550'den hemen sonra gemi teknisyenlerinin uğraşları sayesinde yerlerini olağanüstü etkili bir ticaret ve çok tehlikeli bir savaş gemisi görevi görebilen kalyonlara terk etmişlerdi⁸³.

82 Tarihte bilinen ilk lombarların 1501'de Brestli bir gemi yapımcısı tarafından açıldığı ileri sürülmektedir (Michel Mollat du Jourdin, *Avrupa ve Deniz*, çev. A. M. Kargın, İstanbul 1993, s. 119).

83 Carlo M. Cipolla, *Yelken ve Top*, çev. A. Kayabal, İstanbul 2003, s. 43-44. Başka bir kaynağa göre, *Henry Grace a Dieu*, 51'i ağır diğerleri hafif toplar ve tüfek-tabanca olmak üzere 112 silah taşıyordu. (Angus Konstam, *Tudor Warships (1)*, *Henry VIII's Navy*, Osprey 2008, s. 6). Ayrıca bkz. Ethem Ziya, *Gemi Topçuluğunun Geçirdiği Safhalar*, İstanbul 1934.

18. yüzyılda üç ambarlı bir kalyon her üç ambarında ve üst güvertesinde olmak üzere genellikle 100 ile 120 arasında top taşımaktaydı. Bununla birlikte hareket kabiliyeti daha yüksek olanlar 70 civarında top taşıyan iki ambarlı savaş gemileriydi. Topların atış menzili en iyi şartlarda 600 metreyi bulmaktaydı. Fakat kaptanlar, düşman gemilerinin lombar, dümen ve direklerine gülleri isabet ettirerek onları hareketsiz bırakabilmek için tabanca menziline kadar sokulmaktaydılar. İngilizler, düşman gemilerin personel ve toplarını savaş dışı bırakmak için gemi güvertesine ateş etmekteydiler. Fransızlar ise düşman gemilerini öncelikle hareketsiz bırakmayı hedeflediklerinden donanımlara ateş etmekteydiler. Bir gemiyi top gülleleriyle batırabilmek için çok sayıda isabetli atış yapılması gerekmekteydi⁸⁴.

Savaş gemilerindeki toplar attıkları güllelerin ağırlığına göre isimlendirilmekteydi. Ambarlarda bulunan topların uzunluğu yaklaşık üç, üst güvertedekilerin ise iki metreydi. Top lombarları zamanla genişletilmiş alt sıra lombarlar da biraz daha yukarı kaldırılmışlardı. Top kundakları kullanışlı bir hale getirilmiş ve topu lombardan içeri ve dışarı almak ve dirisa etmek (topu sağa-sola döndürmek) için palangalarla donatılmıştı. Atış yaptıktan sonra topun geri tepmesi, bordaya takılmış bir halat vasıtasıyla denetim altına alınmıştı. Büyüklüğüne göre bir topun ateşlenmesi için 6 ile 15 kişi gerekmekteydi. Gemide bulunan topların sayısı çok olduğunda bütün gemi personeli tam olarak ancak bir bordadaki topları ateşleyebilmekteydi. Her iki bordadan ateş edilmesi gerektiğinde topların yarı personeli diğer bordadaki mukabil topu ateşe hazırlamaktaydı⁸⁵.

Bazı gemilere havan topları yerleştirilmekteydi. Bu tür gemiler hususiyle havan toplarının kullanılması içindi. Bunların taşıdıkları havan toplarının 2-3 bin metreye kadar olan atış menzilleri ve ağırlıkları 100 kiloya kadar çıkabilen gülleleri bulunmaktaydı. Zikredilen özellikleri dolayısıyla havan topu yerleştirilen gemiler, deniz muharebelerinden ziyade sahil istihkâmlarını hedef alan savaşlarda ön plana çıkmaktaydılar⁸⁶.

84 Ethem Ziya, *a.g.e.*, s. 28, 33; R. Gardiner, "Guns and Gunnery", *The Line of Battle, The Sailing Warship 1650-1840*, ed. R. Gardiner, London 1992, s. 146-151.

85 Ethem Ziya, *a.g.e.*, s. 25-26; J. Glete, *Navies and Nations*, s. 24-31, 35-40; Gardiner, *a.g.m.*, s. 159-160.

86 Ethem Ziya, *a.g.e.*, s. 26; Gardiner, *a.g.m.*, s. 151-152.

Osmanlı Toplarının Özellikleri

Osmanlı kalyonlarında demir ve tunç toplar ile ayrıca havanlar kullanılmaktaydı. Tunç topların imaline 14. yüzyılın ilk yarısından itibaren Avrupa'da başlanmıştı. Belli oranlarda kalay ve bakırın bir potada ergitilerek birleşmesinden tunç meydana gelmektedir. Tunç toplar, kalayın her zaman istenen miktarda bulunamaması ve bakırın da pahalılığı yüzünden kolaylıkla yapılamayan yüksek mâliyete sahip savaş aletleriydi. Fakat Osmanlılar bu malzemelelerin temininde pek zorluk yaşamamışlardır⁸⁷. Çok erken bir tarihten beri tunç toplar döken Osmanlılar, ayrıca %10,15 kalay ve %89,58 bakır içeren mükemmel tunç elde edebilecek teknolojiye de sahiptiler⁸⁸. Dövme demirden imal edilen toplardan çok daha güvenli olup taş veya dökme demir güllerle atan tunç toplar, denizin her türlü paslandırıcı etkisine karşı daha dayanıklı olmaları dolayısıyla tercih edilmekteydi. Ayrıca bunlar, demir güllerin ihtiyaç duydukları yüksek barut hakkının meydana getirdiği basınca dayanıklı olduklarından bu hususta diğer toplara göre daha avantajlıydılar⁸⁹.

Demir toplar, dövme ve dökme olarak iki teknikle imal edilebilmekteydi. Dövme demir topların yapımı kolay olduğu için Avrupa'da ve Osmanlılarda görülen ilk toplar bu teknikle imal edilmişlerdi. Dövme demir çubukların, bir fiçinin tahtaları gibi uzunlamasına yan yana koyarak bitleştirilmesi ve daha sonra bunların ısıtılmış demir çemberlerle bağlanmaları suretiyle, dövme demir toplar meydana getiriliyordu⁹⁰. Dökme demir topların elde edilmesi ise zor bir işlemi gerektiriyordu. Öncelikle demirin ergitilmesi için yüksek bir ısıya ulaşılması sağlanmalıydı. Büyük çaplı döküm demir topların yapılmasına ilk olarak 1543 yılından itibaren İngiltere'de başlanmıştı. Demir topların tunç toplarla kıyaslandığında en belirgin dezavantajları topun herhangi bir nokta-

87 Salim Aydıöz, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006, s. 331-332. Tunç top yapımında gerekli kalayı Osmanlıların Avrupa'dan ithal etmesi hakkında bkz. Gábor Ágoston, *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, çev. Tanju Akad, İstanbul 2006, s. 245.

88 Osmanlı toplarının "metalurjik geriliği" varsayımına karşı çıkan değerlendirme için bkz. Ágoston, *a.g.e.*, s. 242-243.

89 Ágoston, *a.g.e.*, s. 97.

90 Ágoston, *a.g.e.*, s. 95. Dövme demir top elde edilen diğer teknikler için bkz. Aydıöz, *a.g.e.*, s. 318-319.

sında oluşan küçük bir çatlağın hızla ilerleyerek top ateşlendiği sırada etrafında bulunanlara zarar verecek şekilde parçalara ayrılmasıydı. Osmanlılar 15. yüzyılın ortalarına kadar dövme demir-den toplar yapmışlar fakat avantajlarından dolayı daha ziyade tunç topları tercih etmişlerdi⁹¹.

15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılan ve özellikle kale kuşatmaları sırasında etkili olan havanların, eğri rota çizen mermi-leri vardı. Başlarda taş güllerle atmakla birlikte en tesirli güllerle humbaralardı. Bu humbara güllerlerinin içindeki maddelerden dolayı yol açtıkları yangınlar ancak sirke, idrar yahut tutkalla söndürülebilmekteydi. Bu denli etkili olmalarına rağmen Osmanlılar diğer toplara oranla az sayıda havan imal etmişlerdi⁹².

Kalyonlardaki Top Sayıları

Diğer gemilere kıyasla kalyonlara, çok sayıda top yerleştirilebilmekteydi. Bir kalyonun top taşıma kapasitesini ambar sayısı ve uzunluğu belirlerdi. Bu ateş gücü kalyonlara deniz savaşlarında büyük bir avantaj sağlıyordu. Osmanlılar da kalyonlarının ölçülerini ve taşıyacakları top sayısını Akdeniz'deki rakiplerini gözleyerek belirlemekteydiler.

Bu konuda Osmanlıların takip ettikleri stratejiyi 1713 tarihli bir belgeden tespit etmek mümkündür. Bu tarihte Tersâne-i Âmire'de kalyonların inşasına başlanmadan önce dönemin Kapudâne, Patrona ve Riyâle'sine bunların hangi uzunlukta yapılmasının uygun olacağı sorulmuş, onlar da donanmada çok sayıda küçük kalyon olduğunu oysa düşmanın 70 ve 80 top taşıyan kalyonları bulunduğunu belirterek muharebe esnasında mukavemet edebilecek büyük kalyonlara ihtiyaç duyulduğunu bildirmişlerdi⁹³.

Diğer devlet donanmalarında, savaş gemileri taşıdıkları top sayısına göre sınıflandırılırken⁹⁴ bu kitapta incelenen dönem içerisinde-

91 Ayduz, *a.g.e.*, s. 321-322.

92 Ágoston, *a.g.e.*, s. 100-103.

93 BOA, MAD 2883, vr. 67b.

94 Örneğin İngiliz donanmasında 18. yüzyılın ortalarında taşıdıkları top sayısına göre savaş gemilerinin sınıflandırması şu şekilde yapılmaktaydı: 1. sınıf: 100-120 top, 2. sınıf: 90-98 top, 3. sınıf: 64-80 top, 4. sınıf: 50-60 top, 5. sınıf: 32-44 top ve ➡

deki belgelerde Osmanlı donanmasında, kalyonların taşıdıkları top sayısına göre sınıflandırıldıklarını gösteren bir kayda tesadüf edilmemiştir.

Bununla birlikte 18. yüzyılın başlarında Rusya'nın ilk daimî büyükelçisi olarak İstanbul'da bulunan Tolstoy, taşıdıkları top sayısına göre Osmanlı donanmasında üç sınıf kalyon olduğunu belirtmektedir. O'nun tasnifine göre birinci sınıf kalyonlar 130, 106 ve 90; ikinci sınıf olanlar 80, 75, 70, 65 ve 60; üçüncü sınıflar ise 55, 50, 45 ve 40 top taşımaktaydı. Tolstoy, ticaret gemilerinde ise 20 ile 50 arası top bulunduğunu zikretmektedir⁹⁵.

Tablo 60: Kebir kalyona konacak toplar⁹⁶

		Topların çapları (kıyye)			Toplam
		16	7	3	
Top konacak yerler	Birinci Alabanda	4			4
	İkinci Alabanda		32		32
	Üçüncü Alabanda			34	34
	Baş Palavra			6	6
	Kıç Palavra			20	20
	İkinci Kıç Palavra			6	6
Kapudâne-i atikden verilecekler		26			26
Toplam		30	32	66	128
Ayrıca verilecek Şayka topları					2
Genel toplam:					130

6. sınıf: 20-28 top. Hatt-ı harp düzenindeki deniz savaşlarına 1, 2 ve 3. sınıftakilerle 60 topa sahip 4. sınıf savaş gemileri katılmaktaydı (Michael Duffy, "The Foundations of British Naval Power", *The Military Revolution and The State 1500-1800*, ed. M. Duffy, Exeter 1986, s. 55). İngiltere ve Fransa arasında Quiberon Körfezi'nde 20 Kasım 1759'da vuku bulan deniz savaşında İngiliz donanmasında 90 toplu üç, 74 toplu yedi, 70 toplu beş, 64 toplu iki, 60 toplu altı ve 50 toplu dört savaş gemisiyle 100 toplu bayrak gemisi *Royal George* bulunmaktaydı. Fransız donanmasında ise sancak gemisi *Soleil Royal* ile birlikte 80 toplu dört, 74 toplu altı, 70 toplu üç, 64 toplu sekiz savaş gemisi vardı (Helmut Pemsel, *Weltgeschichte der Seefahrt, Band 6, Seeherrschaft II, Seekriege und Seepolitik von 1650 bis 1914*, Wien 2005, s. 618-620).

95 P. A. Tolstoy, *Opisanie Çernogo Morya, Egeyskogo Arhipelata i Osmanskogo Flota*, Moskova 2006, s. 216.

96 BOA, MAD 4875, s. 20.

Tablo 61: Üç ambarlı kalyona konacak toplar⁹⁷

		Topların çapları (kıyye)			Toplam
		14	5	3	
Top konacak yerler	Birinci Alabanda	6			6
	İkinci Alabanda		30		30
	Üst Alabanda			30	30
	Baş Palavra			4	4
	Kıç Palavra			14	14
	İkinci Kıç Palavra			4	4
Ayrıca Tophane'den verilecekler		24			24
Toplam		30	30	52	112

Tersâne-i Âmire'de 1701'de, henüz kurulan *kebîr* kalyon ve 1700'de denize indirilen *üç ambarlı* kalyona toplam 242 top yerleştirilecekti. Bunlardan 26'sı eski *Kapudâne* kalyonundan 24'ü ise Tophane'de mevcut toplardan temin edilecekti. Bunların dışında 190'ı tunç, ikisi topu olmak üzere söz konusu kalyonlar için toplam 192 topa daha ihtiyaç olduğu belirtilmektedir⁹⁸. Tophane'de ise çapları 9 kıyyeden 100 dirheme kadar olan 208 tunç toptan 9 kıyyelik on altı, 7 kıyyelik on dört ve 5 kıyyelik on beş olmak üzere, toplam 45 tunç top, İnebahtı kalesine gönderildiğinden geride 163 top kalmıştı. Bu toplardan yukarıdaki listede zikredilen sayı ve çaptakiler ile diğer uygun görülenler verildikten sonra eksik kalanları tamamlamak amacıyla kalyonlar için senede üç *nevbet* dökülecek topların nizamı bozulmadan, öncelikle bu kalyonlara gereken topların dökülmesi emredilmişti⁹⁹. Bu kalyonlara yerleştirilecek topların yarıya yakınının daha çok 3 kıyyelik gülle atanlar olduğu dikkati çekmektedir.

Toplar, ambarların alabandalarında açılan lombarların önüne yerleştirilmekteydi. Alabanda, bir geminin her iki yan tarafının iç kısımlarını ifade etmektedir. Üstte liste halinde alabanda ve palavralarına konacak top sayılarının gösterildiği her iki kalyon

97 BOA, MAD 4875, s. 20.

98 BOA, MAD 4875, s. 20, krş. Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 175.

99 Önce, 12 B. 1113/13 Aralık 1701'de, Âsitâne kaimmakamı, kaptanpaşa ve topçubaşına gönderilen hükümde, Tophane-i Âmire'de ne kadar top bulunduğunun deftere kaydedilmesi (BOA, MAD 9889, s. 325, hk. 3), bir gün sonra, 13 B. 11 13/ 14 Aralık 1701'de ise Âsitâne kaimmakamı, Tophane nâzırı ve topçubaşına gerekli topların dökülmesi emredilmişti (BOA, MAD 4875, s. 20-21).

da üç ambarlıdır. Suyu en yakın olan ambar/alabanda belgeden hareketle birinci ambar, onun üstündeki ise ikinci ambardır. Üst güvertenin hemen altındaki ambar ise *kebîr kalyonda* “üçüncü”, *üç ambarlı kalyonda* “üst ambar” olarak isimlendirilmektedir. Baş ve kış kasaralarda topların konulduğu yerler ise *palavra* şeklinde ifade edilmektedir. Topların kış kasaranın üstünde konulduğu yer ise “ikinci kış palavra” olarak isimlendirilmiştir.

Bu iki kalyonun top yerleşimine baktığımızda, çapları en büyük dolayısıyla en ağır topların suya en yakın olan birinci ambara konulduğu görülmektedir. *Kebîr kalyonun* birinci alabandasına 16 kıyyelik (20,51 kg.) otuz, ikincisine 7 kıyyelik (8,97 kg.) otuz iki, üçüncüsüne ise 3 kıyyelik (3,84 kg.) otuz dört olmak üzere, toplam 96 top konacaktı. *Üç ambarlı kalyonun* ise birinci alabandasına 14 kıyyelik (17,94 kg.) otuz, ikincisine 5 kıyyelik (6,41 kg.) otuz, üçüncüsüne ise 3 kıyyelik otuz olmak üzere toplam 90 top yerleştirilecekti. 3'er kıyyelik toplardan *kebîr kalyonun* baş ve kış palavralarına altışar, ikinci kış palavrasına yirmi, toplam 32; *üç ambarlının* ise baş ve kış palavralarına dörder, ikinci kış palavrasına ise on dört olmak üzere, toplam 22 adet top konacaktı.

Karadeniz tarafında inşa olunduktan sonra Tersâne'ye getirilip donatılmaları emredilen iki kalyona 1706'da, Kapudâne Hacı Mehmed Kaptan tarafından Tophane'den teslim alınan 3 kıyyelik 77 tunç top yerleştirilmişti¹⁰⁰. Tersâne'de yeni inşa edildiği belirtilen başka bir kalyona ise 1707'de, daha önceki seferlerden Tophane'de kaldığı belirtilen 1 kıyyelik 20 şahî topu verilmişti¹⁰¹.

Daha ağır olan topların suya yakın ambarlarda bulunmalarının sebebi kalyonun dengesinin sağlanmasıdır. Ayrıca bunlar düşman teknelerinin alt kısımlarına ateşlendiklerinde isabet eden büyük gülleleri düşman gemilerine ağır hasarlar verdirmektedirler. Palavralarda bulunan daha küçük çaptaki topların ateşlenmesiyle de düşman gemisinin üst güvertesindeki personelle birlikte geminin direk, seren ve yelkenlerine hasar verilmesi hedeflenmekteydi. Özellikle direk, seren ve yelkenlere verilecek hasarlar neticesinde yol almak ve manevra yapmak için gereken rüzgârı kullanamayacak düşman gemisi, hareketsiz kılınmak suretiyle teslim olmaya zorlanmaktaydı.

100 BOA, MAD 3137, vr. 5b.

101 BOA, MAD 3159, vr. 8a.

Tablo 62: 1120/1708-9'da Akdeniz seferine çıkan kalyonların toplamı¹⁰²

Kalyon									
Uzunlukları		Kaptanlarının adı	Topların çapları (kıyye)						Toplam
zirâ	metre		9	7	5	3	2	1	
53,5	40,55	Kapudâne-i hümayûn	28	2	22	8	4		64
55	41,69	Patrona-i hümayûn, Mustafa Kaptan		26		26	2		54
45,5	34,48	Riyâle-i hümayûn, Murâbıt Hacı Hüseyin Kaptan		6	18	24			48
47	35,62	Kör Ali Kaptan			26	28			54
38	28,8	Deli Balta Cezayirli Ahmed Kaptan			4	18	18		40
37	28,04	Şeyhî Hüseyin Kaptan				20	18	2	40
36	27,28	Cedîd sağır kalyon, Badreli Ahmed Kaptan				18	18		36
Toplam			28	34	70	142	60	2	336

Tablo 63: 1120/1708-9'da Tersâne'de kalan kalyonlara sefere çıktıklarında yerleştirilecek toplam¹⁰³

Kalyon											Toplam
Uzunlukları		Kaptanlarının adı	Topların çapları (kıyye)								
zîrâ	metre		40	16	11	9	7	5	3	1	
61,5	46,61	Cedîd kebîr kalyon, üç ambarlı	14	18			32		46	4	114
45	34,11	Kürekli kalyon							20	20	40
50	37,9	Trabluslu Bayram Kaptan					28	22	4		54
55	41,69	Koronlu İbrahim Kaptan						28	24	2	54
50,5	38,27	Hacı Salih Kaptan						26	24		50
53,5	40,55	Eski Patrona kalyonu					26		28		54
55,5	42,06	Merhûm Hacı Beytullah Kaptan					28		28		56
55	41,69	Kapudâne-i atîk kalyonu, Baba İbrahim Kaptan			26			26	19		71
43,5	32,97	Merhûm Mezemorta kalyonu						24	18	4	46

102 BOA, D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7.

103 BOA, D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7.

Kalyon											Toplam
Uzunlukları		Kaptanlarının adı	Topların çapları (kıyye)								
zirâ	metre		40	16	11	9	7	5	3	1	
53,5	40,55	Merhûm Galoslu Kaptan					28	22	4		54
44	33,35	Divâne-i Sakal Kaptan						26	20		46
43	32,59	Uzun Salih Kaptan						26	20		46
51,5	39,03	Salâhî Mustafa Kaptan						26	24		50
55	41,69	cedîd, Tersâne-i Âmire				28		24	8		60
55	41,69	Küplüağzı				28		24	8		60
55	41,69	cedîd, Küplüağzı				28		24	8		60
50	37,9	cedîd, Akçaşchi					26	20	6		52
53	40,17	cedîd, Sinop					28	20	8		56
51	38,65	cedîd, Sinop					26		28		54
55	41,69	cedîd, Sinop				28		24	8		60
Toplam			14	18	26	112	222	362	353	30	1137

Tablo 64: 1120/1708-9'da uzunluklarına göre kalyonlardaki toplar¹⁰⁴

Uzunluk		Topların çapları (kıyye)									Toplam
zirâ	metre	40	16	11	9	7	5	3	2	1	
61,5	46,61	14	18			32		46		4	114
55,5	42,06					28		28			56
55	41,69			26			26	19			71
55					28		24	8			60
55					28		24	8			60
55					28		24	8			60
55							28	24		2	54
55						26		26	2		54
53,5	40,55				28	2	22	8	4		64
53,5						26		28			54
53,5						28	22	4			54
53	40,17					28	20	8			56
51,5	39,03						26	24			50
51	38,65					26		28			54

104 BOA, D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7.

Uzunluk		Topların çapları (kıyye)									Toplam
zırâ	metre	40	16	11	9	7	5	3	2	1	
50,5	38,27					•	26	24			50
50	37,9					28	22	4			54
50						26	20	6			52
47	35,62						26	28	-		54
45,5	34,48					6	18	24			48
45	34,11							20		20	40
44	33,35						26	20			46
43,5	32,97						24	18		4	46
43	32,59						26	20			46
38	28,8						4	18	18		40
37	28,04							20	18	2	40
36	27,28							18	18		36
Toplam		14	18	26	140	256	432	495	60	32	1473

Donanma kalyonlarında hangi çapta, kaç adet topun bulunduğu-na dair 1120/1708-9 senesine ait bir belge geniş bilgi sunmaktadır. Bu belgede sefere giden kalyonlardaki topların çap ve adetleri verildiği gibi Tersâne'de kalan ve inşaları bitmek üzere olan kal-yonlara konacak topların çap ve adetleri de belirtilmiştir. Kalyon-larda daha ziyâde 3 ve 5 kıyyelik topların kullanıldığı bunun yanı sıra uzunluklarına nispetle kalyonların taşıdıkları top sayısının arttığı dikkati çekmektedir.

Kalyonlardaki top sayısı ile ilgili başka kayıtlar da bulunmaktadır. Örneğin, 1718 başlarında Tersâne'de inşaları devam eden iki kal-yonun üst alabandalarına konmak için, kaza sonucu kullanıla-maz hale gelen iki kalyondan çıkarılan 71 top verilecekti. Alt ala-bandaları için gereken 56 topun ise döktürülmesi emredilmişti. Böylece bu iki kalyonun alt ve üst alabandalarına toplam 127 top konacaktı¹⁰⁵.

Aynı sene denize açılan donanma kalyonlarından yedisine Top-hane'den çeşitli çaplarda tunç toplar verilmişti. *Esper kuş kılı* kal-yona 44 kıyyelik (56,40 kg.) dört, 14 kıyyelik (17,94 kg.) on iki, 9 kıyyelik (11,53 kg.) altı olmak üzere toplam 22 tunç top yerleştiril-miştir. Diğer kalyonlara 3'ten 9 kıyyeye kadar birer ikişer tunç top-larla toplam 31 tunç top verilmiş seferden döndüklerinde bunla-

105 BOA, MAD 3918, s. 8-9.

rın kırık olanlarından altısı mayalık olmak üzere Tophane'ye teslim edilmişti¹⁰⁶. Yine aynı sene beş donanma kalyonundaki tunç toplardan muharebe sırasında kırılan dokuzu, artık kullanılamayacakları için Tophane'ye teslim edilmişti. Bunlardan üçü 14, dördü 3, ikisi ise 5 kıyyelikti¹⁰⁷.

Tablo 65: 1135/1723'te üç ambarlı kebîr kalyona konacak tunç toplar¹⁰⁸

Top yerleri	Topların çapları (kıyye)				Toplam
	44	16	7	3	
Alt ambar	8	22			30
Orta ambar			30		30
Yukarı Palavra				50	50
Toplam	8	22	30	50	110

1723'te üç ambarlı kebîr kalyon için gereken tunç topların hepsinin uzunluğu 14 karış (3,22 m.) olarak belirtilmişti. 110 topun; 44 kıyyelik dört, 16 kıyyelik yirmi iki ve 7 kıyyelik otuz olmak üzere toplam 56'sı görevden çıkarılarak parçalarına ayrılmış eski üç ambarlı kebîr kalyonun toplarından verilecek geri kalanlar ise Tophane'de dökülecekti¹⁰⁹.

Tablo 66: 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğundaki kalyona konacak tunç toplar¹¹⁰

Top yerleri	Topların çapları (kıyye)					Toplam
	44	11	7	5	3	
Alt ambar	4	24				28
Güverte				26		26
Palavra üstü					10	10
Baş üstü			2			2
Toplam	4	24	2	26	10	66

1723'te Sinop'ta inşaları devam eden her ikisi de 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğunda iki kalyona konacak topların önceden hazırlanması-

106 BOA, MAD 3918, s. 27.

107 BOA, MAD 3918, s. 143.

108 BOA, MAD 3133, s. 17.

109 BOA, MAD 3133, s. 17.

110 BOA, MAD 3165, vr. 3b.

na karar verilmiş, her biri için çeşitli çaplarda toplam 66 tunç topun dökülmesi emredilmişti. Bu toplardan 44 kıyyelik olanı *top-ı kalyon* diğerleri ise sadece *top-ı kalyon* olarak zikredilirken hepsinin 14 karış uzunlukta olacağı belirtilmişti¹¹¹.

Tablo 67: 1153/1740'da sefere çıkan bazı kalyonlardaki tunç toplar¹¹²

Kalyon adı	Topların çapları (kıyye)								toplam
	44	22	11	9	7	5	3	1,5	
Çifte bağçeli	4		10	13	3	26	10		66
Çifte Süglün kıçlı	4			22		26	8		60
Yaldızlı Şahin kıçlı		2			24		34		60
Karavele-i cedîd-i evvel						20	20	4	44
Karavele-i Bodrum						16	22	4	42
toplam	8	2	10	35	27	88	94	8	272

1740'da Akdeniz seferine çıkan kalyonlara en çok 3 ve 5 kıyye çapında tunç toplardan verilmişti. Karavelelerin 5 kıyyeliklerden büyük top taşımadıkları dikkati çekmektedir. Bu kalyonların taşıdıkları top sayısı uzunlukları nisbetinde değişmekteydi; *Çifte bağçeli* 53,5 zirâ (40,55 m.), *Yaldızlı Şahin kıçlı* 51 zirâ (38,65 m.), *Karavele-i cedîd-i evvel* ise 43,5 zirâ (32,97 m.) uzunluklarında kalyonlardı. Daha uzun kalyonlar diğerlerine kıyasla daha fazla top taşımaktaydı.

Tablo 68: 1160/1747'de Akdeniz seferine çıkan kalyonlardaki tunç toplar

Kalyon adı	Topların çapları (kıyye)							toplam
	44	22	11	5	3	1,5	1	
Şeşpâ-yı Bahrî, Kapudâne	6		22	28	10			66
Fâtih-i Bahrî, Patrona	6		22	28	10			66
Mansûriye, Riyâle		2		22	24	6		54
Mesudiye				24	24	6		54
Tuhfetü'l-mülûk				24	21		6	51
Hümâ-yı Bahrî					44	6		50
Feyz-i Hüdâ				20	20		6	46
Perr-i Bahrî					40	6		46
toplam	12	2	44	146	193	24	12	433

111 BOA, MAD 3165, vr. 3b.

112 BOA, KK5677, s. 6-11.

1747'de Akdeniz seferine çıkan sekiz kalyona en çok 3 ve 5 kıyye çaplarındaki tunç toplardan verilmişti. Kapudâne ve Patrona kalyonlarındaki topların sayı ve çapları bakımından diğer kalyonlarla kıyaslandığında ateş güçlerinin daha üstün oldukları dikkati çekmektedir¹¹³.

1757'de ise Tersâne'de inşa edilerek denize indirilen *üç kantarlı kalyon* için Tophane-i Âmire'de 3 kantar (132 kıyye/169,34 kg.) ağırlığında mermer gülle atan 17 karış (3,91 m.) uzunluğunda iki büyük topu dökülecekti¹¹⁴.

Kalyonlara yerleştirilen topların genellikle çaplarıyla ilgili bilgiler kaydedilmiştir. Bunların uzunluklarını zikreden belge sayısı azdır. 1716'da uzunlukların kaydedildiği bir belgeye göre *Siyah At başlı* kalyona Tophane'den verilen 11 kıyye çapındaki (14,10 kg.) iki top da 18 karış (4,14 m.) uzunluğundayken ağırlıkları 53 (2991,79 kg.) ve 55 kantar (3104,69 kg.) gelmekteydi¹¹⁵. Top dökümü için mayalılık olarak Tophane'ye teslim edilen topların ise çaplarıyla birlikte uzunluk ve ağırlıkları da zikredilmektedir. Belgelerdeki mevcut bilgilerin ışığında sınırlı da olsa bazı çaplardaki topların uzunluk ve ağırlıklarını tespit etmek mümkün olmaktadır:

Tablo 69: Topların çap, ağırlık ve uzunlukları¹¹⁶

Topların				
Adı/cinsi	Çapı (kıyye)	Adet	Ağırlık (kantar, lodra)	Uzunluk (karış)
Top-ı sayka-i kebîr	132			17
Tunç top	44			14
Tunç top	16			14
Top-ı Osmanî	14			14
Tunç top?	14			14,5
Tunç top	11	1	53	18

¹¹³ BOA, DBŞM 2956, s. 3-15; AE I. Mahmud 14395.

¹¹⁴ BOA, MAD 10364, s. 50.

¹¹⁵ BOA, MAD 6266, s. 19.

¹¹⁶ Bu liste, top dökülürken mayalılık olmak üzere Tophane'ye teslim edilen kullanılamaz durumdaki topların kayıtlarıyla kalyonlara verilen topların ağırlık ve uzunluğunu zikreden farklı tarihlere ait belgelerde bulunan kayıtlardan oluşturulmuştur: BOA, D. BŞM. TRE def. 14612, s. 6-7 (1120/1708-09); MAD 3171, vr. 2b (1 Ca., 22 C. 1126/15 Mayıs, 5 Temmuz 1714); MAD 6266, s. 19 (23 Ra. 1128/17 Mart 1716); MAD 3133, s. 17 (1 C. 1135/9 Mart 1723); MAD 10364, s. 50 (14 R. 1171/26 Aralık 1757).

Topların

Adı/cinsi	Çapı (kıyye)	Adet	Ağırlık (kantar, lodra)	Uzunluk (karış)
Tunç top	11	1	55	18
Top-1 Osmanî	7	2	66,90	13'er
Top-1 tûç-1 Osmanî	7	1	31,90-	13
Top-1 Osmanî	7	1	31,20	13
Top-1 Osmanî	7	1	29,5	13
Tunç top	7			14
Top-1 Osmanî	5	1	26,10	12
Top-1 tûç-1 Osmanî	5	1	25,90	13
Top-1 Osmanî	5	1	25,70	12
Top-1 Osmanî	5	1	24,90	13
Top-1 tûç-1 Osmanî	5	1	23,94	13
Top-1 Osmanî	5	1	20,10	12
Tunç top (?)	5			16
Top-1 tûç-1 Kâfirî	3	1	23	12
Top-1 tûç-1 Osmanî	3	1	19,94	12
Top-1 tûç-1 Kâfirî	3	1	19,86	12
Top-1 Osmanî	3	2	41	12'şer
Tunç top	3			14
Top-1 Şahî	1,5			11

Bulunduğu kalyonun *üç kantarlı* ismiyle anılmasını sağlayan en büyük toptan 1,5 kıyyelik (1.92 kg.) küçük olanına kadar topların uzunluk ve/veya ağırlıkları yukarıda verilmeye çalışılmıştır. Bu veriler ışığında topların ağırlıklarıyla attıkları güllerin ağırlığı arasında genel olarak doğrusal bir orantı bulunduğu söylenebilir. Aynı orantı topların uzunlukları için de geçerli sayılabilir.

Batan kalyonlardaki topların çıkarılması

Kazaya uğramak suretiyle veya yanarak, bir şekilde batan kalyonlardaki toplar daha sonra belli bir ücret karşılığında dalgıçlar tarafından çıkarılmaktaydı. Bu konuyla ilgili bazı kayıtlar bulunmaktadır. Örneğin, Mısır açıklarında batan devlete ait bir kalyondaki topları çıkarabileceğini ileri süren Dalgıç Hasan, bu iş için bir şehtiyeye ihtiyacı olduğunu dile getirmişti. Daha önce Akdeniz'de Mustafa Kaptan tarafından el konulan 16 zirâ (12,12 m.) uzunluğundaki şehtiyenin takımıyla birlikte 400 kuruş edeceği, bunun da

topları çıkarması karşılığında Hasan'a verilmesi gereken ücret kadar olduğunun donanma kaptanları tarafından bildirilmesi üzerine söz konusu şehtiye 1706'da, Dalgıç Hasan'a, Kapudâne Ali Kaptan'ın kefâletiyle verilmişti¹¹⁷.

Dalgıçlardan batan kalyon toplarını denizden çıkarmayla ilgili bir talep 1152/1739-40 senesinde de gelmiştir. Limni Adası karşısındaki *Sandıklı* denilen yerde kötü hava şartları yüzünden *Kırlangıç* isimli donanma kalyonu sahile yakın bir yerde kaza geçirerek batmıştı. Dört Sömbekili dalgıç, on beş, yirmi kulaç suyun altında bulunan bu kalyonun on tunç topunu çıkarabileceklerini bildirmişlerdi. Bunun üzerine Tersâne'den bu işi idare için gönderilen bir reis ve çavuş ve söz konusu dört Sömbekili dalgıçtan oluşan bu altı kişiye, topları çıkarmaları karşılığında otuzar kuruştan toplam 180 kuruş verilmesi uygun görülmüştü¹¹⁸.

Denizden çıkarılan toplar arasında Avrupalı devletlere ait olanlar da vardı. Sayda muhafızı Vezir Halil Paşa, Sayda yakınlarında *Sebku'l-uyûn* denilen yerde denizden bir top çıkartmış ve Tophane'ye teslim edilmek üzere Sayda iskelesine demirleyen donanma kalyonları kaptanlarından İbrahim Hoca'ya 6 Mayıs 1710'da bu topu makbuz karşılığında vermişti. Belgede söz konusu topun tarifi de yapılmaktadır. Buna göre; *Top-ı kebîr-i Alaman* olarak adlandırılan 18 kıyyelik (23,07 kg.) bu top 12 karış (2,76 m.) uzunluğundaydı. Falyası tarafında ejder tasviri ve diğer iki yerde de aslan şekli ile başka tasvirler bulunan topun üzerinde *frengî hatt* ile bazı yazılar da vardı¹¹⁹.

Top Dökümü ve Tamiri

18. yüzyılın başından itibaren sayıları artan donanma kalyonlarına konulacak yeni topların dökülmesi gerekmektedir. Kalyonlara gerekli sayıda topun yerleştirilmesi maksadıyla her sene üç *nevbet* fırın top dökülmesi emredilmişti. Bununla birlikte yeterli top sayısına bir an önce ulaşılabilmesi için 1114 (1702-3) senesine mahsus olmak üzere üç *nevbet* fırına ek olarak önce iki, bu senenin sonun-

¹¹⁷ BOA, MAD 3142, s. 82.

¹¹⁸ BOA, MAD 10359, s. 172; BOA, C. BH 10492.

¹¹⁹ BOA, MAD 3435, vr. 8b.

da ise her biri 14 kıyye çapında olmak üzere bir *nevbet* fırın daha top dökülmesi emredilmişti. Döküm sırasında kullanılan bakır dışında her bir fırına 6000 kuruş masraf gerekmekteydi¹²⁰.

Senelik üç *nevbet* fırında top dökümü için 1470 kantar (64.680 kıyye/82.980,03 kg.) bakır lazımdı. Bunun 30.000 kıyyesi Kastamonu'daki Küre-i nuhas mukataasından geri kalan 34.680 kıyyesi ise Gümüşhane mukataasından ocaklık tayin edilmiş ve kalite olarak, top dökmeye uygun *hâlisü'l-ayâr* bakır gönderilmesi emredilmişti¹²¹.

Tablo 70: Biri büyük, ikisi küçük üç kalyon için dokuz *nevbet* fırında dökülecek toplar

Topların					Toplam
Adı	Çapları (kıyye)				
	44	22	5	3	
Şayka	16				16
Şayka		5			5
			40	80	120
Toplam:					141

Beş nevbet fırında dökülen topların						Dört nevbet fırında dökülecek topların				
Adı	Çapları (kıyye)				Toplam	Adı	Çapları (kıyye)			Toplam
	44	22	5	3			44	5	3	
Şayka	8				8	Şayka	8			8
Şayka		5			5			27	19	46
			13	61	74					
Toplam:					87	Toplam:54				

120 BOA. MAD 4875, s. 15; Âsitâne kaimmakamı, Tophane nâzır ve topçubaşına hitaben 5 C. 1114/27 Ekim 1702 tarihli emr-i şerif (BOA, MAD 4875, s. 15); MAD 5362, s. 23; MAD 5361, vr. 7a.

121 19 M. 1115/4 Haziran 1703 tarihli Kastamonu kadısı ve Dergâh-ı muallâ kapıcı-başlılarından Küre-i nuhas mukataası Emîni Hacı Hüseyin ile Gümüşhane kadısına ve Gümüşhane mukataası Emîni'ne ayrı ayrı yazılan iki hükümde ocaklık olan nuhasın bir an önce Tophane-i Âmire'ye gönderilmesi emredilmişti (BOA, MAD 5361, vr. 7b).

Tersâne'de demirli büyük kalyonla Karadeniz'den gelen iki küçük kalyona yerleştirilmek üzere 1705'te, değişik çaplarda 141 topun dökülmesi emredilmişti¹²². Bu sayıda top, dokuz *nevbet* fırında dökülecekti. İlk hazırlanan beş *nevbet* fırında 87 topun yanı sıra 8 saçma ile 16 eynek topu da dökülmüştü¹²³. Geri kalan 54 top içinse dört *nevbet* fırın hazırlanacaktı.

Dokuz *nevbet* fırında dökülecek toplara gereken bakırın parası dışında bu iş için kullanılacak kalay ve ham demir ile fırın tamiri ve ayrıca diğer masraflar da dâhil olmak üzere söz konusu topları imal etmenin devlete mâliyeti 56.000 kuruştı. Buna göre bir fırın için yaklaşık 6223 kuruş harcanmaktaydı.

Tablo 71: Kalyon ve kaleler için beş *nevbet* fırında dökülecek toplar

	Çapları (kıyye)			Toplam
	7	5	3	
Kalyonlara	10	12	14	36
Özi kalesine	10	10	5	25
Bender kalesine	1		24	25
Toplam:	21	22	43	86

1711'de Özi ve Bender kaleleriyle donanma kalyonları için 3, 5 ve 7 kıyyelik 86 top dökülecekti¹²⁴. Bu beş *nevbet* fırında top dökümü için gereken malzeme de belirtilmişti. Buna göre her fırın için gereken 30 kantardan 150 kantar ham demir Cephane'den¹²⁵; 20 kantardan 100 kantar eski *âlât* Tersâne'den; 45 kantardan 225 kantar kalayın 110 kantarı ise Tophane'den verilmişti. Geri kalan 115 kantar kalayın, kantarının tahminen 40 kuruştan¹²⁶ satın alınacağı, bunun da 4600 kuruş edeceği hesaplanmıştı. Bunlar dışında bir fırının diğer malzemeleri ve verilecek ücretler 2867,5 kuruş tut-

122 BOA, MAD 3137, vr. 5a.

123 Saçma, eynek ve diğer küçük toplar için bkz. Ağoston, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü*, s. 122-125.

124 BOA, MAD 2895, s. 13.

125 Tophane'de kalyon toplarının döküleceği her fırın için Cebahane mevcudundan 30 kantar ham demir verile gelmekteydi (BOA, MAD 2485, s. 3).

126 Birkaç sene sonra dökülecek toplar için Tophane nâzırı Mehmed Efendi'nin piyasadan aldığı kalayın kantarına, 1714'te 36 kuruş ödenmişti (BOA, MAD 3171, vr. 1/2). 1733'te kalayın kantarına 45 kuruş (BOA, MAD 10329, s. 5, 1758'de ise 51 kuruş ödenmişti (BOA, MAD 10364, s. 50).

maktaydı. Bu hesaba göre beş *nevbet* fırın top dökmek için 14.337,5 kuruş ayrıca eksik kalan kalayın tahmini parası da eklenince toplam 18.937,5 kuruş harcanmıştı.

Tablo 72: 1733'te bir *nevbet* fırında dökülecek toplar

Topların						Toplam
Adı	çapı (kıyye)					
	44	11	7	5	3	
Şayka-ı kalyon	2					2
Top-ı kalyon		2	2	5	1	10
Toplam:						12

Donanma kalyonlarındaki eksik topları tamamlamak için 1732'de bir *nevbet* fırında 9 kıyyelik 11 top¹²⁷, 1733'te ise yine bir *nevbet* fırında beş değişik çapta 12 top dökülecekti¹²⁸. 1757'de üç kantarlı bir kalyon için bir *nevbet* büyük fırında 17 karış uzunluğunda 132 kıyyelik büyük iki topu ile 11 karış uzunluğunda 1,5 kıyyelik beş şâhî topunun¹²⁹, 1761'de ise kalyonlar için 3 kıyyelik 13 karış uzunluğunda 78 büyük top ile 1,5 kıyyelik 11 karış uzunluğunda 10 şâhî topun Tophane-i Âmire kârhanesinde dökülmesi emredilmişti¹³⁰. 1763'te ise Kapudâne-i hümayûn kalyonu olarak Akdeniz'e açılacak *Hısn-ı Bahrî* kalyonuna yerleştirilmek üzere daha önce 1155/1742-43'te Tersâne tarafından Tophane'ye teslim edilen 132 kıyyelik büyük iki topunun geri verilmesi için Liman Reisi Ali Kaptan'ın arzı üzerine topçubaşına hitaben bu hususta ferman yazılmış ve Ali Kaptan 27 Nisan 1763 tarihinde topları Topçubaşı Hacı Mehmed Emin Ağa'dan teslim almıştı¹³¹.

1770'te kalyonlar için 3 kıyyelik 13 karış uzunluğunda 40 büyük top, 1,5 kıyyelik 11 karış uzunluğunda 20 şâhî top, ayrıca Tuna'ya gönderilecek firkateler için yine 1,5 kıyyelik 9 karış uzunluğunda 12 şâhî top ile ince donanma pergendileri için 1 kıyyelik 7 karış

127 BOA, MAD 10326, s. 3.

128 BOA, MAD 10329, s. 5.

129 BOA, MAD 10364, s. 50.

130 1175/1761'de Tophane'de aşağı ocaklarda toplam 88 topun 43 *nevbet* ocakta dökülmesi sırasında gereken malzemelerden don yağı, alât-ı köhne ve ocak çukurlarına doldurulacak çamur için bkz. BOA, C. BH 687; C. BH 10398; C. BH 10797.

131 BOA, C. BH 11632, lef 1, 2.

uzunluğunda 40 şâhî topun Tophane-i Âmire kârhanelerinde dökülmesi emredilmişti¹³².

Top Tamiri

Topların ateşlenebilmesi için kuyruk kısımlarındaki barut konulan haznenin üstünden dış yüzeye kadar açılan falya deliği, ateşleme sırasında ortaya çıkan yüksek sıcaklığın etkisiyle ısınmakta ve zamanla genişlemekteydi. Gittikçe genişleyen falya deliği bu haliyle ateşlenen barutun gülleye yeterli tazyiki yapamamasına ve dolayısıyla güllenin etkisinin azalmasına sebep olduğundan topların falya deliklerinin zaman içerisinde tamir edilmesi gerekmektedir¹³³.

1718'in ilk aylarında donanma kalyonlarında bulunan 12 kırık topun yeniden dökülmek üzere Tophane'ye teslimi ve 160 topun da falyalarının tamiri için Tophane'den yeterli sayıda falyacı tayin edilerek bunların bir an önce tamir edilmesi ve yeni topların da hemen dökülmesi emredilmişti. Tamir ve döküm için yapılacak masrafların devlet hazinesinden karşılanması kararlaştırılmıştı¹³⁴.

Tablo 73: 1134/1722'de falyaları tamir olunan kalyon topları¹³⁵

	Topların çapları (kıyye)							toplam
	16	14	11	9	7	5	3	
adet	10	10	20	30	100	110	120	400

1722'de, donanma kalyonlarında çokça ateşlendiklerinden falyalarının *bollanıp* artık kullanılamaz hale geldiği belirtilen yedi değişik çaptaki 400 topun tamir edilmesi emredilmekteydi. Bunlardan 100'ü *dökme* falya, diğer 300'ü *mengeneli* falya olacaktı. Bu tamirat için her topa gereken

132 1183/1770'te Tophane'deki aşağı ocaklarda toplam 112 topun 33 *nevbet* ocakta dökülmesi sırasında gereken malzemelerden çam kömürü, eski gabya sütunu ile kalıp ve mil inşasında kullanılmak üzere Sadahat'tan 150 mavna ile getirilecek sarı toprak (*türâb*) için bkz. BOA, C. BH 588; C. BH 657; C. BH 776; C. BH 2024.

133 Daha geniş bilgi için bkz. Aydıöz, *Tophâne-i Âmire*, s. 276-277.

134 Kaimmakam Paşa, defterdar vekili, Tophane nâzırı ve topçubaşına 10 S. 1130/13 Ocak 1718'de gönderilen hüküm: BOA, MAD 3918, s. 9.

135 BOA, MAD 3133, s. 10.

1 kıyyeden 400 kıyye ham demir;

150 dirhemden 150 kıyye frengî çelik Cebehane'den;

300 dirhemden 300 kıyye ruy (tunç) maya ise Tophane'den verilmişti.

Ayrıca 400 topun her biri için falyacı ücreti 180 akçeden 72.000 akçe ve kömür parası 24 akçeden 9600 akçe olmak üzere toplam 81.600 akçe tutuyordu¹³⁶.

Tablo 74: 1158/1745'te falyaları tamir olunan kalyon topları

	Topların çapları (kıyye)				toplam
	5	3	1,5	1	
adet	1	57	40	2	100

1745'te kalyonlardaki topların falyalarının tamir edilmesi gerektiğinde ise dört değişik çaptaki 100 topun tamiri için toplam 33.720 akçe ödenmişti¹³⁷.

Tablo 75: 1181/1767'de falyaları tamir olunan kalyon topları

	Topların çapları (kıyye)				toplam
	9	5	3	1,5	
adet	3	9	30	21	63

1767'de ise Akdeniz seferine çıkan kalyonlara Tersâne'de bulunan tunç toplardan 63'ü falyaları tamir edilerek yerleştirilmişti. Tamir masrafı olan 220 kuruşun Tersâne Emîni'nin hesabına dâhil edilmesi emredilmişti¹³⁸.

Çeşitli Top Güllerinin İmalı

Kalyonlar için Tophane-i Âmire'de topları döktürülürken bunlara uygun mermer yuvarlakların (gülle) yaptırılması için 1702'de Eski

¹³⁶ BOA, MAD 3133, s. 10 (27 Ca. 1134/15 Mart 1722).

¹³⁷ BOA, MAD 4380, vr. 51a (27 Ra. 1158/29 Nisan 1745).

¹³⁸ Top falyalarının tamir masrafının 243 kuruş tuttuğu bildirilmekle beraber bunun 23 kuruşu indirilerek Tersâne-i Âmire Emîni Hüseyin Ağa'nın hesabına 220 kuruş olarak kaydedilmesi emredilmişti (BOA, C. BH 8418, 1 R. 1181/27 Ağustos 1767).

İstanbul'da¹³⁹ uygun bir yerde bir kârhane binası yaptırılması ve burada imâl edilecek çeşitli güllerin her birinin ne kadara mâl olacağını Sultanhisarı kalesi (Kum kalesi)¹⁴⁰ dizdârı tarafından bildirilmesi emredilmişti. Ayrıca bu iş için İstanbul'dan gönderilen mübaşir, kârhane için uygun yeri, bunun yanı sıra işçiler ve bilir-kişilerle görüşerek güllerin kaç imal edilebileceğini kaydettiği defteri İstanbul'a getirecekti¹⁴¹.

Eski İstanbul'da söz konusu kârhane inşâ edilerek faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır. Zira 1709'da, Tersâne'deki *kebîr kalyon* ve Tophane'de bulunan toplarının sefere hazır olmaları için Eski İstanbul'daki kârhane 1500 mermer güllenin hazırlanması emredilmişti. Bir güllenin *kat'ıyye* ücreti için yarım kuruş ödeneceğinden 1500 mermer gülle 750 kuruşa mâl olacaktı. Bunları Bozcaada karşısındaki Odunluk iskelesine¹⁴² araba ile nakledecek lere ise her gülle için 4 sağ akçeden toplam 50 kuruş ödenecekti¹⁴³. 750'şer gülleyi gemilerine yükleyerek Tophane-i Âmire'ye teslim eden Halil ve Ali Reislere de 120'şer kuruş navlun ücreti ödenmişti¹⁴⁴. Böylece imal edilmesinden teslim edilmesine kadar 1500 mermer gülle için devlet tarafından toplam 1040 kuruş harcanmış oldu.

139 Civarında "Aleksandreia Troas" antik şehri bulunan eski liman şehri, bugün Ezine, Çanakkale sınırları içindedir [Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Ankara 2006, s. 263].

140 Sultanhisarı kalesinin diğer adının Kum kalesi olduğuna dair 19 L. 1183/15 Şubat 1770 tarihli bir belgede şu ifade geçmektedir: *Gelibolu Baruthânesi mevcûdundan Boğazhisarlarında vâkı' Sultânîye ta'bîr olur Çanakkalesi ve Kiledü'l-bahr ve Seddü'l-bahr ve Sultânhisarı ta'bîr olunur Kum kalelerine ellişer kantar barût-ı siyâh verilmek bâbında...* (BOA, Cevdet-Askeriye 54716, lef 1). [Söz konusu belgeyi benimle paylaşan Doç. Dr. İbrahim Sezgin'e teşekkür ederim.]

141 16 R. 1114/9 Eylül 1702 tarihinde Sultanhisarı kalesi dizdârına gönderilen emr-i şerif (BOA, MAD 5362, s. 4). Bununla birlikte Sultanhisarı'nda 1109/1697'de 400 mermer yuvarlak hazırlanmış olması burada eskiden de bir kârhane inşâ edildiğini göstermektedir bkz. Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 177.

142 Günümüzde Yıkılan iskelesi.

143 29 B. 1121/4 Ekim 1709 tarihinde Sultanhisarı kalesi kadısı ve dizdârına gönderilen hükûmda güllerin hazırlanması ve mermer güllerin *kat'ıyye* ve arabayla iskeleye nakliye ücreti olan 800 kuruşun 1121 senesi Biga Livâsı haslar mukataasından verilmesi emredilmekteydi (BOA, MAD 2485, s. 31).

144 Halil ve Ali Reislere, İstanbul gümrüğü mülhakatından olan İzmit gümrüğü gelirinden ödeme yapılması için 9 C. 1122/5 Ağustos 1710 tarihinde tezkire verilmişti (BOA, MAD 2485, s. 31).

Tablo 76: Sipariş verilen ve teslim edilen mermer güllerin ağırlık, adet ve ücretleri

Sipariş verilen				Teslim edilen
Ağırlık	Akçe/adet	Adet	Ücret (akçe)	Adet
3 kantar (132 kıyye)	180	100	18.000	105
1 kantar (44 kıyye)	120	350	42.000	424
0,5 kantar (22 kıyye)	40	350	14.000	329
16 kıyye	45	1000	45.000	1040
Toplam		1800	119.000	1898

Kalyonlardaki toplan için 1722'de dört değişik çapta mermer güller gerekmişti. Bunların Topçular Ocağı'ndan bu iş için tayin olunan bir mübaşir idaresinde İstanbul'dan gönderilen ustalar tarafından yine Eski İstanbulluk'ta hazırlanması emredilmişti. Güllerin hepsinin mermer olması ve belirlenen çaplara uygun şekilde tıraşlanması şartı koşulmuştu. Farklı çaplardaki 1800 mermer gülle için taş yontan ustalara (*senk-tırâşân*) 991,5 kuruş 20 akçe (119.000 akçe) ödenmişti¹⁴⁵. Mermer güller İstanbul'a gemiyle taşınmaları için arabalarla Odunluk iskelesine ulaştırılmıştı¹⁴⁶. Güllerini taşınması için kantarı 18 akçe olmak üzere 1100 kantar üzerinden Hacı Ahmed Reis ile anlaşılmış 165 kuruş tutan navlun ücretinin 110 kuruşu kendisine peşin ödenmişti. Ahmed Reis, 1898 mermer gülleri Tophane-i Âmire'de Topçubaşı İbrahim Ağa'ya 21 Temmuz 1723 tarihinde teslim etmiş, ayrıca ikinci seferde Eski İstanbulluk'ta mevcut bulunan 44 kıyye çapında 30 adet, 18 ve 16 kıyye çaplarında 490'ar adet olmak üzere toplam 1010 mermer gülleri de nakletmişti. İki seferde 1690 kantar 14 kıyye ağırlığındaki toplam 2908 mermer gülle için Ahmed Reis'e daha önce peşin olarak verilen 110 kuruş dışında 143,5 kuruş daha ödenmiş, böylece navlun ücreti toplam 253,5 kuruş tutmuştu¹⁴⁷.

145 Boğazhisarı kadısı ve dizdârına mermer güllerin hazırlanması için 1 Z. 1134/12 Eylül 1722 tarihinde emr-i şerif yazılmıştı (BOA, MAD 3133, s. 38). Güller için 1 Z. 1134/12 Eylül 1722'de *ale'l-hesap* 400 kuruş ödeme yapılmış geri kalan 591,5 kuruş 20 akçe için ise 12 Ş. 1135/18 Mayıs 1723 tarihinde bir tezkire verilmişti (BOA, MAD 3133, s. 38).

146 Tuzla ve Eyne kadıları, serdârları, âyân ve vilâyet iş erlerine hitaben 10 B. 1135/16 Nisan 1723'te yazılan hükümde Odunluk iskelesi civarındaki köylerdeki arabaları hazırlanmış güllerini bir an önce iskeleye nakletmeleri emredilmekteydi (BOA, MAD 3133, s. 38).

147 Belirtilen çap ve adette 1800 mermer gülle toplam 1188 kantar 28 kıyye gelmesi- ➡

Kalyon topları, mermerin yanı sıra demir güller de atmaktaydı. İstanbul ve Banaluka'da gülle imal edilen dökümhanelerden başka 1107/1695-96'dan itibaren Pravişte'de yeni açılan bir demir madenine dökümcü ustaları gönderilmek suretiyle burada da demir gülle imâl edilmeye başlanmıştı¹⁴⁸. 1705'te dökülmesi ferman olunan küçük saçma güllerden 24.000'i Tophane'ye teslim edildiğinde, bunların daha önceden gönderilen örnekten farklı surette imal edildiği ve çoğunluğunun şeklen yuvarlak (*müdevver*) olmayıp birbirlerine benzemeyen şekillerde bulundukları görülmüştü. Bu kalitesizliğin üretim sırasında yeterli ilgiyi göstermediğine yorulduğu, Pravişte kârhanesi Emîni'ne bildirilerek bundan sonra dikkatli olması ve mevcut bütün küçük saçma güllerini bir an önce göndermesi ayrıca 30, 40 ve 50 dirhem ağırlığında 300.000 gülle daha hazırlatması emredilmişti¹⁴⁹.

Tablo 77: 1170/1757'de Pravişte kârhanesinde dökülerek teslim edilen güller

	Güllerin ağırlıkları (kıyye)/adet				Toplam adet
	9	7	5	3	
Teslim edilen gülle sayısı	500	1400	1470	5000	8370
Güllerin olması gereken toplam ağırlığı (kıyye)	4500	9800	7350	15.000	36.650
Teslim edilen güllerin toplam ağırlığı (kıyye)	3750	8060	6600	11.950	30.360

Pravişte kârhanesinde daha sonra dökülen güller de belli bir standardı yakalayamamıştır. Söz konusu kârhanede üretilip 1757'de, Tersâne'deki ilgili mahzene teslim edilen güllerin kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla güller belirtilen ölçülerde imal edilmedikleri için toplam ağırlıkları olması gerekenden azdır¹⁵⁰.

ne rağmen İstanbul gümrüğü Emîni tarafından Hacı Ahmed Reis'le 1100 kan-tar üzerinden anlaşılmıştı (BOA, MAD 3133, s. 38).

148 Bostan, *a.g.e.*, s. 177.

149 BOA, MAD 3141, s. 18 (7 Za. 1116/3 Mart 1705).

150 Pravişte kârhanesi Emîni İbrahim Çorbacı tarafından dökülen yuvarlaklar-dan 30.360 kıyye ağırlığındaki 8370 adetini Koca Mehmed Reis'in gemisiyle getirip Tersâne mahzenine teslim ettiğine dair 3 Z. 1170/19 Ağustos 1757 tarihli Topçubaşı Hacı Mehmed imzalı temessük (BOA, D. BŞM TRE dos. 375/66).

Toplar için mermer ve demir güllerin yanı sıra humbara gülleleri de imal edilmekteydi. Kadırgalar döneminde kullanılan ve belgelerde *Tersâne-i Âmire-i atık* olarak kaydedilen âtıl durumdaki bazı eski Tersâne gözlerinde 1709'da bir humbara kârhanesi kurulmuştu. Burada humbara imalinde kullanılacak beş adet tulumba için gereken bakır, Tophane-i Âmire mevcûdundan verilmişti¹⁵¹. Bu kârhanede dökümcü ustası Mahmud tarafından imal edilen 85 kıyyelik 455, 45 kıyyelik 77 ve 32 kıyyelik 54 olmak üzere toplam 45.703 kıyye gelen 586 humbara dânesi, 26 Aralık 1709 tarihinde Tophane'ye teslim edilmiş, ücret olarak Mahmud Usta'ya humbara dânelerinin 100 kıyyesi için 375 sağ akçeden 1428 kuruş 9 para ödenmişti¹⁵².

Bir diğer humbara kârhanesi Kağıthane'de bulunmaktaydı. 1711'de, muhtemelen âtıl durumda olan bu kârhanedeki çarkı ve körüğü tamir edip örnek olarak da dokuz humbara dânesi döken Cezayirli humbaracı Abdi'nin, kömür parası, döküm ücreti ve helon¹⁵³ talebi uygun görülerek kendisine 500 kuruş ve 500 kantar helon verilmişti¹⁵⁴. Burada dökülen humbaralardan 13 Haziran 1711 tarihinde, donanma kalyonlarından Kasım Kaptan'ın idaresindeki kalyona 102 büyük, 120 küçük, Badralı Ahmed Kaptan'ın idaresindeki kalyona ise 42 büyük, 47 küçük olmak üzere toplam 11.154 kıyye ağırlığında 311 humbara dânesi teslim edilmişti¹⁵⁵.

151 Tophane-i Âmire'de mevcut bakırdan alınabilmesi için 21 Ca. 1121/29 Temmuz 1709 tarihinde bir tezkire verilmişti (BOA, MAD 2485, s. 13).

152 BOA, MAD 2485, s. 13.

153 Madenden cevher halinde çıkarılıp çubuk şeklinde kullanıma hazır hale getirilen demir. Tersâne'nin ihtiyacı olan helon, Samakovcuk'tan getirilmekteydi. Helon'un kıyyesine 5 akçe, Samakovcuk ve Tuzla'dan arabalarla Eyneada iskelesine nakledilmesi için 100 kıyyesine nakliye ücreti olarak 20 akçe ve gemilerle İstanbul'a getirilmesi için de *navl-ı sefîne* olarak kantarına 12 akçe ödenmekteydi. Sefer hazırlığı ve kalyon toparlarının gülle ve humbara dânelerini dökmek için, ocaklık olan miktarın dışında, Samakovcuk Emimi Hacı Mustafa Ağa, 1 C. 1129-29 Ca. 1130/13 Mayıs 1717-1 Mayıs 1718 tarihleri arasında 363.330,5 kıyye helonu satın alıp Eyneada iskelesine naklettirdiğinde kendisine 15.744 kuruş 12 para ödenmişti (BOA, MAD 2895, vr. 24a, 15 C. 1130/16 Mayıs 1718). Daha sonraki tarihlerde de aynı fiyattan helon satın alınmıştı (BOA, MAD 3133, s. 46, 4 Za. 1134/16 Ağustos 1722; MAD 10313, s. 40, 6 N. 1135/10 Haziran 1723).

154 BOA, MAD 2895, s. 8.

155 BOA, MAD 2895, s. 8. Topçubaşı Abdülkerim Ağa'nın 1 Z. 1123/10 Ocak 1712 tarihli tezkiresine göre Kağıthane'deki kârhanede 601 adet 85 kıyye, 4 adet 45 kıyye, 8 adet 18 kıyye ve 414 adet 32 kıyyelik humbara dâneleri mevcuttu. Daha önce iki kalyona teslim edilenlerle toplam 64.369,5 kıyye ağırlığındaki 1.338 humbara dânesinin 100 kıyyesi, 375 sağ akçeden hesaplandığında 2011,5 kuruş ➡

Tablo 78: 1130/1718'de denize açılan donanmaya verilen güller¹⁵⁶

	Güllerin ağırlıkları (kıyye)/adet								Toplam adet
	14	11	9	7	5	3	1,5	1	
Devlet kalyonu: 23	1000	2400	3700	4300	11.500	14.100	4700		41.700
Tüccar kalyonu: 7					1500	2200	2100	600	6400
30 kalyona verilen Toplam gülle (adet)	1000	2400	3700	4300	13.000	16.300	6800	600	48.100

Tablo 79: 1162/1749'da Akdeniz seferine giden kalyonlara Tophane'den verilen güller¹⁵⁷

Kalyonlar	Güllerin ağırlıkları (kıyye)/adet			Misket 100 dirhem/adet
	3	1,5	1	
Anka-yı Bahrî, Kapudâne-i hümayûn	300	300	300	600
Murâdiye, Patrona-i hümayûn	350	300	350	400
Nusret-nümâ	350	200	350	1000
Hüma-yı Bahrî		200		
Toplam	1000	1000	1000	2000

Tablo 80: 1181/1768'de Akdeniz'e giden kalyonlara Tophane'den verilen güller¹⁵⁸

Kalyonlar	Güllerin ağırlıkları (kıyye)/adet					Misket 100 dirhem/adet
		7	5	3	1,5	
Kapudâne-i hümayûn	Takım		1195	820		2000
	mevcut		<u>945</u>	<u>520</u>		<u>1800</u>
	verilecek		250	300		200
Patrona-i hümayûn	Takım		870	695		1000
	mevcut		<u>570</u>	<u>445</u>		<u>710</u>
	verilecek		300	250		290
Riyâle-i hümayûn	Takım		1344	762	319	600
	mevcut		<u>944</u>	<u>512</u>	<u>69</u>	<u>220</u>
	verilecek		400	250	250	380

1 pare 2 akçe ödenecekti. 500 kuruşu daha önceden peşin aldığından Cezayirli Humbaracı Abdullah'a (*Abdi* olarak da zikredilmektedir) ücretin geri kalan miktarı verilecekti (BOA, MAD 2895, s. 8).

156 BOA, MAD 3918, s. 25.

157 BOA, MAD 10350, s. 6.

158 BOA, MAD 4005, s. 30; C. BH 8453.

Kalyonlar	Güllelerin ağırlıkları (kıyye)/adet					Misket
		7	5	3	1,5	100 dirhem/adet
Nusret-nümâ	Takım			1266	425	439
	mevcut			<u>916</u>	<u>75</u>	<u>139</u>
	verilecek			350	350	300
Semend-i Bahrî	Takım		900	1000	500	500
	mevcut		<u>700</u>	<u>650</u>	<u>350</u>	<u>310</u>
	verilecek		200	350	150	190
Seyyâr-ı Bahrî	Takım		1000	1000	200	500
	mevcut		<u>760</u>	<u>670</u>		<u>200</u>
	verilecek		240	330	200	300
Tuhfetü'l-mülûk	Takım	500	1000	1000	600	600
	mevcut		<u>593</u>	<u>580</u>	<u>320</u>	<u>195</u>
	verilecek	500	407	420	280	405
Gazâl-ı Bahrî	Takım		735	638	200	370
	mevcut		<u>535</u>	<u>388</u>		<u>170</u>
	verilecek		200	250	200	200
Toplam Verilecek (adet)		500	1997	2500	1430	2265

Bu listeler kalyonlara verilen güllerin ağırlık ve sayılarını göstermek açısından önemlidir. En son listede *takım* olarak zikredilen gülle sayıları kalyonların istihkakını belirtmektedir. Bu listedeki mevcut gülle sayıları seferdeyken kalyonların kaç kez top atışı yaptıkları konusunda bir fikir verebilir. Tekrar sefere çıktıklarında takımlarına göre eksik olan sayıda gülle kalyonlara verilmekteydi. Ayrıca yukarıdaki listelerden kalyonlarda en çok 3 ve 5 kıyye ağırlığındaki güllerin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki listenin hazırlanmasından önce 1768'deki sefer için gerekli mühimmatı belirlemek amacıyla kalyonlardaki mevcut güllerini tespit etmek üzere yapılan sayımda ise Kapudâne-i hümayûn kalyonunda 11 kıyyelik 1158 gülle, Patrona-i hümayûn kalyonunda 9 kıyyelik 2160 gülle bulunduğu kaydedilmiştir¹⁵⁹. 1768'de denize açılan donanmadaki en büyük çaplı toplar bu iki kumandan gemisinde bulunmaktaydı.

159 BOA, C. BH 8453.

Tablo 81: 1183/1770'te Akdeniz'e açılan 13 kalyonun takımlarından olan (kalyonlarda bulunması gereken) yuvarlakların (gülle), kıyye ve adetleri ¹⁶⁰

Kalyonun Adı	Mermer yuvarlak ağırlık (kıyye)/adet			Demir yuvarlak ağırlık (kıyye)/adet							Misket (adet)
	132	44	22	14	11	9	7	5	3	1,5	
Burc-ı Zafer, Kapudâne-i hümayûn	25	100		800					100		3800
Hısn-ı Bahrî, Patrona-i hümayûn	100	400		900			1500		600		6180
Ziver-i Bahrî, Riyâle-i hümayûn		400			1000		1500		600		6000
Sebk-i Bahrî, kalyon-ı kebîr		300			1000			1400	400		2800
Neheng-i Bahrî, kalyon-ı kebîr		300				1000		1400	400		4500
Peleng-i Bahrî, kalyon-ı kebîr		300				1000		1400	400		4500
İkâb-ı Bahrî, [kalyon-ı] kebîr		260				200		200			3240
Mukaddem-i Şeref			50				600				3030
Tılsım-ı Bahrî								300	400	200	2150
Semend-i Bahrî								400	200	150	2220
Seyyâr-ı Bahrî								100	200	100	2060
Berîd-i Zafer								100	700		2060
Mesken-i Gâzi								400	950	50	3250
Toplam	125	2060	50	1700	2000	2200	3600	5700	4950	500	49090
Genel Toplam	2235			20650							49090

Kapudâne-i hümayûn *Burc-ı Zafer*, Patrona-i hümayûn *Hısn-ı Bahrî*, Riyâle-i hümayûn *Ziver-i Bahrî*, *Sebk-i Bahrî* (büyük kalyon), *Neheng-i Bahrî* (büyük kalyon), *Peleng-i Bahrî* (büyük kalyon), *İkab-ı Bahrî* (büyük kalyon), *Mukaddem-i Şeref*, *Tılsım-ı Bahrî*, *Semend-i Bahrî*, *Seyyâr-ı Bahrî*, *Berîd-i Zafer* ve *Mesken-i Gâzi* kalyonları 1770'te Ruslarla süren savaş dolayısıyla Akdeniz'e açılmışlardı.

Kapudâne-i hümayûn kalyonu *Burc-ı Zafer* ile Patrona-i hümayûn kalyonu *Hısn-ı Bahrî*'ye verilen 132 kıyyelik (169,34 kg.) mermer güller bu kalyonlara donanmada kullanılan en büyük toplar olan üç kantarlılardan yerleştirildiğini göstermektedir. Ayrıca bu iki kalyonda 44 kıyyelik (56,44 kg.) toplardan da bulunmaktaydı. "Büyük kalyon" oldukları belirtilen *Sebk-i Bahrî*, *Neheng-i Bahrî*, *Peleng-i Bahrî*, ve *İkab-ı Bahrî* kalyonlarına 44 kıyyelik, *Mukaddem-i Şeref* kalyonuna ise 22 kıyyelik (28,20 kg.) mermer güllerden verilmişti. Bu kalyonlarda ayrıca 14 (17,94 kg.), 11 (14,10 kg.), 9 (11,53 kg.), 7 (8,97 kg.), 5 (6,41 kg.) ve

3 kıyyelik (3,84 kg.) güller atan toplar da bulunmaktaydı. Diğer kalyonlar ise 5, 3 ve 1,5 kıyyelik (1,92 kg.) güller atan toplar taşımaktaydılar.

Her sene mutat Akdeniz seferlerine çıkan kalyonlara genellikle 7, 5, 3, 1,5 ve 1 (1,28 kg.) kıyyelik demir güller ve 100 dirhemlik (320,7 gr.) misketler verilirken savaş dolayısıyla Akdeniz'e açılan kalyonlara bunların yanı sıra 132, 44 ve 22 kıyyelik (28,22 kg.) mermer ayrıca 14, 11 ve 9 kıyyelik demir güllerden de verilmiştir. Bu savaş zamanında kalyonların ateş gücünün daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Diğer Savaş Mühimmatı

Savaş zamanında denize açılan kalyonlara verilen mühimmatın kayıtlarından hareketle bunların çeşitleri ve sayıları hakkında bazı bilgilere ulaşılabilmektedir.

Tablo 82: 1130/1718'de kalyonlar için hazırlanması emredilen savaş mühimmatı¹⁶¹

	Çaplar (kıyye)/adet											Toplam
	44	16	14	11	9	7	5	3	2	1,5	1	
Mermer Güle	1900											1900
Demir Güle		2000	4000	5000	5000	14.000	30.000	30.000	2000	12.000	1000	105.000
Demir palankete		2000	2000	2000	2000	5000	7000	8000				28.000

Demir mîkrâs (makas)	17.000 top	
Demir zincir	16.000 top	
Demir pâ-yı hunzur	5.000 adet	
Salkım için küçük demir yuvarlak (her biri 100 dirhem)	60.000 adet	
Salkımlar için kurşun	304 kantar	
Fıtl-ı mısırî	108 kantar	
Tüfenk-endâz levendler için	kurşun	119 kantar
	siyah barut	2675 kıyye

Belgelerde kalyonlara verilecek savaş mühimmatı arasında bulunan palankete, yarım güleli zincir, toplu zincir ve demir makaslı top, düşman gemilerinin armasını budayıp onları hareketsiz bırakmak amacıyla kullanılmaktaydı. Böylece manevra kabiliyetinden dolayısıyla savaşma yeteneğinden yoksun kalan düşman gemisinin ele geçirilmesi mümkün olmaktaydı. Bir diğer savaş malzemesi olan salkım güller ise ateşlendiğinde aynı anda bir-

¹⁶¹ BOA, MAD 3918, s. 142.

çok düşman askerini etkisiz bırakmak üzere tasarlanmıştı. *Pây-ı hınzır* (domuz ayağı) ise top hazinesinden gülle ve hartucu söküp çıkarmak için kullanılırdı.

Bunların yanı sıra Tersâne'de yeni yapılan humbara kârhanesinde, 1714'te, dökümcü ustası Mahmud tarafından 279 kantar 25 lodra ağırlığında 1517 adet *ser-palankete* dökülmüştü. Bunlara gereken palankete milleri ise Tersâne mahzeninden verilmişti. Usta Mahmud'a, 10.714 kıyye gelen *ser-palanketelerin* ücreti olarak kıyyesi 9 akçeden 803,5 kuruş 2 para ödenmişti¹⁶².

Tablo 83: Tersâne ve Kağthane'deki humbara kârhanelerinde dökülecek mühimmatın ağırlık ve sayıları

	kıyye	adet			kıyye	adet		
(ser-palankete)	7	300	2100	Toplam:	7	300	2100	Toplam:
/gülle-i	5	400	2000	1000 adet	5	400	2000	1000 adet
palankete	3	300	900	5000 kıyye	3	300	900	5000 kıyye
	kıyye	adet			kıyye	adet		
(ser-zincir)	7	300	2100	Toplam:	3	300	1800	Toplam:
/gülle-i zincir	5	400	2000	1000 adet	1,5	400	1200	1000 adet
	3	300	900	5000 kıyye	1	300	600	3600kıyye
	kıyye	adet			kıyye	adet		
gülle-i / ser-pây-ı hınzır (beher adedi için 2 gülle)	1	2000	2000	Toplam: 2000 adet 2000 kıyye	1	2000	2000	Toplam: 2000 adet 2000 kıyye
		4000	12.000 kıyye			4000	10.600 kıyye	
			<i>harku'n-nâr</i> : 2400 kıyye				<i>harku'n-nâr</i> : 2120 kıyye	
			Toplam: 14.400 kıyye				Toplam: 12.720 kıyye	

Palankete, yarım gülleli zincir ve pây-ı hınzırdan farklı tarihlerde yine yaptırılmıştı. Yukarıdaki listenin solundaki sayı ve ağırlıklarda 1722 tarihin'de iki kez¹⁶³, sağındaki sayı ve ağırlıklarda ise 1722 senesinin sonunda ve 1723'te olmak üzere yine iki kez¹⁶⁴ topçubaşı nezaretinde mühimmat hazırlanmıştı.

¹⁶² BOA, MAD 3171, vr. 58b (23 Za. 1126/30 Kasım 1714). 1715, 1717 ve 1718'de de Tersâne'deki humbara kârhanesinde dökümcübaşı Usta Mahmud tarafından kıyyesi 9 akçeye palankete imâl edilmişti (BOA, MAD 3171, vr. 58b; MAD 2850, s. 96; MAD 2864, vr. 74a; MAD 2864, vr. 78b; MAD 3918, s. 146).

¹⁶³ BOA, MAD 3133, s. 6-7.

¹⁶⁴ BOA, MAD 10313, s. 5-6.

Palankete ve *pây-ı hıznın* her biri 2'şer kıyye (2,56 kg.) ağırlığındaki kolları ile yine 2 kıyye gelen yarım gülleli zincir, Tophane-i Âmire'de dövme demirden (*sâhten*) imal edilmişti. Söz konusu 3000 adet savaş aleti için 2'şer kıyyeden 6000 kıyye (7692 kg.) ham demire ayrıca bunların imali sırasında *harku'n-nâr'a* gidecek 666 kıyye (853,81 kg.) de eklenince toplam 6666 kıyye ham demir gerekmektedir. Demircilere (*ahengerân*) ödenecek ücret, 6000 kıyye ham demir üzerinden kıyyesine 12 akçe olarak hesaplanmaktaydı. Ayrıca nakliye ücreti olarak *mağuna* (mavna), kayık ve hamallara 3200 akçe verilmişti.

Kollardan sonra *ser* veya *gülle* olarak adlandırılan diğer parçalar, Kağıthane ve Tersâne'deki humbara kârhanelerinde dökülmektedir (*rîhten*). Yukarıdaki listenin solunda yer alan ağırlıklarda bu parçalardan dökülmesi için *harku'n-nâr* miktarı olan 2400 kıyye de eklenince toplam 14.400 kıyye demir gerekmektedir. Bunun 9600 kıyyesi helon, 4800 kıyyesi *ma'den-i Pravişte*'den oluşmaktaydı. Listenin sağındaki ağırlıklarda bu parçalardan dökülmesi için *harku'n-nâr* miktarı olan 2120 kıyye eklendiğinde ise toplam 12.720 kıyye demir gerekmektedir. Bunun da 7066,5 kıyyesi helon, 3533,5 kıyyesi *ma'den-i Pravişte*'den oluşmaktaydı.

Tüfek

15. yüzyıla ait bazı Balkan kalelerinin silah defterlerinde tüfenk kelimesi geçmekle birlikte ateşleme tertibatının ne şekilde olduğu belli değildir. II. Bayezid döneminde (1481-1512) yeniçeriler tüfeklerle donatılmıştı. III. Murad'ın hükümdarlığı sırasında (1574-95) yeniçeriler fitilli tüfekler kullanmaktaydılar. 16. yüzyıldan itibaren İspanya menşeli çakmaklı tüfekler yaygınlaşsa da yeniçeriler 17. yüzyılın sonlarına kadar fitilli tüfek kullanmışlardır. Bu yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlılar da Batı Avrupalılar gibi birleşik ateşleme tertibatına sahip tüfekleri kullanmaya başladılar. Osmanlı tüfeklerinin kalitesi Venedikli ve İspanyol askerlerin kullandıkları ile aynı seviyedeydi. 18. yüzyılda Osmanlılar tarafından kullanılan tüfekler, 115 ile 136 cm. namlu uzunluğuna ve 13 ile 16,5 mm. arasında çapa sahipti. 3-4,5 kg. ağırlığındaki tüfekler 12-15 gramlık kurşun atmaktaydı¹⁶⁵.

¹⁶⁵ Ágoston, *a.g.e.*, s. 126-130.

Gemilerde de tüfek kullanan muharip bir güç (*tüfenk-endâzân*) bulunmaktaydı. Deniz savaşlarında özellikle gemilerin birbirine rampa etmesinden sonra görüntü bir kara savaşı halini almaktaydı. Direklerde oluşturulan platformlardan bu karmaşaya doğru ateş etme imkânı sağlanarak önemli bir üstünlük kazanılmaktaydı. Fakat tüfeklerin tekrar atışa hazır hale getirilmesi sırasında geçen süre dezavantaja dönüşebilmekteydi.

18. yüzyılın ilk yıllarına ait belgelerde kalyonlardaki her personel başına yarım kıyye barut ve bir kıyye kurşun verildiği kaydedilmektedir. Örneğin, Kaptanıderya Hacı Mehmed Paşa marifetiyle dağıtılmak üzere, İstanbul baruthanesinden (*Baruthâne-i Âsitâne-i saâdet*), 1703'te Karadeniz seferine çıkacak kalyonlardaki 1500 levend'in her birine yarım kıyyeden toplam 750 kıyye *barut-ı tüfenk* verilmesi emredilmişti¹⁶⁶. Daha sonra yine Karadeniz tarafına giden kalyonlardaki 5875 levend'in her birine, 17 Nisan 1712'de Cebehane-i Âmire mevcudundan 1 kıyyeden 5875 kıyye (133,5 kantar 1 kıyye/7537,22 kg.) kurşun, barut depolanan kulelerden de yarım kıyyeden 66,5 kantar 11 kıyye (3767,96 kg.) barut verilmişti¹⁶⁷.

Tablo 84: Tüfek kullanan levend sayısına göre verilen kurşun ve barut

Sene (Hicrî/Milâdî)	Kalyonun adı ve uzunluğu (zirâ)	Toplam Personel (nefer)	Topçu	Tüfek kullanan	Siyah barut (kıyye)	Kurşun (kıyye)
1126/1714 ¹⁶⁸	- Yıldız bağçeli - Yıldızlı Nar kışlı - (Hacı Hasan Kaptan kalyonu)	1250	540	710	355	710
1126/1715 ¹⁶⁹	- Güneş kışlı (43,5) - Tâc başlı (42)	350 400	130 180	220 220	110 110	220 220
1127/1715	- Gül başlı - Siyah At başlı	600 600	230 230	370 370	185 185	370 370

166 18 Ş. 11 14/7 Ocak 1703 tarihli Baruthane nâzırına hitâben yazılan hüküm: BOA, MAD 5362, s. 33.

167 Siyah barutun kulelerdeki mevcuttan (*an mevcûd-ı kullehâ-i barût-ı mirî der nezd-i bâb-ı cedîd der Âsitâne*) verilmesi emredilmişti. Silivrikapı'dan Yenikapı'ya kadar dört köşeli ve üstü kapalı bütün burçlar barut mahzeni olarak kullanılmaktaydı (Gölen, *Baruthâne-i Âmire*, s. 48). Belgedeki kulelerden kastedilen bunlar olmalıdır. Patrona-i hümayûn Mustafa Kaptan 13 S. 1123/2 Nisan 1711 tarihinde söz konusu barut ve kurşunu aldığına dair imzalı temessük vermişti (BOA, MAD 2895, s. 70).

168 BOA, MAD 3171, vr. 36a.

169 BOA, MAD 3171, vr. 38a.

Sene (Hicrî-Milâdî)	Kalyonun adı ve uzunluğu (zirâ)	Toplam Personel (nefer)	Topçu	Tüfek kullanan	Siyah barut (kıyye)	Kurşun (kıyye)
1127/1715 ¹⁷⁰	- Kula At başlı	600	230	370	185	370
	- Çifte Teber kıçlı (53,5)	550	210	340	170	340
	- Zülfikar kıçlı	525	145	320	160	320
1127/1715 ¹⁷¹	- Çifte Yıldız kıçlı (39,5)	300	105	195	97,5	195
	- Çifte Ay kıçlı (38,5)	300	105	195	97,5	195
	- Yıldız kıçlı (37,5)	300	105	195	97,5	195
1127/1715 ¹⁷²	- Ejder başlı	750	300	450	225	450
	- Beyaz At başlı	600	170	430	215	430
	- Siyah Arslan başlı	425	205	220	110	220
	- Servi bağçeli	425	205	220	110	220
	- Ay bağçeli	375	155	220	110	220
	- Minâre bağçeli	350	130	220	110	220
	- Küçük Ay kıçlı	350	130	220	110	220
	- Karakola	250	100	150	75	150
1128/1716 ¹⁷³	- (49 kalyon)	21.675	7705	13.970	6985	13.970
1133/1721 ¹⁷⁴	- Sarı kuşaklı			100	50	100
	- Şahin kıçlı			80	40	80
1134/1722 ¹⁷⁵	- Gül başlı (Patrona)			200	100	200
	- Akrep başlı (Riyâle)			175	87,5	175
	- Servi bağçeli			125	62,5	125
	- Yıldız bağçeli			100	50	100
	- Sarı kuşaklı			100	50	100

Sonraki senelerde ise kalyon personelinden topçu olarak görev yapanların dışındakilere barut ve kurşun dağıtıldığı görülmektedir. Bununla ilgili olarak 1715-22 senelerinde sefere çıkan kalyonların

170 BOA, MAD 2850, s. 45; D. BŞM. PKE dos 1/48, 74.

171 BOA, MAD 2850, s. 44. Başka bir belgede Kıbrıs tarafına görevlendirilen bu üç kalyonun uzunlukları da belirtilmişti (BOA, MAD 3171, vr. 35b).

172 BOA, MAD 2850, s. 44, 45.

173 Bunların 39'u devlet, 10'u silahlandırılmış tüccar kalyonuydu, fakat bu tüccar kalyonlarından sadece yedisinde top olmalıdır zira sadece yedisinin topları için 4'er kantardan 28 kantar fitil-i mısri ve 8'er kantardan 56 kantar salkım kurşun verilmişti (BOA, MAD 6266, s. 78).

174 BOA, MAD 3874, vr. 29a.

175 BOA, MAD 3133, s. 58.

mühimmat kayıtları dikkat çekicidir. Buna göre her kalyondaki personelin neredeyse yarıya yakını topçu olarak görev yapmaktadır. Geri kalan çoğunluğun ise tüfek kullanacakları kaydıyla her birine 1 kıyye kurşun ve yarım kıyye siyah barut verilmiştir. Buradan topçular dışında bütün personelin tüfek kullandıkları sonucu çıkmaktadır. Fakat belgelerde tüfek sayısı belirtilmediği için bu konuda tutarlı bir varsayım yapılabilmek henüz mümkün değildir.

Tablo 85: Tüfenk-endâzân levendlere verilen kurşun miktarı

Sene (Hicrî-Miladî)	Kalyonun adı	Kurşun (kantar)
1148-1736 ¹⁷⁶	Sungur kışlı, Kapudâne	5
	Tayyâr-ı Bahrî, Patrona	5
	Yaldızlı Şahin kışlı, Riyâle	5
	Neheng-i Bahrî	5
	Servi başçeli	3
1156-1743 ¹⁷⁷	Muradiye, Kapudâne	5
	Nâsır-ı Bahrî, Patrona	5
	Neheng-i Bahrî, Riyâle	5
	Gazâl-ı Bahrî	4
	Feyz-i Hüda	4
1167-1754 ¹⁷⁸	Ziver-i Bahrî, Kapudâne	5
	Çifte Süglün, Patrona	5
	Berid-i Zafer, Riyâle	5
	Mansûriye	3
	Mesudiye	3
1173-1760 ¹⁷⁹	Hısnü'l-bahr, Kapudâne	5
	Nâsır-ı Bahrî, Patrona	5
	Berid-i Zafer, Riyâle	5
	Perr-i Bahrî	3
	Nusret-nümâ	3
1182-1769 ¹⁸⁰	Gazâl-ı Bahrî	5
	Nâsır-ı Cenk	3
	Feth-i Zafer	3
	Vefk-i Devlet	3
	Nusret-nümâ	3
	Hümâ-yı Bahrî	3
	Tombaz-ı kebîr	3

176 BOA, MAD 10332, s. 48.

177 BOA, MAD 10344, s. 45.

178 BOA, MAD 10356, s. 56.

179 BOA, MAD 10368, vr. 28b.

180 BOA, MAD 4629, vr. 26a.

Bir tarihten sonra ise yukarıdaki listede görüldüğü üzere kaç kişi oldukları belirtilmeden sefere çıkan kalyonlarda tüfek kullandıkları belirtilen personelin (*levendât-ı tüfenk-endâzân*) hepsine birden genellikle 3 (169,34 kg.), 4 (225,79 kg.) veya 5 kantar (282,24 kg.) kurşun verilmişti. Muhtemelen bu miktarı belirleyen personel sayısının fazlalığı dolayısıyla kalyonun büyüklüğüydü.

Barut

Osmanlıların ateşli silahlar için barutu ilk kez ne zaman kullandıklarıyla ilgili 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli tarihler verilmekle birlikte inandırıcı delillerin ışığında bunun 1380'lerin sonunda gerçekleştiği ifade edilmektedir¹⁸¹. Osmanlılar, ordu, donanma ve kalelerdeki çeşitli silahlar için imparatorluğun farklı yerlerinde barut üreten büyük ve küçük ölçekte yapılar kurmuşlardı. 18. yüzyılda ana barut üreticisi olan yerler ise Selanik, Gelibolu ve İstanbul baruthaneleriydi¹⁸². Sefere çıkan donanma kalyonlarına buralarda üretilen baruttan verilmekteydi¹⁸³.

Pera'nın birkaç kilometre kuzeyindeki Kağıthane baruthanesinin faaliyetlerine 18. yüzyılın sonlarına doğru son verildiğinde Şehremini baruthanesinde üretime başlanmıştı. Burası ise 1678-79 ya da 1687'de Topkapısı'na yakın bir yerde inşa edilmişti. Bu baruthane, 1698 Eylülünde yanıp kül olmuştu. Yeni bir baruthanenin güvenilir bir yerde inşa edilmesi düşünülürken bazı yapıları hâlâ sağlam olan ve değirmenin çarklarını döndürmek için yeterli su kaynağının da bulunduğu eski Kağıthane baruthanesi seçeneklerden biri olmakla birlikte buranın zamanla bir mesire yeri halini alması dolayısıyla, meydana gelecek büyük bir patlama ve yangın sebebiyle etrafına çok hasar verebileceğinden yeni baruthanenin şehir dışında yapılması kararlaştırılmıştı. Bu düşünceler doğrultusunda yeni baruthane Bakırköy'deki İskender Çelebi bahçesinde inşa edildi ve *Baruthane-i Âmile* olarak isimlendirildi¹⁸⁴.

181 Ağoston, *a.g.e.*, s. 37-38.

182 Ağoston, *a.g.e.*, s. 174. Osmanlıların çeşitli yer ve zamanlarda inşa ederek faaliyete geçirdiği baruthaneler için bkz. Zafer Gölen, *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmile (XVIII. Yüzyıl)*, Ankara 2006.

183 Özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısında donanma için barut üretiminde bulunan kârhaneler için bkz. Bostan, *Tersâne-i Âmile*, s. 170-174.

184 Ağoston, *a.g.e.*, s. 175-179. İskender Çelebi bahçesinde yapılacak yeni baruthanenin inşa keşif çalışmaları hakkında bkz. Gölen, *a.g.e.*, s. 29-33.

Kalyonlara verilecek barut miktarını, kalyonlardaki top sayısı belirlemekteydi. Büyük kalyonlardaki top sayısı diğerlerine kıyasla fazla olduğundan bunlara verilen barut miktarı daha çoktu. 1703'te Akdeniz'e görevlendirilen 12 kalyonda mevcut olanın yanı sıra her birine 80'er kantardan, yarısı Gelibolu diğer yarısı ise İstanbul baruthanesinden verilecek toplam 960 kantar (54.191,04 kg.) barutun, kalyonların büyük ve küçük olmaları dikkate alınarak dağıtılması emredilmişti¹⁸⁵.

Kalyonlar Akdeniz'den dönerken sefer müddetince sarf olunandan geri kalan barutu bazen emanet üzere kayıtlı Sultanhisarı kalesindeki mahzenlere bırakırlar ve bu mahzenler mühürlenirdi. İhtiyaç halinde mühür kırılarak buradaki baruttan kalyonlara verilmekte ve sefer dönüşü tekrar mühürlenerek emanet üzere buraya bırakılmaktaydı. Mezemorta Hüseyin Paşa, bu şekilde Sultanhisarı kalesine birkaç kez barut bırakmış ondan sonra kaptanıderya olan Abdülfettah Paşa ile Aşçı Mehmed Paşa da buradaki barutu aynı şekilde kullanmıştı. Fakat bir süre sonra bu barut yağmur sebebiyle nemlenince kullanılabilmesi için perdaht edilmesi gerektiğinde 17.329 kıyye barutun Gelibolu baruthanesi nâzırı Davud Ağazâde Mehmed Ağa'ya teslim edilmesi emredilmişti¹⁸⁶.

Tablo 86: 1122/1710'da Kasımpaşa kulesinden verilen barut

Barutu teslim alan kaptan	Barutun dara ağırlığı (Kantar-lodra)	Barut varllı sayısı
Kapudâne-i Hümayûn kalyonu, Mustafa Kaptan	263	221
Riyâne-i Hümayûn kalyonu, Hüseyin Kaptan	135,5-24	113
Ömer Kaptan	123	101
Akdarma kalyon, İmamzâde Ahmed Kaptan	15	15
Akdarma kalyon, İmam Hasan Kaptan	11,5-32	
Akdarma kalyon, Memiş Mehmed Kaptan	10	10
Toplam	558,5-6	460

¹⁸⁵ Kaptanıderyaya kalyonlara dağıtılan barutun miktarının kaydedildiği defteri gün-dermesi hususunda yazılan 10 Z. 1114/27 Nisan 1703 tarihli hüküm: BOA, MAD 5362, s. 42. Aynı tarihli iki ayrı hükümde ayrıca Gelibolu baruthanesinden 480 kantar barut verildiğinin Gelibolu kadısı ve baruthane nâzırı tarafından ve diğer 480 kantar barutun da İstanbul baruthanesinden verildiğine dair Âsitâne kaimmakamı tarafından hüccet-i şeriye ile kaydettirilmesi emredilmişti (BOA, MAD 5362, s. 42).

¹⁸⁶ BOA, MAD 5361, vr. 19b (23 C. 1115/3 Kasım 1703).

Sefer dönüşünde kalyon kaptanlarının, sarf olunandan geri kalan barutu emanet olarak bıraktıkları yerlerden biri de Kasımpaşa kulesiydi¹⁸⁷. 1710'da Karadeniz'e gönderilen kalyonlara burada emaneten bırakılmış baruttan 558,5 kantar 32 lodra verilmişti. Listede barutun *ma'a dara* yani varille birlikte tartıldığı belirtilmişti. Bir varilde bir kantardan az veya biraz fazla miktarda barut bulunmaktaydı¹⁸⁸.

Suya maruz kaldıklarında içlerindeki barutun nemlenmesini önlemek için variller deriyle kaplanmaktaydı. Akdeniz seferine çıkan üç kalyona Gelibolu baruthanesi mevcudundan 560 kantar (31.611,44 kg.) siyah barutun deriyle sarılmış varillere doldurularak verilmesi emredilmişti¹⁸⁹.

Gelibolu baruthanesinde üretilen barut, kimi zaman Akdeniz seferinden dönmekte olan donanma kalyonlarına yüklenerek İstanbul'a getirilmekteydi. Söz konusu baruthanede, 1710 senesi için üretilmesi emredilenle 1709 senesinden kalan toplam 3517 kantar 17 kıyye (198.552,92 kg.) barutun 2500 kantarının mahzene konduğunu Gelibolu nâzırı Mehmed Ağa bildirmişti. Bunun 2000 kantarının (112.898 kg.) İstanbul'a dönüş yolunda Gelibolu'ya uğrayacak kalyonlara, gereksiz yere oyalanmadan bir an önce yüklenilmesi emredilmişti¹⁹⁰:

Akdeniz seferinden dönüş güzergâhında bulunan özellikle Çanak-kale Boğazı'ndaki kalelere kalyonların emaneten bıraktıkları barutun daha sonra ya aynı kalyonun ya da başka bir kalyonun sefer

187 Kasımpaşa kulesiyle, buradaki bazı yapıların burçlarından biri kastedilmiş olmalıdır. Bu şekildeki kulelerden bir mahzen olarak faydalanılmaktaydı. Silivrikapı ile Yenikapı arasında mevcut böyle kulelere barut konulmaktaydı (Gölen, *a.g.e.*, s. 48). 7 L. 1122/29 Kasım 1710'da, siyah barut doldurulacak 305 yeni varilin 27 akçeden yaptırılması, 375 eski varilin de 3669 akçeye tamir edilmesi ve (toplam 99 kuruş 24 akçe tutan) bu varillerin Kasımpaşa'daki mahzene konacağı (...*der mahzen-i miri der-Kasımpaşa rîhte bûde ve be-varûlhâ vaz' şude...*) belirtilmekteydi (BOA, MAD 3435, vr. 30b). Anlaşıldığı kadarıyla bu mahzen 680 varil alacak kadar bir alana sahipti. Bu sayıda varile 820 kantar civan barut konulabilirdi.

188 BOA, MAD 3435, vr. 26a.

189 Gelibolu nâibi ve baruthane nâzırına hitaben yazılan 15 Za. 1122/5 Ocak 1711 tarihli hüküm: BOA, MAD 3435, vr. 34b.

190 Bu konuda kaptanıderyaya ve Gelibolu baruthanesi nâzır Mehmed Ağa'ya hitaben 26 Ş. 1122/20 Ekim 1710 tarihli iki ayrı hüküm yazılmıştı (BOA, MAD 3435, vr. 30b). 5 M. 1123/23 Şubat 1711 tarihli teslim kaydına göre Cebehane'ye, 1408,5 kantar 5 kıyye gelen 1325 varil siyah barut getirilmişti (BOA, MAD 3435, vr. 30b).

için verilecek takım barutuna dâhil edildiği anlaşılmaktadır. 1711 senesinde Akdeniz seferine görevlendirilen yedi kalyondan önce Kör Ali Kaptan ve Deli Balta Ahmed Kaptan'ın idarelerindeki iki kalyon denize açılmıştı. Bunların her birine takım olarak Gelibolu baruthanesinden 300'er kantar siyah barut ve Cebehane-i Âmi-re'den 3'er kantar *fıtil-i musrî ve kâfirî* verilmesi emredilmişti. Yalnız Kör Ali Kaptan'ın idaresindeki kalyon daha önceden Kale-i Sultaniye'ye emaneten bıraktığı 170 kantarı geri alacağından bu kalyona Gelibolu baruthanesinden takımını tamamlamak için sadece 130 kantar siyah barut verilecekti. Böylece baruthaneden verilecek toplam barut 430 kantardı. 19 Mart 1711 tarihli hükümde bu iki kaptana hüccet-i şeriyye ile barut verilmesi ve kaptanlardan mühürlü temessük alınması emredilmekteydi. Nitekim her iki kaptanın mühürlü temessükleriyle Gelibolu baruthanesi nâzırı vekili Mustafa'dan 430 kantar gelen 403 adet *meşin sarğulu* varil barutu teslim aldıklarına dair 31 Mart 1711 tarihli bir makbuz hazırlanmıştı¹⁹¹.

Bu iki kalyonun arkasından Riyâle İbrahim Kaptan idaresinde beş kalyon da Akdeniz seferi için denize açılmıştı. Riyâle Molla İbrahim Kaptan ve Salahî Kaptan'ın idaresindeki her iki kalyona 300'er, Selim Kaptan, Yeniköylü Ahmed Kaptan ve Hubze Ali Kaptan'ın idaresindeki her üç kalyona ise 200'er kantardan toplam 1200 kantar siyah barut Gelibolu baruthanesinden verilecekti. Fakat Sultaniye kalesinde daha önce Riyâle Molla İbrahim Kaptan'ın 114,5 kantar, Kutna Ali Kaptan'ın 6 kantar ve Benefşeli Ahmed Kaptan'ın 15 kantar olmak üzere toplam 135,5 kantar emaneten bıraktıkları siyah barut bulunmaktaydı. Sultaniye kalesindeki bu barut sırasıyla Riyâle Molla İbrahim Kaptan, Salahî Kaptan ve Selim Kaptan'ın Gelibolu baruthanesinden alacakları miktardan düşülerek verilmişti. 11 Nisan 1711 tarihli hükümde emredildiği üzere bu beş kaptandan mühürlü temessükleri karşılığında ve Gelibolu Nâibi Mevlâna Abdülkerim'in düzenlediği hüccetle, Gelibolu baruthanesi nâzırı Mehmed Ağa'dan 1064,5 kantar gelen 1005 adet *meşinlü* varil barutu teslim aldıklarına dair 3 Mayıs 1711 tarihli bir makbuz hazırlanmıştı¹⁹².

Mora seferi dolayısıyla 1716'da denize açılan kalyonlara, daha önce Seddülbahir kalesinde 1078, Sultaniye kalesinde 395, Kilid-

191 BOA, MAD 2895, s. 48.

192 BOA, MAD 2895, s. 50.

bahir kalesinde 144 ve Sultanhisarı kalesinde ise 30 kantar emaneten bırakılmış baruttan toplam 1000 kantar, ayrıca Selanik'te Kalamarye kalesinde ve Selanik baruthanesinde mevcut olan baruttan buraya görevlendirilen beş kalyona 2000 kantar ve yine Eğriboz tarafına görevlendirilen diğer beş kalyona Eğriboz'da bulunan sefer takımından alıkonmuş 3400 kantar barutun yüklenerek kendilerine bildirilen yerlere ulaştırmaları emredilmekteydi¹⁹³.

İstanbul'dan ayrıldıklarında takımları olarak bir miktar barut almış bulunan bazı donanma kalyonları, genellikle Gelibolu baruthanesinden takımlarının eksikliğini bazıları da tamamını almaktaydılar. Selanik baruthanesinin böyle bir işlevi olduğuna dair belgelerde bir kayda rastlanmamıştır. Bununla birlikte burada üretilen barutun bir kısmının, Akdeniz seferinden İstanbul'a dönen kalyonlara yüklenerek Cebahane-i Âmire'ye teslim edildiği anlaşılmaktadır. Bununla ilgili olarak bir belgeye göre 1712'de bu baruthanede 9000 kantar (508.041 kg.) kullanıma hazır barut bulunmaktaydı ve bu, baruthanenin güvenliğini tehdit edecek yüksek bir miktardı. Bu yüzden barutu korumakla görevli olanlar baruthanenin her an patlayacağından korkarak görev yerlerini terk etmişlerdi. Hatta baruthane nâzırı İbrahim'in bildirdiğine göre buranın etrafı dahi boşaltıldığından civarı *perîşan* bir hale gelmişti. Bunun üzerine tehlikeyi gidermek için Kapudâne-i hümayûn İbrahim Kaptan'a, kıslamak üzere Akdeniz seferinden dönecek kalyonlarla barutun bir kısmının İstanbul'a getirilmesi emredilmişti¹⁹⁴.

Muhtemelen kalyonlara verilen mühimmatla özellikle de barutla ilgili yaşanan bazı suistimallerin önüne geçilmesi için 1713 senesi sonlarında devlet, denetimi artırma yoluna gitmişti. Kalyonlara sefere çıkmadan önce Liman Reisi'nin onayıyla verilerek deftere kaydedilen mühimmatın sefer dönüşünde yine bu deftere göre küçük büyük tekrar yoklanarak gözden geçirilmesi ve mevcut olanlarla sarf olunanların Tersâne Emmini, Kapudâne-i hümayûn kaptanı ve Liman Reisi gözetiminde deftere kaydedilmesi emredilmişti. Düşman gemileriyle çarpışma ve savaş gerçekleşmediğinde

193 Söz konusu barutu yüklenerek nakledecek kalyon kaptanlarını, görevlerini gereği gibi yapmaları hususunda uyarması için kaptanpaşaya hitaben yazılan 23 R. 1128/16 Nisan 1716 tarihli hüküm: BOA, MAD6266, s. 93.

194 BOA, MAD 2883, vr. 28a (24 B. 1124/27 Ağustos 1712).

kalyonlara takım olarak verilen barut miktarında bir eksilme olmasına dikkat edilmesi istenmekteydi. Sadece şenlikler için sarf olunan barut bunun dışında tutulmuştu. Ayrıca bu yoklama ve deftere kayıt sırasında bazı kimselerin kollanması suretiyle devlet malının boş yere harcanmasından sakınılması emredilmektedir¹⁹⁵.

Tablo 87: Gelibolu'dan 8 Cemâziyelevvel-8 Cemâziyelahir 1126/22 Mayıs-22 Haziran 1714 tarihleri arasında kalyonlara verilen barut

Kalyon adı	Kaptanı	Uzunluk zirâ metre		Siyah barut (kantar)	Meşinli varil (adet)
Gül başlı, Kapudâne-i hümayûn	Kapudâne Mustafa Kaptan	55	41,69	350	273
Patrona-i hümayûn	Patrona Murâbıt Hacı Hüseyin Kaptan	57,5	43,58	300	236
Küçük Gül başlı, Riyâle-i hümayûn	Riyâle Ahmed Kaptan	53,5	40,55	300	235
Kalyon-ı Marangoz Süleyman	Seyyid Mehmed Kaptan	45	34,11	225	174
Ay bağçeli,	Hacı Hüseyin Kaptan	44	33,35	200	156
Küçük Ay kışlı	Kör Ali Kaptan	43	32,59	200	156
Akdarma kalyon	Trabluslu Hüseyin Kaptan			20	16
Sel[r]vi Bağçeli	Divâne-i Sakal Kaptan	49	37,14	250	201
(Satın alınan kalyon)	Abdi Kaptan	43	32,59	200	153
Toplam:				2045	1600

¹⁹⁵ Kaptanpaşa ve Tersâne Emîni'ne hitaben yazılan 10 L. 1125/30 Ekim 1713 tarihli hüküm: BOA, MAD 2756, s. 107.

1714'te ilgili defterlere Akdeniz'e açılan kalyonlara verilen barut miktarı kaydedilirken kalyon ve kaptanların adları ayrıca kalyonların uzunlukları da yazılmıştır. Verilen barutun kalyonların uzunlukları nispetinde olduğu dikkati çekmektedir¹⁹⁶.

1714 sonlarında Akdeniz'den dönen dört kalyondan teslim alınan toplam 576 kantar 22 kıyye (32.542,82 kg.) barutun 292 kantarının 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğundaki *Gül başlı*, 255 kantarının ise 57,5 zirâ (43,58 m.) uzunluğundaki *Yaldızlı Hurma* kalyonlarından, geri kalan 29 kantar 22 kıyyenin ise 31 zirâ (23,49 m.) uzunluğundaki bir karavele ile bir akdarmadan verildiği kaydedilmişti¹⁹⁷. Bu barutun hepsi Eğriboz kalesine mühimmat nakledecek 46 zirâ (34,86 m.) uzunluğundaki *Yıldız bağçeli*, 47 zirâ (35,62 m.) uzunluğundaki *Yaldızlı Nar kışlı* ve 50 zirâ (37,9 m.) uzunluğundaki *Servi kışlı* isimli kalyonlara verilmişti. Fakat bu kalyonların takımlarının gereği olan barutun her biri için 170,5 kantardan toplam 511,5 kantar olduğu dolayısıyla fazla gelen 64,5 kantarın Akdeniz muhafazasında görevli firkatelerin her birine ikişer kantar olarak dağıtılması emredilmişti¹⁹⁸.

Ayrıca bu tarihlerde İstanbul'a dönen iki kalyondan alınan baruttan Kıbrıs'a görevlendirilen 38,5 zirâ (29,18 m.) uzunluğundaki *Çifte Ay kışlı* ile 39,5 zirâ (29,94 m.) uzunluğundaki *Çifte Yıldız kışlı* kalyonlarının her birine 92,5 kantar (5221,53 kg.) ve 37,5 zirâ (28,42 m.) uzunluğundaki *Yıldız kışlı* kalyona ise 91 kantar (5136,85 kg.) olmak üzere toplam 276 kantar siyah barut verilecekti¹⁹⁹.

Barut Sarfiyatının Denetimi

1713 sonlarında devletin kalyonlara verilen barut üzerindeki denetimi arttırma çabası dikkati çekmektedir. Nitekim ertesi yıl barut verilen ve yukarıda zikredilen kalyonların isim ve uzunluklarının kaydedilmesi barut israfını önlemeye yönelik alınan tedbirlerdendir. Böylece hangi kalyonun ne miktarda barut aldığı kesin olarak bilinecekti. Ayrıca bu şekilde tutulan kayıtlar vesileyle ilk kez bu tarihlerde donanma kalyonları isimleriyle birlikte zikredilmeye başlanmıştır.

196 BOA, MAD 3171, vr. 22a.

197 BOA, MAD 3171, vr. 35b.

198 BOA, MAD 3171, vr. 35b.

199 BOA, MAD 3171, vr. 35b.

Tablo 88: Topların çaplarına göre gülleyle ve güllesiz bir atışta sarfettikleri barut miktarıyla ilgili 1739'da hazırlanan liste²⁰⁰

Topun				Bir atış için hesaplanacak	
Adı	Çapı			Barut miktarı	
	Kantar	Kıyye	Dirhem	Gülleyle	Güllesiz
Şayka	3			11 k.	7 k.
Şayka		44		8 k.	5,5 k.
Şayka		22		4,5 k.	3 k.
		18		9 k.	6 k.
		16		8 k.	5 k. 132 d.
		14		7 k.	4 k. 266 d.
		11		5,5 k.	3 k. 266 d.
		9		4,5 k.	3 k.
		7		3,5 k.	2 k. 132 d.
		5		2,5 k.	1 k. 266 d.
		3		1 k. 300 d.	1 k. 70 d.
		1,5		375 d.	250 d.
		1		225 d.	160 d.
			300	180 d.	150 d.
			200	120 d.	100 d.
			100	60 d.	50 d.

(k.: kıyye, d.: dirhem)

Zamanla barut sarfiyatı denetiminde görülen başıbozukluk üzerine barutun, yukarıda görüldüğü üzere sefer sırasında gülleyle veya güllesiz ateşlenen toplarda ne kadar kullanılacağını belirten bir liste hazırlanmıştır. İlgili belgedeki ifadeye göre her sene bahar mevsiminde Akdeniz ve/veya Karadeniz seferlerine çıkan kalyonlara, mevcut toplarına göre kıyasen tahmin edilmek suretiyle İstanbul, Gelibolu ve Selanik baruthanelerinden ne kadar barut verildiği kaydedilmekteydi. Bu kayıtları içeren defter Tersâne-i Âmire görevlilerince merkezî idareye sunulup ancak onay alındıktan sonra başmuhasebeci kabul edilmekteydi. Bu sayede lüzumsuz barut sarfiyatının önüne geçileceği öngörülmüştü. Fakat kalyonlar Kasım ayında kışlamak üzere Tersâne'ye döndüklerinde sefer sırasında sarfedilen baruttan geri kalan miktar, kalyon kaptanları tarafından Cebahane-i Âmire Ocağı'na kontrolden geçme-

200 BOA, D. BŞM def. 2326, s. 2-3.

den teslim edildiğinden harcanan barutun keyfiyeti bilinmemekteydi. Ayrıca Cebehane-i Âmire görevlileri de Cebehane'ye teslim edilen barut miktarını başmuhasebeye bildirmediğinden ne kadar barutu iade aldıkları da belli olmamaktaydı. Böylece sarf olunan barutun kalyonlarda ne şekilde ve ne kadar kullanıldığı "örtülü" kalmaktaydı.

Bunun önüne geçmek ve gerekli tedbirleri almak ihtiyacı doğmuştu. Bu konu üzerinde incelikle düşünüldüğü ifade edilerek sefere çıkan kalyonlara gereğinden fazla barut verilmesinden dolayı oluşacak zarardan devleti korumak için kalyonlardaki topların sayı ve çaplarına göre sarfedebilecekleri kadar barutun mukayese ve tahmin suretiyle verilmesi kararlaştırıldı.

Kalyonlar, sefer sırasında eğer bir yerde düşman gemileri ile çatışmamış yahut savaşmamışlarsa güzergâhları üzerinde yaptıkları selamlama atışları ile bazen kutlamalar için kullandıkları barut miktarı kalyon hocası tarafından kaydedilecekti. Kışlamak üzere Tersâne'ye döndüklerinde ise atılan topların sayı ve çaplarına kıyasla sarfedilen barut miktarı kalyon kaptanı ve kurşunlu mahzen kâtipleri tarafından mukayese yoluyla hesaplanacaktı²⁰¹.

Top atışları için kıyas olunacak rakamlar yukarıdaki 1739 tarihli listeye göre belirlenmişti. Sefere çıkan kalyonlar döndüklerinde sarfettiklerinden geri kalan barut dışarıya çıkarılmadan önce her kalyonda mevcut olan toplar çaplarıyla yazılacaktı. Sonra kalyon hocalarının defterlerinden hangi çaptaki topların kaçar kere ne sebeple ateşlendiği öğrenilerek listede belirlenen barut hakkı ölçülerine göre kurşunlu mahzen kâtipleri tarafından toplam sarf olunan miktar hesap edilecekti. Daha sonra Kapudâne-i hümayûn kaptanı ve Liman Reisi tarafından da bu durum tahkik olunarak masraf iktiza eden barut miktarı, kalyona sefer öncesi verilenden düşüldükten sonra geri kalan ve Cebehane-i Âmire'ye teslimi gereken barutun miktarı ortaya çıkacaktı. Kapudâne-i hümayûn kaptanı ve Liman Reisi'nin, mühürlerini basarak bu masrafı teyit ettiklerini belirtecekleri ilam, daha sonra Şikk-ı evvel defterdârına sunulacaktı.

201 Masraf yazılan barut miktarının belirlenen ölçülere uygun olduğu tespit edildikten sonra kaptanlarda bulunan makbuzlardaki miktar düşülerek geri kalan Cebehane'ye teslim edilecekti. Bundan sonra teslim edilen miktarı açıklayan makbuz temessükü alınarak başmuhasebeye kaydolunacaktı.

Sıkk-ı evvel defterdarları da daha önceden Tophane-i Âmire Ocağı'ndan hangi çaptaki topa atış için ne kadar barut gerektiğini öğrenerek kalyon kaptanının başmuhasebeye verdiği barut masraf miktarını içeren belge ile karşılaştıracaklardı. Bunlardaki rakamların birbiriyle uygun olduğu görüldükten sonra barut masrafı onaylanacak geri kalan barut için Cebehane'den makbuz temessükü alınacak ve buna göre sefere çıkmadan önce barut verilen kalyonun kaptanının makbuzundan düşülebilmesi için arz ve telhis olunacaktı. Bunun uygun görüldüğüne dair ferman çıkması üzerine geri kalan barutun Cebehane-i Âmire'ye teslimi gerçekleşecekti. Eğer kalyon kaptanları Cebehane'den aldıkları makbuz temessükünü başmuhasebeye kaydettirdikten sonra kendilerine suret olarak verilen belgeyi kaydettirmezlerse sarfedilenin dışındaki barut, kantarı 40 kuruştan hesaplanacak ve bu meblağ kaptanlardan tahsil edilecekti²⁰².

Devlet, masrafları kontrol altına almak için askerî ve mâlî kurumlar arasında birbirlerini denetleme sistemi öngörmekteydi. Kaptanlar tarafından sefer dönüşünde bildirilen sarf olunan barut miktarı araştırılırken Tophane, Cebehane, Tersâne gibi kurumların ve mâlî organların birbiriyle yazışmalarının artacağı dolayısıyla bunun askerî ve mâlî bürokrasiyi doğuracağı şüphesizdir. Bu denetleme mekanizmasının pratikte tam olarak ne derece işlediği tartışmaya açıktır.

Daha sonraki tarihlerde muhtemelen kalyon hocaları tarafından seferin başından sonuna kadar kalyonlarda yapılan top atışlarının kaydedildiği birkaç liste, barut sarfiyatı denetiminin bazen gevşek bazen sıkı fakat bir şekilde yapıldığının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Tablo 89: 1152/1739'da seferden dönen kalyonların Cebehane'ye teslim ettikleri barut miktarı

Kalyon ve kaptanların adları	Barutun ağırlığı (darayla)	Dara (varillerin ağırlığı)	Barutun ağırlığı (darasız)	Varil sayısı	Cebahane'ye teslim tarihi
Akdeniz'den Gelenler	(kantar - lodra)				
Neheng-i Bahrî, Kapudâne-i hümayûn, II İacî Hasan Kaptan	324-12	31-70	292-42	279	17.08.1152/ 19.11.1739
Tonbaz-ı Bahrî, Riyâle-i hümayûn, Trabluslu Mehmed Kaptan	316-16	31-14	285-2	274	17.08.1152/ 19.11.1739

202 BOA, D. BŞM def. 2326, s. 2-3.

Kalyon ve kaptanların adları	Barutun ağırlığı (darayla)	Dara (varillerin ağırlığı)	Barutun ağırlığı (darasız)	Varıl sayısı	Cebthane'ye teslim tarihi
Akdeniz'den Gelenler	(kantağ - lodra)				
Çifte bağçeli, Karabağlı Süleyman Kaptan	322	31,5	290,5	277	18.08.1152/ 20.11.1739
Evren kışılı, İbrahim Çavuş Kaptan	93-36	13-43	79-93	84	18.08.1152/ 20.11.1739
Ay bağçeli, Mustafa Kaptan	145-56	13,5-50	131,5-6	124	24.08.1152/ 26.11.1739
Servi bağçeli, Şabanbeyzâde Mehmed Kaptan	162-22	15-22	147	134	24.08.1152/ 26.11.1739
Süglün kışılı, Mustafa Kaptan	334-60	33-11	301-49	292	18.08.1152/ 20.11.1739
Yaldızlı şahın, Ahmed Kaptan	245-66	18-18	227-48	213	25.08.1152/ 27.11.1739
Toplam			1755-40	1679	
Karadeniz'den Gelenler					
Şehbâz-ı Bahrî, Hacı Abdülkerim Kaptan	74-22	8 - 19	66 - 3	62	19.07.1152/ 22.10.1739
Karavele-i Cedîd-i Evvel, Mehmed Kaptan	71,5 - 7	8 - 7	63,5	60	19.07.1152/ 22.10.1739
Gazâl-ı Bahrî İsveç, Marangoz Ahmed Kaptan	36 - 6	4 - 1	32 - 5	30	19.07.1152/ 22.10.1739
Karavele-i Gazâl-ı Bahrî, Rodoslu Mustafa Kaptan	91 - 13	10,5	80,5 - 13	77	19.07.1152/ 22.10.1739
Şehdiye	16 - 39	1,5 - 20	14,5 - 19	14	19.07.1152/ 22.10.1739
Karavele-i Bodrum, Öküzöldüren İbrahim Kaptan	87 - 30	11,5 - 26	75,5 - 4	76	21.07.1152/ 24.10.1739
Toplam			331,5 - 44	319	

Muhtemelen 1739'da kalyonlara verilen barutun ne şekilde kullanıldığı ve ne kadarının Cebehane-i Âmir'e teslim edildiğini görevlilerin müsamahaya yer vermeden kaydetmeleri hususundaki emir üzerine aynı sene içinde seferden dönen kalyonlardaki barut, varil ağırlıkları düşülerek teslim edilmiştir²⁰³. Fakat sefere çıkmadan önce verilen barut miktarı yazılmadığından bu kalyonların sefer boyunca ne kadar barut kullandıkları bilinmemektedir.

Tablo 90: 1159-60/1746-47'de Akdeniz seferinden dönen kalyonların sarfettikleri barut miktarı

Kalyon adı	Barut Miktarı						
	Barut (kantar) (varıl ağırlıkla)	Verilen			Sarfedilen	Kalan	
		Barut varılı sayıı (adet)			Barut	Barutun	
		Gelibolu'dan	Cebehane'den	varıl ağırlıı (kantar, lodra)	(kantar, lodra)	miktarı (kantar, lodra)	Cebehane'ye teslim tarihi
Tuhfetü'l-mülûk, Patrona-i hümayûn	100	68	.	10, 82	28, 60	71, 40	05.11.1159/ 19.11.1746
Mansûrîye, Rıyâle -i hümayûn	150	113	-	16, 40	35, 30	114, 70	24.12.1159/ 07.01.1747
Şehbâz-ı Bahrî	80	51	-	8, 90	26, 51	53, 49	10.01.1160/ 22.01.1747
Hümâ-yı Bahrî	100	73	-	12, 20	23, 06	76, 94	20.01.1160/ 01.02.1747
Mesûdiye	100	65	-	10, 34	31, 44	68, 56	20.01.1160/ 01.02.1747
Gazâl-ı Bahrî	100	53	.	8, 44	46, 08	53, 92	02.04.1160/ 13.04.1747
Toplam	630	423		66, 29	190, 99	439, 01	

1746-47 senelerinde Akdeniz'den dönen kalyonlara sefer için kaç varil içinde, ne kadar ve nerelerden barut verildiğini ve bunun ne kadarının kullanılıp ne kadarının Cebehane'ye teslim edildiğini kaydeden bir liste bulunmaktadır²⁰⁴. Fakat bu listede kalyonların barutu ne şekilde sarfettiklerini açıklayan bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla ilgili olarak ertesi sene seferden dönen kalyonlara ait aşağıdaki liste açıklayıcı bilgiler sunmaktadır.

203 BOA, MAD 10340, s. 68.

204 BOA, MAD 10346, s. 22.

Kalyon ve Kaptan adı	Barut Miktarı											
	Verilen Barut (kantar) varlığı ayrılmış olmadan	Verilen Barut varlığı ayrılmış		Toplam varlık miktarı ve ağırlığı (kantar-lodra)		Sarfedilen					Toplam sarfedilen barut (kantar-lodra)	Kalan Geri kalan barutun cephaneye teslim tarihi ve miktarı (kantar-lodra)
		Gelbolu'dan	Cebehaneden			Toplamın Çekilen (kayye) Bir atış için her bir topun kullandığı barut miktarı (kayye)			Top falyaları için 3/3	Tüfekler için		
							11/6.5	5/4				
Şeşpâ-yı Bahrî, Kapudâne-i hümayûn, Kapudâne Cezayirli Mehmed Kaptan	300	106	90	<u>196</u> 27-10	Atış sayısı	183	509	117				03.12.1160/ 06.12.1747
					Barut miktarı	1189,5	2036	351	47,5	-	82-38	217,5-12
Fâûh-ı Bahrî, Patrona-i hümayûn, Cezayirli Mustafa Kaptan	300	-	234	<u>234</u> 26-60	Atış sayısı	-	415	103				03.12.1160/ 06.12.1747
					Barut miktarı	-	1660	309	48	-	45,5-36	254-14
Mansûriye, Riyâle-i hümayûn, Hacı Abdülkerim Kaptan	150	-	127	<u>127</u> 14-42	Atış sayısı	-	-	146				13.12.1160/ 16.12.1747
					Barut miktarı	-	-	438	28	-	10,5-10	139-40
Hümâ-yı Bahrî, Ahmed Bey Kaptan	100	-	66	<u>66</u> 7-50	Atış sayısı	-	-	358				15.11.1160/ 08.11.1747
					Barut miktarı	-	-	1074		61	25,5-30	74-20

Kalyon ve Kaptan adı	Verilen Barut (kantar) verilmediği takdirde	Verilen		Toplam verilmiş barut miktarı (kantar-lodra)		Barut Miktarı			Toplam sarfedilen barut (kantar-lodra)	Kalan
		Barut yardımı				Sarfedilen				
		Gelibolu'dan	Cebeciler'den			Toplamın (güçlü) Bir atış için her bir topun kullandığı barut miktarı (kyye)				
						11/5.5	5/4	3/3		
Feyz-ı Hüda, Mehmed Kaptan	100	50		50 14-42	Atış sayısı	-	85	552	85	25.01.1160/ 08.11.1747
					Barut miktarı	-	340	1656		
Mesûdiye	100	-	59	59 6-72	Atış sayısı	-	149	309	30,5	26.02.1161/ 26.02.1748
					Barut miktarı	-	596	927		
Tuhfetü'l-mülûk	100	71	-	71 11-31	Atış sayısı	-	-	347	8	03.03.1161/ 03.03.1748
					Barut miktarı	-	-	1041		
Toplam	1150	227	576	803 108-7	Atış sayısı	183	1158	1932	375.5	272-21
					Barut miktarı	1189,5	4632	5796		

Kalyonlardaki 11, 5 ve 3 kıyyelik topların her birinin ateşlenmesi için sırasıyla 6.5, 4 ve 3 kıyye barut kullanıldığı belirtilmektedir. Üç farklı çaptaki topların yaptıkları atış sayısına göre bir kalyonun sefer sırasında sarfettiği barut miktarı ortaya çıkmaktadır. Bu listede kalyonlara nereden ve kaç varil barut verildiği bilgisi bulunmakla beraber²⁰⁵ topların hangi amaçla ateşlendiğine dair kayıt yoktur. Bu konuyla ilgili bir belgeden aktarılan aşağıdaki başka bir listede önemli bilgiler bulunmaktadır²⁰⁶.

Tablo 92: Akdeniz seferindeki bir kalyonun attığı selamlama topları²⁰⁷

Berid-i Zafer kalyonu, Patrona-i hümayûn	Topların çapları (kıyye)			Atış sayısına göre sarf olunan siyah barut (kıyye)
15 C. 1170/7 Mart 1757'den İtibaren	Atış için her topun kullandığı barut miktarı (kıyye)			
	$\frac{7}{5}$	$\frac{5}{4}$	$\frac{3}{3}$	
Tersâne'de darağacından alarga olunduğunda			3	9
Padişah kalyonun önüne geldiğinde	11			55
Padişahın dönüşünde	11			55
Sadırazamın Tersâne'yi teşrifinde		5		20
Sadırazamın dönüşünde		5		20
Divanhane önünden geçildiğinde			5	15
Yalı köşkü önünden geçildiğinde			3	9

205 BOA, MAD 10346, s. 21-22. Diğer çaplardaki topların her atış için ne kadar barut kullandığına dair bilgi başka bir barut teslim kaydında bulunmaktadır. Buna göre *Şeşpâ-yı Bahrî* ve *Fâtûh-i Bahrî* kalyonlarının yukarıdaki listede verilen çaptaki toplarının yanı sıra her ikisinin de 44 kıyyelik toplarının altışar kez ateşlendiği ve her atış için 6 kıyye barut sarfedildiği ayrıca *Nâsır-ı Bahrî* kalyonunun dört kez ateşlenen 22 kıyyelik topunun her atışı için 5 kıyye, yirmi dört kez ateşlenen 9 kıyyelik topunun her atışı için 6 kıyye, yine yirmi dört kez ateşlenen 7 kıyyelik topunun da her atışı için 5 kıyye barut kullanıldığı kaydedilmiştir (BOA, C. BH 6902, 1 R. 1162/21 Mart 1749).

206 Sefer boyunca top atışlarının kaydedildiği az sayıda bu tarz belgeye tesadüf edilmiştir. Burada Adalar (Ege) Denizi ve Doğu Akdeniz'deki güzergâhı anlamamıza yardımcı olacak yer adlarının olduğu kısımlar listede verilmiştir. Top atışları ve sefer tarihleri gösterilen diğer kalyonlar şunlardır: 1163/1750 senesinde Akdeniz seferinde olan *Tuhfetü'l-Mülûk* kalyonu (BOA, AE. I. Mahmud 17691); 3 Za. 1174-11 R. 1175/6 Haziran 1761-9 Kasım 1761 tarihleri arasında seferde olan *Nâsır-ı Bahrî* kalyonu (BOA, D. BŞM. TRE def. 14911, s. 2) ve 3 Za. 1174-23 L. 1175/6 Haziran 1761-17 Mayıs 1762 tarihleri arasında seferde olan *Berid-i Zafer* kalyonu (BOA, D. BŞM. TRE def. 14912, s. 2-3).

207 BOA, D. BŞM. TRE def. 14878, s. 2-3.

Berid-i Zafer kalyonu, Patrona-i hümayûn	Topların çapları (kıyye) Atış için her topun kullandığı barut miktarı (kıyye)			Atış sayısına göre sarf olunan siyah barut (kıyye)
	$\frac{7}{5}$	$\frac{5}{4}$	$\frac{3}{3}$	
15 C. 1170/7 Mart 1757'den İtlbaren				
Beşik[taş] önüne demirlendiğinde Sarayı hümayûna atılan			5	15
Küçüksu'da tüccar kalyonlarına			3	9
Padişahın Beşiktaş Sarayı'nı teşrifinde	11			55
Padişahın Beşiktaş Sarayı'ndan dönüşünde	11			55
Fora gabya olunduğunda			1	3
Kalyon, Sarayburnu'ndan geçerken			7	21
Baba Kalesi açığında üç direkliye ve Fransız şehdiyelerine			4	12
Koyun Adası yakınında İngiliz kalyonlarına		3		12
Sakız Kalesi yakınında fora sancak ve demirlendiğinde		3		12
Susam (Sisam) Adası önünde üç direkliye ve pergendelere			3	9
Bodrum kalesi önünden geçilirken			3	9
Tekir Burnu önünde mirî firkatelerle karşılaşıldığında		5		20
Ayneye açığında Cafer Bey'le karşılaşıldığında		3		12
Yedi Burunlar (Anamur Burnu) açığında Ağ[k]deniz firkatelerine		5		20
İd-ı sa[da]ka yevm-i arefe olduğunda [30 N. 1170/18 Haziran 1757]	7			35
Yevm-i id-ı şerif olduğunda [1 L. 1170/19 Haziran 1757]	7			35
İstanko[y] müftüsü ve ayân-ı vilâyet kalyona bayramlaşmak için gelip gittiklerinde			5	15
Nah[/k]şa Adası önünde mirî firkatelere			3	9
Girid Adası açığında mirî pergendelerle karşılaşıldığında			3	9
Arabistan kıyıları görüldüğünde	5			25

Berid-i Zafer kalyonu, Patrona-i hümayûn	Topların çapları (kıyye) Atış için her topun kullandığı harut miktarı (kıyye)			Atış sayısına göre sarf olunan siyah barut (kıyye)
15 C. 1170/7 Mart 1757'den itibaren	$\frac{7}{5}$	$\frac{5}{4}$	$\frac{3}{3}$	
İskenderiye Boğazı reislerine ilm u haber olmak için atılan	3			15
İskenderiye Boğazı'ndan selamette girildiğinde	5			25
İskenderiye kalesi önünde demirlendiğinde		5		20
İskenderiye Limanı'na İstanbul'dan gelen tüccar kalyonlarına		3		12
Kurban bayramının arefesinde [9 Z. 1170/25 Ağustos 1757]	7			35
Kurban bayramında [10 Z. 1170/26 Ağustos 1757]	7			35
İskenderiye Gümrük Emini, Müftü ve Kadısı bayramlaşmak için kalyona gelip gittiklerinde			9	27
Nağra Burnu'nda Kıbrıs şehdiyesine ve üç direklilere			3	9
Şarköy önünde Kıbrıs şehdiyelerine			3	9
Kızıl adalar (Kınalıada, Burgaz Adası vd.) yakınında Fransız şehdiyelerine			3	9
Saray-ı hümayûn önünden girildiğinde	11			55
Divanhane'ye	5			25
Tersâne-i Âmir'e de yeni üç ambarlı kalyona	3			15

Barut Miktarı											
Verilen		Topların (kantar)	Sarf olunan							Kalan	
Gelibolu'dan	İstanbul'dan		Topların çapları (kıyye) Bir atış için her bir topun kullandığı barut miktarı (kıyye)			Topların atış sayıları kullanılan barut (kıyye)	Top falyaları için (kıyye)	Tüfekler için (kıyye)	Topların sarf olunan (kantar-kodra)	Cephaneye teslim edilen (kantar-kodra)	
			$\frac{7}{5}$	$\frac{5}{4}$	$\frac{3}{3}$						
100	100	200	Atış sayısı	369	162	342	873				
			Barut miktarı	1845	648	1026	3519	20	50		
										8 – 56	191 – 44

Akdeniz seferine çıkan Patrona-i hümayûn Mehmed Kaptan'ın idaresindeki *Berîd-i Zafer* kalyonuna yukarıdaki listede görüldüğü üzere İstanbul'dan ve Gelibolu'dan 100'er kantar siyah barut verilmişti. Bunun 3519 kıyyesi sefer süresince çeşitli vesilelerle 873 selamlama atışı için kullanılmış geri kalan siyah barut Cebehane-i Âmire'ye teslim edilmişti²⁰⁸.

Berîd-i Zafer kalyonundaki 3, 5 ve 7 kıyyelik toplar selamlama atışları sırasında kullanılmıştır. Selamlanan kişinin derecesine göre atış sayısı değişmektedir. Mesela padişaha her zaman 7 kıyyelik topla on bir, sadrazama 5 kıyyelik topla beş, bunun yanı sıra kalyonu ziyarete gelen devlet görevlilerine ise 3 kıyyelik topla üç pâre selam topu atılmıştır. Padişahтан sonra 7 kıyyelik top en çok arefe ve bayram günlerinde yedi kez ateşlenmiştir. Sefer sırasında karşılaşılan gemiler arasında, 7 kıyyelik top sadece Tersâne'de yeni inşa olunmuş üç ambarlı kalyona üç pâre atılmıştır. Güzergâh üzerinde bulunan kale ve limanlardan geçilirken veya buralara demirlendiğinde 3 kıyyelik topla üç, sefer boyunca karşılaşılan donanma gemilerine 3 veya 5 kıyyelik toplarla üç veya beş, yerli ve yabancı tüccar gemilerine ise yine 3 veya 5 kıyyelik toplarla üç veya dört pâre selamlama atışı yapılmıştır.

Sefer dönüşü, sarf olunan miktardan geri kalan barut her zaman Cebehane'ye teslim edilmemiş, bazen barut varilleri Ayvansaray iskelesinde kalyonlardan çıkarılarak İskender Çelebi bahçesindeki Baruthane-i Âmire mahzenlerine taşınmıştır. Bununla ilgili belgelere göre bu nakil işi hamallara ayrıca at veya arabalara yaptırılmakta ve bunun için bir hamala 24, at başına 15, fıçı arabasına 60, sirem arabasına da 80 akçe ödenmektedir²⁰⁹.

Kalyonlardan barut çıkarılırken bazen ortaya feci kazalar da gelebiliyordu. Örneğin 29 Kasım 1708'de, Yekçeşm Ali Kaptan'ın idaresindeki kalyonda mevcut barut Kasımpaşa'da bulunan barut mahzenine teslim edilmek üzere çıkarılırken kalyonun cebehanesi ateş almış ve içindeki personelle birlikte kalyon havaya uçmuş, patlamanın şiddetinden sahildeki evlerin camları kırılmıştı²¹⁰.

208 BOA, D. BŞM. TRF def. 14878, s. 2-3.

209 Kalyonlardan çıkarılan barut varillerinin Ayvansaray iskelesinden İskender Çelebi bahçesindeki Baruthane-i Âmire mahzenlerine hamal, at ve arabalarla taşınması ile ilgili olarak 1164-78/1750-64 yılları arasına ait bazı defterlerde kayıtlar bulunmaktadır: BOA, MAD 5456, s. 30; MAD 10354, s. 48; MAD 10356, s. 54-55; MAD 10359, s. 60; MAD 10368, vr. 27a-b; MAD 3168, vr. 27a; MAD 10376, s. 52.

210 Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, III, 253-254.

Tüccar Kalyonlarındaki Savaş Malzeme ve Mühimmatı

1699 Karlofça antlaşmasıyla sağlanan Osmanlı-Venedik barışına, Venediklilerin, Akdeniz'deki Osmanlı tüccar gemilerini vurmaya başlamaları ve hatta daha ileri giderek eski veziriazamlardan olup Rakka valiliği sırasında iken vefat eden Hasan Paşa'nın terekisini İstanbul'a getiren gemiyi zaptedip gemi personelini esir almaları üzerine son verilmiş, 8 Aralık 1714'te Venedik'e karşı savaş kararı alınarak Venedik idaresindeki Mora hedef seçilmişti²¹¹.

Bu savaş kararının ardından Venedikliler tarafından yapılacak saldırılara karşı, Mısır ve civârıyla diğer yerlerdeki ticarî faaliyetleri dolayısıyla Akdeniz'de seyahat eden Osmanlı tüccar kalyonlarının kendilerini koruyabilmeleri için uzunluklarına göre kalyonlarda levend ve çeşitli savaş malzemelerin bulundurulması emredilmişti. Bu emrin uygulanmasını sağlamak amacıyla tüccar kalyonlarının geliş ve gidişlerinde kaptanıderyalar nezaretinde Tersâne-i Â-mire Liman Reisleri tarafından müsamaha gösterilmeksizin bulundurmaları gereken levendler, isimleriyle deftere kaydedildikten ayrıca savaş malzemelerinin de yoklaması yapıldıktan sonra verilecek tezkire ile bu kalyonların Çanakkale Boğazı'ndan geçmelerine müsaade edilecekti²¹².

Tablo 93: Tüccar kalyonlarının uzunluklarına göre bulundurmaları gereken levend sayısı ile savaş malzeme ve mühimmatı

Kalyon uzunluğu (zirâ)	Levend (nefer)	tüfek (adet)	Top çapları ve sayıları (kıyya/adet)			toplam top sayısı	siyah barut (kantar)	Yuvarlak (adet)	palankete (adet)	zincirli salkım (adet)	pây-ı hınzır (adet)
			5	3	2						
38-39	130	60		10	20	30	40	1500	300	200	200
40-41	150	70	6	10	20	36	50	1800	325	225	225
42-43	150	80	10	20	6	36	60	2000	350	250	250
44-45	200	100	20	20	4	44	70	2200	400	300	300

Bu listeden mevcut tüccar kalyonlarının uzunluklarının 38 zirâ (28,80 m.) ile 45 zirâ (34,11 m.) arasında olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra bu liste tüccar kalyonlarının top kapasitelerini göstermesi açısından da önemlidir.

211 İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, IV, 7.

212 BOA, MAD 3171 vr. 49b (26 Z. 1126/2 Ocak 1715).

Bazı durumlarda tüccar kalyonlarına devlet tarafından emaneten demir topların verildiği görülmektedir. Mısır tüccarından Ahmed Kaptan yeni inşa olan kalyonuna konacak topların İskenderiye’de kaldığını ifade ederek kendisine gerekli topların verilmesi ricasında bulunmuştu. Bir geminin Çanakkale Boğazı’ndan topsuz dışarı çıkmasının tehlikeli olduğunun donanma kaptanları tarafından bildirilmesi üzerine taşıdığı hacıların emniyetini temin edebilmesi için Ahmed Kaptan’a arabalarıyla birlikte emaneten 14 demir top verilmişti²¹³. Ahmed Kaptan, dönüşünde bu topları teslim etmiş daha sonra hacıları taşıırken aynı sayıda demir top yine kendisine emaneten verilmişti²¹⁴. Fakat bu kez kalyonu Dimyad sahilinde batınca Riyâle-i hümayûn Hacı Mehmed Kaptan’ın *leb-i deryâda* kalan bu topları alarak Tersâne’ye getirmesi emredilmişti²¹⁵.

213 BOA, MAD 10357 s. 145 (20 N. 1168/30 Haziran 1755).

214 BOA, MAD 10365 s. 150 (15 S. 1172/18 Ekim 1758).

215 Kaptanıderya Hacı Abdülkerim Paşa ve Riyâle-i Hümayûn Hacı Mehmed Kaptan’a hitâben yazılan 5 Za. 1173/19 Haziran 1760 tarihli hüküm: BOA, MAD 10365 s. 150.

3. Garp Ocakları'nın Desteklenmesi: - Askerî Hibe Olarak Kalyon

Kuzey Afrika'daki Tunus, Trablusgarb ve Cezayirigarb Ocakları'nın faaliyet sahası Batı Akdeniz'di. Bunlar gemileriyle daha ziyade korsan faaliyetlerinde bulunarak büyük kazançlar elde etmekteydiler²¹⁶. Bu yönüyle Garp Ocakları kimi Avrupalı denizciler için de cazibe merkezi olmuştu. Bu gibi denizcilerin ve daha önemlisi Okyanus denizciliğini daha yakından izlemelerinin sonucu olarak Garp Ocakları yelkenli gemilerle erken bir zamanda tanışmışlardı.

Garp Ocakları²¹⁷, savaş zamanında göreve çağrıldıklarında kendi gemileriyle Osmanlı donanmasına katılırlardı. Bunun karşılığında gemileri için ihtiyaç duydukları savaş ve inşa malzemeleri ile çeşitli mühimmât kendilerine bedelsiz verilirdi. Osmanlı devleti, Akdeniz'de ileri karakol hizmeti gören Garp Ocakları'nı himaye eder, İspanya ve diğer devletlerle giriştikleri mücadele onlara destek olurdu. Osmanlı donanmasında bu Ocaklardan yetişmiş birçok kaptan hizmet vermiştir²¹⁸. Bu görüntüsü ile Ocaklar, ade-

216 Köken itibariyle Avrupalı olup kendilerine özgü çeşitli nedenlerle İslamiyet'i seçen bu denizciler *renegado* olarak isimlendirilmekteydi.

217 Garp Ocakları ve burada faaliyet gösteren denizcilerle ilgili yapılan çalışmalar için bkz. R. C. Anderson, *Naval war in the Levant 1589-1853*, Liverpool 1952; G. Fischer, *Barbary Legend, War, Trade and Piracy in North Africa 1415-1830*, London 1957; A. Hess, *The Forgotten Frontier: a History of the sixteenth Century Ibero-African Frontier*, Chicago 1978; M. Belhamissi, *Histoire de la marine algérienne (1516-1830)*, Alger 1986; J. B. Wolf, *The Barbary Coast, Algeria under the Turks*, London-New York 1979; S. Bono, *Corsari nel Mediterraneo. Cristiani e musulmani fra guerra, schiavitù e commercio*, Milano 1993; İ. Bostan, "Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile Siyasî ve Ekonomik İlişkileri, 1580-1624", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciligi*, İstanbul 2006, s. 261-283; P. L. Wilson, *Korsan Ütopyları*, İstanbul 2005.

218 1711 ve 1712 senelerine ait Tersâne'deki donanma kalyonlarının kaptan ve personeline dağıtılan ekmek kayıtlarında 35 kalyon kaptanından altısı Cezayirli ve üçü Trabluslu olarak zikredilmektedir (BOA, *D. BŞM. TRF* def. 14618, s. 2)

ta Osmanlı donanmasına denizcilik bilgisine sahip iyi kaptanlar yetiştiren bir okul hüviyetindeydi. Nitekim 1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi'nin hazırlayıcısı Mezemorta Hüseyin Paşa da Cezayir'de yetişmiş bir denizciydi²¹⁹.

Bu Ocaklara kendi kalyonlarını inşa ederken eksik kalan çeşitli cinsten kereste, sütun, seren, yelken, gomana, Fatsa teli, lenger; kalafat için gerekli olan malzeme ile marangozların gemi yapımında ihtiyaç duyacakları çeşitli alet edevat, Tersâne-i Âmire'deki kurşun ve kereste mahzenlerinden; demir ve tunç toplar ve humbara havanları ile bunların kundakları ayrıca güller ve palankete, güller zincir gibi diğer savaş aletleriyle siyah barut ve ham demir ise Tophane ile Cebehane-i Âmire ve Gelibolu baruthanesinden verilmiş bunların yanı sıra donanma kalyonları için hazırlanan peksimedden de bedelsiz almışlardır²²⁰. Hatta kimi zaman istedikleri malzeme Tersâne-i Âmire mevcudunda yoksa esnaftan satın alınarak Ocaklara verilmiştir²²¹. Askerî mühimmat ve diğer malzemelerin yanı sıra muhtemelen buralardaki medreselerde okutulmak üzere Cezayirgarb Ocağı'na 1168/1755'te tefsir, fıkıh, hadis gibi konuları içeren 26 farklı kitap (toplam 36 cilt) gönderilmişti²²².

Ocaklar, Osmanlı devletinin özellikle savaş halinde bulunduğu devletlere ait gemileri ele geçirip bunların personelini esir alarak

219 Bostan, "Mezemorta Hüseyin Paşa", *DİA*, XXIX (2005), s. 524-526.

220 Ocaklara verilen malzeme listelerinde firkate küreklerinin olması onların yüksek bordalı gemileri kullanmakla birlikte kürekli gemilerden tamamen vazgeçmediklerini göstermektedir. Ocaklara verilen malzeme ve mühimmat ile ilgili farklı tarihlere ait çok sayıda arşiv belgesi bulunmaktadır: BOA, MAD 4875, s. 70 (15 M. 1114/11 Haziran 1702); MAD 2489, s. 84 (6 L. 1125/26 Ekim 1713); MAD 2756, s. 114 (8 L. 1125/26 Ekim 1713); MAD 2850, s. 101, 110 (4 Ca., 21 Ş. 1127/8 Mayıs, 22 Ağustos 1715); MAD 10309, s. 116 (9 M. 1131/2 Aralık 1718); MAD 3874, vr. 58a (9 Za. 1133/1 Eylül 1721); MAD 10313, s. 112 (27 B. 1135/3 Mayıs 1723); MAD 10310, s. 115, 127 (23 M., 21 Ş., 1138/1 Ekim 1725, 24 Nisan 1726); MAD 10325, s. 9 (1 M. 1144/6 Temmuz 1731); MAD 10336, s. 24 (12 Z. 1149/13 Nisan 1737); MAD 10350, s. 136-137 (11 1162/13 10-11 Kasım 1749); MAD 5456, s. 110 (13 M. 1164/12 Aralık 1750); MAD 10357, s. 156, 158 (9 Ca.-26 Ş. 1168/21 Şubat-7 Haziran 1755); MAD 10359, s. 208 (15 S. 1169/20 Kasım 1755); MAD 3168, vr. 90b (20 Z. 1174/23 Temmuz 1761).

221 BOA, MAD 10376, s. 119.

222 Gönderilen kitaplar arasında *Lügat-ı Vankulı*, *Mutavvel*, *Mürşidü'l-enâm*, *Şâfiyye*, *Tefsîr-i kâdî*, *Tefsîr-i Hanefî* gibi eserler bulunmaktaydı. Beş adet (11 cilt) kitap sadr-ı sâbık Ali Paşa'nın kütüphanesinden verilmiş, 21 adet (25 cilt) kitap için ise 977 kuruş harcama yapılmıştır: BOA, MAD 10357, s. 155.

Tersâne'ye getirmektedirler. Bu esir denizciler (*üsarâ-i marinar*) donanma kalyonlarında vasıflı personel açığını kapatmak için çalıştırılmaktaydı. Örneğin, 1715'te Trablusgarb Ocağı tarafından esir alınan 20 marinar, donanma kalyonlarında istihdam edilmişti²²³.

Tersâne'ye en çok esir getiren Cezayirigarb Ocağı'ydı. Örneğin bu Ocak tarafından 1748'de otuz üç İspanyol, dokuz Fransız, iki İngiliz, iki Macar, bir Anabolulu, bir Nemçeli, bir Mayorkalı ve bir tane de nereli olduğu belirtilmemiş toplam 50 esir teslim edilmişti²²⁴. Yine bu Ocak tarafından Tersâne zindanına 1750'de getirilen 100²²⁵ ve 1755'te getirilen 50 esirin²²⁶ hepsi İspanyol'du.

Osmanlı devleti kimi zaman Ocaklara bulundukları bölgede faaliyetlerine devam edebilmeleri ve kendilerini düşmanlarının, özellikle İspanya'nın saldırılarından koruyabilmeleri için devlet donanmasındaki kalyonlardan veyahut korsanlardan ele geçirilmiş akdarmalardan bedelsiz vermiştir.

Tablo 94: Garp Ocakları'na hibe edilen kalyonlar

Sene (Hicri/Miladi)	Hibe edilen Ocak	Kalyonun adı	Uzunluk zirâ metre	
1121/1709 ²²⁷	Trablusgarb	Akdarma (büyük kalyon)	26	19,70
1125/1713 ²²⁸	Trablusgarb	Akdarma (küçük kalyon)	36	27,28
		Akdarma kalyon	31,5	23,87
1127/1715 ²²⁹	Trablusgarb	(Kalyon)	41,5	31,45
1127/1715 ²³⁰	Tunus	(Kalyon)	37,5	28,42

223 Söz konusu 20 marinar esir donanma kalyonlarında istihdam olunurken ganimet olarak getirilen 3 ve 5 kıyye çaplarındaki toplam 30 demir topun donanma kalyonlarında lüzumu görülmemesi üzerine Tersâne'de donatılması ferman olunan bir tüccar kalyonuna gereken kadarının konması emredilmişti (BOA, MAD 2850, s. 101, 4 Ca. 1127/8 Mayıs 1715).

224 BOA, MAD 2844, s. 112-113.

225 BOA, MAD 10350, s. 138-139.

226 BOA, MAD 10357, s. 154.

227 BOA, MAD 2489, s. 84.

228 BOA, MAD 2756, s. 114-115.

229 BOA, MAD 2850, s. 110.

230 Belgede bu kalyonun 1115/1703'te Tersâne-i Âmiri Emîni Hüseyin Ağa tarafından Karadeniz'de inşa ettirilen mirî kalyon olduğu kayıtlıdır (BOA, MAD 2850, s. 110.)

Sene (Hicri/Miladi)	Hibe edilen Ocak	Kalyonun adı	Uzunluk zirâ metre	
1127/1715 ²³¹	Cezayirigarb	(Kalyon)	38,5	29,18
1144/1732 ²³²	Trablusgarb	Çifte Balaban kıçlı	38,5	29,18
1145/1733 ²³³	Cezayirigarb	Zülfikar kıçlı	51,5	39,03
		Küçük Gül başlı	53,5	40,55
1146/1733 ²³⁴	Cezayirigarb	Şahin kıçlı (karavele)	41,5	31,45
1146/1733 ²³⁵	Tunus	Karavele-i evvel	43,5	32,97
1153/1740 ²³⁶	Trablusgarb	Hediyetü'l-Mülûk		
1156/1743 ²³⁷	Tunus	Sayyâd-ı Bahrî (karavele)		
1162/1749 ²³⁸	Tunus	(Kalyon)		

Farklı senelerde Garp Ocakları'na hibe edilen kalyonlardan sadece ikisi 50 zirâdan (37,9 m.) büyüktür. En küçük olan ise 26 zirâ (19,70 m.) uzunluğundaki bir akdarmadır. Söz konusu kalyonlar Ocaklara, onların isteği üzerine verilmekteydi. Örneğin, 1713'te Trablusgarb Ocağı "ihtiyarları" (önde gelenleri) "gaza ve cihad" edecek kalyonları bulunmadığını belirterek kendilerine kalyon verilmesini istemişlerdi. Bunun üzerine Karadeniz ve Özi seferlerinden dönen Şileli Ahmed Kaptan ve Venedikli Mustafa Kaptan'ın idarelerindeki iki *akdarma* kalyonu Trablusgarb Ocağı'na verilmiş ayrıca Tersâne mevcudundan bu kalyonların her birine 20'şer demir top konmuştur. 1715'te yine Trablusgarb Ocağı'na 41,5 zirâ (31,45 m.) uzunluğundaki kalyonla birlikte 15 demir top, 1740'da ise *Hediyetü'l-Mülûk* kalyonu ile birlikte 7 kıyye çapında dört tunç top verilmişti²³⁹.

231 Belgede bu kalyonun 1115/1703'te Tersâne-i Âmiri Emîni Hüseyin Ağa tarafından Karadeniz'de inşa ettirilen diğer mirî kalyon olduğu kayıtlıdır (BOA, MAD 2850, s. 110).

232 BOA, MAD 10325, s. 32.

233 BOA, MAD 10326, s. 129-130.

234 BOA, MAD 10326, s. 132.

235 6 Ca. 1145/25 Ekim 1732'de 38,5 zirâ (29,18 m.) uzunluğundaki *Mâî kıçlı* karavele kalyon verilmesi kararlaştırılmış fakat daha sonra bu kalyonun eskimiş ve kullanılamayacak bir halde olmasından dolayı vazgeçilerek onun yerine *karavele-i evvel* kalyonunun verilmesi uygun görülmüştür (BOA, MAD 10326, s. 131).

236 BOA, MAD 3389, s. 113.

237 BOA, MAD 10344, s. 121.

238 *Mür'î't-Tevârih*, İstanbul 1976, I, 150.

239 BOA, MAD 3389, s. 113.

Cezayirigarb Ocağı'na ise 1115/1703-4'te Karadeniz'de inşa edilen 38,5 zirâ (29,18 m.) uzunluğundaki kalyon, 1715'te 15 demir top ile birlikte verilmişti²⁴⁰. İspanya'nın mühimmat ve askerle dolu irili ufaklı yüzlerce gemi ile saldırması üzerine Cezayirigarb Ocağı'na, 1145/1733'te, 53,5 zirâ (40,55 m.) uzunluğunda *Küçük Gül başlı* ve 51,5 zirâ (39, 03 m.) uzunluğunda *Zülfikar kılıcı* isimli iki kalyon 112 topla birlikte verilmişti²⁴¹. Daha sonra bu kalyonlardan biri ile Ocağın kendi kalyonlarından olan biri büyük ve yeni, ikisi eski toplam dört kalyon karaya oturunca Kaptanıderya Hacı Mehmed Paşa, İstanbul'a bu durumu anlatan bir mektup göndermiş, bunun üzerine *ahvâlleri perişân* olan Cezayirigarb Ocağı'na Akdeniz'de bulunan donanmadaki *Şahin kılıcı* karavele kalyon verilmesi uygun görülmüştü. Bu kalyonun sadece yelken ve lengerleri gemide bırakılarak içindeki askerler ile top ve diğer mühimmatın öteki donanma kalyonlarına yerleştirilmesi emredilmişti²⁴².

Tunus Ocağı'na ise 1715'te yine 1115/1703-4'te Karadeniz'de inşa edilen 37,5 zirâ (28,42 m.) uzunluğundaki bir kalyonla birlikte 15 demir top hibe edilmişti²⁴³. Bunun yanı sıra Tunus'a 1743'te verilen *Sayyâd-ı Bahrî* isimli kalyondaki 42 tunç topun önce çıkarılarak bunların yerine 42 demir top konulması uygun görülmüş fakat bu toplarla düşmana karşı emin olamayacaklarını ifade etmeleri üzerine 5 kıyye çapında sekiz tunç topun yanı sıra 3 kıyye çapında sekiz, 1,5 kıyye çapında yirmi ve 1 kıyye çapında altı demir top olmak üzere yine toplam 42 top verilmişti²⁴⁴.

Ocaklar eksik kalan malzemeyi Tersâne-i Âmire'den almak suretiyle kendi gemilerini inşa edebilmekteydiler. İlgili belgelerde bu gemilerin bazıları *barça* bazıları da kalyon olarak zikredilmektedir. Cezayir Ocağı 1723'te iki-üç *barça ihdâs* etmiş eksik kalan toplarını tamamlamak için kendilerine donanmadaki *Akçaşâr* kalyonu takımından iki adet 22 kıyyelik ve iki adet 7 kıyyelik tunç top, yanan bir kalyondan 5 kıyyelik sekiz demir top, bu toplar için 5000 yuvarlak yine ayrıca kundağı ve diğer takımıyla beraber 32 kıyyelik bir humbara havanı ve bunun için 200 humbara dânesi ve 420 kantar (23.708,58 kg.) siyah barut hibe edilmişti²⁴⁵.

240 BOA, MAD 2850, s. 110.

241 BOA, MAD 10326, s. 129-130; D. BŞM 1713, s. 2.

242 BOA, MAD 10326, s. 132; AF. I. Mahmud 6124.

243 BOA, MAD 2850, s. 110

244 BOA, MAD 10344, s. 121.

245 BOA, MAD 10313, s. 112.

Kalelerine düşman kalyonlarıyla getirilen humbaralarla saldırılması üzerine kendilerini savunabilmek için Trablusgarb Ocağı'nda da bir *barça* inşa edilmişti. Fakat buna uygun top ve humbara havanlarını ve ayrıca eskimiş kalyonlarının yerine yenilerini Osmanlı devletinden talep etmişlerdi. 1732'de Kaptanıderya Murâbıt Hacı Hüseyin Paşa ile yapılan müzakere sonrasında Akdeniz'de korsanlığa görevlendirilmiş 38,5 zirâ (29,18 m.) uzunluğundaki *Çifte Balaban kılı* karavele kalyonun 1723'te suya indirildiği belirtilerek geçen dokuz seneden sonra *çokluk işe yaramıyacağı zâhir* olduğundan Trablusgarb Ocağı'na verilmesi uygun görülmüştü. Beraberinde iki humbara havanı ve 35 kıyyelik 300 humbara dânesi, 11 kıyye çapında ve yirmi bir karış uzunlukta dört tunç top ve bunun için 800 gülle ayrıca 3 kıyyelik 15 demir top hibe edilmişti²⁴⁶.

Tunus'da da düşman gemilerinin saldırılarını püskürtmek için iki *barça* inşa edilmişti. Fakat ellerinde bu *barçalara* uygun toplar yoktu. Ayrıca kullanmaya elverişli kalyonları da bulunmamaktaydı. Tunus Sancağı Beyi olan Hüseyin Bey, arzında, Tunus Ocağı ahalisinin bir donanma kalyonu ile tunç toplar ve humbara havanları istediğini bildirmişti. Bu istekleri uygun görülerek 1146/1733'te, *guzât-ı mücâhidîn* oldukları belirtilen Tunus Ocağı'na, önce Akdeniz'de korsanlıkla görevlendirilen 38,5 zirâ (29,18 m.) uzunluğundaki *Mâî kılı* karavele kalyonun verilmesi kararlaştırılmış fakat bunun eskimiş olmasından dolayı 43,5 zirâ (32,97 m.) uzunluğundaki *karavele-i evvel* kalyonu ile 3 kıyyelik 12 küçük tunç top verilmişti²⁴⁷.

Ocaklara bu tür askerî yardımlar yapıldığı gibi imparatorluğun kaynaklarından istifade etmeleri de sağlanmaktaydı. Örneğin, 1725'te Tunus Ocağı'nın önde gelenleri, memleketlerinde 43 zirâ (32,59 m.) uzunluğunda bir kalyon inşa edebilmeleri için gereken keresteyi, Midilli'deki ağaçlık yerlerden kestirip Sakız'a getirmişlerdi. Buradan da bir gemi ile Tunus'a götürmek istedikleri keresteler dolayısıyla Sakız Adası Gümrük Emini'nin vergi talep etmesi üzerine, Ocak kalyonlarının ihtiyaç duyulduğunda donanma hizmetine girdikleri, dolayısıyla tüccar kalyonları gibi ticarî amaçlarla kullanılmadıklarından kendilerinden gümrük vergisi istememesi konusunda Gümrük Emini uyarılmıştı²⁴⁸.

246 BOA, MAD 10325, s. 32-33.

247 BOA, MAD 10326, s. 131.

248 Sakız kadısı, muhassılı ve Gümrük Emini'ne hitaben 25 M. 1138/3 Ekim 1725 tarihinde yazılan hüküm: BOA, MAD 10310, s. 127.

Garp Ocakları'na Verilen Toplar

Tablo 95: 1125-69/1714-55 arasında Garp Ocakları'na verilen toplar

		Tunç topların çapları (kıyye)								Demir topların, çapları belli olanları ve olmayanları						
		22	14	11	9	7	5	3	1,5	5	3	1,5	1		Toplam	
Sene	Ocak															
1125/1714 ²⁴⁹	Trablus													40	40	
1127/1715 ²⁵⁰	Trablus													15	15	
	Tunus													15	15	
	Cezayir													15	15	
1133/1721 ²⁵¹	Trablus									6				10	16	
1135/1723 ²⁵²	Cezayir	2				2				8					12	
1144/1732 ²⁵³	Trablus			4							15				19	
1145/1733 ²⁵⁴	Cezayir		4	4		20	20			10	10	44			112	
1146/1733 ²⁵⁵	Tunus			4				12							16	
1153/1740 ²⁵⁶	Trablus					4								15	19	
1156/1744 ²⁵⁷	Tunus				4		6		6		8	20	6		50	
1161/1748 ²⁵⁸	Cezayir														4*	
1162/1749 ²⁵⁹	Cezayir														30**	
1162/1749 ²⁶⁰	Tunus					5									15***	
1169/1755 ²⁶¹	Tunus					5	5		5						15	
Toplam		2	4	12	4	36	31	12	11	18	39	64	6	110		
		Tunç topların toplamı: 112								Demir topların toplamı: 237						
		Genel Toplam														393

* Belgede sadece 1,5 kıyyelik dört top verildiği kayıtlıdır.

** Topların altısı 11, biri 16, dördü 9, ikisi 7, onu ise 1,5 kıyyelikti. Ayrıca Saray-ı cedîd önünde bulunan yediadet 11 kıyyelik dalyan topu da verilmişti.

*** Bu listeye dâhil edilmeyen on topun 1,5 kıyyelik şahî topu olduğu belirtilmiştir.

249 BOA, MAD2756, s. 114.

250 BOA, MAD 2850, s. 110.

251 BOA, MAD3874, vr. 58a.

252 BOA, MAD 10313 s. 112.

253 BOA, MAD 10325 s. 33; D. BŞM 1712, s. 8.

254 BOA, MAD 10326 s. 129-130; D. BŞM 1712, s. 4.

255 BOA, MAD 10326 s. 131; D. BŞM 1712, s. 12.

256 BOA, MAD 3389 s. 113; D. BŞM 1712, s. 10.

257 BOA, MAD 10344 s. 121; D. BŞM 1712, s. 13-14.

258 BOA, D. BŞM 1712, s. 6.

259 BOA, D. BŞM 1712, s. 6-7.

260 BOA, D. BŞM 1712, s. 15.

261 BOA, MAD 10359 s. 208.

Osmanlı devletinin Akdeniz'deki ileri karakolu görevini üstlenen Garp Ocakları'na, askerî malzeme ve mühimmat yardımında bulunmaktaydı. Bununla birlikte donanma kalyonlarında ekseriyetle tunç toplar kullanılırken Garp Ocakları'na daha ziyade demir toplar hibe edilmiştir. Demir topların en çok 1,5 kıyye, tunç topların ise daha ziyade 5 ve 7 kıyye çapında olanlarından verilmiştir. 22 kıyye çapındaki tunç toplardan sadece iki tane verildiği dikkati çekmektedir. Bununla birlikte Tunus Ocağı yetkilileri kendilerine 1743'te verilen *Sayyâd-ı Bahrî* kalyonunda bulunan 42 tunç topun demir toplarla değiştirilmesine karşı çıkarak gidecekleri bölgelerin *düşman ağzı* yerler olması sebebiyle kendilerine tunç toplardan verilssmesini ricâ etmişler, aksi takdirde düşmanın gücüne karşı koyamayacaklarını ifade etmişlerdi. Bunun üzerine kendilerine değişik çaplarda 16'sı tunç olmak üzere toplam 50 top hibe edilmişti²⁶². Ocaklara, barutla birlikte toplara uygun çaplarda çok sayıda yuvarlak ve fazla olmamakla birlikte 120, 85, 45, 35 ve 18 kıyye çaplarındaki havanlar ile bunlar için humbara gülleleri de verilmişti.

262 BOA, MAD10344 s. 121; D. BŞM1712, s. 13-14.

4. Savaş Dışında Donanmanın Görevleri: Düzenli Muhafaza Seferleri, Korsanlarla Mücadele ve Lojistik

Osmanlı donanması, her sene düzenli olarak Akdeniz seferine çıktığı gibi bazı senelerde hem Akdeniz hem de Karadeniz’de donanma kalyonları bulunmuştur. Bunun yanı sıra donanma kış mevsimini Tersâne’de geçirdiğinden özellikle Mısır ticaret güzergâhının güvenliğini sağlamak ve tüccar gemilerini korsan saldırılarından korumak için kış mevsiminde de birkaç kalyon Akdeniz’e gönderilirdi. Osmanlı devleti, Ege (Adalar) Denizi ve Doğu Akdeniz kıyıları ile deniz ticaret güzergâhını, düşman ülkelerin ve daha ziyade korsanların saldırılarından muhafaza etmeye çok önem veriyordu. Bu yüzden donanmanın her sene düzenli olarak Ege Denizi’ndeki adalar arasında ve Doğu Akdeniz’de yüzdürülmesi bir devlet politikasıydı²⁶³.

Bu mutat Akdeniz seferlerinin aslında birkaç kalyonla yapılması yeterli olan karakol hizmetinden öteye gitmediği ifade edilmektedir²⁶⁴. Bu şekilde bir yaklaşım konunun doğru değerlendirilememesi olarak yorumlanabilir. Öncelikle bu seferlerin Ege Denizi ve Doğu Akdeniz’i kapsayacak bir güzergâhının olması bu yollar üzerinde gidip gelen ticaret gemilerinin emniyetini tesis etmekteydi. Ayrıca bu düzenli seferler Osmanlı donanmasının varlığını bu denizlerde devamlı kılmak amacını taşımakta, bunun yanı sıra 1770’te, donanma personelinin bu vesileyle talim yapmaları da sağlanmaktaydı.

263 İngiltere ve Fransa’nın birbirleriyle Akdeniz’de sürdürdükleri savaştan Osmanlı ticaretinin zarar görmesi üzerine 18. yüzyılın ortalarında, Osmanlı devletinin tarafsızlığı vurgulanarak bu iki devletten Kuzey Afrika’daki Sidre körfezinden Adriyatik denizi başlangıcındaki Narda körfezine kadar olan hattın doğusundaki sularda savaşmamaları istenmişti (Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, IV. Cilt II. Kısım*, Ankara 1988³, s. 584-585). Ayrıca bkz. İdris Bostan, “Osmanlılarda Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi” *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 29-46.

264 Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 501.

Osmanlı donanmasının Akdeniz'e giren Rus donanmasıyla ilk karşılaşmasından sonra arka arkaya çatışması esnasında taktiksel bir hata olarak Çeşme limanına girip burada demirleyerek bir anlamda savunmasız kalmasından istifade eden Rusların Osmanlı kalyonlarını yakması uzun yıllardır savaş görmeyen kumanda kademesinin ve donanma personelinin acizlik ve tecrübesizliği olarak değerlendirilmektedir. Fakat bu değerlendirme dolayısıyla uzun yıllardır devam eden ve Ege Denizi ile Doğu Akdeniz'deki Osmanlı egemenliğinin ifadesi olan donanmanın düzenli seferlerini, mevsimlik basit devriye gezilerine indirgemek pek de doğru gözükmemektedir.

Kaptanpaşaların sefere çıkmaları

Kaptanpaşalar donanmayla birlikte sefere çıktıklarında baştarda-i hümayûn olarak adlandırılan kürekli, büyük bir gemiye binerlerdi²⁶⁵. Fakat bu zamanla gelenekten öteye bir anlam taşımamaya başlamıştı. Bu yüzden 1713'te inşa üzere olan baştardanın bitirilmesinden vazgeçilmişti. Bunun sebebi olarak da Akdeniz ve Karadeniz'e düzenlenen seferlerde baştarda-i hümayûnun gerekli olmadığı ayrıca bu gemide çalışacak esirlerin kalyon ve çekdirirlerde bulunan esirlerden seçilmesinin sıkıntı oluşturduğu da ifade edilmekteydi. Nitekim 1706'da sefere çıkacak 15 kalyonun her birinden farklı sayılarda 106 ve Tersâne'de demirli kalan kalyonlardan ise 17 olmak üzere toplam 123 esir, baştarda-i hümayûnda görevlendirilmişti. Bunların her birine vazifeleri karşılığında gündelik 6 akçeden altı ay için 130.626 akçe verilecekti²⁶⁶. 1713'te baştarda-i hümayûn inşa etmek yerine ümerâ-i derya (deniz beyleri) gemilerinden uygun olanının baştarda itibar olunması uygun görülmüştü²⁶⁷. Baştarda-i hümayûn olmak için seçilen bu çekdirme/çekdirirler için ise aşağıdaki gibi bazı masraflar yapılmaktaydı²⁶⁸:

265 Baştarda hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 172-188.

266 BOA, MAD 3142, s. 81.

267 BOA, MAD 2883, vr. 68a.

268 1170/1757'de Rodos sancağı mutasarrıfı Mustafa Paşa'nın çekdirmesi baştarda-i hümayûn olmak için seçildiğinde 1169/1756'da Lalapaşazâde Salih Paşa'nın baştarda-i hümayûn olması için seçilen çekdirmesinin teçhiz masrafının 292.635 akçe tuttuğu başmuhasebe kayıtlarından öğrenilmişti (BOA, MAD 10360, s. 158, 3 B. 1170/24 Mart 1757).

- Baştarda-i hümayûn yerinin mefruşâtı:	217.435 akçe
- Fanusların altın varakla kaplanması:	7.000 akçe
- Altın varak ve nakş parası:	<u>68.200 akçe</u>
Toplam:	292.635 akçe

Kaptanpaşaların maiyetleriyle bindikleri baştarda-i hümayûn için aşağıda gösterildiği üzere mutat olarak çeşitli malzeme ve bir miktar peksimed verilmekteydi²⁶⁹:

- Kaptanpaşanın kumanya parası:	120.000 akçe
ve evâni-i nuhas parası:	50.000 akçe
- Kaptanpaşa kethüdasının kumanya ve evâni-i nuhas parası:	5.000 akçe
- Çavuşların kumanya parası:	4.800 akçe
- Baştarda tabibinin kullandığı bazı edviye ve merhem parası:	7.000 akçe
- Kaptanpaşa için peksimed-i has; 320 akçeden 500 kantar:	<u>160.000 akçe</u>
Toplam:	346.800 akçe (2890 kuruş)

Yine mutat olarak baştarda-i hümayûna ve sefer sırasında kaptanpaşanın maiyetinde bulunan çektirmelerle (beş veya dört adet) Tersâne'de bekleyen çektirmelere (dört veya beş adet) aşağıda zikredilen çeşitli mühimmattan verilirdi²⁷⁰:

Siyah barut/Fitil-i mısıfı
(kantar)

Baştarda-i hümayûna	10	0,5
Kaptanpaşayla beraber giden her çektirmeye	5	0,5
Tersâne'de bekleyen her çektirmeye	2	0,5

²⁶⁹ BOA, MAD 9950, s. 76 (1155/1742); MAD 10345, s. 96 (1157/1744); MAD 4380, vr. 50b (1158/1745); MAD 10346, s. 51 (1160/1747); MAD 2844, s. 110 (1161/1748); MAD 10350, s. 125 (1162/1749); MAD 2833, s. 133 (1166/1753); MAD 10356, s. 166 (1167/1754); MAD 10357, s. 144 (1168/1755); MAD 10369, s. 171 (1169/1756); MAD 10376, s. 118 (1178/1765); MAD 10384, s. 155 (1183/1770).

²⁷⁰ BOA, MAD 2833, s. 50 (1166/1753); MAD 10356, s. 55 (1167/1754); MAD 10359, s. 61 (1169/1756); MAD 10365, s. 70 (1172/1759); MAD 10368, vr. 28a (1173/1760); MAD 4005, s. 62 (1181/1768).

Akdeniz ve Karadeniz'in Muhafazası ve Korsanlarla Mücadele

Tablo 96: 1130-67/1718-54 arasında sefere çıkan kalyon sayıları²⁷¹

Sene (hıcrî)	Akdeniz	Karadeniz	Toplam
1130			44 ²⁷²
1131	10	-	10
1132	9	-	9
1133	8	-	8
1134	8	-	8
1135	8	-	8
1136	8	-	8
1137	8	-	8
1138	8	-	8
1139	8	-	8
1140	8	1	9
1141	6	1	7
1142	6	-	6
1143	10	-	10
1144	8	-	8
1145	8	-	8
1146	8	-	8
1147	6	-	6
1148	5	-	5
1149	7	3	10
1150	10	6	16
1151	12	8	20
1152	8	13	21
1153	8	1	9
1154	8	1	9
1155	8	-	8
1156	7	5	12
1157	4	4	8
1158	8	-	8
1159	8	1	9
1160	8	-	8
1161	8	1	9
1162	8	2	10
1163	8	1	9
1164	8	-	8
1165	-	-	-
1166	8	-	8
1167	8	1	9

²⁷¹ BOA, D.BŞM. TREdef. 14650 s. 4-15.

²⁷² Bu sene Akdeniz ve Karadeniz'e çıkan kalyonlardan 35'i donanma, 9'u tüccar kalyonuydu.

Bazı senelerde Karadeniz seferine de çıkılmış, böylece aynı sene içinde hem Akdeniz hem de Karadeniz’de donanma gemileri bulunmuştur. Akdeniz seferine genellikle sekiz kalyonla çıkılmaktaydı. 1758’de ise sekiz kalyona *Tahfetü’l-mülûk* ve *Perr-i Bahrî* kalyonlarının da katılmasıyla on kalyonun Akdeniz’e doğru sefere çıkmasına karar verilmişti. Kaptanıderya Süleyman Paşa’nın arzı üzerine bu iki kalyonun her birine zâbitleriyle beraber üç yüzer yeni personel yazılmıştı²⁷³.

Mutat Akdeniz seferine çıkan donanmada Kapudâne, Patrona ve Riyâle rütbesindeki sancak kaptanları bulunurdu. Sancak kaptanlarının bindikleri kalyonlar onların rütbelerine göre *kalyon-ı Kapudâne-i hümayûn*, *kalyon-ı Patrona-i hümayûn* ve *kalyon-ı Riyâle-i hümayûn* şeklinde kaydedilir, bazen bunun yanı sıra kalyonların kendi isimleri de zikredilirdi. Kalyonlar büyüklük ve sağlamlıklarına göre sırayla Kapudâne-i hümayûn gemisi olarak seçilmekteydi. 1765’te Kapudâne-i hümayûn olmaya aday *Hısn-ı Bahrî* ve *Zîver-i Bahrî* isimli iki kalyon bulunmaktaydı. İkisinden birinin *rûz-ı Hızırda* sefere çıkabilmesi için bir an önce tamir edilmesi ve yağlanması gerekiyordu. Bunlardan üç anbarlı 55 zirâ (41,69 m.) uzunluğundaki *Hısn-ı Bahrî*, Kapudâne kalyonu olarak seçilmiş diğer kalyonun ise bir sonraki yıl Kapudâne-i hümayûn kalyonu olması kararlaştırılmıştı²⁷⁴.

Tablo 97: Akdeniz seferine çıkan bir kalyonun gidiş ve dönüş güzergâhı²⁷⁵

Berîd-i Zafer kalyonu, Patrona-i hümayûn
15 C. 1170/7 Mart 1757’den itibaren
Tersâne-i Âmire
Divanhane
Yalı köşkü
Beşiktaş
Sarayburnu
Kumkapı
Gelibolu
Nağra Burnu

273 BOA, C. BH 5504 (15 C. 1171/24 Şubat 1758).

274 BOA, MAD 10378, s. 122.

275 BOA, D. BŞM. TRE def. 14878, s. 2-3. Osmanlı donanmasının kadırga dönemindeki sefer güzergâhı için bkz. İdris Bostan, “Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergâhı” *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2007², s. 87-110.

Boğaz kalesi
Kum kalesi
Bozcaada kalesi
Baba kalesi
Cedid Sığrı kalesi
Koyun Adası
Sakız kalesi
Susam (Sisam) Adası
Çatallar Adası
İstanköy Adası
Bodrum kalesi
2 Ş. 1170/22 Nisan 1757
Tekir Burnu
Rodos Adası
Yedi Burunlar
Kıbrıs Adası
Limoson [Limasol] kalesi
Tuzla [Larnaka] kalesi
Ayneye açığı
Mağasa [Magosa] kalesi
İskenderun kalesi
20 Ş. 1170/10 Mayıs 1757
İskenderun'dan dönüş
Hınzır Burnu (Akıncı Burnu?)
Tuzla [Larnaka]
22 Ş. 1170/12 Mayıs 1757
Tuzla [Larnaka]'dan dönüş
Limoson [Limasol] kalesi
Yedi Burunlar (Anamur Burnu) açığı
Rodos kalesi
Tekir Burnu
İstanko[y] kalesi
1 L. 1170/19 Haziran 1757
Çatallar mevki
Nakşa Adası
Pare Adası
Suda limanı

Retme [Resmo] kalesi
Kandiye kalesi
Tavşan Adası
Girid Adası açığı
İskenderiye Boğazı
İskenderiye kalesi
29 Z. 1170/14 Eylül 1757
İskenderiye önü
Rodos kalesi
[stankoly] kalesi
Çatallar mevkii
Sakız Adası
Koyun adaları
Foça kalesi
İzmir
Foça kalesi
Midilli kalesi
Cunda (Yunda) Adası
Molova (Mavilos) kalesi
Baba kalesi
Bozcaada kalesi
Boğaz kalesi
Kum kalesi
Boğazhisarı kalesi
Nağra Burnu
Gelibolu kalesi
Şarköy
Marmara açığında bocalayıp Gelibolu'ya dönüş
Tekirdağı
Kızıl adalar (Kınalıada, Burgaz Adası vd.)
Saray-ı hümâyûn
Divanhane
Tersâne-i Âmire

Patrona-i hümâyûn *Berîd-i Zafer* kalyonunun 1757'deki Akdeniz seferinde kaydedilen bu liste, aynı zamanda Osmanlı kalyonlarının Akdeniz seferindeyken takip ettikleri güzergâhı göstermesi

açısından önemlidir. Belgelerde daima kalyonların Akdeniz'e sefere çıktığı yazılmakta ise de yukarıdaki güzergâhtan "Osmanlı Akdenizi'nin" Ege (Adalar) Denizi ve Doğu Akdeniz olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölgedeki denizi kendi devlet suları olarak kabul eden Osmanlılar, ticaret gemilerinin ve kıyı bölgelerindeki halkın güven ve refahını sağlamayı hedef edinmişlerdi. Bu konuda Braudel, Doğu Akdeniz kıyılarını tehdit eden Batı Akdenizli korsanların hükmünün 17. yüzyılın sonundan itibaren azaldığını ve bunun "şerefinin" Osmanlı donanmasında yelkenli gemilere geçilmesine ve bu donanmanın Ege Denizi'ndeki devriye gezilerine verilmesi gerektiğini ifade etmektedir²⁷⁶.

Bu konuyla ilgili bir çok belge bize Osmanlı donanmasının korsanlarla mücadelesi hakkında bilgi vermektedir. Vurulacak tüccar gemilerinin fazlalığı ve saklanacak çok sayıda koyun bulunması özellikle Ege (Adalar) Denizi'nde korsan faaliyetlerini cazip kılmaktaydı. Donanma kalyonlarının bahar mevsiminin ilk günlerinden (*rûz-ı Hızır* [6 Mayıs]) kışın başlamasına (*rûz-ı Kasım* [9 Kasım]) kadar Akdeniz'de bulunmaları, ayrıca deniz beylerinin fırkaları ile devriye gezmeleri ganimet peşinde koşan korsanları pek de yıldırımıyordu.

17. yüzyıl biterken Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin birbirleriyle giriştikleri savaşlar bu sulara korsanlar için ideal bir zemin oluşturmuştu. Deniz ticareti ve kıyı güvenliğini tehdit eden bu tehlikeyi bertaraf etmek için Akdeniz'de denetimi sağlamak gerekmektedir²⁷⁷. Osmanlılar bunu donanmanın sefer mevsimi dışında

276 F. Braudel, *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV.-XVIII. Yüzyıllar, Dünyanın Zamanı*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 2004², s. 412. Ayrıca Panzac, Osmanlı yöneticilerinin denizlerin öneminin farkında olduklarını ve yüzyıllar boyunca imparatorluk içerisindeki denizyollarını serbest ve açık tutmak için ellerinden gelen her şeyi yaptıklarını ifade etmektedir: "Yelkenli Gemilerin Altın Çağında Osmanlı Donanmasına İnsangücünün Sağlanması (1660-1850)", *Devletin Silâhlanması, Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, ed. Erik Jan Zürcher, çev. M. T. Akad, İstanbul 2003, s. 45.

277 Akdeniz'deki korsan faaliyetleri karşısında Osmanlı devletinin tutumu hakkında bkz. Şenay Özdemir, *Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)*, (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2004; Özgür Oral, *17. Yüzyılda Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004. Ayrıca bkz. Bülent Arı, "Akdeniz'de Korsanlık ve Osmanlı Deniz Hukuku", *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 265-318.

özellikle kış aylarında Akdeniz'e *korsanlığa çıkacak* donanma kalyonlarıyla sağlamayı mümkün görmekteydi. Bu amaçla 10 Aralık 1701 tarihinde bu görevle Akdeniz'e açılacak beş kalyonun 1425 personeli ile bu kalyonlardaki esir denizciler için 2850 kile pirinç, 1549 kile mercimek, 124 kile hinta, 6417 kıyye zeytinyağı ve 3178 kantar peksimed ayrıca personelin bir kıst ve kapitanların altı aylık sâlyâne ve *lahm bahaları* tutarı olan 22.660 kuruş 12 para hazırlanmıştı²⁷⁸.

1702'de yine seferden dönen kalyonlardan beşi Akdeniz'de korsanlık için (*berâ-yı korsanlık*) görevlendirilecekti. Bu kalyonların tekrar denize açılabilmesi için kalafat edilmeleri gerekmekteydi. Bunun üzerine gereken bütün malzemelerin hazır edilmesi ve sefer dönüşünde Tersâne'ye demirledikleri günden itibaren yirmi gün içinde beş kalyonun kalafat edilerek bir an önce denize açılmalarının sağlanması emredilmişti²⁷⁹.

Konuyla ilgili belgede kalyonları özellikle kış aylarında (*mevsim-i şitâ*) Akdeniz'in muhafazası için "korsanlığa" göndermekteki amacın Akdeniz'de gidip gelen tüccar kalyonlarını, korsan gemilerinin saldırılarından korumak olduğu belirtilmekteydi. Dolayısıyla belgelerde geçen, donanma kalyonlarının *korsanlığa* gönderilme ifadesini bu şekilde anlamak gerekmektedir.

Korsan takibi yapmanın en büyük zorluğu özellikle Ege (Adalar) Denizi'nde irili ufaklı birçok adanın bulunmasıydı. Korsan gemileri bu adaların aralarında ve koylarındaki sığ yerlerde saklanarak donanma kalyonlarının takibinden kurtulabilmekteydi. Bunun üzerine adalar arasında gezebilecek özelliklere sahip 36 (27,28 m.) ve 38 zirâ (28,80 m.) uzunluklarında iki *korsan kalyonu*'nun bir an önce inşa edilmesi kararlaştırılmıştı²⁸⁰.

Donanma kalyonlarının korsan gemilerini tesirsiz hale getirmekte etkili oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin 1704'te *Sakal Delisi* olarak adlandırılan donanma kaptanı Akdeniz'de rastladığı bir kor-

278 8-9 B. 1113/9-10 Aralık 1701 tarihlerinde Âsitâne kaimmakamı, Tersâne-i Âmire Emîni, İstanbul Gümrük Emîni ve Matbah-ı Âmire Emîni'ne yazılan hükümler: BOA, MAD 9889, s. 318.

279 15 C. 1114/6 Aralık 1702 tarihinde Âsitâne kaimmakamı, defterdar vekili ve Tersâne Emîni'ne yazılan hüküm: BOA, MAD 5362, s. 66.

280 17 L. 1115/23 Şubat 1704 tarihinde Sinop, Alaçam, Bafra, Samsun, Saray, Gerze, Çakıllı, sahil kadıları, kethüda yerleri, yeniçeri serdârları ve âyân-ı vilâyetin iş erlerine yazılan hüküm: BOA, MAD 9892, s. 110.

san gemisini zaptederek yedeğine almıştı. Korsan gemisinin içindeki para ve eşyanın bir kısmı kalyondaki levendlere dağıtılmış kalanı da padişaha sunulmuştu²⁸¹. Akdeniz muhafazı göreviyle 1705'te denize açılan kalyonlar, Tersâne'ye, yedeklerinde korsanlardan ele geçirdikleri üç kalyon ve iki şehtiye ile dönmüşlerdi²⁸².

Donanma ile birlikte 1708'de, Akdeniz'de bulunan Kaptanıderya İbrahim Paşa'ya Mısır ticaret güzergâhını korumak için tayin olunan iki kalyonla idaresindeki beş kalyonu korsan saldırılarına karşı Akdeniz'de bırakarak kış yaklaşmakta olduğundan diğer gemilerle Tersâne'ye dönmesi emredilmişti²⁸³. 1709'da bir Ali-korna (Livorno) korsan kalyonunun yakalandığı haberi İstanbul'a ulaşmıştı²⁸⁴. Yine aynı sene kalyon kaptanlarından İbrahim Hoca, Mısır tarafına doğru seyrederken rastladığı 40 toplu bir Malta korsan kalyonu ile çarpışarak ele geçirmişti. Bu korsan kalyonu Tersâne'ye getirilmiş içindeki mal ve paranın bir kısmı İbrahim Hoca'nın kalyonundaki levendlere dağıtılmıştı²⁸⁵. Aynı sene içinde ayrıca Akdeniz muhafazası için görevlendirilen Kapudâne-i hü-mâyûn Canım Hoca Hacı Mehmed Kaptan, 70 toplu bir Ceneviz korsan kalyonu ile çarpışarak zaptetmişti. Mehmed Kaptan, söz konusu kalyon ve Malta korsanlarından ele geçirdiği bir şehtiye ile Tersâne'ye dönmüştü²⁸⁶.

Donanma kalyonlarının yanı sıra deniz beyleri de korsanlarla girişilen mücadelede başarılı olmaktadır. Mesela İstanköylü Cafer Bey, on yıldan fazla Akdeniz'de korsanlık yapan ve buradaki adaları basıp yağmalayan Manyatoğlu isimli korsanı firkatesi ve içindeki 130 savaşıyla yakalayıp 7 Eylül 1710'da Tersâne'ye getirmişti²⁸⁷.

Akdeniz'de bulunan kalyon kaptanları üzerine başbuğ seçilen İbrahim Kaptan'a 1710'da yazılan bir hüküm, özellikle Doğu Akdeniz'de hangi yerlerin korsan saldırılarından korunduğunu göstermektedir²⁸⁸. Buna göre Akdeniz kıyılarından Mısır geçidine

281 Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, III, 154.

282 a.g.e., III, 181.

283 BOA, C. BH 8811 (11-20 B. 1120/26 Eylül-5 Ekim 1708).

284 Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, III, 284-285.

285 a.g.e., III, 300.

286 a.g.e., III, 305-306.

287 a.g.e., III, 333.

288 BOA, C. BH 4391.

(*ma'ber*), Selanik ve Sakız çevresi ile Sisam Boğazı'ndan Boğazhisarına (Çanakkale Boğazı) kadar olan bölgedeki tüccar gemileriyle gemi sahibi olup denizcilikle uğraşan kimselerin (*ashâb-ı merâkib*), korsan saldırılarından korunması gerekmektedir. Buna rağmen 12 Mart 1710²⁸⁹ ve 31 Mart 1710 tarihleri arasında bir korsan kalyonu ile iki korsan "şityesi" (şehtiye) Mısır ve Dimyad iskeleleriyle Şam, Trablusşam ve Sayda Beyrut eyaletleri iskeleleri arasında gidip gelen dört tüccar sını gasp etmişlerdi. Konuyla ilgili belgede sene içinde bu tür korsan faaliyetlerinin devam etmesi halinde *Arabistan yakasında* olan iskelelerin gelirlerinde büyük kayıplar yaşanabileceği ifade edilmektedir.

İbrahim Kaptan'ın emrindeki kalyonlardan ikisinin Halep eyaletindeki Payas (Dörtyol, Hatay) iskelesiyle Dimyad Boğazı arasında bulunan iskelelerden Mısır'a gidip gelen gemileri kış mevsimi başlayana (*rûz-ı Kasım*) dek korumak üzere görevlendirilmesi hususunda, Sayda Beyrut halkı ve gümrük Eminlerinin isteği olduğunu Sayda Beyrut valisi Halil Paşa, Trablusşam, Payas ve Lazkiyetü'l-arab kadıları ile Trablusşam mütesellimi rica etmiş, ayrıca buradaki halk da bu konuda bir mahzar sunmuşlardı.

Başbuğ İbrahim Kaptan, görevindeki ihmali sebebiyle korsanların dört tüccar sını gasp etmelerinden sorumlu tutulmuş ve bu konuda ciddi şekilde uyarılmıştı. İbrahim Kaptan'a bir an önce harekete geçmesi, Kıyam ve Payas iskelelerinden Dimyad Boğazı'na kadar olan bölgedeki iskelelerden Mısır'a gidip gelen gemileri kış mevsimine değin ya emrindeki iki kalyonu göndererek ya da idaresindeki kalyon ile bir başka kalyonu yanına alarak bizzat kendisinin koruması emredilmişti. Ayrıca bu bölgelerde korsanların saklanabilecekleri yerleri iyice araştırarak bunların durumlarını haber vermesi ve ancak birkaç korsan gemisi yakalarsa önceki kusurunun örtülebileceği kendisine bildirilmişti.

Kaptanıderya Süleyman Paşa'ya 1714'te yazılan bir hükümde ise, Akdeniz'de Malta, İspanya ve Alikornalı korsanların rahatça gezerek tüccar gemilerine saldırdıkları ve bunlardan henüz birinin bile

289 Belgede 11 M. 1122 hicri tarihi için Mart ibtidâsı yani 1 Mart 1710 tarihi verilmiştir. Bu Jülyen takvimine göre verilen tarihtir. Oysa Gregoryen takvimine göre tarih, on bir gün sonrası yani 12 Mart 1710 olmalıdır. Bu Gregoryen takviminin henüz Osmanlılar tarafından kullanılmadığını göstermekle beraber Avrupalı devletler de Jülyen takviminden Gregoryen takvimine birlikte geçmemişlerdir.

yakalanmamasından kendisinin mesul tutulduğu bildirilip, her ne şekilde olursa olsun korsan gemilerini yakalayıp Tersâne'ye getirmesi emredilmişti. Ayrıca eğer bundan sonra tüccardan bu konuda bir şikâyet duyulursa kendisinin cezalandırılacağı ifade edilmişti. Aynı surette bir hüküm Kapudâne-i hümayûn kaptanına da yazılmıştı²⁹⁰.

Akdeniz muhafazası göreviyle 1727'de idarelerindeki karavele kalyonlarla korsanların barınması muhtemel yerlerde gezinen Halil Kaptan ve Karabağlı Süleyman Kaptan, Andıra limanına doğru yol aldıklarında *Andironaki* isimli korsanı limanda demirlemiş halde yakalamışlardı. Karşılıklı olarak top ve tüfekte çatışıldıktan sonra korsan kalyonunun kaptanı ve yirmi iki adamı esir alınmış, geminin içindeki elli Müslüman esir de kurtarılmıştı²⁹¹.

Akdeniz seferi dolayısıyla 1766 yazında denize açılan donanma kalyonlarının Çanakkale Boğazı'ndan çıktıktan sonra *adalar aralarında ve sahillerde ve Mora'ya varıncaya dek açıklarda* ve devlete ait diğer sularda gezinir veya dururken büyük bir dikkatle korsanların takibinde olmaları ve onlara göz açtırmamaları emredilmekteydi. Tüccar ve müstemen gemileri, adalar arasında gezen küçük büyük kayıklar ile özellikle Mısır'a gidip gelen tüccar kalyonlarının ve söz konusu bölgelerde sahil kısmında yaşayan halkın korku içinde olmadan, korsan ve izbandidler tarafından tehdit edilmeden emniyet ve refah içinde yaşayabilmelerine çalışılmalıydı. Osmanlı donanmasının her sene çıktığı Akdeniz seferlerinin esas gayesini de bu prensip oluşturmaktaydı²⁹².

Adalar (Ege) Denizi'nin yanı sıra Doğu Akdeniz'deki yerlerin korunması da donanmanın görevlerindendi. 1767'de Kıbrıs'ta Limasol limanı içinde *Kıyâse* tabir olunan bir tüccar gemisinin içindeki eşyaya korsanlar el koymuşlardı. Bundan başka İspanya korsan gemilerinden *vardakosta* olarak adlandırılan bir kalyon ile iki firkate, korsanlık için Şam sahillere ve yine bir *varda kosta* kalyonu ile iki firkate Dimyad Boğazı'na doğru hareket etmişlerdi. Ayrıca Kıbrıs'ta Şirvanlar denen yerde ve diğer bölgelerde korsan gemilerinin dolaştığı öğrenilmişti. İlgili belgede bu tehlikelere dik-

290 BOA, C. BH 1035.

291 Râşid Mehmed Efendi, *Târih*, VI, 452.

292 Kaptanıderya Hüseyin Paşa'ya yazılan hüküm: BOA, C. BH 627 (11-20 L. 1179/23 Mart-1 Nisan 1766).

kat çekildikten sonra donanma tarafından yürütülen muhafaza işine özellikle bu sene her zamankinden daha çok dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmaktaydı. Kaptanıderya Damad Melek Mehmed Paşa'ya güvenliği tekrar tesis etmek için iyi donatılmış bir kalyon ve birkaç fırkatenin mi yoksa daha fazla sayıda kalyon ve fırkatenin mi gerekli olduğu sorularak bunun ilgililerle müzakere etmesi ve kaç kalyon ile fırkate gerekiyorsa bunları bir an önce Kıbrıs, Şam ve Dimyad sahillerine göndermesi ayrıca kalyon kaptanlarını da bu konuya özen göstermeleri hususunda uyarması ayrıca kararlaştırılan hareket tarzını da haber vermesi emredilmiştir. Bunun yanı sıra Kaptanıderya Mehmed Paşa'ya memuriyetinin ve her sene donanma kalyonlarının Akdeniz seferine çıkarılma gayesinin devlete ait sularda bu tür korsan gemilerinin faaliyetlerini önlemek olduğu hatırlatılmıştır²⁹³.

Lojistik

Donanma kalyonları kara savaşlarında orduya lojistik hizmeti verdikler gibi²⁹⁴, kimi zaman da farklı yerlerden yüklenen kurşun, bakır ve diğer malzemeleri bunun yanı sıra güzergâhları üzerindeki kalelerde bulunan kırık topları İstanbul'a ulaştırırlardı.

Örneğin, Tersâne'deki humbara kârhanesinde dökülecek humbara dâneleri ve güller için Pravişte kârhanesinde hazırlanan ve Kavala iskelesine nakledilen 150.000 kıyye (192.300 kg.) ağırlığındaki maden, 1710'da, Akdeniz'de bulunan donanma kalyonlarından birine söz konusu iskeleye uğradığında yüklenmek suretiyle İstanbul'a ulaştırılacaktı. İlgili kimselere kalyon iskeleye geldiğinde bir an önce bekletmeden yüklemenin yapılması emredilmekteydi²⁹⁵.

Bir diğer örnek Mora seferiyle ilgilidir. Selanik iskelesi depolarında bulunan 75.000 kile (1.816.125 kg.) arpa, 32.000 kile (774.880 kg.) un, 5000 kantar (282.245 kg.) peksimed, 5900 kile (142.868,5 kg.) arpa ve buğday, 400 kantar (22.579,6 kg.) kendir ve 8500 kıyye

293 BOA, C. BH 8582 (21-30 Z. 1180/20-29 Mayıs 1767).

294 M. Y. Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, İstanbul 2007, s. 107-116.

295 Kavala sancağı mutasarrıfı, kadısı ve Pravişte kârhanesi nâzırı Ali Çorbacı'ya hitaben 18 N. 1122/10 Kasım 1710 tarihinde yazılan hüküm: BOA, MAD 3925, vr. 8a.

(10.897 kg.) katran ile Kavala iskelesi depolarında bulunan ve ağırlıkları 16 kıyye (20,51 kg.) ile 25 dirhem (80,17 gr.) arasında değişen 138.500 yuvarlakla 12.500 humbara dânesinin önce tüccar gemileriyle taşıttırılması düşünülmüş fakat İstanbul'dan söz konusu iskelelere giderek buralardaki malzemeyi yüklenip tekrar İstanbul'a gelecek tüccar gemilerine iki kere navlun ücreti ödenmesi gerektiği belirtilmişti. Bunun üzerine söz konusu zahire, malzeme ve mühimmatın 1717'de, Akdeniz seferinden dönecek donanma kalyonları tarafından İstanbul'a getirilmesi uygun görülmüştü²⁹⁶.

1749'da ise İstanköylü Seyyid Mustafa Kaptan idaresindeki *Feyz-i Hüdâ* isimli donanma kalyonu, Gümüşhane madeninden 6898,5 kantar 8 kıyye ağırlığındaki ham bakırı Cebehane'ye teslim etmişti²⁹⁷. 1754-55 senelerinde Sidrekapsi madeninden Cebehane'ye kurşun taşıyan kalyonlar ve teslim ettikleri kurşunun ağırlığı ise şöyleydi²⁹⁸:

Kalyonun adı	Taşınan kurşunun		Cebehane'ye teslim tarihi
	miktarı	ağırlığı	
Nusret-nümâ	389 külçe	522 kantar 36,5 kıyye	15.06.1754
Nusret-nümâ	709 parça	850,5 kantar	06.11.1754
Mesûdlye		506,5 kantar	26.01.1755
Nusret-nümâ	708 külçe	834 kantar 12 kıyye	10.04.1755
Feyz-i Hüdâ	317 külçe	309 kantar 18,5 kıyye	22.11.1755

Kalyonlar sahil kalelerindeki kırık topları da dökülecek yeni toplara mayalık olmak üzere Tophane'ye getirmekteydiler. Örneğin, 1710'da Akdeniz seferindeki kalyonların İstanbul'a dönerken Bozcaada kalesindeki kırık ve kullanılamaz durumdaki topları getirmeleri emredilmişti²⁹⁹. 1715'te Akdeniz'deki bazı kalelerden *Yaldızlı Hurma kışlı* Patrona-i hümayûn kalyonuyla 99,5 kantar 20 lodra ve *Gül başlı* Kapudâne-i hümayûn kalyonuyla da 174,5 kantar ve 26 lodra ağırlığındaki top ve hurda parçaları³⁰⁰, 1764'te

296 BOA, C. BH 5968.

297 Söz konusu ham bakır teslim kaydına göre 15 L. 1162/28 Eylül 1749 tarihinde Cebehane'ye getirilmişti: BOA, MAD 10350, s. 54.

298 BOA, MAD 10356, s. 74.

299 Patrona-i hümayûn kaptanına hitaben yazılan 30 B. 1122/24 Eylül 1710 tarihli hüküm: BOA, MAD 3435, vr. 7a.

300 BOA, MAD 3171, vr. 10b.

ise *Perr-i Bahrî* kalyonuyla Giresun'dan çeşitli çaplarda toplam 12 kırık tunç top ve havan getirilerek Tophane'ye teslim edilmişti³⁰¹.

Nakliye için donanma kalyonlarını kullanmak müstemen gemilerine ödenen nâvlun ücretine kıyasla daha cazipti. Buna dair 1768 senesine ait bir belgeye göre devlet tarafından satın alınan 12.755 kile buğday Karaağaç iskelesinden, *Tombaz kalyon* ile getirilmişti. Bunun için yapılan harcama 988,5 kuruş tutmuştu. Müstemen gemilerinin bu işi kile başına 20 akçeden 2125,5 kuruşa yapacakları dolayısıyla devletin bu işten 1137 kuruş kazançlı çıktığı hesap edilmişti.

Söz konusu kalyon devlete ait olmakla birlikte tüccar kaptanlarından Derviş İbrahim Kaptan'a emanet suretiyle verilmişti. Zikredilen iskelede geri kalan buğdayın da yine aynı şekilde getirilmesi kararlaştırılmış fakat bu kez, kalyonun kalafatlanması, kaptan ve personele verilecek para ile yiyecek olmak üzere üç ayrı kalemde yapılacak harcamanın 936 kuruş tutacağı hesap edilmişti. Bunun yanı sıra kalyona verilen top, yelken ve diğer malzemenin kaydedilmesi ve iş bittiğinde bunların İbrahim Kaptan tarafından geri iade edilmesi şartı koşulmuştu³⁰².

İbrahim Kaptan'a nakliye işini görmesi için emaneten verilen söz konusu kalyon muhtemelen donanmayla sefere çıkarılmayıp Tersâne'de demirli bekletilmekteydi. Kalyonun denize açılacak hale getirilmesi için yapılan bakım ve tamirin masrafı, ayrıca personelinin ücretleri ve iâşe parası da devlet tarafından ödenmişti. Bu uygulama bir anlamda devletin özel denizciliği teşvik ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

301 BOA, *MAD* 10376, s. 12.

302 BOA, *MAD* 4005, s. 155; C. BH 12037, lef 1, 2.

Sonuç

Osmanlı denizcilik tarihi yeni yeni hak ettiği ölçüde ele alınmaktadır. Bu konudaki mevcut birtakım ön yargı ve peşin hükümlerin ortaya çıkması şimdiye kadar bu önemli sahanın yeterince araştırılmamış olmasıyla açıklanabilir.

Osmanlı donanmasında kalyona geçiş şüphesiz devletin güçlü bir donanmaya olan ihtiyacından kaynaklanmıştır. Dünya üzerindeki askerî gelişmelerin de temelde devletlerin güç gösterisinden veya savunma reflekslerinden doğduğu ifade edilebilir. Gözden kaçırılmaması gereken nokta ise bir kere bu yola girildiğinde devletlerin yapısal olarak değişim ve dönüşüme uğradıklarıdır.

Kitaba konu olan dönemde yüksek bordalı ve yelkenli savaş gemileri olan kalyonlar Osmanlı bahriyesinin idaresinden halkın çalışma şartlarına varıncaya kadar bir dizi etkiye ve değişime sebep olmuştur. Her şeyden önce 1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi'yle donanmadaki komutan ve subayların mesleki yükselme kriterleri ve emeklilikleri düzene bağlanmış, denizcilik bilgi ve becerisi kariyer basamaklarında yükselmede esas kabul edilmiştir. Sonraki uygulamalara bakılarak bunun bir dereceye kadar başarılı olduğu ifade edilebilir. Kanunnâme'nin yürürlüğe girmesinden sonra ortaya çıkan birtakım sorunlar düzenlemeler yoluyla giderilmeye çalışılmıştır. 1706 ile 1733 yılları arasındaki yedi düzenlemenin varlığı bile devletin donanmaya verdiği önemi göstermesi açısından yeterli sayılmalıdır.

Kalyon dönemine geçildikten sonra Osmanlı donanmasının ana üssü ve ayrıca bir sanayi kompleksi olarak değerlendirilebilecek Tersâne-i Âmire yeni bir şekle ve organizasyona kavuşmuştur. Kalyon inşasından sorumlu mimarbaşından kalafatçıya kadar

imparatorluktaki iş gücü düzenlenmiş ve harekete geçirilmiştir. Tersâne'de büyük kalyon lengerlerinin üretimi gerçekleştirilmiş ayrıca kaliteli yelken bezi üreten bir manifaktür de kurulmuştur.

Süregiden kalyon inşa faaliyetlerinin devletin sosyal ve ekonomik hayatına dikkate değer etkileri olmuştur. İstanbul'dan uzaktaki orman köylüsü devlet tarafından parası ödenmek şartıyla kerestelik ağaçları kesmekle yükümlü kılınmış ve kereste, sütun ve sereenin düzenli şekilde Tersâne'ye ulaştırılması sağlanmıştır. Bu organizasyon bile başlı başına birçok bilimsel çalışmayı gerektirecek boyutlardadır. Keza, kendir teli, katran, zift ve reçinenin bunların üretimini yapan halktan belirli fiyatları gözetilip düzenli olarak satın alınması iktisat tarihinin de ilgi duyacağı önemli bir konudur. Ülkedeki kalyon sahibi tüccarla devletin kurduğu ilişki de bu şekilde değerlendirilmelidir.

Son olarak Osmanlıların 18. yüzyılın başında donanmadaki değişim ve dönüşümün gerektirdiği enerji, dikkat ve çabayı sarfederek devletin üst katmanlarından halka doğru ciddi bir yönetim gerçekleştirdiğini ifade etmek mümkündür.

Bibliyografya

Arşiv Kaynakları

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

DEFTER TASNİFİ

Mühimme Defteri (MD)

nr. 112, 114/1, 115, 118, 122, 123, 124, 135, 134, 153.

Kamil Kepeci (KK)

nr. 5662, 5665, 5669, 5673, 5677, 5681, 5682, 5698, 5711.

Bâb-ı Defteri, Mevkufât Kalemi (D. MKF)

nr. 27844, 28036, 28405, 29716, 29974.

Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemi (D. BŞM)

nr. 1080, 1712, 1713, 1730, 1739, 1740, 2150, 2326, 36806, 41114, 41183, 41226.

Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemi-Tersâne Emîni (D. BŞM. TRE)

nr. 14599, 14600, 14610, 14612, 14616, 14618, 14649, 14650, 14737, 14743, 14787, 14820, 14828, 14841, 14851, 14852, 14878, 14901, 14911, 14912, 14961, 14977, 14984, 14988, 14989.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)

nr: 212, 2381, 2485, 2489, 2637, 2714, 2756, 2770, 2833, 2844, 2850, 2864, 2883, 2895, 3133, 3137, 3141, 3142, 3159, 3165, 3168, 3171, 3388, 3389, 3435, 3473, 3595, 3864, 3869, 3874, 3878, 3918, 3925, 4005, 4380, 4629, 4875, 4876, 5361, 5362, 5456, 5897, 6266, 7108, 8460, 8880, 8945, 9889, 9892, 9950, 10177, 10309, 10310, 10313, 10317, 10321, 10323, 10325, 10326, 10329, 10332, 10336, 10338, 10340, 10344, 10345, 10345, 10346, 10350, 10354, 10356, 10357, 10359, 10360, 10364, 10365, 10368, 10369, 10371, 10376, 10378, 10384, 10386, 14669, 16009.

BELGE TASNİFİ

Ali Emîrî (AE)

II. Mustafa, nr. 546, 687.

III. Ahmed, nr. 7479, 15619/lef 1-2, 15620.

I. Mahmud, nr. 177, 416, 949, 1004, 6124, 9126, 9818, 13835, 14395, 15314, 17691, 20355.

III. Osman, nr. 2276.

III. Mustafa, nr. 1665, 7397, 27043, 28193.

Cevdet-Bahriye (C. BH)

nr. 313, 352, 360/lef 1-2, 445, 446, 588, 627, 635, 657, 666, 667, 687, 694, 776, 1035, 1359, 1742, 1749, 1984, 2024, 2517/lef 1, 2597, 2929, 2970, 3013, 3338, 3447, 3694, 4164, 4391, 4910, 5077, 5339, 5434, 5504, 5573, 5843, 5864, 5968, 6045, 6355, 6356, 6566, 6567, 6722, 6902, 6909, 6982, 7111, 7124, 7147, 7197, 7252, 7311, 7419, 7420, 7976, 8233, 8375, 8453, 8581, 8582, 8622, 8811, 8813, 8975, 8983, 9379, 9552, 9659, 9924, 9926, 9929, 9937, 9946, 9947, 9999, 10326, 10398, 10426, 10492, 10749, 10797, 10814, 10882, 11077, 11281, 11415, 11451, 11546, 11614, 11632/lef 1-2, 11908, 11981, 11989, 12032, 12037/lef 1-2, 12292, 12404, 12648.

İbnülemin (İE)

Umûr-ı Nâfia, nr. 95.

Bahriye, nr. 1006, 1311, 1466, 1559/lef 1, 1561.

Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemi-Tersâne Eminî (D. BŞM. TRE)

dos. 3/58, 60, 61, 62, 98, 115; 4/2, 52, 73, 74, 77, 81, 82; 375/66.

Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemi-Kalyon Defterdârlığı (D. BŞM. KND)

dos. 1/29, 48, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 63; 2/124, 125; 3/41, 118, 131; 4/121, 122, 123, 124; 5/72, 73, 79, 80, 90, 91, 92, 125, 126, 127, 128; 6/34, 40, 41, 51, 70, 71; 7/16, 17, 18, 28, 35, 36, 37, 38, 84, 85, 86.

Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemi-Kalyon Kâtibliği (D. BŞM. KNK)

dos. 1/12, 47, 54, 55, 58, 60, 61, 73, 82, 83, 85, 92, 90, 91, 93, 95, 101, 103, 104; 2/40, 61, 66.

Bâb-ı Defteri, Başmuhâsebe Kalemi-Pekslmed Eminliği (D. BŞM. PKE)

dos. 1/32, 48, 65, 70, 71, 72, 74, 109, 110, 112, 117, 121, 124, 125, 127, 129, 130, 132, 163.

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ (TSMA)

E.

nr. 4445/1-2

Kaynak Eserler

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), haz. A. Özcan, Ankara 2000.

Çeşmî-zâde Mustafa Reşid, Çeşmî-zâde Tarihi, haz. B. Kütükoğlu, İstanbul 1993.

Izzî, Târih, İstanbul 1199.

Mustafa Kesbî, İbretnüma-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin), haz. A. Öğreten, Ankara 2002.

Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı), haz. A. Baycar, İstanbul 2004.

Râşid Mehmed Efendi, Târih, II-VI, İstanbul 1282.

Sâmî, Şâkir, Subhî, Târih, İstanbul 1198.

Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi, Mür'it-Tevârih, haz. M. Aktepe, I, İstanbul 1976; II. A, İstanbul 1978; II. B, İstanbul 1980.

- Abou-el-Haj, R. A., "Karlofça'da Osmanlı Diplomasisi", çev. Y. S. Gönen, *Tarih ve Toplum*, 191 (1999), s. 38-44; 192, s. 40-45.
- Ágoston, Gábor, *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, çev. Tanju Akad, İstanbul 2006.
- Ahışhalı, Recep, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001
- Albion, R. G., *Forests and Sea Power: The Timber Problem of the Royal Navy, 1652-1862 (Classics of Naval Literature)*, Naval Institute Press, ABD 2003.
- Arı, Bülent, "Akdeniz'de Korsanlık ve Osmanlı Deniz Hukuku", *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 265-318.
- Arık, Özgür, *1699 Karlofça Anlaşmasına Göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı Sınırları*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.
- Aydın, Yusuf A., "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Kalyon İnşasında Kereste Temini", *Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri -Bildiriler-*, İstanbul 2005, s. 33-40.
- Aydüz, Salim, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006.
- Belhamissi, M., *Histoire de la marine algérienne (1516-1830)*, Alger 1986.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (yayına haz. Ahmet Kuyaş), İstanbul 2002².
- Beydilli, Kemal-İlhan Şahin, *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri*, Ankara 2001.
- Bilici, Faruk, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı*, Ankara 2004.
- Bono, Salvatore, *Yeniçağ İtalya'sında Müslüman Köleler*, çev. B. Parlak, İstanbul 2003.
- _____, *Corsari nel Mediterraneo, Cristiani e musulmani fra guerra, schiavitù e commercio*, Milano 1993.
- Bostan, İdris, "Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile Siyasî ve Ekonomik İlişkileri, 1580-1624", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2007², s. 261-283.
- _____, "Bir İmparatorluk Donanmasının Teşkili: Osmanlı Denizciliğinde Savaş ve Organizasyon", *Türk Denizcilik Tarihi*, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002, s. 187-220.
- _____, "Mezemorta Hüseyin Paşa", *DİA*, XXIX (2005), s. 524-26.
- _____, "Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2007², s. 13-31.
- _____, "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi: Kadırgadları Kalyona", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2007², s. 183-206.
- _____, "Osmanlıların Denizlere Açılma Sürecinde Gelibolu", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2007², s. 33-46.
- _____, "Adriyatik'te Osmanlılar ve Uskoklar", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2007², s. 111-119.

- _____, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 2003².
- _____, "Osmanlı Deniz Tarihînin Arşiv Kaynakları", *Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu (Tebliğler-Taahhütler)*, Ankara 2006, s. 274-279.
- _____, "Kuyûd-ı Mühimmât Defterlerinin Osmanlı Teşkilât Tarihi Bakımından Önemi", *Osmanlı-Türk Diplomatîği Semineri*, 30-31 Mayıs 1994, *Bildiriler*, İstanbul 1995, s. 143-163.
- _____, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005.
- _____, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2007².
- _____, "Osmanlı Donanmasında Kürekçi Temini Meselesi ve 958 (1551) Tarihli Kürekçi Defterleri", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2007², s. 67-86.
- _____, "Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergâhı" *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2007², s. 87-110.
- _____, "Osmanlılarda Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi" *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 29-46.
- Bradford, Ernle, *Akdeniz [bir denizin portresi]*, çev. A. Fethi, İstanbul 2004.
- Braudel, Fernand, *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 1993.
- _____, *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV.-XVIII. Yüzyıllar, Dünyanın Zamanı*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 2004².
- _____, *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV.-XVIII. Yüzyıllar, Gündelik Hayatın Yapıları*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 2004².
- Brummet, Palmira: *Osmanlı Denizgücü, Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi*, çev. H. N. Pişkin, İstanbul 2009.
- _____, "The Ottomans as a World Power: What We Don't Know About Ottoman Sca-Power", *The Ottomans and the Sea*, ed. Kate Fleet, Skilliter Center for Ottoman Studies & Istituto Per L'Oriente C. A. Nallino (2001), s. 1-21.
- _____, "The Ottoman Empire, Venice and the Question of Enduring Rivalries", *Great Power Rivalries*, ed. W. R. Thompson, University of South Carolina Press, 1999, s. 225-253.
- Cezar, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul 1965.
- Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mâli Tarih)*, İstanbul 1986.
- Cipolla, Carlo M., *Yelken ve Top*, çev. A. Kayabal, İstanbul 2003.
- Dağgözü, İ. B., "18. Yüzyıl Başında Osmanlı'dan İsveç'e Teknoloji Transferi", *Naviga* (Ocak 2007), s. 114-120.
- Danişmend, İ. H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV*, İstanbul 1972.
- Danış, İlhami, *1736-1739 Savaşlarında Karadeniz'de Osmanlı Donanması*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.
- Darling, Linda T., "Osmanlı Tarihinde Dönemlendirmeye Farklı Bir Bakış", *Osmanlı Geriledi mi?*, haz. M. Armağan, İstanbul 2006, s. 165-181.
- de Groot, Alexander H., "The Ottoman Mediterranean Since Lepanto (October 7th, 1571): Naval Warfare During the Seventeenth and Eighteenth Centuri-

- es" *The Netherlands and Turkey: Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural Relations, Selected Essays*, İstanbul 2007, s. 163-190.
- Desmond, Charles, *Wooden Ship-Building*, ABD 1998 (Tekrar basım).
- du Jourdin Michel Mollat, *Avrupa ve Deniz*, çev. A. M. Kargın, İstanbul 1993.
- Duffy, Michael, "The Foundations of British Naval Power", *The Military Revolution and The State 1500-1800*, ed. M. Duffy, Exeter 1986, s. 49-85.
- Dursun, Selçuk, *Forest and the State: History of Forestry and Forest Administration in the Ottoman Empire*, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.
- Emecen, Feridun M., *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2001.
- Ertas, M. Yaşar, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, İstanbul 2007.
- Ferreiro, Larrie D., *Ships and Science, The Birth of Naval Architecture in the Scientific Revolution, 1600-1800*, ABD 2006.
- Fischer, G., *Barbary Legend, War, Trade and Piracy in North Africa 1415-1830*, London 1957.
- Fleet, Kate, "Early Turkish Naval Activities", *The Ottomans and the Sea*, ed. Kate Fleet, Skilliter Center for Otoman Studies & Istituto Per L'Oriente C. A. Nalino (2001), s. 129-138.
- Gardiner, Robert (ed.), *Cogs, Caravels and Galleons The Sailing Ship 1000-1650*, London 1994.
- _____, (ed.), *The Line of Battle, The Sailing Warship 1650-1840*, London 1992.
- Gencer, Ali İhsan, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezâret-i'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara 2001².
- _____, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1986.
- _____, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği ve Amerika" *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmalar*, İstanbul 1986, s. 33-47.
- Genç, Mehmet: "18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 211-225
- _____, "18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 226-254.
- _____, "18. Yüzyılda Osmanlı Sanayiinde Değişmeler ve Devletin Rolü", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 255-264.
- Glete, Jan, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America, 1500-1860, I-II*, Edsbruk 1993.
- Goffman, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler, 1642-1660*, İstanbul 2001.
- Gökay, O. Ş., "Osmanlı Donanması ve Kapudan-ı Derya İle İlgili Teşrifat Hakkında Belgeler", *TED*, 12 (1982), s. 25-84.
- Gölen, Zafer, *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)*, Ankara 2006.
- Grant, Jonathan, "Osmanlı "Gerilemesi"ni Yeniden Düşünmek: 15.-18. Yüzyıllardaki Askerî Teknoloji Yarışında Osmanlı İmparatorluğu'nun Konumu",

- çev. Cem Demirkan, *Osmanlı Geriledi mi?*, haz. M. Armağan, İstanbul 2006, s. 195-224.
- Grenc, Molly, "Dirilen İslam: 1500-1700", ed. David Abulafia, *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, İstanbul 2004, s. 219-50.
- Guilmartin, John F. Jr., *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century*, Cambridge 1974 (gözden geçirilmiş baskı, Annapolis MD 2003).
- _____, *Galleons and Galleys*, London 2002.
- Güler, İbrahim, "XVIII. Yüzyılda Sinop'ta Gemi İnşa Teknolojisinin Alt Yapı, İstihkâm, İstihdam, Üretim ve Pazarlama Sorunu" *Türk Teknoloji Tarihi, 1. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildiriler (15-17 Kasım 2001)*, s. 28-60.
- Gürçay, Lütfi, *Gemici Dili*, İstanbul 1943.
- Harding, Richard, "Deniz Savaşları 1453-1815", *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, ed. Jeremy Black, çev. Y. Alogan, İstanbul 2003, s. 104-127.
- _____, *Seapower and Naval Warfare, 1650-1830*, İngiltere 1999.
- Hathaway, Jane, "Osmanlı Tarihinin Dönemlere Ayrılması Sorunu: 15. ve 18. Yüzyıllar", *Osmanlı Geriledi mi?*, haz. M. Armağan, İstanbul 2006, s. 183-194.
- Hinz, W., *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. A. Sevim, İstanbul 1990.
- İlgürel, Mücteba, "Levent", *DİA*, XXVII (2003), s. 149-151.
- İnalçık, Halil, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, s. 1-14.
- _____, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", *Türk Denizcilik Tarihi*, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002, s. 73-90.
- _____, "Mehmed II", *DİA*, XXVIII (2003), s. 395-407.
- _____, "Kanunnâme", *DİA*, XXIV (2001), s. 333-137.
- İpşirli, Mehmet, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII (1982), s. 204-248.
- İşipek, A. R., O. Aydemir, *1770 Çeşme Deniz Savaşı, 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşları*, İstanbul 2006.
- Jobe, Joseph (ed.), *The Great Age of Sail*, Edita Lausanne 1967.
- Kafadar, Cemal, "Osmanlı Tarihinde Gerileme Meselesi" *Osmanlı Geriledi mi?*, haz. M. Armağan, İstanbul 2006, s. 101-164.
- Kahane, Henry & Renee - Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant*, (Tıpkı basım) İstanbul 1988.
- Karal, Enver Ziya, "Selim III Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, I/3 (1941), s. 203-211.
- Kirsch, Peter, *The Great Ships of the Armada Era, The Galleon*, London 1990.
- Kissling, H. J., "Sultan II. Bayezid'in Deniz Politikası Üzerine Düşünceler (1481-1512)", *Türk Denizcilik Tarihi*, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002, s. 109-116.

Kolodziejczyk, Dariusz, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century), An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents*, Leiden; Boston; Köln: Brill 1999.

_____, "Polonya ve Osmanlı Devleti Arasında Tarih Boyunca Siyasi ve Diplomatik İlişkiler", *Savaş ve Barış, 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri*, İstanbul 1999, s. 20-35.

Konstam, Angus, *Tudor Warships (1), Henry VIII's Navy*, Osprey 2008.

Köhbach, Markus, "Die diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und dem Osmanischen Reich", *Osmanlı Araştırmaları*, IV (1984), s. 237-260.

Köksal, Gül, "Tersane-i Amire'de Çağlar Boyu Gemi İnşa Yerleri, Düzenekleri ve Koruma Önerileri", *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 403-428.

Kurat, Akdes Nimet, *İsveç Kralı XII Karl'ın Türkiyede Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul 1943.

_____, *İsveç Kralı XII Karl'ın Türkiyede Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar, Ekler I*, İstanbul 1943.

_____, *Prut Savaşı ve Barışı 1123 (1711), Birinci Cild*, Ankara 1951, *İkinci Cild*, Ankara 1953.

Kurtoğlu, Fevzi, *1736-1737 Seferine İştirak Eden Bir Türk Denizcisinin Hatıraları*, İstanbul 1935.

Kut, Turgut, "Ülkemizde Yangın Tulumbasını İlk Kez İmal Eden Gerçek Davud'un ve Bazı Tulumbacıların Mezar Taşları", *Tarih Dergisi*, XXXII (1979), s. 771-788.

Lane, Frederic C., *Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance*, Baltimore ve London 1992.

Marmara, Rinaldo, *İstanbul Deniz Zindanı 1740*, İstanbul 2005.

Mcneill, J. R., "Woods and Warfare in World History" (<http://www.historycooperative.org/journals/eh/9.3/mcneill.html>).

Müller-Wiener, Wolfgang, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, İstanbul 1998.

_____, "15-19. Yüzyıllar Arasında İstanbul'da İmâlathane ve Fabrikalar", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler*, ed. E. İhsanoğlu, İstanbul 1992, s. 53-120.

Nasrullah, M., M. Rüşdü, M. Eşref, *Osmanlı Atlası, XX. Yüzyıl Başları*, haz. R. Tekin, Y. Baş, İstanbul 2003.

Nutki, Süleyman, *Kāmûs-ı Bahri*, İstanbul 1333 (1917).

Oral, Özgür: *17. Yüzyılda Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004.

Orhonlu, Cengiz, "Hint Kaptanlığı ve Piri Reis", *Belleten*, XXXIV/134 (1970), s. 235-254.

_____, "Tulumbacı", *İA*, 12/2 (1997), s. 51-54.

Ortaylı, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara 1994.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)* I. cilt, Ankara 1989.

Özbaran, Salih, *Yemen'den Basra'ya Sınırdağı Osmanlı*, İstanbul 2004.

_____, "Osmanlılar ve Deniz, 16. Yüzyıl Hint Okyanusu Bağlamında Yeniden Bakış", *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 47-61.

Özcan, Abdülkadir, "Karakol", *DİA*, XXIV (2001), 430-431.

_____, "Mahmud I", *DİA*, XXVII (2003), 348-352.

Özdemir, Şenay: *Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)*, (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2004.

Panzac, Daniel, "Yelkenli Gemilerin Altın Çağında Osmanlı Donanmasına İnsangücünün Sağlanması (1660-1850)", *Devletin Silâhlanması, Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, ed. E. Jan Zürcher, çev. M. T. Akad, İstanbul 2003, s. 45-64.

Parker, Geoffrey, *Askeri Devrim, Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, çev. T. Zorlu, İstanbul 2006.

Pemsel, Helmut, *Weltgeschichte der Seefahrt, Band 6, Seeherrschaft II, Seekriege und Seepolitik von 1650 bis 1914*, Wien 2005.

Phillips, Carla Rahn, "The Galleon", *Cogs, Caravels and Galleons, The Sailing Ship 1000-1650*, ed. R. Gardner, London 1994, s. 98-114.

Reynolds, C. G., *Navies in History*, Naval Institute Press, Annapolis, Maryland 1998.

Ricci, Giovanni, "Türkler ve Deniz: İtalya'dan Bir Bakış 15.-18. Yüzyıl", çev. Z. Bilgin, *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 163-173.

Richmond, Herbert, *Devlet Adamları ve Deniz Gücü*, çev. C. Eyiceoğlu, Ankara 2002.

Roux, Jean-Paul, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, çev. A. Kazancıgil-L. Arslan, İstanbul 2005.

Sahillioğlu, Halil, "Akçe", *DİA*, II (1989), s. 224-227.

Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Ankara 2006.

Shay, Mary Lucille, *The Ottoman Empire from 1720 to 1734 as Revealed in Despatches of the Venetian Baili*, USA 1944, reprinted 1978.

Shaw, Stanford, "Selim III and the Ottoman Navy", *Turcica*, I (1969), s. 212-41.

Soucek, Svat, "Certain Types of Ships in Ottoman Turkish Terminology", *Turcica*, VII (1975), s. 233-249.

Sumner, B. H., *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, çev. E. Bengi Özbilen, İstanbul 1993.

Sutton, Robert, *The Despatches of Sir Robert Sutton, Ambassador in Constantinople (1710-1714)*, edited for the Royal Historical Society by Akdes Nimet Kurat, London 1953.

Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985.

Taştemir, M., "Karadeniz Bölgesinde Kendir-Keten Üretimi ve Kullanım Alanları (XV. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl ilk yarısı)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı 8, İstanbul 2003, s. 1-24.

- Tilly, Charles, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, çev. K. Emiroğlu, İstanbul 2001.
- Tolstoy, P. A. (И. А. Толстой): *Описание Черного моря, Эгейского Архипелага и Османского Флота. [Opisanie Çernogo Morya, Egeyskogo Arhipelata i Osmanskogo Flota]*, Moskova 2006.
- Turan, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri I, Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, Ankara 2000.
- Türkmen, Nalân, "Avcı Kuş İkonografisi ve Hünernâme'deki Betimlemeleri", *Acta Turcica*, 1 (Ocak 2009), s. 79-95.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988³.
- _____, *Osmanlı Tarihi, IV. Cilt II. Kısım, XVIII. Yüzyıl*, Ankara 1988³.
- Ünal, M. Ali, "XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Sinop Tersanesi" *XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002, Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt II. Kısım*, Ankara 2005, s. 911-958.
- Valensi, Lucette, *Venedik ve Bâb-ı Âli, Despot'un Doğuşu*, çev. A. T. Arnas, İstanbul 1994.
- Wilson, P. L., *Korsan Ütopyaları*, çev. Y. Gündoğdu, İstanbul 2005.
- Wolf, J. B., *The Barbary Coast, Algeria under the Turks*, London-New York 1979.
- Yazıcı, Nurcan, "Osmanlı Devleti'nde Tersane-i Amire Mimarlığı ve Mimarları", *Türkler ve Deniz*, ed. Ö. Kumrular, İstanbul 2007, s. 381-402.
- Ziya, Ethem, *Gemi Topçuluğunun Geçirdiği Safhalar*, İstanbul 1934.
- Zorlu, Tuncay, *Innovation and Empire in Turkey: Sultan Selim III and the Modernisation of the Ottoman Navy*, I. B. Tauris 2008.
- _____, "Osmanlı Deniz Teknolojisi Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, IV/2 (2004), s. 297-353.

۱۱۴۰ و ۱۱۴۱ و ۱۱۴۲ و ۱۱۴۳ و ۱۱۴۴ و ۱۱۴۵ و ۱۱۴۶ و ۱۱۴۷ و ۱۱۴۸ و ۱۱۴۹ و ۱۱۵۰
 ۱۱۵۱ و ۱۱۵۲ و ۱۱۵۳ و ۱۱۵۴ و ۱۱۵۵ و ۱۱۵۶ و ۱۱۵۷ و ۱۱۵۸ و ۱۱۵۹ و ۱۱۶۰
 ۱۱۶۱ و ۱۱۶۲ و ۱۱۶۳ و ۱۱۶۴ و ۱۱۶۵ و ۱۱۶۶ و ۱۱۶۷ و ۱۱۶۸ و ۱۱۶۹ و ۱۱۷۰
 ۱۱۷۱ و ۱۱۷۲ و ۱۱۷۳ و ۱۱۷۴ و ۱۱۷۵ و ۱۱۷۶ و ۱۱۷۷ و ۱۱۷۸ و ۱۱۷۹ و ۱۱۸۰

۱۱۸۱
 ۱۱۸۲
 ۱۱۸۳

۱۱۸۴
 ۱۱۸۵

۱۱۸۶
 ۱۱۸۷
 ۱۱۸۸

۱۱۸۹
 ۱۱۹۰
 ۱۱۹۱
 ۱۱۹۲
 ۱۱۹۳
 ۱۱۹۴
 ۱۱۹۵
 ۱۱۹۶
 ۱۱۹۷
 ۱۱۹۸
 ۱۱۹۹
 ۱۲۰۰

۱۲۰۱
 ۱۲۰۲
 ۱۲۰۳
 ۱۲۰۴
 ۱۲۰۵
 ۱۲۰۶
 ۱۲۰۷
 ۱۲۰۸
 ۱۲۰۹
 ۱۲۱۰

۱۲۱۱
 ۱۲۱۲
 ۱۲۱۳
 ۱۲۱۴
 ۱۲۱۵
 ۱۲۱۶
 ۱۲۱۷
 ۱۲۱۸
 ۱۲۱۹
 ۱۲۲۰

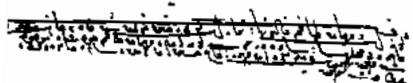
۱۲۲۱
 ۱۲۲۲
 ۱۲۲۳
 ۱۲۲۴
 ۱۲۲۵
 ۱۲۲۶
 ۱۲۲۷
 ۱۲۲۸
 ۱۲۲۹
 ۱۲۳۰

۱۲۳۱
 ۱۲۳۲
 ۱۲۳۳
 ۱۲۳۴
 ۱۲۳۵
 ۱۲۳۶
 ۱۲۳۷
 ۱۲۳۸
 ۱۲۳۹
 ۱۲۴۰

۱۲۴۱
 ۱۲۴۲
 ۱۲۴۳
 ۱۲۴۴
 ۱۲۴۵
 ۱۲۴۶
 ۱۲۴۷
 ۱۲۴۸
 ۱۲۴۹
 ۱۲۵۰

۱۲۵۱

1120/1708'de Ali Usta tarafından imal edilen büyük lengerin masrafı (BOA, MAD 2489, s. 80)

فألقى

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

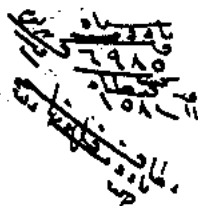
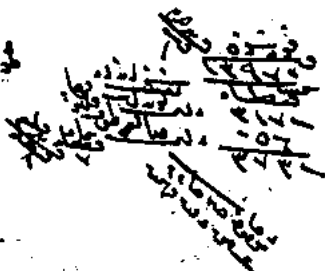
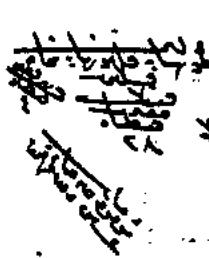
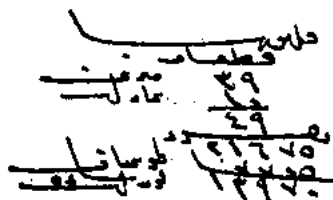
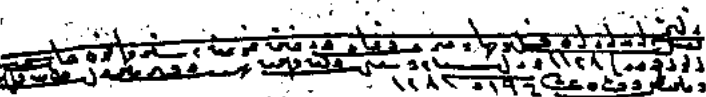
非非非非非

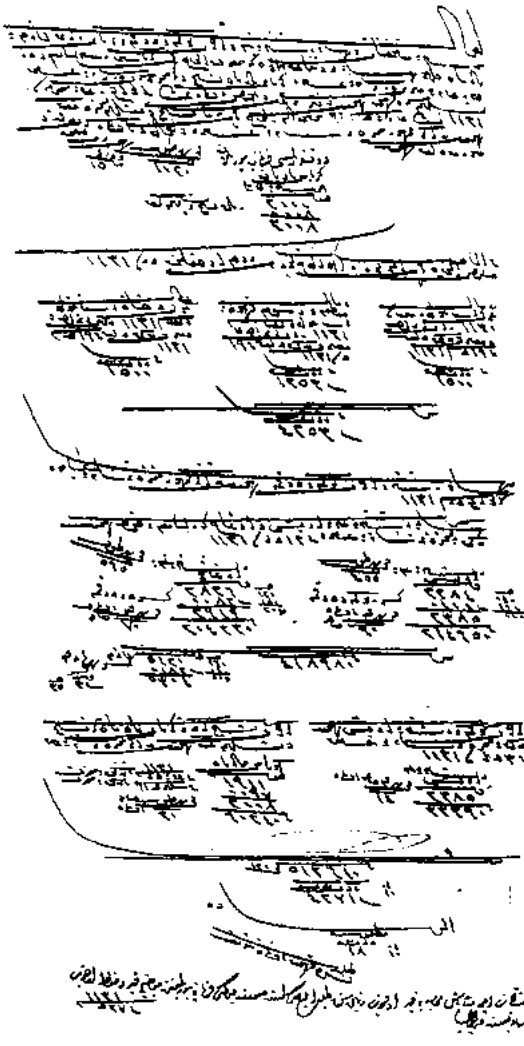
[illegible]

Syntherisma

[illegible]

Tüccar kalyonlarında bulundurulması emredilen le-
vend sayısı ile askerî malzeme ve mühimmat (BOA,
MAD3171, vr. 49b.)

[illegible]

Bezhanenin 1131 (1718-19) senesine ait muhassebe icmali (BOA, MAD 1030 s. 156)

بيك يوز فوق اوج سنه سندن بلك يوزا الفتح اوج سنه سي فايخه كلخه
جزائر و طرابلس و تونس و جافرونه و برلان قليون و طولبر و ماسيا و نيك

خوار غلب اور چي طرفه بنو فغان و برلات

بلی یوز قزاق و قرق درت سنه زنی او طایف زبور طر فیه طوب و مقاریر لک خیا
قدی بولنما مشدر

بہالت یوز قوشی سندنہ خواج و زویر طرفہ دیرو لائن

طوبى لهما طوبى لهما طوبى لهما
طوبى لهما طوبى لهما طوبى لهما

جبهه صاعقه عامر مظلوم و پیرایه

۱۵۰۰

۱۰۰۰

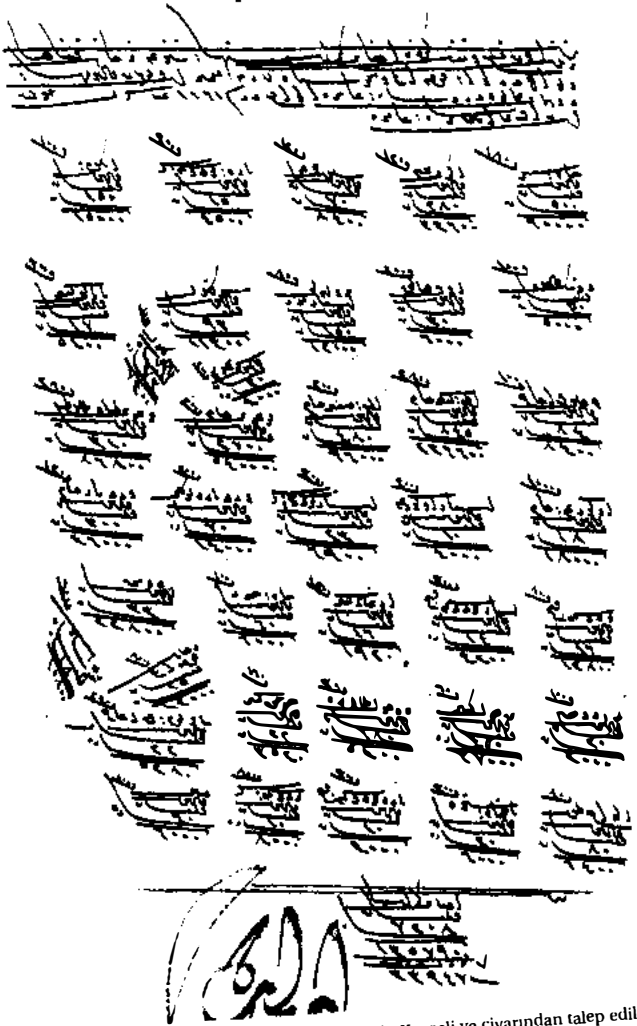
کلبه‌ی بارو تخمیناً در سال
۱۳۱۵
۱۳۱۶

ترسانہ عامہ طرقتوں و پیرانہ

فلان بن فلان
فلان بن فلان

10

1733'te Cezayirigarb Ocağı'na hibe edilen iki kalyon ile diğer malzeme ve mühimmat (BOA, DBŞM 1713, s. 2)

1748'de donanma kalyonlarının tamiri için Kocaeli ve civarından talep edilen 72 adet kerestenin cins ve fiyatları (BOA, D.MKF 29716, s. 2)

[illegible]

1761'de vefat eden Tersâne-i Âmire Başmimarı Salih'in yerine ikinci mimar Ömer Kalfa'nın atanması (BOA, AE III, Mustafa 1665).

Dizin

II. Ahmed 31

III. Ahmed 50, 60, 77, 96, 116, 197, 238,
293, 316, 318, 320

XIV. Louis 27, 259

I. Mahmud 91, 98, 117, 124, 126, 136,
171, 228, 229, 267, 269, 339, 374,
384

II. Mustafa 30, 221

I. Süleyman (Kanunî) 115, 321, 324

Abdullah Efendi 101

Abdurrahman Paşa, kaptanıderya 94,
238

Abdül Fettah Paşa, kaptanıderya 94,
151, 152, 185-187, 361

Âb-ı Sâfi 227-230, 232, 233, 237, 259

Adalar (Ege) Denizi 24, 30, 71, 295,
374, 388, 389, 395, 396, 399

Agusto, mimarbaşı 94, 95, 97, 114

Ağaçlı 229, 230, 232, 233, 241

Akbıyık 235

Akçaşâr, kalyon 384

Akçaşârlı, kalyon 318

Akçaşehir 67, 71, 72, 97, 106

Akçay 265

Akdeniz 19, 20, 22-25, 28, 30, 31,
46, 52, 53, 59, 62, 64, 65, 87, 88,
92, 118-120, 123-126, 131, 139,
140, 142, 157, 173, 175-177, 184,
204, 210, 211, 222, 223, 268-271,
286, 288, 293, 294, 303, 304, 308,
312-314, 321, 324-326, 330, 334,
338-340, 344, 346, 351, 353, 354,
361-364, 366-371, 374, 377, 378,
380, 384, 385, 387-389, 391, 392,
394 401

Akhisar 166, 167, 173, 177, 232, 234,
237, 259

Akrep başlı, kalyon 55, 119, 129, 207,
306, 312, 317, 318, 358

Akyazı 227-230, 232, 233, 259

Alacazâde Hacı Mehmed 153

Alaçam 138, 259, 273, 274, 396

Alanya 139, 140, 316, 318, 320

Alaplı 98, 106, 259, 260, 277

Ali Usta, demircibaşı 188, 190-198,
203, 204, 206, 213, 214, 216, 217

Antalya 139, 318, 325

apprentice-trained 93

architetto 92

argaçlık, pamuk ipliği 159-163, 166-
169, 177

Aşçı Mehmed Paşa 323, 357, 361

Atâullah, tulumbacıbaşı 90

ateş kalyonu 59, 65

Atina 271

avcı kuşlar 120, 121

Avlonya 273, 277, 316

Aybağçeli, kalyon 118, 317

Ayancık 105

Ayandon 105, 106, 109

Ayvacık 265

Azak 62, 134, 135, 238, 302

Azap kapısı 202, 203

Azdavay 277

babafingo-ikebir 58

babafingo-i sağır 58

Bafra 138, 273, 274, 396

balmumu 96

bamya 117

Bartın 106, 260, 261, 274, 277

barut 38, 51, 117, 123, 124, 143, 306,
315, 316, 318, 327, 329, 345, 354,
357-378, 381, 384, 387, 390

Baruthâne-i Âsitâne-i saâdet (İstan-
bul baruthanesi) 357

baş reis 34, 40, 41, 47

baştarda-i hümayûn 34, 62, 68, 89,
286, 324, 389, 390

Bayramıç 233, 273-275

Benderegli 106, 140, 260, 273, 277

Benefşe 151

Bergama 317

- Berid-i Zafer, kalyon 69, 124-126, 130, 286, 353, 359, 374-377, 392, 394
- Beşdivan 229, 230, 233
- Bey gemileri 25
- beyaz abâ 96
- Beyşehirli Hacı Ali Kaptan 133
- bezhane 150, 151, 159-166, 168-170, 172-180, 182
- bıldırcın 117
- Biga 139, 233, 274, 275, 347
- Bigados 105, 112
- bodostama (bodoslama) 50, 107, 115, 149, 227, 228, 230, 245, 246, 248, 251, 253, 254, 256
- Boğazhisarı 153, 156, 157, 160, 180, 181, 183, 184, 212, 348
- Bolu 71, 72, 225, 226, 233, 234, 237, 259
- Botaç (kalyon-ı botaç-ı sağır) 51, 64, 136, 205
- Bozcaada 25, 31, 112, 310, 347, 393, 394, 401
- Bozok 318
- burgucu 74, 89, 91-93, 98-100, 104-106, 108, 113, 114
- Bursa 114, 316, 319
- Canım Hoca Hacı Mehmed Paşa, kaptanıderya 51, 64, 74, 90, 314, 322, 384
- Canik 98, 265-267, 269
- Cebeciler Ocağı 90
- Cebehane-i Âmire 51, 123, 124, 145, 206, 281, 282, 343, 346, 357, 362, 364, 367-373, 371, 377, 381, 401
- Cezayirigarb 380-384
- Cezayirli Ali Kaptan 312
- charpentier* (marangoz) 92
- cıvadra 58, 64, 258, 262
- Cide 106, 110, 140, 259, 277
- cizye 68, 95, 97, 160, 170, 176, 177, 204, 271, 272; ~ kâğıdı 105
- cizyedâr 105
- constructor* (mühendis) 92
- Çalık Ali Paşa, sadrazam 30, 31
- Çamlıca 272, 273
- Çanakkale Boğazı 25, 144, 183, 296, 362, 378, 379, 398, 399
- Çanlı 273, 274
- Çayağzı 71, 138, 139, 142, 234, 259, 260
- Çengel 279, 280
- Çeşme 103, 142, 212, 237, 389
- çiçek tablası 117
- Çifte Arslan kılıcı, kalyon 54, 120, 130, 206
- Çifte Ay kılıcı, kalyon 54, 118, 120, 358, 366
- Çifte Balaban kılıcı, kalyon 55, 120, 208, 383, 385
- Çifte Ceyran kılıcı, kalyon 54, 118-120, 129, 206, 312, 316
- Çifte Kaplan kılıcı, kalyon 54, 59, 68, 70, 86, 120, 129, 206
- Çifte Yıldız kılıcı, kalyon 366
- çivi 27, 41, 74, 79, 127, 149, 178, 214, 281
- çorbalık 102, 311, 324
- çürük akçe 102
- dana eti 117
- Deli Balta Ahmed Kaptan 305, 312, 314, 363
- demir top 134, 144, 324, 325, 327, 329, 379, 382-387
- Denizli 318
- Dırana kebesi 96
- Dimitri, mimarbaşı 95
- Dimyad 105, 139, 144, 277, 316, 379, 398-400
- Dirgine 277
- Divâne-i Sakal Kaptan 53, 302, 335, 365
- Dobnice 206, 214, 282, 284
- Dodurga 235, 237
- Dokurcun dağı 227
- Domaniç dağı 235
- dökme demir top 329
- dövme demir 329, 330
- ebegümeci 117
- Ebubekir Paşa, kaptanıderya 90
- Edirne 77, 134
- Edremit 160, 233, 273-275
- Eftani dağı 236
- Ege Denizi bkz. Adalar Denizi
- Ejder başlı, kalyon 84, 316
- Enderûn-ı hümayûn hazînesi 133
- enginar 117
- erbâb-ı istibsâr* 138
- Erim 265
- errekeş 100

- Erzurum 317
 esir 31, 39, 45, 62, 95, 138, 294, 296,
 308, 309, 311, 321-326, 378, 381,
 382, 389, 396, 399
 Eski İstanbulluk 346-348
 Esper kış, kalyon 65
 Esper kuş kış, kalyon 119, 316, 336
 Etربول 188, 216, 217, 282
evlâd-ı arap 91
 Eyüp 174; ~ Sultan vakfı 242
 Ezine 233, 273-275, 347

fabrikmester 92
 falya deliği 345
 Fâtih-i Bahri, kalyon 69, 124, 126, 130,
 372, 374
 Fatsa 267; ~ teli 143, 264, 266, 267
 Felemenk 19, 25
 Fenaris 265
 Feyz-i Hüdâ, kalyon 121, 122, 124,
 126, 127, 130, 338, 359, 373, 401
 Fındıklı 315, 316
 fıstık 117
 filika 79, 83, 84, 136, 182, 246, 306, 326;
 -cı 305
 filikacıyân 304, 306
 filika-i hümayûn 225
 firengî şeker 117
 firkate 29, 51, 65, 138, 140, 141, 157,
 178, 225, 278, 295, 323, 325, 326,
 344, 366, 375, 381, 395, 397, 399,
 400
 fitil-i mısırî 278, 279, 354, 358, 363, 390
 Foça 139; -kalesi 394
 Fransa 27, 93, 149, 151, 152, 185-187,
 205, 221, 222, 244, 259, 326, 331,
 388
 Fransız tüccar 151, 151, 185-187, 189
 funda 190, 198, 279, 280

 gabye-i kebîr 58, 64
 gabye-i sağır 58, 64
 Galata 67, 91, 92, 101, 154, 158, 172-
 174, 176, 185, 191, 198-206, 211,
 217, 268, 278, 280, 281, 289, 319
 Galatalı denizci esnafı 100, 201, 203,
 217
galleasse 20
Galleon 49
 Galos 139, 140
 Ganemzâde Hacı Mustafa 143
 Garp Ocakları 19, 25, 35, 380, 382, 383,
 386, 387
 Gazâl-ı Bahri, kalyon 124
 Gebze 226, 227, 233, 236
 gedikli defteri 99
 Gelibolu 19, 24, 112, 125, 139, 140,
 151, 152, 157, 160, 273, 302, 311-
 313, 360-363, 365, 367, 371-373,
 376, 377, 392, 394; ~ baruthanesi
 347, 361-364, 381
 gemici esnafı 91, 92
 Gençli 229, 230, 232, 233, 241
 Geyve 166, 167, 173, 177, 232, 234,
 259; ~ ipliği 161, 163
 Girit 22, 24, 25
 Girne Kalesi 47
 gomana 39, 47, 64, 144, 212, 381
 grandi direği 58, 116, 258, 285
 Gül başlı, kalyon 118, 119, 317, 366,
 401
 Güneş kış, kalyon 54, 55, 118, 120,
 129, 208, 307, 319, 357

 Hacı Ahmed Ağa 85
 Hacı Ebubekir Ağa, kapıcıbaşı 84
 Hacı Hüseyin Ağa, kapıcıbaşı 83, 84
 Hacı Pervizzâde Ahmed, Mısır tüccar-
 ı 138
 Hamamlı 235
harku'n-nâr 192, 199, 214, 215, 355,
 356
 has ayva 117
 havan 328-330, 381, 384, 385, 387, 402
 Hediye-i İsveç, kalyon 122-124
 hekim sandıkları 294, 311
Henry Grace a Dieu, gemi 327
 Hısn-ı Bahri, kalyon 60, 125, 126, 287;
 344, 353, 392
 hil'at 31, 116
 Hint Okyanusu 19, 20
 Hisarcık 265
 Hollanda 23, 26, 30, 93, 134, 135, 149
 Hoşalay 106, 260, 277
 humbara 315, 317-320, 330, 350, 355,
 356, 381, 384, 385, 387, 400, 401

 İbrahim Ağa, İznikmid Kereste Emni
 98, 225, 234, 240, 245
 İbrahim Paşa, kaptanıderya 37, 179,
 238, 397
 ibrişim 285-287

İfrâz-ı Fenaris 265
İlyas Bey halkı 242
İnebolu 105, 106, 198, 260, 277, 316 .
İngiltere 21, 23, 30, 93, 185, 221, 244,
259, 327, 329, 331, 388
İplikçizâde Hacı Abdurrahman 132,
133, 172-175
İskenderiye 105, 106, 139, 140, 143,
144, 379
İskenderun 139
İskolas 271
İspanya 23, 149, 221, 244, 259, 325,
356, 380, 382, 384, 398, 399
İstanbul 24, 27, 30, 52, 60, 67, 69, 70-
73, 76, 80, 89, 91, 92, 94, 97, 98,
100, 104-108, 111, 113, 114, 123,
128, 133, 134, 138-141, 145, 156,
158-161, 166-168, 170, 172-174,
176, 177, 179, 185, 187, 198, 217,
223-227, 232, 233, 240, 243, 245,
246, 255, 259, 261, 266, 268, 269,
274, 278, 280, 281, 283, 293, 296,
309-311, 313-317, 320, 326, 331,
347-350, 360, 362, 364, 366, 367,
377, 378, 384, 397, 400, 401, 404; ~
baruthanesi 357, 361
İstanköy 71, 74, 139, 140, 316, 326
İstanköylü Cafer Bey 397
İstanköylü Seyyid Mustafa Kaptan 401
İstavroz 279
İstefan 106
İstefe 271
iş gücü 67, 92
İşkeroz 271
İşkopulos 271-273
İzmir 113, 139, 140, 174, 176, 268, 269,
283, 284, 320
İznikmid 65, 98, 105, 114, 129, 139,
140, 225-230, 232-237, 240-243,
245
Jan (Can) Petro 325
kabak 117
kadayıf 117
kadirğa 19-27, 29, 30, 34, 61, 65, 88, 97,
149, 151, 185, 221, 222, 231, 232,
238, 244, 259, 265, 278, 279, 294,
295, 319, 321, 350, 392
Kağıthane 350, 356; ~ baruthanesi 360

kalafat ustası 101
kalafatçı 39, 74, 75, 92, 100-102, 104,
105, 108, 110, 113; ~ kethüdası 100
kalkan balığı 117
kalyete 29, 101, 157, 179, 198, 278
kalyon hocası 40, 41, 368
kalyon-ı ateş mėsko sağır 66, 131
kalyon-ı hoy 66
kalyon-ı kapudâne-i Karadeniz 51, 63
kalyon-ı mosko sağır ateş 66, 131
kancabaş 29, 178, 225
Kandıra 229, 230, 232, 233, 241
Kanlıca 174
Kapudâne-i Mosko, kalyon 136, 137
Karadeniz 19, 29, 63, 64, 71, 72, 87, 88,
123, 125, 126, 135, 139, 142, 204,
223, 224, 226, 255, 259, 265, 268,
269, 273, 274, 302, 305, 307, 308,
316, 317, 319, 324, 333, 343, 357,
362, 367, 370, 382-384, 388, 389,
391, 392
karakol 65, 380, 388
Karaman 317
Karavele 46, 55, 58, 60, 61, 68-70, 73,
80-82, 86, 118, 119, 122, 141, 225,
229, 310, 325, 366, 383-385, 399; ~
kalyon 60, 399
kârhane-i samakov 282
kasapbaşı 94, 95
Kasımpaşa 101, 164, 176, 315, 362, 377
Kâtib Çelebi 25, 61
kâtib-i hüzürg 89
katran 39, 42, 45, 75, 79, 80, 100, 101,
223, 270-277, 401, 404
kayıkçıyân 89
kayısı 117
kaymak 117
Kaymas 229, 230, 232, 233, 241
Kazdağı 98, 273-275, 316
Kemer 139, 233
Kerenpe 106, 109
kereste 27, 33, 37, 39, 41, 42, 45, 51,
52, 63-65, 67, 71, 75-77, 79, 86, 96,
103, 105, 98, 116, 123, 124, 127,
129, 130, 133, 136-140, 143-145,
149, 178, 221-258, 260-263, 381,
385, 404; ~ mahzeni 39, 41, 42, 45,
62, 96, 127, 205, 231, 238, 239, 260,
262, 381
Kerpe 106, 109

- Keynolu 105, 109
 Kıbrıs 19, 27, 47, 151, 277, 320, 325, 358, 366, 392, 399, 400
 Kırmızı kışık, kalyon 117, 128
 Kızıldeniz 19
 Kidros 98, 108, 114
 Kilidbahir 153, 155-157, 160, 161, 180, 182, 183, 363
 kirpas 79, 80, 151, 159, 287
 Kocaeli 65, 226-230, 232-234, 236-238, 240-243, 245, 246, 253, 255, 258
 Kolori Adası 271, 272
 Konca 111, 114
 kontra mizana 58
 Konya 315, 317
 Koronlu İbrahim Kaptan 53, 312
 korsan 31, 35, 51, 52, 60, 62-65, 138, 295, 314, 321, 324-326, 380, 395-400
 Kostantin, mimarbaşı 95, 96
 Kör Ali Kaptan 53, 300, 303, 304, 308, 312, 334, 363
 Kum kalesi 347, 393, 394
 kurşunlu mahzen 37, 77, 96, 127, 162-168, 172, 174, 175, 178, 179, 187, 201, 212, 238, 280, 286, 368
 Kurt tepesi 227
 Kuş bağçeli, kalyon 318, 325
 kuş üzümü 117
 Kuşadası 139, 140
 Kuzguncuk 279
 Küçük Ay kışık, kalyon 54, 118, 120, 129, 358, 365
 Küçük Gül başlı, kalyon 118, 317, 384
 Küplüağzı 71, 141, 142
 Kürekli kalyon 20, 51, 52, 61-63, 86, 136, 302, 307, 334
 lahana 117
 Lapseki 273-275, 309
 Latin yelkeni 22, 149
 Lazkiyetü'l-arab 398
 lenger 44, 64, 143, 144, 147, 149, 150, 152, 185-218, 294, 381, 384, 404; - sayımı 118, 209
 lengerci esnafı 201-203, 217
 levend 30, 36-38, 40, 62, 212, 295-297, 302, 306, 308, 310, 325, 354, 357, 359, 378, 397; ~ yoklaması 36, 40
 Liman Reisi 36-43, 45, 46, 75-78, 133, 142, 164, 189, 190, 213, 239, 308, 344, 364, 368
 Mahmudiye, kalyon 49
 Mâî Arslan başlı, kalyon 55, 119, 129, 208
 makara 92, 289, 290, 314
 makaracı esnafı 289
 Makrîzâde Hüseyin Kaptan 131, 132, 143
 Malatya 318
 Malta 65, 323, 325, 326, 397, 398
 Maltız akdarması 118, 136
 mancana 58
 Manisa 315, 319
man-of-war (savaş gemisi) 49
 marangoz 79, 98-100, 102, 123, 304, 317, 322, 365, 370
 marinâr 62, 294, 296, 308, 322, 323, 325, 326, 382
 Matapan Burnu 28
 mavna 20, 62, 259, 345, 356
 mayıstra 58, 64, 152, 154, 182-184, 262, 285
 Mehmed Ağa, humbaracıbaşı 188-191, 205, 216
 Mehmed Efendi (sâbık mevkufatçı) 84
 Melek Ahmed Paşa, veziriazam 26
 Melek Mehmed Paşa, kaptanıderya 400
 Melek-i Bahrî, kalyon 54, 121, 126, 129, 207
 Menekşe 315, 320
 mercimek 310, 311, 396
 mermer gülle 315, 327, 339, 347, 348, 353, 354
 Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 26
 meze-galere 65
 Mezemorta Hüseyin Paşa 30-33, 35, 53, 74, 94, 131, 132, 316, 361, 381
 Mısır 21, 24, 62, 91, 105, 133, 138, 139, 141, 143-145, 151, 173, 278, 279, 324, 340, 378, 388, 397-399; ~ tûc-carı 63, 133, 138-145, 379
 mısır tavuğu 117
 Midilli 30, 31, 57, 71, 73, 74, 104, 113, 114, 120, 139, 140, 160, 171, 211, 227, 242, 243, 273, 274, 276, 296, 385, 394
 Mike, kalfa 97, 99
 Mimarbaşı 92, 93, 96, 97

mizana 58, 64, 258, 262, 318

Mora 28, 169, 203, 326, 378, 399; ~ seferi 28, 77, 144, 164, 275, 296, 363, 400

Moton 140, 310

Mudanya 105, 111, 114, 317, 320

Murâbit Hacı Hüseyin Paşa, kaptanıderya 53, 123, 142, 212, 213, 325, 334, 361

Mustafa Paşa, kaptanıderya 123, 142, 325

müderrişin-i kirâm 96

müneccimbaşı 115

Nâsır-ı Bahrî, kalyon 126, 286, 374
navlun 79, 156, 158, 269, 271, 272, 274-277, 279, 284, 347, 348, 401, 402

neccar 91

Nikola, marangoz kalfası 97-100, 202-204

Nüvîd-i Fütûh, kalyon 50, 57, 59, 69, 96, 125, 126, 287

Odunluk iskelesi 347, 348

omurga 50, 57, 245, 258

Osmanlı Akdenizi 395

oymacı 74, 89, 91-93, 99, 100, 113

Ökse 265

palankete 354, 355, 356, 378, 381

pamuk; ~ ipliği 96, 159-162, 165-169, 172, 173, 176, 177, 184; ~ yağı 96

Pasarofça Antlaşması 28, 29

Patrona-i Mosko, kalyon 136, 137

Pazarcık 235, 273, 282, 284

peksimed 14, 62, 66, 296, 308, 310-313, 381, 390, 396, 400

pergende 29, 63, 142, 212, 375

Petri, marangoz kalfası 98

Petro Schaffiroff, Baron 134, 135, 325

Petro, Çar 131, 134, 135, 325, 412

pilav 115

pirinç 145, 310, 311, 396

piyade-i hümayûn 79, 225

portakal 117

Pot, kayak 83

Pravişte 349,

proti 92

Prut; ~ seferi 104; ~ Savaşı 134; ~ Barış Antlaşması 134

Putaç, kalyon 64

Radomir 282

Rakım Hacı Mehmed Efendi, Tersâne Emini 46, 145, 173, 211

razaki üzümü 117

reçine 39, 45, 75, 100, 101, 270-273

Reşid 105, 139

Rikâb-ı Hümayûn ağaları 116

Rodos 30, 71, 73, 104, 113, 140, 143, 211, 233, 275, 296, 322, 325, 389, 393, 394

Rodoslu Himmeth Reis 140

Rusya 27, 29, 86, 93, 122, 134, 149, 178, 221, 331

rûz-ı hıızır 392, 395

rûz-ı Kasım 237, 395, 398

Saatçibaşızâde Mustafa Bey, kapıcıbaşı 84

Sabuncuzâde Ömer 138

Sakarya 98, 226, 230, 237, 240, 259

Sakız 30, 104, 113, 114, 139, 140, 296, 310, 385, 398

Sakızî dimi, sandal 285, 286

Salih, mimarbaşı 93, 96

Samako 106, 109, 206, 214, 225, 277

samako 188, 216

Samakov 185, 274, 281-284; ~ kantarı 282-284

Samsun 259, 273, 274, 396

sandal 64, 79, 83, 84, 136, 145, 182, 225, 246, 250, 252, 254, 259, 260, 285-287, 299

Sapanca 227-230, 233, 259

Sarı kuşaklı, kalyon 314

Sarıçayır 227, 229, 230, 232, 233, 237, 242, 259

Scheremetoff, Rus komutan 134

Seddülbahir 155, 156, 157, 160, 161, 182, 183, 213, 363

Selanik 139, 268, 269, 318, 360, 364, 367, 398, 400; ~ baruthanesi 364,

Selimiye, kalyon 49

Semend-i Bahrî, kalyon 47, 125, 126, 352, 353

Serdarzâde Hacı Mehmed Reis 140

Servi bağçeli, kalyon 54, 55, 118-120, 122, 129, 207, 307, 318, 358, 359, 370

Seyyid Mehmed Kaptan 312, 314

ship-of-the-line (hatt-ı harp gemisi)

49

Silivri 105, 111

Simidizâde Hacı Halil 138, 140

Sinop 45, 51, 53, 60, 64, 67, 71-73, 83,

84, 94, 95, 97, 105, 106, 108, 109,

114, 130, 138-141, 177, 210, 211,

233, 259, 260, 264, 273, 274, 277,

314, 315-318, 335, 337, 396

Sisam 273, 375, 393, 398

Sivas 31, 276, 315, 318

skeppskonstruktör 92

Sofya 206, 214, 282, 284

Soma kırpası 96

sönbeki 138, 141

Sultanhisarı 182, 183, 347, 361, 364

Sungur kışlı, kalyon 121, 285

Sûr-ı hümayûn 50, 96, 285

Süleyman kalfa 99

Süleyman Kaptan 37, 76, 77, 190, 300,

305, 312, 399

Süleyman Paşa, kaptanıderya 98, 133,

141, 145, 175, 325, 392, 398

sütuntıraşân 100

Şadırvan kışlı, kalyon 315, 316

Şahin kışlı; - kalyon 65; - karavele 384

Şahkulu iskelesi 204

şam fıstığı 117

şarap 95

Şayka 331, 342, 344, 367

Şehbâz-ı Bahrî, kalyon 121

Şehremini baruthanesi 360

şehtur 29

Şeşpâ-yı Bahrî, kalyon 60, 121, 239,

374

Şeyhî Hüseyin Kaptan 53, 334

Şeyhler 229, 230, 233, 241

Şile 68, 114, 259

Tabaklı Hacı Mehmed 153

Tâc başlı 54, 118, 119, 357

Talanda 271

Taşköprü 227, 232, 233, 236

Taşlıca 273

Taşözü 140, 273

tavuk 117

Teke 139, 140, 315

Tekfurdağı/Tekirdağ iskelesi 206, 215,

283, 284

Terme 265

Tersâne 6, 9, 10, 12-15, 26, 28, 33, 36-

48, 50-53, 57, 59-65, 67-71, 74-80,

83-108, 110, 111, 113-118, 122-

125, 127-133, 136, 137, 143-145,

151-153, 157, 159, 160, 163-168,

171-173, 175-180, 182-185, 187-

206, 208-218, 221, 222, 224-229,

231-240, 242-245, 253, 258-260,

263-266, 268, 269, 271-282, 284,

286, 287, 289, 293, 296, 300, 301,

308, 309, 311, 313, 321-326, 330,

332-336, 339, 341, 343, 344, 346,

347, 349, 350, 355, 356, 360, 364,

365, 367-369, 374, 376-384, 388-

390, 392, 394, 396, 397, 399, 400,

402-406, 408, 421 - Emîni 15, 37,

39-41, 43, 44, 46, 74-76, 80, 84,

104, 106, 115, 123, 133, 152, 163-

168, 173, 175-179, 187, 189, 191,

192, 198, 202, 206, 209, 211-213,

218, 238, 239, 287, 289, 346, 364,

365, 396, 405, 406 - halkı 89 - ket-

hüdası 37, 39, 40, 42, 75, 78, 105,

164 - mimarları 97 - ocaklığı 42,

43, 202, 203, 232, 266 - zindanı 39,

45, 79, 94, 323-325 - zindanı fır-

nı 37

Tersâne-i Âmire 6, 9, 10, 12, 26, 33, 36,

37, 39-42, 44, 48, 51-53, 57, 62, 63,

67, 70, 71, 74, 76-80, 83, 87, 89-94,

97, 98, 100-102, 104-108, 110, 111,

113-116, 124, 125, 127, 129-133,

136, 143-145, 151, 152, 157, 159,

172, 175, 177, 178, 185, 216, 222,

224, 231, 232, 235, 237, 244, 259,

260, 265, 268, 271, 274, 281, 282,

286, 289, 293, 321-323, 330, 332,

346, 347, 350, 360, 367, 376, 381,

382-384, 392, 394, 396, 403, 408,

421 - Divanhânesi 101

Tılsım-ı Bahrî, kalyon 73, 125, 353

tirinkete 58, 64, 262

Tolstoy, Rus büyükelçisi 58, 59, 331

tonbaz/tombaz 51, 63, 64, 122, 125,

129, 136, 359, 402

Tophane-i Âmire 289, 332, 339, 342,

344, 345, 346, 347, 348, 350, 356,

369

Trablusgarb 144, 380, 382, 383, 385

- Trabluslu Bayram Kaptan 53
tulumba 90, 91
Tulumbacı teşkilâtı 90
Tulumbacılar Ocağı 90
tunç top 27, 103, 122, 289, 324, 329,
330, 332, 333, 336-341, 346, 381,
383-387, 402
Tunus 210, 315, 316, 318, 320, 380,
382-387
Tuzla 273-275, 348, 350, 393
tüccargemileri 101, 138, 139, 142, 172,
174, 177, 203, 239, 269, 377, 378,
388, 395, 398, 401
tüccar kaptan 139, 141, 143, 145, 402
tüfenk-endâzân 296, 357, 359, 360
un 79, 311, 324, 400
Uzun Salih, kaptan 53, 335
ücret politikası 101-103
üç direkli 22, 50, 125, 136, 138, 142,
258, 260, 375, 376; -gemi 63, 140,
142, 213
Ünye 109, 114, 265, 267
Üsküdar 174, 226, 230, 232, 279, 280
üstüğü 39, 45, 270, 278, 279; - cü 91,
278
vardakosta 64, 65
Vasil, mimar 93, 97
vekil-i harc 40
Veli Paşa, kaptanıderya 101
Venedik 9, 12, 14, 20-32, 50, 61, 64, 87,
88, 92, 131, 134, 141, 164, 222, 223,
244, 296, 315, 320, 323, 378, 413; -
donanması 22, 23, 25-32, 88
Yalakâbâd 232, 320
Yaldızlı Nar kıçlı, kalyon 314, 319, 366
Yaldızlı Şahin kıçlı, kalyon 285, 286,
338
Yani, mimar 93, 97, 98
Yaramaz, İsveç gemisi 123
yelkenci 40, 41
Yelkenci İsmail 154-157, 161
Yenişehir 235, 268
Yeşil kuşaklı, kalyon 310, 326
Yılan başlı, kalyon 60, 318
Yıldırım, İsveç gemisi 123
Yıldız bağçeli, kalyon 366
Yorgaki, marangoz 98
Yunda Adası 325
Yusuf Paşa, kaptanıderya 31
Zağra 139, 140
zerde 115
zeytinyağı 94-99, 310, 311, 324, 396
zift 39, 42, 45, 75, 79, 80, 100, 101, 150,
223, 270, 271, 273-277, 404
Zülfikar kıçlı, kalyon 318, 384

Sultanın Kalyonları

Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)

YUSUF ALPEREN AYDIN

Osmanlı deniz tarihi ile ilgili, kaynaklara ve özellikle arşive dayalı ilmi çalışmaların sayısı azdır. Mevcut çalışmalarda 15 ve 16. yüzyıllara oldukça yer verilmekle beraber, sınırlı sayıda araştırma 17. yüzyılı konu almıştır. "Osmanlı Gerilemesi" söyleminin yarattığı sisli atmosferin tesiriyle imparatorluğun "kayıp yüzyılı" haline gelen 18. yüzyıla ait çalışmalar ise genellikle III. Selim dönemine yoğunlaşmaktadır.

1701-1770 yılları arasında Osmanlı kalyonlarını konu alan ve büyük oranda arşiv vesikalarına dayanan bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, 18. yüzyılda Osmanlı donanmasındaki değişim ve dönüşüme dikkat çekilmiştir. İkinci ve üçüncü bölümde, donanmada kadirgadan kalyona geçilmesine karar veren devletin bu yeni savaş enstrümanı için gerekli malzemeleri kaliteli şekilde ve kendi imkânlarıyla nasıl ürettiği incelenmektedir. Son bölümde ise kalyonların deniz savaşlarına, personel ve mühimmatıyla nasıl hazır hale getirildiği ve bunun yanı sıra donanmanın savaş dışında ifa ettiği diğer görevler ele alınmaktadır.

Kapak resmi: Sadrazam Damat İbrahim Paşa kalyonda Haliç'te gösteri yapan cambazları izliyor. *Surnâme-i Vehbî*, Levnî (1720).

Yusuf Alperen Aydın, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu (1998). Aynı üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. İ.U. SBE Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Programı'ndan "Osmanlı Denizciliği (1700-1770)" başlıklı teziyle diplomasını aldı (2007). Bu kitap, Aydın'ın doktora tezidir.

